Melinda Mitu, Sorin Mitu

Historia

UNGURII DESPRE ROMÂNI

Nașterea unei imagini etnice

POLIROM

Table of Contents

Introducere
1. Realităţi imaginate sau imagini adevărate? 3
2. Modernitatea, inventarea Naţiunii şi imaginarea Celuilalt
3. Imaginea maghiarilor despre români şi geografiile simbolice occidentale
4. Alte precizări şi explicaţii
Partea I. Trecutul românilor în oglinda istoriei maghiare
A. Cadrul istoriografic
1. Cum scriau istoricii maghiari la începutul epocii moderne?
2. Cine erau istoricii maghiari care scriau despre români?
B. Imaginea românilor în istoriografia maghiară
1. Originea, continuitatea şi prioritatea românilor în Transilvania
1.1. Dacii, originea latină şi etnogeneza
1.2. Românii la venirea maghiarilor în Transilvania
2. Statutul românilor din Transilvania în Evul Mediu
3. Întemeierea celor două ţări române
3.1. Întemeierea Ţării Româneşti
3.2. Conflictul dintre Carol Robert şi Basarab I
3.3. Relaţiile lui Ludovic cel Mare cu Ţara Românească
3.4. Întemeierea Moldovei
4. Evoluţia celor două ţări române în perioada

medievală
4.1. Conflictul dintre Sigismund de Luxemburg şi Mircea cel Bătrân
4.2. Conflictul dintre Iancu de Hunedoara şi „voievodul Drákula”
4.3. Conflictul dintre Matei Corvin şi Vlad Ţepeş
4.4. Conflictul dintre Matei Corvin şi Ştefan cel Mare
4.5. Atitudinea lui Matei Corvin faţă de ortodocşi
4.6. Conflictul dintre Gheorghe Rákóczy al II-lea şi Vasile Lupu
4.7. Relaţiile dintre principii Rákóczy şi domnii Ţării Româneşti
5. Originea lui Iancu de Hunedoara
5.1. Nicolaus Olahus
6. Mihai Viteazul
7. Religia românilor. Unirea cu Biserica Romei
8. Răscoala lui Horea
9. Revoluţia de la 1848
9.1. Revoluţia din Muntenia
10. Limba, etnonimul şi „caracteristicile psihologice” ale românilor
C. Concluzii
Partea a II-a. Românii şi ideologia politică maghiară: între reforme şi Revoluţie
A. Scurtă incursiune în istoriografia problemei
B. Cum erau văzuţi românii de politicienii maghiari?
1. În „epoca reformelor”

1.1. Wesselényi Miklós, Despre prejudecăţi
1.2. Széchenyi István
1.3. Kuthy Lajos
1.4. Baloghy László
1.5. Gorove István
1.6. Wesselényi Miklós, Apel în chestiunea naţiunii maghiare şi slave
1.7. Kállay Ferenc
1.8. Táncsics Mihály
1.9. Hetényi János
2. În perioada revoluţiei de la 1848
2.1. Jancsó Károly
2.2. Hatvani Imre
2.3. Erdélyi Arthur
2.4. Kemény Zsigmond
C. Imaginea românilor în presa maghiară
1. Presa maghiară din „epoca reformelor” şi a revoluţiei
2. Repertoriul periodicelor maghiare care abordau problematica românească
2.1. Periodice din Ungaria apărute înainte de 1848
2.2. Periodice maghiare din Transilvania
2.3. Periodice din Ungaria şi Transilvania apărute în timpul revoluţiei
3. Publicistica lui Kossuth Lajos şi problema naţională
4. Românii în presa maghiară din „epoca reformelor”
4.1. Chestiunea limbii şi maghiarizarea
4.2. Problemele specifice ale românilor din Transilvania şi Ungaria
4.3. Autori români în gazetele maghiare;

imaginea Principatelor Dunărene
5. Imaginea românilor în presa din timpul revoluţiei
5.1. Faza paşnică a revoluţiei (martie-august 1848)
5.2. Războiul civil din Transilvania
5.3. Noi atitudini faţă de naţionalităţi în 1849
5.4. Revoluţia din Muntenia reflectată în presa maghiară
D. Concluzii
Partea a III-a. Portretul-robot al românilor: etnopsihologia „bunului sălbatic”
A. Creatorii imaginii: geografi, etnografi, călători şi literaţi
1. Lucrări despre românii din Transilvania şi Ungaria
2. Lucrări despre românii din Principatele Dunărene
B. Românii din Transilvania şi Ungaria
1. Demografia şi apartenenţa confesională a românilor din Transilvania
1.1. Diversitatea etnico-lingvistică a Ungariei şi Transilvaniei
1.2. Numărul românilor
1.3. Răspândirea românilor
1.4. Apartenenţa confesională
2. Originea latină şi limba românilor
3. Situaţia economică a românilor; sărăcia şi simplitatea modului lor de trai
3.1. Ocupaţiile românilor: un popor de agricultori
3.2. Alimentaţia românilor; mămăliga
3.3. Satele româneşti: colibe şi biserici

3.4. Portul românilor

4. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura negativă

4.1. Trăsături negative atribuite românilor

4.2. Cine este de vină pentru înapoierea economică şi socială a românilor?

4.3. Românii înşişi sunt de vină pentru situaţia în care se află; delăsarea, incultura, clerul ortodox

4.4. O cauză esenţială a înapoierii românilor o constituie oprimarea seculară a acestora

5. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura pozitivă

6. Aspectul fizic al românilor; frumuseţea femeilor

7. Obiceiurile românilor; religiozitatea, superstiţiile, „cultura populară”

7.1. Religiozitatea, superstiţiile, ataşamentul faţă de tradiţii

7.2. Respectarea strictă a postului

7.3. Căsătoria; condiţia femeii

7.4. Obiceiuri etnografice

7.5. Dansul şi muzica românilor

C. Românii din Principatele Dunărene

1. Întinderea Principatelor şi locuitorii lor; originea, limba şi religia acestora

2. Viaţa politică a Principatelor româneşti

3. Modul de viaţă, înapoierea economică, atitudinile şi comportamentul social

4. Aspecte cotidiene ale unei societăţi orientale

4.1. Oraşele

4.2. Viaţa socială a elitelor; ţiganii; călugării

5. Viaţa culturală şi manifestările naţionale ale românilor din Principate
D. Concluzii
Încheiere
Bibliografie abreviată

Melinda Mitu, Sorin Mitu

UNGURII DESPRE ROMÂNI

Nașterea unei imagini etnice

POLIROM
2014

© 2014 by Editura POLIROM
www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1; sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728
ISBN ePub: 978-973-46-4818-4
ISBN PDF: 978-973-46-4819-1
ISBN print: 978-973-46-4685-2
Coperta: Radu Răileanu
Pe copertă: Molnár József (1821-1899), *Nobilul Dezideriu sacrificându-se pentru Carol Robert (Dezső vitéz feláldozza magát Róbert Károlyért)* (1855), ulei pe pânză cunoscut în cultura română sub numele Fuga lui Carol Robert la Posada

MELINDA MITU este muzeograf şi director-adjunct la Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei din Cluj. Doctor în istorie al Universităţii „Babeş-Bolyai” (1999). A publicat numeroase volume şi studii de specialitate în domeniul relaţiilor româno-maghiare şi al valorificării patrimoniului muzeal, apărute în România, Ungaria şi Germania, între care: *Românii văzuţi de maghiari: imagini şi clişee culturale din secolul al XIX-lea* (1998), *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (2000), *Principele Ştefan Bocskai şi epoca sa* (2006), *Ebenistica Europei Centrale în Transilvania.*

Colecţia de mobilier a muzeului de istorie clujean (2006), *Rememorând Revoluţia / Remember the Revolution. 1848-2008* (2008).

SORIN MITU este profesor şi director al Departamentului de Istorie Modernă la Universitatea „Babeş-Bolyai”, specializat în istoria Transilvaniei, în imagologie comparată şi în studiul naţionalismului. A publicat peste 30 de cărţi, apărute la edituri din România, Ungaria, Germania, Spania şi Canada, între care: *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni* (1997), *National Identity of Romanians in Transylvania* (2001), *Die ethnische Identität der Siebenbürger Rumänen* (2003), *Transilvania mea* (Polirom, 2006, 2013), *Building Identities in Transylvania. A Comparative Approach* (2014), *Historia de Asia moderna* (2014). Lucrările sale au fost recenzate în reviste ca *American Historical Review*, *Slavic Review*, *The Slavonic and East European Review*, *Nations and Nationalism*, *Nationalities Papers*, *Millenium. Journal of International Studies*, *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas*, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, *Sehepunkte. Rezensionsjournal für die Geschichtswissenschaften*, *Südost-Forschungen*, *Südosteuropa Mitteilungen*, *22*, *Dilema*, *Dilemateca*.

Fiului nostru, Maximilian

Introducere

În „cronica oficială” a Europei, aşa cum a fost ea imaginată de istoricii ultimelor două secole,

românii şi maghiarii au format unul dintre principalele cupluri conflictuale ale continentului. Alături de germani şi francezi, de irlandezi şi englezi, de ruşi şi polonezi, maghiarii şi românii sunt protagoniştii unei secvenţe particulare, dramatică şi fascinantă, din epopeea marilor adversităţi istorice europene. Într-un poem scris în anul 1985, scriitorul şi politicianul naţionalist Corneliu Vadim Tudor exprima în mod sugestiv această idee, potrivit căreia antagonismul dintre cele două popoare ar avea un caracter etern, natural şi inevitabil:

Noi n-o să ne-nţelegem niciodată şi casă bună n-am făcut prin ani căci mâna voastră veşnic e pătată de sângele românilor sărmani1.

Pe de altă parte, privit din perspectiva zilei de astăzi, conflictul milenar româno-maghiar poate să pară deja, pentru unii, o simplă istorie: povestea unui trecut îndepărtat, care şi-a epuizat capacitatea de a mai influenţa, în mod semnificativ, sentimentele şi atitudinile contemporane. La începutul noului mileniu, România şi Ungaria s-au integrat, deopotrivă, în aceeaşi alianţă politico-militară, NATO, ca şi în spaţiul comun, economic şi civilizaţional, al Uniunii Europene. Pe plan intern, reprezentanţii minorităţii maghiare din România şi-au identificat un loc stabil pe scena politică, participând în mod regulat la guvernare, potrivit unui model „consociaţionist”, de parteneriat instituţionalizat cu partidele aflate la putere la Bucureşti2.

Cu toate acestea, mulţi dintre românii şi maghiarii de azi sunt de altă părere. Ei pot să mai

creadă, la fel ca şi Corneliu Vadim Tudor, că străvechea lor relaţie de adversitate, despre care au învăţat încă de pe băncile şcolilor sau din istorisirile bunicilor, nu este o simplă fantomă a trecutului, ci o realitate vie şi persistentă a prezentului. Şi ne putem întreba, alături de ei, dacă această formidabilă naraţiune, întrupată în conştiinţa istorică şi în psihologia colectivă a două naţiuni, poate să se risipească atât de uşor.

În ceea ce ne priveşte, dacă am trăi în lumea ideală în care s-ar putea face alegeri de acest gen, am sacrifica fără urmă de regret un asemenea trecut, încărcat cu destule orori, fie ele adevărate sau imaginare. Urmând un sfat înţelept, ne-am rupe de el râzând. Numai că, în lumea reală şi imperfectă în care vieţuim, o atare despărţire pare să fie imposibilă. Memoria şi istoria revin mereu peste noi, implacabil şi obsesiv, fără să ţină seama de controversele moralizatoare cu privire la necesitatea uitării sau a iertării.

Cu toate acestea, deşi au avut ocazia să resimtă pe propria piele această presiune constantă a istoriei, cei doi autori ai cărţii de faţă nu au dorit să se autopromoveze, cel puţin în paginile ei, nici ca poeţi care să exalte legenda eroică a trecutului româno-maghiar, nici ca moralişti tentaţi să o condamne şi nici ca politicieni dispuşi să o manipuleze în scopul dobândirii puterii. Fiind istorici, vom încerca doar să o descriem, să o înţelegem şi să o explicăm.

1. Realităţi imaginate sau imagini adevărate? 3

Povestea adversităţii româno-maghiare,

despre care vorbim, are la bază două componente: raporturile şi interacţiunile efective dintre cele două comunităţi, derulate de-a lungul vremii, pe de o parte, şi reprezentările mentale cu privire la aceste raporturi, pe de altă parte. Şi nu există nicio îndoială că, pentru istorici, ambele elemente pot deveni subiecte legitime de cercetare.

Dar acţiunile şi sensibilităţile contemporanilor noştri nu mai sunt modelate astăzi, prioritar, de faptele „adevărate" care s-au consumat în timp, de raporturile concrete care i-au opus, cândva, pe români şi maghiari, pe parcursul unui mileniu de convieţuire. Ceea ce contează, din punctul de vedere al zilei de azi, şi ceea ce a supravieţuit, de fapt, nu este decât reprezentarea istorică a acelor fapte, rememorarea şi reinterpretarea lor subiectivă, pe ecranul mereu schimbător al imaginarului colectiv. Dintr-un asemenea motiv, ne-am propus ca în această carte să ne ocupăm doar de *imaginile mentale* şi de *reprezentările ideologice* pe care le-a generat zbuciumatul trecut comun al românilor şi maghiarilor. Iar din ansamblul acestor imagini şi reprezentări am ales, după cum o arată şi titlul lucrării de faţă, *istoria naşterii imaginii românilor* în mentalitatea maghiară colectivă. Acesta este subiectul pe care îl supunem atenţiei critice a cititorilor noştri.

Nu ne-am propus să analizăm aici istoria *relaţiilor* politice sau culturale dintre români şi maghiari, asta şi datorită faptului că un atare subiect este mai bine cunoscut şi a fost abordat frecvent de numeroşi istorici din România sau

Ungaria4. Pe de altă parte însă, vom ţine cont de faptul că imaginile reciproce pe care le-au construit românii şi maghiarii cu privire la Celălalt au influenţat adeseori raporturile efective dintre cele două comunităţi, după cum şi imaginile, la rândul lor, nu pot fi înţelese fără cunoaşterea relaţiilor concrete care le stau în spate5. E bine să nu uităm că în viaţa reală toate aceste elemente interacţionează mereu, prinse într-un vârtej inextricabil, iar adevărul faptelor nude nu poate fi desprins atât de uşor de imaginea lor subiectivă. Doar istoricul este cel care separă planurile respective, în mod artificial, disociind în pagina scrisă diferite niveluri ale realităţii sociale, încremenind într-un stop-cadru o felie de viaţă, pentru a construi astfel, cât mai logic şi mai convingător, propria versiune asupra adevărului.

Să mai zăbovim puţin asupra naturii subiectului abordat în această carte. După cum cititorul perspicace a putut să remarce, am insistat să ne referim la trecutul româno-maghiar ca la o „poveste”. De ce folosim acest termen care poate să contrarieze? Nu avem de-a face cu o realitate cât se poate de evidentă? Adversitatea milenară dintre români şi maghiari este cumva o ficţiune, o poveste deformată de subiectivitatea celor care o relatează?

Cu toate că în istoriografia română mai persistă încă anumite nelămuriri cu privire la pertinenţa întrebărilor de acest gen6, oricine este familiarizat cu teoriile contemporane referitoare la cunoaşterea istorică le poate risipi cu uşurinţă7. În primul rând, atât relatarea noastră pe marginea

faptelor care fac subiectul acestei cărţi, cât şi izvoarele înseşi care ne permit să cunoaştem faptele respective nu sunt, în mod evident, înregistrări mecanice ale realităţii, ci nişte naraţiuni istorice. Nişte „poveşti”, cu alte cuvinte. Ele nu sunt orientate de vreo structură ascunsă, intrinsecă, a faptelor pe care le relatează, ci de regulile retorice care organizează orice discurs narativ. Avem, de pildă, o introducere, care oferă povestirii un cadru şi o motivaţie, avem o anumită selecţie şi înlănţuire a faptelor, menită să pună în evidenţă o intrigă, avem o concluzie, care dă un sens povestirii şi o „închide”, confecţionând în mod obligatoriu un sfârşit (pe când „istoria reală” nu se sfârşeşte niciodată, decât, cel mult, datorită unor cauze exterioare)8.

Deosebirea dintre istoric şi autorul „clasic” de ficţiune constă în faptul că primul îşi construieşte naraţiunea doar cu ajutorul unor fapte adevărate, cărora le verifică în mod consecvent veracitatea, corespondenţa cu realitatea, prin intermediul unor metodologii ştiinţifice omologate de breasla specialiştilor. În rest, punerea în pagină, de către istoric, a acestor fapte care s-au întâmplat cu adevărat (atât cât le poate cunoaşte istoricul în cauză) urmează reguli asemănătoare celor după care autorul de ficţiune pune în pagină fapte care nu s-au petrecut cu adevărat (sau a căror veracitate nu e urmărită în mod consecvent de către autor). Odată acceptate aceste lucruri, nu are rost să ne mai întrebăm, la modul serios, dacă deosebirea dintre istoric şi autorul de ficţiune este una minoră sau una

capitală. Răspunsul nu poate fi decât o chestiune de gust ori de perspectivă, pentru că ambele variante de răspuns sunt perfect acceptabile9.

În lumina acestor explicaţii, putem înţelege mai bine relaţia dintre realitatea „vânată” (de fapt, mai curând „împăiată”) de istorici şi imaginarea ei. Realitatea faptelor trecute nu poate fi dezvăluită decât prin intermediul unor reprezentări ale imaginaţiei10, în timp ce imaginile, la rândul lor, odată conturate, îşi vor dobândi propriul adevăr şi vor acţiona asupra realităţii în modul cel mai direct cu putinţă.

Particularizând aceste generalităţi la subiectul concret al cărţii de faţă, observăm că nici povestea eternei adversităţi româno-maghiare nu poate fi considerată adevărată pe de-a-ntregul sau ficţională cu desăvârşire. Ca orice subiect istoric, şi ea este o „realitate construită”, adică o simplă perspectivă proiectată asupra faptelor, rezultată dintr-o lungă înlănţuire de interese şi subiectivităţi. Faptele lecturate prin această grilă s-au petrecut cu adevărat, dar modul în care au fost văzute şi interpretate, de către contemporani sau de posteritate, este parţial şi unilateral. De cele mai multe ori, mai ales atunci când savanţii s-au implicat în reconstituirea faptelor, versiunea lor nu a fost în mod deliberat mincinoasă, ci doar selectivă şi subiectivă. Dar orice perspectivă diferită poate arunca o lumină cu totul nouă asupra aceloraşi fapte.

Fiind o construcţie istorică, nici această reprezentare nu s-a născut, pur şi simplu, din materialul faptic oferit de o anumită istorie reală.

Ea îşi datorează substanţa mai ales unui filtru specific de lectură aplicat respectivului trecut, filtru care a operat selecţii, a impus preferinţe, a instituit ierarhii şi valorizări. Istoria, memoria colectivă sau tradiţia nu sunt doar rezultatul tezaurizării unor amintiri, ci şi consecinţa acumulării unor uitări. „Inventarea tradiţiei" – concept care a făcut carieră printre istorici şi antropologi în ultimele decenii – presupune tocmai această continuă reelaborare subiectivă a trecutului, din perspectiva cerinţelor ideologice ale actualităţii11.

Nici memoria colectivă sedimentată pe marginea raporturilor dintre români şi maghiari – obiectul interesului nostru – nu face excepţie de la regulile de funcţionare ale unui asemenea mecanism. Şi ea a fost construită ideologic sau manipulată politic în modalităţile cele mai diverse, în funcţie de interesele practice ori simbolice ale utilizatorilor săi. Majoritatea istoricilor români, de exemplu, au scos în evidenţă povestea dramatică a unui *conflict milenar*, care a opus în mod inevitabil cele două popoare. Altă interpretare, mai puţin influentă, dar formulată adeseori chiar la nivelul conştiinţei empirice, populare, a pus accentul pe *convieţuirea paşnică* a oamenilor de rând, pe acelaşi teritoriu, indiferent de limba pe care o vorbeau. În fond, dacă au reuşit să trăiască totuşi atâtea secole laolaltă într-o Transilvanie multietnică, în pofida diferenţelor şi a intereselor concurente care îi opuneau, se poate trage concluzia că românii şi maghiarii au realizat, până la urmă, o veritabilă performanţă din punctul de

vedere al bunelor sentimente nutrite faţă de Celălalt12.

Se observă însă că ambele interpretări evocate mai sus, atât de diferite, ba chiar contradictorii în morala lor, au fost construite plecându-se de la acelaşi set de fapte istorice acceptate. Acest lucru confirmă încă o dată, dacă mai era nevoie, ipoteza potrivit căreia reconstituirea „realităţii istorice" rămâne o operaţiune cu totul irelevantă dacă nu luăm în considerare, ca obiecte de bază ale cercetării, şi imaginile subiective proiectate de-a lungul timpului asupra realităţii investigate. Doar ele sunt în măsură să însufleţească această „realitate" şi să o transforme în Istorie, adică în acea „povestire a unor fapte adevărate", din definiţia dată cândva respectivei arte de către marii ei teoreticieni, Aristotel sau Voltaire13.

Lăsând la o parte toate aceste consideraţii extrem de generale, menite să explice şi să motiveze demersul nostru, trebuie spus că autorii săi nu sunt nicidecum cei care au inventat roata, nici măcar în domeniul studierii imaginilor reciproce româno-maghiare. Ca tematică şi metodologie, cercetarea de faţă se încadrează, în mod evident, în sfera imagologiei (sau a studiului alterităţii), o ramură a ştiinţelor istorice şi sociale bine conturată în ultimele decenii14.

Imagologia abordează modul în care se reflectă o realitate străină în conştiinţa unui anumit grup social, iar acest gen de cercetare ştiinţifică a produs, până acum, o întreagă bibliotecă de lucrări valoroase, unele dintre ele

dedicate şi imaginarului colectiv românesc. Potrivit metodologiei pe care unul dintre semnatarii rândurilor de faţă a propus-o în urmă cu mai mulţi ani15, studiul acestor reprezentări colective pretinde o abordare în doi timpi. În prima fază, descriptivă, avem în vedere inventarierea şi prezentarea cât mai detaliată a clişeelor care compun imaginea studiată16. A doua fază, de natură explicativă, presupune înţelegerea modului în care sunt utilizate aceste imagini de către cei care le vehiculează. Parcurgerea celei de-a doua faze este absolut necesară, deoarece reprezentările sociale sunt întotdeauna orientate ideologic, folosesc cuiva, la ceva, exprimă atitudini şi convingeri instrumentalizate în vederea atingerii unor scopuri.

În virtutea acestei afilieri la domeniul consacrat al imagologiei, ni se pare inutil să justificăm în continuare (mai amănunţit decât am făcut-o deja) tipul nostru de cercetare, metodologia şi viziunea de ordin teoretic care ne călăuzeşte. În ce măsură însă am realizat o lucrare cât de cât pertinentă, fie ea şi de imagologie, aceasta reprezintă, desigur, o cu totul altă chestiune, asupra căreia nu noi suntem cei chemaţi să ne pronunţăm, ci doar criticii şi cititorii.

2. Modernitatea, inventarea Naţiunii şi imaginarea Celuilalt

În cele ce urmează, ne vom apropia mai mult de materia propriu-zisă a cărţii noastre, explicând de ce am ales acest subiect. Ce raţiuni justifică

decupajul tematic şi cronologic pe care îl propune lucrarea de faţă? În acest scop, vom încerca să răspundem la următoarea întrebare: în ce perioadă şi în ce context ideologic mai larg a apărut imaginea românilor în cultura maghiară?

Răspunsul nostru va fi defalcat în două părţi distincte. În secţiunea de faţă, vom arăta că imaginea românilor în cultura maghiară (ca şi imaginea maghiarilor în cultura română) ia naştere în ambianţa procesului de formare a celor două naţiuni. Din această perspectivă, se poate spune că imaginarea Celuilalt nu este decât o componentă a identităţii naţionale şi a culturii politice moderne, la maghiari, ca şi la români. În subcapitolul următor, vom plasa imaginea românilor în contextul mai larg al geografiilor simbolice europene, pentru a înţelege cum au învăţat maghiarii să îi privească pe români (iar românii să se cunoască pe ei înşişi) sub influenţa unor modele fondatoare occidentale.

În linii generale, cristalizarea imaginii românilor în cultura maghiară poate fi plasată la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Din acest motiv, am ales ca interval cronologic al cercetării noastre *perioada cuprinsă între anii 1800 şi 1850*. În unele cazuri, am depăşit (cu cel mult un deceniu) limitele cadrului temporal fixat iniţial, ajungând astfel să culegem texte şi referinţe databile între anii 1790-1860. În contextul istoric românesc sau maghiar, acest segment cronologic poate fi denumit, în mod convenţional, „începutul epocii moderne”. Formula se justifică prin raportare la fenomenul

modernizării, ale cărui începuturi semnificative caracterizează tocmai intervalul menţionat mai sus17.

Această perioadă are o valoare excepţională în istoria celor două naţiuni. Atât românii, cât şi maghiarii o consideră epoca fondatoare a modernităţii lor politice şi culturale. Fără îndoială, *boom*-ul modernizării, declanşat în aceste decenii, a cuprins toate laturile existenţei umane, de la ideologie până la demografie, de la modul în care oamenii se hrăneau şi se îmbrăcau până la viaţa lor culturală şi spirituală. Dar pentru intelectualii aflaţi în avangarda acestui formidabil proces de schimbare, doar una dintre dimensiunile sale părea să întrupeze spiritul veacului şi să exprime chintesenţa revoluţiei în curs de desfăşurare: era vorba, în termenii lor, despre „redeşteptarea" şi „emanciparea" naţională. Propăşirea, bunăstarea, modernizarea, eliberarea – toate acestea se săvârşeau în numele naţiunii şi pentru naţiune.

Dar ce este naţiunea şi când apare ea pe scena istoriei? Cele mai influente teorii contemporane referitoare la acest subiect (teorii numite „moderniste" sau „constructiviste" şi devenite clasice în ultimele trei decenii) aparţin lui Ernest Gellner, Benedict Anderson şi Eric Hobsbawm18. Potrivit celor trei autori, naţiunile, aşa cum le cunoaştem noi astăzi, sunt creaţii recente, specifice ultimelor două secole din istoria umanităţii. Un rol important în construirea acestor noi identităţi, de factură naţională, l-a jucat acţiunea conştientă a elitelor. Naţiunea reprezintă principala formă de solidaritate specifică epocii

moderne, iar apariţia ei nu este decât o consecinţă a procesului de modernizare.

Fără îndoială, înainte de naşterea naţiunilor moderne au existat solidarităţi de tip etnic, de natura celor care au structurat popoarele antice şi medievale (sau mai structurează încă diverse comunităţi actuale). Dar acestor solidarităţi etnice le-a lipsit tocmai esenţa principiului naţional, respectiv voinţa întregii societăţi de a alcătui o comunitate politică distinctă, sudată de o cultură omogenă, de masă, şi protejată de un stat naţional. „Materialele" cu ajutorul cărora este construită o naţiune modernă (extrem de diferite, de la caz la caz), respectiv limba vorbită de o anumită populaţie, teritoriul de care se simte legată, tradiţia administrativ-statală, credinţa religioasă, amintirea unei origini comune etc., sunt preluate, în mod evident, dintr-un trecut mai îndepărtat. Dar asamblarea lor într-o construcţie naţională nu este posibilă decât în condiţiile modernităţii, adică într-o societate alfabetizată, laicizată, industrializată şi omogenizată. Procesul de forjare a naţiunilor începe în secolul al XVIII-lea, în Anglia, Franţa, Statele Unite, se extinde în veacul următor („secolul naţionalităţilor"), mai ales în Europa Centrală şi în cea Răsăriteană, pentru a cuprinde, în secolul al XX-lea, întregul mapamond, îndeosebi fostele regiuni coloniale19.

În limbajul de specialitate, procesul evocat mai sus poate fi rezumat prin formula „inventarea naţiunii". Acest termen surprinde în mod expresiv cele două trăsături esenţiale ale fenomenului naţional: vârsta recentă şi caracterul construit al

naţiunilor. În istoriografia română, şi această formulă a provocat câteva nedumeriri (întreţinute de precaritatea lecturilor). Dar majoritatea autorilor contemporani folosesc sintagme similare, de la Benedict Anderson, pentru care naţiunea este o „comunitate imaginată”, la Anne-Marie Thiesse, care scrie despre „crearea identităţilor naţionale”, de la Claude Karnoouh, autorul „inventării poporului”, la Olivier Roy, care vorbeşte despre „fabricarea naţiunilor”. Ca să nu mai vorbim despre „inventarea Americii”, „inventarea Europei de Est”, „imaginarea Balcanilor”, „fabricarea Greciei antice”, „ţăranii transformaţi în francezi” sau, în istoriografia română, „inventarea Africii Negre”, titlurile câtorva dintre cele mai importante cărţi de istorie apărute în ultimele decenii20. Revenind la terminologia dedicată exclusiv naţiunii, remarcăm şi încetăţenirea conceptului de „construcţie naţională” (sau „formare naţională”), încă din anii ’60 ai secolului trecut, atât în limbajul de specialitate anglo-saxon (*Nation-Building*), cât şi în cel german (*Nationsbildung*)21.

Există şi autori situaţi pe o poziţie diferită în ceea ce priveşte originile fenomenului naţional (cunoscuţi sub numele de „primordialişti” sau „perenialişti”). Cel mai important dintre aceştia, Anthony D. Smith, crede că naţiunile, chiar în cazurile în care sunt de dată recentă, perpetuează numeroase trăsături ale comunităţilor etnice care le-au precedat22. Din această perspectivă, naţiunile actuale nu mai par atât de „noi” şi „artificiale” pe cât le prezintă autorii

constructivişti, deoarece ele duc mai departe, oarecum „obligatoriu”, o moştenire perenă, al cărei sens nu poate fi atât de uşor deturnat sau instrumentalizat prin acţiunea conştientă a unor elite.

În ceea ce ne priveşte, recunoscând că se pot identifica şi soluţii de compromis între cele două interpretări, ne situăm totuşi pe poziţia autorilor modernişti23. Nu vom dezvolta însă aici o teorie sau o argumentaţie mai vastă în acest sens, dat fiind că lucrarea de faţă propune, în principal, o cercetare empirică, şi nu o analiză teoretică a imaginilor maghiare cu privire la români.

Interpretarea subiectului nostru din perspectiva teoriilor moderniste implică o consecinţă importantă: apariţia simultană a naţiunii şi a imaginilor naţionale moderne nu este, în niciun caz, rodul unei simple întâmplări, ci se datorează faptului că aceste două construcţii simbolice au o natură comună. Ele nu pot fi înţelese decât în contextul fenomenului modernizării, care le generează pe amândouă. Naţiunea şi imaginile despre Celălalt sunt componente ale imaginarului politic caracteristic secolelor XIX-XX, luând naştere în cadrul unei culturi omogene de masă, specifică societăţilor moderne.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea, respectiv perioada de geneză a modernităţii, la români ca şi la maghiari, constituie o epocă privilegiată pentru analiza imaginarului politic modern. Acum iau naştere marile ideologii ale epocii contemporane (liberalism, conservatorism,

naţionalism, socialism), acum se structurează, de fapt, cultura politică specifică lumii în care trăim chiar şi noi, cei de azi, după două sute de ani. În consecinţă, nu este de mirare că tot acum românii şi maghiarii vor învăţa cum să-l privească şi să-l înţeleagă pe Celălalt, din perspectiva noilor sensibilităţi şi necesităţi politice moderne.

După cum am mai arătat, cea mai importantă schimbare pe care o aduce această perioadă (la scara întregului continent european, ca şi în cazul celor două popoare care ne interesează) este reprezentată de apariţia naţiunilor moderne. Aceste noi forme de solidaritate vor transforma radical cadrul de existenţă şi de referinţă al populaţiilor europene. Politica, economia, societatea, cultura, totul se va raporta de acum înainte, în cele două secole care vor urma, la acest reper şi principiu fundamental: naţiunea. În mod firesc, aşadar, definirea identităţii şi a alterităţii, proiectarea imaginilor despre sine şi despre Celălalt se reconfigurează acum, şi ele, în noul context trasat de imaginarul politic modern şi de ideologia naţională.

Schemele explicative care descriu procesul de construcţie naţională pot fi aplicate, în mod convingător, şi în cazul maghiarilor sau al românilor din Transilvania.

În secolul al XVIII-lea, după ce Ungaria otomană şi Transilvania erau cucerite de armatele Casei de Habsburg, începea şi aici procesul lent şi îndelungat de disoluţie a solidarităţilor premoderne. Treptat, pe parcursul următoarelor două secole, legăturile sociale, politice şi culturale

care ţineau laolaltă societatea tradiţională se vor rupe, fiind înlocuite de noi forme de coeziune socială. În locul economiei ţărăneşti sau domeniale apare economia de piaţă, orientată spre schimb şi deschisă spre industrializare; în locul culturilor segmentate (fie ele folclorice, orale, fie savante, rezervate elitelor) se răspândeşte cultura scrisă de masă, difuzată în mod uniform de şcoală; în locul ierarhiilor sociale şi politice feudale, marcate de rigiditate, ia naştere societatea egalitară, democratică, în care toţi sunt asemenea, din punct de vedere al drepturilor civile, ca şi în ceea ce priveşte apartenenţa unanim recunoscută la aceeaşi comunitate naţională. În fine, locul spaţiului sacru, al ritualului şi al sărbătorii, al universului ordonat de un Dumnezeu omniprezent, va fi luat de lumea secularizată, profană, explicabilă raţional, din care divinitatea era evacuată într-un vag perimetru celest, îndepărtat şi aproximativ.

În spaţiul rămas liber ca urmare a distrugerii factorilor tradiţionali de coeziune socială se inserează noul principiu de ordonare a realităţii sociale, naţionalismul. Acesta apare pe ruinele identităţilor tradiţionale, de factură etnică, socială, culturală sau religioasă, identităţi bazate, după cum scrie Benedict Anderson, pe contactul nemijlocit, personal, al fiecărui individ cu membrii comunităţii de apartenenţă24. În locul acestor comunităţi naturale, fragmentate, multiforme, apare marea „comunitate imaginată”, omogenizată la nivelul imaginarului social, care este naţiunea. Membrii acesteia nu se cunosc

personal, nu s-au văzut niciodată, dar sunt legaţi cu toţii, unul de celălalt, printr-un puternic sentiment de solidaritate.

Potrivit teoriilor instrumentaliste, formulate într-o manieră radicală de cercetători cum ar fi Elie Kedourie, elitele şi intelectualii sunt cei care, prin excelenţă, dau expresie crizelor identitare de la începutul epocii moderne25. Căutând un mijloc eficace de mobilizare a populaţiei, în vederea contestării ordinii politice existente, intelectualii protestatari „inventează" naţiunea, o descoperire oferită ulterior spre folosinţă întregii societăţi. Aceşti „ucenici vrăjitori" confecţionează, în mod deliberat, toate atributele necesare unei fondări naţionale: o istorie străveche a naţiunii, cât mai nobilă şi mai convingătoare, o limbă literară naţională, codificată gramatical, care să înlocuiască diversele dialecte existente, un conţinut metafizic şi spiritual al naţiunii, descoperit într-o tradiţie folclorică denaturată şi manipulată26. În fine, ei asociază naţiunii un proiect politic, ceea ce reprezintă esenţa demersului naţionalist. Acest proiect vizează crearea unui stat care să se suprapună cu naţiunea şi al cărui obiectiv major constă în protejarea culturii naţionale omogene27. Cei care conduc şi cei care sunt conduşi, spun naţionaliştii, trebuie să formeze o unitate culturală omogenă.

Desigur, perspectiva constructivistă şi instrumentalistă asupra formării naţionale, care subliniază rolul decisiv al intelectualilor şi politicienilor în acest proces, poate fi completată cu alte explicaţii, care iau în calcul dimensiunea

de masă a construcţiei naţionale. Aşa este cazul teoriei etnosimbolice a lui Anthony D. Smith, potrivit căreia naţiunea nu se poate edifica decât pe baza resurselor oferite de vechile identităţi etnice, prelungind miturile şi simbolurile culturale ale comunităţilor tradiţionale28. Putem fi de acord cu faptul că teza lui Smith surprinde şi ea, în mod convingător, o anumită latură a acestui fenomen de mare complexitate.

Totuşi, chiar dacă acceptăm să luăm în considerare „originile etnice” sau „geneza medievală”29 a naţiunilor moderne, rămânem la părerea că modernitatea introduce o cezură semnificativă în ceea ce priveşte relevanţa politică şi socială a formelor de solidaritate de tipul etniei sau naţiunii. Cu alte cuvinte, fără a nega elementele de continuitate care leagă solidarităţile etnice medievale de sensibilităţile naţionaliste moderne, credem că între „naţiunea medievală”, etnicitatea mai veche sau mai nouă şi naţiunea în accepţiunea sa proprie, adică „modernă”, există diferenţe majore, de natură calitativă.

Cazul naţiunii maghiare exemplifică elocvent o asemenea distincţie30. Din perspectiva propusă de Anthony Smith, putem observa că naţiunea modernă maghiară încorporează şi topeşte în cuprinsul ei solidarităţi şi construcţii sociale anterioare, preluate din perioada medievală. Pe de o parte, în mod evident, ea moştenea o etnicitate fundamentată lingvistic, de expresie maghiară, ancorată mai ales în universul vast al satelor ungureşti. Pe de altă parte, naţiunea modernă

maghiară a fost precedată de una dintre acele forme de solidaritate pe care istoricii medievişti le numesc „naţiuni medievale”. Este vorba despre aşa-zisa *natio hungarica* (în mod semnificativ, numele ei nu poate fi exprimat, la modul propriu, decât în limba latină). Chiar dacă denumirea acesteia făcea o trimitere etnică, tipul de solidaritate care fundamenta *natio hungarica* medievală diferea în mod radical atât de etnicitatea maghiară, cât şi de proiectul politic al naţiunii moderne. *Hungarii* care o compuneau erau de fapt nobilii regatului, identitatea acestora fiind definită de condiţia lor socială de vasali ai regelui, de o cultură distinctă şi un set specific de valori. Aceste mărci identitare îi diferenţiau pe cei care compuneau *natio hungarica* nu doar în raport cu nobilimea altor regate, ci şi faţă de orăşenii sau ţăranii regatului ungar, indiferent de limba vorbită de aceştia, care putea fi chiar maghiara.

Fără îndoială, naţiunea modernă maghiară va prelua în „reţeta sa de fabricaţie” diferite elemente de identitate, simboluri, mituri, tradiţii, aparţinând celor două tipuri de solidaritate anterioare, şi nu numai lor. Dar acestea vor fi reinterpretate, primind alte semnificaţii, şi vor fi reconfigurate, intrând într-o nouă structură. În final, naţiunea modernă maghiară va reprezenta cu totul altceva şi în raport cu etnicitatea tradiţională maghiară, lipsită de valenţe politico-statale, şi în raport cu „naţiunea medievală”, marcată de identitatea sa socio-culturală exclusiv nobiliară. Ca orice naţiune din Europa „secolului naţionalităţilor”, şi cea maghiară se va defini ca o

comunitate omogenă de cetăţeni, ambiţionând să îi cuprindă în rândurile sale pe toţi locuitorii „patriei”, indiferent de situaţia lor socială, confesională sau chiar etnolingvistică. Potrivit aceluiaşi model identitar occidental, respectiva comunitate de masă, sudată de o cultură „naţională” (incluzând o limbă, o istorie, simboluri, sărbători şi ritualuri publice, evident, toate „naţionale”), trebuia protejată de un stat naţional, cu care se identifica. Acest stat pretindea tuturor cetăţenilor săi o loialitate necondiţionată, egală pentru toţi şi mai presus de orice alte angajamente, de grup sau individuale31. În cele din urmă, împrejurarea că acest proiect maghiar se va lovi de alte proiecte naţionale, rivale, care se afirmau în cuprinsul aceluiaşi stat şi pe care nu va reuşi să le anihileze va duce la eşecul edificării unui stat-naţiune maghiar între frontierele Ungariei istorice.

Procesul de formare a naţiunii române urmează un traiect asemănător32. Şi în acest caz, naţiunea a fost precedată de o etnicitate românească destul de compactă, ancorată teritorial în jurul Carpaţilor. În Evul Mediu, a existat şi o statalitate de expresie românească (ilustrată de existenţa unei „Ţări Româneşti”, precum şi a voievodatului geamăn al Moldovei), care a permis istoricilor români să identifice (poate prea insistent) o „naţiune medievală” corespunzătoare acesteia33. Dar în cadrul acestor construcţii politice şi sociale, nobilimea şi clerul – care au scris până în secolul al XVI-lea exclusiv în limba slavonă – se autodelimitau destul de ferm de

şerbii lor, care, în Ţara Românească, erau denumiţi chiar „rumâni” (în opoziţie cu „boierii”, ce conservau o titulatură socială de tradiţie slavo-bulgară).

Unificarea simbolică a acestei structuri sociale stratificate, în cadrul unei naţiuni moderne omogene, s-a petrecut în doi timpi, ritmaţi mai ales de procese culturale. Mai întâi, în Transilvania, intelectualii iluminişti de la sfârşitul secolului al XIX-lea, grupaţi în Şcoala Ardeleană, au construit (în absenţa unei nobilimi sau burghezii semnificative) o naţiune formată prioritar din ţăranii transilvăneni, înnobilaţi prin „redescoperirea” originii lor latine. În al doilea rând, în Ţara Românească şi Moldova, revoluţionarii de la 1821 şi 1848, deşi erau în majoritate de origine boierească, au edificat un model naţional bazat în mod simbolic tot pe corpul ţărănesc. Boierilor le era permis să facă parte din naţiune doar în măsura în care se raliau la cauza „poporului”: după cum enunţa un manifest revoluţionar din 1821 (cunoscut ca *Proclamaţia de la Padeş*), „patria este norodul, nu tagma jefuitorilor”. Acest model de naţiune grefa o formă civică şi democratică, inspirată de Revoluţia Franceză (preeminenţa Stării a Treia, teoretizată de abatele de Sieyès), pe un fond etnocultural, tipic herderian, specific Europei Centrale şi Răsăritene: aceasta, pentru că „norodul” nu era doar reuniunea democratică a celor asupriţi, ci era considerat depozitarul privilegiat şi exclusiv al esenţei românităţii. Ca urmare, populismul va constitui o componentă esenţială a ideologiei

naţionale a românilor, iar ruralitatea va fi elementul central al identităţii acestora34.

Urmărind modul în care se verifică teoriile referitoare la construcţia naţională în cazul românilor şi al maghiarilor, observăm, în primul rând, că procesul de edificare a celor două naţiuni s-a desfăşurat în mod simultan. Acest lucru se explică prin împrejurarea că modelul ideologic al Revoluţiei Franceze, precum şi teoria herderiană care incita popoarele Europei Răsăritene să îşi descopere originalitatea lor ireductibilă (cu alte cuvinte, cele două paradigme fundamentale ale formării naţionale) au fost asimilate aproape concomitent în cultura română şi în cea maghiară35. În al doilea rând, în momentul în care cele două proiecte naţionale şi-au delimitat teritoriul asupra căruia urmau să îşi exercite suveranitatea, au apărut suprapuneri şi rivalităţi ireconciliabile.

Intelectualii şi politicienii maghiari au identificat limitele statului naţional pe care îl proiectau cu hotarele regatului medieval al Ungariei. Această delimitare se baza pe o tradiţie politico-statală care producea încă efecte în spaţiul Monarhiei Habsburgice36, fiind, aşadar, la îndemâna elitei politice maghiare din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În cazul românilor, proiectul lor naţional a combinat o tradiţie istorică mai vagă (dar cu atât mai prestigioasă, datorită vechimii), respectiv cea a Daciei cucerite de romani, cu argumente demografice contemporane, de natură să etnicizeze în culori româneşti teritoriul tuturor provinciilor revendicate. În

aceste condiţii, principatul Transilvaniei, precum şi celelalte părţi ale Ungariei istorice locuite de români se vedeau vizate de ambele proiecte naţionale.

Suprapunerea menţionată mai sus va genera un conflict politic între români şi maghiari, conflict care a durat (cea mai mare parte a timpului într-o formă latentă) aproximativ un secol: de la revoluţia din 1848 până la reinstaurarea administraţiei româneşti în Transilvania, în martie 1945. Acest „război ciudat” de o sută de ani a fost ritmat de trei intervale de dispută deschisă, violentă: 1) războiul civil din Transilvania, desfăşurat în perioada octombrie 1848 – august 1849, în cursul căruia maghiarii kossuthişti, adepţi ai independenţei Ungariei, s-au confruntat cu românii ardeleni prohabsburgici; 2) conflictul militar dintre România şi Austro-Ungaria, derulat între anii 1916 şi 1918, în contextul Primului Război Mondial, şi continuat în 1919 cu intervenţia românească împotriva regimului de tip bolşevic din Ungaria; 3) ocupaţia maghiară hortistă din nord-vestul şi centrul Transilvaniei, între anii 1940 şi 1944, căreia îi va pune capăt ofensiva trupelor sovietice şi române, după 23 august 1944.

După al Doilea Război Mondial, dogma „îngheţării” definitive a graniţelor statelor europene, în vederea blocării oricăror revendicări teritoriale, va lichida şi conflictul politic deschis dintre români şi maghiari. În deceniile următoare, disputa va continua doar la modul simbolic, ca un război al cuvintelor şi justificărilor37.

Dacă viitorul părea să-i fie neprielnic, conflictul simbolic româno-maghiar a continuat totuşi să domine în mod autoritar trecutul, împingându-şi mereu rădăcinile cât mai adânc în istorie. Tentativa artificială de rescriere într-o cheie conciliantă a istoriei relaţiilor româno-maghiare, din anii ’50, potrivit doctrinei internaţionalismului proletar şi indicaţiilor primite de la Moscova, a fost o excepţie, dar a eşuat lamentabil, când comuniştii înşişi au observat că naţionalismul istoriografic (ţinut însă sub control) este mult mai profitabil sub raport ideologic.

Se relua astfel o tradiţie iniţiată la mijlocul secolului al XIX-lea de către istoricii romantici. Potrivit acestei paradigme istoriografice fondatoare, întregul mileniu de-a lungul căruia românii şi maghiarii s-au aflat în contact a fost lecturat printr-o grilă naţionalistă, ca şi când cele două proiecte naţionale rivale, confruntate pentru prima dată la 1848, ar fi existat dintotdeauna. După cum scria Alexandru Papiu Ilarian în anul 1852, în finalul primului volum al sintezei sale de istorie a românilor din Transilvania:

Istoria românilor din Dacia Superioară n-a fost alta decât o asuprire neîntreruptă a românilor din partea ungurilor: o luptă continuă între aceste două elemente38.

Rivalitatea originară dintre cele două naţionalisme, care poate fi detectată, pentru prima oară, în scrierile intelectualilor romantici, îşi va pune amprenta, în mod firesc, şi asupra imaginilor naţionale reciproce. Mai mult decât atât, reprezentarea românului sau a ungurului va

primi o pondere semnificativă în imaginarul naţional, pe măsura importanţei pe care rivalitatea cu acesta o juca în proiectele naţionale ale celor două comunităţi.

Nu întâmplător, din această epocă fondatoare de la mijlocul secolului al XIX-lea datează şi principalele simboluri naţionale ale românilor şi maghiarilor, tocmai pentru că tot acum au luat naştere, de fapt, cele două naţiuni, în ipostaza lor modernă. Cele două drapele tricolore, replici ale tricolorului lansat de Revoluţia Franceză, cele două imnuri naţionale, create de Andrei Mureşanu şi Kölcsey Ferenc, cele două figuri tutelare ale românilor ardeleni şi ale maghiarilor, Avram Iancu şi Kossuth Lajos, toate îşi află originea în această perioadă de fondare a mitologiei naţionale a celor două popoare. Iar dacă ne gândim că eroii uneia dintre părţi au fost inamicii celeilalte, că drapelul unora a fost simbolul detestat, subversiv sau dominator al celorlalţi, atunci înţelegem şi semnificaţia profundă a suprapunerii cronologice dintre naşterea celor două naţiuni şi apariţia imaginilor lor reciproce cu privire la Celălalt39. Referindu-se la Mihai Viteazul, eroul naţional al românilor, Kőváry László, cel mai important reprezentant al romantismului istoriografic maghiar din Transilvania, scria în felul următor:

Bărbatul care în istoria Ţării Româneşti apare drept cel mai mare domn al ei, în Ardeal s-a purtat ca un uzurpator, murdărindu-şi numele prin vandalismul său40.

Era exact acelaşi gen de sentinţă pe care orice istoric român o va putea rosti, după 1848, cu

privire la eroul naţional al maghiarilor, Kossuth Lajos.

Pentru toate comunităţile umane, fie ele etnii sau naţiuni, delimitarea în raport cu străinul reprezintă o modalitate privilegiată de afirmare a propriei identităţi41. Dar natura conflictuală şi concurenţială a relaţiilor dintre români şi maghiari, precum şi interiorizarea acestei situaţii tocmai în epoca *formării* solidarităţilor naţionale moderne, a făcut ca imaginea lor despre Celălalt să devină o componentă şi mai pregnantă a mitologiilor politice ale celor două popoare. Imaginea adversarului istoric, a „duşmanului secular”, va constitui un element de prim ordin al identităţii naţionale, atât pentru români, cât şi pentru maghiari.

Naţiunea maghiară şi cea română s-au născut, aşadar, având în faţă chipul străin şi adeseori detestat al Celuilalt. De atunci încolo, cele două construcţii naţionale au rămas strâns legate între ele de această fraternitate maşteră, unite cumva, ca într-o familie măcinată de rivalităţi, de resentimentele lor reciproce. La limită, această cultură a familiarităţii cu adversitatea, acest sentiment că nu putem trăi decât împreună, chiar dacă avem toate motivele să ne urâm, au produs şi o atitudine de toleranţă *sui-generis*, o ştiinţă sceptică, dar realistă, a convieţuirii, împărtăşită de ambele comunităţi, mai ales în Transilvania. O întâlnim exprimată, de exemplu, în faimoasa scrisoare din iunie 1849, trimisă de Avram Iancu, şeful rezistenţei româneşti din Munţii Apuseni, comandantului

maghiar cu care se războia la acea dată:

Fraţilor! Crede-ne-ţi nouă că noi prealuminat vedem şi prea hotărât credem că în aceste două patrii surori maghiarul de existenţă şi de viitor nu poate vorbi fără român, nici românul fără maghiar. Credem şi prea luminat vedem că peste noi şi peste voi, azi-mâine, vrea să deie mâna un element gigantic, care în scurt timp ne va îneca şi nu vor rămânea altele decât urmele existenţei noastre [aluzie la pericolul rusesc, n.n.]. Amândouă părţile vedem că pericolul ne ameninţă, încă de aproape, şi totuşi nu ne putem înţelege. Nu ştiu din ce pricină, pizma sau doară superbia [orgoliul, n.n.] îşi învârte sabia între noi şi voi, ca nici în agonie să putem vorbi de-aproape42.

Iar istoricul Kőváry László (şi el fost combatant paşoptist) se exprima în mod asemănător în paginile cărţii sale dedicate revoluţiei de la 1848 din Transilvania:

Soarta naţiunilor care trăiesc împreună este aidoma cu aceea a familiilor cu mulţi copii: după o ceartă ori se împacă, ori se distrug în mod reciproc43.

Desigur, acest mecanism al adversităţii fondatoare de identitate nu este specific doar românilor şi maghiarilor. Şi în cazul altor popoare, imaginea vrăjmaşului a jucat un rol esenţial în conturarea identităţilor etnice şi apoi a celor naţionale. În Evul Mediu, lupta spaniolilor cu maurii, pe parcursul Reconquistei, sau rivalitatea dintre Franţa şi Anglia, în timpul Războiului de 100 de Ani, au contribuit nu doar la unificarea politică şi centralizarea administrativă a regatelor

respective, ci şi la conturarea unui „protonaţionalism popular”, generator de solidaritate şi identitate colectivă44. Tot astfel, în epoca modernă, suscitarea sentimentului naţional ca urmare a unei agresiuni externe este extrem de vizibilă în cazul primelor naţionalisme semnificative din istoria europeană: cel francez, amorsat de invazia străină premergătoare bătăliei de la Valmy (1792), cel polonez, apărut după dezmembrarea Poloniei la sfârşitul secolului al XVIII-lea, şi cel german, provocat de înfrângerea dezastruoasă a Prusiei în faţa lui Napoleon, în anul 1806.

În finalul acestei secţiuni, ne putem însă întreba de ce vorbim despre imaginea românilor în cultura maghiară doar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea? Oare secolele anterioare de convieţuire nu generaseră deja o asemenea reprezentare? Iar imaginea din secolul al XIX-lea oare nu făcea altceva decât să prelungească nişte stereotipii şi prejudecăţi mult mai vechi, născute în perioada medievală?

Răspunsul este că asemenea reprezentări existau, dar ele erau profund diferite, într-un sens calitativ, în raport cu cele care se structurează la începutul epocii moderne. Chiar dacă uneori sesizăm prezenţa aceluiaşi clişeu, pentru oamenii de la 1850, el înseamnă cu totul altceva decât pentru cei de la 1350. Spre exemplu, este adevărat că autorul medieval al *Cronicii pictate de la Viena* ne relatează că, în anul 1330, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, l-ar fi numit pe voievodul român Basarab „păstorul oilor sale”45,

după cum istoricul romantic Kőváry László scria cinci sute de ani mai târziu, în termeni aproape identici, că maghiarii nu trebuie să se teamă de români, tot astfel cum nimeni nu se poate teme de oile lor46. Dar pentru a înţelege corect sensul acestor fraze, este obligatoriu să ne raportăm la contextul în care ele au fost rostite47. În timp ce suveranul angevin (născut la Napoli!) dorea să înfiereze trădarea săvârşită de unul dintre vasalii săi infideli, istoricul paşoptist de mai târziu urmărea să sublinieze cu totul altceva, respectiv slăbiciunea organizatorică şi socială a românilor prohabsburgici de la 1848. „Oile româneşti” din cele două fraze nu sunt expresia unui etern stereotip, ci doar un simplu element de decor, extras din banalul existenţei cotidiene, care serveşte însă la construirea unor argumentaţii extrem de diferite.

Ca urmare, imaginea modernă a maghiarilor cu privire la români, aşa cum o surprindem la 1848 de exemplu, aduce prea puţin cu cea împărtăşită de strămoşii lor din Evul Mediu, dar este foarte asemănătoare cu cea pe care o întâlnim în 1918, în 1940 sau chiar în zilele noastre. Imaginile respective au funcţionalităţi diferite şi se adresează unui public diferit. Aşa după cum solidaritatea naţională modernă sau statul-naţiune seamănă prea puţin cu solidarităţile etnice medievale ori cu aşa-numita „naţiune medievală”, tot aşa şi imaginea modernă despre Celălalt, vehiculată la nivelul unei culturi omogene de masă şi servind unor scopuri ideologice, este cu totul altceva în raport cu tradiţionalele clişee

populare transmise din Evul Mediu. Desigur, aşa cum naţiunea modernă încorporează în reţeta sa de fabricaţie şi sensibilităţile etnice premoderne, aşa cum ea este construită cu materiale rezultate din demolarea şi prefacerea vechilor solidarităţi, în mod analog, şi imaginea modernă a preluat mai vechi clişee şi prejudecăţi medievale. Dar cel mai important aspect ţine de rearanjarea lor într-o nouă configuraţie, de sensurile şi utilizările absolut noi care li se acordă în epoca modernă, ceea ce face ca naţiunea şi imaginea etnică modernă să reprezinte alte „specii" sociale şi discursive, în raport cu predecesoarele lor premoderne.

Fără îndoială că relaţiile dintre cele două popoare, având la 1800 o vechime de aproape un mileniu, generaseră deja o anumită reprezentare a românilor în conştiinţa maghiarilor, structuraseră o serie de clişee şi stereotipii prin intermediul cărora aceşti vecini erau identificaţi, etichetaţi şi clasificaţi. Dar abia formarea unei naţiuni moderne, atât în cazul românilor, cât şi în cel al maghiarilor, va conferi vechilor imagini tradiţionale adevărata lor forţă şi semnificaţie, materializată prin acţiuni politice şi legitimată prin argumentaţii ideologice de tipul celor care s-au afirmat în secolul al XIX-lea sau al XX-lea. Dacă vrem să analizăm percepţia cu privire la români a maghiarilor de la începutul mileniului al III-lea, nu trebuie să coborâm până în adâncurile trecutului medieval, chiar dacă imaginea în discuţie face apel în mod frecvent la momente istorice îndepărtate. Ceea ce trebuie să înţelegem este

modul în care imaginile mai vechi sau mai recente au fost reasamblate în spaţiul imaginarului politic modern şi învestite cu semnificaţii inteligibile doar pentru oamenii „recenţi”, din ultimele două secole.

Altă obiecţie care poate fi adusă schemei cronologice „moderniste” este următoarea: cum putem să vorbim despre cultură de masă omogenă, laicizare, industrializare, urbanizare sau democratizare ca fiind considerate condiţii obligatorii pentru apariţia naţiunilor (şi, implicit, a imaginilor etnice asociate acestora), când ştim că aceste procese şi fenomene erau cel mult nişte promisiuni ale istoriei la începutul secolului al XIX-lea, atât la români, cât şi la maghiari, în timp ce naţiunile respective se constituiseră deja, în linii generale?

Această aparentă contradicţie poate fi însă depăşită dacă vom privi atât respectivele condiţii necesare pentru apariţia naţiunilor, cât şi naţiunile înseşi ca pe nişte procese dinamice, cu o evoluţie continuă în timp. Procesul de geneză şi apoi de maturizare a acestor realităţi sociale durează decenii sau chiar mai mult. Cultura omogenă de masă, societatea egalitară, laicizarea, industrializarea (aspecte care ţin de esenţa modernităţii şi fără de care naţiunile nu pot să existe) apăruseră deja în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în calitate de proiecte sociale şi ideologice irezistibile. În acest fel, fusese declanşat un proces implacabil, care nu mai putea fi dat înapoi. Naţiunile, pe de altă parte, deşi prinseseră un contur bine reliefat în prima

jumătate a secolului al XIX-lea, nu reuşiseră nici ele să convertească întreaga societate la principiul naţional, tocmai datorită faptului că nici modernizarea nu se extinsese încă la scara întregii populaţii. Chiar şi ţăranii din Franţa se vor transforma în „cetăţeni francezi” abia în deceniile de după 1871, deşi „La Grande Nation” pretindea că actul său de naştere fusese semnat încă de pe vremea bătăliei de la Valmy. Ca urmare, dacă înţelegem că atât naţiunea, cât şi condiţiile ei prealabile de existenţă (subsumate termenului „modernizare”) sunt nişte procese dinamice, rezolvăm problema aparentei lor desincronizări cronologice. Naţiunile română şi maghiară (precum şi discursurile identitare aferente acestora) apăruseră deja în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru că şi procesul de modernizare care le-a generat, cu toate componentele sale puternic inter-relaţionate (alfabetizare, laicizare, industrializare, omogenizare culturală, nivelare socială, democratizare), îşi începuse deja marşul triumfător.

După cum am semnalat pe parcursul întregului paragraf de mai sus, chiar şi atunci când analizăm Naţiunea însăşi (şi nu doar imaginile subiective pe care ea le generează), atenţia noastră se concentrează asupra imaginarului social, a reprezentărilor ideologice şi mentale48. Ne interesează, în primul rând, realităţile naţionale structurate sub formă de text, de discurs, de construcţie şi reprezentare socială. Acest lucru nu înseamnă însă, neapărat, că negăm

existenţa naţiunii ca realitate sociologică. Dar pentru a studia imaginea Celuilalt, în calitatea ei de componentă a discursului de tip naţional, am considerat că este suficient să luăm în considerare imaginarul asociat Naţiunii, şi nu naţiunea ca realitate sociologică. Am analizat, aşadar, *naţiunea ca naraţiune49*, tot aşa după cum am abordat şi imaginea despre Celălalt ca naraţiune. Evident, o atare perspectivă postmodernistă de cercetare oferă şi posibilitatea deconstruirii subiectelor respective, adică a înţelegerii modului în care ele au fost confecţionate, utilizate, reificate, interiorizate de către oamenii care le-au rostit. Dar, repetăm, nu dorim ca această manieră de conceptualizare a subiectului nostru să fie considerată una exclusivistă şi arogantă sub raport metodologic. Suntem convinşi că abordarea Naţiunii ca realitate socială, obiectivată pe teren, va produce în continuare analize convingătoare, care se vor situa în completarea demersului nostru, şi nu neapărat în opoziţie cu acesta.

3. Imaginea maghiarilor despre români şi geografiile simbolice occidentale

Abordarea acestui subiect, de-a lungul perioadei pe care am propus-o, trebuie justificată însă şi într-un context mai larg decât cel al relaţiilor şi al reprezentărilor reciproce româno-maghiare. Maghiarii nu au fost nici primii şi nici cei mai „importanţi” observatori care au construit o imagine cu privire la români, în contextul istoric al secolelor XVIII-XIX. Dar nici măcar imaginea de sine a românilor (în primul rând, autopercepţia modernă a românilor transilvăneni şi bănăţeni,

configurată de generaţia Şcolii Ardelene şi de intelectualii romantici de la 1848), imagine care a fost analizată, cu altă ocazie, de către unul dintre autorii cărţii de faţă, nu poate revendica o asemenea prioritate.

Imaginea de sine a românilor a apărut, în primul rând, ca o replică polemică dată reprezentărilor construite de observatorii străini, ale căror opinii erau considerate ostile şi denigratoare. Românii apreciau că aceste imagini aveau funcţia de a legitima şi de a întreţine dominaţia exercitată asupra lor de către respectivii străini oprimatori (între care maghiarii ocupau locul cel mai important în cazul societăţii româneşti din Transilvania şi Ungaria). Din acest motiv, scrierile cărturarilor autohtoni pe tema identităţii naţionale şi a presupusului „specific românesc" nu au fost niciodată simple speculaţii teoretice ale unor intelectuali, menite să contribuie la cercetarea detaşată a unor probleme culturale, ci au fost concepute ca arme politice concrete, destinate acţiunii directe de emancipare a naţiunii lor.

Adevăratul resort declanşator al reprezentărilor moderne cu privire la români nu trebuie căutat nici în propria lor reflecţie pe marginea identităţii naţionale, nici (cu atât mai puţin) în imaginarul social maghiar. Sursa primară a acestor imagini o constituie, de fapt, cultura occidentală, respectiv marile geografii simbolice construite în Europa Apuseană începând cu secolul al XVIII-lea.

Principala carenţă metodologică a

cercetărilor de imagologie (studii practicate în mod frecvent şi în România, în ultimul timp)50 vine din împrejurarea că perspectiva comparatistă lipseşte în majoritatea analizelor de acest gen. Înţelegerea modului în care au fost imaginaţi românii de către germani, francezi sau maghiari, în cadrul îngust al unor percepţii bilaterale, riscă să rămână extrem de fragmentară şi săracă, atâta vreme cât ignorăm contextul cultural şi ideologic de ansamblu care a determinat „inventarea" Celuilalt în conştiinţa modernă occidentală.

Totul pleacă din secolul al XVIII-lea, când, după cum scrie Lucian Boia, Occidentul iluminist s-a separat mental de restul planetei şi a elaborat conceptul de „civilizaţie" (la singular), concept cu care s-a identificat apoi în mod exclusiv51. Favorizată în mod decisiv de superioritatea ei tehnologică şi militară, Europa Apuseană a reuşit să impună la scara lumii întregi o ierarhie de valori pe care a creat-o în propriul său context cultural şi potrivit căreia se autositua pe primul loc. Superioritatea economică era asociată celei filosofice, politice şi morale. Raţiunea, progresul sau civilizaţia, termenii-cheie ai veacului al XVIII-lea, la fel ca şi democraţia, drepturile omului ori economia de piaţă în zilele noastre, au devenit reperele fundamentale în funcţie de care a fost apreciată şi clasificată orice regiune a planetei în cele două secole care au urmat fondării iluministe a civilizaţiei occidentale. Aceste repere au facilitat elaborarea unei teorii generale a dezvoltării, care permitea aplicarea de note şi calificative fiecărei ţări sau naţiuni, în funcţie de gradul ei de

„înapoiere” sau „dezvoltare”, în raport cu standardul ideal al „lumii civilizate”, fasonat în Europa Occidentală.

Acest fenomen de mare complexitate are implicaţii fundamentale la nivelul relaţiilor şi percepţiilor reciproce asumate de popoarele şi de civilizaţiile de pe întreaga planetă. O problemă esenţială este aceea a „îndreptăţirii” sistemului de standarde şi reprezentări elaborat de Occident. Oare lucrurile nu stau cumva „chiar aşa” cum le prezintă viziunea respectivă? Modernizarea, pe calea parcursă de Occident în secolele XVIII-XX, nu este oare singura alternativă viabilă de dezvoltare a societăţii contemporane, situaţie în care modelul evaluativ al Occidentului, sistemul său de valori, ar reprezenta grila ideală de interpretare a evoluţiei istorice, în pofida „aroganţei” pe care o presupune o asemenea perspectivă exclusivistă52? Da, am fi tentaţi să spunem, din perspectiva moralei universaliste a liberalismului. Sau, dimpotrivă, imaginea creată de Occident cu privire la caracterul universal al civilizaţiei sale (de unde pretenţia de superioritate a acestuia) nu constituie decât un discurs ideologic destinat să îi aducă autoritate şi putere? Acest discurs nu are ca funcţie esenţială justificarea, consolidarea şi chiar reproducerea dominaţiei politice şi culturale exercitate de către occidentali asupra celor supuşi autorităţii lor discursive? Spre un răspuns afirmativ ar înclina, de data aceasta, orice critică structuralistă a colonialismului, ca şi interpretările de tradiţie marxistă sau foucaldiană. Tot ceea ce putem

spune este că încercarea de a ieşi dintr-o atare dilemă presupune asumarea unei perspective ideologice, în orice caz implicată şi moralizatoare, aşa că preferăm să lăsăm fiecărui cititor posibilitatea de a-şi exprima opţiunea sau chiar de a contesta pertinenţa întrebărilor de mai sus, fără a ne mai preciza şi argumenta propriul punct de vedere.

Alt aspect care trebuie amintit priveşte efectele psihologice multiple pe care le generează situarea privilegiată a Occidentului, a sistemului său de valori şi a perspectivei sale normative. În această privinţă, se disting cel puţin patru tipuri de reacţii principale, care pot fi ordonate în cupluri antagonice de o simetrie perfectă: a) sentimentul propriei superiorităţi, specific culturii occidentale; b) resentimentele şi frustrările provocate de această atitudine arogantă în rândurile celor din afară; c) perspectiva autocritică şi relativizantă a occidentalilor, în raport cu suficienţa şi egocentrismul presupuse de poziţia lor favorizată; d) interiorizarea de către ne-occidentali a perspectivei triumfaliste a Occidentului, ceea ce presupune autovictimizare, acceptarea unui stigmat social, adoptarea entuziastă şi uneori superficială a modelelor apusene. Desigur, trebuie spus că aceste atitudini nu reprezintă decât nişte „tipuri-ideale”, aflate de fapt într-o continuă mişcare în viaţa reală şi negociate în permanenţă de către toţi actorii implicaţi, în decursul interacţiunilor sociale.

Să vedem, în continuare, care sunt marile geografii simbolice occidentale, în contextul

cărora au apărut şi reprezentările maghiare cu privire la români.

Cea mai generală reprezentare născută în cuprinsul culturii occidentale cu privire la o alteritate care este în acelaşi timp radicală, nemijlocit învecinată şi profundă poartă numele exotic de „Orient”. Ea este destinată, prin excelenţă, să ofere principalul reper identitar de contrast al „occidentalilor”, adică al celor care s-au identificat la modul generic – încă de pe vremea lui Diocleţian sau a lui Carol cel Mare – tocmai prin situarea lor la cealaltă extremitate a unei axe terestre longitudinale. Dar, în această distincţie aparent strict topografică, importantă nu este geografia, ci axiologia. Occidentalii nu sunt caracterizaţi, la modul esenţial, de situarea lor geografică mai la vest, ci de un set de valori şi atitudini specifice celor care locuiesc această parte a Pământului şi care le asigură, în cele din urmă, supremaţia. Occidentul se identifică, aşadar, cu binele, cu normalitatea şi cu superioritatea, în timp ce Orientului i-a fost rezervat reversul acestor ipostaze.

Edward Said a fost cercetătorul care a elaborat o teorie sistematică a acestui tip de reprezentare, în bine-cunoscuta şi controversata sa lucrare intitulată *Orientalism* (1978)53. Said a lansat teoria „orientalismului”, analizând pe larg modul în care geografia simbolică occidentală a demonizat spaţiile situate la Răsărit şi la Miazăzi, construind lumea imaginară a Orientului. Reprezentarea acestor spaţii, considerate înapoiate, nesigure, instabile, în raport cu ordinea

şi „normalitatea” existente în zonele „centrale”, a avut darul, crede Said, să justifice, să consolideze şi chiar să reproducă diferenţele de dezvoltare şi mai ales raporturile de dominaţie instituite în diferite zone ale lumii. Occidentalii au construit imaginea profund deformată, nivelată şi reificată a unui Orient care de fapt nu există în această formă simplificată, cu scopul de a legitima stăpânirea lor în regiunile respective. Inclusiv orientalii trebuiau convinşi că lucrurile stau în acest fel, pentru a accepta fără rezerve condiţia lor de sclavi moderni şi superioritatea occidentalilor.

Teza lui Said a ridicat problema esenţială a orientării politice pe care o ascunde orice reprezentare a Celuilalt. De obicei, aceste relatări nu sunt inocente sau „neutre” din punct de vedere ideologic. În spatele lor se ascund interesele celor care vorbesc despre Celălalt, interese care sunt promovate fie deliberat, fie independent de voinţa sau opiniile personale ale unui anumit autor. Fatalmente, discursul cultural britanic referitor la Egipt are menirea ultimă de a consolida şi a reproduce dominaţia britanică în această zonă, chiar dacă este vorba despre cercetările erudite ale unui arheolog animat de cele mai bune intenţii. În mod evident, aceasta este o teză extrem de generală, care poate fi testată şi în cazul discursului maghiar din secolul al XIX-lea referitor la românii ardeleni.

Ideile provocatoare ale lui Said au stârnit însă numeroase controverse. Una dintre replicile bine argumentate îi aparţine lui James Carrier54. Dacă

Orientul descris de occidentali nu este decât o simplă creaţie imaginară a acestora, care simplifică şi omogenizează nişte realităţi mult mai complexe, oare nu acelaşi lucru se poate spune şi despre Occidentul malefic incriminat de Said? Nu este şi el rodul unei simplificări şi reificări nepermise, situaţie în care se poate vorbi nu numai despre „orientalism”, ci şi despre un „occidentalism”? Oare nu este şi acesta tot un discurs ideologic, destinat, în cazul de faţă, să exprime frustrările şi resentimentele nejustificate ale celor pe care istoria i-a aruncat în afara sferei de prosperitate euroatlantice?

Ca urmare, şi Vestul poate fi esenţializat. În această optică, nici Occidentul, aşa cum este el reprezentat în marile discursuri culturale, nu există ca atare, ci a fost „inventat”, în sensul în care a fost fabricat şi Orientul supus „orientalizării”. Cu alte cuvinte, nu se poate vorbi despre o esenţă anistorică, imuabilă şi naturală a Occidentului, care să codifice un presupus specific al acestuia. Viziunea teleologică potrivit căreia ar exista un „ADN cultural”, care explică, deopotrivă, şi libertăţile oraşelor medievale, şi democraţia modernă sau economia de piaţă, este greşită55. În realitate, nici „Occidentul” nu este altceva decât un ansamblu de realităţi eterogene şi identităţi hibride (omogenizate doar în imaginar), este supus schimbărilor, este reprezentat mental şi construit social, potrivit unor scopuri ideologice, cu aportul decisiv al elitelor politice şi intelectuale.

Indiferent dacă suntem de acord cu ideea că

Occidentul şi Orientul sunt doar nişte figuri ale imaginaţiei sau, dimpotrivă, le considerăm nişte concepte pertinente, cu o acoperire consistentă în realitate – observăm că mai toate reprezentările de această natură, toate marile „geografii simbolice” ale modernităţii au ca reper şi punct de plecare Occidentul56, mai exact spaţiul Europei Occidentale. Acest perimetru geografic limitat nu se identifică doar cu centrul iradiant al civilizaţiei, ci şi cu însuşi continentul european. Cuvântul „Europa” devine astfel un sinonim pentru civilizaţie, progres şi bunăstare, un model ideal al normalităţii (şi în acelaşi timp un reper pentru stabilirea inferiorităţii de fapt a celorlalţi) pentru întregul mapamond. În secolul al XX-lea, când Statele Unite vor dobândi capacitatea de a juca acelaşi rol (sau chiar vor depăşi Europa, sub raport politic, economic ori militar), această împrejurare va fi integrată cu uşurinţă în logica „europenistă”, pentru că America de Nord nu va fi considerată altceva decât o prelungire de peste mări a aceleiaşi civilizaţii europene.

Dacă Europa este totuna cu „Occidentul”, iar Occidentul este buricul lumii, rezultă că geografiile simbolice cele mai semnificative se vor naşte în proximitatea acestei Europe Occidentale şi prin delimitare faţă de ea. Aşa au apărut „Europa de Est”, „Europa Centrală” şi „Balcanii”, reprezentări rezultate din ciocnirea imaginativă a Occidentului cu vecinii săi cei mai apropiaţi. Nu întâmplător, aceste teritorii mai mult sau mai puţin imaginare au furnizat şi materia primă pentru o literatură ştiinţifică extrem de

interesantă, din ansamblul căreia se detaşează lucrările semnate de Larry Wolff, Maria Todorova sau Vesna Goldsworthy57.

Această întâlnire cu „străinii din vecinătate” are câteva trăsături care o deosebesc profund de alte experienţe ale alterităţii. Orientul exotic, civilizaţiile asiatice ori tărâmurile îndepărtate unde hălăduiau diferite categorii de „sălbatici”, de altă rasă sau religie, le ofereau europenilor nişte repere radicale ale alterităţii. În schimb, ţinuturile situate la răsărit de Niemen, Elba, Leitha sau Istria, locuite de greci, maghiari, polonezi, ruşi sau români, erau populate de nişte „Ceilalţi” care puteau fi socotiţi de occidentali „noi” sau „ei” în acelaşi timp, prin religie, geografie sau istorie. Principala caracteristică a acestor regiuni era dată de caracterul lor hibrid, „gri”, de frontieră, amestec impur între mizeria şi dezordinea orientală a prezentului, pe de o parte, şi amintirea sau promisiunea unui timp mai bun şi mai civilizat, pe de altă parte.

Zonele respective erau interesante pentru apuseni, atât sub raport practic, cât şi într-un sens simbolic, datorită capacităţii lor potenţiale de a se „occidentaliza”, adică de a reveni cu relativă uşurinţă la condiţia lor de odinioară, de a-şi redescoperi adevărata esenţă, alterată datorită unor vitregii ale istoriei. Grecii au obligaţia să reînvie virtuţile străvechilor elini; românii, în calitate de urmaşi ai Romei, trebuie să se apropie de fraţii lor din ginta latină şi să facă jocul politic al Franţei; ungurii, cehii şi polonezii au capacitatea să se alăture din nou Apusului, la fel

ca în timpurile de glorie ale Evului Mediu, după ce au fost sechestraţi de imperiile despotice ale Răsăritului; iar ruşii ar putea, eventual, să declanşeze ei revoluţia marxistă, pe care proletariatul german revizionist întârzie să o pună în operă... Ca urmare, toate aceste popoare au de îndeplinit o misiune alături de Occident, şi nu în afara acestuia, chiar dacă împrejurările de astăzi par să le fi aruncat pe o altă longitudine culturală.

Acest joc al contrastelor, această continuă pendulare a zonelor respective între Occident şi Orient, între măreţia trecutului şi decăderea prezentului, între identitate şi alteritate face tot farmecul acestor locuri şi explică interesul special al occidentalilor pentru această parte a lumii, dorinţa lor aparte de a cunoaşte şi de a explora amintitele teritorii. Iar dacă punem problema în termenii lui Said, dacă explicăm relaţia dintre Occident şi proximităţile sale europene în cadrul unor raporturi de putere, atunci observăm că Estul Europei reprezintă o zonă extrem de atrăgătoare, unde dominaţia poate fi impusă şi menţinută mai uşor decât în alte regiuni de pe mapamond, deoarece aici Occidentul cucereşte şi îşi apropriază ceea ce, într-un fel, este deja al său. Balcanicii sau esticii sunt, în acelaşi timp, „sălbaticii" şi străinii destul de primitivi pe care trebuie să îi cucerim, dar şi „fraţii" noştri pe care trebuie să îi eliberăm de sub jugul turcilor sau al ruşilor, să îi ridicăm din întuneric la lumina civilizaţiei, să îi integrăm în NATO ori în Uniunea Europeană. Şi ce poate fi mai reconfortant, sub aspect psihologic, pentru vindecarea conştiinţei

vinovate a unui imperiu modern şi democratic, decât să fii convins că săvârşeşti un act de caritate exact atunci când îţi promovezi interesele egoiste, că militezi pentru o cauză nobilă, pentru salvarea şi civilizarea unor rude mai sărace, în acelaşi timp în care îţi extinzi triumfal propria sferă de influenţă, în sens politic, economic sau cultural?

Ca urmare, interesul Occidentului faţă de problemele Europei Răsăritene nu trebuie pus doar pe seama unor motive pragmatice, economice, politice sau militare. Începând cu secolul al XVIII-lea, Răsăritul atrage atenţia tuturor acelor naţiuni ale Europei care se pretind „civilizate" în primul rând pentru că el oferă un element de contrast, un reper al alterităţii, aflat la îndemână. Cultura iluministă occidentală poate să îşi contureze mai precis propria identitate, poate să definească mai exact ce este „civilizaţia", „progresul" sau „Raţiunea" delimitându-se de Răsărit. Studierea Estului de către cărturarii sau călătorii secolului al XVIII-lea are, aşadar, şi un rol pedagogic, acela de a evidenţia o dată în plus superioritatea civilizaţiei iluministe occidentale. Faptul că Europa de Est era „descoperită" tocmai atunci când Occidentul însuşi îşi definea vocaţia universală arată că occidentalii aveau într-adevăr nevoie de acest „sparring partner" imaginar, în procesul lor de afirmare la scară mondială. Mai târziu, la sfârşitul secolului al XIX-lea (ca şi în cel următor), când pozitivismul va duce la extrem pretenţia culturii occidentale de a reprezenta apogeul dezvoltării umanităţii, lumea colonială pare a lua locul Estului european, ca figură

principală a alterităţii, menită să pună în evidenţă superioritatea izbitoare a civilizaţiei Occidentului58.

Europa de Est nu a fost însă reprezentată, în primul rând, ca un teritoriu al „sălbăticiei” şi al lipsei totale de civilizaţie, destinat să evidenţieze printr-un contrast absolut superioritatea valorilor propovăduite de filosofii iluminişti, pentru că acest rol putea fi interpretat mult mai bine de Orient, de Africa, de populaţiile „primitive”. Fiind o zonă de tranziţie între lumea civilizată şi cea „barbară”, Estul a constituit, în primul rând, un excelent teren de încercare pentru o serie de experimente care aveau menirea să valideze îndreptăţirea supremă a civilizaţiei occidentale. Estul a fost perimetrul unde putea fi testată cu succes capacitatea de difuzare la scară universală a civilizaţiei occidentale, deoarece aici modelul respectiv era acceptat cu cea mai mare uşurinţă.

Uneori, occidentalii ajung să creadă că Europa Răsăriteană poate adăposti chiar anumite experienţe mai interesante decât cele desfăşurate în Occident, datorită caracterului „proaspăt” şi genuin al zonei respective. Aşa se explică interesul lui Voltaire, Diderot sau Rousseau faţă de reformele Ecaterinei a II-a ori faţă de constituţia Poloniei59; convingerea liberalilor francezi de dinainte de 1848 că răsăritenii (ruşi, polonezi, români) vor declanşa acea revoluţie regeneratoare de care Occidentul „obosit” nu mai era capabil60; sau chiar teza leninistă privitoare la izbucnirea revoluţiei proletare mondiale, care urma să se aprindă tocmai în Rusia înapoiată, şi nu în ţările

industrializate din Apus, aşa după cum pretindea ortodoxia marxistă. Europa de Est devenea astfel un poligon de încercare pentru acele experimente inspirate de ideile occidentale care nu puteau prinde viaţă la ele acasă, ci doar pe acest semicontinent imaginar al utopiilor moderate.

Această imagine era întreţinută din ambele părţi. Estul însuşi se autoreprezenta, cu insistenţă, ca o zonă în care civilizaţia Occidentului se poate răspândi cu succes. Aici se putea împlini cel mai bine vocaţia „misionară" a civilizaţiei occidentale, aici se puteau exersa toate impulsurile sale tutelare, aici putea fi satisfăcută nevoia psihologică de a-l ocroti pe cel slab, de a fi generos şi de a te simţi bine datorită generozităţii sale. Iar autoculpabilizările occidentalilor, frecventele acuzaţii de egoism şi de suficienţă puteau fi dezamorsate în Est, prin exerciţiul reconfortant al ajutorării fraţilor năpăstuiţi din Răsărit.

Dar ce relevanţă au toate aceste lucruri, expuse în paginile anterioare, pentru subiectul cărţii de faţă? Ce semnificaţie pot avea geografiile simbolice elaborate în cultura occidentală pentru studiul imaginilor reciproce româno-maghiare?

Condensat într-o singură propoziţie, răspunsul este acela că imaginarea românilor de către maghiari, la începutul epocii moderne, nu este decât o variaţiune pe tema imaginării Europei de Est de către occidentali, o prelungire particulară a acestei reprezentări de mare anvergură.

Atunci când vorbesc sau scriu despre români,

maghiarii nu fac altceva decât să reproducă modelul occidental de reprezentare a „orientalului” şi „răsăriteanului”, cu toate că ei înşişi sunt priviţi de către apuseni ca nişte „est-europeni” subdezvoltaţi şi înapoiaţi. Acest tip de reflectare a Celuilalt poate fi considerat un proces de „orientalizare internă”61.

Pentru observatorii francezi, austrieci sau germani, maghiarii sunt răsăritenii necivilizaţi care trebuie ajutaţi să se emancipeze, lucru care poate servi, eventual, şi interesele „salvatorilor” occidentali. Intelectualii maghiari, la rândul lor, proiectează acelaşi gen de imagine asupra românilor. De data aceasta, românii sunt „fraţii” mai mici, inferiori, care trebuie tutelaţi şi ajutaţi să se ridice, cu preţul integrării lor în rândurile noastre, al acomodării lor simbolice cu valorile lumii civilizate, din care, evident, fac parte şi maghiarii. Dacă românii din Transilvania sunt aduşi mai aproape, dacă vor fi mai bine integraţi în cadrul Ungariei, dacă vor fi maghiarizaţi, acest lucru va servi cauza civilizaţiei occidentale, a progresului şi a libertăţii, împotriva barbariei răsăritene, a obscurantismului ortodox, a panslavismului şi tiraniei ruso-orientale. În cazul raporturilor dintre occidentali şi maghiari – dat fiind faptul că era vorba despre întâlnirea a două ansambluri diferite de civilizaţie –, miza „integrării” consta în occidentalizarea maghiarilor (sau „recuperarea”, „re-occidentalizarea” acestora). În cazul relaţiei dintre maghiari şi românii ardeleni, fiind în cauză întâlnirea a două naţiuni, proiectul de „civilizare” a românilor putea

îmbrăca forma asimilării şi integrării lor în cuprinsul naţiunii maghiare, fie în termeni civici (proiectul „naţiunii politice maghiare”), fie chiar în termeni etnici, prin maghiarizare, dacă acest lucru se dovedea realizabil.

Ca urmare, principala noastră ipoteză de lucru, care urmează să fie verificată pe parcursul acestei cărţi, este că discursul cultural maghiar cu privire la români a fost puternic influenţat de modul în care Occidentul şi-a imaginat lumea răsăriteană. La modul general, se poate spune că imaginile naţionale reciproce ale răsăritenilor nu au fost decât replici, preluări sau încercări de acomodare în raport cu imaginea de referinţă: cea a Estului în conştiinţa occidentală. Occidentul a fost, aşadar, cel care a creat cadrul imaginativ între ale cărui limite au luat naştere imaginile răsăritenilor, fie acestea auto- sau heteroimagini62. Fără îndoială, atunci când îi reprezentau pe români într-o anumită manieră, elitele maghiare îşi promovau în acest fel propriile interese politice, cât se poate de specifice. Dar această bătălie ideologică particulară se desfăşura în cadrul de referinţă al discursului despre Celălalt imaginat în perimetrul culturii occidentale. Obiectivele politice urmărite puteau fi maghiare, dar cuvintele, imaginile şi argumentele utilizate în apărarea lor veneau din direcţia acestui model prestigios.

Un bun exemplu în acest sens este furnizat de competiţia simbolică dintre românii şi maghiarii ce încercau să speculeze în propriul avantaj imaginile occidentale cu privire la răsăritul

Europei. Atunci când Kossuth sau Bălcescu îşi înfăţişează fiecare propria naţiune ca pe un bastion de pază al Europei, apărător secular ale civilizaţiei occidentale în faţa „barbariei răsăritene” (rusească sau otomană), ei produc exact genul de discurs pe care Occidentul doreşte să îl audă: acela că există nişte „fraţi” mai mici, oprimaţi şi demni de compasiune, care aşteaptă expertiza şi sprijinul moral al Occidentului, în dorinţa de a atinge standardele de civilizaţie ale acestuia. Pe de altă parte – continuă logica acestei imagini –, suferinţa pe care au cunoscut-o aceste popoare le conferă o autenticitate morală exemplară, demnă de admiraţia şi compasiunea Europei Apusene. Pe o asemenea reprezentare s-a bazat, mai târziu, întreaga mitologie a Europei Centrale, a acelui faimos „Occident kidnappé”, lansată de Milan Kundera, Czesław Miłosz sau György Konrád în anii ’80 ai secolului trecut63.

Rezultatele acestui proces de aculturaţie imagologică a românilor şi maghiarilor, avându-şi izvorul în Occident, au fost evidenţiate în mod sugestiv, chiar din momentul în care ele au luat naştere, de către Jules Michelet. În 1853, acesta scria următoarele:

Popoare din Occident, cultivând de-atât de îndelungată vreme, departe de barbarie, artele păcii, păstraţi pururea o recunoscătoare amintire naţiunilor orientale: aşezate la hotarele Europei, v-au ocrotit şi v-au adăpostit de revărsarea tătarilor, de armiile turceşti… nu uitaţi tot ceea ce-i datoraţi Ungariei, Poloniei, nefericitei Românii… Cum oare să numesc România, pe valahi şi pe

moldoveni, dacă nu naţiune sacrificată? Ungaria, Polonia s-au bucurat cel puţin de faima suferinţelor lor, numele le-a răsunat pe tot pământul. Popoarele din josul Dunării abia dacă au stârnit interesul Europei… Occidentul, în egoismul lui, nu ştie nimic despre calamităţile care învăluie Orientul… Populaţii milostive care aţi vărsat atâtea lacrimi de înduioşare pentru soarta negrilor, suflete simţitoare, cititoare mişcate de povestea bunului *Moş Toma*, nu v-a mai rămas oare nicio lacrimă pentru albi? Ştiţi oare că în Rusia, în România şi în general în răsăritul Europei se află şaizeci de milioane de oameni mai nefericiţi decât negrii? Ceea ce e neîndoielnic e că albii aceştia, cu mult mai evoluaţi, simt cu atât mai aprig mizeria64.

Aspectele amintite mai sus sunt bine analizate într-o lucrare a profesorului budapestan Miskolczy Ambrus, intitulată *A legendák varázsa* (*Magia legendelor*)65. Cartea analizează amănunţit procesul de elaborare a miturilor justificative româneşti şi maghiare, după revoluţia de la 1848, pornind de la relaţiile pe care cei doi competitori le întreţin cu ideologia romantică franceză. Atât românii, cât şi maghiarii încearcă să profite de pe urma imaginii „bunului sălbatic” din Est (polonez, maghiar sau român) admirat în cultura liberală occidentală datorită autenticităţii şi spontaneităţii revoluţionare de excepţie care i se atribuie66. Ca urmare, intelectualii români şi maghiari paşoptişti au înregistrat un succes remarcabil în operaţiunea lor de construire şi de întreţinere a imaginii „naţiunii oprimate la 1848”,

compătimită de un Occident care trebuia sensibilizat în acest sens. Ajunge să ne gândim la felul în care a fost primit Kossuth Lajos în Statele Unite, în timpul turneului său triumfal din anii 1851-185267, sau la rolul pe care l-a jucat propaganda românească din Occident în procesul de unificare a Principatelor, între anii 1856 şi 1859.

Împrejurarea că atât imaginile destinate să îi reprezinte pe vecini, cât şi propriile reprezentări ale identităţii naţionale elaborate de români sau maghiari au fost profund marcate de raportarea permanentă la Occident explică şi asemănările frapante dintre toate aceste reprezentări. De exemplu, felul în care germanii i-au văzut pe români (analizat de Klaus Heitmann)68, felul în care maghiarii i-au văzut pe români, prezentat în cartea de faţă, precum şi modul în care românii înşişi s-au autoreprezentat (pe care l-a evidenţiat, cu altă ocazie, unul dintre autorii acestor rânduri)69 prezintă asemănări care merg până în cele mai mici detalii. Or, acest lucru nu poate fi înţeles în mod satisfăcător decât în contextul mai larg al „geografiilor simbolice răsăritene", elaborate începând cu secolul al XVIII-lea în cultura occidentală.

În celebra sa carte, Larry Wolff a arătat că intelectualii occidentali iluminişti au construit „Europa de Est" printr-un proces de omogenizare mentală, prin ignorarea sistematică a diferenţelor reale existente între diferite regiuni. Artizanii acestei reprezentări urmăreau să delimiteze la periferia civilizaţiei un spaţiu cât mai uniform al

înapoierii, un poligon de încercare pentru experimentele sociale imaginate de *les philosophes*, un loc unde puteau prinde viaţă toate fanteziile ideologice care nu se puteau materializa în Occident.

Dar imaginea proiectată de maghiari asupra românilor acţionează în sens opus, încercând să introducă o diferenţiere majoră, un prag de civilizaţie, acolo unde călătorul occidental nu mai vedea decât şesul nesfârşit şi monoton al Răsăritului. Fragmentarea pe care o aduce această imagine are darul de a contura o nouă alteritate în spaţiul „omogen" al Europei de Est. Discursul cultural maghiar interiorizează ierarhia axiologică propusă de Occident, dar preferă să aplice această unitate de măsură universală cu precădere la nivelul altora. Maghiarii reuşesc să se identifice cu occidentalii tocmai prin delimitarea lor în raport cu alţi răsăriteni, iar această delimitare va implica şi demonizarea acestora, pentru ca respectivul proces de separare simbolică să fie convingător şi eficient.

Acest mecanism de „orientalizare internă" (care-şi avea focarul în Occident) va acţiona tot mai departe spre „răsărit", întocmai ca o boală contagioasă. Această „maladie" se va răspândi cu repeziciune, deoarece se dovedea extrem de necesară pentru confortul psihologic şi identitar al celor care îi vor cădea pradă. Tuturor le convenea să se identifice cu civilizaţia, normalitatea şi superioritatea, delimitându-se totodată de propriii inamici. Şi dat fiind faptul că toţi aceşti inamici din vecinătate erau într-adevăr „estici" în această

zonă a Europei, nu era greu să găseşti argumente care să „demonstreze” că respectivii sunt primitivi, necivilizaţi, inferiori, „balcanici”, „asiatici”, indiferent dacă era vorba despre unguri, români, sârbi, bulgari, greci, ruşi sau turci. Tocmai această definire ambiguă a „răsăritenilor”, ca locuitori ai unui spaţiu aflat *între* barbarie şi civilizaţie, *între* Europa şi Asia, le oferă şansa să se salveze şi să se strecoare în spaţiul securizant al unei Europei extinse, cu preţul inventării altor barbari. Simpla prezenţă a acestor „barbari” era suficientă pentru a scoate în evidenţă superioritatea şi caracterul occidental al celor care îşi defineau identitatea exact prin demonizarea vecinilor şi adversarilor. Pentru observatorii occidentali, ungurii nu sunt altceva decât nişte înapoiaţi din Europa de Est, dar, în raport cu înapoierea românilor, spun maghiarii, ei apar de fapt ca nişte purtători ai civilizaţiei, asemenea occidentalilor. Ceea ce ne salvează este înapoierea celorlalţi, iar acest sentiment este dublat de satisfacţia ascunsă că ei stau mai prost decât noi.

Cultura maghiară i-a orientalizat, aşadar, pe români cu ajutorul aceloraşi metode prin care Occidentul s-a delimitat de „Europa de Est”. Maghiarii îşi vor atribui, cu predilecţie, misiunea de a-i „civiliza” pe români, „misiunea civilizatoare” fiind un indicator esenţial al identităţii occidentale. De obicei, această misiune era exercitată direct de occidentali, dar ea putea să fie delegată şi congenerilor ori aliaţilor lor de la periferiile Europei, aşa cum erau ungurii, croaţii,

românii sau oricine altcineva – care toţi se mândreau cu această condiţie de grăniceri ai civilizaţiei şi se băteau pentru ca ea să le fie recunoscută în exclusivitate.

Românii, la rândul lor, se comportau întocmai ca maghiarii atunci când afirmau că ei sunt adevăratul far civilizator al Europei în Orient, delimitându-se astfel în raport cu vecinii lor „inferiori" şi „orientali", cum erau bulgarii, slavii, „balcanicii", ruşii sau turcii. Uneori, sfidând geografia sau o anumită istorie medievală, această delimitare românească se întorcea chiar şi spre Apus, iar maghiarii „apuseni", apropiaţi Europei prin catolicism, Reformă sau feudalismul lor de tip occidental, deveneau barbari, „asiatici", „huni" sau „sciţi", în contrast cu latinitatea şi europenitatea esenţială a românilor. După cum scria la 1848 revoluţionarul Constantin Romanu-Vivu (într-o scrisoare adresată lui Bălcescu, un intelectual român cu idei mult mai moderate în ceea ce îi priveşte pe maghiari!):

Barbaria lor [a maghiarilor] nu se poate descrie, că în seclul cel întunecat nu s-au pomenit asemenea crudelităţi. Cu toate aceste terorismuri, românii rămân români. Şi ce s-a întâmplat, vina e a noastră [a liderilor revoluţionari], că noi am comândat pace poporului român, cugetând că acum suntem în seclul libertăţii şi că doară şi în veneticii de unguri şi secui va fi intrat spiritul european. Dară ne-am înşelat şi ne-au dovedit cu fapta că ei sunt tot aceia care veniră din Mongolia. Cu atât mai rău pentru dânşii, că noi vom trăi încă politiceşte, iară ei vor pieri70.

O scurtă analiză a acestui text ne arată cum se raportează imaginea de sine a românilor la o identitate „europeană” şi occidentală, prin intermediul polemicii cu maghiarii. Comportamentul violent al maghiarilor în timpul confruntărilor de la 1848 se explică prin faptul că aceştia sunt „venetici”; ei nu sunt „europeni”, precum românii. Europenitatea unei naţiuni este, în primul rând, o chestiune de conduită politică, definită prin ataşamentul faţă de valorile politice democratice, prin respectarea drepturilor omului, a idealurilor libertăţii şi egalităţii. În acelaşi timp însă, europenitatea este şi o trăsătură care ţine de origine şi se moşteneşte istoric. Cele două aspecte (politica şi istoria) se leagă strâns, se luminează reciproc, pe firul acestei logici specifice de caracterizare a Celuilalt.

Realităţile geografice contează mai puţin în raport cu cele două elemente evocate, considerate prioritare. Maghiarii, deşi situaţi geografic mai aproape de centrul Europei decât românii, nu pot fi consideraţi „europeni” veritabili, datorită atitudinii lor politice „barbare”, care se explică însă şi în lumina originii asiatice a acestora. Ei sunt „mongoli” din ambele puncte de vedere, la propriu şi la figurat. În schimb, românii sunt „europeni” cu adevărat, deoarece respectă valorile specifice civilizaţiei occidentale, conduită care este în acord, şi în cazul lor, cu originile istorice. În fine, dat fiind că viitorul aparţine doar celor care respectă principiile europene ale libertăţii şi egalităţii (iar ungurii nu sunt capabili să adere la aceste valori, spre deosebire de

români), maghiarii „vor pieri”, în timp ce românii vor avea un destin politic pe măsura comportamentului lor „european”.

Prin acest tip de discurs conflictual ia naştere disputa simbolică dintre români şi maghiari, referitoare la caracterul „european”, adică „occidental”, al identităţii lor. Fiecare parte se descrie ca reprezentantul autentic al Occidentului, destinat să promoveze valorile acestuia – în principal libertatea şi civilizaţia – la frontiera care desparte Europa de despotismul asiatic, în timp ce Celălalt este privit ca un impostor. Pentru români, ungurii sunt „asiatici” prin origine şi comportament; pentru maghiari, care au argumente mai numeroase la îndemână, românii sunt un popor „răsăritean” tipic, fiind necivilizaţi, ortodocşi, filoruşi, „balcanici” şi „bizantini”.

Un text al lui Papiu Ilarian din *Istoria românilor din Dacia Superioară* (1852) surprinde bine această competiţie care îi opunea pe români şi maghiari. Papiu îi critică pe maghiarii care revendică, pe nedrept, gloria de a fi promotorii civilizaţiunii în răsăritul Europei… Cu o ambiţiune proprie caracterului unguresc, ei se bucură de aceasta, această inimiciţie adevărată sau prepusă a Rusiei le infla superbia că ei au o misiune mare de a împlini, că ungurismul e un op grandios providenţial, are de a salva lumea, cum că ungurismul ar fi triumful raţiunii, inteligenţei şi al libertăţii în Europa… în sumeţia lor, se credea a fi chemaţi de providenţă de apărători ai civilizaţiunii în contra barbariei de miazănoapte, ca şi când Europa şi în seclul 19 ar via în Evul Mediu, când

ar fi fost necesare atari avangarde în contra lui Atila, lui Arpad, în contra Semilunei şi altor barbari71.

Papiu se referea aici la rolul mult râvnit (altfel, destul de iluzoriu) de lider al popoarelor din zonă în lupta împotriva „ameninţării ruseşti”, rol simbolic, dar care putea fi fructificat de către diverşii aspiranţi din Europa Răsăriteană (polonezi, maghiari, români) prin ofertele de colaborare adresate Occidentului. Papiu ţine să ridiculizeze respectivele aspiraţii ale maghiarilor, dar trece sub tăcere, în aceste pagini, dorinţele similare ale conaţionalilor săi.

Tehnici asemănătoare de discreditare a adversarului, pe tema rolului jucat în Europa, întâlnim şi la alţi inamici ai maghiarilor paşoptişti, croaţii banului Jellačić. Într-un manifest al liderului croat din septembrie 1848 (tradus, nu întâmplător, tot atunci şi în română, pentru a le oferi ardelenilor noi argumente antimaghiare), se afirmau următoarele:

Pentru a se duce treaba la extrem, emisari maghiari îndeamnă pe bosniaci să intre cu hoardele lor sălbatice şi să aducă moarte şi foc, într-o ţară ai cărei locuitori au păzit, cu onestitate şi credinţă, secole de-a rândul, cu sângele lor, graniţele Imperiului, şi le păzesc şi astăzi, pentru ca Ungaria, Austria şi Europa întreagă să fie apărată şi asigurată în contra barbarismului şi a ciumei, aceste îngrozitoare rele din Orient72!

Se observă în acest citat, pe lângă „demonizarea” Orientului (ca modalitate de denunţare radicală a alterităţii), şi construirea

unor paradoxuri istorice, menite să sublinieze lipsa de îndreptăţire a acţiunilor duşmanului, ca şi ingratitudinea acestuia. Maghiarii, care în Evul Mediu au fost protejaţi de către croaţi în faţa ameninţării turcilor, au ajuns acum să îi incite pe musulmanii din Bosnia împotriva celor care i-au apărat! De asemenea, este de remarcat vocaţia de „grăniceri istorici" pe care şi-o arogă croaţii (santinele ale Imperiului, dar şi ale civilizaţiei europene), la fel ca şi maghiarii, sârbii sau românii.

În pofida tuturor acestor beneficii simbolice pe care părea să le aducă demonizarea adversarilor „răsăriteni", pentru maghiari însă, orientalizarea internă a românilor ardeleni nu a reprezentat niciodată o certitudine, ci mai curând o dilemă. Întrebarea neliniştitoare care se ridica era următoarea: dacă îi vom identifica pe români cu barbaria orientală, azvârlindu-i în braţele Estului slav şi ortodox, nu pierdem în acest fel un aliat preţios împotriva ameninţării ruseşti? Nu accentuăm izolarea în care ne aflăm noi, maghiarii, insulă de civilizaţie apuseană pierdută în mijlocul unor mase de slavi primitivi şi ostili? Ca urmare, nu este mai util să îi privim pe români ca pe nişte „occidentalizanţi" prezumtivi, aşa după cum pretind chiar aceştia, pe baza argumentelor oferite de latinitate, de Unirea religioasă cu Roma şi de aspiraţia lor către progres şi modernizare? După cum scria, la 1848, ziaristul maghiar radical Pálffy Albert: „Românii sunt atraşi spre ruşi doar prin ritul răsăritean, dar sângele lor este apusean, ei sunt romani"73.

Pornind de la această dilemă, se poate spune că românii au ocupat o poziţie mobilă în geografia „axiologică” imaginată de maghiari (la fel cum însăşi vatra originară a acestora era transplantată în scrierile diferiţilor autori din străfundurile Peninsulei Balcanice până în inima „patriei” transilvane, în munţii Făgăraşului sau ai Hunedoarei). Localizarea românilor pe harta maghiară a civilizaţiei va oscila între apartenenţa lor la Orientul înapoiat, slavo-ortodox, şi tropismul occidental al nepoţilor lui Traian, mărturisit de limbă, de istorie şi de un viitor promiţător. În consecinţă, maghiarii îi vor privi pe români, încă o dată, la fel cum o făceau occidentalii: ezitând să îi vadă ca pe nişte sălbatici exotici şi ostili, purtători ai unei alterităţi ireductibile (în pofida numeroaselor argumente şi prejudecăţi tradiţionale care ar fi putut consolida o asemenea imagine), ei vor prefera, adeseori, să îi încadreze pe români în aceeaşi zonă „gri”, semibarbară, dar potenţial „occidentalizabilă”, pe care Occidentul o patentase ca marcă identitară a întregii Europe Răsăritene.

Acest lucru va servi şi la construirea unor punţi imagologice între cele două entităţi etnopolitice – situate de multe ori pe poziţii rivale –, va contribui la apariţia acelui sentiment de „fraternitate în adversitate” pe care îl aminteam mai sus. La fel ca „esticii” pentru occidentali, pentru maghiari, mai ales pentru cei din Transilvania, românii ardeleni vor oscila mereu între „noi” şi „ei”, între identitate şi alteritate, între „bine” şi „rău”, între apropiere şi respingere,

între alianţă, cucerire şi asimilare.

O asemenea poziţionare surprinzător de favorabilă a românilor, care contrasta cu imaginea superiorităţii arogante asumate de maghiari, pe care am evocat-o în paginile anterioare, era posibilă şi pentru că însăşi imaginea de sine a maghiarilor era una profund ambivalentă. Dacă, pe coordonata pozitivă a acestei imagini, maghiarii se identificau cu civilizaţia occidentală, delimitându-se de barbarii înconjurători, în schimb, pe versantul negativ al aceleiaşi reprezentări schizoide, maghiarii interiorizau ei înşişi acuzaţiile orientalizante ale Occidentului, acceptându-şi condiţia infamantă de răsăriteni74. Această dedublare a propriei identităţi nu era decât una dintre numeroasele versiuni ale temei „mizerabilismului" micilor popoare răsăritene, acea „ură de sine" împărtăşită de ruşi, de evrei sau de români75, pe care Samuel Huntington o va numi mai târziu, în mod inspirat, „identitate sfâşiată"76.

Dar respectiva autosituare „răsăriteană" a maghiarilor, asumată în momentele de autovictimizare, avea darul de a răsturna şi raportul simbolic de forţe cu românii, care sufereau, dintr-odată, o metamorfoză completă: barbarii situaţi dincolo de marele zid al civilizaţiei se transformau în tovarăşi de suferinţă, parteneri de baricadă în luptele purtate la hotarul creştinătăţii. Contele Széchenyi István, cel mai important ideolog reformator maghiar din prima jumătate a secolului al XIX-lea, va exprima în mod sugestiv această idee în faimoasa sa carte în care

maghiarii nu erau numiţi altfel decât *Poporul Răsăritului* (*A Kelet népe*)77. Doar în acest cerc exterior al civilizaţiei – şi în colaborare strânsă cu partenerii din respectiva zonă răsăriteană, fie ei slavi, germani sau români – avea să se împlinească destinul istoric al Ungariei. Alternativa, credea contele maghiar, nu putea fi decât cucerirea rusească – şi, ţinând cont de ceea ce s-a întâmplat şi la 1849, şi o sută de ani mai târziu, nu se poate spune că lui Széchenyi i-ar fi lipsit spiritul vizionar!

Ajungând în acest punct final al introducerii noastre, suntem conştienţi că, pentru cititorii care „ştiau" până acum, pe baza prejudecăţilor tradiţionale, că imaginea maghiarilor despre români a fost întotdeauna foarte proastă, ipoteza potrivit căreia reprezentarea în discuţie a avut, de fapt, un caracter dual şi oscilant poate părea surprinzătoare. Din acest motiv, am încercat să explicăm mai sus cum a fost posibil acest lucru şi care sunt modelele mai îndepărtate ale unui asemenea tip de reprezentare. Dar chiar dacă facem abstracţie de aceste considerente, la fel ca şi de demonstraţia pe texte care va urma de-a lungul cărţii de faţă, putem să reţinem însă cel puţin următorul argument preliminar: nicio imagine a unei realităţi etnice sau de civilizaţie nu este monocordă, nu este exclusiv pozitivă sau negativă, pentru simplul motiv că în acest caz ea nu ar mai fi credibilă şi, ca urmare, nu ar mai putea fi folosită ca un instrument eficace de legitimare şi propagandă. Evident, ca orice reprezentare etnică, şi imaginea maghiarilor

despre români a jucat un asemenea rol sofisticat. În consecinţă, şi ea a fost pictată în culorile cele mai diverse, capabile să transpună pe aceeaşi pânză răceala şi căldura, umbra şi lumina.

Revenind la imaginea contemporană a adversităţii româno-maghiare, ilustrată la începutul cărţii noastre de versurile lui Corneliu Vadim Tudor, putem afirma că ea îşi datorează consistenţa şi forţa teribilă în primul rând trecutului istoric. Dar nu este vorba de trecutul real, „aşa cum a fost el cu adevărat”, ci de trecutul reelaborat prin intermediul imaginaţiei istoriografice. După cum am argumentat în aceste pagini, „ura milenară” care îi desparte pe români şi maghiari nu are, de fapt, o vechime mai mare de două veacuri. Imaginea ei a fost construită în prima jumătate a secolului al XIX-lea, răspunzând nevoilor de afirmare naţională ale celor două popoare şi, în acelaşi timp, ca un ecou şi o replică la modul în care occidentalii îi priveau pe „răsăriteni”. Fiind vorba despre o construcţie imagologică, cu un act de naştere databil, este limpede că ea poate fi deconstruită şi chiar risipită acum, la începutul secolului XXI. Dar aceasta numai cu condiţia ca motivele care au dus la naşterea ei să îşi piardă şi ele actualitatea şi utilitatea, atât pentru elitele intelectuale şi pentru politicieni, cât şi pentru publicul cel mai larg, pentru generaţiile viitoare.

4. Alte precizări şi explicaţii

Fără îndoială, metodologiile de cercetare care mizează totul pe reprezentarea subiectivă şi construirea ideologică a unor realităţi sociale riscă

să nu mai admită posibilitatea existenţei unor descrieri pertinente ale acestor realităţi. Maria Todorova, de exemplu, în introducerea la cartea sa, îi reproşează lui Edward Said tocmai faptul că acesta exclude ipoteza că ar putea exista şi relatări oneste şi corecte cu privire la Orient, al căror scop nu este acela de a institui raporturi de dominaţie78. Mai mult decât atât, o teorie universalistă a dezvoltării ar putea pretinde că pretenţiile expansioniste ale Occidentului, ca şi reacţiile ofuscate ale tuturor celor supuşi orientalizării nu sunt decât nişte efecte secundare inevitabile, dar lipsite de mare relevanţă ale uriaşului proces de modernizare. Pretutindeni, din Balcani până în Spania sau Japonia, procesul respectiv are darul să provoace o anumită rezistenţă a mediilor locale conservatoare, dar aceasta nu trebuie luată prea mult în seamă, deoarece, până la urmă, toate lumea va fi convinsă de avantajele modernizării şi occidentalizării, ca şi de superioritatea sistemului de valori care face aceste lucruri posibile. Cu alte cuvinte, aplicând aceste generalităţi cazului de faţă: oare nu existau şi descrieri pertinente ale maghiarilor, care să aibă dreptate atunci când îi prezentau pe români ca pe nişte „răsăriteni” înapoiaţi, ostili civilizaţiei occidentale şi refractari la ideea de progres? Este limpede că un răspuns afirmativ la această întrebare ar suna foarte etnocentrist în zilele noastre, când credinţa în pluralitatea sistemelor de valori, multiculturalismul şi relativismul refuză ideea că ar putea exista un deţinător privilegiat al adevărului şi al legitimităţii.

Pentru a evita asemenea capcane, care ne scot din zona unei discuţii detaşate, de natură ştiinţifică (indiferent ce răspuns am da la întrebările de mai sus), este important să nu cădem în eroarea „esenţialismului”. Altfel spus, trebuie să fim de acord că nu există o „esenţă” a românismului, un „caracter naţional” anistoric şi imuabil, pe care imaginea maghiarilor sau orice altă reprezentare să îl poată reflecta în mod corect sau eronat. Nu există decât ipostaze istorice concrete ale unei anumite comunităţi, alcătuită din categorii extrem de diferite sub raport social şi cultural, iar acestea, la rândul lor, sunt supuse în permanenţă transformărilor. Nu există aşadar nicio asemănare esenţială între românul de ieri şi cel de azi, nici între boierul moldovalah şi iobagul maramureşean – alta decât cea rezultată din voinţa de a conferi o imagine şi o identitate comună acestor personaje atât de diferite. În asemenea condiţii, pare total lipsit de relevanţă să mai vorbim despre corectitudinea sau falsitatea unei reprezentări etnice, aşa cum este imaginea de sine a românilor sau cea proiectată de maghiari asupra românilor, în ansamblul lor. Orice imagine de acest tip se rupe aproape total de referenţialul său, deoarece ea reorganizează într-o configuraţie cu totul nouă, pe baza unei logici complet diferite, datele realităţii pe care pretinde că o reflectă. Pe de altă parte însă, este adevărat că în absenţa unor atari imagini şi reprezentări reciproce nici nu am mai putea să vorbim despre „români” sau „maghiari” ca despre nişte entităţi distincte şi consistente. În ultimă instanţă, imaginile despre

sine şi despre Celălalt sunt cele care dau viaţă unei naţiuni.

Adeseori, lucrările care „demitizează” şi „deconstruiesc” un subiect istoric (adică încearcă să îl explice, în loc să îl ia de-a gata, aşa cum fac doar nespecialiştii) sunt criticate în România pentru că ar atenta la „valorile neamului”. De fapt, ele nu „atentează” decât la prejudecăţile întreţinute de istoricii lipsiţi de profesionalism. În cazul cărţii de faţă, potenţialii noştri critici naţionalişti români pot să stea liniştiţi (se pot nelinişti, eventual, cei maghiari): personajele demitizate în această carte nu mai sunt Ştefan cel Mare sau Mihai Eminescu, ci Kossuth Lajos sau Jókai Mór. Iar istoricii ale căror manipulări sunt dezvăluite aici nu mai sunt români, ci maghiari.

În această carte ne vom apropia de „eroii” maghiari, ca şi de istoricii maghiari care i-au eroizat, cu aceeaşi lipsă de crispare cu care ne-am apropiat, în alte ocazii, şi de eroii români. În general, ne vom apropia cu interes şi cu simpatie de aceşti oameni care nu mai sunt, dar pe care dorim să îi cunoaştem şi să îi înţelegem. Ne vom apropia însă şi cu spirit critic, cu o anumită ironie, în cazurile în care distanţa dintre valorile lor şi valorile noastre ni se va părea prea mare. Într-un cuvânt, vom încerca să dăm dovadă de *cold empathy*, pentru că ne propunem să fim în primul rând oameni (dacă se poate, chiar oameni de ştiinţă), şi nu naţionalişti sau antinaţionalişti, filoromâni sau antiromâni. Cel puţin atâta vreme cât am zăbovit la masa de scris ne-am propus să nu fim nici măcar maghiari sau români (şi nu ne-a

fost greu deloc) şi în niciun caz să nu îi luăm prea în serios pe „ai noştri”. Citiţi minunăţiile pe care au fost în stare să le scrie şi să le imagineze eroii acestei cărţi şi veţi vedea că nu o să vă vină greu să simţiţi la fel ca noi, adică „să nu îi luaţi prea în serios”, tocmai pentru a introduce între ei şi noi distanţa necesară unei judecăţi mai drepte şi unei cunoaşteri mai atente.

*

Sub raport metodologic, am plecat de la ideea că suportul pentru formarea unei imagini naţionale specific unei societăţi alfabetizate, din epoca modernă, îl reprezintă creaţia culturală. În consecinţă, pentru a scoate în evidenţă imaginea maghiarilor despre români, am abordat principalele domenii ale creaţiei culturale din epocă, purtătoare ale unui asemenea mesaj. Cercetarea noastră s-a concentrat îndeosebi asupra categoriilor de texte responsabile pentru formarea opiniei publice a vremii, capabile să vehiculeze idei şi convingeri reprezentative pentru ansamblul societăţii. Ca urmare, am utilizat, în principal, următoarele tipuri de izvoare istorice: manualele şcolare şi cărţile de istorie destinate formării şi informării unui public larg; presa, în calitatea ei de cea mai fidelă oglindă a clişeelor de la nivelul opiniei publice, îndeosebi în ceea ce priveşte aspectele politice; textele literare, jurnalele şi însemnările de călătorie, recunoscute de către toţi specialiştii în imagologie drept suporturile ideale pentru fixarea imaginilor etnice; lucrările cu tematică socio-politică, semnificative pentru felul în care erau priviţi românii din

punctul de vedere al raporturilor lor politice cu structurile de putere maghiare.

Principala dificultate pe care a trebuit să o învingem pentru a finaliza această lucrare a fost reprezentată de caracterul extrem de disparat al surselor necesare în vederea documentării. Dintre cele câteva sute de cărţi de epocă, articole de presă şi manuscrise reţinute în final pentru redactarea lucrării de faţă, selectate din ansamblul unei producţii tipografice şi manuscrise extrem de întinse, eşalonată pe parcursul a peste cinci decenii, prea puţine se referă în mod exclusiv la români. Restul fondului documentar a fost construit pe baza asamblării unui vast mozaic de fragmente şi menţiuni referitoare la români, risipite în cele mai diverse şi neaşteptate scrieri.

Desigur, nu am plecat de la zero în această acţiune de depistare a materialului necesar, ci am beneficiat de o serie de instrumente de lucru utile. Este vorba, în primul rând, de mai vechea *Bibliografie româno-ungară* a lui Veress Endre, de cele patru volume ale *Bibliografiei istorice maghiare* consacrate perioadei 1825-1867 (cu referiri speciale la problema naţională), precum şi de *Bibliografia istorică a României. Secolul XIX*, tomul I, care cuprinde titluri de epocă privitoare la cadrul geografic şi populaţia din spaţiul românesc. Dar investigaţiile personale pe care le-am întreprins în bibliotecile din Cluj, Budapesta şi Szeged ne-au permis să completăm respectiva bază bibliografică şi să identificăm numeroase lucrări maghiare referitoare la români necunoscute până acum nici măcar bibliografilor.

Informaţii deosebit de interesante ne-au fost oferite de materialul inedit pe care l-am consultat, respectiv colecţia de manuscrise a fostului Muzeu Ardelean („Erdélyi Múzeum”), păstrată astăzi la Biblioteca Universitară Centrală din Cluj. Cele mai valoroase piese de această natură – din punctul de vedere al cercetării noastre – sunt reprezentate de lucrările manuscrise cu caracter istoric, etnografic sau geografic, de caietele de conspecte ale unor profesori sau elevi din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de însemnările de călătorie şi notiţele zilnice ale unor personalităţi din epocă. Toate acestea conţin numeroase aprecieri, extrem de semnificative pentru mentalitatea maghiară a vremii, cu privire la români şi la felul de a fi al acestora.

Structura lucrării de faţă a fost determinată în primul rând de specificul acestor categorii de surse, de ceea ce puteam obţine de la fiecare pentru a răspunde obiectivului final urmărit în lucrare. Ca urmare, cartea cuprinde trei părţi principale.

Prima parte este dedicată imaginii românilor în istoriografia maghiară a anilor 1790-1860. În cuprinsul ei, materialul adunat din scrierile istorice ale epocii a fost ordonat după un criteriu tematic şi cronologic, menit să pună în evidenţă principalele momente şi probleme ale istoriei românilor care au atras atenţia maghiarilor. Rezultatul este o istorie a românilor în versiune maghiară, diferită, în mod evident, de versiunea românilor, o istorie care pune accentul pe aspectele considerate semnificative din punctul de

vedere al respectivilor autori.

A doua parte analizează reflectarea problematicii româneşti în ideologia politică a vremii. De data aceasta, am abandonat criteriul tematic, considerând că este mai potrivit să trecem în revistă aprecierile cu privire la români ale fiecărui autor mai important care s-a ocupat de „problema naţională”. Am făcut acest lucru pentru a obţine în final o listă de comentarii pe cât posibil completă, însumând toate vocile semnificative care s-au pronunţat cu privire la români, de la bine cunoscuţii Széchenyi, Wesselényi sau Táncsics, până la nume mult mai puţin familiare istoriografiei române şi chiar celei maghiare. Totodată, am încercat să privim lucrurile şi dintr-o perspectivă comparativă, prin confruntarea diferitelor opinii ale respectivilor ideologi, ca şi prin încadrarea textelor despre români în contextul ideilor şi atitudinilor politice de ansamblu ale fiecărui autor.

A doua secţiune a acestei părţi secunde a cărţii noastre abordează imaginea românilor în presa maghiară a vremii. Pentru perioada care se sfârşeşte cu revoluţia de la 1848, am utilizat criteriul tematic de ordonare a materialului, evidenţiind principalele domenii de interes vizavi de problematica românească. Pentru perioada anilor 1848-1849, am efectuat o ordonare cronologică a materialului, rezultatul fiind o amplă cronică a revoluţiei româneşti aşa cum a fost percepută ea de opinia publică maghiară.

În fine, a treia parte a cărţii, deşi ţine cont şi ea, într-un mod foarte strâns, de specificul

surselor utilizate cu această ocazie, nu mai pleacă de la o anumită categorie de izvoare, ci de la o problemă pusă de cercetători: care era „portretul-robot” al românilor aşa cum şi-l imaginau maghiarii din epocă, respectiv care erau „caracteristicile” lor naţionale, calităţile şi defectele care li se atribuiau? Pentru a răspunde la această întrebare, am folosit o serie de izvoare specifice problemei în discuţie, izvoare care nu se mai rezumă acum la o singură categorie de surse. Este vorba, în principal, de ceea ce am numit „descrieri cu caracter geografic şi etnografic”, un gen de literatură extrem de popular în epocă. Lor li se adaugă sursele cele mai preţuite de specialiştii în imagologie, relatările de călătorie şi operele literare, adică textele care formulează în modul cel mai convingător aprecieri cu privire la Celălalt.

Toate cele trei părţi ale cărţii sunt precedate de câte o prezentare amplă a izvoarelor utilizate acolo, având rolul de a oferi cititorului câteva informaţii de bază referitoare la autorii textelor analizate, la contextul în care au fost realizate acestea, la ambianţa culturală şi ideologică maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste aspecte sunt mai puţin cunoscute publicului român, iar unele dintre ele sunt puţin familiare chiar şi celui maghiar, de multe ori fiind vorba despre autori, cărţi, periodice sau manuscrise obscure, căzute în uitare, care nu au mai trezit de mult interesul vreunui cercetător.

Notele bibliografice de subsol au fost prescurtate sub forma unor coduri, a căror listă

poate fi găsită la sfârşitul lucrării. Lista respectivă constituie, totodată, bibliografia selectivă a acesteia. Lista bibliografică nu cuprinde însă decât lucrările mai semnificative, care au fost citate frecvent. Titlurile mai puţin importante, în special articolele din presa vremii, sunt citate doar la subsol, în manieră clasică, fără a mai figura în lista de la sfârşit.

Lista bibliografică este împărţită în trei secţiuni: *Manuscrise* (codificate „Ms.”), *Izvoare edite* (codificate „1”) şi *Literatură de specialitate* (codificată „2”). În interiorul primei secţiuni, manuscrisele sunt ordonate crescător după cota cifrică de la B.C.U. Cluj; în interiorul celorlalte două secţiuni, titlurile lucrărilor sunt ordonate alfabetic.

Citatele maghiare au fost date întotdeauna numai în traducerea românească; de asemenea, au fost traduse în română titlurile lucrărilor în limba maghiară.

Atunci când am citat manuscrise, am făcut trimitere, în unele cazuri, la pagina, şi nu la fila acestora (aşa cum se obişnuieşte), acolo unde am avut de-a face cu caiete numerotate de către autorul manuscrisului, în mod similar paginaţiei dintr-o publicaţie tipărită.

Am ortografiat numele proprii maghiare punând numele de familie înaintea numelui de botez, în conformitate cu mai vechea tradiţie ortografică din Ardeal, care cere preluarea în limba română a acestei reguli a limbii maghiare, în cazul numelor de persoane maghiare.

În majoritatea cazurilor, am tradus cuvântul

„oláh” cu „român”, deoarece, în epoca la care se referă lucrarea de faţă, „oláh” era etnonimul standard al românilor în limba maghiară, neavând nicio conotaţie peiorativă implicită. Etnonimul alternativ „román” nu începe să apară decât după revoluţia de la 1848 şi el nu se va impune decât mult mai târziu în limba maghiară. Am tradus „oláh” cu „valah” doar acolo unde această echivalenţă putea să aibă o semnificaţie stilistică, istorică sau ideologică pentru vorbitorii din epocă, mai ales în situaţiile în care termenul „valah” făcea trimitere la terminologia specifică documentelor medievale.

*

Nu este prima oară când unul dintre semnatarii acestui volum are ocazia să mulţumească Editurii Polirom pentru că a transformat un manuscris şi un vis erudit într-o carte adevărată. Ne bucurăm din suflet să o facem acum amândoi.

Colegul nostru de breaslă, istoricul Mihai-Răzvan Ungureanu, a girat această iniţiativă, găzduindu-ne în spaţiul editorial al colecţiei „Historia”. Nu vom spune nimic despre ceea ce îi datorăm prietenului Răzvan, dar nu putem să nu dăm glas satisfacţiei de a vedea volumul nostru publicat în cea mai temeinică şi mai prestigioasă colecţie de carte istorică din România. Sperăm numai să nu dezamăgim aşteptările publicului său, adică ale celor mai exigenţi, mai competenţi şi mai entuziaşti cititori de profil de la noi. Iar mărturisirea de mai sus nu este un exerciţiu de *captatio benevolentiae*, ci, mai curând, exprimă o

responsabilitate de natură intelectuală, care ne obligă şi aproape ne copleşeşte. Noi ne-am străduit, atunci când am scris această carte, prin tot ce ne-a stat în putinţă, să venim în întâmpinarea cerinţelor unor lectori de elită şi să nu ne facem de ruşine.

Cartea de faţă ascunde în spatele filelor ei peste două decenii de muncă şi de strânsă colaborare a celor doi autori care o semnează pe marginea acestui subiect. Opurile noastre precedente, *Românii văzuţi de maghiari* (1998), *Problema românească reflectată în cultura maghiară* (2000) şi *Transilvania mea* (2006), ca şi alte studii apărute în România sau în străinătate, reprezintă tot atâtea etape pe drumul la capătul căruia s-a rotunjit acest volum79. Vă dorim tuturor, cititori români sau maghiari, o lectură plăcută şi instructivă!

1. 1:Vadim Tudor 1992, p. 257.

2. Vezi 2:Andreescu 2001, pp. 337-344.

3. Am adaptat aici titlul unei cărţi semnate de colegul nostru Ovidiu Pecican: *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în Evul Mediu românesc* (2:Pecican 2002).

4. Citǎm dintr-o vastă literatură: a) câteva lucrări ale cercetătorilor din România (2:Calafeteanu 1995; 2:Csucsuja 1994; 2:Dobrinescu 1996; 2:Dumitran, Gúdor, Dănilă 2000; 2:Holban 1981; 2:Köllő 1993; 2:Leuştean 2002; 2:Leuştean 2003; 2:Maior 1998; 2:Nastasă 2002; 2:Păcurariu 1988; 2:Pecican 2001; 2:Pop 1996; 2:Popa 1998; 2:Xenopol 1999); b) ale celor din Ungaria (2:Ács 1996; 2:Arató 1960; 2:Arató

1983; 2:Berényi 2000; 2:Borsi-Kálmán 1999a; 2:Borsi-Kálmán 1999b; 2:Deér, Tamás 1943-1944; 2:Makkai 1989; 2:Miskolczy 1981; 2:Spira 1980; 2:Tóth 1966); c) precum şi câteva volume colective cu participare mixtă (2:Brătianu, Makkai 1994; 2:Mitu S., Gogâltan 1996; 2:Nastasă 1999; 2:Trencsényi, Petrescu, Iordachi, Kántor 2001; 2:Blomqvist, Iordachi, Trencsényi 2013).

5. Bibliografia consacrată imaginilor reciproce româno-maghiare (şi nu relaţiilor efective) este însă mult mai săracă. Citătm, tot selectiv: 2:Borsi-Kálmán 1994; 2:Cârja 1995-1996; 2:Egyed 1974; 2:Gündisch, Höpken, Markel 1998; 2:Köpeczi 1995; 2:Makó 1995-1996; 2:Nicoară 1998; 2:Zákonyi 1998.

6. Vezi, de exemplu, 2:Pop 2002. O discuţie pe marginea acestei probleme la Alexandu Zub (în dialog cu Sorin Antohi), 2:Zub 2002, mai ales pp. 169-181.

7. În acest sens ne poate ajuta, de pildă, lucrarea clasică a lui Hayden White, *Metahistory* (2:White 1973); de asemenea, 2:Rüsen 1993. În istoriografia română, cele mai importante contribuţii teoretice şi metodologice din ultimii ani aparţin lui Sorin Antohi, Lucian Boia, Bogdan Murgescu, Alexandru Zub.

8. O expunere succintă cu privire la influenţa teoriilor textualiste asupra scrisului istoric contemporan în 2:Burke 1999, cap. *Realităţi şi ficţiuni* (pp. 151-155).

9. O prezentare amănunţită a mecanismului schiţat mai sus în 2:Veyne 1999, cap. *Doar o povestire veridică* (pp. 9-23). Relaţia dintre istorie

şi ficţiune este analizată şi în 2:Lowenthal 2002, pp. 244-273.

10. După cum crede şi profesorul nostru Camil Mureşanu (vezi textul său intitulat *Istorie şi cunoaştere*, discurs de recepţie la Academia Română, Bucureşti, 2002, republicat în 2:Mureşanu 2002).

11. Vezi 2:Hobsbawm, Ranger 1983. De asemenea, 2:Ricoeur 2001.

12. Reprezentările cu privire la Transilvania, aparţinând culturii politice române sau maghiare, au fost analizate în: 2:Magyari-Vincze 1997, pp. 193-230; 2:Mungiu-Pippidi 1999; 2:Andreescu, Molnár 1999; 2:Kürti 2001.

13. Pentru această definiţie, vezi 2:Veyne 1999, pp. 6, 9-10, 19, 23. De asemenea, 2:Boia 2000, p. 163.

14. Cele mai bune lucrări teoretice consacrate imagologiei rămân sintezele metodologice ale regretatului Alexandru Duţu: 2:Duţu 1979; 2:Duţu 1982; 2:Duţu 1985; 2:Duţu 1986. Vezi şi 2:Mitu S. 1993; 2:Mitu S. 2002; 2:Lascu 2000, pp. 7-29. Din perspectiva psihologiei sociale se remarcă excelentele contribuţii semnate de Luminiţa Mihaela Iacob (2:Iacob 1986; 2:Iacob 1995, pp. 7-20, 21-86; 2:Iacob 2003) sau Alin Gavreliuc (2:Gavreliuc 2003).

15. 2:Mitu S. 1997, pp. 15-17.

16. O critică a abordărilor descriptiviste în cercetarea socială românească la 2:Mungiu-Pippidi 2002, pp. 23 sq.

17. Chiar dacă această denumire

contrastează cu terminologia consacrată, de exemplu, în istoriografia „clasică” franceză, pentru care „epoca modernă” începea în secolele XV-XVI şi se termina la Revoluţia Franceză. În cultura maghiară, perioada cuprinsă între anii 1825 şi 1848 este numită „Epoca Reformelor” („Reformkor”), ceea ce sugerează aceeaşi idee: momentul de *take-off* în procesul modernizării.

18. 2:Gellner 1997; 2:Anderson 1991; 2:Hobsbawm 1997. Cea mai bună prezentare critică a acestor lucrări este semnată de 2:Smith 2002.

19. O excelentă expunere sintetică referitoare la problematica naţiunii în volumul 2:Boia 1999.

20. Vezi 2:Anderson 1991; 2:Thiesse 1999; 2:Karnoouh 1990; 2:Roy 2001; 2:Wills 1978; 2:Wolff 2000; 2:Todorova 1997; 2:Bernal 1987; 2:Weber 1976; 2:Corlan-Ioan 2001.

21. Vezi, de exemplu, titlul lucrării lui Mathias Bernath, dedicată românilor ardeleni, o carte „ingerată” de multă vreme şi în literatura română de specialitate: *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung* (2:Bernath 1972). În literatura de specialitate românească, cea mai solidă critică la adresa teoriilor „inventţioniste” (severă, dar bine documentată şi argumentată) poate fi găsită în lucrarea sociologului Dan Dungaciu (2:Dungaciu 2004, pp. 377-398 şi *passim*).

22. De fapt, Smith afirmă că se situează pe o poziţie de mijloc, între modernişti şi perenialişti, şi în acest scop elaborează o teorie proprie, pe care o numeşte „abordarea etnosimbolică” a naţiunii.

După părerea noastră, critica sa severă la adresa şcolii moderniste îl plasează însă mai curând în tradiţia ideilor perenialiste, într-o formă mai atenuată, adusă la zi. Este surprinzător faptul că în istoriografia română, unde există mulţi autori care împărtăşesc, la modul empiric, viziunea primordialistă, Smith (o autoritate mondială în materie) este puţin cunoscut, datorită lipsei de interes pentru teoria istorică şi socială.

23. Motivul respectivei afilieri nu este dorinţa de a fi „la modă” sau de „a şoca”, cum ne acuză în mod cu totul incorect şi necolegial unii adversari ai tezei moderniste. Dimpotrivă, mai „interesant” ar fi să contestăm (evident, în mod argumentat) această teorie, larg acceptată la ora actuală, pentru a duce cunoaşterea mai departe. De fapt, adevăraţii nonconformişti de la noi sunt cei care fac alergie la formule de genul „inventarea naţiunii”. Acestea sunt însă absolut banale în limbajul de specialitate şi par şocante doar pentru cei cărora le lipseşte informaţia în domeniu. Spre deosebire de aceştia, preferăm să acordăm atenţia cuvenită literaturii teoretice de specialitate, iar motivul pentru care aderăm la punctul de vedere „modernist” este cât se poate de simplu: ni se pare mai convingător şi mai bine argumentat. Nu dorim, prin aceasta, să fim „la modă”, nu vrem să atacăm miturile şi eroii neamului, nu detestăm naţiunea şi valorile naţionale, în special cele româneşti, nu intenţionăm să vindem Ardealul etc. etc. Pentru cei care nu pricep că poţi adera la o teorie ştiinţifică oarecare fără a fi animat de sentimente cum sunt cele amintite mai sus, ci doar

din motive raţionale, respectiv pentru că ai fost convins de nişte argumente, este evident că această notă nu are niciun înţeles.

24. 2:Anderson 1991.

25. Vezi 2:Kedourie 1960; 2:Kedourie 1971. Instrumentalismul este teoria care afirmă că naţiunea reprezintă rezultatul intereselor celor care o compun, aşadar un simplu *instrument* al voinţei subiective a indivizilor (vezi 2:Smith 2000, pp. 2-3).

26. Procesul de manipulare a tradiţiei populare de către intelectualii est-europeni este analizat în 2:Karnoouh 1990.

27. Conform definiţiei lui 2:Gellner 1997, pp. 61-63, 209.

28. 2:Smith 1995, pp. 153-174. Cadrul general de *evoluţie* a naţionalismului este prezentat de autori ca 2:Hermet 1997 sau 2:Schultze 2003.

29. Din formularea lui Ioan-Aurel Pop (2:Pop 1998a).

30. Pentru procesul de formare a naţiunii maghiare vezi 2:Szűcs 1974.

31. Conform definiţiilor date naţiunii şi statului naţional de către Peter F. Sugar (2:Sugar, Lederer 1969, p. 8) sau John Breuilly (2:Breuilly 1982, p. 3).

32. Pentru procesul de formare a naţiunii române vezi 2:Mitu S. 2008.

33. 2:Pop 1998b.

34. 2:Mitu S. 2003-2004.

35. Vezi 2:Sundhausen 1973; 2:Neumann 2003.

36. În sensul în care regatul ungar al Coroanei Sfântului Ştefan (aflat din secolul al XVI-lea sub suveranitatea Casei de Habsburg) va dăinui, *de facto* şi *de jure*, până în anul 1918.

37. Excepţie fac câteva episoade mai tensionate, potenţial explozive, din perioada fluidă a schimbărilor de regim din anii 1989-1990. Aşa este cazul violenţelor interetnice de la Târgu-Mureş, din martie 1990 (vezi 2:Gallagher 1999, pp. 113-123), sau (doar cu titlu de ipoteză, neconfirmată încă de mărturii certe) al rolului jucat de Ungaria în răsturnarea regimului Ceauşescu, în decembrie 1989, prin acţiuni ale serviciilor secrete şi operaţiuni de dezinformare (vezi 2:Soulet 1998, p. 322).

38. 1:Papiu Ilarian 1852a, pp. 224-225.

39. Simbolurile şi eroii fiecărei părţi au devenit, încă din momentul afirmării lor, contra-simbolurile şi anti-eroii celorlalţi. Drapelul maghiar, imnul sau stema Ungariei nu sunt, pentru naţionaliştii români, doar simbolurile şi elementele de autoidentificare ale unor străini, vecini, eventual adversari, ci au fost valorizate ca nişte simboluri antiromâneşti, semnificând opresiunea şi pericolul. Ele provoacă teamă şi reamintesc momente dramatice din trecut. Din asemenea motive, de exemplu, drapelul maghiar a fost refuzat la Cluj (este adevărat, în forme ridicole) de către primarul Gheorghe Funar, în anul 1997 (vezi 2:Gallagher 1999, p. 356). Pe de altă parte, adeseori se dovedeşte că asemenea sentimente şi reprezentări colective nu sunt, de fapt, suficient de puternice pentru a influenţa

comportamentul de masă. Atunci însă ele vor fi resuscitate şi supralicitate, în mod artificial, de către profesioniştii diversiunii, fie ei istorici, oameni de cultură, ziarişti sau politicieni de orientare naţionalistă.

40. 1:Kőváry 1859-1866, vol. IV, p. 102.

41. Vezi 2:Barth 1969.

42. Avram Iancu către locotenent-colonelul Simonffy, scrisoare din iunie 1849, publicată în 1:Maior 1972, pp. 86-89.

43. 1:Kőváry 1861a, p. 103.

44. Vezi 2:Hobsbawm 1997, pp. 48-80.

45. *Chronicon Pictum Vindobonense* (ed. Aemilius Jakubovich), în 1:Szentpéteri 1937, vol. I, pp. 496-498.

46. *Apud* 1:Bariţ 1994, vol. II, p. 224.

47. Pentru semnificaţia acestei formule, vezi comentariul lui Matei Cazacu şi Dan Ioan Mureşan, în 2:Cazacu, Mureşan 2013, p. 14.

48. O lucrare care analizează naţiunea exclusiv din perspectiva imaginarului social şi a mentalităţilor colective asociate acestui fenomen: 2:Nicoară S. 2002.

49. Vezi 2:Bhabha 1990; 2:Magyari-Vincze 1997, pp. 154 sq.

50. *Bibliografia Istorică a României*, vol. VIII (1989-1994), pp. 80-81, înregistrează, la secţiunea *Istoria mentalităţilor, imagologie*, 69 de titluri, vol. IX (1994-1999), pp. 105-111, un număr de 182 de poziţii, iar vol. X (1999-2004), pp. 148-153, un număr de 172 de poziţii.

51. 2:Boia 2000, p. 58.

52. Vezi însă şi teoretizarea diferenţei dintre

„modernizare” şi „occidentalizare” la 2:Huntington 1998, pp. 98-114.

53. 2:Said 2001.

54. 2:Carrier 1995.

55. În acest sens, Spania „Secolului de Aur”, la fel ca şi cea postfranchistă, este considerată o parte a Occidentului şi i se poate rataşa cu uşurinţă o îndelungată istorie justificativă care să susţină acest lucru. Dar „Spania nevertebrată” a secolelor XVIII-XIX, portretizată de Ortega y Gasset sau de istoricul polonez Joachim Lelewel, nu avea oare mai multe în comun cu Balcanii, Polonia sau alte periferii europene, decât cu Germania ori Marea Britanie?

56. Vezi 2:Leclerc 2003; 2:Bessis 2004; 2:Scruton 2004.

57. *Inventing Eastern Europe* (1994), *Imagining the Balkans* (1997), *Inventing Ruritania* (1998) – toate traduse şi în limba română. La noi se remarcă interesul pentru Europa Centrală promovat de grupul de studiu „A Treia Europă”, precum şi o serie de lucrări individuale dedicate geografiilor simbolice „răsăritene”, cum sunt cele semnate de Carmen Andraş, Sorin Antohi, Corin Braga, Mihaela Grancea ori Mircea Muthu.

58. Vezi 2:Corlan-Ioan 2001.

59. 2:Wolff 2000, pp. 259-373.

60. 2:Durandin 1989.

61. Vezi, pentru aceste aspecte, 2:Todorova 2000, pp. 26-41; 2:Wolff 2000, pp. 22-23.

62. Mai recent, Wendy Bracewell propune nuanţarea acestei teze, subliniind rolul important pe care l-au avut propriile reprezentări ale

„răsăritenilor”, atât cele privitoare la propria identitate, cât şi imaginile lor proiectate asupra Occidentului (2:Bracewell 2004).

63. Vezi dosarul acestei probleme în 2:Babeţi, Ungureanu 1997.

64. Jules Michelet, *Principatele Dunărene*, în 1:Michelet 1973, pp. 336, 365, 367.

65. 2:Miskolczy 2000.

66. Pentru această problemă, vezi şi 2:Durandin 1989.

67. 2:Lendvai 2001, pp. 258-270.

68. 2:Heitmann 1995.

69. 2:Mitu S. 1997.

70. 2:Bodea 1967, p. 319.

71. 1:Papiu 1852b, pp. XXX, LXIV-LXV, 46.

72. 1:Păcăţian 1904, p. 409.

73. Pálffy Albert, în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 59, p. 236.

74. Pentru identitatea maghiară, vezi 2:Szekfű 1939; 2:Johnston 2000, pp. 353-406; 1:Trencsényi, Kopecek 2006.

75. Vezi 2:Antohi 1994, pp. 239-253.

76. 2:Huntington 1998, pp. 106-108, 201-226.

77. 1:Széchenyi 1841.

78. 2:Todorova 2000, pp. 21-28.

79. Redactarea volumului de faţă a fost sprijinită de CNCS-UEFISCDI, în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-0081.

Partea I
TRECUTUL ROMÂNILOR ÎN OGLINDA ISTORIEI MAGHIARE

A

Cadrul istoriografic

1. Cum scriau istoricii maghiari la începutul epocii moderne?

Scrisul istoric reprezintă una dintre principalele forme de expresie ale culturii maghiare din epoca iluministă şi romantică. Acest domeniu pune în evidenţă şi o anumită imagine asupra românilor, pe care o vom analiza în cele ce urmează.

Înainte de a aborda subiectul propriu-zis, este necesară o prezentare a caracteristicilor generale ale istoriografiei maghiare din epoca vizată, cu atât mai mult cu cât numărul lucrărilor de sinteză dedicate scrisului istoric din Ungaria este relativ mic, chiar şi în cadrul literaturii maghiare de specialitate. Această ultimă constatare îi aparţine istoricului Gunst Péter, autorul unei sinteze asupra istoriografiei maghiare, intitulată *A magyar történetírás története* (*Istoria scrisului istoric maghiar*), apărută în 19951. Dacă lucrările de ansamblu sunt mai rare, există în schimb numeroase studii cu caracter special, analitic, care abordează o anumită perioadă sau o problematică distinctă. Pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea există îndeosebi studii monografice consacrate unor istorici reprezentativi ai perioadei, dar şi analize mai ample referitoare la concepţia şi metoda istoriografică a epocii în discuţie2. Se disting lucrările aparţinând lui Lékai Lajos, care tratează epoca 1790-18303, R. Várkonyi Ágnes, referitoare la istoriografia de concepţie pozitivistă a anilor

1830-18604, monografiile dedicate istoricului Horváth Mihály de către Márki Sándor5, Pamlényi Ervin6 şi Fenyő István7; Biró Sándor abordează un alt nivel al scrisului istoric, respectiv manualele şcolare8.

O primă constatare care se desprinde din analiza lucrărilor de specialitate referitoare la istoria istoriografiei maghiare este aceea că intervalul 1790-1860 poate fi defalcat în două perioade distincte, care se deosebesc atât din punct de vedere al metodei şi concepţiei istorice, cât şi în ceea ce priveşte nivelul calitativ al scrierilor respective. Prima fază se încadrează între anii 1790 şi 1830 şi stă, din punctul de vedere al influenţelor ideologice şi istoriografice, sub semnul iluminismului, romantismului şi naţionalismului. Cea de-a doua fază, începută la 1830 şi continuată până în deceniul următor revoluţiei de la 1848, poartă amprenta progresului general al societăţii maghiare adus de „epoca reformelor” şi de revoluţie9.

În ceea ce priveşte prima etapă, se poate aprecia că ea nu a adus istoriografiei maghiare mari progrese sub raport calitativ. În raport cu secolul al XVIII-lea, pe parcursul căruia s-a desfăşurat marea operă de editare a izvoarelor istorice, în primele decenii ale veacului al XIX-lea istoriografia maghiară trece printr-o perioadă dificilă, din cauza slăbirii spiritului critic10. Ea se caracterizează acum mai ales prin popularizarea rezultatelor ştiinţifice ale secolului precedent11, lipsind creaţia originală şi mai ales analiza critică a izvoarelor sau chiar a operei înaintaşilor. Tot

ceea ce se poate observa este lectura într-o cheie ideologică a monumentalelor sinteze din secolul al XVIII-lea, precum şi a izvoarelor deja publicate, cu scopul de a construi o istorie romantică şi naţională în conformitate cu imperativele politice ale momentului. Se remarcă faptul că în raport cu literatura de specialitate din România, care priveşte în general cu simpatie scrisul istoric preromantic şi romantic, istoria istoriografiei maghiare subliniază îndeosebi abaterile de la exigenţele spiritului critic pe care le-au adus amatorismul şi entuziasmul epocii romantice12. Pe de altă parte, trebuie spus că, din punctul de vedere al analizei imaginarului, o asemenea istoriografie, lipsită într-o mare măsură de spirit critic şi puternic ideologizată, reprezintă un izvor deosebit de preţios, deoarece pune în evidenţă toate prejudecăţile şi subiectivismele epocii respective.

Lucrările de istorie din primele decenii ale secolului al XIX-lea sunt realizate de scriitori, profesori, preoţi, ba chiar şi de avocaţi, medici, ofiţeri sau nobili de ţară, care practică respectiva ocupaţie ca nişte diletanţi, fiind atraşi de istorie în primul rând datorită „dragostei lor fanatice faţă de trecut şi faţă de limba naţională, adică faţă de idealurile care au dat imbold şi literaturii”13. În acest fel, scrie Lékai Lajos, aceşti autori şi-au câştigat merite în dezvoltarea prozei maghiare, dar nu şi faţă de ştiinţa istorică14. Desigur, majoritatea acestor istorici improvizaţi nu sunt specialişti, în condiţiile în care lipseşte tocmai conştiinţa profesionalizării. Ei nu îşi adună

materialele din marile biblioteci şi arhive, mulţumindu-se cu reproducerea informaţiilor preluate de la predecesori şi cu menţionarea izvoarelor consultate15.

Sursele pe care le citează sunt cele canonizate de tradiţia scrisului istoric anterior. Istoricii vremii nu fac, în general, distincţia cuvenită între „izvoare” şi „bibliografie”, lucrările citate de ei fiind considerate de valoare egală, ca surse probatorii pentru susţinerea propriului discurs istoric. Evident, sunt foarte rare şi cazurile de „critică” a acestor izvoare, situaţie care intervine doar atunci când ele se contrazic în mod evident, când există mai multe versiuni, care pun în lumină o polemică având substrat ideologic. Ca urmare, vom întâlni în „subsolul” scrierilor istorice ale vremii, mai întâi, operele autorilor antici, greci şi romani: Herodot, Strabon, Cassius Dio, Eutropius; pe urmă, autori bizantini, cum ar fi Constantin Porfirogenetul sau Chalcocondil, umanişti italieni, Bonfini sau Piccolomini, precum şi cronicarii maghiari din Evul Mediu şi epoca Renaşterii, Anonymus, Simon de Kéza, Thuróczi, Heltai Gáspár, Szamosközy. Secolele XVII-XVIII sunt ilustrate îndeosebi de autori locali ai unor istorii ale Ungariei sau Transilvaniei, Ioan şi Wolfgang Bethlen, Pray György, Katona István, Benkő József, dar şi de istorici germani aparţinând şcolii de la Göttingen, Schlözer, Engel sau Gebhardi.

Chiar dacă, din punctul de vedere al criticii izvoarelor, primele decenii ale secolului al XIX-lea au constituit un regres pentru istoriografia

maghiară, totuşi pot fi semnalate anumite înnoiri înregistrate la nivelul scrisului istoric, sub raportul tematicii, al subiectelor abordate sau al ideilor cultivate. În această perioadă, istoriografia maghiară a fost influenţată de mai mulţi factori culturali şi ideologici, printre care se remarcă în primul rând ascensiunea ideilor iluministe, impulsionate de activitatea reformatoare a lui Iosif al II-lea. În Ungaria, reformele acestuia vor contribui la afirmarea unei categorii de intelectuali care, pe baza ideilor iluministe, vor milita pentru laicizarea societăţii16, pentru necesitatea educaţiei morale, pentru corectarea anomaliilor ordinii sociale existente17.

Asemenea idei puteau fi întâlnite, de exemplu, în cazul juristului Hajnóczy József, care, pentru prima dată în istoriografia maghiară, s-a ocupat de istoria păturilor rurale18. Berzeviczy Gergely va aduce chiar o critică aspră istoricilor de până atunci, reproşându-le că nu s-au interesat decât de istoria regilor sau a familiilor mai importante ale Ungariei, neglijând în schimb analiza situaţiei sociale interne, a condiţiilor de trai de la baza societăţii19.

În pofida acestui climat ideologic stimulativ pentru lărgirea spectrului tematic afirmat la sfârşitul secolului al XVIII-lea, din punctul de vedere al realizărilor practice, puţini istorici au reuşit să abordeze în scrierile lor dimensiunea socială a realităţii istorice. Lipsesc încă „istoriile sociale”, lucrările dedicate vieţii economice, analizei societăţii şi situaţiei interne a Ungariei20. Dimensiunea naţională este cea care prevalează,

istoria având rolul de a evidenţia destinul naţiunii, aşa cum reiese el din prezentarea momentelor de vârf ale unei istorii politice şi evenimenţiale. Această situaţie se poate explica prin împrejurarea că, spre deosebire de situaţia de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în primele decenii ale veacului următor istoriografia maghiară a fost influenţată într-o măsură mai mare de romantism decât de iluminism. În pofida persistenţei principiilor iluministe, romantismul venea cu seducţia sentimentalismului şi a emoţiei, pe care scrisul istoric va fi chemat să le exprime în aceşti ani. În general, după cum remarca şi George Em. Marica, în timpul Monarhiei Habsburgice, iluminismul şi romantismul vor coabita într-o sinteză originală21, care poate fi regăsită şi în cazul scrisului istoric din Ungaria22.

Cele mai reprezentative nume de istorici maghiari din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea sunt Budai Ézsaiás şi Virág Benedek, cărora li se adaugă autori mai puţin cunoscuţi, cum ar fi Csétsényi Svastics Ignác, Kultsár István, Budai Ferenc, Biró Ferenc, Jéger József, Czövek István etc23. Lucrările lor sunt în primul rând sinteze sau manuale de istorie politică a Ungariei, precum şi biografii ale unor personalităţi de frunte ale vieţii politice, culturale sau ecleziastice maghiare. Respectivii istorici s-au adresat de obicei unui public mai larg de cititori, urmărind în principal educaţia patriotică a acestuia. În acest scop, ei au folosit cu bună ştiinţă mijloacele expresive ale romantismului, atrăgând atenţia, cu insistenţă, asupra măreţiei dispărute a

trecutului24.

În acest fel, chiar dacă problemele de actualitate legate de reformarea economică şi socială a societăţii în care trăiau au fost trecute pe un plan secund, prezentul epocii în care trăiau aceşti istorici a fost evidenţiat prin cultivarea sentimentului naţional, în conformitate cu comandamentele ideologice ale epocii respective. Redactarea acestor lucrări în limba maternă, spre deosebire de latina preferată de un Katona sau Pray, a reprezentat un alt semn al epocii. Romantismul de inspiraţie herderiană a reprezentat curentul ideologic care a formulat dezideratul utilizării limbii naţionale în toate domeniile, idee susţinută în cultura maghiară îndeosebi de către Kazinczy Ferenc25.

Dezvoltarea sentimentului naţional, mai ales în rândurile nobilimii educate, a stimulat interesul pentru istoria străveche a maghiarimii, pentru studierea originilor26. Moda lucrărilor referitoare la originea maghiarilor se va manifesta, de exemplu, prin atenţia acordată în această perioadă *Cronicii* lui Anonymus, izvor care fusese socotit prea puţin credibil de către autorii aparţinând istoriografiei critice din secolul al XVIII-lea. Lékai Lajos afirma că aproape toţi istoricii maghiari din epoca respectivă s-au simţit datori să se pronunţe în problema originii maghiarilor şi a patriei lor de baştină27.

Cea mai influentă teorie referitoare la această problemă a fost aceea care susţinea originea hunică a maghiarilor28. Ideea era de fapt una mai veche, fiind formulată mai întâi de cronicarii

medievali. *Gesta Hungarorum* a lui Simon de Kéza sau alte scrieri similare vor influenţa conştiinţa istorică maghiară până în secolul al XIX-lea, când redescoperirea Evului Mediu de către romantici va pune într-o nouă lumină vechile naraţiuni semilegendare. Popularitatea de care s-a bucurat teoria originii hunice şi în această perioadă surprinde cu atât mai mult cu cât Sajnovics János formulase încă din 1770 teoria mai nouă referitoare la originea comună a limbii maghiare şi a celei lapone şi la înrudirea maghiarilor cu popoarele nordice, fino-ugrice29. Intelectualii din prima jumătate a secolului al XIX-lea vor considera însă teoria fino-ugrică o adevărată ofensă la adresa identităţii maghiare, formulată de către străinii răuvoitori.30 Respectiva atitudine a istoricilor maghiari rezona perfect cu reacţia similară a intelectualilor români ai epocii, care protestau vehement atunci când vreun autor „străin” contesta originea pur latină a românilor sau vorbea despre originile dacice31.

Atenţia acordată problemei originilor, cultivarea limbii naţionale, interesul pentru o istorie menită să dezvolte spiritul naţional reprezintă principalele trăsături ale istoriografiei maghiare din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Romantismul îşi pune amprenta asupra tematicii şi a manierei de scriere a istoriei, dar realizările concrete ale epocii, ilustrate prin lucrări generale de istorie a Ungariei, rămân destul de modeste, în condiţiile în care spiritul critic capitulează în faţa cerinţelor ideologice.

În istoria generală a Ungariei, perioada de

după 1830 se caracterizează prin afirmarea a două tendinţe principale: modernizarea societăţii, pe plan politic, economic şi social, în acord cu principiile liberalismului european, şi renaşterea naţională, pe coordonatele ideologice ale naţionalismului romantic, influent îndeosebi în centrul şi estul continentului. În spiritul acestor doctrine, ideologi precum Széchenyi István, Wesselényi Miklós şi Kossuth Lajos vor milita pentru reformarea din temelii a Ungariei. Idealul lor politic era reprezentat de monarhia constituţională şi de sistemul parlamentar pe baze cenzitare, în plan economic se promovează individualismul economic şi libera concurenţă, neîngrădită de niciun fel de protecţionism, în timp ce pe plan social se solicită abolirea iobăgiei, desfiinţarea privilegiilor nobiliare şi impozitarea tuturor categoriilor sociale. Toate aceste teme ale vieţii politice şi ideologice vor lăsa urme puternice în cultura epocii, în condiţiile în care figura cărturarului militant, responsabil pentru problemele epocii sale, rămâne dominantă în peisajul intelectual al epocii32.

În evoluţia istoriografiei, se remarcă în primul rând faptul că majoritatea autorilor urmează calea tradiţională de studiere a trecutului, realizând istorii ale Ungariei care se constituie într-un şir neîntrerupt de războaie şi evenimente politice. Pot fi citaţi în acest sens Petrovics Fridrik Keresztély, Bástay József sau Péczeli József jr.

Din deceniul al patrulea însă, tot mai mulţi istorici se pronunţă în favoarea unei istorii care să evidenţieze viaţa socială în ansamblul său. Este

vorba de o modificare atât la nivelul tematicii abordate, cât şi la cel al concepţiei istorice. Istoria trebuie să fie mai aproape de viaţa societăţii, pentru că ea este datoare să ofere răspunsuri la problemele acesteia, să furnizeze chiar instrumente de analiză utile în acest sens. Istoricul trebuie să fie aproape de problemele celor mulţi, să manifeste compasiune pentru aceştia şi să le ia apărarea în faţa injustiţiilor istorice, aşa cum o cere spiritul democratic al romantismului. Rezultă de aici o istorie militantă, părtinitoare, care reprezintă un progres faţă de deceniile anterioare nu atât prin dezvoltarea spiritului critic, cât prin lărgirea ariei tematice abordate. Studierea fenomenelor sociale conduce la amplificarea spiritului analitic, la formularea de întrebări şi probleme prin care istoricul chestionează sursele sale, în defavoarea manierei tradiţionale, descriptiviste, care se mulţumea să redea trecutul aşa cum părea a fi restituit el de izvorul istoric33.

Istoricii maghiari care încearcă să practice un asemenea tip de istorie se formează, în general, sub influenţa mediilor culturale din Germania, Anglia sau Franţa, fiind marcaţi, sub raportul concepţiei istoriografice, de romantism, liberalism şi, destul de devreme, după cum a demonstrat R. Várkonyi Ágnes, de pozitivism. Sub influenţa acestor curente ideologice, istoricii epocii cred că istoria nu se mai poate mulţumi doar „să delecteze sau să consoleze”, ci în primul rând ea trebuie să ofere cunoştinţe utile34. Istoria trebuie să caute în trecut exemple pentru prezent, după cum scria, în

1840, Eötvös József:

De aceea învăţăm istoriile epocii trecute, pentru ca în ele să găsim învăţăminte pentru situaţia noastră din prezent35.

Istoricii maghiari ai vremii atrag atenţia asupra necesităţii realizării unor sinteze de istorie a Ungariei într-un spirit nou. Ei doresc ca lucrările lor să sprijine procesul de modernizare şi de transformare a societăţii, oferind argumente istorice corespunzătoare acestor transformări. Punându-se în evidenţă erorile şi injustiţiile trecutului, se are în vedere legitimarea schimbării, a rupturii cu tot ceea ce este perimat, învechit, în raport cu cerinţele moderne36.

Din punct de vedere tematic, istoricii maghiari ai epocii preconizau în primul rând efectuarea unor studii de istorie a civilizaţiei, după formula lansată în epocă de Guizot, studii care să urmărească evoluţia vieţii economice, a industriei, agriculturii, comerţului, a oraşelor; se avea apoi în vedere cercetarea vieţii sociale, cu accent pe raporturile din societate, pe problemele categoriilor inferioare; în fine, nu era neglijată nici viaţa cultural-religioasă, istoria învăţământului şi a cultelor37.

Asemenea subiecte erau abordate cu scopul de a se identifica rezolvări ale problemelor respective în actualitate, pentru că aceste chestiuni frământau în primul rând viaţa politică a vremii. Istoria civilizaţiei era considerată de către istoricii inovatori ai epocii „oglinda fidelă a trecutului”, la antipodul istoriografiei tradiţionale, ilustrată de cronicile şi istoriile cu un conţinut

exclusiv „politic sau militar”38. După cum scrie Várkonyi Ágnes, subiectele de istorie a civilizaţiei erau preferate de către noua generaţie de după 1830, mai întâi pentru că, neavând o coloratură politică evidentă, puteau scăpa mai uşor de cenzură; pe de altă parte însă, ele erau de fapt extrem de subversive, într-un plan mai general, pentru că ofereau o critică amplă a tuturor realităţilor existente, istoria civilizaţiei punând în evidenţă necesitatea schimbărilor39.

Lucrări de o atare factură, care vor sprijini activ mişcarea politică reformistă, vor semna, până la revoluţie, istorici ca Jászay Pál sau Horváth Mihály. După 1850, se afirmă Teleki József, Toldy Ferenc şi Szalay László40.

Problematica naţională rămâne o componentă esenţială a discursului istoriografic şi după 1830. Dacă până la această dată ea se limita la propovăduirea afirmării naţionale, la simpla comunicare a unui sentiment, în noua perioadă se remarcă un efort suplimentar de conceptualizare a problematicii naţiunii. Tema originilor rămâne una frecvent cultivată şi acum41. Se adaugă, sub impuls romantic, preocuparea pentru patrimoniul popular, pentru studierea tradiţiilor şi obiceiurilor. Concepţia despre naţiune evoluează prin lărgirea accepţiunii acestui termen, de la clasa nobiliară înspre categoriile sociale inferioare, mergând până la iobăgime. Problema nu era însă deloc una simplă în contextul social al Ungariei, în care apartenenţa naţională fusese strâns legată de nobilime, situaţie care va genera în anii ’40 ample dezbateri teoretice. Se punea întrebarea: în ce

măsură putea fi socotită aristocraţia drept veritabila clasă naţională maghiară? După cum se discuta, dintr-o altă perspectivă, despre fundamentele unei noi naţiuni, de factură modernă. Cine trebuia să stea la baza acesteia: iobăgimea, poporul de rând necultivat sau burghezia, ca o categorie indispensabilă în procesul de modernizare42?

Şi din punctul de vedere al metodei istorice, perioada de după 1830 aduce o serie de progrese. Se impune definitiv practica folosirii limbii maghiare ca limbă de cultură, în defavoarea latinei sau germanei43. Apoi, istoricii tind să manifeste o încredere tot mai scăzută în ceea ce ei numesc „simple amintiri", „informaţii de mâna a doua", constituindu-se treptat prestigiul ştiinţific al aşa-numitelor „izvoare autentice", formulă frecvent întâlnită în epocă. Rezultatul va fi renaşterea interesului pentru cercetările de arhivă, în condiţiile în care noile subiecte abordate de istoricii vremii nu mai pot fi tratate pe baza colecţiilor de documente existente. În consecinţă, asistăm la reluarea muncii de depistare şi de editare masivă a izvoarelor istorice, aflate în depozite din Ungaria sau din străinătate. Fejér György continuă publicarea colecţiei *Codex Diplomaticus Hungariae*, începută în 1822, iar Kemény József şi Nagyajtai Kovács István editează, în 1845, culegerea *Erdélyország Történetei Tára* (*Colecţia istoriilor Ţării Ardealului*). Sub influenţa romantismului, istoricii recurg acum la noi categorii de surse, cum ar fi tradiţia populară, izvoarele lingvistice, literatura

veche – în primul rând cântecele istorice. Intră în atenţie şi urmele materiale ale trecutului, cetăţi, ruine, inscripţii, care încep să fie valorificate atât din punct de vedere istoriografic, cât şi muzeistic44. Noua atitudine faţă de metoda istorică şi faţă de exigenţele valorificării izvoarelor se reflectă în lucrările realizate de istorici cum ar fi Aranyosrákosi Székely Sándor, Kőváry László sau Szilágyi Sándor.

Spre deosebire de R. Várkonyi Ágnes, care abordează în mod special studiul perioadei 1830-1860, Gunst Péter se arată mai rezervat în aprecierea progreselor istoriografice ale respectivei epoci, în condiţiile în care el le raportează îndeosebi la marile realizări de după 1867. După cum scrie istoricul maghiar, „era necesară transformarea întregii societăţi, pentru a se putea transforma şi istoriografia maghiară”45. În anii premergători revoluţiei, şi cu atât mai mult în timpul acesteia, majoritatea istoricilor, cum ar fi Vasvári Pál, Szilágyi Sándor, Kőváry László, sunt absorbiţi de problemele curente ale politicii militante, situaţie care nu se împăca deloc cu exigenţele studiului şi ale preocupărilor intelectuale specializate46.

După 1850, istoriografia va fi din nou „paralizată” câţiva ani de zile. Mulţi istorici aleg calea exilului, unii au de suferit consecinţele represaliilor austriece, în timp ce alţii îşi abandonează activitatea, speriaţi de radicalismul impus de revoluţie şi de aplicarea programului de modernizare, ca şi de deteriorarea relaţiilor dintre naţiunea maghiară şi Casa domnitoare47. În anii

neoabsolutismului, viaţa universitară va ajunge sub controlul autorităţilor militare. Datorită cenzurii, cursurile de istorie vor deveni mai „prudente”, mai neutre, iar instituţiile de cultură înfiinţate în anii anteriori, în cadrul cărora se desfăşura cercetarea istorică, precum Academia sau Muzeul Naţional, vor fi serios afectate în activitatea lor48.

Cu toate acestea, anii imediat următori revoluţiei nu au reprezentat exclusiv o perioadă de regres. Evenimentele anilor 1848-1849 au provocat un enorm interes pentru această istorie recentă, pentru rememorarea faptelor, dar şi pentru identificarea cauzelor şi găsirea unor explicaţii pentru fenomenele petrecute. Istoricii consacraţi îşi vor continua astfel lucrările începute, în timp ce alţii încep să scrie tocmai pentru că sunt stimulaţi de noua situaţie. Unii intelectuali ajunşi în străinătate, în condiţii favorabile cercetării istorice, vor profita de această împrejurare, realizând lucrări remarcabile; aşa va fi cazul lui Horváth Mihály sau Szalay László49. O bună parte dintre lucrările de după 1850 vor fi dedicate revoluţiei, pe această temă realizând veritabile monografii Szilágyi Sándor, Kőváry László, Kemény Zsigmond, Horváth Mihály sau Irányi Dániel.

Pe măsură ce condiţiile politice se îmbunătăţesc, se va relua activitatea de publicare a izvoarelor, din 1857 începând editarea colecţiei *Monumenta Hungariae Historica*, structurată pe cele două serii clasice, *Diplomataria* şi *Scriptores*, consacrate surselor diplomatice, respectiv

operelor narative ale primilor istorici maghiari. Alte culegeri impozante de documente, cum ar fi *Magyar Történelmi Tár* (*Colecţia istorică maghiară*), în 25 de volume, şi *Magyar Történelmi Emlékek* (*Memoriile istorice maghiare*), debutează tot în această perioadă, respectiv în 185650. Un alt fenomen pozitiv care marchează scrisul istoric maghiar de după revoluţie este reprezentat de receptarea tot mai amplă a noilor orientări istoriografice şi intelectuale din Europa Occidentală, cum era cazul sociologiei pozitiviste51.

Desigur, adevăratul avânt în dezvoltarea ştiinţei istorice va fi înregistrat la începutul anilor ’60, odată cu liberalizarea regimului politic. Specializarea istoricului, ca şi pregătirea sa tehnică, în sensul unei critici profesioniste a izvoarelor, reprezintă elemente care se vor afirma abia în anii dualismului. Totuşi, se poate afirma că acest salt în ceea ce priveşte profesionalizarea ştiinţei istorice a fost unul îndelung pregătit în cele trei decenii care l-au precedat.

2. Cine erau istoricii maghiari care scriau despre români?

În cele ce urmează, vom prezenta cronologic principalii autori de scrieri istorice maghiare care abordează subiecte româneşti, în ideea de a pune în evidenţă valoarea operei lor, situarea acestora în contextul istoriografiei maghiare, formaţia intelectuală şi orientarea ideologică a respectivilor istorici.

Nu am inclus în acest repertoriu istoricii reprezentativi pentru secolul al XVIII-lea, cum ar fi

Katona István, Benkő József sau Huszti András, chiar dacă unii dintre ei mai publică şi în intervalul care ne interesează lucrări în care apare problematica românească.

Péczeli József (tatăl) a trăit între anii 1750 şi 1792 şi a funcţionat ca preot reformat în oraşul Komárom, desfăşurând o remarcabilă activitate culturală52. El s-a făcut cunoscut în epocă prin activitatea sa literară, ca autor de discursuri funebre şi mai ales ca traducător în limba maghiară a unor capodopere ale literaturii franceze, engleze şi germane. De asemenea, a tradus în maghiară texte ale autorilor clasici antici, din acelaşi imbold iluminist de cultivare a unui public cât mai larg. Dintre scrierile sale cu caracter istoric se remarcă biografia împăratului Iosif al II-lea, relevantă şi din punctul de vedere al subiectului nostru. Apărută la Komárom, în 1790, şi intitulată *II. József életének rövid leírása, melyet az együgyűbbek kedvéért szedegetett össze…* (*Scurta descriere a vieţii lui Iosif al II-lea, realizată pentru persoanele mai simple de către…*)53, ea conţine şi un paragraf dedicat răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan.

Szekér Joákim (1752-1810), călugăr cistercit şi profesor la liceul din Szombathely54, a realizat mai multe lucrări cu caracter istoric, dintre care ne-au interesat cele două volume dedicate „obârşiei maghiarilor”, apărute la Bratislava şi Komárom în 1791, sub titlul *Magyarok eredete a régi és mostani magyaroknak nevezetesebb cselekedeteivel együtt* (*Originea maghiarilor şi faptele mai renumite ale maghiarilor de odinioară*

şi de acum)55. Szekér scrie în intenţia de a cultiva limba naţională şi de a oferi inclusiv categoriilor mai largi de cititori (cum ar fi, de exemplu, publicul feminin) informaţii cu privire la istoria străveche şi medievală a maghiarilor56.

În cele două volume ale lucrării sale, el se referă pe larg la problema originii maghiarilor, precum şi la campaniile militare ale purtătorilor Coroanei Sfântului Ştefan, din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Leopold al II-lea. De asemenea, este interesat de istoria bisericii din Ungaria. Volumul al doilea al lucrării conţine şi o serie de referiri la români. Aceştia apar îndeosebi în postura de adversari ai maghiarilor, în contextul conflictelor izbucnite între regii Ungariei (sau alţi demnitari maghiari) şi vasalii lor din cele două ţări române, Moldova şi Ţara Românească. Sunt prezentate astfel relaţiile dintre Carol Robert şi Basarab I, Ludovic cel Mare şi Bogdan I, Sigismund de Luxemburg şi Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara şi Vlad Dracul sau Matei Corvin şi Ştefan cel Mare.

Hatvany Pál (1750-?), consilier la Tabla Regească57, publică în 1796, la Kassa, un volum intitulat *Némely feljegyzésre méltó történetek, melyeket olvasás közben egykor-máskor összeszedegetett és nemzete kedvéért magyar nyelven a Világ eleibe kibocsátott* (*Câteva istorioare demne de consemnat, pe care* [autorul] *le-a cules din cărţi şi de dragul naţiunii sale le-a pus la dispoziţia Lumii*)58. Lucrarea se dorea a fi, după intenţia mărturisită a autorului, mai mult o colecţie de curiozităţi istorice decât o carte cu

caracter ştiinţific, relevantă însă pentru tipul de sensibilitate istoriografică a epocii la nivelul unui public mai larg. Hatvany redă numeroase evenimente ale istoriei naţionale şi universale, prezintă istoria diferitelor popoare, precum şi faptele de seamă ale unor regi sau împăraţi, trecând de la un subiect la altul fără a respecta ordinea cronologică a evenimentelor şi fără vreun alt plan decât cel impus de cursivitatea propriei naraţiuni. De exemplu, după paragraful dedicat voievodului „Dracula”, trece la prezentarea faptelor împăratului Marcus Aurelius. În ceea ce priveşte istoria românilor, Hatvany abordează câteva personalităţi istorice, cum ar fi Iancu de Hunedoara şi „Dracula, principe al Ţării Româneşti”.

În 1794, Réti Szabó Márton, preot reformat din Bálványos-Váralja (comitatul Solnoc-Dâbâca)59, tipăreşte la Cluj o istorie universală, cu titlul *A világnak kőzönséges históriája* (*Istoria generală a lumii*)60. Printre cele câteva referiri la istoria românilor se remarcă descrierea războaielor daco-romane (autorul susţinând ideea originii latine a românilor), precum şi atenţia acordată conflictelor purtate de regii Ungariei, Carol Robert şi Ludovic cel Mare, cu voievozii celor două ţări române.

Aprecieri mai numeroase cu privire la români întâlnim în lucrarea *A magyaroknak uradalmaik mind a régi, mind a mostani időkben* (*Stăpânirile maghiare, atât în vremurile de demult, cât şi în cele de astăzi*)61, publicată de Dugonics András la Pesta şi Bratislava, în anul 1801. Dugonics András

(1740-1818) a fost călugăr piarist şi profesor la universităţile din Nagyszombat şi Pesta, având merite deosebite în dezvoltarea literaturii maghiare62. În operele sale cu caracter literar sau istoric (chiar şi în romanul său, *Etelka*), Dugonics va fi un promotor consecvent al teoriei originii hunice a maghiarilor63.

Pornind de la ideea că în vremurile de demult maghiarii stăpâneau un adevărat imperiu, Dugonics prezintă în *A magyaroknak uradalmaik*, în cadrul unor capitole distincte, „domeniile" din care era constituit respectivul imperiu. Printre provinciile imperiului maghiarilor, Dugonics include Basarabia, Ţara Românească şi Moldova, dedicând fiecăreia câte un capitol al cărţii sale. În cadrul capitolelor respective apar, desigur, numeroase referiri la români, autorul insistând asupra originii acestora, ca şi asupra relaţiilor acestora cu maghiarii.

Dintre primele sinteze de istorie a Ungariei realizate, în spiritul naţionalismului epocii, în limba maghiară, se remarcă pentru subiectul nostru lucrarea lui Csétsényi Svastics Ignác *Magyarok históriája* (*Istoria maghiarilor*), apărută la Bratislava, în trei volume, între anii 1803 şi 180564. Autorul, preot în localitatea Lébényszentmiklós65, urmărea, prin lucrarea sa, prezentarea trăsăturilor caracteristice ale maghiarilor, cu scopul de a promova patriotismul şi sentimentul naţional în rândurile compatrioţilor66.

În cuprinsul celor trei volume, care se constituie într-o istorie a Ungariei de la origini

până în timpul domniei lui Francisc I, Svastics a pus în discuţie şi câteva subiecte legate de istoria românilor, cum ar fi: problema originilor, raporturile voievozilor români cu regii Ungariei în Evul Mediu, momentul Mihai Viteazul, răscoala lui Horea. Aproximativ aceleaşi teme referitoare la istoria românilor vor fi reluate şi într-o altă lucrare cu caracter istoric a lui Svastics, *Magyarok ismerete* (*Cunoaşterea maghiarilor*), apărută la Pesta în 182367.

Un grup aparte al lucrărilor de istorie cu caracter general sau de sinteză, apărute la începutul secolului al XIX-lea, îl constituie manualele şcolare68. Chiar dacă în şcoală, la nivel liceal şi universitar, latina îşi menţine încă prestigiul, tot mai multe manuale încep să fie redactate acum în limba maghiară, tendinţă motivată atât de noua sensibilitate naţională, cât şi de nevoia lărgirii publicului cititor69.

Din rândul lucrărilor cu caracter didactic, pe primul loc în ceea ce priveşte popularitatea în epocă se situa lucrarea profesorului Losontzi István (1709-1780), director al gimnaziului din Nagykörös70, intitulată *Hármas kis tükőr* (*Mică oglindă triplă*)71. Această carte, extrem de accesibilă publicului larg, era alcătuită din trei părţi: o „*Istorie sfântă*”, *Istoria Ungariei* şi *Istoria Ardealului*. Se îmbinau astfel vechile modalităţi ale periodizării istorice tradiţionale cu exigenţele educaţiei naţionale. Apărută pentru prima dată în 1771, la Bratislava, lucrarea a fost folosită ca manual şcolar şi a cunoscut numeroase ediţii în prima jumătate a secolului al XIX-lea, până în

1854, când autorităţile neoabsolutiste habsburgice o mai găsesc încă suficient de periculoasă pentru a o interzice72.

Ultimele două părţi conţin informaţii concise cu privire la istoria românilor, dintre care reţin atenţia cele referitoare la originea românilor, la relaţiile regatului maghiar cu ţările române în Evul Mediu, la perioada domniei lui Mihai Viteazul, la răscoala lui Horea, precum şi aprecierile despre caracterul şi religia poporului român.

Dacă lucrarea lui Losontzi era adresată unui public mai larg, existau însă şi manuale de istorie a Ungariei sau a Transilvaniei realizate la un nivel ştiinţific mai înalt, destinate îndeosebi cursurilor liceale superioare, precum şi învăţământului universitar73. Cea mai reuşită lucrare de acest gen a epocii era cea semnată de Budai Ézsaiás, intitulată *Magyarország históriája* (*Istoria Ungariei*) şi apărută în trei volume la Debrecen, în anii 1805, 1808 şi 1812.74

În istoriografia maghiară, Budai este considerat (alături de Virág Benedek) cel mai important istoric de la începutul secolului al XIX-lea75, reprezentativ pentru generaţia de tranziţie situată între istoria critică profesată de Katona sau Pray şi viitoarea istorie liberală scrisă de Horváth Mihály sau Szalay László. Istoricul Lékai Lajos considera că lucrarea lui Budai reprezintă primul manual de istorie a Ungariei realizat în limba maghiară la un nivel ştiinţific ridicat, capabil să satisfacă exigenţele învăţământului de specialitate pentru o lungă perioadă76. Gunst

Péter aprecia, la rândul său, că opera lui Budai se distinge nu numai prin bogăţia informaţiilor şi vasta erudiţie a autorului, ci şi prin turnura tematică şi de concepţie pe care acesta a impus-o în istoriografia maghiară. Spre deosebire de istoricii de până la el, Budai a stăruit mai puţin asupra istoriei străvechi a maghiarilor, ca şi asupra perioadei medievale, punând accentul pe epocile mai recente, pe ultimii 150 de ani, care coincideau cu stăpânirea austriacă77.

Sinteza lui Budai tratează istoria Ungariei începând cu anul 376, data sosirii hunilor, până la domnia împăratului Francisc I, oferind în primul rând o istorie a principalelor evenimente militare, a realizărilor interne şi externe ale capetelor încoronate. La fiecare capitol, autorul pune la dispoziţia cititorilor şi bibliografia problemei, având bune trimiteri la izvoare. În ceea ce priveşte istoria Ardealului, aceasta ocupă un loc important, inclusiv din punctul de vedere al raporturilor Transilvaniei cu românii din Principate.

Românii apar în toate cele trei volume ale sintezei lui Budai78. În primul volum, care cuprinde „Istoria Ungariei până la dezastrul de la Mohács” („Magyarország históriája a mohácsi veszedelemig”), autorul aminteşte prezenţa românilor în Transilvania la venirea maghiarilor, prezintă conflictele dintre Gelu şi Tuhutum, Carol Robert şi Basarab I, Ludovic cel Mare şi Nicolae Alexandru, Iancu de Hunedoara şi „Dracula”, Matei Corvin şi Ştefan cel Mare. În cel de-al doilea volum, *Magyarország históriája a mohácsi veszedelemtől fogva Buda visszavételéig* (*Istoria*

Ungariei de la Mohács până la recucerirea Budei), sunt aduse în discuţie distrugerile care au afectat Transilvania în timpul războaielor purtate de Mihai Viteazul, relaţiile dintre cei doi principi Rákóczy şi Moldova lui Vasile Lupu, în timp ce în al treilea volum, *Magyarország históriája, melyben a felséges ausztriai ház örökös uralkodása foglalódik* (*Istoria Ungariei în perioada domniei Casei Austriece*), găsim o prezentare a răscoalei lui Horea.

Datorită modului concis şi clar de prezentare a evenimentelor, precum şi datorită faptului că fusese redactată în limba maghiară, istoria lui Budai va rămâne o lucrare extrem de citită în epocă şi va cunoaşte, în consecinţă, numeroase ediţii ulterioare.

Pe lângă publicarea propriilor sale opere, Budai Ézsaiás s-a ilustrat şi prin editarea lexiconului biografic realizat de fratele său, Budai Ferenc (1760-1802), preot reformat în localitatea Sovat79. Lexiconul, intitulat *Magyarország polgári históriájára való lexikon a XVI. század végéig* (*Lexicon privind istoria civilă a Ungariei până la sfârşitul secolului al XVI-lea*), a apărut în trei volume, la Oradea, în anii 1804-180580. El cuprindea descrieri ale vieţii şi activităţii unor mari personalităţi ale istoriei şi culturii maghiare, prezentate în ordine alfabetică, potrivit exigenţelor unui lexicon81.

Românii sunt prezentaţi, de regulă, în relaţie cu diferite personalităţi ale istoriei maghiare. Astfel, de exemplu, în paragraful despre ducele Árpád apare şi voievodul Gelu, iar în cel dedicat

lui Matei Corvin este prezentat şi voievodul Ştefan al Moldovei. Lui Bogdan din Cuhea, Iancu de Hunedoara sau Nicolaus Olahus le sunt dedicate capitole distincte, chiar dacă ultimii doi nu sunt consideraţi români de către autorul maghiar.

Un alt nume de referinţă al epocii este cel al lui Virág Benedek (1754-1830), preot catolic şi profesor la Székesfehérvár82. Principala sa lucrare, *Magyar Századok. MCCCI-MCDXXXVII* (*Secole maghiare. 1301-1437*), apărută la Buda între 1808 şi 181683, a fost considerată, multă vreme, cea mai bună lucrare de istorie realizată în limba maghiară, Virág fiind primul autor care a reuşit să sintetizeze întregul material istoric cunoscut până atunci pe marginea subiectului său84. Nefiind însă un om de ştiinţă propriu-zis, în conformitate cu limitele conştiinţei profesionale istoriografice a vremii, Virág a pus accent în primul rând pe calităţile stilistice şi pe unitatea tematică şi de concepţie a lucrării sale, şi nu pe critica izvoarelor. Cu toate acestea, el s-a străduit să rămână obiectiv, atât în problemele religioase, cât şi în cele politice, ţinând să spună adevărul chiar şi atunci când acesta nu era favorabil maghiarilor. În aceste condiţii, lucrarea sa a devenit o carte de căpătâi pentru mai multe generaţii de istorici, prozatori sau poeţi aparţinând culturii maghiare85.

Opera lui Virág nu conţine însă decât puţine referiri la istoria românilor, subiectul cel mai frecventat fiind cel al relaţiilor dintre regele Sigismund de Luxemburg şi domnitorii Moldovei şi ai Ţării Româneşti, între care se remarcă figura lui

Mircea cel Bătrân.

Informaţii mai numeroase cu privire la istoria românilor întâlnim în lucrarea de istorie universală a avocatului Nagyváradi Ajtay Sámuel (1774-1881!)86, intitulată *A világ történetei a teremtéstől fogva a legújabb időkig* (*Istoriile Lumii, de la crearea ei până în vremurile cele mai noi*) şi publicată la Pesta în 181487. Ea cuprinde două volume, dintre care primul este o istorie universală88, iar cel de-al doilea – o istorie a Ungariei. În acest cadru, Ajtay scrie despre faptele ducelui Gelu al românilor, despre Basarab I, Mihai Viteazul, Vasile Lupu sau Horea. La începutul volumului al doilea, lângă foaia de titlu, se află chiar o ilustraţie reprezentând momentul închinării lui Nicolae Alexandru Basarab în faţa regelui Ludovic al Ungariei. Lucrarea lui Ajtay a fost realizată pe baza unei diversităţi de izvoare istorice, preponderent narative (cronicile lui Constantin Porfirogenetul, Nestor, Anonymus), dar şi a unei bibliografii de specialitate recente, incluzând operele lui Schlözer sau Budai Ézsaiás.

Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, se va dezvolta şi preferinţa publicului maghiar pentru lucrări de detaliu, cu caracter special, care să abordeze teme mai restrânse şi totodată mai variate în raport cu cele vehiculate în manuale sau în sinteze. Ca urmare a acestui nou tip de interes istoric, vor apărea lucrări cu caracter monografic, dedicate anumitor evenimente sau perioade, ori biografii ale unor personalităţi marcante ale politicii şi culturii maghiare89.

Lui Kölesy Vince Károly (administrator de moşie, decedat în 1851 la Pesta)90 îi datorăm o culegere de biografii intitulată *Nemzeti Plutarkus, vagy a Magyarország s a vele egyesült tartományok nevezetes férfiainak életleírása* (*Plutarh naţional sau descrierea vieţilor bărbaţilor renumiţi ai Ungariei şi ai ţinuturilor unite cu ea*), realizată în colaborare cu Melzer Jakab şi apărută la Pesta în anii 1815-181691. Lucrarea conţine biografiile unui număr de 107 personalităţi, realizate pe baza unor lexicoane şi a altor lucrări mai vechi, greu accesibile publicului vremii. Sursele sunt de altfel rareori menţionate în cuprinsul lucrării. Caracterizările biografice sunt foarte generale, autorul având cuvinte de laudă la adresa tuturor personajelor din colecţia sa92.

Dintre acestea, sunt de reţinut pentru subiectul nostru capitolele dedicate lui Iancu de Hunedoara (care tratează problema controversată în epocă a originii acestuia), Matei Corvin (datorită raporturilor acestuia cu domnul Moldovei) şi Nicolaus Olahus.

Tot în 1816 apare la Pesta o biografie în două volume consacrată vieţii şi faptelor împăratului Iosif al II-lea, intitulată *II. József császár élete és tettei* (*Viaţa şi faptele împăratului Iosif al II-lea*)93, publicată de Czövek István (profesor în oraşul Losonc, decedat în 1828)94. Lékai Lajos apreciază că lucrarea lui Czövek este una lipsită de valoare din punct de vedere ştiinţific95, în condiţiile în care autorul ei şi-a propus în primul rând să delecteze publicul căruia i se adresa, ceea ce explică şi numeroasele anecdote din cuprinsul

lucrării. Totuşi, cartea lui Czövek se dovedeşte utilă pentru subiectul nostru, prin aprecierile sale referitoare la caracterul românilor, la atitudinea lor faţă de pedepse şi în faţa morţii, ca şi prin referirile la răscoala lui Horea pe care le conţine volumul al doilea.

Acestei perioade, ca şi tipului de interes istoriografic menţionat mai sus, îi aparţin şi numeroasele disertaţii sau articole publicate în epocă pe marginea biografiei şi mai ales a originii lui Iancu de Hunedoara. Dintre ele, menţionăm trei lucrări care încearcă să acrediteze teza originii secuieşti a ilustrului guvernator al Ungariei, semnate de Aranka György96, Kazinczy Ferenc97 şi Kriebel János98, adunate şi publicate de Ponori Thewrewk József într-o broşură intitulată *Három értekezés Hunyadi Székely János* […] *törvényes ágyból lett születésének bebizonyítására* (*Trei disertaţii în vederea dovedirii naşterii lui Hunyadi Székely János dintr-o legătură legitimă*), apărută la Bratislava în 182599.

Tot în perioada primelor decenii ale secolului al XIX-lea putem surprinde şi menţinerea unui anumit interes al publicului maghiar pentru problematica răscoalei lui Horea. Lucrări memorialistice, cum sunt cele ale lui Mátisfalvi Göttfy Borbala (1823)100 sau Bajesdi Vitán Sándor (1821, 1825)101, readuc în atenţie amintirea şocului provocat de răscoală.

Din seria lucrărilor speciale care au o anumită tangenţă cu istoria românilor merită a mai fi amintite şi cele semnate de Horváth Péter,

Bethlen Imre şi Kállay Ferenc.

Horváth Péter, profesor şi director al gimnaziului din Jászberény102, a fost autorul unei disertaţii despre originea maghiarilor. Lucrarea se intitula *Értekezés a kúnoknak és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotáról* (*Disertaţie despre originea cumanilor şi a iazigilor, precum şi despre situaţia trecută şi cea prezentă a acestora*) şi a apărut la Pesta în 1823103. În vederea realizării ei, Horváth s-a folosit îndeosebi de *Cronica* lui Anonymus şi de lucrările lui Pray şi Katona, dar şi de opere mai recente, cum ar fi *Istoria Ungariei* a lui Ludwig Albert Gebhardi. În ceea ce îi priveşte pe români, autorul maghiar s-a dovedit interesat mai cu seamă de problema originilor, ca şi de statutul acestora în Evul Mediu.

Contele Bethlen Imre (mort în 1834), şambelan regal şi comite suprem al Albei Inferioare104, a realizat o monografie a epocii lui Gheorghe Rákóczy al II-lea, apărută la Aiud în 1829 şi intitulată *Második Rákóczy György ideje* (*Timpurile lui Gheorghe Rákóczy al II-lea*)105. În cuprinsul acestei lucrări, Bethlen prezintă în câteva pasaje intervenţia reuşită a principelui ardelean în conflictul izbucnit în 1653 între Matei Basarab şi Vasile Lupu, precum şi ajutorul acordat de Rákóczy domnitorului Constantin Şerban în vederea înfrângerii răscoalei seimenilor.

Căpitanul Kállay Ferenc a publicat o istorie a secuilor, tratând despre originea, precum şi instituţiile militare şi civile ale acestora în vremurile de demult (*Históriái értekezés a nemes*

székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben), apărută şi ea, de asemenea, la Aiud, în 1829106. Kállay se dovedeşte a fi un autor bine documentat în problema abordată, citându-i adeseori pe Simon de Kéza, Verancsics, Székely István, Bonfini, Pray, dar şi reputaţi autori mai recenţi, de talia lui Engel, Schlözer, Bod Péter, Benkő József sau Martin Felmer.

Printre concluziile la care ajunge autorul maghiar se numără şi aceea potrivit căreia secuii trăiesc în număr foarte mare şi în Moldova şi Basarabia, ceea ce ar atesta prezenţa lor în acele regiuni din cele mai vechi timpuri107. Kállay enumeră o serie de localităţi rurale din Moldova care ar fi locuite în mare parte de secui, fiind de părere că şi oraşele Moldovei erau locuite într-o anumită proporţie de maghiari. În ceea ce îi priveşte pe români, Kállay se arată interesat îndeosebi de problema originii acestora.

Cu toate că în deceniile 3 şi 4 ale secolului al XIX-lea asistăm la o serie de schimbări notabile în istoriografia maghiară (creşterea interesului pentru istoria socială, o mai mare atenţie faţă de izvorul istoric autentic, faţă de restituirea critică a acestuia), scrisul istoric din „epoca reformelor” păstrează încă multe trăsături ale epocii anterioare. Continuă să apară sinteze tradiţionale de istorie a Ungariei şi Transilvaniei, bazate încă în mare parte pe rescrierea informaţiilor deja existente108.

O astfel de lucrare este cea realizată de Petrovics Fridrik Keresztély (1799-1836), avocat şi

membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe109. Istoria sa se intitula *Magyarország történetei időszaki táblákban* (*Istoriile Ungariei în tabele cronologice*) şi a apărut la Pesta în 1830110. Prezentând istoria Ungariei de la începuturi până în anul 1829, Petrovics se va referi pe scurt şi la principalele momente din istoria Moldovei şi a Ţării Româneşti, la Unirea religioasă a românilor ardeleni sau la răscoala lui Horea.

Tot în anul 1830 apărea la Târgu-Mureş o lucrare a lui P. Csorja Ferenc (1782-1843), profesor la Colegiul Reformat din Aiud111. Volumul în cauză, intitulat *Hazai és közönséges história* (*Istorie a patriei şi universală*), era de fapt un manual de istorie naţională şi universală, cu întrebări şi răspunsuri112. Prin intermediul acestei cărţi, elevii maghiari puteau afla o serie de informaţii referitoare la personalităţi româneşti cum ar fi Basarab I, „Dracula”, Mihai Viteazul sau Horea, prezentate de regulă într-o lumină nefavorabilă, în virtutea momentelor de conflict româno-maghiar pe care faptele lor le ilustrau.

În 1832 apărea la Buda o nouă carte despre originea şi viaţa lui Iancu de Hunedoara, intitulată *Hunyadi János viselt dolgai Engel és Fesslerből* (*Faptele lui Iancu de Hunedoara, după Engel şi Fessler*)113. Autorul ei era renumitul poet Czuczor Gergely (1800-1866), preot catolic şi profesor de literatură la Győr şi Komárom, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe şi al Societăţii Literare „Kisfaludy”114. Czuczor, unul dintre poeţii cei mai prolifici ai epocii, va fi puternic atras de istoria naţională, care va furniza, de

altfel, majoritatea temelor de inspiraţie ale poeziei sale, în conformitate cu sensibilitatea literară a romantismului115. Acestui interes i s-a datorat şi apariţia lucrării sale despre Iancu de Hunedoara, în realizarea căreia s-a bazat îndeosebi pe studiile lui Johann Christian Engel şi Ignaz Fessler. În afară de susţinerea tezei originii secuieşti a lui Iancu, lucrarea lui Czuczor evocă acţiunile sale militare îndreptate împotriva voievodului Ţării Româneşti, „Drakula”.

Un alt istoric al epocii este Péczeli József (tânărul), care a trăit între anii 1789 şi 1849, fiind profesor de istorie şi de literatură clasică la Colegiul din Debrecen116. În anul 1837 el tipărea o nouă sinteză de istorie naţională, în două volume, intitulată *A magyarok történetei Ázsiából kijövetelüktől fogva a mai időkig* (*Istoriile maghiarilor de la plecarea din Asia până în zilele de astăzi*)117. Deşi, potrivit titlului, autorul îşi propunea să prezinte istoria Ungariei până la zi, cele două volume publicate se opresc însă la bătălia de la Mohács.

În ceea ce îi priveşte pe români, Péczeli va zăbovi asupra temei tradiţionale a conflictelor militare din Evul Mediu, evocând luptele purtate de Carol Robert şi Basarab I, Ludovic cel Mare şi Nicolae Alexandru, Iancu de Hunedoara şi Vlad Dracul (ocazie cu care se opreşte şi asupra problemei originii lui Iancu), evocă de asemenea conflictele dintre Matei Corvin şi Ştefan cel Mare, având cuvinte de apreciere la adresa pretendentului Petru Aron.

Pulszky Ferenc, o personalitate remarcabilă a

culturii maghiare a epocii, autorul unui mare număr de studii istorice, politice sau economice118, publica în anul 1840119, la Bratislava, o lucrare referitoare la problema navigaţiei pe Dunăre. Intitulată *Töredékes észrevételek a Dunaszabályozás és a keleti kérdés iránt* (*Observaţii fragmentare cu privire la reglementarea Dunării şi la problema orientală*)120, cartea lui Pulszky răspundea unui interes major al publicului faţă de chestiunea orientală, interes manifestat pe tot continentul european în acei ani de acută criză diplomatică internaţională.

Pulszky Ferenc, care se va distinge pe plan politic îndeosebi în timpul revoluţiei de la 1848121, insistă în lucrarea amintită asupra avantajelor presupuse de un regim al navigaţiei libere pe Dunăre, ceea ce ar avantaja comerţul în regiunea Dunării de Jos şi, implicit, ar duce la modernizarea şi la progresul politico-social al popoarelor din Răsărit. În acest context, Pulszky face şi o analiză cu privire la situaţia românilor, prezentând pe scurt Principatele Dunărene, istoria şi starea actuală a acestora.

Numeroase momente din istoria românilor vor fi analizate, cu un deosebit simţ critic şi cu o obiectivitate superioară, de către Horváth Mihály (1809-1878), cel mai important istoric maghiar din epoca reformelor, figură reprezentativă pentru liberalismul istoriografic al epocii.

Horváth Mihály a fost episcop romano-catolic, membru de onoare al Academiei Maghiare de Ştiinţe şi preşedinte al Societăţii Literare

„Kisfaludy”122. S-a implicat profund şi în evenimentele revoluţiei maghiare de la 1848, ocupând postul de ministru al Cultelor şi al Învăţământului în guvernul format în mai 1849. După înfrângerea revoluţiei, Horváth a fost nevoit să petreacă 18 ani în exil, în Belgia, Franţa, Italia şi Elveţia, perioadă în care însă nu şi-a abandonat niciun moment cercetările în domeniul istoriei Ungariei. Pornind de la ideea că rolul istoriografiei este acela de „a direcţiona prezentul”, că practicarea ei este utilă doar atunci când rezultatele cercetării „transpar şi în viaţă”, Horváth îşi asumase sarcina de a sprijini prin operele sale modernizarea şi liberalizarea societăţii maghiare123.

Această convingere marchează din plin sinteza sa de istorie, în patru volume, intitulată *A magyarok története* (*Istoria maghiarilor*), una din cărţile sale de căpătâi, apărută la Pápa, în anii 1842-1846. Ea se distingea nu atât prin abundenţa izvoarelor folosite sau prin noile materiale introduse în circuitul istoric, cât prin noutatea tematică şi de concepţie, prin „spiritul liberal, de sprijinire a progresului”, în care a fost scrisă lucrarea. Prin scrisul său, Horváth se dovedeşte a fi un apărător intransigent al intereselor naţionale în raport cu Casa de Habsburg, pledând în favoarea autonomiei ţării şi a constituţiei istorice maghiare.

În cadrul acestei voluminoase lucrări, care cuprindea istoria Ungariei din secolul IX până la moartea lui Iosif al II-lea, Horváth ne oferă o multitudine de informaţii şi aprecieri cu privire la

istoria românească, atingând, după cum scria Veress Endre, „toate amănuntele privitoare la români, unde aceştia au stat în legături mai strânse cu ungurii”124. Acest lucru era facilitat şi de împrejurarea că, după cum apreciază R. Várkonyi Ágnes, concepţia sa istorică nu fusese infestată de părtinirea naţională; el scria cu respect despre istoria locuitorilor nemaghiari ai ţării sau despre cea a popoarelor vecine. Horváth era străin de discriminările naţionale, iar întrebarea «cine a fost primul pe aceste meleaguri?» nu constituia pentru el o problemă125.

Trebuie adăugată aici constatarea că spiritul tolerant de care dă dovadă Horváth în scrisul său este marcat de puternica moştenire a iluminismului, cea mai puternică bază de natură ideologică a unor asemenea atitudini în epoca respectivă.

Horváth atinge în lucrarea sa principalele momente din istoria românilor, începând cu stabilirea maghiarilor în Transilvania, continuând cu informaţiile obişnuite despre conflictele dintre regii maghiari şi domnitorii moldo-munteni, acordând însă o atenţie mult mai mare, în raport cu alţi autori, evenimentelor mai recente, cum ar fi prezenţa lui Mihai Viteazul în Ardeal sau răscoala lui Horea. Interpretările sale se disting prin încercarea de a identifica motivaţiile sociale ale evenimentelor istorice, ceea ce nuanţează mult explicarea unor conflicte şi antagonisme.

Preotul romano-catolic Lányi Károly (născut în 1812)126 publica în anul 1844, la Nagyszombat

şi Pesta, lucrarea intitulată *Magyarföld egyháztörténetei* (*Istoria bisericilor de pe pământ unguresc*)127, care analiza şi probleme legate de viaţa religioasă a românilor. În cele trei volume apărute, autorul îşi propunea să prezinte în detaliu istoria principalelor biserici şi confesiuni din Ungaria, pe parcursul întregii perioade de stăpânire a Casei Austriece (1526-1840).

Printre fragmentele privitoare la români, se remarcă biografia arhiepiscopului primat Oláh Miklós (Lányi îi elogiază activitatea, fără a se referi la originea etnică a acestuia), dar şi numeroasele referiri la „moravurile ortodoxe”, la ostilitatea românilor faţă de catolicism, la starea morală şi materială a preoţimii române etc.

În general, în anii ’40, atenţia multor istorici maghiari a fost reţinută de problemele religioase ale românilor, de revendicările acestora, în contextul politic al convocării Dietei Transilvaniei, al activităţii episcopilor Moga şi Lemény, al petiţiilor înaintate de către aceştia în perioada 1837-1842. Intelectualii şi oamenii politici maghiari se interesează de situaţia românilor de pe Pământul Crăiesc, încercând chiar să stimuleze revendicările româneşti îndreptate în direcţia saşilor128.

În această tendinţă de legitimare a respectivelor revendicări, inclusiv prin argumente istorico-ideologice, se înscrie şi demersul lui Hilibi Gaál László, preşedintele Oficiului de Contabilitate al Guberniului ardelean129, care publică în 1846, la Aiud, lucrarea intitulată *Vizsgálódás az Erdélyi kenézségekről* (*Cercetări despre cnezatele*

ardelene)130. În această disertaţie istorică erudită, consacrată problemei cnezatelor în Evul Mediu, Gaál îşi propunea să demonstreze trei teze fundamentale, care coincideau de altfel cu argumentele de natură istorică prezente în memoriile episcopilor români: în primul rând era vorba de prioritatea românilor pe Pământul Crăiesc, în al doilea rând, de faptul că românii din această regiune s-au bucurat de o serie de drepturi şi privilegii înainte de venirea saşilor, iar în al treilea rând, de împrejurarea că aceste drepturi au fost uzurpate ulterior de către noii veniţi, colonişti germani.

Sursele folosite de autorul maghiar în argumentarea afirmaţiilor sale erau numeroase şi variate, cronicile lui Anonymus, Thúroczy, Bonfini sau Istvánffy fiind completate cu surse bibliografice aparţinând lui Eder, Engel, Schlözer, Fessler etc. Se remarcă interesul manifestat de autor pentru sursa documentară, diplomele medievale sau extrasele din arhive ori colecţii particulare reprezentând, în viziunea lui Gaál, principalele izvoare istorice, de natură să probeze tezele lucrării sale.

De altfel, în această perioadă, activitatea de depistare şi editare a izvoarelor istorice medievale, de factură preponderent documentară, începe să fie din nou preţuită şi cultivată. În colecţiile de documente publicate acum de istoricii maghiari puteau fi întâlnite şi materiale referitoare la istoria românilor.

Astfel, în primul volum al colecţiei de izvoare editată de Kemény József şi Nagyajtai Kovács

István131 întâlnim documente referitoare la cnezatele româneşti şi nobilimea românească din Evul Mediu, similare celor folosite de Gaál László, scrisori provenite din cancelaria lui Mihai Viteazul sau acte emise de Dieta Ardealului convocată de voievodul român. În altă culegere de izvoare, editată de medicul Ötvös Ágoston la Cluj, în 1848, şi intitulată *Rejtelmes levelek első Rákóczy György korából* (*Scrisori cifrate din epoca lui Gheorghe Rákóczy I*)132, întâlnim un bogat set de corespondenţă purtată de principele ardelean cu domnitorii din Moldova şi Ţara Românească.

Problematica specifică istoriei româneşti apare într-o pondere mult mai mare în scrierile cu caracter istoriografic ale intelectualilor maghiari din Transilvania. Interesul respectiv se explică, desigur, prin coloratura etnică diferită a acestei provincii, marcată de prezenţa masivă a românilor, ca şi prin apropierea de cele două principate româneşti. Istorici ardeleni cum ar fi Aranyosrákosi Székely Sándor, Kőváry László şi Szilágyi Sándor includ în operele lor numeroase informaţii şi aprecieri cu privire la istoria mai veche sau mai recentă a românilor. Totodată, Kőváry şi Szilágyi se remarcă şi prin faptul că pot fi socotiţi istorici profesionişti veritabili, cu o operă impresionantă, prelungită şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ei se arată preocupaţi de critica sistematică a izvoarelor şi fac loc în scrierile lor unei tematici mult mai bogate, de natură politică, socială sau culturală. În raport cu ceilalţi istorici pe care i-am prezentat până acum, ei nu sunt doar autorii cei mai

generoşi în tratarea unor subiecte româneşti, ci şi reprezentanţii unei noi generaţii istoriografice, sub raportul metodei şi al concepţiei. Din aceste motive, le vom acorda o analiză mai extinsă în acest repertoriu.

Aranyosrákosi Székely Sándor (1797-1854) a fost profesor de ştiinţe umaniste la Turda şi Cluj, precum şi episcop unitarian la Homoród-Almás (astăzi Mereşti, Harghita)133. S-a ilustrat prin contribuţiile sale literare, ca autor liric de factură romantică, precum şi prin studiile sale istorice sau teologice.

Cea mai importantă operă istorică a lui Székely Sándor se intitulează *Erdélyország történetei hiteles kútfőkből* (*Istoriile Ţării Ardealului din izvoare autentice*) şi a apărut la Cluj, în 1845134. În legătură cu ea, Veress Endre afirma că respectivul „compendiu de istorie a Ardealului, prima încercare în limba maghiară pe acest teren", cuprindea şi „multe amănunte privitoare la români şi la legăturile lor cu maghiarii în cursul veacurilor"135. Székely era motivat în întreprinderea sa de un puternic patriotism local, fiind convins că „Transilvania a servit drept bastion al Europei în faţa popoarelor barbare din Răsărit"136 – clişeu pe care îl întâlnim frecvent în epocă şi la autorii români.

În ceea ce priveşte istoria românilor, Székely Sándor va da atenţie unor teme cum ar fi Dacia şi locuitorii ei, stăpânirea romană în Transilvania, formarea poporului român, conflictele militare din Evul Mediu, personalităţile notorii, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul sau Horea. Autorul

dovedea în lucrarea sa o bună cunoaştere a surselor istoriei ardelene.

Kőváry László (1819-1907) merită o atenţie mult mai mare în comparaţie cu Székely, deoarece el poate fi socotit, alături de Szilágyi Sándor şi Jakab Elek, unul dintre cei mai reprezentativi istorici maghiari ardeleni ai secolului al XIX-lea137. Ţinând cont de sutele de articole de gazetă, precum şi de zecile de cărţi publicate între anii 1839 şi 1907, biograful său, Márki Sándor, îl numea, pe bună dreptate, „cel mai harnic poligraf al Ardealului”138, în cuprinsul culturii maghiare de până la el.

Din punctul de vedere al concepţiei şi sensibilităţii care prezidează întreaga sa operă, Kőváry, la fel ca George Bariţ la români, a fost un reprezentant tipic al conjuncţiei dintre iluminism şi romantism, formulă spirituală atât de specifică istoriografiei şi culturii ardelene.

Cele mai importante lucrări ale sale conţin şi numeroase referiri la români, care conturează o imagine amplă şi nuanţată a acestora, în oglinda scrisului istoricului maghiar139. În primul rând, este cazul sintezelor sale de istorie, *Istoria Transilvaniei*, în şase volume, publicată între anii 1859 şi 1866140, sau *Istoria Ardealului la 1848-1849*, apărută în 1861141. De asemenea, trebuie amintite manualele sale pentru uzul şcolilor elementare, apărute între 1847 şi 1867 în aşa-numita *Bibliotecă a lui Györke142*.

Românii sunt prezenţi şi în alte lucrări dedicate Transilvaniei, studii cu caracter statistic, etnografic, genealogic, relatări de călătorie,

descrieri ale antichităţilor şi raritătţilor naturale ardelene, cum ar fi *Descrierile de călătorie* din 1840, *Statistica Transilvaniei*, apărută în 1847, *Antichităţile Ardealului*, din 1852, sau *Familiile renumite ale Ardealului*, din 1854143.

În mod firesc pentru preocupările polihistorului ardelean, cele mai multe reprezentări ale românilor se leagă de istoria acestora. În acest sens, Kőváry abordează pe larg teme cum ar fi originea daco-romană a românilor, continuitatea şi prioritatea lor în Transilvania, limba şi ortografia românilor, etnonimul lor, istoria Evului Mediu, momentul Mihai Viteazul, Unirea religioasă, răscoala lui Horea, revoluţia de la 1848. În legătură cu revoluţia, se remarcă faptul că istoricul ardelean a fost profund implicat în evenimente, ca ziarist şi oficial guvernamental144, lăsându-ne astfel mărturia unui istoric militant, care încearcă să răspundă totuşi cu mijloacele profesionistului la întrebările actualităţii.

Interesul pe care ridicarea românilor la 1848 l-a suscitat în ochii opiniei publice maghiare este mărturisit şi de opera celuilalt mare istoric ardelean al epocii, Szilágyi Sándor (1827-1899). În momentul izbucnirii revoluţiei, Szilágyi tocmai îşi începuse cariera juridică la Tabla Regească din oraşul său natal, Cluj, activitate pe care o va abandona însă în favoarea publicisticii, devenind colaborator la două influente gazete pestane ale revoluţiei, *Pesti Hírlap* şi *Életképek*. Va călători mult în Ungaria şi Transilvania, documentându-se pentru articolele şi cărţile sale. După revoluţie, se va stabili la Pesta, dedicându-se activităţii

ştiinţifice şi didactice, consacrându-se drept unul dintre marii istorici ai vremii, membru al Academiei, director al Bibliotecii Universitare Maghiare, fondator recunoscut de şcoală istorică, în spiritul pozitivismului istoriografic145.

Lucrările sale de tinereţe, consacrate revoluţiei şi publicate chiar la 1848-1849 sau în anii imediat următori, oferă şi o serie de informaţii referitoare la istoria românilor146. Szilágyi a fost interesat de subiecte cum ar fi viaţa moţilor din Apuseni, motivele ostilităţii românilor faţă de revoluţia maghiară, pierderile suferite de maghiari în timpul revoluţiei, personalitatea lui Avram Iancu sau tratativele revoluţionarilor români din Muntenia cu guvernul maghiar din vara anului 1849. Prin intermediul cărţilor şi articolelor sale, Szilágyi ne oferă o naraţiune istorică plină de informaţie, solidă sub raport ştiinţific, însoţită de documente, corespondenţă şi acte oficiale publicate.

Cu toate că este puternic implicat în evenimente, istoricul maghiar îşi mărturiseşte însă intenţia de a realiza o reconstituire istorică neutră, lipsită de aprecieri partizane, potrivit concepţiei (sau iluziei) pozitiviste care cere istoricului să consemneze faptele brute, restituite cu ajutorul documentului aşa cum au fost, fără vreo intervenţie personală.

M-am apucat de această lucrare cu multă detaşare – scria Szilágyi în 1849 –, ca şi cum aş fi scris despre lucruri care ar fi avut loc cu secole în urmă, cu toate că rănile provocate sunt prea adânci ca să le poţi uita cu uşurinţă. Nu am vrut

decât să ofer nişte informaţii celor care le vor putea aprecia, atunci când vremurile se vor limpezi147.

Una dintre temele abordate de Szilágyi (şi care a marcat întreaga conştiinţă publică maghiară la 1848), anume cea a distrugerilor şi atrocităţilor pe care le-ar fi săvârşit mai ales românii în timpul revoluţiei, a atras atenţia şi altor autori din anii respectivi. Ziaristul şi poetul Dózsa Dániel148 sau profesorul Szilágyi Ferenc (tatăl lui Sándor) publicau în anii 1850-1851 lucrări referitoare la soarta oraşelor cu populaţie maghiară atacate de români, Aiudul, Abrudul sau Zlatna, căzute victimă furiei dezlănţuite a moţilor149.

Tot evenimentele din 1848 vor prilejui şi apariţia lucrării lui Vahot Imre, *A magyar menekültek Törökországban* (*Emigranţii maghiari în Turcia*), apărută la Pesta în 1850150. Vahot prezenta drumul revoluţionarilor maghiari conduşi de Kossuth prin Muntenia, Bulgaria şi Turcia. În acest context, autorul maghiar se opreşte şi asupra principatului românesc, prezentându-i amănunţit istoria, referindu-se la cultura, obiceiurile şi religia populaţiei.

În fine, o ultimă lucrare aparţinând acestor ani care poate fi menţionată, în cadrul repertoriului de faţă, pentru referinţele ei la adresa românilor, este cartea semnată de Mészáros Károly şi Teleki József, *A magyarországi oroszok története* (*Istoria ruşilor* [rutenilor] *din Ungaria*), apărută la Pesta în 1850151. Cu referire la istoria românilor, autorii abordează politica

dusă de regii maghiari Matia Corvinul şi Ludovic cel Mare faţă de ortodocşi şi preoţii români, ca şi atitudinea şi comportamentul românilor în timpul revoluţiei de la 1848.

*

Trecerea în revistă a scrierilor istorice maghiare cu referiri la problematica românească permite formularea câtorva concluzii cu privire la maniera specifică în care lucrările respective pun în lumină o imagine a românilor. Românii apar, în primul rând, în sintezele generale de istorie a Ungariei şi Transilvaniei, care constituie totodată genul istoriografic preferat al epocii. În aceste condiţii, ei sunt prezentaţi aproape exclusiv în măsura în care au intrat în contact cu maghiarii, în diferite momente ale istoriei.

Un mod similar de abordare întâlnim şi în manualele şcolare, în care informaţia este mult mai sumară, dar al căror impact pe termen lung, la nivelul unui public numeros, va fi mult mai puternic. În fine, românii apar şi în lucrări istorice cu un caracter mai special, biografii, istorii religioase, monografii ale unor perioade. În aceste cazuri, problematica lor specifică se poate individualiza într-o măsură mai importantă, prin prezentarea unor personalităţi româneşti, a unor caracteristici ale societăţii sau a unor momente specifice istoriei românilor. Este adevărat, asemenea cazuri sunt mult mai rare.

Sub raport tematic, se remarcă ponderea majoritară pe care o au, mai ales în prima parte a intervalului, subiectele de istorie veche şi medievală. Problema originilor, considerată una

extrem de importantă inclusiv pentru istoria Ungariei, apare frecvent, alături de momentul sosirii maghiarilor în Transilvania, redat aproape exclusiv pe baza cronicii lui Anonymus. Conflictele militare din Evul Mediu ocupă de asemenea un loc privilegiat, datorită interesului general existent în epocă pentru istoria medievală.

Pe măsură ce ne apropiem însă de mijlocul secolului al XIX-lea, sesizăm o amplificare a interesului pentru istoria mai recentă, concretizat prin subiecte cum ar fi răscoala lui Horea, problematica bisericească a românilor, *Supplex*-ul din 1791. La rândul lor, evoluţiile de actualitate din Principatele Dunărene, prezentate în contextul chestiunii orientale, pătrund treptat în lucrările de istorie, chiar dacă, deocamdată, ele reprezintă în primul rând un subiect al politicii curente, şi nu al istoriografiei.

În fine, disputele naţionale din „epoca reformelor” şi apoi revoluţia vor stimula puternic interesul pentru problematica românească, îndeosebi în cazul istoricilor ardeleni. Istoriile Transilvaniei, ca şi cele dedicate revoluţiei, vor acorda o nouă atenţie chestiunii româneşti, dintr-o perspectivă contemporană, determinând şi o modificare a grilei de lectură pentru întreaga istorie a românilor.

1. 2:Gunst 1995, pp. 208-209.

2. Pentru climatul cultural general al perioadei, vezi 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, pp. 1139-1141, şi vol. 6/I, pp. 620-621; 2:Sőtér 1965, *passim*; 2:Köpeczi 1988, vol. II, pp. 1068-1083, 1129-1137, şi vol. III, pp. 1257-1263, 1280-1294.

3. 2:Lékai 1942.
4. 2:Várkonyi 1973.
5. 2:Márki 1917.
6. 2:Pamlényi 1954.
7. 2:Fenyő 1969.
8. 2:Bíró 1960.
9. Vezi 2:Lékai 1942; 2:Gunst 1995; pentru perioada 1830-1860, R. Várkonyi Ágnes insistă şi asupra concepţiei istoriografice pozitiviste ale cărei origini se regăsesc în acest interval (2:Várkonyi 1973, vol. II).
10. 2:Gunst 1995, p. 123; 2:Pál 1994, p. 101.
11. *Ibidem*.
12. Vezi 2:Szűcs 1974, cap. *A nemzet historikuma és a történelemszemlélet látószöge* (*Istoria naţiunii şi percepţia istorică*).
13. 2:Lékai 1942, p. 8.
14. *Ibidem*.
15. 2:Gunst 1995, pp. 123-124.
16. Reculul călugărilor iezuiţi, din rândul cărora se recrutau cu predilecţie autorii lucrărilor de istorie din perioada anterioară, este remarcat în 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, p. 1140.
17. 2:Gunst 1995, p. 124; 2:Lékai 1942, p. 8.
18. 2:Gunst 1995, p. 124.
19. *Ibidem*, p. 125.
20. *Ibidem*.
21. 2:*Ideologia generaţiei 1968*, pp. 24-49.
22. Pentru climatul general cultural şi istoriografic al epocii, vezi 2:Teodor 1984a; 2:Neumann 1986, pp. 16-37, 177-206.
23. 2:Gunst 1995, pp. 123-132.
24. 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, p. 1140.

25. 2:Lékai 1942, p. 8.
26. 2:Gunst 1995, p. 128.
27. 2:Lékai 1942, p. 8.
28. Pentru acest subiect, vezi excelentul studiu 2:Pál 1994.
29. 2:Lékai 1942, p. 69; 2:Gunst 1995, p. 129.
30. Adepţii teoriei originii fino-ugrice erau în special străini, cum a fost cazul lui Schlözer sau al orientalistului german J. Hager (vezi 2:Lékai 1942).
31. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 273-282.
32. 2:Gunst 1995, pp. 133-134.
33. 2:Várkonyi 1973, vol. I, p. 178. Autoarea insistă pe larg asupra rolului pozitivismului în formaţia intelectuală a istoricilor maghiari din perioada 1830-1850.
34. *Ibidem*.
35. Eötvös József, *Szegénység* (*Sărăcie*), 1840, p. 93 (*apud* 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 52).
36. 2:Gunst 1995, p. 133.
37. 2:Várkonyi 1973, vol. II, pp. 63-69.
38. *Ibidem*, p. 61.
39. *Ibidem*, p. 64.
40. 2:Gunst 1995, p. 134.
41. 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 147.
42. *Ibidem*, vol. I, p. 49.
43. *Ibidem*, vol. II, p. 227.
44. *Ibidem*, vol. I, p. 54.
45. 2:Gunst 1995, p. 137.
46. 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 237; 2:Gunst 1995, p. 137.
47. *Ibidem*, p. 138.
48. *Ibidem*.

49. *Ibidem*.

50. Pentru activitatea de editare a izvoarelor, vezi 2:Pach 1983-1987, vol. 6/I, p. 621.

51. 2:Gunst 1995, p. 146.

52. Pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 682-688; 2:Gulyás 1902; 2:Lékai 1942, p. 64.

53. 1:Péczeli 1790.

54. Pentru el, 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 609-610; 2:Lékai 1942, p. 70; 2:Gunst 1995, p. 128.

55. 1:Szekér 1791; o altă ediţie, 1:Szekér 1808.

56. 2:Lékai 1942, p. 70; 2:Gunst 1995, p. 128.

57. Vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IV, col. 510.

58. 1:Hatvany 1796.

59. Pentru activitatea lui Réti Szabó, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 249; 2:Lékai 1942, p. 182.

60. 1:Szabó 1799.

61. 1:Dugonics 1801.

62. Vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 1114-1121.

63. 2:Lékai 1942, p. 73; 2:Gunst 1995, p. 129. Idei similare întâlnim şi într-o altă lucrare cu tematică antică a lui Dugonics, *Istorii scitice* (1:Dugonics 1806-1808).

64. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805.

65. Pentru activitatea sa, 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 145; 2:Lékai 1942, p. 47; 2:Gunst 1995, p. 125.

66. 2:Lékai 1942, p. 48.

67. 1:Csétsényi Svastics 1823.

68. În afara manualelor şcolare menţionate mai jos, am utilizat şi conspectele unor elevi maghiari din epocă, păstrate în manuscris, aşa cum este cazul caietelor de şcoală ale lui Lokodi János, aflate la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj (Ms:2588; Ms:3376; Ms:3384).

69. 2:Lékai 1942, p. 55.

70. Pentru viaţa şi opera lui Losontzi, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 1412-1414.

71. Am folosit ediţia 1:Losontzi 1808.

72. 2:Lékai 1942, p. 56.

73. Dintre manualele mai cunoscute menţionăm: 1:Déttelbach, Maklári 1792; 1:Bíró 1805; 1:Horváth Á. 1817.

74. Pentru volumele I-II, am folosit ediţia 1:Budai É. 1811-1814; pentru volumul III, ediţia 1:Budai É. 1812.

75. Pentru opera sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 1383-1385; 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, p. 1140.

76. 2:Lékai 1942, p. 56.

77. 2:Gunst 1995, p. 126.

78. Semnalări la 2:Veress 1931-1935.

79. Pentru activitatea lui, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 1385-1386; 2:Lékai 1942, pp. 51-52.

80. 1:Budai F. 1804-1805.

81. După cum arată 2:Lékai 1942, p. 51, „având în vedere izvoarele folosite, era firesc ca accentul lucrării să cadă pe secolele XV-XVI. De exemplu, în timp ce lui Báthory István îi sunt dedicate 78 de pagini, despre personalităţile din

Evul Mediu avem doar câteva rânduri”.

82. Pentru Virág, vezi 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, p. 1140; 2:Gunst 1995, pp. 127-128; 2:Lékai 1942, pp. 49-51.

83. 1:Virág 1816.

84. 2:Gunst 1995, pp. 127-128.

85. *Ibidem*, p. 128. Lékai Lajos, în schimb, nu are o părere chiar atât de bună despre opera lui Virág Benedek, dar, comparându-l cu un predecesor de talia modestă a lui Csétsényi Svastics Ignác, îi recunoştea calităţile superioare de stil şi concepţie istorică (2:Lékai 1942, pp. 49-51).

86. Pentru el, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 94-95.

87. 1:Ajtay 1814.

88. Acest prim volum este de fapt o traducere, realizată după manualul renumitului pedagog german Johann Andreas Christian Löhr.

89. 2:Lékai 1942, p. 64.

90. Vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 33-34; 2:Lékai 1942, pp. 66-67.

91. 1:Kölesy 1815-1816.

92. 2:Lékai 1942, pp. 66-67.

93. 1:Czövek 1816.

94. Pentru opera lui Czövek, vezi 2:Lékai 1942, p. 65.

95. *Ibidem*.

96. Înaintea acestei reeditări, lucrarea lui Aranka fusese tipărită încă din anul 1810, la Cluj, sub titlul *Két értekeződés [...] II. Gubernátor Hunyadi Jánosról... melyben megbizonyíttatik, hogy nem volt szerelem gyermeke* (*Două disertaţii*

[…] *II. Despre guvernatorul Ioan de Hunedoara… în care se dovedeşte că acesta nu a fost copil din flori*). Pentru bogata activitate culturală a lui Aranka, vezi 2:Jancsó 1983, pp. 220-257.

97. Kazinczy Ferenc, *Megcáfolása azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János magyarországi kormányzó és erdélyi vajda vad ölelésből eredett* (*Dezminţirea acelei spuse neruşinate cum că Ioan Huniade, guvernator al Ungariei şi voievod al Transilvaniei, s-ar fi născut dintr-o legătură nelegitimă*). Acest studiu al lui Kazinczy face parte din bine cunoscutele sale *Scrisori ardelene* – trimise contelui Dessewffy József – şi este datată „Dédács, 14 aug. 1816”.

98. Lucrarea lui Kriebel, consilier al guberniului Galiţiei şi căpitan de district, era redactată şi ea sub forma unei scrisori, adresată lui Kazinczy şi datată „Brezsa, 26 oct. 1817”.

99. 1:Thewrewk 1825.

100. 1:Göttfy 1823.

101. 1:Vitán 1821; 1:Vitán 1825.

102. Pentru opera sa, vezi 2:Lékai 1942, p. 74; 2:Gunst 1995, p. 129.

103. 1:Horváth P. 1823. Lucrarea este de fapt o traducere întregită a ediţiei în limba latină din 1801, aparţinând aceluiaşi autor şi intitulată *Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et cumanorum eorumque constitutionibus a Petro Horváth*, Pesta, 1802.

104. Pentru activitatea contelui Bethlen, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 1020-1021.

105. 1:Bethlen I. 1829.

106. 1:Kállay 1829.

107. Acelaşi subiect va fi analizat pe larg într-o altă lucrare din epocă, 1:Gegő 1838.

108. 2:Gunst 1995, p. 134.

109. Vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 1064-1065.

110. 1:Petrovics 1830.

111. 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 432-433.

112. 1:Csorja 1830.

113. 1:Czuczor 1832.

114. Pentru el, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 547-552.

115. *Ibidem*.

116. *Ibidem*, vol. VII, col. 688-692.

117. 1:Péczeli jr. 1837.

118. Pentru activitatea lui Pulszky, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XI, col. 221-246.

119. Tot în anul 1840, apare altă lucrare care merită menţionată pentru cele câteva referinţe la istoria românilor, şi anume manualul de istorie *Közönséges história gyermekek számára* (*Istorie generală pentru copii*), realizat de Török János (1:Török J. 1840). În acest studiu am folosit ediţia 1:Török J. 1845.

120. 1:Pulszky 1840.

121. Referinţele pentru activitatea sa din timpul revoluţiei la 2:Kiss 1987, p. 585.

122. Pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IV, col. 1277-1287; 2:Pamlényi 1954; 2:Fenyő 1969; 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 96; 2:Gunst 1995, p. 136.

123. 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 52.

124. 2:Veress 1931-1935.

125. Pentru concepţia naţională a lui Horváth, vezi 2:Várkonyi 1973, vol. II, p. 107.

126. Vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 780-783.

127. 1:Lányi 1844.

128. La aceste chestiuni se referă 2:Gyémánt 1986, pp. 268-283.

129. Pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 943.

130. 1:Gaál, 1846b. Altă lucrare a sa, pe aceeaşi temă, a cnezatelor româneşti şi a importanţei istorice a acestora în disputa românilor cu saşii, este 1:Gaál 1846a.

131. 1:Kemény, Nagyajtai Kovács 1845.

132. 1:Ötvös 1848.

133. 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 605-607.

134. 1:Aranyosrákosi Székely 1845.

135. 2:Veress 1931-1935.

136. Vezi introducerea la 1:Aranyosrákosi Székely 1845.

137. Pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 140-149; 2:Márki 1910; Bálint József, studiu introductiv la ediţia 1:Kőváry 1984, pp. 5-50. Lista completă a scrierilor sale în 2:Köblös 1907.

138. 2:Márki 1910, p. 44.

139. Pentru imaginea românilor în opera sa, până la 1907, vezi două studii anterioare, 2:Mitu M. 1995 şi 2:Mitu M. 1995-1996.

140. 1:Kőváry 1859-1866.

141. 1:Kőváry 1861a. Această lucrare era completată cu o colecţie de documente privitoare

la revoluţie, 1:Kőváry 1861b.

142. 1:Kőváry 1847b; 1:Kőváry 1848; 1:Kőváry 1867.

143. 1:Kőváry 1840a; 1:Kőváry 1847a; 1:Kőváry 1852; 1:Kőváry 1854.

144. În martie 1849, de pildă, va fi numit în funcţia de „istoric oficial” pe lângă armata generalului Bem (2:Kiss 1987, p. 553).

145. Pentru activitatea lui Szilágyi, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 911-921.

146. 1:Szilagyi S. 1848a; 1:Szilágyi S. 1849; 1:Szilágyi S. 1850a; 1:Szilágyi S. 1850b; 1:Szilágyi S. 1850c; 1:Szilágyi S. 1850d; 1:Szilágyi S. 1850e; 1:Szilágyi S. 1850f; 1:Szilágyi S. 1850g.

147. 1:Szilágyi S. 1849, pp. VIII-IX, 66.

148. Referinţe pentru activitatea sa la 1848 în 2:Kiss 1987, p. 508.

149. 1:Dózsa 1850; 1:Szilágyi F. 1851.

150. 1:Vahot 1850.

151. 1:Mészáros 1850.

B

Imaginea românilor în istoriografia maghiară

Vom analiza în continuare principalele teme referitoare la istoria românilor, aşa cum apar ele în istoriografia maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea. După cum se va vedea, ele nu se suprapun decât parţial peste schema de tratare a istoriei naţionale proprie scrisului istoric românesc, evidenţiind subiectele care prezintă interes din perspectiva culturii maghiare. Evident, interpretările diferitelor aspecte ale istoriei românilor efectuate din această direcţie pun în

lumină curiozităţile, prejudecăţile şi necesităţile ideologice proprii istoricilor maghiari, în mod obligatoriu diferite de cele ale confraţilor lor români.

1. Originea, continuitatea şi prioritatea românilor în Transilvania

O primă temă a istoriei românilor abordată de către istoricii maghiari a fost cea a originii, vechimii, continuităţii şi priorităţii românilor în spaţiul carpato-dunărean şi, implicit, în Transilvania.

Acest interes era legat, într-o măsură importantă, de marea operă de confecţionare a unei identităţi naţionale proprii, de factură modernă, în care erau angrenaţi istoricii maghiari ai vremii. În această direcţie, problema originilor avea o însemnătate capitală, iar delimitarea de Celălalt, evidenţierea diferenţelor de origine şi destin istoric constituiau modalităţi esenţiale de construire a propriei specificităţi1.

Pe de altă parte, atenţia intelectualilor maghiari, îndeosebi a celor ardeleni, a fost atrasă de problema originii românilor şi în urma evoluţiilor politice şi ideologice care au avut loc în Transilvania între sfârşitul secolului al XVIII-lea şi revoluţia de la 1848. Problematica românească primeşte o mai mare importanţă în urma unor evenimente şi procese cum ar fi redactarea şi înaintarea memoriului politic din 1791, intensificarea revendicărilor vizând recunoaşterea politică şi naţională în primele decenii ale secolului al XIX-lea, consolidarea poziţiei politice a românilor în anumite zone (cum ar fi cazul

nobilimii române din comitatul Maramureş) şi izbucnirea revoluţiei de la 18482.

Dar interesul pe care îl manifestau maghiarii faţă de aceste evoluţii nu trebuie supraestimat. Pentru români, ele reprezentau, desigur, procese de o importanţă capitală pentru afirmarea de ansamblu a naţiunii lor. Pentru maghiari însă, „problema românească" nici nu se individualiza foarte bine din ansamblul unei „probleme naţionale" mult mai vaste, care nu era percepută, la rândul ei, decât ca una dintre numeroasele provocări lansate în faţa propriului proces de modernizare şi afirmare naţională.

Din aceste motive, nu se poate afirma că *Supplex*-ul din 1791 sau memoriile româneşti din deceniile 4-5 ale secolului următor ar fi fost receptate ca o dramatică ameninţare sau o contestare cu adevărat gravă de către mediile politice şi de opinie publică maghiare. Este adevărat, ele vor provoca o dezbatere polemică şi o luare de atitudine, dar consecinţele lor se vor reflecta mai puţin la nivelul politicii înalte, cât la cel al formării unei imagini despre un Celălalt prea puţin luat încă în seamă.

Primul eveniment care a adus problema originii românilor în atenţia intelectualilor maghiari din Transilvania, din punctul de vedere al unei motivaţii politice, a fost apariţia memoriului *Supplex Libellus Valachorum*, în 1791. Prin teza sa fundamentală, *Supplex*-ul solicita restituirea drepturilor străvechi ale naţiunii române din Transilvania, de care aceasta ar fi fost deposedată pe parcursul ultimelor secole fără

niciun temei legal.

Argumentaţia acestui memoriu politic se axa în bună măsură pe dovezi istorice, cum ar fi vechimea, romanitatea, continuitatea şi prioritatea românilor în Transilvania. Tocmai datorită finalităţii politice a acestor argumente istorice – susţinute insistent de istoricii români –, temele respective au stârnit atenţia şi au provocat reacţia şi nemulţumirea multor intelectuali maghiari şi saşi din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

După cum afirma cu privire la aceste argumente cel mai avizat exeget al problemei, istoricul clujean Ladislau Gyémánt, „în concepţia dreptului istoric, care domină încă în bună măsură epoca, acestea reprezintă temeiuri esenţiale pentru menţinerea, respectiv contestarea şi modificarea structurilor social-politice şi juridice existente. Acceptarea ideii că românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, de origine romană, menţinuţi în permanenţă pe pământul ce-l locuiesc şi anteriori celorlalte popoare din principat” ar fi implicat „recunoaşterea caracterului nedrept şi abuziv al sistemului politic instalat ulterior, cu excluderea lor. Această recunoaştere, la rândul ei, impune luarea măsurilor solicitate de autorii *Supplex*-ului, pentru remedierea nedreptăţilor constatate”3.

În polemica pe care a provocat-o această argumentaţie istorică propusă de autorii *Supplex*-ului s-au cristalizat două puncte de vedere opuse, fiecare având însă mai multe variante4.

Primul punct de vedere sublinia originea nord-dunăreană, continuitatea şi prioritatea

românilor în Transilvania. În cadrul acestei teorii fundamentale pentru conştiinţa istorică românească, se distingeau însă două opinii diferite în ceea ce priveşte caracterul latin al românilor.

Astfel, istoricii români ardeleni, de la Petru Maior, Damaschin Bojincă şi Eftimie Murgu până la August Treboniu Laurian şi Alexandru Papiu Ilarian, susţineau cu multă convingere teza pustiirii totale a Daciei de vechii ei locuitori, după victoria lui Traian. În acest fel, românii erau consideraţi de către istoricii respectivi urmaşii „puri" ai coloniştilor romani, care nu s-au amestecat cu alte popoare, păstrându-şi întreg şi nealterat specificul latin5.

Spre deosebire de istoricii români, majoritatea covârşitoare a istoricilor străini, printre care şi cei maghiari, care de altfel admiteau şi ei posibilitatea formării poporului român la nordul Dunării, respingeau teza ascendenţei exclusiv latine a românilor. Aceşti istorici, printre care îi amintim pe Martin Felmer, Johann Thunmann, Ludwig Albrecht Gebhardi, August Ludwig Schlözer şi chiar Joseph Karl Eder, în ultima parte a activităţii sale, erau de părere că românii sunt urmaşii dacilor romanizaţi, având, aşadar, ca bază etnică un amestec de popoare.

Ladislau Gyémánt este de părere că, „prin această poziţie, se căuta anihilarea ideii originii strălucite, romane, din argumentaţia memoriului românesc, idee care în concepţia epocii era considerată generatoare de drepturi"6. Este de remarcat însă că, dacă o asemenea instrumentalizare a ideii descendenţei daco-

romane a românilor era posibilă mai ales în contextul ideologic ardelean, totuşi ea era susţinută şi chiar lansată în epocă de numeroşi istorici profesionişti din spaţiul universitar german, în general străini de polemicile cu substrat politic din principatul Transilvaniei. Mai mult decât atât, în Principatele Dunărene, unde ideea latinităţii nu avea aceeaşi importanţă de natură politică, ideea ascendenţei dacice va avea întotdeauna susţinători, inclusiv pe parcursul secolului al XVIII-lea sau în prima jumătate a celui următor7.

Cel de-al doilea punct de vedere cristalizat în epocă în ceea ce priveşte originea românilor nega ipoteza originii nord-dunărene a acestora, lansând ideea imigrării lor de la sudul Dunării în spaţiile pe care le locuiau în prezent.

Această teorie fusese formulată de Franz Joseph Sulzer şi susţinută multă vreme şi de către Joseph Karl Eder. Totodată, cei doi istorici susţineau şi faptul că românii ar fi de origine romano-traco-slavă, cu preponderenţa ultimului element. Formaţi ca popor la sudul Dunării, românii ar fi migrat în mai multe valuri în Transilvania, la sfârşitul secolului al XII-lea şi chiar după 12418.

Variantele ipotezei originii sud-dunărene a românilor se constituiau în funcţie de datele la care era plasată, de către diferiţi autori, migraţia românilor la nordul Dunării. Sulzer şi Eder ilustrau din acest punct de vedere o primă variantă, evident, cea mai defavorabilă la adresa românilor sub aspect politic, deoarece, potrivit ei,

maghiarii şi chiar saşii ar fi fost prioritari în Transilvania.

Foarte populare în lumea ştiinţifică a epocii erau însă alte două variante ale teoriei originii sud-dunărene. Una dintre ele, având girul autorităţii ştiinţifice a istoricului german Johann Christian Engel, vorbea despre formarea românilor din elemente romane, bulgare, slave şi tracice, ca şi despre imigrarea lor la nordul Dunării la începutul secolului al IX-lea, împrejurare care îi plasa pe români în Transilvania înaintea maghiarilor. Altă variantă, susţinută de doi autori ardeleni, Martin Bolla şi Michael Lebrecht, sublinia rolul preponderent al elementului bulgar în formarea poporului român şi susţinea că imigrarea românilor la nordul Dunării ar fi avut loc încă din secolul al VII-lea9.

Aceste puncte de vedere, formulate, după cum s-a putut vedea, mai ales de savanţi care aparţineau spaţiului istoriografic german, vor cunoaşte o largă difuzare în epocă, prin intermediul lucrărilor de istorie, geografie şi statistică. În acest fel, ele vor deveni cunoscute şi intelectualilor maghiari, care se vor inspira din aceste teorii în realizarea propriilor scrieri cu o tematică asemănătoare.

Problema originii românilor din Transilvania va fi tratată în cadrul mai multor sinteze de istorie a Ungariei şi Transilvaniei, precum şi într-o serie de lucrări speciale de natură erudită, în manuale şcolare sau chiar în articole de presă.

Mulţi istorici maghiari vor rezerva capitole întregi din lucrările lor problemelor legate de

originea, vechimea şi continuitatea românilor. Aşa este cazul lui Dugonics András10, precum şi al lui Aranyosrákosi Székely Sándor11 şi al lui Kőváry László12, cărora le aparţin şi cele mai ample şi mai bine documentate analize ale acestei chestiuni. În funcţie de interesul lor mai redus sau de bibliografia consultată, alţi autori îşi vor rezuma opiniile cu privire la subiectele respective, restrânse în câteva pasaje sau propoziţii, ori comentate în cadrul unor note de subsol. Pot fi amintiţi, printre aceştia din urmă, Réti Szabó Márton, Losontzi István, Horvát István, Ponori Thewrewk József, Horváth Péter sau Szilágyi Sándor13.

În vederea documentării lor, respectivii istorici au consultat, de regulă, bibliografia de specialitate contemporană, îndeosebi cea germană şi maghiară, dar au apelat întotdeauna şi la aportul probatoriu al textelor izvoarelor, ca şi la lucrările istoricilor din secolele anterioare. Întâlnim astfel, între referinţele autorilor maghiari pe marginea problemei originii românilor, numele lui Herodot, Ptolemeu, Ovidiu, Suetoniu, Strabo, Cassius Dio, Eutropius (dintre autorii antici), apoi operele lui Iordanes, Procopius, Constantin Porfirogenetul, Anonymus, Simon de Kéza, Thuróczi János, Antonio Bonfini, urmate de scrierile unor autori ardeleni, cum ar fi Wolfgang Bethlen, Laurenţiu Toppeltin, Pray György, Benkő József sau Katona István.

*

Intrând în analiza problemei noastre, remarcăm mai întâi faptul că discuţiile asupra

originii şi continuităţii românilor apar, de obicei, în două contexte istorice diferite. Primul context este cel al istoriei popoarelor străvechi ale Transilvaniei, al cuceririi romane şi al etnogenezei româneşti; al doilea context în care se pune problema respectivă este cel al venirii maghiarilor în Transilvania.

1.1. Dacii, originea latină şi etnogeneza

În ceea ce priveşte primul cadru de abordare a problemei, cel al elementelor etnice antice ale Transilvaniei, observăm că, de-a lungul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, dacii vor fi prezenţi în aproape toate lucrările maghiare care tratau istoria Ungariei sau a Transilvaniei începând cu cele mai vechi timpuri14. Atenţia deosebită care le-a fost acordată se explică în primul rând prin împrejurarea că dacii au fost consideraţi „cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei” de către toţi istoricii maghiari care au tratat istoria străveche a provinciei15. Chiar dacă nu întâlnim nicio revendicare a vreunei descendenţe a maghiarilor din neamul dacilor (aşa cum procedaseră cu multă convingere saşii16), totuşi ei apar ca nişte precursori îndepărtaţi pe meleagurile patriei şi sunt priviţi în consecinţă cu simpatie.

Imaginea Daciei în cultura maghiară, care avea vechi antecedente umaniste, va lăsa urme şi în literatura din prima jumătate a secolului al XIX-lea. O serie de texte cu caracter ficţional, aparţinând prozatorilor sau poeţilor maghiari, ating un asemenea subiect. Kőváry evocă bine cunoscuta tradiţie a prinţului Arghir şi a Ilenei Cosânzeana (Tünder Ilona), în calitatea ei de

alegorie a cuceririi Daciei de către împăratul Traian17. Aranyosrákosi Székely Sándor realizează o epopee romantică dedicată istoriei glorioase a secuilor, în care dacii ocupă, de asemenea, un loc important. Ei sunt prezentaţi ca un popor viteaz, care a rezistat cu succes romanilor, goţilor şi gepizilor, dar care se va înclina în cele din urmă în faţa hunilor, strămoşii dârji ai secuilor18. Romancierul Jósika Miklós va evoca şi el istoria dacilor în operele sale, aşa cum este cazul nuvelei romantice *Decebal*, publicată în 183719. În fine, mai poate fi menţionat aici exemplul celui mai mare prozator al epocii, Jókai Mór, în ale cărui romane celebre (*Epoca de aur a Ardealului*, *Sărmanii bogaţi* sau *Dumnezeu este unul*), publicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dacii sunt de asemenea întâlniţi şi preţuiţi, în calitatea lor de locuitori străvechi ai Transilvaniei, sub auspiciile sensibilităţii romantice care anima opera romancierului maghiar20.

Pe baza surselor antice, istoricii maghiari au formulat o serie de aprecieri cu privire la caracterul, obiceiurile, modul de viaţă şi istoria dacilor.

Atunci când vor scrie despre trăsăturile morale ale dacilor, toţi autorii vor scoate în evidenţă vitejia şi caracterul războinic al acestora, trăsături care ar fi provocat multe necazuri popoarelor vecine – caracterizare care derivă integral din clişeele specifice izvoarelor antice21.

În ceea ce priveşte istoria politică a dacilor, sunt prezentate cititorilor numele celor mai

cunoscuţi regi daci şi faptele lor, precum şi principalele cetăţi construite de aceştia, puse adeseori în relaţie, mai mult sau mai puţin fantezist, cu localităţi şi toponime contemporane22. Cea mai mare atenţie a fost acordată însă războaielor daco-romane din anii 101-102 şi 105-106, ca şi urmărilor acestora. Istoricii maghiari au insistat asupra consecinţelor benefice ale cuceririi Daciei de către romani, ca şi ale transformării ei în provincie a imperiului. S-a scos în evidenţă superioritatea civilizaţiei materiale şi spirituale a romanilor, care s-ar fi răsfrânt în mod pozitiv şi asupra dacilor23.

În ceea ce priveşte opiniile istoricilor maghiari referitoare la rolul elementului dacic în formarea poporului român, acestea sunt deosebit de variate. Unii dintre ei, ca de exemplu Réti Szabó Márton, nu fac nicio legătură între daci şi români, susţinând, la fel ca majoritatea intelectualilor români ai epocii, descendenţa pură a poporului român din coloniştii romani aduşi în Dacia de către împăratul Traian în urma celui de-al doilea război daco-roman:

Ocupând Dacia – afirmă Réti Szabó – Traian a adus aici mai mulţi locuitori romani („római lakosok”), ale căror rămăşiţe trebuie să fie valahii, adică rumunii („rumunyok”), nume care vine de la romani24.

În termeni asemănători se pronunţă şi profesorul Losontzi István, indicând totodată şi locul de formare a poporului român, potrivit opiniei sale. După părerea lui Losontzi, românii „sunt urmaşii soldaţilor romani («római vitézek»)

din Moesia, duşi acolo de către împăratul Aurelian”. Cu timpul, ei au suferit un proces de decădere şi au devenit valahi, care şi astăzi îşi spun însă romani („rómaiak”)25.

Teza originii latine a românilor va mai fi subliniată de Losontzi István şi în capitolul dedicat prezentării locuitorilor Transilvaniei din cuprinsul lucrării sale – *Mică oglindă triplă*:

Valahii sunt un neam italienesc („olasz nemzet”). Ei sunt rămăşiţele vechilor romani şi tocmai de aceea ei îşi spun şi astăzi rumuni („rumunyok”), adică romani. Iar denumirea de valah („valachus”) provine din cuvântul slav „valak”, care înseamnă italian26.

Alt autor care susţinea descendenţa pur romană a românilor şi, în plus, chiar originea nord-dunăreană pare să fi fost Gaál László, care în 1846 scria următoarele:

Românii din Transilvania sunt, în mare parte, rămăşiţele coloniştilor romani care au fost aşezaţi aici27.

Cea mai mare parte a istoricilor maghiari din epocă sunt însă adepţii teoriei formării poporului român din amestecul mai multor elemente.

Un asemenea punct de vedere va fi formulat de Dugonics András. Amintind evenimentele care au urmat retragerii aureliene, Dugonics scria că o parte a soldaţilor romani din Dacia au fost mutaţi de împăratul Aurelian la sud de Dunăre, pentru a scăpa de atacurile dacilor, dar acei romani care au rămas în Dacia şi-au amestecat limba lor română cu limba sarmaţilor [care pentru Dugonics este de fapt limba slavilor] şi cu aceea a dacilor. În felul

acesta, s-a format o limbă aparte, limba română („oláh nyelv”), care nu este altceva decât un amestec al limbii latine („deák nyelv”) cu limba slavă („tót”) şi dacică („dákus”), iar ei înşişi se numesc şi astăzi romani („rómaiak”), adică rumuni”28.

După cum se poate vedea, Dugonics nu este numai adeptul tezei compoziţiei eterogene a poporului şi a limbii române, ci şi al teoriei formării acestora la nord de Dunăre.

Majoritatea istoricilor maghiari care s-au pronunţat asupra etnogenezei românilor vor indica şi locul unde ar fi avut loc acest proces. Mulţi dintre ei vor desemna un spaţiu aflat la sud de Dunăre, şi anume fosta provincie romană Moesia.

Într-o lucrare manuscrisă din 1842, Réti Sándor aprecia că românii sunt urmaşi ai aşa-numiţilor „Romana dacus”, pe care împăratul Aurelian îi va strămuta în Moesia; „de la aceştia s-au tras – adaugă el – românii din ziua de astăzi, atât în Ungaria, cât şi în Transilvania”29. Originea latină a românilor este susţinută şi de Zeyk János, tot într-o lucrare manuscrisă, cu argumentul prezenţei lor actuale în Transilvania:

Amintirea romanilor este menţinută printre noi şi de românii noştri, care sunt rămăşiţele locuitorilor aduşi de Traian şi de ceilalţi împăraţi romani de după el şi care în timpul domniei lui Aurelian, în anul 274, au fost mutaţi în Moesia30.

La fel ca Losontzi István, a cărui opinie am menţionat-o anterior, şi Aranyosrákosi Székely Sándor va susţine ipoteza pe care am văzut-o deja

formulată. Scriind despre împrejurările formării poporului român, el preciza următoarele: „Văzând că nu mai poate apăra Dacia în faţa atacurilor barbare” (formularea este luată aproape *ad litteram* din izvoarele antice), împăratul Aurelian o părăseşte în anul 274 şi o lasă în mâinile dacilor şi ale goţilor. Coloniştii romani sunt retraşi din Dacia şi „duşi în Moesia, în Serbia de astăzi”. Aici, coloniştii romani se vor amesteca în timp cu mai multe popoare din regiunea Dunării. Ei şi-au amestecat şi limba lor latină cu limba acelor popoare şi aşa a luat naştere neamul românesc de astăzi [„a mai oláh nemzet”], care în limba sa proprie îşi spune şi acuma rumun („rumuny”), adică roman31.

La începutul cărţii sale, istoricul maghiar formulase şi mai explicit opinia sa cu privire la formarea limbii române. Astfel, în subcapitolul intitulat *Limba dacilor şi a geţilor*, Székely Sándor sublinia rolul deosebit al acestora în glotogeneza românească:

În epoca romană, limba dacică şi cea gotică s-au amestecat cu limba coloniştilor romani şi din ele a rezultat limba română de azi, vorbită în Moldova, Ţara Românească şi Transilvania32.

La Aranyosrákosi Székely Sándor se poate sesiza, într-o anumită măsură, şi o tendinţă de minimalizare a importanţei elementului roman în formarea poporului român, vizibilă datorită insistenţei cu care vorbeşte despre amalgamul de limbi şi de popoare care au stat la baza etnogenezei româneşti. Totodată, el pune sub semnul întrebării, într-un mod foarte categoric,

teoria continuităţii nord-dunărene a românilor, afirmând:

Faptul că neamul românesc din Ardeal ar reprezenta rămăşiţele directe ale unor colonişti romani rămaşi în Transilvania nu poate fi dovedit prin nicio sursă istorică sigură33.

În afara unor asemenea opinii – care au încercat să minimalizeze teza originii romane a românilor, susţinând diluarea caracterului latin al acestora în urma amestecului romanilor cu alte popoare, daci, traci, sarmaţi etc., considerate necivilizate şi inferioare romanilor –, au existat şi autori (ce-i drept, mult mai puţini) care au contestat în întregime o asemenea origine strălucită a „celui mai înapoiat neam al Transilvaniei”34. Aşa este cazul lui Ponori Thewrewk József, care, în volumul său dedicat originii lui Iancu de Hunedoara, combătea vehement teza originii latine a românilor, apelând la argumente lingvistice sau de natură confesională. „În limba română – scrie Thewrewk – se află multe cuvinte greceşti, turceşti, ruseşti şi mai ales bulgăreşti, slavone, nemţeşti şi ungureşti, pe când cuvintele latine sunt puţine”35. Totodată, conform istoricului maghiar, „românii din Transilvania au înclinat întotdeauna spre Biserica greco-răsăriteană, urând-o pe cea romană”36. Iată de ce, consideră el, descendenţa românilor din romani este un lucru imposibil. De altfel, Thewrewk se arată iritat de pretenţiile românilor de a se considera urmaşi ai romanilor, fapt care reiese şi din întrebarea retorică pe care o pune în finalul *Introducerii* sale: „Îi întreb, aşadar, pe

scurt, pe români: ce ar trebui să le revină dacă ar putea dovedi (ceea ce este total imposibil) că ei sunt urmaşi ai romanilor?”. Răspunsul pe care îl dă tot el este unul necruţător: „Ruşine veşnică pentru degenerarea lor”37!

Această luare de poziţie dură la adresa românilor se explică prin agenda politică şi ideologică a autorului ei, prin convingerea lui în superioritatea civilizaţiei maghiare în raport cu starea înapoiată a românilor. În finalul studiului său, el le cere românilor (care, după părerea sa, se află „într-o fază copilărească a civilizaţiei umane”) să renunţe la pretenţiile şi la revendicările lor şi, în schimb, să-şi însuşească limba şi cultura maghiare38.

Alt istoric maghiar interesat de problema originii românilor, lipsit însă de pasiunea şi *parti-pris*-urile ideologice ale lui Thewrewk, a fost Horváth Péter. În disertaţia sa despre originea şi situaţia actuală a cumanilor şi iazigilor, Horváth localiza şi el formarea poporului român la sudul Dunării, în Moesia Inferior şi în Tracia.

Olahii sau valahii au fost vechii locuitori ai Traciei. În anul 274 d.H., împăratul Aurelian i-a mutat pe coloniştii romani din Dacia Traiană în Moesia Inferior. La începutul secolului al IV-lea, când împăratul Constantin cel Mare şi-a mutat reşedinţa de la Roma la Constantinopol, limba latină a devenit obişnuită în Tracia, de unde a decurs faptul că provincia va fi numită de către latini România, iar de către tracii amestecaţi Rumélia şi Rumunia. Mai târziu, odată cu prăbuşirea Imperiului de Răsărit, o bună parte a

tracilor s-a mutat peste Dunăre, pe lângă apele Siretului, Prutului şi Nistrului, în mijlocul neamului slav (sau slavon ori getic), de aceeaşi origine cu ei. Şi aceşti traci, care până astăzi îşi spun rumuni („rumuniok”) şi pe care slavii îi denumesc vlahi sau italici, după dispariţia Ţării Cumaniei au fondat ţările de astăzi ale Moldovei şi Valahiei39.

Spre deosebire de expunerea destul de confuză a lui Horváth, Kőváry László va oferi în scrierile sale cea mai coerentă prezentare a perioadei antice din istoria românilor aparţinând vreunui autor maghiar din epocă. Opiniile lui Kőváry în această privinţă se constituie într-o excelentă sinteză a modului în care problema originii şi continuităţii românilor era reflectată în cultura maghiară a epocii. De asemenea, poate fi remarcată audienţa pe care ele au avut-o la nivelul publicului cititor, datorată tirajelor editate şi amplorii operei sale, ca şi prestigiului ştiinţific al autorului40.

În principalele lucrări publicate în această perioadă, cum ar fi *Descrierile de călătorie*, *Antichităţile Ardealului*, *Istoria Transilvaniei* sau în manualele şcolare din aşa-numita *Bibliotecă a lui Györke*, Kőváry s-a dovedit a fi un bun cunoscător al istoriei dacilor autohtoni, consideraţi „cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei”41, ca şi al perioadei romane din istoria Ardealului, folosind ca izvoare îndeosebi lucrările lui Cassius Dio şi Eutropius.

Din felul în care i-a prezentat pe daci şi pe romani, reiese simpatia şi preţuirea istoricului

maghiar pentru ambele elemente etnice şi de civilizaţie de la începuturile istoriei provinciei sale42. Ca iluminist, Kőváry apreciază înflorirea civilizaţiei materiale şi spirituale a Daciei sub stăpânirea romană: construirea de drumuri şi de oraşe, exploatarea minelor de aur şi sare sau dezvoltarea artelor. Dar formaţia sa romantică îi îndreaptă interesul în egală măsură şi asupra dacilor, care l-au uimit mai ales prin curajul şi rezistenţa lor dârză în faţa invadatorilor. Istoricul maghiar aprecia nobleţea sufletească a dacilor, manifestată, de pildă, prin faptul că „preferă să bea otravă decât să ajungă sclavii străinilor”43.

Atenţia lui Kőváry faţă de aceste două străvechi popoare ardelene se datora şi unei motivaţii ideologice, anume convingerii sale că prezenţa lor conferea Transilvaniei o anumită specificitate, o situaţie distinctă, particulară – specificitate pe care istoricul ardelean a cultivat-o de-a lungul întregii sale opere.

Totodată, sublinierea originii latine a românilor constituia un fapt deosebit de important pentru istoricul maghiar, într-o perioadă în care „mişcarea celor 64 de milioane de slavi” (după cum se exprima într-o altă lucrare a sa, cu caracter statistic) a readus în atenţia istoricilor din regiune problema originii naţiunii române44.

Kőváry cunoştea bine principalele opinii referitoare la originea românilor, expuse şi rezumate în mod sistematic în lucrarea sa *Statistica Ardealului*. Deşi mulţi autori străini, scrie el, se pronunţau în favoarea originii slave, trace sau bulgare, Kőváry subscrie la o a patra

opinie, socotită „cea mai clară”, şi anume cea potrivit căreia românii sunt „urmaşii romanilor colonizaţi în Dacia de împăratul Traian”, fiind găsiţi aici mai târziu de către maghiari, în secolul al IX-lea45.

De fapt, teza originii latine a românilor câştigă tot mai mult teren în cultura maghiară pe măsură ce ne apropiem de revoluţia de la 1848. Ea continuă să fie profesată îndeosebi de autorii ataşaţi mişcării politice a nobilimii reformiste, iar fenomenul se poate explica, după cum scrie Ladislau Gyémánt, prin „tendinţa acestei orientări politice de a accentua trăsăturile distinctive ale românilor faţă de popoarele slave, pentru prevenirea unei coalizări a lor împotriva sistemului politic în vigoare”46.

Sublinierea caracterului latin al românilor, ca şi teza continuităţii lor în Transilvania reprezintă două idei susţinute cu tărie şi fără complexe de istoricul ardelean, care nu le găseşte defel periculoase sau incompatibile cu viziunea sa politico-naţională, fidelă de altfel unităţii şi integrităţii Ungariei între frontierele regatului Coroanei Sfântului Ştefan.

Problema originii românilor l-a preocupat şi pe Szilágyi Sándor, un alt istoric ardelean de renume al epocii, care îi dă o rezolvare similară celei la care ajunsese Kővári. El a analizat acest subiect în câteva studii istorico-etnografice scrise sub impresia revoluţiei, cum ar fi *Moţii din Transilvania* şi *Abrudul47*.

În lucrarea sa privitoare la moţi, Szilágyi prezintă următoarele consideraţii legate de

originea latină a românilor:

De unde provine numele lor de „valachus” nu se poate şti cu siguranţă, dar este verosimil că ar proveni din cuvântul slav „wláh”, care înseamnă italian. Dar chiar şi denumirea ungurească, „oláh”, se înrudeşte cu aceea de „italian” („olasz”). Oricum, acest lucru ni se pare acceptabil şi pentru că originea latină a românilor este sigură.

Szilágyi era convins că românii sunt urmaşii coloniştilor romani aduşi de Traian în Dacia şi abandonaţi după anul 27448.

În articolul consacrat Abrudului şi împrejurimilor acestuia, Szilágyi revine asupra problemei romanităţii românilor, vehiculând aceleaşi idei:

Noi îi considerăm pe români a fi coloniştii lui Traian amestecaţi cu dacii subjugaţi. Acest lucru este dovedit şi de limba lor, a cărei imensă asemănare cu cea latină a fost demonstrată şi de Benkő. Şi apoi, ei înşişi îşi spun rumuni („rumunok”), adică romani49.

Problema originii românilor poate fi întâlnită nu numai în lucrări cu caracter ştiinţific, publicate sub forma unor volume erudite, ci şi în paginile publicaţiilor periodice. Dezbaterea de presă privitoare la această chestiune evidenţiază şi ea diferenţele de opinii existente, polemicile şi disputele care se purtau în epocă pe marginea subiectului. Ladislau Gyémánt a analizat câteva asemenea luări de poziţie, în contextul disputei politico-ideologice referitoare la revendicările româneşti din deceniile care au urmat *Supplex*-ului50.

Astfel, în paginile revistei *Sokféle*, editorul acestei publicaţii, Sándor István, s-a pronunţat de mai multe ori, între anii 1791 şi 1808, în favoarea teoriei descendenţei românilor din daci şi traci, consideraţi ca aparţinând seminţiei slave, asupra cărora s-ar fi exercitat influenţa coloniştilor romani51.

La rândul său, Szabó György va publica, în paginile revistei clujene *Nemzeti Társalkodó*, o disertaţie care relua ideile lui Sulzer referitoare la originea sud-dunăreană, romano-slavă, a românilor. Szabó era convins că imigrarea românilor a pornit pe la sfârşitul secolului al XII-lea, când încep să apară mai frecvent în izvoarele din Transilvania, şi că a durat până în timpul domniei lui Matei Corvin, care a acordat scutiri de dijmă ortodocşilor tocmai în vederea atragerii lor. Szabó cunoştea, desigur, pasajele din Anonymus referitoare la prezenţa „valahilor" în Transilvania la venirea maghiarilor, dar era de părere că în spatele etnonimelor respective stăteau alte populaţii, precum bulgarii52.

Asemenea puncte de vedere, susţine Ladislau Gyémánt, erau motivate politic, având rolul de a combate revendicările româneşti, care se bazau tocmai pe argumentele originii ilustre, ale vechimii şi priorităţii53.

Totuşi, respectiva intenţie de combatere a punctului de vedere românesc nu pare să fi fost nici atât de puternică şi nici atât de larg conştientizată în opinia publică maghiară, încât formularea unor puncte de vedere contrare să nu fi fost posibilă. Zeyk János, de pildă, un alt

intelectual ardelean, va polemiza cu Szabó, replicându-i în paginile aceleiaşi reviste clujene, *Nemzeti Társalkodó*, şi susţinând teza originii romane a românilor, invocând în acest sens inclusiv mărturiile unor autori maghiari, cum ar fi Huszti András sau Köleséri Samuel54.

Discuţii pe această temă întâlnim şi în presa din Ungaria anilor 1839-1840, prilejuite de fenomenul consolidării poziţiilor politice ale nobilimii române în comitatul Maramureş. Nemulţumirea cercurilor politice maghiare în faţa acestei situaţii se va traduce prin apariţia unor articole în presa pestană, care, pornind de la contestarea originii latine a românilor, ajung la prezentarea în culori întunecate a stării lor actuale, sub raport cultural, economic sau moral. Aceste articole ocazionează şi intervenţia unor intelectuali români în presa maghiară. Sigismund Pop, Mihail Dulişcovici sau Alexandru Sterca Şuluţiu vor publica o serie de materiale în care pledau în favoarea tezei originii romane şi a continuităţii românilor în Transilvania, texte apărute în paginile unor reviste cum ar fi *Tudományos Gyűjtemény*, din Cluj, sau *Világ*, din Pesta55.

1.2. Românii la venirea maghiarilor în Transilvania

Cel de-al doilea mare capitol istoric în contextul căruia este abordată problema originii, vechimii şi priorităţii românilor este cel al venirii maghiarilor în Transilvania.

Susţinerea tezei continuităţii, vechimii şi priorităţii românilor în Ardeal de către unii dintre

cei mai importanţi istorici ai epocii, între care se remarcă Kőváry László şi Szilágyi Sándor, are la bază, credem, două motive principale, ambele străine de vreo motivaţie ideologică. În primul rând, este vorba despre marea autoritate ştiinţifică de care se bucura la acea dată *Cronica* lui Anonymus, al cărei text va fi considerat infailibil în epoca romantică a istoriografiei maghiare. Al doilea motiv avea la bază bine cunoscutul argument empiric al prezenţei actuale a românilor în Transilvania: dacă ei se află astăzi aici, înseamnă că aşa trebuie să fi fost dintotdeauna.

În *Erdély régiségei* (*Antichităţile Ardealului*), Kőváry László prezintă momentul sosirii maghiarilor în felul următor:

La venirea maghiarilor, Ardealul era locuit de neamul românilor („oláh nemzet”). De la ei au preluat maghiarii stăpânirea Transilvaniei56.

Românii sunt pomeniţi ca „valahii” sau „blacii” lui Gelu, din partea nord-vestică a Transilvaniei, care opun rezistenţă principelui maghiar Tuhutum, atras de bogăţiile regiunii. Consultând o serie de izvoare istorice cum ar fi lucrările lui Constantin Porfirogenetul, Anonymus, Simon de Kéza, Thuroczi, Laurenţiu Toppeltin sau Antonio Bonfini, Kőváry reface traseul parcurs de maghiari din patria originară până în Transilvania, precum şi luptele ivite între Gelu şi Tuhutum57. „Valahii – scrie istoricul maghiar – au luptat vitejeşte”, dar victoria i-a revenit totuşi, în final, căpeteniei maghiare. Gelu a pierit în luptă, iar poporul valah i-a jurat credinţă lui Tuhutum la

„Esküllő” (Aşchileu)58.

În legătură cu acest subiect, Szilágyi Sándor preciza, la rândul său, următoarele:

Nu se poate contesta faptul că românii au deţinut Transilvania cu mult timp înainte de venirea lui Tuhutum, cu toate că, în afară de Glad şi de Mana Moarta [Menumorut], nu prea au avut căpetenii demne de amintit59.

Lokodi János, autorul unor însemnări cu privire la istoria Bisericii catolice, redactate în 1847 şi rămase în manuscris, îi considera şi el pe români, în baza lecturilor sale de elev de liceu, „cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei”60.

În altă lucrare manuscrisă, alcătuită în 1842 de Réti Sándor, se afirmă că „Ménmaroth” era un „principe chazar”, aflat sub protecţia împăratului bizantin, iar „Gad” sau „Glád” un principe bulgar, în timp ce în Transilvania trăiau români, al căror principe, Gelou sau Gelu, se afla sub suzeranitate bulgară şi rezida la Gilău, în cetatea sa de lângă Someş61.

Spre deosebire de Kőváry sau Szilágyi, istoricii maghiari care stabiliseră ca loc de formare a poporului român o regiune aflată la sud de Dunăre vor contesta, evident, şi continuitatea lor în Transilvania.

Aşa este cazul lui Dugonics András, care susţinea că „partea cea mai mare a locuitorilor Valahiei” poate fi situată aici abia după anul 500 d.H.62. Horváth Péter stabileşte momentul strămutării românilor din Tracia pe lângă apele Siretului, Prutului şi Nistrului după prăbuşirea Imperiului Roman de Apus63, iar Aranyosrákosi

Székely Sándor pune fenomenul apariţiei românilor în Transilvania pe seama refugiului acestora din faţa tătarilor şi a turcilor. Ajunşi în Ardeal, românii se adăpostesc iniţial „doar în regiuni pustii sau în munţi, dar apoi se vor aşeza aici pentru totdeauna”64.

Referiri la continuitatea, vechimea şi prioritatea românilor în Transilvania putem găsi şi la alţi istorici maghiari, cum ar fi Szekér Joákim, Csétsényi Svastics Ignác, Budai Ézsaiás, Budai Ferenc, Ajtay Sámuel, P. Csorja Ferenc, Péczeli József tânărul, Kállay Ferenc sau Horváth Mihály65. În operele acestor autori nu există o problemă a continuităţii românilor formulată în mod distinct, dar chestiunea este abordată tangenţial, în contextul capitolelor consacrate stabilirii maghiarilor în Câmpia Panonică şi în Transilvania. În relatarea evenimentelor petrecute la sfârşitul secolului al IX-lea, data unanim acceptată pentru stabilirea maghiarilor în patrie (respectiv în Ungaria, ca şi în Transilvania), marea majoritate a autorilor se lasă călăuziţi aproape exclusiv de *Cronica* lui Anonymus.

Apelând la această sursă, era firesc ca aceiaşi autori să fie de acord cu teza priorităţii românilor în Transilvania. De exemplu, Csétsényi Svastics Ignác scrie următoarele:

Românii trăiau deja aici la începutul domniei lui Árpád. Ei au fost cei cuceriţi de către Tuhutum. De aici, şi mai târziu din Ţara Românească, ei s-au înmulţit foarte mult în regiunea Tisei, din Ungaria66.

Alţi istorici maghiari, cum ar fi Budai Ézsaiás,

Ajtay Sámuel, Péczeli József tânărul sau Horváth Mihály, sunt mai nuanţaţi în ceea ce priveşte precizarea etniei vechilor locuitori ai Transilvaniei. În secolul al IX-lea, la intrarea maghiarilor în Ardeal, scriu ei, acesta era locuit „de diferite popoare şi de diferiţi principi”67. Alături de neamurile bulgarilor, slavilor şi moravilor (Horváth vorbeşte şi de germanici), istoricii amintesc şi „neamul valahilor”, aflat sub conducerea principelui Gelu (ortografiat „Gelou” sau „Gyalu”) şi, totodată, sub dominaţia bulgarilor68.

Kállay Ferenc, în lucrarea sa despre originea şi faptele secuilor, pomeneşte aceleaşi vechi popoare ardelene, cărora li se adaugă secuii, în conformitate cu teoria originii hunice a acestora:

Pe vremea când Tuhutum a ocupat Ardealul, acesta era locuit de secui, români şi slavi69.

Bazându-se pe textul lui Anonymus, istoricii epocii redau şi episoadele referitoare la luptele maghiarilor cu ducii Menumorut (ortografiat „Menmoroth”, „Ménmarót” sau „Maróth”)70 şi Glad71, care stăpâneau ţinuturile dintre Tisa, pădurea Igfon, Mureş şi Someş, respectiv Banatul, între Mureş şi Dunăre. Dacă în cazul lui Menumorut şi Glad istoricii maghiari nu fac de regulă nicio precizare referitoare la originea lor etnică (tocmai datorită impreciziei izvoarelor în această chestiune), în schimb, Gelu este prezentat întotdeauna ca „principe al valahilor”. Lui i se acordă de fiecare dată şi o atenţie mai mare, motivată de faptul că stăpânirea acestuia se întindea în Transilvania, iar episodul istoric care îl

implică are rolul unui eveniment fondator în istoria provinciei şi a „descălecării” ei de către maghiari.

Urmându-l fidel pe Anonymus, toţi istoricii ţin să redea scenariul în discuţie. La Porţile Meseşului şi pe râul Almaş, românii îi ies în cale lui Tuhutum şi se luptă cu înverşunare, dar victoria îi revine în cele din urmă principelui maghiar. Încercând să se salveze în cetatea sa de lângă râul Someş, Gelu este ajuns din urmă de către oamenii lui Tuhutum şi ucis lângă râul Căpuş. În această situaţie, locuitorii provinciei, foştii supuşi ai lui Gelu, îl aleg ca principe pe Tuhutum şi îi jură credinţă la „Esküllő” (Aşchileu)72. Istoria Transilvaniei primea astfel un început, bazat pe episodul fondator al înstăpânirii maghiarilor, în urma victoriei lor şi a supunerii vechilor locuitori.

*

Concluziile care se pot trage pe marginea temei originii, continuităţii şi priorităţii românilor în Transilvania, aşa cum este reflectată ea în istoriografia maghiară a epocii, evidenţiază în primul rând faptul că majoritatea istoricilor susţin ideea originii latine a românilor. Teza se desprinde mai ales ca o constatare de natură ştiinţifică, dar ea îşi putea găsi uneori şi o justificare ideologică, în dorinţa maghiarilor de a evidenţia diferenţele dintre slavi şi români, de a-i plasa pe cei din urmă în sfera de civilizaţie occidentală, adică într-un spaţiu simbolic mai prietenos în raport cu maghiarii.

De cele mai multe ori, în procesul de

etnogeneză a românilor sunt amintite şi alte popoare, cum ar fi dacii, slavii, bulgarii. Este posibil ca în unele cazuri sublinierea acestei descendenţe amestecate să aibă rolul de a minimaliza importanţa originii ilustre a românilor şi prin aceasta de a dezamorsa sistemul argumentativ al revendicărilor lor politice. În general însă, ideea nu era decât rezultatul unui raţionament istoric, teoriile istoricilor maghiari neavând de obicei motivaţii polemice explicite, ci desprinzându-se pur şi simplu din lectura izvoarelor şi a bibliografiei consultate.

În ceea ce priveşte continuitatea în Transilvania şi locul de formare a poporului român, am putut vedea că părerile sunt mult mai diversificate. Întrebarea este în ce măsură diferenţele de opinie existente ascund doar o dispută de natură ştiinţifică sau sunt motivate ideologic.

Se poate observa cu uşurinţă că istoricii care sunt adepţii continuităţii şi priorităţii românilor în Transilvania nu par să fie deranjaţi în niciun fel de respectiva constatare. Acest lucru arată că istoricii maghiari amintiţi nu simţeau nevoia să confecţioneze vreo teorie contrară, care să protejeze conştiinţa publică în faţa unui asemenea „pericol” inexistent. Maghiarii sunt convinşi, în epocă, de superioritatea lor culturală, de rolul lor civilizator în raport cu popoarele înapoiate din zonă, or această credinţă era suficientă pentru a furniza temeiuri de legitimare în vederea menţinerii unei situaţii politice favorabile elementului maghiar. Schema istorică justificativă

a maghiarilor nu făcea apel la ideea priorităţii sau a vechimii imemoriale, precum cea a românilor, ci la cea a superiorităţii de fapt, care a permis de altfel, la începuturi, şi cucerirea.

Istoricii maghiari, cum ar fi Kőváry sau Szilágyi, erau de părere că originea latină nu i-a ajutat defel pe români în evoluţia lor ulterioară. Chiar dacă au avut strămoşi atât de glorioşi, românii nu se pot mândri cu aceştia, în condiţiile în care au adoptat „religia şi obiceiurile Răsăritului”73, simboluri ale înapoierii pentru autorii maghiari. În afara îndepărtatei lor obârşii strălucite, românii nu s-au mai remarcat în istorie prin alte fapte notabile. Majoritatea au fost iobagi, nu au avut niciodată o elită intelectuală, economică sau socială semnificativă. Având în vedere respectivele constatări şi aprecieri, istoricii maghiari nu se simt în niciun caz complexaţi de ideea descendenţei latine a românilor.

În plus, maghiarii sunt şi ei mândri de propriile origini şi sunt dispuşi să facă faţă unei competiţii europene pe acest teren de afirmare iluzorie a naţionalismelor. După cum scria, în mod semnificativ, Kőváry László, acum, când rasele Europei, românii, germanii şi slavii, ţin morţiş la originile lor, iar despre noi susţin că ne-am trage din laponi şi finlandezi, nu ne-ar strica să rămânem mândri de gloriosul nostru trecut şi să nu uităm că sângele nobil al marii familii huno-scitice s-a păstrat cel mai curat în noi74.

Acesta era de fapt răspunsul cel mai adecvat pe care istoriografia romantică maghiară îl putea da pretenţiilor similare ale Şcolii Ardelene,

folosind acelaşi limbaj al purităţii ireconciliabile a sângelui şi rasei.

2. Statutul românilor din Transilvania în Evul Mediu

În prelungirea discuţiilor referitoare la momentul cuceririi Ardealului de către maghiari, se înscrie altă temă prin intermediul căreia românii intră în atenţia istoriografiei maghiare a vremii: statutul acestora în cadrul politico-social al Transilvaniei medievale. Este un alt subiect care generează o diversitate de opinii şi interpretări, în funcţie de percepţia ştiinţifică a problemei, dar şi în raport cu concepţiile politice ale respectivilor istorici.

Unii autori consideră că prin înfrângerea lor de către maghiari, la sfârşitul secolului al IX-lea, românii au ajuns într-o poziţie subordonată faţă de cuceritori. Astfel, Aranyosrákosi Székely Sándor afirmă că românii „au jurat maghiarilor veşnică închinare la Aşchileu”75, iar Szilágyi Sándor se exprimă în felul următor:

După ocuparea Transilvaniei, conform obiceiurilor epocii, maghiarii i-au pus pe români în stare de servitute76.

O interpretare cu totul diferită a aceluiaşi eveniment întâlnim la Gaál László şi la Kőváry. Spre deosebire de Székely şi Szilágyi, Gaál ţinea să sublinieze, în lucrarea sa dedicată cnezatelor române, faptul că înfrângerea românilor de către Tuhutum nu a însemnat că „aceştia ar fi fost subjugaţi, ci, dimpotrivă, că respectivele popoare au devenit aliate”77. Totodată, Gaál prelungea această idee, arătând că, în consecinţă, în timpul

regilor maghiari, românimea, acest vlăstar al vechilor locuitori ai Transilvaniei, nu a fost exclusă de la exercitarea drepturilor cetăţeneşti78.

Libertăţile de care s-ar fi bucurat românii la începutul Evului Mediu se concretizau, potrivit opiniei lui Gaál, prin împrejurarea că aceştia „trăiau în acele vremuri în districte, jurisdicţii şi cnezate separate”79. Primele cnezate au apărut chiar în timpul regelui Ştefan cel Sfânt şi puteau fi întâlnite peste tot în Transilvania, chiar şi în Secuime şi pe Pământul Crăiesc80. Susţinându-şi afirmaţiile cu citate din Bonfini şi Istvánffy, Gaál mai susţinea că aceste pământuri româneşti (districtele şi cnezatele) se bucurau de autonomie în cadrul regatului maghiar. Deşi erau subordonaţi reprezentanţilor regali, comiţi sau căpitani de district, cnezii români puteau să decidă singuri în problemele administrative, judecătoreşti, financiare şi militare ale teritoriilor pe care le stăpâneau81.

După cum afirma şi Ladislau Gyémánt, Gaál îşi exprima în lucrarea sa regretul pentru faptul că „încorporarea treptată a cnezatelor româneşti în jurisdicţiile săseşti a dus la instaurarea unor raporturi de subordonare a românilor faţă de autorităţile săseşti, la anularea drepturilor românilor şi reducerea lor la starea consfinţită în *Approbatae* şi *Compilatae*”82.

Întrebându-ne care au fost motivele ce l-au determinat pe Gaál să cultive acest subiect şi să emită asemenea interpretări la 1846, putem afirma că iniţiativa sa se afla în strânsă legătură

cu dorinţa nobilimii liberale maghiare de a şi-i apropia pe români în lupta politică pe care o purta împotriva Vienei şi a aliaţilor ei din Ardeal, respectiv a saşilor.

Teza lui Gaál atingea simultan mai multe obiective: exercita o presiune asupra saşilor, creându-le acestora probleme de legitimare a statutului lor politic privilegiat; scotea în evidenţă liberalismul concepţiilor politice maghiare; întindea o punte de dialog convingătoare în direcţia românilor, punând în evidenţă bunele relaţii care ar fi existat în trecut între români şi cadrul statal maghiar; totodată, prin aceasta, minimaliza tendinţa de autovictimizare a românilor pe motivul oprimării seculare pe care o acuzau, în condiţiile în care această autovictimizare reprezenta o sursă puternică de alimentare a disputei româno-maghiare.

În ceea ce priveşte acest ultim punct, se remarcă faptul că şi intelectualii români ai epocii pendulau între aceste două interpretări referitoare la statutul lor în Transilvania medievală, ezitând între tentaţia autovictimizării şi teza restaurării unor drepturi originare: o interpretare accentua faptul că românii au fost dintotdeauna oprimaţi şi subjugaţi, ceea ce arată că înţelegerea cu maghiarii nu are sorţi de izbândă; cealaltă susţinea, întocmai ca şi Gaál, că iniţial românii s-au bucurat de un statut egal cu al celorlalte naţionalităţi în Transilvania, statut care a fost uzurpat abia ulterior, în mod abuziv83.

Teza potrivit căreia românii se bucurau de drepturi importante la începutul epocii medievale

va fi apărată şi de Kővári László. El va rezerva acestui subiect un capitol distinct din *Istoria Ardealului*, intitulat *Românii şi cnezatele*.

Pentru început, Kővári afirma şi el, la fel ca Szilágyi Sándor, că în urma înfrângerii lor de către maghiari, la sfârşitul secolului al IX-lea, şi în virtutea obiceiurilor epocii, românii au fost trataţi ca nişte „prizonieri de război”, fiind folosiţi în serviciul Coroanei maghiare, al preoţimii şi nobilimii. Această situaţie va dura însă numai până în timpul domniei regelui Coloman Cărturarul (1095-1116), când românii vor primi şi ei loturi de pământ pentru a-l lucra84.

În continuare, Kővári accentuează ideea potrivit căreia, din documentele cunoscute până acum85, se poate vedea că românii nu erau atât de oprimaţi pe cât ar dori să creadă unii; ei aveau destule posibilităţi de afirmare pe baza talentelor personale86.

În rândurile românilor existau şi nobili, scrie Kővári, care proveneau din categoria cnezilor. Cnezii au fost instituiţi de către nobilimea maghiară în vederea administrării unor domenii particulare sau ale Coroanei. Şi, cu toate că la început cnezii nu erau decât nişte judecători (înzestraţi, ce-i drept, cu anumite proprietăţi, privilegii şi scutiri), cu timpul, unii dintre ei reuşesc să-şi îmbunătăţească situaţia materială, să-şi extindă domeniile şi chiar să fie înnobilaţi de către regii Ungariei87.

Toate aceste elemente îl fac pe istoricul maghiar să concluzioneze că în epoca respectivă „nu toţi românii erau iobagi”, dimpotrivă, o bună

parte a lor trăiau ca oameni liberi, în cnezate proprii (dintre care unele ajungeau la dimensiunea unor comitate), răspândite pe toată întinderea Transilvaniei88.

În pofida acestor constatări, Kőváry nu va acorda însă românilor vreo importanţă oarecare în istoria ulterioară a provinciei, afirmând următoarele:

Cu toate că i-am amintit pe români atât de devreme, ei vor apărea abia mai târziu pe scena istoriei şi nici atunci nu vor juca vreun rol deosebit89.

Istoricul maghiar era de părere că, în Transilvania, adevărata putere politică, economică şi culturală fusese deţinută, din Evul Mediu şi până la ora la care scria, de către „cele trei naţiuni legale ale Transilvaniei", respectiv nobilimea maghiară, secuii şi saşii90. Aceste elemente au făurit, de fapt, trecutul glorios al Ardealului, crede Kőváry, pe când românii, cu toate că „numărul lor era mai mare decât al celorlalte trei naţiuni luate împreună", cu toate că îşi aveau şi ei nobilii lor proveniţi din rândul cnezilor, totuşi, în marea lor majoritate, erau ţărani sau chiar „iobagii maghiarilor"91. În plus, adaugă Kőváry, nobilii români au fost asimilaţi şi ei cu timpul în rândurile nobilimii maghiare, „îmbogăţind-o cu o serie de familii brave"92.

Asemenea opinii referitoare la statutul şi rolul românilor din Transilvania în Evul Mediu erau reprezentative pentru ansamblul istoriografiei maghiare a epocii. În această situaţie, românii ardeleni vor apărea extrem de rar în scrierile

istoricilor maghiari dedicate perioadei respective, mai ales în condiţiile în care istoria marilor evenimente politice şi militare acaparează aproape total interesul istoriografic. Românii intră în atenţie cel mult cu ocazia unor momente sângeroase, răscoale sau alte tulburări sociale, care prilejuiesc menţionarea acestora.

Kőváry, de exemplu, aminteşte câteva răscoale ale românilor, care ar fi avut loc în timpul domniei lui Matei Corvin93 sau, mai târziu, în 1727, la Abrud, ori în 1730, tot în Munţii Apuseni94.

Conform spuselor lui Kőváry, cu ocazia acestor răscoale, românii au comis fapte reprobabile, incendiind, jefuind şi ucigând tot ce le stătea în cale, ceea ce îl determină pe istoricul maghiar să constate că, în toată această perioadă, „acest popor nu fusese copt încă pentru libertate”95.

În schimb, românii nu sunt amintiţi în mod distinct în cadrul celor două mari răscoale ale ţăranilor din Transilvania, cea de la Bobâlna, din 1437, şi cea a lui Gheorghe Doja, din 1514. Istoricii maghiari par să considere că autorii acestor răscoale au fost ţăranii în general, şi nu ţăranii români în mod special. Totodată, nici măsurile care se iau în urma răscoalelor de către nobilime (consfinţite în *Unio Trium Nationum* sau în *Tripartit*-ul lui Verbőczy) nu sunt îndreptate, în concepţia istoricilor maghiari, împotriva românilor (care nici nu sunt amintiţi cu această ocazie), ci împotriva ţărănimii în general. Această excludere a românilor din scenariul evenimentelor

respective nu implică nicio conotaţie defavorabilă la adresa acestora, deoarece violenţele ţărăneşti sunt considerate nişte evenimente cu totul reprobabile şi nefericite în gândirea politică maghiară a vremii.

De altfel, răscoalele respective nu ocupă un loc prea extins şi nici nu li se acordă o semnificaţie deosebită în economia lucrărilor de istorie ale vremii, în condiţiile în care aceste opuri (cu excepţia celor semnate de Horváth Mihály) nu sunt deloc interesate de dimensiunea socială a trecutului.

Pe coordonatele acestui tip de interes istoriografic, ţinându-se cont de condiţia lor ţărănească şi de slaba lor implicare în evenimentele politico-militare ale „istoriei mari”, românii din Transilvania vor ocupa, în mod firesc, un loc extrem de modest în lucrările istorice ale vremii.

3. Întemeierea celor două ţări române

În cuprinsul epocii medievale, cele mai multe referiri ale istoriografiei maghiare cu privire la români sunt legate de istoria celor două principate, Ţara Românească şi Moldova. Istoricii maghiari manifestă interes faţă de împrejurările care au dus la formarea celor două state româneşti – ţări vasale regatului maghiar –, dar mai ales faţă de multiplele relaţii, politice, militare sau chiar culturale, întreţinute de domnitorii români cu regalitatea maghiară, cu voievozii sau principii Transilvaniei.

3.1. Întemeierea Ţării Româneşti

Unul dintre primii istorici maghiari care a

acordat atenţie problemei formării Ţării Româneşti a fost Dugonics András. În legătură cu începuturile istoriei Munteniei, Dugonics afirmă că aceasta a luat fiinţă pe teritoriul fostei Cumanii:

Ţara Românească fusese parte integrantă a vechii Dacii, iar apoi a Cumaniei Mari96.

Cu toate că existau unii români prezenţi pe acest teritoriu de pe vremea romanilor97, Dugonics crede că sosirea lor în număr mai mare din sudul Dunării începe abia după anul 500, istoria lor stând în strânsă legătură cu cea a bulgarilor98. Teritoriul de mai târziu al Munteniei va sta până în secolul al XIII-lea sub dominaţia mai multor popoare. Până în anul 376 va fi stăpânit de goţi, sarmaţi, daci şi gepizi, între anii 376 şi 600, de huni, în perioada 600-900, de cazari („a csabai magyarok" sau „cabares") şi, în sfârşit, după aceea, de maghiarii propriu-zişi99.

Ideea relaţionării strânse a Ţării Româneşti cu fosta Cumanie poate fi întâlnită şi la alţi autori, cum ar fi Horváth Péter şi Péczeli József tânărul. Horváth susţinea că Moldova şi Ţara Românească au fost fondate de românii veniţi din Tracia, imediat „după dispariţia ţării Cumaniei", chiar pe teritoriul acesteia100. În momentul apariţiei românilor în această regiune, teritoriul fostei Cumanii se afla sub stăpânirea Coroanei maghiare, în urma înfrângerii cumanilor de către regele Ladislau cel Sfânt, în anul 1086101.

În termeni similari se pronunţă şi Péczeli József tânărul. El stabileşte momentul venirii românilor din Tracia pe teritoriul Munteniei în timpul domniei regelui Ladislau al IV-lea. Péczeli

crede că românii s-au refugiat pe acest domeniu al Coroanei, „pământ unguresc”, deoarece fugeau din calea cumanilor şi a tătarilor. După obţinerea permisiunii de instalare din partea regelui Ungariei, o parte dintre ei se stabilesc „între Dunăre şi malul drept al râului Olt, sub protecţia banului de Severin”, iar alţii trec în Transilvania. Ulterior, continuă Péczeli, o parte dintre românii aşezaţi în Transilvania vor trece Carpaţii, aşezându-se acum pe malul stâng al Oltului, după care din cele două teritorii locuite de români se va forma „un stat întins şi puternic”, căruia „bravul său voievod de atunci, Bazarád sau Bessaráb Mihály”, îi va anexa şi Banatul de Severin102.

Ideea conform căreia formarea Ţării Româneşti ar fi avut la bază o emigrare românească din Transilvania poate fi întâlnită şi la Szilágyi Sándor, care vorbeşte despre „trecerea mai multor familii din Transilvania în Ţara Românească”, care ar fi avut loc în secolul al XII-lea, prin Ţara Bârsei, sub conducerea lui „Negruon”103.

3.2. Conflictul dintre Carol Robert şi Basarab I

Domnitorul Basarab I, „voievod al Ţării Româneşti şi cârmuitor al Banatului de Severin”, este personalitatea românească întâlnită cel mai des în lucrările istoricilor maghiari ai vremii. Această situaţie se datora, desigur, locului pe care îl ocupau în respectivele scrieri relaţiile sale cu regele Ungariei, Carol Robert.

Bazându-se pe cronicile medievale ale lui Simon de Kéza, Thuróczi sau Bonfini, majoritatea

istoricilor care abordează perioada în discuţie redau cu lux de amănunte povestea expediţiei regelui Ungariei în Ţara Românească şi a bătăliei pierdute de la Posada104.

Scenariul-tip al respectivului conflict subliniază întotdeauna vinovăţia, „greşeala" regelui maghiar, care apare în contrast cu loialitatea şi onestitatea voievodului român. Această structură narativă are menirea de a sancţiona, prin morala severă a fabulei, un anumit comportament nepotrivit, atribuit suveranului.

Ţinând cont de faptul că Basarab era „un supus fidel al Sfintei Coroane Maghiare"105 şi că el îşi plătea întotdeauna în mod corect dările care i se cuveneau regelui Ungariei, toţi istoricii vor considera că suzeranul maghiar „nu avea niciun motiv întemeiat" pentru a fi nemulţumit de vasalul său106. Totodată, cred istoricii maghiari, intenţiile lui Carol Robert nu puteau fi scuzate nici prin împrejurarea că ideea atacării lui Basarab nu i-a aparţinut regelui, ci voievodului Transilvaniei. Prin acuzaţii false la adresa lui Basarab, demnitarii ardeleni vor reuşi să îl aţâţe pe rege împotriva acestuia. Prin discreditarea voievodului român, magnaţii ardeleni doreau să pună stăpânire pe Ţara Românească şi pe Banatul de Severin, după cum susţin istorici maghiari cum ar fi Szekér, Svastics, Virág, Budai Ézsaiás, Budai Ferenc, Péczeli sau Horváth Mihály107.

În opinia acestora, suveranul maghiar a greşit şi atunci când a respins propunerile de pace ale vasalului său. Basarab a promis că renunţă de bunăvoie la Banatul de Severin, că îşi va respecta

în continuare obligaţiile faţă de regele Ungariei şi că, drept garanţie pentru sentimentele sale paşnice, îl va trimite pe unul dintre fiii săi la curtea regelui. Aceste propuneri, scriu istoricii maghiari, au fost considerate deosebit de cinstite şi utile pentru Sfânta Coroană de către toţi sfetnicii regelui maghiar, dar cu toate că aceştia au insistat pe lângă Carol Robert ca el să renunţe la planurile sale belicoase, totuşi suveranul nu le-a ascultat sfatul.

Urmările acestei decizii vor fi dezastruoase pentru maghiari, deoarece ei vor pierde, în consecinţă, numeroşi ostaşi, precum şi stăpânirea asupra Ţării Româneşti108.

Dacă istoricii maghiari se arată favorabili lui Basarab în ceea ce priveşte cauzele izbucnirii conflictului, ei vor fi mult mai critici atunci când se referă la metodele cu care acesta a găsit de cuviinţă să se opună regelui. Prin alegerea acelui loc strâmt dintre munţi în care Basarab i-a aşteptat pe maghiari, voievodul român nu a dat dovadă de ingeniozitate (cum va fi interpretată tactica sa în istoriografia română), ci de perfidie. El şi-a atras inamicul într-o capcană, şi nu într-o luptă dreaptă. În acest mod este taxată acţiunea lui Basarab de către Cs. Svastics Ignác, care scrie că voievodul a întins cursa sa tocmai pentru că nu a putut suporta umilirea trimişilor săi şi, ca să se răzbune, a vrut să şteargă această fărădelege printr-o răutate şi mai mare, şi mai detestabilă109.

Virág Benedek este şi el de părere că prin atacarea maghiarilor, la Posada, „Basarab şi-a

încălcat în mod foarte urât jurământul”110.

În contradicţie cu opinia exprimată de majoritatea istoricilor, au existat şi cazuri în care campania din anul 1330 a lui Carol Robert a fost considerată justificată. Asemenea interpretări întâlnim la Kőváry László şi la Petrovics Fridrik Keresztély111. Kőváry crede că regele maghiar era îndreptăţit să tempereze veleităţile de independenţă ale lui Basarab şi, totodată, califică foarte aspru tactica românilor la Posada, pe care o consideră mai degrabă „un asasinat” decât o confruntare militară112.

O viziune cu totul singulară asupra evenimentelor poate fi găsită în manualul lui Joseph Dettelbach (tradus de Maklári János), în cazul căruia este greu de spus în ce măsură confuziile sale se datorează lipsei de informaţie sau unei anumite tendenţiozităţi. În pofida faptului că vorbeşte despre „defecţiunea” românilor în raport cu regele lor, Dettelbach este de părere că suveranul maghiar a comis o mare greşeală „atunci când i-a pedepsit pe aceştia prin cruzime, şi nu cu arma cea mai convingătoare a unui rege, şi anume prin indulgenţă”113. În continuare, Dettelbach scrie despre „demiterea voievodului Bazarod” şi despre „distrugerea Ţării Româneşti” de către Carol Robert, lucru pentru care îl şi condamnă pe acesta din urmă114.

În ceea ce priveşte evoluţia ulterioară a raporturilor dintre regele Ungariei şi voievodul român, toţi istoricii maghiari (cu excepţia lui Dettelbach) afirmă că în urma bătăliei de la Posada Ţara Românească şi-a dobândit

independenţa faţă de regatul maghiar şi abia după 12 ani următorul rege al Ungariei, Ludovic cel Mare, va reuşi să o readucă sub suzeranitatea Coroanei115.

3.3. Relaţiile lui Ludovic cel Mare cu Ţara Românească

În legătură cu acest ultim eveniment amintit mai sus, mulţi istorici (cum ar fi Réti Szabó Márton, Dugonics, Losontzi, Budai Ézsaiás etc.) ţin să sublinieze că revenirea Ţării Româneşti sub suzeranitatea maghiară s-a produs pe cale paşnică şi s-a datorat autorităţii deosebite de care se bucura Ludovic cel Mare. Domnul Ţării Româneşti a recunoscut suzeranitatea regelui de bunăvoie, solicitând protecţia acestuia în baza respectului pe care îl impunea personalitatea remarcabilă a suveranului116.

Alţi autori cred însă că voievodul român s-a supus doar forţat de împrejurări, temându-se de un atac al maghiarilor. Budai Ferenc, Ajtay Sámuel, Horváth Péter şi Aranyosrákosi Székely Sándor subliniază impresia deosebită pe care a produs-o victoria lui Ludovic cel Mare asupra saşilor răzvrătiţi din Ardeal, la 1343. Românii din Muntenia s-au temut că expediţia militară a regelui ar putea continua în direcţia lor şi, în aceste condiţii, au preferat să se supună acestuia, în loc să pornească lupta117.

În volumul al doilea al manualului său, Ajtay Sámuel reproducea chiar o ilustraţie, pe spatele foii de titlu, reprezentând „închinarea lui Alexandru Basarab-Vodă regelui Ungariei, Ludovic cel Mare”. Voievodul român este reprezentat stând

în genunchi în faţa regelui, care se află pe tron. Figura lui Ludovic degajă îngăduinţă şi blândeţe, în timp ce aceea a domnului român exprimă respectul şi supunerea, potrivit canoanelor obişnuite de reprezentare a scenei depunerii omagiului. Costumele purtate de Basarab şi de oamenii săi sunt identice cu cele ale nobililor maghiari, românii distingându-se, eventual, de aceştia doar prin bărbile lungi pe care le afişează118.

Un ultim element care trebuie menţionat în legătură cu această temă priveşte identificarea istorică defectuoasă a voievodului român. Numele său, ortografiat de regulă „Bazarád", apare fie singur, fie însoţit de prenume ca „Mihály" sau „Sándor". Deşi apare sub denumiri diferite, în toate cazurile, cu o singură excepţie, este vorba de voievodul Basarab I, care este identificat însă în mod greşit şi cu urmaşul său, Nicolae Alexandru (1352-1364). Acelaşi personaj apare aşadar atât în relaţie cu regele Carol Robert, cât şi cu Ludovic cel Mare119.

Singurul istoric maghiar care operează în epocă distincţia cuvenită între Basarab I şi fiul acestuia este Petrovics Fridrik Keresztély, care îl aminteşte pe voievodul contemporan lui Ludovic cel Mare numindu-l „Beszaraba Sándor" şi atribuindu-i ca perioadă de domnie intervalul 1342-1360120.

În legătură cu numele Basarabilor, mai poate fi amintită şi teoria lui Dugonics András, care dedică un capitol întreg „Ţării Basarabiei" în lucrarea sa intitulată *Stăpânirile maghiare*.

Potrivit lui Dugonics, provincia îşi luase numele de la neamul local al „Bazaradenilor”, familie care se va strămuta ulterior în Muntenia şi din care se trage şi voievodul adversar al lui Carol Robert121.

3.4. Întemeierea Moldovei

În general, aceiaşi istorici care au acordat atenţie formării Ţării Româneşti au abordat şi întemeierea Moldovei, fie în câte un capitol special, fie doar în câteva propoziţii, în funcţie de interesul fiecărui autor. Ca şi în cazul anterior, de obicei sursele folosite nu sunt semnalate, singurii care fac excepţie de la această regulă fiind Kőváry şi Székely Sándor, istorici întotdeauna mai scrupuloşi în ceea ce priveşte critica izvoarelor.

Istoricii maghiari sunt unanimi în a-i considera pe daci drept cei mai vechi locuitori ai Moldovei. În epoca migraţiilor, pe aici se vor perinda mai multe popoare, cum ar fi maghiarii, pecenegii, cumanii, tătarii şi, în sfârşit, românii122. O prezentare amănunţită a popoarelor care s-au succedat pe teritoriul Moldovei găsim la Petrovics Fridrik Keresztély. Acesta era convins că între anii 884 şi 894 Moldova fusese populată de maghiari, făcând parte şi ea din „aşa-numitul Atelcuz”. Apoi, după maghiari, Moldova a fost stăpânită de pecenegi, între anii 894-1053, apoi de cumani, între 1053-1238, şi apoi de tătari123.

Dugonics András şi Petrovics mai afirmă că după anul 1200, de teama tătarilor, „regele” Cumaniei va solicita protecţia suveranilor maghiari. În schimbul acestei protecţii, el se va supune întru totul regilor Ungariei124.

După 1230, în urma năvălirilor tătăreşti, cumanii au fost nevoiţi să părăsească teritoriile pe care le deţineau, iar Cumania a fost ocupată de tătari. Abia regele Ludovic cel Mare – scriu Petrovics, Svastics şi Kőváry – va fi cel care va reuşi, în 1352, să-i învingă în mod definitiv pe tătari şi să-i alunge de pe teritoriul Moldovei125. În aceste împrejurări, ca urmare a plecării cumanilor şi a izgonirii tătarilor, va avea loc şi trecerea peste Carpaţi, în Moldova rămasă aproape pustie, a unui mare număr de români din Maramureş, sub conducerea voievodului lor, Bogdan126.

Unii istorici, cum este Petrovics, nu pomenesc numele lui Bogdan în legătură cu aceste evenimente, dar redau în mod fidel legenda descălecatului Moldovei. Petrovics vorbeşte doar despre „nişte vânători români" din Maramureş, care, pribegind prin Moldova, vor fi copleşiţi de frumuseţea şi rodnicia pământurilor de aici. Întorşi acasă, vânătorii vor povesti despre ele rudelor lor, „în culori deosebit de ademenitoare". Sedusă de relatarea vânătorilor, românimea se va lăsa condusă spre acest pământ lăudat şi deosebit de fertil, stabilindu-se acolo, în 1359, sub conducerea unui voievod propriu şi sub protecţia Coroanei maghiare127.

În legătură cu motivele care i-au determinat pe românii din Maramureş să emigreze în Moldova, istoricii maghiari au emis mai multe teorii.

Petrovics, după cum am văzut, credincios legendei, este de părere că românii au fost atraşi

doar de rodnicia şi frumuseţea pământurilor moldovene128. Dar cei mai mulţi autori cred că acţiunea românilor maramureşeni a fost generată de un mobil mai serios şi anume de dorinţa de a ieşi de sub autoritatea regelui Ungariei129. Alţii subliniază rolul pe care l-au jucat persecuţiile religioase îndreptate de Ludovic cel Mare împotriva ortodocşilor. Fiind un sprijinitor fervent al catolicismului, regele Ludovic urmărea – după cum cred Mészáros Károly şi Kőváry László – să împiedice funcţionarea cultului ortodox în Ungaria şi să-i convertească pe adepţii săi la catolicism130.

Deoarece numărul românilor stabiliţi în fosta Cumanie era foarte mare, ei vor ajunge în curând să întemeieze un stat puternic, care se va numi Moldova. Ajungând foarte încrezători în puterile lor, românii nu vor mai dori să depindă de nimeni131. Horváth Péter va susţine chiar că, în vederea consolidării poziţiei lor, românii ortodocşi veniţi din Maramureş „i-au convertit pe toţi creştinii din Moldova la religia lor”132. Afirmaţia lui Horváth poate reprezenta şi un ecou al discuţiilor din secolul al XIX-lea referitoare la populaţia catolică sau de origine maghiară din Moldova133.

Regele Ungariei, afirmă istoricii maghiari în continuare, nu va putea tolera însă tentativele de insubordonare ale românilor din Moldova, motiv pentru care va porni împotriva lor cu armele. În urma luptelor care vor avea loc, românii vor fi înfrânţi şi obligaţi să plătească pe mai departe dări regilor Ungariei. În schimb, ei îşi vor putea

alege voievozii din propriile rânduri, cu condiţia ca aceştia să fie confirmaţi de suveranul maghiar134.

În cuprinsul lucrărilor care conţin referiri la întemeierea Moldovei, aprecierile cu privire la personalitatea lui Bogdan sau la români, în general, sunt foarte puţine. Péczeli József tânărul simte nevoia să spună câteva cuvinte despre voievodul român, caracterizându-l drept „un român obişnuit, dar curajos şi deştept şi născut pentru a da porunci”135. În ceea ce-i priveşte pe românii de sub conducerea lui Bogdan, se pot menţiona doar remarcile lui Szekér Joákim, care îi etichetează, destul de indiferent, drept „o adunătură de neam românesc”136, sau cuvintele lui Mészáros Károly, care priveşte cu înţelegere şi compasiune suferinţele de odinioară ale românilor ortodocşi supuşi presiunilor catolice şi admite, în consecinţă, că aceştia s-au purtat „fără şovăială” în conflictul lor cu regele maghiar137.

*

Ca o concluzie generală pe marginea modului în care este reflectată întemeierea ţărilor române în istoriografia maghiară a epocii, se poate afirma că relatările istoricilor în discuţie urmează destul de strâns cadrul oferit de bibliografia mai veche a problemei şi de lectura izvoarelor tradiţionale. În schimb, scoaterea în evidenţă a vechilor stăpâniri maghiare exercitate asupra Munteniei, Basarabiei sau Moldovei, datând încă din vremea cumanilor şi prelungite apoi prin relaţiile de vasalitate contractate de voievozii români, reprezintă un element care îndeplineşte o funcţie politică şi

ideologică mai apăsată, fundamentând eventualele pretenţii ale Ungariei în această direcţie.

4. Evoluţia celor două ţări române în perioada medievală

Urmărind situaţia ţărilor române în secolele următoare întemeierii, istoricii maghiari constată, în primul rând, că acestea s-au aflat mereu în stare de dependenţă faţă de vecinii lor, Ungaria, Polonia sau Imperiul Otoman.

Horváth Péter, de exemplu, scria în 1823 în felul următor: „Până la domnia regelui Rudolf, Valahia – care a fost anexată Coroanei maghiare de către regele Ladislau cel Sfânt, în 1086, imediat după înfrângerea cumanilor – s-a închinat de mai multe ori în faţa regilor maghiari şi a fost menţinută sub suzeranitatea acestora". Mai târziu însă, „în vremurile în care Transilvania şi Ungaria se căzneau în luptele cu turcii, Valahia va înclina spre turci şi spre principii transilvăneni, până când, în 1699, în urma păcii de la Karlowitz, va ajunge în stăpânirea turcilor"138.

Din 1530, afirmă în continuare Horváth, şi Moldova se va afla sub stăpânire turcească, în condiţiile în care sultanul Soliman îi promisese voievodului Petru al IV-lea că va respecta „integritatea statului, precum şi a legilor, a veniturilor şi a religiei acestuia"139.

În termeni asemănători se exprima la 1830 şi Petrovics Fridrik Keresztély. El atrăgea însă atenţia asupra faptului că jurământul de fidelitate faţă de regii Ungariei nu a fost respectat întotdeauna de către domnii Ţării Româneşti. Aşa s-a întâmplat, de pildă, cu „Mircse" (Mircea cel

Bătrân), care, în opinia lui Petrovics, „a început să ţină cu turcii”. Câştigul pe care l-a obţinut însă Mircea de pe urma acestei reorientări, scrie ironic autorul maghiar, a fost acela că din anul 1414 turcii i-au impus plata unei dări anuale. „De atunci, puterea Ungariei în Ţara Românească a început să dispară”, Muntenia intrând de acum înainte pe orbita politică a Porţii. În felul acesta, voievozii vor fi desemnaţi când de rege, când de sultan, pentru ca, după bătălia de la Mohács, Ţara Românească să cadă în întregime sub robia turcească. Este adevărat, în timpul împăratului Leopold I oştirile acestuia au ocupat din nou Ţara Românească, dar în urma păcii de la Karlowitz ea a fost retrocedată turcilor140.

În ceea ce priveşte situaţia Moldovei, Petrovics pune în lumină o evoluţie similară:

După moartea lui Ludovic cel Mare, Moldova se supunea când Ungariei, când Poloniei. Turcilor a început să le plătească tribut din 1456. Mai târziu, prin curajul şi vitejia voievodului Ştefan cel Mare („Nagy István”), care a domnit între anii 1458-1504, Moldova a devenit independentă atât faţă de Ungaria, cât şi faţă de Polonia şi Turcia, linguşindu-se în faţa acestora doar atunci când avea nevoie de una sau de alta.

După moartea lui Ştefan cel Mare însă, continuă Petrovics, în 1513, chiorul Bogdan-Vodă (1504-1517) se va obliga la supunere totală şi plata tributului către Înalta Poartă. De atunci, Moldova se va afla neîntrerupt sub jugul turcilor. N-au adus schimbări nici cei doi ani de domnie a lui Iacob Eraclide („Heraklidész Jakab”), dintre

1561-1563, şi nici marile războaie din secolele XVII-XVIII, până când Maria Tereza nu va ocupa Bucovina, în 1775141.

În 1840, alt autor maghiar, Pulszky Ferenc, manifestă şi el un interes mai pronunţat pentru istoria Principatelor, în lucrarea sa consacrată navigaţiei pe Dunăre142. Şi în rândurile sale se simte influenţa unor comentarii prezenteiste, influenţate de opiniile epocii cu privire la chestiunea orientală şi problematica orientării politice a Principatelor.

Ca şi Petrovics, Pulszky afirmă că în Evul Mediu „Moldova şi Ţara Românească plăteau dări când Ungariei, când Poloniei”143. Comentând această situaţie, istoricul maghiar opinează că atât Moldova, cât şi Ţara Românească suportau cu greu orice hegemonie străină. Cu atât mai greu vor accepta supremaţia unor regi care, asemenea lui Ludovic cel Mare şi Matei Corvin, se străduiau să introducă ritul religios roman în locul celui grecesc. Însă atunci când turcii se vor apropia, iar Bulgaria va fi ocupată după bătălia de la Nicopole, aceste provincii încep să simtă că distrugerea lor nu mai este departe şi, drept urmare, mai ales după prima bătălie de pe Câmpia Mierlei, vor fi gata să se dea de partea turcilor pentru a-şi păstra autonomia şi religia lor. Aşa se explică şi trădările voievozilor Gheorghe Brancovici şi Vlad Dracul („Drákul vajda”), care au împiedicat de mai multe ori victoria lui Iancu de Hunedoara144.

O scurtă menţiune referitoare la statutul Moldovei în Evul Mediu, în acelaşi ton pe care l-am surprins şi mai sus, întâlnim în manualul din

1845 al lui Török János, unde se afirmă următoarele:

Această ţară a depins aproape întotdeauna de alte ţări, cum ar fi Ungaria, Polonia şi, mai târziu, Turcia145.

În sfârşit, merită a fi amintită şi opinia lui Vahot Imre, care, în lucrarea sa despre *Emigranţii maghiari din Turcia146*, include un capitol intitulat *Ţara Românească şi locuitorii ei*. Şi consideraţiile lui Vahot se disting prin discordanţă în raport cu felul în care sunt văzute aceleaşi aspecte în istoriografia română, ele conţinând şi o surprinzătoare apreciere favorabilă a epocii fanariote:

În timpul stăpânirii romane, Valahia făcea parte din Dacia. Apoi, în secolele al XI-lea şi al XII-lea, ea va fi dependentă de Bizanţ, iar după prăbuşirea acestuia se va supune când Coroanei maghiare, când celei poloneze, până când, în 1421, va ajunge sub jugul turcilor. De atunci, principele ei (hospodarul) va fi numit întotdeauna de către Poarta Otomană, îndatorirea principală a acestuia fiind trimiterea cu regularitate a tributului anual la Constantinopol. Până la începutul secolului al XVIII-lea, poporul român era apăsat de cea mai înfricoşătoare stare de barbarie şi de sclavie şi doar din anul 1716, când demnitatea de hospodar a fost preluată de Nicolae Mavrocordat („Maurocordatus Miklós”), un bărbat de origine greacă, şi deţinută apoi o vreme bună tot de greci – a început să răsară întrucâtva şi printre români soarele libertăţii şi al civilizării147.

*

Pe lângă laitmotivul statutului subordonat al Principatelor în perioada medievală, alt subiect care apare frecvent priveşte tentativele voievozilor români de a se debarasa de sub tutela suzeranilor lor. Evident, istoricii maghiari au în vedere, în primul rând, cazurile de insubordonare a domnitorilor români în raport cu regii Ungariei sau cu principii Transilvaniei. Cele mai cunoscute episoade de acest gen se leagă de conflictele dintre Mircea cel Bătrân şi Sigismund de Luxemburg, respectiv Ştefan cel Mare şi Matei Corvin. De asemenea, într-o măsură mai mică, se acordă atenţie şi disputelor dintre Iancu de Hunedoara şi Vlad Dracul, Matei Corvin şi Vlad Ţepeş, Gheorghe Rákóczy al II-lea şi Vasile Lupu.

4.1. Conflictul dintre Sigismund de Luxemburg şi Mircea cel Bătrân

Disputa politico-militară dintre regele Sigismund şi voievodul român ocupă un spaţiu important în rândul referinţelor istoriografice maghiare cu privire la români. De asemenea, ea ilustrează toate clişeele puse în lumină de istoria raporturilor dintre regii Ungariei şi domnitorii români, respectiv tema lipsei de loialitate a vasalului insubordonat, alianţa vinovată a românilor cu turcii, trădarea de către români a aliatului lor creştin.

În lucrarea sa *Magyarok eredete* (*Originea maghiarilor*), Szekér Joákim se arată profund revoltat de atitudinea manifestată de Mircea faţă de regele Sigismund. După înfrângerea turcilor la „Kis Nikopoly”, în 1392 – relatează Szekér –, regele Sigismund se îndrepta spre casă,

traversând Ţara Românească. Pe drum, el va fi confruntat însă „cu imensa ingratitudine a voievodului Merche, pe care nu demult îl reinstalase în poziţia sa pierdută”, adică îl ajutase să-şi recapete tronul. Având cunoştinţă de faptul că

Sigismund trebuie să traverseze drumurile înguste din munţii Pazata, Mircea i-a plasat în cale pe ostaşii săi români cu temperament de bandiţi, care, în momentul sosirii lui Sigismund şi a suitei sale, au început să tragă în ei cu săgeţi otrăvite148.

În final, Szekér regretă că regele nu a putut să se răzbune şi să pedepsească trădarea voievodului român, datorită altor pericole, mai mari, cu care se confrunta în acea perioadă regatul maghiar149.

Caracterul nerecunoscător şi duplicitar de care ar fi dat dovadă Mircea va fi evidenţiat de mulţi alţi istorici maghiari. Cs. Svastics Ignác, de pildă, menţionează că în anul 1393 a avut loc o confruntare a regelui Sigismund cu românii din Muntenia, care, încrezându-se în alianţa lor cu turcii, nu numai că s-au debarasat de dominaţia Sfintei Coroane, dar, ca inamici, au trecut şi la devastarea hotarelor maghiare150.

În aceste împrejurări, regele Sigismund va porni împotriva turcilor şi, după înfrângerea acestora la Nicopole, în 1393, se va răfui şi cu românii. Svastics scrie că regele l-a strâmtorat atât de tare pe Myrek, voievodul acestei provincii, încât acesta s-a umilit până la pământ şi, printr-un jurământ fierbinte, a preluat din nou pe umerii săi

suzeranitatea Sfintei Coroane151.

O nouă dovadă a duplicităţii manifestate de voievodul român, în opinia istoricilor maghiari, o constituie alianţa încheiată de acesta (la fel ca şi domnul Moldovei) cu Polonia, în anul 1390, alianţă care, potrivit respectivilor autori, era una extrem de primejdioasă pentru interesele regatului maghiar. Virág Benedek152 şi Péczeli József tânărul153 menţionau în acest context şi expediţiile militare pornite de Sigismund împotriva vasalilor săi din Moldova şi Ţara Românească, în scopul pedepsirii acestora. În legătură cu campania din 1390, având ca scop „umilirea lui Mircse", Virág ţine să evidenţieze teama pe care le-a provocat-o românilor oastea numeroasă a regelui maghiar, care îi va pune pe fugă pe vasalii necredincioşi154.

Lipsa de loialitate a lui Mircea faţă de suzeranul său este evidenţiată şi de Kőváry László, care afirmă că, în 1395, „Mircse l-a părăsit pe Sigismund" şi s-a aliat cu turcii, în pofida tratatului de alianţă pe care îl semnase cu regele la Braşov155.

Singurele aprecieri favorabile la adresa lui Mircea formulate de vreun istoric maghiar al vremii pot fi întâlnite în lucrarea lui Horváth Mihály, *Istoria maghiarilor*, în care istoricul liberal accentuează rolul voievodului muntean în obţinerea victoriei antiotomane de la Nicopole:

Succesul expediţiei militare a lui Sigismund depindea în mare măsură de amiciţia voievodului muntean Myrcse, deoarece numai prin ţara acestuia se putea ajunge la tabăra turcilor de la

Nikopoly. Astfel, Sigismund a încheiat cu voievodul Ţării Româneşti – care la început înclina spre Polonia – un tratat de alianţă, semnat în Transilvania, potrivit căruia acesta din urmă îi asigura lui Sigismund trecere liberă şi aprovizionarea oştilor regeşti cu arme şi alimente.

Ajutorul militar al lui Mircea a jucat un rol important, deoarece „în felul acesta tabăra lui Sigismund a sporit cu ostaşi români, iar asediul cetăţii Nicopole s-a putut încheia cu succes”156.

Alţi istorici maghiari, cum ar fi Svastics, Virág şi Péczeli, se referă în lucrările lor şi la conflictele pe care regele Sigismund le-a avut în aceeaşi perioadă cu voievodul Moldovei, „István vajda”, care dorea şi el să rupă relaţiile cu suzeranul maghiar. Domnul moldovean va fi pedepsit însă pentru încercarea sa şi readus sub ascultarea regelui maghiar în urma unei expediţii militare157.

4.2. Conflictul dintre Iancu de Hunedoara şi „voievodul Drákula”

Alt exemplu negativ care reflectă atitudinea domnilor din Ţara Românească faţă de aliaţii lor din Ungaria sau Transilvania va fi cel al „voievodului Drákula”. El va fi amintit în istoriografia maghiară ca un personaj care „l-a trădat” pe Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, în urma bătăliei de la Varna, din 1444. Acest subiect va fi tratat de toţi istoricii maghiari ai vremii care vor scrie despre faptele şi originea lui Iancu de Hunedoara158.

Trebuie clarificată în acest punct şi chestiunea numelui pe care îl dau istoricii

maghiari voievodului muntean. Vlad Dracul, adversarul lui Iancu de Hunedoara, este menţionat întotdeauna fără prenume, doar ca „Drákula”, „Dracula” sau „Drakul”. În schimb, fiul său, Vlad Ţepeş, care apare în istoriografia epocii în legătură cu conflictul care îl opune lui Matei Corvin, va fi amintit de toţi istoricii sub numele simplu de „Vlád”, cu excepţia lui Kőváry, care îl confundă cu tatăl său, numindu-l „Vlád Drákula”.

În ceea ce priveşte relaţia dintre Iancu şi Vlad Dracul, toţi istoricii maghiari care s-au ocupat de această problemă îl condamnă cu severitate pe voievodul român pentru că l-a prins şi la întemniţat pe Iancu după înfrângerea acestuia la Varna159. În opinia istoricilor maghiari, fapta acestui „principe perfid”160 era cu atât mai gravă cu cât prin prinderea lui Iancu de Hunedoara „Dracula” nu urmărea altceva decât câştigarea bunăvoinţei turcilor, duşmanii Coroanei maghiare161.

În aceste condiţii, răzbunarea voievodului ardelean, care, după spusele istoricilor maghiari, îi va decapita pe domnul român şi pe fiul mai mare al acestuia, în timp ce fiului mai mic îi va scoate ochii, apărea ca o măsură firească, de reparare energică a prejudiciului provocat, pe coordonatele mentalităţii medievale care sancţiona trădarea unui vasal sau aliat.

Condamnarea acţiunilor voievodului român de către istoricii maghiari se explică şi în contextul prezentării elogioase a lui Iancu, în calitatea sa de erou exemplar al istoriei Ungariei. În consecinţă, niciun adversar al său nu putea

beneficia de vreo scuză pentru faptele sale.

4.3. Conflictul dintre Matei Corvin şi Vlad Ţepeş

Raporturile dintre Ungaria şi Ţara Românească nu vor fi prezentate într-o lumină mai bună nici în paginile dedicate domniilor fiilor lui Iancu şi „Dracula”, respectiv Matei Corvin şi Vlad Ţepeş.

Referirile la conflictul dintre cei doi sunt mai rare, cele mai importante precizări putând fi întâlnite în operele lui Horváth Mihály şi Kőváry162. În schimb, atenţia istoricilor este atrasă într-o măsură mai mare de caracterul sadic pe care l-ar fi avut voievodul român.

Bazându-se pe lucrările lui Katona şi Engel, Horváth Mihály relatează că „Vlád”, domnul Ţării Româneşti, s-a refugiat în Transilvania pentru a cere ajutorul lui Matei Corvin împotriva turcilor care l-au detronat şi l-au înlocuit cu fratele său „Radul”.

Însă la scurt timp după retragerea turcilor din provincie – continuă Horváth –, a apărut şi Radu împreună cu mai mulţi boieri, care l-au acuzat pe Vlad de cruzimi înfiorătoare, datorită cărora poporul s-ar fi îndepărtat atât de mult, încât nu ar mai dori să-l reprimească. Plângeri asemănătoare împotriva lui Vlad a mai auzit Matia şi de la transilvăneni, fapt pentru care îl va întări pe Radu în scaunul său, iar pe Vlad îl va duce ca prizonier la Buda, unde acesta îşi va ispăşi faptele nemiloase prin 14 ani de detenţie163.

Acelaşi scenariu poate fi regăsit în *Istoria Transilvaniei* a lui Kőváry László, cu singura

diferenţă că în lucrarea lui Kőváry protagonistul acestor evenimente este numit „Vlád Drákula”, iar detenţia sa este plasată la Belgrad164. În ceea ce priveşte caracterul domnului român, şi Kőváry insistă asupra cruzimii acestuia, apreciind că

Vlád Drákula ştia foarte bine cum să-i facă pe oameni să sufere. De exemplu, îi plăcea să petreacă printre turcii care se chinuiau traşi în ţeapă165.

4.4. Conflictul dintre Matei Corvin şi Ştefan cel Mare

În capitolele dedicate domniei lui Matei Corvin, istoriografia maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea a insistat şi asupra confruntării militare de la Baia („Bánya” sau „Moldovabánya”), intervenită la 1467 între regele Ungariei şi domnul Moldovei, denumit „István” sau (cu referire la numele tatălui său) „Bogdanovich István”.

Prezentând momentul respectiv, istoricii maghiari arată mai întâi că în timpul domniei lui Matei Corvin existau trei pretendenţi la tronul Moldovei166. Szekér Joákim îi şi nominalizează, amintindu-i pe „István”, „Péter” şi „Berendei”167. Din confruntarea care i-a opus pe cei trei a ieşit învingător Ştefan, „care a fost cel mai puternic dintre ei”168.

Voievodul Ştefan, care se instalase pe tronul Moldovei fără ştirea regelui maghiar şi care dorea să îşi păstreze poziţia fără acordul acestuia, intenţiona să stabilească relaţii bune cu Poarta Otomană169. Din această cauză, precum şi pentru că Ştefan („principele sperjur al Moldovei”170)

simpatiza cu răzvrătiţii din Transilvania171, Matei Corvin se hotărăşte să-l pedepsească pe vasalul său necredincios.

După înfrângerea răscoalei din Transilvania, regele maghiar trece în Moldova pentru a se confrunta cu Ştefan172. Informaţiile cu privire la bătălia decisivă care s-a dat între cei doi la Baia au fost preluate de istoricii maghiari îndeosebi din cronicile lui Thuróczi János şi Antonio Bonfini. Maghiarii vor fi luaţi prin surprindere, fiind atacaţi noaptea, în timp ce dormeau. Szekér Joákim este de părere că domnul moldovean a apelat la această tactică deoarece „nu prea avea încredere în forţele sale" şi spera că va avea şanse mai mari de victorie dacă adversarii săi vor fi nepregătiţi173. Oricum, în urma acestui atac maghiarii vor suferi mari pierderi, însuşi regele fiind rănit.

Dar, în contrast cu imaginea acreditată în istoriografia română cu privire la deznodământul şi urmările acestei bătălii, majoritatea istoricilor maghiari ai epocii îi rezervă laurii finali tot gloriosului rege Matia. În pofida situaţiei dezavantajoase şi a pierderilor suferite, scriu ei, regele va reuşi totuşi să-şi îmbărbăteze ostaşii şi să-i conducă în cele din urmă spre victorie. În final, voievodul Ştefan se va recunoaşte învins şi se va supune din nou regelui maghiar174.

Istoricii care nu dau mai multe amănunte referitoare la acest moment, cum ar fi Joseph Dettelbach sau Ajtay Sámuel, reţin însă şi ei această concluzie, scriind despre „acţiunea reuşită" a lui Matia îndreptată împotriva

ardelenilor şi moldovenilor care s-au opus regelui maghiar175.

Singurii istorici care manifestă opinii oarecum diferite cu privire la bătălia de la Baia şi urmările ei sunt Kölesy Vince Károly şi Horváth Mihály. Ei admit că regele maghiar a fost înfrânt şi că Matia s-a retras în Transilvania cu scopul de a-şi reface forţele, chiar dacă, în final, Ştefan „i-a luat-o înainte şi i s-a închinat, iar Matia l-a iertat pe voievodul pocăit”176, voievod care, „ulterior, va aduce servicii utile Coroanei maghiare în luptele cu turcii”177.

4.5. Atitudinea lui Matei Corvin faţă de ortodocşi

Au existat şi câţiva istorici maghiari ai epocii interesaţi de atitudinea regelui Matia faţă de ortodocşii din cuprinsul regatului său, subiect care poate prezenta interes şi din punctul de vedere al relaţiei sale cu românii. Mészáros Károly şi Kőváry László s-au oprit asupra acestei probleme în lucrările lor, *Istoria ruşilor din Ungaria*, respectiv *Istoria Transilvaniei*.

Cei doi istorici au analizat în paralel politica lui Ludovic cel Mare şi a lui Matei Corvin faţă de populaţia ortodoxă, ajungând la concluzia că în timp ce primul i-a supus pe ortodocşi unei veritabile persecuţii178, cel de-al doilea a respectat opţiunea confesională a rutenilor, sârbilor şi românilor şi chiar i-a absolvit pe aceştia de plata dijmei bisericeşti179.

Mészáros Károly era de părere că această atitudine manifestată de Matei Corvin ar fi fost motivată de următoarele elemente:

Ura sa împotriva ierarhiei de la Roma şi dorinţa de autonomie în raport cu Biserica; caracterul său tolerant şi sentimentele sale părinteşti, manifestate nu numai faţă de diferitele categorii sociale, dar şi faţă de confesiunile religioase; nu în ultimul rând, faptul că şi el se trăgea din români, iar cele mai strânse relaţii le-a avut cu principii Moldovei şi ai Ţării Româneşti180.

Se poate aprecia că această valorizare pozitivă a politicii confesionale atribuite lui Matei Corvin se explică nu numai ca o ilustrare a cultului istoriografic dedicat marelui suveran, ci şi ca o aluzie contemporană, în sensul atragerii românilor şi ortodocşilor de partea cauzei maghiare, printr-o politică înţeleaptă şi tolerantă.

4.6. Conflictul dintre Gheorghe Rákóczy al II-lea şi Vasile Lupu

Pentru secolul al XVII-lea, principalul conflict româno-maghiar menţionat în lucrările de istorie care ne interesează este cel dintre principele ardelean Gheorghe Rákóczy al II-lea şi domnul Moldovei Vasile Lupu181.

Informaţiile legate de acest subiect sunt extrem de sumare, limitându-se de regulă la precizarea că în anul 1653 Vasile Lupu a fost detronat de către principele ardelean şi înlocuit cu Ştefan, fostul cancelar al voievodului. Domnul apare de obicei sub numele de „Basilius moldvai vajda”, dar şi ca „Balázs Farkas”, aşa cum îl numeşte Bethlen Imre, care redă şi traducerea românească a acestui nume: „Lupuj Basilius”.

Losontzi István şi Kőváry László dau şi

explicaţii referitoare la cauzele care au provocat intervenţia lui Rákóczy. Losontzi afirmă că Lupu a fost înlocuit deoarece „nu a vrut să se închine în faţa lui Rákóczy”182, în timp ce Kőváry scrie că Lupu încheiase o înţelegere cu iezuiţii din Ungaria împotriva principelui transilvănean, situaţie care a condus la riposta militară a acestuia183.

Deşi este vorba despre un subiect mai recent, reflectarea sa se opreşte la aceste menţiuni, în condiţiile în care interesul epocii era îndreptat mai ales în direcţia istoriei îndepărtate, medievale.

4.7. Relaţiile dintre principii Rákóczy şi domnii Ţării Româneşti

Între puţinele cazuri în care istoricii maghiari evidenţiază bunele relaţii care ar fi existat între conducătorii români şi cei maghiari se numără, în primul rând, episodul colaborării dintre principii Gheorghe Rákóczy I şi Gheorghe Rákóczy al II-lea, pe de o parte, şi domnii munteni Matei Basarab şi Constantin Şerban, pe de altă parte.

Şi în cazul acestui subiect referinţele sunt destul de puţine, ele rezumându-se la consemnarea bunelor raporturi care ar fi existat între cele două părţi. Astfel, Kőváry László scrie că Rákóczy I l-a sprijinit în 1632 pe „Máthé, voievodul Ţării Româneşti”, să ajungă pe tron, deoarece în persoana lui principele ardelean şi-a găsit „un aliat fidel”184. În anii 1637-1638, Matei Basarab va fi sprijinit din nou de Rákóczy în disputa pe care o purta cu Vasile Lupu185.

Bunele relaţii cu voievodul român vor fi întreţinute şi de către Gheorghe Rákóczy al II-lea, care îl va ajuta şi el pe Matei cu ocazia unui alt

conflict al acestuia cu Vasile Lupu, în 1653[186]. Principele îşi menţine alianţa cu Muntenia şi după moartea lui Matei Basarab, colaborând la fel de bine şi cu urmaşul acestuia, Constantin Şerban („Sorbán Constantin”). Rákóczy îl va sprijini pe noul său aliat inclusiv împotriva seimenilor răsculaţi din Muntenia, în anul 1655[187].

*

Istoria relaţiilor dintre voievozii ţărilor române şi regii maghiari sau principii Transilvaniei reprezintă una dintre temele importante prin intermediul cărora subiecte româneşti pătrund în istoriografia maghiară. În general, o asemenea temă este cât se poate de obişnuită în contextul scrierilor istorice dedicate Evului Mediu, în paginile cărora conflictele militare ocupau un loc principal. Dintr-un asemenea motiv ne-am aştepta ca tema respectivă să aibă un potenţial redus de instrumentare ideologică, iar bătăliile românilor cu maghiarii în Evul Mediu să nu fie interpretate neapărat ca o aluzie la contemporaneitate.

Totuşi, se remarcă faptul că în majoritatea cazurilor românii apar în calitate de adversari ai maghiarilor, momentele de colaborare fiind mult mai rare. Se creează astfel, încă de la nivelul acestei teme, premisele unei istorii a eternului conflict care ar fi opus dintotdeauna cele două popoare. În plus, tema nelipsită a vasalităţii ţărilor române faţă de Coroana Ungariei subliniază puternic şi ideea că românii au fost subordonaţi în permanenţă maghiarilor, că aceştia le-au fost întotdeauna superiori, pe parcursul unei

îndelungate istorii. La fel după cum istoricii români îi vor acuza mereu pe regii maghiari, polonezi sau pe alţi conducători apuseni că nu i-au sprijinit suficient pe români în luptele cu turcii, în mod similar, şi istoricii maghiari îi învinuiesc pe voievozii români că aceştia au trădat, s-au aliat cu păgânii, au fost perfizi şi oportunişti. Ambele părţi vor reuşi să identifice argumente convingătoare pentru a-şi susţine respectivele puncte de vedere în noianul de cronici şi documente provenite din perioada medievală, ca şi în paginile istoricilor care au scris ulterior despre aceste aspecte.

5. Originea lui Iancu de Hunedoara

Problema originii lui Iancu de Hunedoara reprezintă o temă de cel mai mare interes pentru felul în care imaginea românilor se reflectă în istoriografia maghiară. Este unul dintre rarele subiecte care, având tangenţă cu istoria românească, fac obiectul unui interes special al istoricilor maghiari. Tema în discuţie figurează ca un element nelipsit din orice lucrare de ansamblu dedicată epocii respective şi, în acelaşi timp, este abordată într-o sumă de studii şi disertaţii consacrate exclusiv acestui subiect. Conturarea unei „probleme" şi a unei dispute istoriografice pe această temă ne arată că avem de-a face cu un subiect sensibil, cu o puternică încărcătură ideologică, partizană188.

O primă constatare care se impune este aceea că majoritatea istoricilor maghiari ai vremii erau de părere că problema originii voievodului transilvănean nu putea fi soluţionată cu exactitate: „Din ce neam se trăgea şi cine îi erau părinţii?" se

întreba Budai Ferenc, în mod retoric, la 1805, dând un răspuns cât se poate de sceptic: „Până în zilele noastre, aceste lucruri nu au putut fi lămurite de către savanţii noştri”189.

Opinia lui Budai Ferenc era împărtăşită şi de alţi istorici, cum ar fi Budai Ézsaiás, Czuczor Gergely, Aranyosrákosi Székely Sándor, Kőváry László sau Teleki József.

Budai Ézsaiás şi Aranyosrákosi Székely Sándor susţineau că originea lui Iancu este una „nesigură”190, iar Czuczor Gergely regreta că „părerile diferite legate de naşterea eroului nostru” nu au fost verificate suficient de către istoricii din trecut191. La rândul său, Kőváry aprecia că originea acestei familii nu a fost elucidată pe deplin nici până astăzi. Ea a fost cercetată adeseori de istoricii maghiari, dar şi de cei străini, şi poate tocmai de aceea adevărata origine nu va fi cunoscută niciodată192.

În sfârşit, Teleki József mai credea şi el, la 1852, că originea lui Iancu de Hunedoara este învăluită în continuare în mister193.

Pe de altă parte, în pofida acestei indecizii, observăm că istoricii epocii erau bine familiarizaţi cu toate teoriile şi ipotezele formulate anterior în bibliografie pe marginea respectivei chestiuni. Întotdeauna ei pleacă de la analiza cronicilor şi izvoarelor narative de epocă194, precum şi a legendelor sau tradiţiilor existente în spaţiul cultural maghiar, românesc sau sârbesc. De fapt, această tradiţie legendară, prelucrată apoi de numeroşi istorici, va furniza temeiul principal al polemicii de mai târziu.

Istoricii care ne interesează citează dintre antecesorii lor pe Thuróczi, Antonio Bonfini, Heltai Gáspár, Pethő Gergely, Daniel Cornides, Pray György, Katona István, Benkő József sau autori germani cum ar fi Gebhardi, Engel sau Schwartner. Le erau cunoscute inclusiv unele cronici moldo-muntene, precum şi cele bizantine (Ducas, Chalcocondil) sau poloneze (Długosz).

Urmărind felul în care se conturează tradiţia referitoare la originea lui Iancu de Hunedoara la autorii pe care îi citează istoricii maghiari din prima jumătate a secolului al XIX-lea, observăm că o primă sursă o reprezintă cronica lui Thuróczi János. Scrisă în secolul al XV-lea, în timpul domniei lui Matei Corvin, ea transmitea, din acest motiv, o imagine extrem de favorabilă familiei Huniazilor195. Thuróczi susţinea teza originii româneşti a lui Iancu de Hunedoara, fiind de părere că acesta provenea dintr-o familie de mari boieri din Ţara Românească, venită în Transilvania în timpul regelui Sigismund de Luxemburg. Opinii asemănătoare întâlnim la Nicolaus Olahus (el însuşi un membru al familiei Huniazilor), precum şi la Enea Silvio Piccolomini şi Laonic Chalcocondil196.

Altă sursă importantă din secolul al XV-lea va fi cronica umanistului italian Marco Antonio Bonfini, istoricul de curte al regelui Matia. După cum scrie profesorul Camil Mureşanu, Bonfini se bazează în mare parte pe informaţiile lui Thuróczi, dar, totodată, amplifică relatările acestuia, mai ales în descrierea episoadelor, în parte punând la contribuţie şi alte informaţii, în parte plăsmuind,

cu tendinţe panegirice şi retorice, în spiritul istoriografiei umaniste şi imitând pe istoricii romani, îndeosebi pe Titus Livius.

De aceea, crede profesorul Mureşanu, cronica lui Bonfinius trebuie examinată cu un plus de spirit critic197.

În ceea ce priveşte originea lui Iancu, Bonfini era de părere că tatăl acestuia fusese un boier pe nume Buth, Bud sau Buthi Voyk, descendent al familiei romane a Corvinilor, iar mama – o grecoaică, dintr-o familie imperială198.

Cronicile ulterioare din secolul al XVI-lea, cum ar fi cele ale lui Heltai Gáspár sau Pethő Gergely, îl urmează îndeaproape pe Bonfini, nemaiputând fi socotite surse de primă mână în ceea ce priveşte informaţia istorică199.

În schimb, ele vor îmbogăţi în mod substanţial imaginea proiectată asupra subiectului, aducând o contribuţie decisivă la crearea unei tradiţii istoriografice concurente cu privire la originea lui Iancu. Noile versiuni propun o viziune justificativă, ideologizată, îndreptată acum spre confecţionarea unei origini ilustre cu rădăcini locale, ţinând în mod decisiv de istoria Ungariei.

Textul de bază al acestei noi tradiţii va fi cronica lui Heltai Gáspár200, care a lansat legenda populară maghiară explicativă la adresa stemei Corvineştilor, referitoare la inelul regelui Sigismund al Ungariei, furat de un corb201. Potrivit acestei legende expuse de Heltai, regele Sigismund, aflat în trecere prin comitatul Hunedoarei, va poposi în casa unui nobil local şi

se va îndrăgosti de fiica acestuia. Din relaţia lor se va naşte, mai târziu, viitorul guvernator al Ungariei Iancu de Hunedoara. La despărţire, regele Sigismund îi dăduse tinerei un inel, sfătuind-o ca în caz de nevoie să vină la curtea regală şi să apeleze la ajutorul său, inelul având rolul de a facilita accesul fetei la curte. După naşterea lui Iancu, tânăra porneşte spre curtea din Buda pentru a solicita sprijinul lui Sigismund în creşterea copilului, luând cu ea inelul dăruit de rege. Pe drum însă, inelul va fi smuls de un corb din mâinile copilului. Disperarea de moment a tinerei mame va fi curmată prin recuperarea inelului de către fratele ei, care a reuşit să săgeteze corbul. Astfel, drumul spre Buda poate fi continuat şi totul se va termina cu bine: Sigismund o va recunoaşte pe tânăra mamă şi va lua copilul în grija sa, reţinându-l şi crescându-l la curtea regală maghiară.

Combinând datele legendei cu textul lui Bonfini, Heltai va formula propria sa teorie cu privire la originea lui Iancu. Potrivit lui, Sigismund a avut o relaţie cu fiica unui nobil român din comitatul Hunedoarei, numită „Morzsinai Erzsébet”. În momentul în care a aflat că tânăra aşteaptă copilul său, regele a măritat-o cu Buth, un boier român refugiat din Ţara Românească. După moartea lui Buth, Erzsébet va porni spre curtea lui Sigismund, împreună cu micuţul János şi cu fratele ei, Gáspár, pe drum având loc episodul legendar al întâlnirii cu corbul.

Aceste versiuni, formulate în textele lui Thuróczi, Bonfini şi Heltai, vor fi preluate de către

toţi istoricii maghiari din secolele XVII-XVIII, urmând ca tot la acestea să se raporteze şi autorii din prima jumătate a secolului al XIX-lea202. Confruntaţi cu diferitele ipoteze existente, respectivii istorici le vor interpreta însă în noul context ideologic al vremii lor.

Autorii care abordează acum problema originii lui Iancu pot fi grupaţi în două mari categorii, între care se va institui adeseori o relaţie polemică: un grup susţine ideea originii româneşti a lui Iancu; cel de-al doilea, mai numeros, ideea originii maghiare. Ambele teorii cunosc o serie de variante.

Într-o primă variantă a teoriei originii româneşti a lui Iancu, se insistă asupra faptului că acesta fusese copilul nelegitim al regelui Sigismund, rezultat din relaţia cu fiica unui nobil român din părţile Hunedoarei. O asemenea opinie întâlnim în lucrarea lui Hatvany Pál, *Némely feljegyzésre méltó dolgok* (*Câteva întâmplări demne de consemnat*)203, în care autorul se bazează exclusiv pe cronica lui Heltai în redarea respectivului episod.

Altă variantă a teoriei sorgintei româneşti a voievodului ardelean susţine că nu mama, ci tatăl acestuia fusese de origine română. Urmându-l probabil pe Bonfini, Kölesy Vincze Károly, în lucrarea sa *Nemzeti Plutarkus* (*Plutarh naţional*), din 1815, expune următoarea versiune:

Corvinus János, numit altfel şi Hunyadi, era renumit în întreaga lume ca un viteaz de care se temeau turcii. El s-a născut în satul Holló [=Corb] din Transilvania, în 1402204.

Tatăl său fusese

Buto, ostaş şi nobil român, iar mama, Paleologa Erzsébet, rudă cu ultimul împărat grec de la Constantinopol205.

Chiar dacă pe măsură ce ne îndepărtăm de începutul secolului al XIX-lea întâlnim tot mai puţini susţinători ai tezei originii româneşti a lui Iancu de Hunedoara, totuşi ea nu va dispărea niciun moment din câmpul dezbaterii istoriografice maghiare. La 1843, de exemplu, Majláth János scria în felul următor:

Atât Hunyadi János, cât şi Zrínyi Miklós au fost maghiari prin faptele lor, dar, în ceea ce priveşte originile, Hunyadi János a fost român, iar Zrínyi Miklós croat206.

Majláth găsea în acest mod o foarte potrivită modalitate de conciliere a propriei opinii istoriografice cu exigenţele ideologiei naţionale a momentului.

Majoritatea istoricilor maghiari ai epocii se vor pronunţa însă în favoarea teoriei originii maghiare a lui Iancu. În plus, de multe ori, atunci când îşi susţin ideile, ei se raportează la opiniile adverse, reieşind astfel un pronunţat caracter polemic al tezei pe care o formulează. În unele cazuri, lucrările pe această temă ale istoricilor vremii vor primi chiar o finalitate politică directă, lucru care explică şi insistenţa cu care ideile lor erau susţinute.

O astfel de situaţie a fost generată de apariţia memoriului românesc din anul 1791, faimosul *Supplex Libellus Valachorum*, în a cărui argumentaţie s-a apelat şi la exemplul românităţii

lui Iancu de Hunedoara pentru a se susţine revendicările româneşti207. Faptul că Iancu sau Matei Corvin, români de origine, au putut să ajungă în cele mai înalte demnităţi ale regatului Ungariei era prezentat ca un argument în favoarea ideii că românii din Evul Mediu au fost egali în drepturi cu maghiarii, secuii sau saşii din Transilvania. Discriminarea lor actuală ar fi aşadar rezultatul unui abuz, şi nu consecinţa perpetuării unei tradiţii istorice.

Supplex-ul susţinea teza originii româneşti a lui Iancu bazându-se pe lucrările istorice ale lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai sau Petru Maior208, cărora, la rândul lor, nu le fusese greu să-şi documenteze teoria pe baza bibliografiei şi a izvoarelor existente. Ei vor fi însă primii care vor atribui acestei chestiuni o funcţionalitate ideologică şi politică foarte pronunţată, ceea ce va contribui, în replică, la ideologizarea problemei şi în istoriografia maghiară.

Pe urmele corifeilor Şcolii Ardelene, dar stimulat suplimentar de reacţia maghiară, Damaschin Bojincă va publica, în *Calendarul de la Buda* pe anul 1830, o disertaţie proprie consacrată personalităţii voievodului ardelean, în care, desigur, reliefarea originii sale româneşti, pe baza vechilor mărturii, ocupă un loc de frunte209.

În condiţiile ecoului provocat de argumentele româneşti din cuprinsul *Supplex*-ului şi de prelungirea lor în dezbaterea politică, unii istorici maghiari, iritaţi de noile semnificaţii pe care le primeau o serie de teorii istorice mai vechi, dar confruntaţi uneori şi cu noutăţi istoriografice

purtătoare de finalitate politică, simt nevoia să dea anumite replici. Un asemenea răspuns îl constituie apariţia teoriei originii secuieşti a lui Iancu de Hunedoara (în condiţiile în care teza originii maghiare, după cum am văzut, nu reprezenta neapărat o noutate).

În 1825 apărea la Cluj un volum îngrijit de Ponori Thewrewk József210, care cuprindea trei disertaţii referitoare la originea maghiară a lui Iancu, semnate de Zágoni Aranka György211, Kazinczy Ferenc212 şi Kriebel János213.

În prefaţa sa, editorul arată că a fost contrariat de afirmaţiile *Supplex*-ului românesc din 1791 privitoare la romanitatea şi prioritatea românilor în Transilvania, precum şi la originea românească a lui Iancu de Hunedoara.

Cum de nu i-a fost ruşine întregii românimi – se întreba Thewrewk indignat – să scrie la 1791, împreună cu mai mulţi maghiari neaoşi de-ai noştri, că Hunyadi al nostru a fost român214?

Tocmai de aceea Thewrewk îşi mărturisea satisfacţia deosebită prilejuită de materializarea propriului său demers editorial, prin intermediul căruia oferea publicului cititor o serie de lucrări menite să combată respectivele opinii. Studiile editate, semnate de personalităţi culturale ale vremii, se arătau bine documentate, cuprinzând referinţele necesare la izvoarele şi la bibliografia problemei.

Cei trei autori, Aranka, Kazinczy şi Kriebel, erau unanimi în a-i combate pe Heltai şi pe Benkő József în ceea ce priveşte afirmaţia acestora că Iancu ar fi fost un copil din flori, rod al legăturii

nelegitime dintre regele Sigismund şi Morzsinai Erzsébet215.

Aranka, de exemplu, susţinea că atribuirea paternităţii lui Iancu „împăratului Sigismund” era o eroare istorică. Se omitea faptul că Iancu era secui, scrie Aranka, deoarece acesta purta chiar numele de „Székely” (Secuiul)216. El a mai avut, de asemenea, unul sau chiar mai mulţi fraţi, care apar în izvoare tot cu numele de „Hunyadi Székely”, la fel ca Iancu. Deşi cei trei autori analizau şi numele de „Oláh”, „Buthi” şi „Vojk”, ei apreciau că toate se referă la tatăl lui Iancu, dar că acesta era de origine secui. În consecinţă, concluzia la care se ajunge era aceea că Iancu de Hunedoara fusese copilul legitim al lui „Székely Oláh Buthi Vojk din Hunedoara”, întreaga lui familie purtând numele de „Hunyadi Székely”, adică Secuiul din Hunedoara217.

Alţi istorici care susţin originea maghiară a voievodului ardelean manifestă tendinţe polemice mult mai reduse; de multe ori, ele lipsesc total. Întâlnim asemenea cazuri în lucrările lui Budai Ferenc, Budai Ézsaiás, Czuczor Gergely, Péczeli József, Aranyosrákosi Székely Sándor, Venczel Gusztáv, Teleki József şi Kőváry László.

Într-o secţiune aparte a lexiconului său dedicată biografiei lui Iancu, Budai Ferenc prezenta şi principalele teorii referitoare la originea lui. Enumerând şi analizând critic opiniile lui Thuróczi, Bonfini, Piccolomini, Heltai, Pethő sau Daniel Cornides, Budai se pronunţă în favoarea altei versiuni, de inspiraţie proprie. El crede că Iancu a fost „copilul unui nobil maghiar

de rând din Transilvania, al cărui nume a fost ţinut secret de către urmaşi”218. Argumentul forte al teoriei lui Budai este unul semnificativ pentru naţionalismul epocii sale:

La un patriotism maghiar atât de sincer, cum era cel din inima lui şi de care acesta a dat de atâtea ori dovadă prin faptele sale, nu ne putem aştepta din partea cuiva aparţinând vreunui neam străin219.

Alt argument de natură să dezmintă originea românească a lui Iancu, semnificativ pentru imaginea românilor în ochii maghiarilor vremii, dar şi pentru propriile lor stereotipii regionale, era următorul:

El a provenit din Transilvania, acolo unde trăiesc mulţi români. Dar chiar şi în zilele noastre putem găsi multe exemplificări ale situaţiei în care maghiarii din Ungaria, care sunt anevoie de mulţumit, îşi bat joc de maghiari neaoşi veniţi din Transilvania, numindu-i români.

Acest lucru trebuie să i se fi întâmplat şi lui Iancu, ceea ce a provocat confuzia istoricilor220.

Opinii asemănătoare celor vehiculate de Budai Ferenc întâlnim la Budai Ézsaiás, Czuczor Gergely şi Péczeli József.

Într-o notă din sinteza sa de istorie a Ungariei, Budai Ézsaiás recunoaşte că, în ceea ce priveşte stabilirea ascendenţei lui Iancu, este înclinat să-i dea mai multă dreptate fratelui său, Ferenc, decât lucrărilor lui Heltai, Piccolomini sau Nicolaus Olahus221. Oricare ar fi însă adevărul, cu privire la care Budai se dovedeşte a fi destul de prudent, problema nu i se pare importantă decât

dintr-un singur punct de vedere:

Oricum, un lucru este cert, şi anume acela că Iancu de Hunedoara a fost crescut în spirit unguresc şi a ajuns atât de sus tot prin educaţie ungurească222.

Iar în ceea ce priveşte diferitele versiuni cu privire la originea sa, ele s-ar datora, potrivit lui Budai, doar invidiei cu care unii au privit ridicarea lui Iancu de la o situaţie modestă în poziţii atât de înalte223.

Altă opinie în favoarea tezei originii maghiare a voievodului îi aparţinea lui Czuczor Gergely, care publicase de altfel, în 1832, o lucrare special dedicată faptelor lui Iancu224. Deşi ţine să declare în mod expres că nu este foarte interesat de problema originii eroului său, pe care o expediază într-o notă de subsol, Czuczor ţine totuşi să formuleze şi el un punct de vedere, bazat îndeosebi pe lucrările lui Budai Ferenc, Aranka György şi Kazinczy Ferenc. Poetul istoriograf se va manifesta şi el ca un adept al teoriei originii secuieşti, afirmând următoarele:

Cel mai verosimil ni se pare că tatăl lui Iancu de Hunedoara a fost Hunyadi Székely János, care se mai numea şi Oláh şi Vojk, iar mama sa era Morsinai Erzsébet, sora nobilului Morsinai Gáspár.

După moartea prematură a tatălui său, Iancu ar fi fost crescut la curtea voievodului Transilvaniei, Csáki László225.

În anul 1837, alt istoric, Péczeli József tânărul, argumenta în favoarea originii maghiare a eroului ardelean, preferând să afişeze, în locul erudiţiei etalate de predecesorii săi, argumentele

mult mai convingătoare în epocă ale sensibilităţii naţionaliste. „De altfel – conchidea Péczeli – nu există nimic la Iancu de Hunedoara care să indice originea românească sau orice altă origine străină”. Dimpotrivă, sublinia istoricul maghiar, există o serie întreagă de elemente care arată că Iancu „trebuia să fie maghiar de origine”226. Aceste indicii ar fi: activitatea voievodului ardelean, prin care acesta şi-a servit întotdeauna în mod exemplar patria maghiară; faptul că printre rudele şi prietenii săi nu se găseau decât maghiari; în sfârşit, dar nu în ultimul rând, „afecţiunea sa nelimitată faţă de patria maghiară” (păstrată chiar şi atunci când a fost jignit pe nedrept de cei care l-au invidiat), alături de afecţiunea tot atât de puternică a patriei maghiare faţă de el. Deoarece „se ştie că Ungaria nu prea avea încredere în străini”, Péczeli crede că Iancu trebuie să fi fost maghiar, pentru că altfel nu ar fi fost atât de iubit de această ţară. Tocmai de aceea, încheie el, putem acorda credit istoricilor care afirmă acest lucru227.

Lucrarea manuscrisă alcătuită de Réti Sándor la 1842 combate şi ea teza originii româneşti a lui Iancu de Hunedoara. Ea ar fi fost născocită de adversarii săi, pentru a-l denigra, dar, oricum, gloria acestuia se datorează doar meritelor personale, aşa că originea sa nu are nicio importanţă228.

Spre deosebire de Péczeli, Aranyosrákosi Székely Sándor preferă să susţină ipoteza originii maghiare a lui Iancu prin aglomerarea unui număr cât mai mare de izvoare, rezultând o construcţie

erudită extrem de stufoasă, amalgam al tuturor teoriilor formulate până la el. În sinteza sa de istorie ardeleană din 1845, Székely Sándor pleacă în abordarea subiectului cu rezervele obişnuite ale istoricului pus în faţa unei probleme controversate: „originea acestui erou nemuritor – scrie el – este incertă”229.

Ceea ce cunoaştem însă foarte exact, continuă istoricul, este identitatea părinţilor lui Iancu. Mama sa, pe nume Marzsinai Erzsébet, era fiica unui nobil din regiunea Haţegului (Székely Sándor nu preciza însă care era originea etnică a respectivei familii), iar tatăl său se numea Hunyadi Hollós János (Ioan Corvinul de Hunedoara). Deoarece în zona cu pricina fuseseră colonizaţi secui, Székely Sándor crede că şi tatăl lui Iancu era secui de origine230.

Teoria sa se complica prin analiza celorlalte legături de familie ale lui Iancu, menită să dea o explicaţie prezenţelor româneşti atestate în izvoarele istorice, fără a afecta însă teza originii sale exclusiv maghiare. Astfel, susţine Székely Sándor, după moartea lui Hunyadi Hollós János, în anul 1400, Erzsébet s-a recăsătorit cu „nobilul român Buti Vojth”, din mariajul lor rezultând „László şi Sandrin”. Ulterior, ea va contracta o a treia căsătorie, cu Csalnakosi Jariszló, rezultând alţi patru copii, „Dán, Vajk, Péter şi János”. În acest fel, problema rudelor cu nume româneşti ale lui Iancu era rezolvată. Conştient însă de caracterul precar al construcţiei sale, Székely Sándor admitea în final că toate aceste chestiuni nu vor putea fi lămurite în mod satisfăcător decât

prin cercetări ulterioare231.

Problema pe care am urmărit-o continua încă să îi preocupe pe istoricii maghiari şi la mijlocul secolului al XIX-lea. Astfel, Vencel Gusztáv publica la 1850 un studiu intitulat *Fragmente privitoare la evaluarea istorică a legendei istorico-naţionale maghiare232*, în care, printre altele, îşi propunea să analizeze legendele populare sârbeşti, româneşti, bosniace şi albaneze referitoare la figura lui Iancu de Hunedoara.

În mod semnificativ pentru felul în care era instrumentalizat folclorul de către ideologia naţionalistă de sorginte herderiană a epocii233, Venczel regreta faptul că tocmai maghiarii, „cei care sunt interesaţi cel mai mult de faptele eroice” ale lui Iancu, nu au „un cântec eroic naţional maghiar de epocă” referitor la personalitatea acestuia. Regretul său se explică din perspectiva concurenţei neloiale la care sunt supuşi maghiarii în acest domeniu de către vecinii lor:

Din acest punct de vedere, ne-au luat-o înainte românii, sârbii, bosniacii şi albanezii, ale căror cântece populare preamăresc în mod deosebit, până în zilele noastre, vitejia şi virtuţile militare ale lui „Szibiniani”, adică ale lui Szebeni János, cum îl numesc ei.

Situaţia e una extrem de gravă, deoarece, în acest fel, respectivele popoare şi-l însuşesc în creaţiile lor pe marele conducător, în pofida faptului că acesta este, în realitate, „cu trup şi suflet maghiar neaoş”234.

Îngrijorarea publicistului maghiar fusese provocată mai ales de legendele româneşti, în

condiţiile în care, scrie el, „cine nu ştie câte confuzii au pricinuit deja chiar şi în istoria noastră naţională miturile şi tradiţiile româneşti rău înţelese?”. Venczel apreciază că şi astăzi mai există încă „mulţi compatrioţi care, pe baza legendelor româneşti consemnate în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, cred şi propagă puternic ideea originii româneşti a lui Iancu de Hunedoara”. Evident, el se simte dator să combată cu hotărâre un asemenea fenomen dăunător235.

Venczel îşi concretiza afirmaţiile amintind de „o legendă românească din secolul al XV-lea, care susţinea originea românească a lui Iancu de Hunedoara şi care – după părerea sa – ar fi stat la baza teoriilor lui Thuróczi, Bonfini şi Heltai”. Venczel crede însă că respectiva legendă nu are nicio valoare istorică, ci doar una literară, veridicitatea ei putând fi pusă sub semnul îndoielii chiar de creaţiile similare ale altor popoare, care, la rândul lor, îl făceau pe Iancu sârb, albanez, bosniac şi aşa mai departe.

În final, el îşi exprima speranţa că oamenii de cultură maghiari şi îndeosebi Societatea Literară „Kisfaludy” vor acţiona prompt în direcţia descoperirii unor cântece populare maghiare despre voievodul ardelean. Din moment ce există atâtea tradiţii despre fiul lui Iancu, regele Matia, este imposibil să nu existe asemenea creaţii referitoare şi la Iancu de Hunedoara, care să poată concura cu succes operele similare ale altor popoare236.

Analize mai ample şi mai documentate cu privire la originea lui Iancu întâlnim în lucrările a

doi istorici profesionişti de la mijlocul secolului al XIX-lea, Teleki József şi Kőváry László.

Teleki a fost un istoric specializat în studiul epocii respective, el realizând, printre altele, o lucrare specială dedicată obârşiei voievodului ardelean, prezentată într-o şedinţă a Academiei Maghiare din anul 1851, sub titlul *Hunyadi János eredete* (*Originea lui Iancu de Hunedoara*)237.

Teleki analizează sistematic şi, evident, supune criticii istorice toate teoriile care susţineau originea românească a voievodului, de la Bonfini şi Heltai până la Pray şi Katona238, conchizând în felul următor:

Putem să considerăm aproape sigur faptul că Hunyadi a fost, atât din partea tatălui, cât şi a mamei sale, cu adevărat al nostru. Mai mult ca sigur este faptul că el a fost vlăstarul familiei înfloritoare a Huniazilor, care folosea pesemne şi patronimicul „Oláh". În sfârşit, se poate spune că este dincolo de orice dubiu faptul că strămoşii săi erau nobili proprietari maghiari, care aveau corbul pe blazonul lor şi care beneficiaseră de donaţiile regilor maghiari. Mai târziu, atât tatăl său, cât şi Iancu însuşi au intrat în atenţia regelui Sigismund datorită meritelor lor şi aşa a ajuns Iancu în poziţia de cavaler la curtea regală239.

Faptul că anumiţi istorici au insistat asupra originii româneşti a lui Iancu este explicat de Teleki, la fel cum o făcuse Budai Ferenc, prin împrejurarea că „în acele vremuri ardeleanul şi românul erau identificaţi unul cu celălalt foarte des"240.

În ceea ce priveşte relaţia familiei Huniazilor

cu românii, Teleki admitea doar ideea unor raporturi incidentale:

Ni se pare destul de veridic ca tatăl eroului nostru să fi petrecut o perioadă de timp în Ţara Românească. Iancu însuşi ori s-a născut, ori şi-a petrecut o parte din tinereţe tot acolo241.

Se poate observa că Teleki, folosind o documentaţie riguroasă şi o metodă istorică mult mai apropiată de exigenţele pozitivismului istoriografic, ajunge la aceeaşi concluzie a originii maghiare a lui Iancu de Hunedoara pe care o susţinuseră şi predecesorii săi aparţinând epocii amatorismului romantic.

Alt istoric profesionist, Kőváry László, merge şi mai departe decât Teleki în această direcţie, reuşind (contra)performanţa ca, printr-o documentaţie net superioară în raport cu cea a înaintaşilor, să producă tot o teorie a originii secuieşti, întocmai ca şi predecesorii săi de la începutul secolului, Aranka sau Czuczor. Relaţionarea ideologică dintre figura lui Iancu, erou de talie europeană al Ungariei, şi originile sale transilvano-secuieşti avea menirea de a sublinia faptul că el condensa cele mai autentice valori ale maghiarismului, în condiţiile în care secuii şi mult-încercata Transilvanie erau consideraţi păstrătorii cei mai autentici ai respectivelor valori.

Tocmai pentru că erau la origine ardeleni, Kőváry va acorda o importanţă cu totul deosebită, în lucrările sale, lui Iancu de Hunedoara şi lui Matei Corvin, apreciind entuziast că

Huniazii au fost Napoleonii acelor

vremuri242!

Ideea originii secuieşti apare deja într-una din primele lucrări ale lui Kőváry, *Despre Ţara Secuilor*, în care voievodul este prezentat ca „marele Huniade, fiu de secui”243. Kőváry cunoştea bine principalele teorii despre obârşia guvernatorului Ungariei, pe care la va analiza în *Antichităţile Ardealului244*, ca şi în lucrarea *Familiile renumite ale Ardealului245*. Istoricul ardelean va combate cu energie toate opiniile referitoare la originea nemaghiară a lui Iancu.

Ca o dovadă în sensul originii secuieşti, Kőváry prezenta în *Antichităţile Ardealului* chiar o probă materială, unul dintre obişnuitele „falsuri patriotice” ale epocii romantice. Era vorba despre un medalion din fildeş, descoperit şi publicat în anul 1841 în gazeta clujeană *Erdélyi Híradó*, pe care figurau însemne heraldice ale Huniazilor, precum şi o inscripţie care îl amintea pe voievodul „Ioannis Székely de Hunyad”246.

În lucrarea de profil *Familiile renumite ale Ardealului*, Kőváry prezintă chiar un arbore genealogic al familiei, în care Iancu apare ca fiu al lui „Buthi Voyk”, la rândul lui fiu al unui „Serbe”, care are un frate „Rádul”247. După cum vom vedea, Kőváry nu va fi deloc deranjat de prezenţa acestei onomastici cu rezonanţă românească.

Pe baza respectivei genealogii, istoricul maghiar respinge în primul rând teoria potrivit căreia Iancu ar fi fost copilul nelegitim al regelui Sigismund, fiind de acord cu informaţiile lui Bonfini, care vorbeau despre un tată pe nume „Bud” sau „Buthi Voyk”. Spre deosebire însă de

Bonfini, Kőváry afirma că acest personaj ar fi fost maghiar. Istoricul recunoştea că numeroasele nume străine din genealogia sa ar putea să pună la îndoială maghiaritatea familiei. Situaţia poate fi însă explicată prin împrejurarea că multe familii maghiare din Transilvania poartă până astăzi trăsături româneşti, deoarece majoritatea populaţiei de aici o constituie românii248.

În legătură cu numele tatălui lui Iancu, Kőváry afirmă că este vorba de fapt despre două vechi nume maghiare:

Numele de Buthi apare de mai multe ori ca nume de botez la înaintaşii noştri şi nici de Voyk nu ar trebui să ne mirăm, de vreme ce până şi regele Ştefan cel Sfânt a purtat acest nume până când s-a creştinat.

În ceea ce priveşte relaţiile de familie ale Huniazilor cu românii, ele au survenit abia ulterior, nemaiafectând în vreun fel maghiaritatea lui Iancu sau a regelui Matia.

Este adevărat – scrie Kőváry – că Huniazii au fost înrudiţi cu voievozii Ţării Româneşti, dar aceasta s-a întâmplat mai târziu, când sora lui Iancu, Maria, s-a măritat cu fiul lui Dan, voievod al Ţării Româneşti. Din această căsătorie au rezultat doi băieţi, unul dintre ei fiind István, tatăl lui Oláh Miklós (Nicolaus Olahus), care în felul acesta fusese văr cu Matia Corvinul249.

În fine, referindu-se la mama lui Iancu, Kőváry acceptă, după Heltai, că aceasta s-ar fi numit Morzsinai Erzsébet. Ea ar fi făcut parte dintr-o familie de nobili proprietari din Caransebeş, fără să existe vreun element care să

ateste originea ei nemaghiară250.

Evident, în finalul demonstraţiei sale, Kőváry nu poate să ajungă decât la concluzia că obârşia Huniazilor pornea de la o veche familie de nobili proprietari maghiari.

5.1. Nicolaus Olahus

O situaţie oarecum similară cu cea a lui Iancu de Hunedoara, din punctul de vedere al relaţionării sale cu românii în istoriografia maghiară a epocii, ar trebui să o aibă şi Nicolaus Olahus. Renumitul arhiepiscop de Esztergom, primat al Ungariei, este prezent în toate scrierile istoriografice dedicate epocii respective, atât în lucrările de sinteză, cât şi în cele consacrate istoriei ecleziastice251.

Oláh Miklós va fi elogiat de istorici pentru activitatea sa depusă în serviciul Bisericii romano-catolice şi al culturii din Ungaria. Puţini vor fi cei care se vor referi la originea sa românească. În contrast cu polemicile referitoare la originea lui Iancu de Hunedoara, istoricii maghiari au considerat că nu este cazul să pună în discuţie o asemenea problemă, ei socotindu-l pe Olahus maghiar, fără nicio rezervă, prin identitatea sa culturală, ca şi prin realizările sale.

Printre puţinii istorici care au făcut totuşi scurte referiri la originea românească a arhiepiscopului maghiar se numără Budai Ferenc, Kölesy Vincze Károly şi Kőváry László252. Toţi sunt de acord că Olahus s-ar trage dintr-o familie princiară din Ţara Românească şi că el se înrudea cu Iancu de Hunedoara.

*

Concluziile referitoare la problema originii lui Iancu de Hunedoara în istoriografia maghiară a epocii evidenţiază în primul rând interesul deosebit pe care l-a suscitat această chestiune. Este unul dintre puţinele subiecte cu referire directă la români care conturează o sferă de atenţie distinctă, care produce lucrări special dedicate unei asemenea teme.

Se constată că o polemică pe această temă a putut să apară datorită moştenirii istoriografice furnizate de izvoarele istorice şi de bibliografia existentă până la acea dată. Această tradiţie istoriografică a transmis posterităţii mai multe versiuni justificative cu privire la originea Huniazilor, confecţionate îndeosebi cu scopul de a-l glorifica pe regele Matia. În secolul al XIX-lea, ele vor fi încărcate cu o nouă semnificaţie, naţionalistă, menită să sublinieze maghiaritatea Huniazilor, legătura lor indestructibilă cu istoria Ungariei şi cu destinul ei naţional.

Vehemenţa cu care unii istorici resping ideea originii române se datorează şi disputelor politice din anii următori mişcării *Supplex*-ului. Dar importanţa deosebită care se acordă subiectului se explică în primul rând prin nevoia simbolică de a nu ceda altora niciun element din patrimoniul mitologiei naţionale în curs de elaborare253. Concurenţa naţionalismelor din regiune, a celui maghiar şi a celui românesc, de exemplu, se manifestă din plin şi în această sferă a anexiunilor imaginare, prin care sunt disputate personaje eroice sau momente înălţătoare ale propriei istorii naţionale254.

Dincolo de această cerinţă extrem de puternică a epocii, observăm că mulţi istorici maghiari, chiar dacă admit posibilitatea existenţei vreunui element românesc în familia Huniazilor, nu îi acordă acestui fapt vreo importanţă mai deosebită. Indiferent de obârşia lor mai mult sau mai puţin nebuloasă, ceea ce conta era faptul că Huniazii aparţineau istoriei şi culturii maghiare prin faptele şi sentimentele lor puse în serviciul regatului Ungariei.

6. Mihai Viteazul

Potrivit imaginii pe care ne-o transmit lucrările maghiare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cel mai dramatic moment din istoria relaţiilor întreţinute de regii şi principii maghiari cu domnitorii ţărilor române l-a constituit episodul domniei lui Mihai Viteazul. Acţiunile voievodului Mihai („Mihály vajda”) au constituit o catastrofă pentru Transilvania, o ameninţare la adresa existenţei fizice a întregii maghiarimi ardelene. În cele mai multe cazuri, această reprezentare stereotipă nu poartă amprenta vreunei actualizări, ea datorându-se mai ales preluării în conştiinţa istoriografică maghiară a amintirii respectivului moment, aşa cum a fost ea fixată la nivelul izvoarelor epocii255.

Personalitatea şi faptele lui Mihai Viteazul au fost analizate de un mare număr de istorici, între care se remarcă Csétsényi Svastics Ignác, Budai Ézsaiás, Horváth Mihály, Aranyosrákosi Székely Sándor şi, mai ales, Kőváry László256. Referiri mai sumare la acelaşi subiect întâlnim şi în scrierile lui Losontzi István, Ajtay Sámuel şi P.

Csorja Ferenc257, precum şi într-o serie de lucrări manuscrise258. Sursele pe care le menţionează unii dintre istoricii citaţi îi cuprind pe Wolfgang Bethlen, Istvánffy sau Illyésházy.

Pe baza lucrărilor mai vechi folosite, istoricii maghiari vor reda o imagine deosebit de sumbră a voievodului român, înfăţişat ca o persoană perfidă, însetată de putere, vicleană şi de o cruzime ieşită din comun. După cum scria Szabó Károly, într-o lucrare manuscrisă, trăsătura principală a caracterului voievodului Mihai era, în afară de cruzime, şiretenia barbară şi perfidia259.

La începutul domniei sale, ca aliat al împăratului Rudolf al II-lea şi al principilor ardeleni Sigismund şi Andrei Báthory, Mihai i-a susţinut pe aceştia în luptele lor cu turcii. Cu timpul însă, scriu istoricii maghiari, el a început să făurească planuri mai ambiţioase, cum ar fi acela de a pune mâna pe Transilvania. În formularea aceluiaşi Szabó Károly: „Voievodul Mihai, care a fost cel mai inteligent, dar şi cel mai viclean şi îngâmfat aventurier al războiului de 15 ani cu turcii, a devenit – în aparenţă, în numele împăratului Rudolf – stăpânul Ardealului nenorocit, tiranul său de blestemată amintire”. Odată cu Mihai, „au început zilele suferinţelor şi ale umilirilor naţionale”260.

În legătură cu ambiţiile nutrite de voievodul român, Aranyosrákosi Székely Sándor arată că, fiind numit locţiitor al împăratului Rudolf în Transilvania, pretenţiile lui Mihai începeau să crească din ce în ce mai mult, el gândindu-se şi la ocuparea Ungariei, precum şi la cucerirea Ţării

Româneşti şi a Moldovei şi la restaurarea imperiului dac de odinioară261.

Pentru atingerea acestor scopuri, „vicleanul” Mihai-vodă nu s-a lăsat impresionat de niciun obstacol material sau moral. În 1599, atrag atenţia istoricii maghiari, când îl va ataca pe principele Andrei Báthory, Mihai tocmai îi jurase acestuia credinţă, cu foarte puţin timp înainte. Totuşi, cu acordul împăratului Rudolf, Mihai îl va ataca şi îl va înfrânge pe principe, iar cu ajutorul aliaţilor săi secui îl va ucide. După victoria sa împotriva principelui transilvănean, Mihai va intra triumfător în Alba-Iulia şi, stabilindu-se aici, va prelua conducerea întregului Ardeal262.

În ceea ce priveşte intrarea lui Mihai în Transilvania şi stăpânirea sa de aici, istoricii maghiari sunt unanimi în opinia că domnia acestuia a însemnat un adevărat dezastru pentru întreaga provincie şi îndeosebi pentru locuitorii săi maghiari. Conform spuselor lui Losontzi, Budai, Horváth, Csorja sau Kőváry, Mihai-vodă şi oamenii săi au comis în Ardeal o serie de cruzimi înfiorătoare, incendiind, ucigând şi prădând tot ce le ieşea în cale, nearătând milă nici măcar faţă de femeile, copiii sau preoţii maghiari263.

La Alba-Iulia, „cetele sălbatice” ale lui Mihai au distrus mormintele unor principi şi voievozi, au jefuit comorile palatului princiar şi au incendiat arhivele264. În momentul în care stările ardelene au îndrăznit să-l tragă la răspundere pe domn pentru actele sale, făcând aluzie şi la „privilegiile locuitorilor”, Mihai, acest voievod necioplit, şi-a scos sabia şi a răspuns cu următoarele vorbe:

„Uitaţi-vă bine, voi, ardelenilor, acesta este privilegiul meu!”265.

Horváth Mihály sublinia şi el, în *Istoria maghiarilor*, „marea cruzime” manifestată de Mihai-vodă faţă de ardeleni, faptul că el percepea pe seama acestora mari contribuţii, îşi întreţinea oştirile pe gratis, pe spinarea locuitorilor, jefuindu-le bunurile şi pe mulţi dintre ei chiar omorându-i. Conducerea cetăţilor şi toate funcţiile erau date de Mihai doar românilor, iar pe comisarii lui Rudolf i-a alungat din provincie266.

Alte aspecte privitoare la Mihai Viteazul redate de istoricii maghiari se referă la bătăliile de la Mirăslău şi Guruslău, la cea de-a doua guvernare a lui Mihai în Transilvania, precum şi la asasinarea sa de către generalul Basta.

În ceea ce priveşte a doua prezenţă a lui Mihai în fruntea Ardealului – trimis aici, după cum afirmă istoricii maghiari, de împăratul Rudolf, cu scopul de a guverna Transilvania împreună cu generalul Basta –, şi ea ar fi pricinuit multe suferinţe populaţiei maghiare. Losontzi István, de exemplu, susţine că în înţelegere cu generalul Basta Mihai-vodă şi-a lăsat ostaşii să ocupe casele nobililor, să dispună de bunurile lor şi să le batjocorească fiicele şi soţiile267. Horváth Mihály este de părere că Mihai s-a purtat „ca un tiran necruţător”268, iar P. Csorja Ferenc atrăgea şi el atenţia asupra „chinurilor” pe care le provocase acesta locuitorilor Principatului269.

În curând însă – relatează cu oarecare satisfacţie istoricii amintiţi –, între „aceşti doi despoţi ai Ardealului” s-au ivit neînţelegeri,

amândoi dorind să obţină în exclusivitate stăpânirea asupra provinciei270. Horváth Mihály susţine că, în vederea realizării acestui deziderat, Mihai spera să obţină chiar şi ajutorul turcilor, ceea ce l-a făcut să ordone uciderea câtorva adepţi ardeleni ai împăratului Rudolf271. Oricum, evoluţia acestei rivalităţi dintre Mihai şi Basta a condus la situaţia în care „vicleanul şi nemilosul Mihai-vodă a fost ucis de către şi mai vicleanul şi nemilosul Gheorghe Basta, la Turda, în 1601”272. Imperialii – scria în mod asemănător autorul unei istorii a Ardealului rămasă în manuscris, redactată la 1808 – „s-au purtat cu Mihai la fel cum s-a purtat acesta cu Andrei Báthory”. Finalul scenariului avea şi darul de a arăta că există întotdeauna o justiţie divină şi o pedeapsă dreaptă pentru autorii fărădelegilor.

Episodul încărcat de dramatism şi de semnificaţii al asasinării lui Mihai a atras atenţia tuturor istoricilor care s-au ocupat de voievodul român273. Una dintre aprecieri îi aparţine lui Cs. Svastics Ignác, care scria următoarele:

Mihai, voievodul român, a fost masacrat de Gheorghe Basta în 1601, în timp ce dormea; ostaşii săi, aflând a doua zi acest lucru, au fugit pe rupte înapoi în ţara lor. Dar cu toate că uciderea acestui trufaş principe român a stârnit o bucurie aproape unanimă, mulţi au dezaprobat faptul că decapitarea acestuia a fost ordonată de împărat fără vreo examinare legală, apelând doar la ajutorul lui Basta274.

Dintre toţi istoricii menţionaţi până acum, Kőváry László este cel care a stăruit cel mai mult

asupra personalităţii şi faptelor lui Mihai Viteazul. L-a motivat în acest sens şi originea sa ardeleană, ca şi faptul că scria sub impresia revoluţiei de la 1848. Pentru Kőváry, episodul Mihai Viteazul, la fel ca şi răscoala lui Horea sau revoluţia de la 1848, reprezintă unul dintre momentele de grea încercare din istoria provinciei sale. După cum se poate vedea, în toate aceste momente românii constituie o prezenţă notabilă, de natură să pună în lumină o istorie plină de ciocniri tragice.

Kőváry a scris despre Mihai Viteazul în mai multe cărţi ale sale, cum ar fi *Despre Ţara Secuilor*, *Antichităţile Ardealului*, *Istoria Transilvaniei* (vol. IV), precum şi în manualele *Györke călătoreşte prin Ardeal* şi *Istoria lui Györke despre Transilvania*.

În lucrarea consacrată ţării secuilor, Kőváry a acordat atenţie îndeosebi împrejurărilor în care a fost ucis principele transilvănean Andrei Báthory, la ordinele lui Mihai, de câţiva secui devotaţi domnului muntean. Kőváry subliniază rapacitatea atribuită lui Mihai, care ar fi fost dovedită de acesta atunci când, în loc să-i răsplătească pe asasinii cardinalului, aşa cum le promisese înainte, şi-a însuşit bunurile jefuite de secui în urma asasinării principelui275. Povestea lui Kőváry, pe care o întâlnim în diverse izvoare în variante mult mai favorabile voievodului român, avea menirea de a ilustra ideea că trădătorii (respectiv ucigaşii principelui) nu sunt agreaţi nici măcar de cei în favoarea cărora comit trădarea lor.

În ceea ce priveşte intenţiile lui Mihai Viteazul în Transilvania, Kőváry afirma

următoarele: „voievodul voia să vadă Ardealul în sânge, iar pe sine să se vadă pe tronul acestuia”. De asemenea, el mai spune că, „pentru a-şi putea instaura despotismul, Mihai s-a înţeles cu episcopul Náprági să stârpească nobilimea Transilvaniei”276. Ţinând cont de aceste intenţii atribuite lui Mihai, istoricul se arată mulţumit de împrejurarea că, în cele din urmă, voievodul român a fost înfrânt de Basta şi ucis, „înainte de a fi umplut ţara noastră cu poporul său barbar”277.

În *Antichităţile Ardealului*, referirile la Mihai Viteazul sunt ocazionate de prezentarea istoriei oraşului Alba-Iulia şi a catedralei romano-catolice de aici. Kőváry îl pomeneşte la un moment dat şi pe „Mihai, voievodul Ţării Româneşti”, care intrase triumfător în oraş după ce îl învinsese pe principele Andrei Báthory la Şelimbăr. Pentru a prelua guvernarea Transilvaniei, scrie Kőváry, Mihai convoacă dieta şi „smulge din partea ţării un jurământ de fidelitate”278. Tot în această lucrare, istoricul ardelean se referă şi la distrugerile provocate de trupele lui Mihai în câteva oraşe ardelene, cum ar fi Turda, Aiudul sau Alba-Iulia, arătându-se convins de faptul că domnul român a fost „un duşman nesătul al ungurilor”279.

În manualele sale şcolare, Kőváry portretizează în versuri aceeaşi imagine tenebroasă cu privire la Mihai, despre care putem crede că s-a întipărit cu puterea unui clişeu în conştiinţa cititorilor săi. Astfel, în *Györke călătoreşte prin Ardeal*, referindu-se la Turda, istoricul maghiar versifica în felul următor:

Aici a fost omorât
Tâlharul de vodă Mihai,
Care împotriva nobilimii
L-a aţâţat pe român280.

Citind *Istoria lui Györke despre Ardeal*, paragraful *Epoca guvernatorului Basta*, copiii maghiari, cărora li se adresa această carte, puteau afla următoarele:

Doi au fost cei care au stăpânit ţara noastră,
Jefuind în două direcţii
Şi terorizând întreg ţinutul.
Mihai ne-a ucis preoţii lângă altare,
Crezându-se şi mai puternic decât Basta.
Însă deoarece două capete
Nu puteau încăpea în aceeaşi ţară,
Basta l-a omorât pe Mihai
La Turda, în cortul său (1601)281.

Desigur, cele mai ample şi mai sistematice referiri ale lui Kőváry la perioada stăpânirii lui Mihai Viteazul în Transilvania pot fi găsite în sinteza sa *Istoria Ardealului*. Aici, istoricul maghiar a urmărit toate acţiunile voievodului român, începând de la alianţa acestuia cu principii ardeleni împotriva turcilor, până în momentul asasinării sale.

În ceea ce priveşte rolul lui Mihai în luptele cu turcii, Kőváry îi acordă acestuia o importanţă redusă. Admiţând că domnitorii Moldovei şi Munteniei au întreprins o serie de „acţiuni îndrăzneţe” împotriva turcilor, Kőváry apreciază că, odată ce au rupt bunele relaţii cu Înalta Poartă, voievozii români au fost constrânşi să se alăture cruciadei antiotomane, nemaiavând nicio

altă soluţie282.

Referindu-se apoi la intrarea lui Mihai în Ardeal, istoricul maghiar apreciază că ostaşii acestuia „au invadat Transilvania ca nişte călăi, spunând că voievodul a venit aici cu scopul de a stârpi nobilimea”. Au urmat zile triste pentru nobilii din Transilvania, ei fiind siliţi „să fugă prin propria ţară ca nişte animale prigonite”, deoarece soldaţii lui Mihai, împreună cu iobagii, s-au năpustit asupra vieţilor şi averilor lor283.

Perioada stăpânirii lui Mihai în Transilvania a fost considerată de Kőváry „o epocă cum n-a mai fost alta de la invazia tătară încoace”284. După obţinerea jurământului de credinţă din partea stărilor ardelene, scrie istoricul maghiar, Mihai şi-a arătat adevărata faţă, de tiran al Transilvaniei:

Bărbatul care în istoria Ţării Româneşti apare drept cel mai mare domn al ei, în Ardeal s-a purtat ca un uzurpator, murdărindu-şi numele prin vandalismul său285.

Kőváry l-a acuzat pe Mihai că a jefuit visteria Transilvaniei, că a dăruit boierilor şi ostaşilor veniţi cu el pământuri şi alte bunuri şi că a încercat să colonizeze satele şi oraşele ardelene cu mercenari români. În plus, „dacă nu s-ar fi aflat lângă el câţiva boieri cu bun simţ, Mihai ar fi trecut din nou la stârpirea nobilimii”286. Pentru a împiedica ridicarea maghiarimii împotriva sa, crede Kőváry, voievodul a trecut la terorism, dând mână liberă bulgarilor, sârbilor, cazacilor şi românilor din Transilvania, aliaţi cu aceştia, pentru a jefui şi a incendia287.

Caracterul domnitorului muntean, aşa cum

reiese din portretul lui Kőváry, evidenţiază nu doar cruzime, ci şi făţărnicie, manifestată faţă de toţi cei din jurul său. Mihai a fost un prefăcut atât în relaţiile cu principii Transilvaniei288, cu împăratul Rudolf sau cu generalul Basta289, cât şi în raporturile cu propria familie. Atunci când secuii îi vor aduce capul principelui Andrei Báthory, asasinat de fapt din ordinul său, iar propria sa soţie se va arăta mişcată, exclamând: „hej, szerákul popá!”, Mihai se va arăta şi el îndurerat, în mod ipocrit. În realitate, comentează Kőváry, această durere prefăcută semăna cu aceea pe care a simţit-o Iulius Caesar atunci când i-a fost adus capul lui Pompei290.

Episodul prezentării capului cardinalului Báthory în faţa lui Mihai, preluat din izvoarele epocii, prilejuieşte şi în alte lucrări ironii sau critici la adresa ipocriziei voievodului român. După cum relatează autorul unei istorii manuscrise a Ardealului, din 1796, vodă Mihai, văzând capul principelui decedat, s-a necăjit ca un crocodil, exclamând: „szeráku Popa!”291.

Respectivii istorici maghiari vor să arate că Mihai nu putea să nutrească sentimente reale de compasiune, în condiţiile în care nu era decât un tiran sângeros, lipsit de milă.

Cum poate fi explicat acest portret negativ, atât de vehement, pe care Kőváry i-l schiţează lui Mihai Viteazul?

În primul rând, se remarcă faptul că istoricul ardelean este unul dintre puţinii autori care actualizează, în subtext, acţiunile voievodului român. Kőváry pune accent pe motivaţia naţională

a acestuia, susţinând că voievodul era obsedat de ideea stârpirii nobilimii maghiare sau că a intenţionat să favorizeze elementul românesc în Transilvania. Chiar dacă majoritatea faptelor sau chiar a aprecierilor la adresa lui Mihai sunt preluate de Kőváry din surse mai vechi, în primul rând din izvoarele de epocă, se simte totuşi nota personală a istoricului. Chiar şi acele elemente ale legendei din jurul personalităţii lui Mihai care evidenţiau o latură umană (de pildă, episodul compătimirii morţii cardinalului Báthory) sunt rescrise de Kőváry în varianta cea mai defavorabilă domnitorului. De asemenea, Kőváry este conştient de importanţa pe care o acordau românii din epoca sa personalităţii voievodului şi ţine să pună în contrast această imagine cu propria sa reconstituire, pentru a nărui un mit cu totul nefondat, în opinia sa.

Totuşi, chiar dacă această influenţă a factorului politic şi a prezentului asupra consideraţiilor sale există cu siguranţă, ea nu trebuie însă supraestimată. Kőváry scrie cu atâta patimă despre Mihai nu dintr-o pornire personală, ci pentru că aceasta era imaginea pe care i-a transmis-o o tradiţie istoriografică bine formată, memoria colectivă a nobilimii şi a întregii colectivităţi maghiare, terifiată de ameninţarea spulberării ordinii tradiţionale sub sabia „românului”. Această amintire puternică este preluată de fapt de Kőváry, iar actualizarea intervine numai în sensul în care faptele petrecute la 1600 par să se repete, sub alte forme, crede el, prin ceea ce s-a întâmplat şi mai apoi, la 1784 sau

1848, până în contemporaneitate.

7. Religia românilor. Unirea cu Biserica Romei

În majoritatea lucrărilor de istorie a Ungariei sau Transilvaniei autorii acestora oferă numeroase informaţii despre istoria principalelor confesiuni de aici, despre apariţia şi răspândirea lor, despre activitatea unor personalităţi ecleziastice sau despre statutul respectivelor confesiuni în viaţa publică. În acest context, pot fi întâlnite şi o serie de date referitoare la religia românilor, la statutul şi situaţia materială a preoţilor români, la Unirea bisericească din anul 1700.

În unele cazuri, aceste aspecte sunt prezentate sub forma unor simple informaţii sumare, lipsite de comentarii, inserate în lucrările lor de istorici cum ar fi Losontzi István sau Petrovics Fridrik Keresztély292. Cu tot caracterul lor lacunar, ele au calitatea de a fixa locul românilor, din punctul de vedere al vieţii religioase, în ansamblul istoriei Ungariei sau Transilvaniei.

Astfel, Losontzi István, prezentând confesiunile religioase ale patriei în manualul său *Mică oglindă triplă*, aminteşte şi de „religia grecească”, o confesiune care ar fi „cea de-a patra religie a Ungariei”293; în Transilvania, mai spune el, aceasta „este ţinută de români, de ruşi şi de greci”294. La rândul său, Petrovics Fr. Keresztély, referindu-se tot la Transilvania, menţionează în tabelele sale cronologice informaţia potrivit căreia, „în 1697, mulţi dintre românii ardeleni de religie grecească se unesc cu Biserica Romei”295.

Referindu-se la acelaşi subiect, un alt istoric de la începutul secolului al XIX-lea, Kölesy Vincze Károly, prezentându-l pe cardinalul Kollonich în culegerea sa de biografii intitulată *Nemzeti Plutarkus* (*Plutarh naţional*), susţine că acesta „a convertit mai mult de 20.000 de români din Transilvania, de la religia grecească la cea romană”296. Informaţii cu privire la aceste aspecte putem întâlni chiar şi în caietul unui elev de liceu cum era Lokodi János, care consemna la 1847 că, în 1697, sub Leopold, episcopul neunit de atunci, Teofil, a părăsit calea greşită a Schismei şi, împreună cu cei zece protopopi ai săi, s-a întors în sânul Bisericii; dar, durere!, în 1744, din nou, mulţi români au fost abătuţi pe calea greşită, de către un călugăr muscal297.

În afara unor asemenea informaţii sumare, întâlnim însă în scrierile istoricilor maghiari şi comentarii mai ample cu privire la problemele bisericeşti ale românilor, ori aprecieri şi judecăţi de valoare referitoare la aceste aspecte. Reţinem, în acest sens, îndeosebi lucrarea *Istoriile bisericilor din Ungaria*, a lui Lányi Károly, şi *Istoria Ardealului*, a lui Kőváry László298.

În sinteza sa de istorie bisericească multiconfesională, scrisă totuşi de pe poziţiile unui preot romano-catolic, Lányi Károly aborda, în ceea ce îi priveşte pe români, subiecte cum ar fi „unirea schismaticilor greci”, „moravurile ortodoxe”, „ostilitatea românilor faţă de catolicism”, „Unirea preoţilor ortodocşi” sau „situaţia preoţilor ortodocşi” – teme care puneau, de altfel, în evidenţă principalele puncte de interes ale

maghiarilor vizavi de viaţa religioasă a românilor.

Lányi Károly îşi începea expunerea referitoare la ortodocşi prin manifestarea convingerii sale potrivit căreia cele trei popoare de credinţă veche din Ungaria, ruşii, românii şi sârbii, trebuie apropiate de maghiari, pentru ca nu cumva acestea să stăvilească mai târziu dezvoltarea unei societăţi moderne maghiare299.

Formula preotului maghiar era expresia unei credinţe larg răspândite în ideologia maghiară a epocii, potrivit căreia elementele alogene (din punct de vedere etnic, religios sau cultural) aflate în spaţiul Ungariei trebuie atrase prin măsuri înţelepte pe orbita civilizaţiei maghiare, şi nu îndepărtate printr-o atitudine de respingere şi intoleranţă, care le-ar împinge în sfera de atracţie a altora, îndeosebi a panslavismului având în spate puterea Rusiei.

Lányi mai credea însă că această sarcină a atragerii popoarelor ortodoxe, a „apropierii lor de maghiari” nu era deloc una uşoară. Aceasta din două motive principale. O dată, pentru că respectivelor populaţii le convenea „lejeritatea moravurilor ortodoxe”, ele complăcându-se într-o stare de indisciplină morală aflată mult sub standardele celorlalte confesiuni din Ungaria300. Lányi dădea exemplul divorţului, care la ortodocşi se pronunţă cu mare uşurinţă, pe baza invocării unor motive cum ar fi adulterul sau lipsa mai îndelungată a bărbatului de acasă301. Al doilea motiv pentru care apropierea ortodocşilor de maghiari nu reprezenta deloc o sarcină uşoară ţinea de ostilitatea lor faţă de catolicism. Lányi

exemplifică această situaţie chiar cu cazul românilor din Transilvania, care, crede el, „au fost dintotdeauna duşmani neînduplecaţi ai riturilor romane”302. Alt istoric din epocă, Ponori Thewrewk József, scria şi el că românii ardeleni sunt foarte aplecaţi spre Biserica greco-răsăriteană, urând-o pe cea romană303.

Adversitatea înnăscută a românilor faţă de catolicism, echivalată cu un fel de teamă superstiţioasă, primitivă a acestora, reprezenta unul dintre cele mai solide clişee ale imaginii românilor în cultura maghiară a vremii. Lányi invoca diferite exemple pentru a dovedi existenţa acestei tendinţe atribuite românilor, amintind cazul „unui popă român care a distrus din temelii un altar la care a oficiat Taina Împărtăşaniei un preot catolic” sau frecventele situaţii în care preoţii ortodocşi, afirmă el, refuzau să se prezinte la căpătâiul unui muribund catolic dacă acesta nu trecea la ortodoxie304.

Tocmai datorită acestei situaţii, Lányi saluta cu bucurie Unirea religioasă de la începutul secolului al XVIII-lea, când, cu ajutorul lui Dumnezeu, 80.000 de români trec la credinţa catolică, atât de urâtă de ei până atunci.

În continuare, istoricul va face o expunere amănunţită a împrejurărilor care au dus la realizarea Unirii305.

O prezentare şi mai amplă a Unirii bisericeşti figurează în sinteza de istorie a Transilvaniei a lui Kőváry László306. Bazându-se cu precădere pe colecţia de documente a lui Kemény József307, ca şi pe lucrarea de epocă a lui Bethlen Miklós308,

Kőváry întreprinde o reconstituire atentă a evoluţiei chestiunii religioase la români, începând cu secolul al XVI-lea şi mergând până la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Kőváry susţine că străduaniile de convertire a românilor ortodocşi la celelalte confesiuni ardelene au început încă din secolul al XVI-lea. Ulterior, în timpul principilor Gabriel Báthory, Gabriel Bethlen şi Gheorghe Rákóczy I, s-au făcut paşi pentru a-i trece pe români la una din religiile recepte, pentru ca, prin aceasta, ei să se bucure de drepturi cetăţeneşti. Dar zelul lor pentru religia greco-răsăriteană şi pentru ţarul rus, care era protectorul religiei greceşti, nu putea fi stăvilit în niciun fel309.

La sfârşitul secolului al XVII-lea însă, continuă istoricul ardelean, încep să se înregistreze primele succese notabile în direcţia convertirii românilor ortodocşi, prin Unirea unei bune părţi a acestora cu Biserica Romei. Kőváry face şi el o prezentare amănunţită a acestui moment istoric, cu toate că, în concluzie, se arată prea puţin mulţumit de rezultatele Unirii religioase. Aceasta pentru că, deşi aparent cele două religii greceşti rezultate în urma Unirii se deosebesc între ele, în realitate diferenţele nu sunt importante, deoarece uniţii nu au acceptat ostia, ţin calendarul şi sărbătorile greceşti, iar preoţii lor pot să se căsătorească310.

În acelaşi timp, Kőváry atrăgea atenţia şi asupra disensiunilor şi conflictelor care au avut loc între adepţii „celor două religii greceşti”, adică între „uniţi şi neuniţi”, scriind următoarele:

Odată cu apariţia religiei unite s-au ivit şi unele probleme şi anume discuţiile referitoare la: „Ce este al meu şi ce este al tău?”. Până atunci, unica religie grecească avea doar un singur preot, o singură biserică, o singură casă parohială, dar acum, în cazurile în care Unirea nu era adoptată de tot satul, din toate acestea vor trebui să existe câte două311.

Din asemenea motive, arată Kőváry, dar şi pentru că ortodocşii îi invidiau pe uniţi datorită privilegiilor pe care aceştia le obţinuseră, va apărea o mişcare de rezistenţă ortodoxă, ilustrată de acţiunile călugărilor „Bisarion” (Visarion Sarai)312 şi „Sofronius”313, care a direcţionat din nou simpatiile românilor către vechea lor confesiune.

Se poate afirma, în concluzie, că imaginea românilor sub raportul vieţii lor religioase, aşa cum este reflectată ea în lucrările cu caracter istoric ale autorilor maghiari, pune în evidenţă o plajă foarte largă de percepţii. Marile diferenţe reale existente între români şi maghiari în această privinţă pot fi micşorate sau amplificate simbolic, în funcţie de opţiunile ideologice ale diferiţilor autori. Unii pun accent pe necesitatea şi posibilitatea apropierii, având ca argument opţiunea greco-catolică a unei importante părţi a românilor, de natură să îi plaseze alături de maghiari şi împotriva altor alogeni, cum ar fi slavii ortodocşi. Alte voci subliniază greutăţile pe care le presupune o atare apropiere, datorate apartenenţei românilor, şi din punct de vedere religios, la o cu totul altă sferă de civilizaţie, care

îi înstrăinează, îi face refractari dialogului şi blochează comunicarea cu aceştia.

8. Răscoala lui Horea

Dintre evenimentele secolului al XVIII-lea care au o legătură cu istoria românilor, răscoala lui Horea a captat atenţia istoricilor maghiari în cea mai mare măsură. Răscoala a marcat cu putere conştiinţa publică maghiară. Chiar dacă nu a modificat imaginea de ansamblu a românilor prin adăugarea de noi teme referitoare la felul de a fi al acestora, răscoala a dat o nouă vigoare şi a consolidat cu argumente proaspete vechile clişee ale culturii nobiliare referitoare la comportamentele ţărăneşti. Scrisul istoric romantic, care a exploatat acest subiect, va conferi respectivelor stereotipii o serie de noi semnificaţii, punând accentul pe factorii etnici şi naţionali.

Dacă alcătuim un mic corpus al lucrărilor maghiare cu caracter istoric, din perioada vizată, care conţin referiri la acest subiect, putem distinge trei categorii aparte de astfel de scrieri314.

În primul rând, există numeroase însemnări personale, relatări, dări de seamă, cronici versificate, jurnale sau memorii aparţinând contemporanilor răscoalei. Debutând cu lucrarea lui Benkő József, *Erdélyi oláh nemzet képe* (*Icoana naţiunii române din Ardeal*), alcătuită în 1785315, aceste mărturii cunosc două momente de vârf. Primul acoperă, după cum era firesc, anii imediat următori răscoalei, mai ales intervalul 1785-1787, în care sunt redactate lucrările lui Gyulai Ferenc,

Rettegi György, Szirmai Antal, Szantó György sau Homorodszentpéteri Cseke József316. Al doilea moment se plasează la trei-patru decenii după răscoală, când o serie de martori oculari, ajunşi la bătrâneţe, ţin să reitereze amintirea „lumii lui Horea”, fixându-şi memoriile pe hârtie. Este cazul lui Jankovits Miklós, al lui Bajesdi Vitán Sándor şi Göttfy Borbála317.

O asemenea relatare, inedită, datând din anii 1822-1823, aparţine unui autor ardelean anonim, de la care ne-a parvenit un jurnal de călătorie manuscris318. În paginile sale este evocată amintirea răscoalei, într-o manieră tipică pentru modul în care a fost percepută aceasta în conştiinţa publică maghiară. Horea – scrie autorul respectiv, amintind şi de vizitele acestuia la împărat – era un individ ambiţios, „născut cu un suflet dornic de a se ridica din situaţia sa oprimată”. Cu toate acestea, răsculaţii săi nu au fost „cavalerii libertăţii”, ci nişte „tâlhari, spărgători de pivniţe, incendiatori bezmetici şi criminali”. Tocmai de aceea, „nobilimea s-a ridicat împotriva lor şi au apărut şi soldaţii secui, iar la Deva a avut loc un Waterloo românesc”, deoarece „românii care nu au fost ajunşi din urmă de către ostaşi au fost înghiţiţi de Mureş”. Cu această ocazie ar fi murit şi Crişan, iar Cloşca a fugit la Horea, în munţi. Ambii au fost prinşi însă de soldaţii secui în timp ce dormeau ameţiţi de băutură319.

La un anumit nivel de lectură, lucrările din această categorie transmit viziunea autojustificativă a nobilimii, în raport cu ridicarea

ţărănimii şi reprimarea acesteia, ca şi în relaţie cu politica lui Iosif al II-lea. În pofida tensiunilor ideologice care despart conservatorismul nobilimii de reformismul imperial, imaginea potrivit căreia împăratul ar fi responsabil, cel puţin parţial şi indirect, pentru izbucnirea răscoalei este dezminţită însă de aproape toate relatările320. Chiar dacă, pe de o parte, imaginea în cauză este întreţinută subtil prin consemnarea nelipsită a zvonurilor care o acreditează, de natură să arunce totuşi o umbră de îndoială, pe de altă parte însă, negarea responsabilităţii lui Iosif al II-lea este mereu subliniată. Faptul se explică atât ca o mostră firească de obedienţă, mai ales în timpul vieţii împăratului, dar şi ca o încercare de a bloca transformarea amintirii sale, după aceea, într-un simbol al rezervelor imperiale faţă de nobilimea maghiară.

Dar dincolo de aceste aspecte, poate prea complicate pentru a reţine atenţia unui public mai larg, relatările contemporane şi memorialistice transmit îndeosebi sentimentul de teamă în faţa răscoalei, imaginea atrocităţilor prilejuite, amintirea ameninţării cumplite a distrugerii maghiarimii, potenţată atât de credibil de mărturiile individuale, care impresionează, ale celor ce au avut de suferit.

Aceste impresii sunt încadrate într-un context explicativ care pune accentul pe caracterul turbulent, subversiv, al românilor, manipulaţi adeseori de preoţii lor. 1784 apare ca o repetare a ceea ce s-a întâmplat la 1437, în timpul lui Doja Secuiul sau cu ocazia intrării lui Mihai Viteazul în

Transilvania, dovedind încă o dată pericolul pe care îl reprezintă aplecarea spre răzvrătire a românilor, dar şi a ţărănimii în ansamblul ei. Se justifică astfel încă o dată necesitatea vigilenţei şi a măsurilor de prevenire, prin reprimare şi pedepse exemplare, a unor tulburări care pot reapărea oricând. Un asemenea raţionament va motiva încă o dată represiunea, pe coordonatele aceleiaşi mentalităţi şi tradiţii nobiliare, în timpul revoluţiei de la 1848.

A doua categorie de lucrări este reprezentată de manualele şcolare (precum şi alte lucrări similare cu caracter de informare şi popularizare) în care apare momentul răscoalei. Este cazul popularei lucrări a lui Losontzi István *Mică oglindă triplă321*, al manualelor de istorie pentru ciclul primar sau mediu editate de P. Csorja Ferenc322 şi Kőváry László323, al manualului de istorie universală al lui Ajtay Sámuel324 ori al cronologiei Ungariei alcătuită de Petrovics Fridrik Keresztély325.

În această categorie de lucrări, pasajele cu privire la răscoală sunt formulate lapidar, dar impactul acestora în conştiinţa publică este invers proporţional cu dimensiunile lor, manualele şcolare reprezentând un instrument ideal pentru producerea şi fixarea de reprezentări sociale şi clişee. Şi aici imaginea rezultată este una negativă, răzvrătirea românilor integrându-se în imaginarul social ca „lumea sălbatică a lui Horea326,/ Al cărei preţ a fost însă bine plătit/ De către Horea şi Cloşca”327, după cum versifică în manualul său pentru şcolile primare Kőváry

László328. Prin intermediul unor asemenea lucrări, tradiţia nobiliară „oficială”, ca şi memoria colectivă terifiată de atrocităţile răscoalei se încorporează la nivelul unei culturi naţionale moderne, propagată prin şcoală.

În fine, a treia categorie de surse care ne interesează este constituită de lucrările istorice propriu-zise, care pot fi considerate scrieri ştiinţifice, în raport cu standardele epocii. Este vorba îndeosebi de sinteze de istorie a Ungariei sau Transilvaniei, cum sunt cele semnate de Katona István, Budai Ézsaiás, Aranyosrákosi Székely Sándor, Horváth Mihály şi Kőváry László329, sau de biografiile dedicate personalităţii lui Iosif al II-lea, semnate de Péczeli József şi Czövek István330.

Respectivele lucrări ne oferă o informaţie mai bogată cu privire la răscoală, o selecţie şi o critică a izvoarelor, o tratare sistematică. Se remarcă *Istoria Ardealului* a lui Kőváry László, care conţine expunerea cea mai amplă cu privire la condiţiile izbucnirii răscoalei, desfăşurarea şi înăbuşirea ei, doleanţele răsculaţilor, profilul lui Horea etc.331, sau *Istoria maghiarilor* a lui Horváth Mihály, cel mai important istoric al perioadei, care problematizează într-un mod cu totul nou cauzele răscoalei, identificându-le, în spiritul istoriografiei sociale romantice, în proasta întocmire a relaţiilor agrare.

Imaginea de ansamblu a răscoalei, emanată de aceste lucrări, conţine de asemenea, în mod cert, o componentă negativă importantă. Chiar şi în acele scrieri în care se vorbeşte despre păcatele

nobilimii, iar situaţia grea a ţăranilor români este privită cu înţelegere, faptele lor reprobabile sunt explicate, dar nu sunt scuzate.

În scrierile istoricilor maghiari, răscoala apare sub denumiri diferite[332]. Aceste nuanţe terminologice acoperă anumite atitudini şi reprezentări cu privire la evenimentele respective.

Iniţial, răscoala este numită în mod frecvent „támadás”[333] („atac”, „ridicare”), ceea ce sugerează nu atât amploarea, extensia răscoalei, cât impactul ei intens şi fulgerător, caracterul de izbucnire violentă, cu consecinţe dramatice. Oarecum similară este şi denumirea de „zenebona”[334] („tumult”[335], „gălăgie”, „gâlceavă”), care face trimitere, la fel ca „támadás”, nu atât la un fenomen cu dimensiuni ample şi bine conturate, cât la o agitaţie şi zguduire socială intensă, dar oarecum indefinită.

Caracterizarea evenimentelor drept „răscoală” poate fi întâlnită şi ea în mod frecvent, dispusă însă pe o arie sinonimică întinsă. La fel ca în limba română, în care, în majoritatea contextelor, termenii de „răscoală”, „răzmeriţă”, „revoltă”, „rebeliune”, „sediţiune” etc. nu prezintă diferenţe semantice semnificative, şi în maghiara epocii „răscoala” poate fi denumită în mai multe feluri, diferenţele între termenii respectivi fiind adeseori nerelevante sau ţinând pur şi simplu de contextul stilistic.

Putem reţine trei termeni relativ sinonimi pe care îi folosesc istoricii maghiari care caracterizează evenimentele de la 1784 drept „răscoală”: „zendülés”, „lázadás” şi „felkelés”.

Denumirea de „zendülés” sau „felzendülés”336 („răscoală”, „răzvrătire”, „ridicare împotriva cuiva”) pare a avea totuşi o minimă nuanţă peiorativă suplimentară, în raport cu „lázadás” („răscoală”, „răzvrătire”), dacă ţinem cont de faptul că singurul care foloseşte acest ultim termen este Horváth Mihály, autorul cel mai echilibrat în judecarea evenimentelor337.

Termenul de „felkelés”, care va deveni în secolul al XX-lea denumirea standard pentru orice „răscoală ţărănească” în terminologia oficială a marxismului, deşi are aceeaşi accepţiune ca „zendülés” sau „lázadás”, adică „răscoală”, „revoltă”, pare a se preta însă încă din epocă la o nuanţare mai favorabilă, deoarece el nu are doar sensul de „ridicare împotriva ordinii constituite”, ci, în general, pe acela de „ridicare”, „sculare”338. Dar o asemenea „ridicare” poate dobândi şi un sens pozitiv, în funcţie de felul în care valorizăm inamicul împotriva căruia se îndreaptă „răscoala”. „Ridicarea” nobilimii în arme pentru apărarea patriei, „insurecţia nobiliară” (inclusiv cea de la 1784!), poartă tot denumirea de „felkelés” („nemesi felkelés”). Din acest punct de vedere, este interesantă denumirea folosită de Rettegi György la 1785 („jobbágyfelkelés”)339, prin care răscoala ţăranilor este contrapusă „insurecţiei nobiliare” („nemesi felkelés”).

În fine, există a treia categorie de termeni care denumesc răscoala, prin intermediul cărora se pune un accent suplimentar pe dimensiunile şi semnificaţiile mai ample ale acesteia, pe

contestarea globală pe care răscoala ar fi asumat-o în raport cu ordinea socială şi „naţională” tradiţională din Transilvania. Întâlnim mai întâi denumirea de „oláh porhada”340 („oaste ţărănească [plebeiană] românească” sau „războiul ţărănesc al românilor”), apoi pe cea de „război” („háború”)341, în fine, cea de „lume a lui Horea” („Hóra-világ”)342, denominaţie care se va generaliza şi ale cărei sensuri vor exprima cel mai bine reprezentarea răscoalei în imaginarul maghiar de la începutul epocii moderne: răscoala ar fi încercat să întroneze o nouă „lume” în Transilvania, sălbatică, primitivă, bazată pe distrugerea fizică a realităţilor anterioare, o lume asociată cu numele lui Horea şi, în egală măsură, cu cel al românilor.

În afara lui Horváth Mihály, toţi istoricii maghiari ai perioadei condamnă în mod categoric şi prezintă în culorile cele mai sumbre răscoala românilor din 1784. Acest lucru se datora şi răstimpului scurt care despărţea relatarea istorică de desfăşurarea evenimentelor, împrejurare care limita reflecţia teoretică şi analiza detaşată, în favoarea comemorării şi consemnării unor fapte şi impresii zguduitoare.

Deşi recunosc că „atacul lui Horea fusese de fapt un război ţărănesc care urmărea nimicirea puterii nobililor şi a stăpânilor de pământ”343 (aşadar cu o motivaţie socială bine definită), istoricii maghiari atrag mereu atenţia asupra faptului că printre victimele răscoalei nu s-au numărat doar nobili, ci şi numeroase persoane inocente, femei, bătrâni şi copii care nu aveau

nicio legătură cu problemele sociale ale răsculaţilor. Dincolo de declaraţiile şi intenţiile explicite ale răzvrătiţilor, acest argument acreditează în ochii istoricilor ideea că răscoala a fost îndreptată împotriva întregii naţiuni maghiare.

Violenţa şi sălbăticia răscoalei sunt mult mai importante decât explicaţiile sociale de natură – eventual – să le motiveze. Răsculaţii români sunt consideraţi „sălbatici, fără sentimente şi omenie”344, „hoţi şi leneşi”345, constituie „o adunătură de tâlhari a unor fii de tigri”346, „adunătură de bărbaţi români tâlhari”347, săvârşesc „omoruri şi distrugeri cumplite în rândurile poporului maghiar ardelean”348, jefuiesc şi incendiază349, „făcând mai multe pagube decât turcii invadatori”350.

Dincolo de consemnarea atrocităţilor, unele texte, cum ar fi cel al lui Jankovits Miklós, introduc o motivaţie mai subtilă a incriminării răscoalei, afirmând că ea reprezintă „o mare ruşine a secolului al XVIII-lea luminat”351. Acţiunea răsculaţilor se plasează aşadar în afara progresului şi civilizaţiei, are un sens îndreptat împotriva spiritului luminat al vremii. Era o judecată opusă flagrant celor care, asemeni ideologului francez Jacques-Pierre Brissot352, luau apărarea răsculaţilor în epocă, în ideea că oprimarea la care îşi supuneau nobilii iobagii era anacronică şi potrivnică spiritului veacului, ceea ce făcea ca răzvrătirea ţăranilor, în pofida unor „excese”, să fie justificată şi în acord cu cerinţele „progresului”353.

O temă nelipsită legată de violenţele răscoalei este cea a dramei femeilor maghiare agresate de răsculaţi. De obicei soţii sau fiice ale nobililor ucişi de ţărani, acestea au de suportat, pe lângă durerea pricinuită de moartea celor dragi, umilinţe şi chinuri suplimentare. Ele sunt convertite forţat la credinţa ortodoxă sau sunt silite să se mărite cu ţărani români, iar cele care refuză sunt „pângărite şi ucise cu o cruzime nemaipomenită”354.

În mod semnificativ, consemnarea unor asemenea fapte poate fi întâlnită nu doar în cazul contemporanilor excedaţi de panică şi zvonuri senzaţionale, ci şi la istorici profesionişti de talia lui Horváth sau Kőváry. Ambii istorici evocaţi insistă şi asupra caracterului religios al răscoalei, ilustrat de uciderea preoţilor catolici, de profanarea bisericilor şi convertirea în masă a maghiarilor a căror viaţă era cruţată355. Toate aceste aspecte subliniate de autorii amintiţi au funcţia de a evidenţia, într-un spirit tipic iluminist, ororile pe care le provoacă furia mulţimii dezlănţuite, justificând încă o dată condamnarea răscoalei.

Violenţa şi mai ales tendinţa de răzbunare dovedite de români cu această ocazie sunt considerate de unii autori caracteristici tipice pentru comportamentul dintotdeauna al românilor, pe care răscoala nu a făcut decât să le scoată la iveală. Király József, autorul unor însemnări manuscrise redactate în 1850, în urma revoluţiei, face respectiva legătură între răscoala lui Horea şi celelalte momente istorice în care românii s-ar fi

manifestat în mod identic. Cu toate că răscoala a fost înfrântă, scrie el,

„ţine minte” al românilor nu s-a stins, dimpotrivă, va continua să ardă ca jarul sub cenuşă!

Efectul acestei situaţii va fi resimţit şi cu ocazia agitaţiilor româneşti din anul 1832, „când, în toată ţara, în fiecare biserică românească s-au ţinut adunări secrete”; pe urmă, în modul cel mai dramatic, tendinţa de răzbunare a românilor a răbufnit cu ocazia revoluţiei de la 1848356.

Să urmărim în continuare portretul pe care îl fac istoricii maghiari conducătorilor răscoalei. Teoria „conspiraţionistă” a instigării românilor la revoltă de către o forţă din exterior nu era necunoscută în epocă nici istoricilor şi nici societăţii, vorbindu-se mult, în acest spirit, despre rolul ruşilor357, al preoţilor români358 sau al misteriosului emisar „Salis”359. Cu toate acestea, Horea apare întotdeauna în calitate de lider necontestat al respectivei mişcări, care se identifică de altfel cu numele său360. Adeseori apare alături de el şi Cloşca, iar în câteva cazuri – Crişan361.

Evident, portretul acestora este extrem de nefavorabil. Cele mai multe aprecieri negative se îndreaptă asupra lui Horea, reproşându-i-se faptul că a exploatat necazurile şi disperarea naţiunii sale în scopuri personale362. Pentru a câştiga încrederea poporului său, scriu istoricii maghiari, Horea s-a folosit în primul rând de vizita pe care a făcut-o împăratului. „Crezându-se foarte important pentru că a reuşit să vorbească până şi

cu împăratul”363, Horea va reuşi să acrediteze în rândurile ţăranilor ideea că ar fi fost „împuternicit” de către suveran pentru a lovi cu orice mijloace în puterea nobilimii maghiare – după cum afirmă Jankovits Miklós şi Göttfy Borbála364.

Aceeaşi opinie o împărtăşeşte Horváth Mihály, atunci când se referă la începuturile revoltei româneşti:

Până acum, de fapt, doar lipsa unui conducător propriu-zis a întârziat izbucnirea răscoalei, deoarece Szálisz fusese mai degrabă un agitator decât un conducător, pentru aceasta lipsindu-i, probabil, curajul. Peste puţin timp însă se va găsi şi o căpetenie, în persoana unui român hotărât, curajos şi viclean, pe nume Hóra. Oricare ar fi fost motivele acestuia, un lucru este sigur: la sfârşitul lui octombrie, punându-se în fruntea românilor nemulţumiţi, i-a făcut pe aceştia să creadă că a vorbit de mai multe ori cu împăratul şi că ştie personal de la acesta că Maiestatea Sa nu poate suporta nobilimea maghiară. Apoi, a mai arătat mulţimii o diplomă scrisă cu litere aurii, prin care Maiestatea Sa i-ar fi ordonat să îi elibereze pe români de sub robia tiranilor lor stăpâni de pământ şi să stârpească nobilimea cu ajutorul poporului român365.

Cu ajutorul unor asemenea tertipuri, „acest român nemernic, dar foarte viclean şi îndrăzneţ”366, a reuşit să-şi ridice poporul la luptă, popor despre care se ştie, susţin istoricii maghiari, că este oricum înclinat spre comiterea de distrugeri şi fărădelegi367. Obiectivul urmărit

în mod deliberat de Horea era distrugerea nobilimii şi, totodată, a tuturor maghiarilor, cele două entităţi fiind suprapuse; Horea doreşte, după cum scrie autorul unor versuri despre răscoală, „să piară maghiarii şi, împreună cu ei, vremurile domnilor”368.

Se poate observa aşadar că în portretul lui Horea nu întâlnim nicio notă pozitivă, nicio recunoaştere a vreunor calităţi pe care acesta le-ar fi avut, în afara ambiţiei şi a abilităţii de a ridica masele în vederea atingerii scopurilor sale egoiste. Mai mult, condamnarea faptelor sale este însoţită de ironii care îl discreditează, formulate nu doar de contemporani sau de memorialişti, ci şi de istoricii prestigioşi ai deceniilor următoare.

Ironia la adresa lui Horea pare să provină dintr-o tradiţie populară autentică, pe care o regăsim inclusiv în versuri româneşti şi care se manifestă prin exprimarea unei satisfacţii batjocoritoare în raport cu sfârşitul acestuia. Horea şi-a găsit sfârşitul meritat, el a fost trădat chiar de către ai săi, lucru care este comentat cu ironie şi cinism. Evident, o asemenea perspectivă pare foarte apropiată de viziunea autojustificativă nobiliară, dar ea nu lipseşte nici din folclor, unde putem întâlni, de asemenea, ironia la adresa celui care a încercat să răstoarne tiparele sociale şi nu a reuşit sau motivul literar al „trădării”, al „vânzării” acestuia. O poezie populară păstrată în manuscris – în versuri româneşti, însoţite de traducerea maghiară, – pe care un anume Lisznyai Incze István o dăruia nobilului Wass György de Ţaga, exprima foarte bine aceste sentimente:

Horea o beut şi o hodinit,
Ţara o plâns şi o plătit,
Dar acuma ţara râde,
Văzând pe Horea în prinsoare.
Sănătate, Horea, frate,
Dumnezo să nu te scape.
Acuma nu eşti în Albac,
Te-ai găsit rob în cetate.
Ai fost crai rumânilor,
Cu perirea ungurilor,
Ai supt sângele mulţilor,
Fiind şi prada curţilor,
Neam[ul] pe care l-ai găsit
Şi de frig încă l-ai păzit
Te-o dat în mâna domnilor,
Să fii fláre turn[ur]ilor369.

Ironia critică la adresa lui Horea este ilustrată şi de istorici profesionişti, cum ar fi Horváth Mihály, care evidenţiază amplificarea ambiţiilor ridicole ale lui Horea, caracterul fantezist al planurilor sale. Istoricul maghiar nu ezită să le atribuie acestora şi conotaţii naţionale, pe care le consideră însă lipsite de orice realism. Pe măsură ce numărul adepţilor săi creştea, scrie Horváth, Horea începea să se considere un personaj din ce în ce mai important. Având anumite cunoştinţe istorice şi ştiind că odinioară Transilvania a fost o provincie a Imperiului Roman, iar românii sunt rămăşiţele poporului roman, el a început să viseze la unirea tuturor românilor într-un stat separat, independent, a cărui Casă domnitoare avea să fie întemeiată de el370.

Ca ardelean, Kőváry are aprecieri şi mai aspre la adresa lui Horea, pe care îl consideră nu numai agresiv, dar şi lipsit de orice calităţi intelectuale:

Horea – scrie el cu o ironie necruţătoare – era un comandant militar care credea că Mureşul este cel mai mare fluviu al lumii, iar oraşul Deva este centrul pământului. La început, şi-a luat titlul de comite suprem al Hunedoarei, iar apoi, ca rege al Daciei, a început să împartă pământurile rămase pustii ale comitatelor Hunedoara şi Zarand.

Toate acestea îl determină pe Kőváry să-şi încheie aprecierile cu o nouă ironie, menită să îi atingă, indirect, şi pe aceia care, asemeni lui Jacques-Pierre Brissot, îi atribuiau lui Horea calităţi de luptător pentru libertate:

Iată ce coleg comunist şi-a găsit Washington, care tocmai în această perioadă îşi purta şi el bătăliile371!

Şi Szilágyi Sándor va sublinia aceeaşi ambiţie nejustificată atribuită lui Horea, pe care destinul şi posteritatea o sancţionează întotdeauna:

Portretul lui Horea – scrie el la 1848, după o vizită în Ţara Moţilor – se poate vedea la mai mulţi români, dar poporul de rând îşi aduce aminte de el, peste tot, cu dispreţ. Oricum, aceasta este soarta acelor oameni care nu reuşesc să-şi înfăptuiască planurile372.

Dacă, în ceea ce priveşte judecata acţiunilor lui Horea, opiniile istoricilor maghiari din această perioadă sunt în unanimitate negative, în schimb, evaluarea şi judecarea răscoalei, în ansamblul ei, prilejuieşte formularea unei aprecieri aparte,

extrem de interesantă.

După cum am mai amintit, singurul istoric maghiar al vremii care împărtăşeşte o atitudine mai nuanţată faţă de răscoală este Horváth Mihály373. Pe de altă parte, Horváth este şi cel mai valoros istoric din „epoca reformelor”, ceea ce dă o importanţă suplimentară imaginii pe care o conturează acesta răscoalei.

Făcând parte din noua generaţie de istorici romantici liberali afirmată în deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea, Horváth este preocupat în mare măsură de istoria socială, condamnând feudalismul şi iobăgia, manifestând empatie şi compasiune în raport cu suferinţele celor mulţi374. Din această perspectivă, răzvrătirea ţăranilor români apare ca un gest disperat, căruia i se pot găsi însă explicaţii convingătoare. Cauzele sale ultime nu rezidă în felul de a fi al românilor, ci în natura stărilor sociale, aceste stări sociale nefericite fiind cele care au dus la pervertirea caracterului ţărănimii române şi la ororile răscoalei.

La fel ca toate celelalte revolte populare – scrie istoricul maghiar – şi această revoltă a românilor a izvorât din defectuoasa alcătuire a relaţiilor sociale. Acest popor gemea de secole sub povara samavolniciei, datorită căreia, după cum se întâmplă în mod obişnuit, s-a scufundat în degradare morală şi în sălbăticie. Demnitatea de sine a dispărut de mult din sufletul său şi, sub povara aservirii, s-a obişnuit cu slugărnicia. Dar şi răbdarea popoarelor îşi are limitele ei; din momentul depăşirii acestora, începe şi

dezlănţuirea furiei sufletelor sălbăticite. Această furie distruge şi pustieşte în mod nestăvilit, ca un instrument cumplit al răzbunării în mâinile unei Nemesis a omenirii asuprite. Acest lucru s-a întâmplat şi cu poporul român din Transilvania375.

Desigur, în afara acestor motivaţii de fond ale ridicării românilor, se pot identifica şi unele cauze imediate, cum ar fi zvonurile potrivit cărora intenţiile de reformare ale lui Iosif al II-lea erau blocate de împotrivirea nobilimii maghiare – element asupra căruia Horváth se opreşte, de asemenea, pe larg376.

Toate aceste considerente menite să explice izbucnirea răscoalei nu îl determină însă pe istoricul maghiar să fie de acord cu atrocităţile acesteia sau cel puţin să încerce să le minimalizeze ori să le neglijeze. De aceea, el acordă un spaţiu tot atât de întins ca şi ceilalţi istorici ai răscoalei descrierii faptelor reprobabile comise de răzvrătiţi.

Combinaţia de iluminism, liberalism moderat şi romantism definitorie pentru profilul ideologic al lui Horváth explică această atitudine, care îl distanţează atât de viziunea autojustificativă a nobilimii, cât şi de justificarea revoltei şi a violenţei în spirit contractualist şi iacobin pe care o întâlnim la apărătorii răscoalei. Dacă motivaţiile faptelor ţăranilor pot fi explicate „la rece”, dintr-un punct de vedere ştiinţific, ele nu pot fi însă scuzate şi justificate din punct de vedere moral. Filonul moralizator şi raţionalist al *Aufklärung*-ului nu poate accepta excesele, crima sau violenţa,

indiferent de cine şi în ce circumstanţe ar fi comise. Iar sentimentalismul romantic poate îndrepta compasiunea istoricului nu doar înspre suferinţele ţărănimii oprimate, ci în direcţia oricăror suferinţe şi nedreptăţi, fără a ţine cont de starea socială a victimelor.

Dintre istoricii maghiari ai perioadei, Horváth Mihály oferă aşadar perspectiva cea mai interesantă – originală şi singulară – în raport cu răscoala lui Horea. Atât adversarii răscoalei, cât şi apărătorii ei practică, în fond, un discurs al justificării violenţei. Tradiţia nobiliară justifică violenţa nobilimii împotriva ţăranilor, care ar avea funcţia de a preveni apariţia altor violenţe, şi mai dramatice. În această optică, barbaria pedepselor exemplare reprezintă singura metodă eficientă şi verificată de menţinere a liniştii şi stabilităţii sociale. Apărătorii răscoalei, îndeosebi partizanii ideologiei revoluţionare din lumea occidentală, justifică, în schimb, violenţa ţăranilor împotriva nobilimii, invocând teoria dreptului de rezistenţă la opresiune. În fondul ei, acţiunea ţăranilor ar fi justă, iar excesele lor ar merita „circumstanţe atenuante”, mai ales că amploarea acestora este supralicitată de nobilime. După cum s-a putut vedea, Horváth Mihály se situează în mod hotărât în afara ambelor perspective partizane.

Se poate conchide, în final, că istoriografia maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea oferă o perspectivă categoric dezaprobatoare asupra răscoalei, oscilând între justificarea represiunii, în tradiţia ideologică nobiliară, şi critica stărilor sociale înapoiate, de natură să

producă orori de genul celor comise de ţăranii români. Răscoala lui Horea, cu potenţialul ei apreciativ atât de negativ la adresa românilor, va rămâne una dintre principalele manifestări istorice prin intermediul căreia cultura maghiară ia act de existenţa unei problematici româneşti specifice.

9. Revoluţia de la 1848

Prezenţa temelor de istorie românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea în lucrările istoricilor maghiari contemporani era limitată, desigur, de împrejurarea că această istorie era una în curs de desfăşurare. Din punct de vedere al sensibilităţii istoriografice, perioadele nebuloase ale originilor sau ale Evului Mediu atrăgeau mai mult cititorii şi autorii vremii decât evenimentele mai recente. În plus, chiar şi unele probleme strict contemporane, de actualitate politică, împingeau atenţia istoricilor tot în direcţia trecutului îndepărtat, deoarece prezentul se legitima în epocă, foarte des, tot prin apelul la o istorie cât mai venerabilă.

Dincolo de aceste motive generale, se remarcă însă faptul că istoricii maghiari ai vremii nu găsesc încă, până la 1848, motive suficiente pentru a acorda vreo atenţie mai susţinută „istoriei contemporane a românilor”, aproape inexistentă pentru ei.

Fără îndoială, începând cu *Supplex*-ul din 1791, existenţa unei problematici româneşti axată pe revendicările naţionale ale românilor se va impune în conştiinţa publică maghiară, chiar dacă ea va pătrunde mai greu şi în lucrările cu caracter

istoric. În schimb, această tematică va intra în atenţia dezbaterii de presă şi a scrierilor cu caracter social-politic referitoare la probleme de actualitate377. *Supplex*-ul va avea un anumit ecou şi în scrierile cu caracter istoriografic, autorii maghiari formulând uneori replici la argumentele de natură istorică ale liderilor de opinie români.

Intrarea problematicii naţionale româneşti în sfera de atenţie a culturii maghiare, inclusiv ca subiect istoriografic, este pusă în evidenţă de Kőváry László. El îşi scrie sinteza sa de istorie ardeleană după revoluţia de la 1848 şi, în aceste condiţii, antecedentele mişcării naţionale româneşti îi apar, desigur, într-o lumină mai puternică, din perspectiva a ceea ce s-a întâmplat ulterior.

Kőváry este convins că evenimentul care a marcat în mod hotărâtor schimbarea radicală a atitudinii politice a românilor şi a determinat, de fapt, cristalizarea unor opţiuni naţionale a fost Revoluţia Franceză din 1789. Aceasta a facilitat trezirea unei conştiinţe proprii şi la români. Ei vor înceta de acum înainte să mai privească spre ruşi, se vor dezice de înrudirea lor cu slavii şi vor începe, în schimb, să se orienteze spre francezi şi, în general, către popoarele latine. Aşa se explică, în opinia lui Kőváry, faptul că, la numai doi ani după izbucnirea revoluţiei franceze, în 1791, naţiunea română „a putut urca pe scena istoriei cu revendicări naţionale”, cuprinse în memoriul său, „acel *Supplex Libellus* devenit faimos”378.

Dacă până atunci, se poate deduce, românii ardeleni nu şi-au făcut simţită în niciun fel

prezenţa în marea istorie, din acel moment însă, susţine istoricul maghiar, românii îşi vor spune tot mai puternic cuvântul, îndeosebi prin revendicările lor naţionale. Lideri proprii, cum ar fi cei doi episcopi, Ioan Leményi şi Andrei Şaguna, ori personalităţi laice de genul lui Simion Bărnuţiu (Barnuc Simon), vor milita hotărât, în deceniile premergătoare revoluţiei, împotriva „liniei politice a maghiarilor şi a saşilor”379. Din această perspectivă, evenimentele de la 1848 pot fi explicate ca o continuare a acestor evoluţii anterioare.

Revoluţia reprezintă ultimul subiect major de istorie românească intrat în atenţia istoricilor maghiari aparţinând segmentului cronologic care ne interesează şi care, în acelaşi timp, este, probabil, cel mai important. Prezenţa românilor la 1848 ocupă un spaţiu întins în lucrările istorice ale vremii, cu atât mai semnificativ cu cât scrierile analizate aici se limitează doar la titlurile apărute în anii imediat următori revoluţiei. Pe de altă parte însă, era firesc ca evenimente atât de dramatice cum au fost cele în discuţie să marcheze profund memoria colectivă şi conştiinţa istoriografică a vremii.

Totuşi, trebuie precizat că nici în acest caz nu avem de a face (cu unele mici excepţii) cu lucrări special dedicate prezenţei românilor în revoluţie. Acţiunea românilor este amintită sau analizată în cadrul unor monografii, studii, articole care tratează *revoluţia maghiară*, în ansamblul ei. Nici măcar problema naţională, ca întreg, deşi este una preocupantă în epocă, nu reuşeşte să producă încă

vreo abordare istoriografică dedicată ei în exclusivitate380.

Revoluţia maghiară a suscitat un mare interes istoriografic şi datorită faptului că majoritatea istoricilor care o abordează acum au fost participanţi activi în cadrul ei, au trăit aceste evenimente şi au crezut cu putere că ea va aduce marile schimbări promise, libertatea naţională şi modernizarea generală a Ungariei.

După înfrângerea revoluţiei, văzând că idealurile lor politice s-au năruit irevocabil, intelectualii maghiari caută refugiu şi consolare în activitatea culturală. Ca o compensaţie de această natură, istoricii încearcă să menţină pe toate căile o amintire cât mai vie a revoluţiei, pentru ca naţiunea să nu uite idealurile acesteia, mai ales în condiţiile restaurării regimului absolutist de către Casa de Habsburg.

Datorită cenzurii, cele mai multe lucrări consacrate revoluţiei vor apărea de-abia la sfârşitul anilor ’50 şi la începutul deceniului următor, odată cu liberalizarea regimului politic. Ţinând cont de limitele cronologice ale lucrării de faţă, le vom analiza mai ales pe cele publicate chiar în anii revoluţiei sau în cei imediat următori înfrângerii acesteia. Acest eşantion îşi are coerenţa sa, tocmai prin faptul că reprezintă prima fază a procesului de fixare în scrisul istoriografic maghiar a problematicii revoluţiei, printr-o percepţie proaspătă, fără îndoială extrem de implicată, nealterată de reflecţii sau reinterpretări ulterioare381.

Cele mai multe lucrări dedicate revoluţiei în

care apar şi românii sunt semnate de Szilágyi Sándor, istoric-participant care publică în aceşti ani, după cum am văzut anterior, numeroase studii şi chiar cărţi pe această temă382. Se adaugă scrierile lui Szilágyi Ferenc, Dózsa Dániel sau Váhot Imre383, dar mai ales monografia dedicată revoluţiei de către Kőváry László384. Cu toate că aceasta va vedea lumina tiparului abia în 1861, am inclus-o în analiza de faţă pentru că opiniile sale consonează şi se completează cu cele ale lui Szilágyi Sándor. Avem astfel o imagine rezultată în principal din scrierile a doi istorici profesionişti, de mare prestigiu, ambii ardeleni şi totodată profund implicaţi în evenimente.

Analizând împrejurările care vor duce la izbucnirea revoluţiei, atât Szilágyi Sándor, cât şi Szilágyi Ferenc şi Kőváry László sunt de părere că românii au avut iniţial o atitudine paşnică faţă de maghiari şi cele mai bune intenţii în privinţa acestora. Stereotipul poporului blând, lipsit de educaţie, dar care îşi suportase jugul cu stoicism şi nu avea decât de câştigat din schimbările pe care le aducea revoluţia maghiară marca puternic opiniile respectivilor istorici385. Dacă românii se manifestaseră uneori violent pe parcursul istoriei, ca în timpul lui Mihai Viteazul sau al lui Horea, acest lucru se datorase întotdeauna unor instigări demagogice venite din partea liderilor ambiţioşi şi iresponsabili, care prindeau uşor în rândurile românilor creduli şi manipulabili. Altfel însă, dincolo de asemenea răbufniri dramatice accidentale, românii se caracterizau mai curând prin docilitate şi pasivitate, decât prin spirit de

opoziţie.

Istoricii în discuţie scot în evidenţă starea de oprimare în care se găseau românii la începutul revoluţiei, dar nu pentru a căuta în acest fel vreun motiv al tensiunilor ulterioare, ci tocmai pentru a arăta că libertăţile aduse de revoluţie aveau rolul de a-i scăpa şi pe români de toate servituţile şi necazurile, ceea ce ducea, în mod logic, la o atitudine binevoitoare a acestora în raport cu revoluţia maghiară.

Szilágyi Sándor susţinea că românii fuseseră „până acum o rasă oprimată”386, iar Kőváry scria şi el că aceştia „erau săraci şi inculţi, deoarece nimeni nu a fost preocupat de îmbunătăţirea situaţiei lor”387. Acest lucru era de altfel valabil şi pentru iobagii maghiari din Transilvania. Românii puteau deţine funcţii, mai spune Kőváry, doar dacă treceau la religia greco-catolică. Dar mai rămâneau „600.000 de neuniţi, care nu puteau beneficia de avantajele cetăţeniei (*polgári élet* = viaţă civilă)”. Ca atare, ei sperau să îndrepte această „anomalie” prin recunoaşterea lor ca a patra naţiune a Transilvaniei388.

Tocmai de aceea, la începutul revoluţiei, când se va pune de către maghiari problema unirii Transilvaniei cu Ungaria, românii, afirmă Kőváry, nu vor avea nimic de obiectat, solicitând doar eliberarea din iobăgie şi recunoaşterea lor ca naţiune politică389.

Acestea vor fi şi revendicările formulate la prima lor adunare de la Blaj, din 30 aprilie 1848, despre care istoricul maghiar scrie că ar fi reprezentat, de fapt, reuniunea „intelectualilor

naţiunii române”, care au hotărât să aştepte convocarea noii diete reprezentative a Transilvaniei pentru a-i solicita acesteia, pe cale legală, „vindecarea necazurilor naţiunii române”390.

În legătură cu împrejurările proclamării unirii Transilvaniei cu Ungaria, în cadrul dietei de la Cluj, din 30 mai 1848, Szilágyi Sándor aminteşte şi el declaraţia prounionistă a reprezentantului naţiunii române, episcopul greco-catolic Ioan Leményi:

Episcopului Leményi i-a fost adus un scaun. Aşezându-se pe el, acest bătrân respectabil, cu înfăţişare de patriarh, s-a adresat auditoriului cu însufleţire. El a cerut mulţimii înţelegere şi fidelitate faţă de ţară şi faţă de rege, promiţând aceleaşi lucruri şi din partea naţiunii române391.

Se părea aşadar, potrivit relatărilor celor doi istorici, că, până în acest punct, relaţiile dintre români şi maghiari, în cadrul revoluţiei, nu prilejuiseră vreun motiv de controversă.

Cu toate acestea, continuă istoricii maghiari, situaţia politică din Transilvania începea să se înrăutăţească. Szilágyi Ferenc consideră că o cauză importantă a acestei deteriorări era „ura ce fierbea în pieptul naţiei române împotriva maghiarilor, din cauza oprimării ei seculare”392. Szilágyi Sándor şi Kőváry, în schimb, insistă asupra rolului decisiv pe care îl joacă „instigatorii” din rândurile intelectualilor români, cei care se fac vinovaţi de înrăutăţirea relaţiilor româno-maghiare.

Szilágyi Sándor rezuma evoluţia respectivă în

felul următor:

Şi în Ardeal au început să apară nori pe cerul cauzei maghiare. Printre saşi şi români şi-au făcut apariţia unii instigatori, a căror lozincă era: „Nu ne trebuie uniunea!”393.

În termeni asemănători se exprimă şi Szilágyi Ferenc394, dar mai ales Kőváry László. Aceştia evocă acţiunile unor tineri cum ar fi Mikás Ferenc (Florian Micaş) sau Pap Sándor (Al. Papiu Ilarian)395, care pornesc prin satele româneşti pentru a aţâţa ţăranii în vederea nimicirii maghiarilor, spunându-le că „dacă aceştia nu vor mai exista, pământul le va rămâne lor”. În urma acţiunilor acestor „instigatori” şi „agitatori”, în multe locuri românii vor refuza să mai presteze robotele, ajungându-se şi la violenţe. În acest fel, problema pământului se va transforma treptat într-o problemă naţională396.

Imaginea potrivit căreia ridicarea românilor la 1848-1849 s-ar fi datorat, în mare parte, acţiunilor unor „instigatori” sau „aţâţători” era una larg răspândită în mentalul colectiv maghiar al epocii. Această idee va fi vehiculată îndeosebi de gazetele politice din anii revoluţiei, indiferent de orientarea politică, moderată sau radicală, a acestora. Conform acestei teorii, „agitatorii” s-ar fi aflat în serviciul adversarilor cauzei maghiare, respectiv al „camarilei vieneze”, iar succesul lor în rândurile poporului s-ar fi datorat mai mult nivelului scăzut de instruire şi de cultură al românilor, decât vreunui resentiment veridic al acestora faţă de revoluţia maghiară397.

Climatul politic şi social din Transilvania se

va înrăutăţi suplimentar în urma incidentului de la Mihalţ, din iunie 1848. Pentru că soldaţii trimişi împotriva ţăranilor români de aici erau secui, scrie Kőváry, s-a creat impresia că „secuii s-au ridicat împotriva românilor”. În consecinţă, la Câmpeni şi în alte locuri, Avram Iancu va începe să ţină adunări „la care îi îndemna pe români spre răzbunare”398.

Tergiversarea aplicării noii legi urbariale din Transilvania, prin care iobăgia era desfiinţată, ca şi sancţionarea unirii Principatului cu Ungaria de către împăratul Ferdinand vor contribui şi mai mult la deteriorarea relaţiilor dintre românii şi maghiarii ardeleni.

O parte a românilor, în special intelectualii greco-catolici, în frunte cu episcopul Leményi, consideraţi de Kőváry „cele mai inteligente persoane ale naţiunii române”399, se grăbesc, în această conjunctură, să dea declaraţii publice în favoarea uniunii400, aşteptând îmbunătăţirea situaţiei naţiunii lor alături de maghiari. Dar majoritatea românilor vor respinge această posibilitate şi vor formula deziderate opuse diametral intereselor maghiare.

Dintre aceste deziderate, aşa cum sunt ele reţinute de istoricii maghiari, cele mai des vehiculate erau următoarele: constituirea unei „Românii” sau „Daco-Românii”401 şi accesul românilor la cele mai înalte funcţii din viaţa publică a Principatului402.

Primul lor vis – preciza Szilágyi Sándor – era România (Romania), căci dacă Tuhutum luase de la ei Transilvania, ei de ce să nu o poată recuceri?

Iar după aceea, visul lor final era acela de a obţine cele mai strălucitoare funcţii în stat403.

În opinia istoricilor maghiari, mişcarea românilor ardeleni fusese influenţată puternic de austrieci (prin intermediul saşilor din Transilvania), de ruşi şi de românii din Muntenia.

În legătură cu acţiunea saşilor în rândurile românilor, Szilágyi Sándor afirma următoarele:

Din rândurile saşilor şi ale românilor au apărut instigatori, dar cei mai mari instigatori erau saşii, care au ştiut să exploateze foarte bine incultura românilor. Ei au ademenit această rasă, care fusese oprimată până atunci, cu ideea unei Românii nemaipomenite şi au aţâţat-o spre răzbunare404.

La o asemenea „colaborare” româno-săsească se referea şi Kőváry László, constatând cu amărăciune că românii „s-au împăcat cu opresorul lor mai mic (saşii) împotriva celui mai mare (maghiarii)”405.

În ceea ce priveşte relaţiile cu ruşii, ele erau posibile, în opinia lui Kőváry, datorită legăturii spiritual-religioase a mulţimilor răsculate cu ţarul Rusiei, pe care îl considerau capul lor bisericesc406. Iar succesul românilor din Muntenia în rândul conaţionalilor lor ardeleni avea la bază propaganda în favoarea constituirii „unui imperiu daco-roman (Daco-romanum imperium)”407, care să cuprindă Ardealul, Banatul, Bucovina şi cele două Principate Dunărene.

După cum am văzut deja, istoricii maghiari acordă atenţie şi adunărilor româneşti care se

întrunesc în această perioadă, începând cu luna aprilie şi până în septembrie408. La acest capitol, un aspect important priveşte împrejurarea că respectivele adunări provoacă temeri şi nelinişte în rândurile populaţiei maghiare. Ştiindu-se mai puţin numeroşi, maghiarii se tem că românii, adunaţi în număr impresionant cu aceste ocazii, vor trece la violenţe în urma acestor adunări, aşa cum s-a mai întâmplat în istorie.

Percepţia istoricilor maghiari cu privire la adunările româneşti diferă însă în funcţie de obiectivele care le sunt atribuite. Astfel, în cazul primei adunări de la Blaj, din Duminica Tomii, unde românii s-ar fi pronunţat în favoarea uniunii cu Ungaria, nu există nicio remarcă defavorabilă la adresa ei din partea respectivilor istorici. În schimb, atunci când sunt analizate celelalte adunări, care au condus la transformarea radicală a atitudinii politice a românilor, lucrurile se schimbă, tonul devenind unul critic. Astfel, dacă prima adunare a fost considerată „reuniunea intelectualilor naţiunii române”409, în legătură cu următoarele istoricii maghiari ţin să precizeze că la ele au participat doar „puţini oameni cu şcoală şi chiar şi aceia doar semicultivaţi, cum erau preoţii”; majoritatea participanţilor erau oameni de rând, inculţi, lipsiţi de educaţie, trimişi acolo de către preoţii lor410.

Szilágyi Sándor arată că agitaţia românilor se intensifică în vara anului 1848, mai exact de prin luna iunie, când, „în prima lor tabără, de la Bistra, au început să sosească cete româneşti înarmate cu lănci”411. Totodată, istoricul maghiar simte

nevoia să scoată în evidenţă rolul conducător pe care începea să îl joace Avram Iancu în mişcarea românilor. El face portretul unui lider lucid şi calculat, nelipsit de calităţi personale, dar care nu ezită să folosească cele mai sângeroase metode pentru atingerea obiectivelor sale:

Conducătorul lor era Janku Ábrahám, un bărbat autoritar şi inteligent, care ştia foarte bine că singura metodă pentru îndeplinirea planurilor sale era aceea de a se folosi de ura românilor împotriva maghiarilor. El ştia că acest lucru va atrage după sine cumplite vărsări de sânge. Ştia bine că acest popor este necruţător în ura lui şi că nu se va mai opri din crimele sale; însă toate acestea îl lăsau indiferent412.

Aşadar, în vara anului 1848, românii încep să se înarmeze, la fel cum vor proceda şi saşii. Fiind unite în ura lor împotriva maghiarimii, afirmă Szilágyi Sándor, cele două „partide", cel românesc şi cel săsesc, vor primi arme şi tunuri din partea comandamentului militar austriac din Transilvania413.

Din nefericire însă pentru maghiarii ardeleni, „pe cât de energice erau pregătirile românilor şi ale saşilor, pe atât de palide erau măsurile luate de guberniul Transilvaniei" împotriva lor. De exemplu, scrie Szilágyi, recrutarea voluntarilor pentru armata maghiară se făcea extrem de încet414.

În fruntea mişcării româneşti se va situa acum un „comitet director" („igazgató komité")415 – respectiv Comitetul Naţional desemnat la Blaj şi transformat apoi în Comitetul

de Pacificaţiune –, care, în opinia lui Kőváry, urmărea să ridice la luptă întreaga românime. În regiunile în care acest lucru nu se putea obţine cu uşurinţă, comitetul aplica măsuri de intimidare pentru a-şi recruta aderenţii416. Membrii comitetului, „Janku”, „Lauriani”, „Cipariu” şi „Mikásu”, şi-au început activitatea cu o deosebită înflăcărare, scrie Szilágyi Sándor, „cu atât mai mult cu cât nicio cale de întoarcere nu mai era de acum înainte posibilă”417.

Cu toate acestea, remarcă istoricii maghiari, până la a treia adunare de la Blaj, din septembrie, nu va avea loc niciun conflict serios între români şi maghiari.

Situaţia se va agrava doar odată cu prinderea şi condamnarea la moarte, de către autorităţile maghiare, a unor instigatori români418. În sinteza sa consacrată revoluţiei, Szilágyi Sándor va acorda o deosebită atenţie proceselor intentate lui „Baternai” (Alexandru Bătrâneanu) şi „Simonics” (Vasile Simonis)419. „Sunt foarte cunoscute – scrie el – procesele sumare ale lui Baternai şi Simonics, în legătură cu care gazetele ardelene tăceau, conform dispoziţiilor baronului Vay.” Szilágyi arată că „agitatorii” români au fost arestaţi de comisarul regal din Transilvania, baronul Vay Miklós, în timpul unei petreceri. Fiind aduşi la Cluj, populaţia oraşului se temea că aceştia ar putea fi eliberaţi în urma unui atac al conaţionalilor lor, motiv pentru care va solicita executarea celor doi arestaţi. Sub presiunea spiritelor încinse din oraş, tribunalul excepţional din Cluj îi va condamna la moarte pe Bătrâneanu

şi Simonis. În legătură cu procesul lor, istoricul maghiar mai consemna următoarele:

Rămân memorabile declaraţiile acestor doi oameni. Ei au povestit cum se urmăreşte transformarea Ardealului în România. Aceasta ar avea cinci prefecturi, fiecare cu prefectul ei. După prefecţi, ar urma tribunii. Însuşi Baternai era un asemenea tribun – încheie Szilágyi cu o ironie crudă –, dar, în pofida acestei demnităţi pe care o deţinea, tot prin spânzurătoare a sfârşit420.

A treia adunare de la Blaj, din septembrie 1848, marchează, în opinia istoricilor maghiari, momentul în care românii vor trece la violenţă: „în perioada aceasta, şi mai ales după aceea, românii nu s-au mai limitat la simpla înarmare”421.

O parte a responsabilităţii pentru această situaţie este atribuită de către Szilágyi Sándor baronului Vay, reprezentantul guvernului maghiar în Transilvania. Szilágyi îi reproşează lui Vay că a subestimat pericolul pe care îl reprezenta adunarea românilor de la Blaj şi că nu a făcut nimic pentru a împiedica desfăşurarea acesteia. Dimpotrivă, românii ar fi avut chiar acordul său, Vay eliberându-le „un fel de *salvus conductus*” pentru a putea participa la adunare422. În plus, crede acelaşi istoric, Vay ar fi făcut greşeala fatală de a-l elibera pe Avram Iancu, care ar fi fost prins la Sibiu. Oamenii săi au ameninţat că vor incendia oraşul dacă liderul lor nu va fi eliberat, iar Vay va ceda acestor presiuni, punându-l în libertate pe Iancu şi dându-i astfel acestuia posibilitatea de a se ridica împotriva maghiarilor423.

Cele mai multe date cu privire la activitatea

comitetului revoluţionar românesc le oferă Kőváry László, în monografia sa dedicată revoluţiei. Desigur, Kőváry are avantajul unui plus substanţial de informaţie, datorită faptului că el îşi scrie lucrarea cu 11 ani mai târziu decât Szilágyi, timp în care au fost publicate numeroase materiale documentare referitoare la aceste aspecte424.

Kőváry cunoaşte bine noua organizare militară şi administrativă pe care încearcă să o dea Transilvaniei comitetul românesc, prezentând-o însă într-o lumină critică. El afirmă că, prin aceste măsuri, românii urmăreau „reînvierea puterii militare romane”, deşi nu ar fi trebuit să se mândrească atât de mult cu această putere, deoarece ea nu fusese decât „un cuib al sclaviei şi al absolutismului”, iar constituirea unui guvernământ militar în secolul al XIX-lea „nu mai putea fi aprobată de către popoarele libere ale lumii”425.

Istoricul ardelean desconsideră acţiunile comitetului, precum şi pe membrii acestuia. El era de părere că, dintre fruntaşii români, puţini erau cei care aveau reale capacităţi de conducere şi de organizare. „Barnuc Simon”, preşedintele comitetului, era „fanatic”, „Belecescu Miklós” (Nicolae Bălăşescu), „avid de bani”, iar ceilalţi membri fuseseră până la izbucnirea revoluţiei „ignota quantitas”, persoane cu totul necunoscute426.

În ceea ce îi priveşte pe prefecţii şi tribunii legiunilor, scria Kőváry în continuare, „putem spune mai multe lucruri. Printre aceştia se aflau

mai mulţi politicieni şi bărbaţi activi”, cum ar fi cazul lui Florian Micaş, Axente Sever sau Constantin Romanu-Vivu. Totuşi, crede Kőváry, şi dintre prefecţi „cei mai mulţi s-au remarcat prin faptele lor sălbatice”427.

Această atitudine total ostilă faţă de fruntaşii revoluţiei române era curentă în opinia publică maghiară a vremii. În gazeta *Márczius Tizenötödike* (*Cincisprezece Martie*), de pildă, întâlnim aceeaşi imagine, potrivit căreia conducătorii mişcării româneşti nu erau decât nişte unelte interesate în mâinile Curţii vieneze, responsabili de aţâţarea şi ridicarea la luptă a mulţimii inocente. Dacă faptele ţăranilor puteau fi scuzate prin invocarea lipsei de educaţie a acestora, liderii românilor, în schimb, nu meritau decât „aplicarea celui mai sever terorism”428.

Singurele persoane din rândurile fruntaşilor români care apar într-o lumină oarecum diferită în lucrarea lui Kőváry sunt „Salomon Miklós” (Nicolae Solomon), care „nu a ucis şi nu a jefuit”, şi „Jánk Ábrahám”, cel care fusese „adânc impresionat de eliberarea poporului său” cu ocazia evenimentelor de la 1848429.

Kőváry i-a acordat lui Avram Iancu o atenţie specială în paginile istoriei sale şi se pare că regreta sincer „înstrăinarea” lui Iancu de cauza revoluţiei maghiare. Avram Iancu, scrie istoricul maghiar, „ar fi putut să apară ca un erou al libertăţii, dar el voia să fie un mântuitor, nedându-şi seama că nu este decât o unealtă” în mâinile reacţiunii430. Cu toate că, după părerea istoricului ardelean, ambiţiilor lui Iancu le-ar fi

căzut victimă oameni nevinovaţi, totuşi Kőváry aprecia în mod pozitiv faptul că liderul român a militat pentru o cauză dreaptă – cea naţională –, şi nu pentru interese personale, aşa cum ar fi făcut, în opinia sa, alţi tribuni.

Acest lucru ar fi fost dovedit, crede Kőváry, şi prin împrejurarea potrivit căreia după înfrângerea maghiarilor, Iancu nu voia să depună armele până când imperialii nu-şi vor fi îndeplinit promisiunile făcute românilor şi, deoarece acest lucru nu s-a întâmplat, el nu a acceptat nicio recompensă, iar mai târziu a înnebunit431.

În viziunea lui Kőváry, soarta ulterioară a lui Avram Iancu era cu atât mai tristă cu cât, după înfrângerea revoluţiei, acesta „va ajunge să fie compătimit de acelaşi popor al cărui idol fusese” în timpul luptelor432.

Evenimentele care au urmat adunării din septembrie de la Blaj, izbucnirea războiului civil în Transilvania şi conflictele declanşate acum sunt dezaprobate vehement de către istoricii maghiari. Ei privesc cu oroare războiul civil, făcându-i însă întotdeauna responsabili pentru masacrele şi evenimentele sângeroase ale acestuia doar pe români433. Românii „ocupă drumurile, iar pe nobilii maghiari îi leagă şi îi duc la Năsăud, la Urban”, scrie Szilágyi Sándor434, iar Kőváry ne informează şi el că, în faţa furiei dezlănţuite a foştilor iobagi, „domnii din comitate” trebuie să fugă, să-şi părăsească locuinţele, să se îmbrace în ţundre şi să vorbească româneşte, pentru că altfel vieţile lor nu mai erau în siguranţă435. În aceste circumstanţe, acţiunea românilor pare să aibă

caracterul unui război de exterminare a nobililor maghiari, care sunt „vânaţi” fără nicio altă motivaţie în afara faptului că aparţin categoriei respective.

Prezentarea unilaterală a atrocităţilor comise în timpul războiului civil poate fi întâlnită şi în alte surse, cum ar fi cazul nuvelelor publicate chiar în acei ani de prozatorul Jókai Mór, având ca subiect revoluţia. Ororile sunt comise numai de către români în dauna maghiarilor şi aproape niciodată invers. Este adevărat, Jókai încearcă întotdeauna să şi explice, să scuze într-un fel acest comportament pe care îl atribuie românilor, punându-l pe seama lipsei de civilizaţie şi a caracterului influenţabil al acestora436.

Existau însă, chiar în acea perioadă, şi voci care se pronunţau în favoarea unei tratări mai obiective a evenimentelor din Transilvania. Printre cei care vor reuşi acest lucru se numărau şi gazetarii de la *Márczius Tizenötödike*, care nu treceau sub tăcere nici actele reprobabile comise de partea maghiară, mai cu seamă de trupele secuieşti. În opinia respectivilor jurnalişti, indiferent cărei tabere ar fi aparţinut autorii violenţelor, ele erau tot atât de nejustificate din punct de vedere moral şi uman437.

În viziunea lui Kőváry însă (chiar dacă nici el nu aprobă violenţa, în principiu), cei care ripostează în faţa acţiunilor româneşti, şi anume secuii, sunt consideraţi (la fel ca moţii în tabăra românească) de-a dreptul nişte eroi438. Secuii sunt meniţi să oprească „vandalismul” românilor, în condiţiile în care maghiarilor din Transilvania le

lipseau banii, armele, muniţiile sau comandanţii necesari pentru organizarea apărării439.

Luptele dintre românii şi maghiarii din Ardeal, începute în octombrie 1848, continuă şi în anul următor. Szilágyi Sándor va acorda un spaţiu întins, în lucrările sale dedicate revoluţiei, acestor aspecte militare440. În studiul său despre Ţara Moţilor, el trece în revistă luptele prefecţilor din Apuseni:

În urma ofensivei generalului Bem, românii s-au refugiat în munţi. Iancu îşi cunoştea bine poporul. Prima sa preocupare a fost aceea de a-i face pe români să îl idolatrizeze şi să se teamă de el. În felul acesta, ştia că planurile lui nu vor rămâne neîndeplinite. Era considerat de către poporul său un profet, cu toate că nu o singură dată împuşcase pe vreunul dintre ai lui cu propriile sale mâini. Balint, care apăra Munţii Zarandului, l-a ajutat cu cel mai mare succes. La Aiud, prefect era Prodan, cel care pe timp de noapte a dat foc oraşului şi i-a măcelărit locuitorii. La Ponor, prefect era Niculae. Doar apărarea Munţilor Gilăului a fost lăsată pe seama poporului. În curând a apărut şi Axinte, cu o oaste pregătită de el. Între timp, au avut loc mai multe lupte, cu sorţi schimbători, în urma cărora Abrudul a pierit în flăcări, iar tratativele cu Hatvani au luat sfârşit. O confruntare mai cunoscută a moţilor a fost cea din iunie 1849, cu Kemény. Kemény a fost înfrânt, trupele sale s-au împrăştiat, onoarea lor fiind salvată doar de către Vasvári Pál, cu preţul propriei sale vieţi441.

Din păcate, războiul civil din Transilvania nu

a putut fi oprit nici de decretul de amnistie al generalului Bem, dat în decembrie 1848. Cu privire la această tentativă de conciliere a generalului polonez, Kőváry scria următoarele:

Bem era un bun soldat, dar ca politician a fost un visător. El nu cunoştea trecutul, prezentul, precum şi patimile popoarelor din Ardeal şi astfel nu şi-a dat seama că o asemenea proclamaţie era tardivă pentru ţara aceasta. Naţiunile de aici şi-au mânjit prea tare mâinile cu sânge pentru a mai avea încredere în astfel de promisiuni. Mai ales românii, care nu voiau să-şi rişte Daco-Romania lor…, îşi încheia Kőváry aprecierile sale442, de mare duritate şi scepticism.

Aşadar, în loc să depună armele ca urmare a amnistiei acordate de generalul Bem, românii trec la „restaurarea Dacoromâniei”, mai ales după desfăşurarea adunării de la Sibiu, din decembrie 1848. Conform aprecierilor lui Kőváry, la această adunare s-a redactat o petiţie, adresată împăratului, care „trebuia să reprezinte Charta Dacoromâniei”. Istoricul ardelean era de părere că revendicările românilor dovedeau o totală lipsă de realism:

În general, au cerut atâtea lucruri, de parcă ar fi crezut că Austria mai există doar datorită bunăvoinţei lor şi că dinastia s-ar afla într-o situaţie atât de critică, încât dacă românii ar cere un lucru, împăratul le va da două443.

Kőváry se arată revoltat de amplificarea revendicărilor româneşti la sfârşitul anului 1848 şi la începutul celui următor. El apreciază că românii „nu sunt mulţumiţi doar cu principiul egalităţii în

drepturi” valabil pentru toate naţiunile din Imperiul Habsburgic, prezent în Constituţia austriacă din 4 martie 1849, „ci visează la un «terrenum», la un voievodat separat”. Românii nu iau în considerare, crede el, „condiţiile istorice şi geografice ale celorlalte naţiuni sau faptul că ei ameninţă cu contopirea pământurile compacte ale secuilor şi saşilor din Ardeal”444.

În această situaţie, singura consolare a istoricului maghiar este oferită de constatarea că între saşi şi români a intervenit o ruptură datorată „dorinţelor imposibile ale românilor”. Acum, scrie Kővári, „şi-au dat seama şi saşii că aceste idei insuflate românilor tocmai de ei ar putea ameninţa şi autonomia săsească”445.

Succesele înregistrate în Transilvania, în primăvara anului 1849, de armata maghiară aflată sub conducerea generalului Bem îi determină pe români şi pe saşi să solicite ajutorul ruşilor. În legătură cu acest episod, Szilágyi Sándor arăta că demersurile întreprinse în acest sens pe lângă comandamentul militar din Transilvania au fost opera comitetului românesc, acestuia revenindu-i, în primul rând, responsabilitatea chemării ruşilor în ajutor446. Kővári credea însă că, dintre fruntaşii români, numai episcopul Şaguna şi negustorul braşovean Rudolf Orghidan erau favorabili unei intervenţii ruseşti447.

Oricum s-ar fi petrecut însă lucrurile, Szilágyi Sándor era convins că vestea apropierii ajutorului rusesc i-a încurajat pe români, aceştia dedându-se din nou „la incendierea unor sate şi la uciderea maghiarilor prin toate părţile”448. Cu ocazia

acestor evenimente, Szilágyi sublinia din nou rolul hotărâtor pe care l-ar fi avut Avram Iancu în mişcarea românilor.

Istoricul maghiar va realiza un portret amănunţit al lui Iancu, în ale cărui trăsături regăsim multe caracteristici psihologice şi comportamentale atribuite de către maghiari românilor. Potrivit lui Szilágyi, tribunul român, care în Transilvania mai fusese numit şi Crai al Munţilor şi care aprobase indirect o parte din măcelurile de aici, a fost fără îndoială un om deştept şi energic. Faptul că a reuşit să îşi obişnuiască oastea din munţi, patruzeci de mii de oameni indisciplinaţi şi rudimentari, cu disciplina militară, precum şi faptul că a reuşit să-i hrănească timp de nouă luni de zile indicau un talent deosebit. Iancu era într-adevăr o mare minte. Cetele lui îl adorau, dar se şi temeau de el. Ca orice popor aflat într-o stare imatură din punct de vedere cultural, românii puneau mult preţ pe pompă. Şi, dacă puteau să îl vadă pe Iancu strălucind în costumul său naţional cu o broderie deasă din aur, ei se închinau spontan în faţa acestuia. Iancu îşi cunoştea poporul. Ştia ce coarde trebuie atinse pentru a ajunge la inima acestuia şi care este metoda de a-l ţine strâns unit în jurul său. Tot timpul le oferea românilor posibilităţi de a-şi satisface înclinaţiile spre cruzime, una dintre aceste posibilităţi fiind ura lor neînduplecată şi nesecată faţă de maghiari. I-a lăsat deci pe ai lui să ucidă, pentru ca prin această ură şi prin devotamentul faţă de împărat să-i menţină uniţi. Toate aceste lucruri nu ar fi fost

posibile dacă Iancu ar fi fost o minte obişnuită. Deoarece agitarea spiritelor poate fi făcută de un instigator, dar pentru menţinerea lor în continuă frământare este nevoie de mult mai mult. Iar ura poporului fusese atât de puternică, încât acesta suporta şi moartea cu sânge rece.

În asemenea condiţii, conchide Szilágyi, potolirea mişcărilor româneşti era „o treabă de Sisif”449.

Pentru maghiari, consecinţele mişcărilor româneşti vor fi deosebit de dramatice. Szilágyi aminteşte incendierea mai multor localităţi şi uciderea câtorva mii de oameni:

Biata Transilvanie! — cel puţin un sfert din locuitorii ei au fost ucişi şi cel puţin 300 de sate şi 12 oraşe au căzut victimă acestei revoluţii de nouă luni de zile! Astăzi nici măcar locul în care au existat unele nu mai poate fi găsit cu uşurinţă450.

Szilágyi deplânge în repetate rânduri faptul că măsurile luate de maghiari împotriva românilor, care ar fi putut pune capăt ostilităţilor, au eşuat. Istoricul susţine că maghiarii au fost adeseori în dezavantaj din punct de vedere militar, mai ales din cauza condiţiilor de relief. Deoarece conflictele s-au desfăşurat îndeosebi în Munţii Apuseni, adică în locuri cunoscute mai bine de către români, trupele maghiare vor avea mereu un handicap:

Luptele din munţi sunt cele mai nesigure şi cele mai oribile. Munte după munte, pădure după pădure… Două bătălii au avut loc aici şi în amândouă au fost înfrânţi maghiarii451.

Au existat însă şi cazuri în care insuccesele s-au datorat incompetenţei unor militari, cum a fost,

de exemplu, maiorul Hatvani, ale cărui acţiuni au dus la distrugerea oraşului Abrud de către români. Szilágyi are aprecieri aspre la adresa acestuia:

Din cauza acestui amărât de sanculotte [sic!], devenit comandant de franctirori, au fost ucişi o serie de maghiari care s-au întors prea devreme la casele lor din Abrud, crezând ceea ce le spunea Hatvani, că au sosit ajutoare pentru înfrângerea „hoardelor româneşti” care ocupau oraşul452.

Demersul lui Hatvani va fi criticat şi de Kőváry, de pe o poziţie mai înţelegătoare la adresa românilor. Istoricul afirma că „acţiunea iraţională” a maiorului maghiar, prin care s-a ajuns la uciderea prefectului Buteanu, a dus la răzbunarea românilor şi, în felul acesta, la distrugerea Abrudului453.

În ceea ce priveşte perioada de sfârşit a revoluţiei, istoricii maghiari se vor referi în special la încercările de pacificare din primăvara şi vara lui 1849, la activitatea „mai multor deputaţi români de la Pesta” care lucrau la redactarea tratatului de pacificare împreună cu reprezentanţii emigraţiei muntene, la discursul rostit de Szemere Bertalan în parlament, în iulie 1849, cu ocazia votării noii legi a naţionalităţilor454. Aceste tentative tardive de împăcare nu vor avea însă darul să schimbe ceva din imaginea cu totul negativă pe care mişcarea românească din Transilvania o va lăsa în scrierile istoricilor maghiari.

9.1. Revoluţia din Muntenia

Lucrările istoricilor maghiari din această perioadă conţin şi anumite referiri la evenimentele

revoluţionare din Muntenia, precum şi la atitudinea românilor de aici faţă de revoluţia maghiară. Imaginea proiectată asupra acestui subiect va fi incomparabil mai bună în raport cu aprecierile la adresa mişcărilor româneşti din Ardeal. Revoluţia din Ţara Românească este privită în general cu simpatie, ca o ridicare pentru drepturi politice şi naţionale similară cu cea din Ungaria.

Lucrarea lui Kőváry László455 conţine o serie de informaţii cu privire la evenimentele violente de la sfârşitul revoluţiei. Răspândirea zvonului că turcii şi ruşii vor să reintroducă „reglementul”, adică regimul Regulamentului Organic, „prin care aceştia au înrobit ţara timp de 18 ani”456, a provocat reacţia populaţiei. În septembrie 1848, românii s-au adunat la Bucureşti şi „au ars în mod solemn cele 14 volume ale Arhondologiei, cartea de aur a nobilimii din Ţara Românească, precum şi originalul reglementului”. Riposta turcilor a fost însă promptă. Ei vor intra în ţară şi vor aresta membrii guvernului revoluţionar de la Bucureşti, dintre care nu vor reuşi să scape decât „Tell” şi „Eliad”457.

Alt autor, Vahot Imre, prezenta evenimentele din Ţara Românească în felul următor:

În urma revoluţiei de la Paris, din 1848, tineretul român a înfiinţat o societate numită „Tinera-Dako-Romania”, al cărei ţel era eliberarea Ţării Româneşti de sub dominaţia turco-rusă şi fondarea unei Mari Dacoromanii independente. Mai mulţi membri ai acestui partid au fost condamnaţi la închisoare pentru răzvrătire. Dar în

urma retragerii unei mari părţi a armatei ruseşti din Muntenia şi Moldova, aceşti tineri şi-au ridicat din nou capetele lor îndrăzneţe458.

Vahot va fi plăcut surprins de atitudinea românilor din Muntenia faţă de revoluţia maghiară, ca şi de buna primire în rândurile lor a revoluţionarilor maghiari refugiaţi de către autorităţi şi populaţie459.

Printre boierii mai cultivaţi – susţine Vahot – se aflau mai mulţi care aveau o compasiune caldă faţă de cauza revoluţiei maghiare şi aşa se poate explica şi generozitatea cu care Kossuth şi însoţitorii săi au fost primiţi peste tot în ţară.

Situaţia îl face pe autorul maghiar să exclame:

Ce joc straniu al destinului şi al împrejurărilor! În timp ce în ţară [în Transilvania] românii înfuriaţi îi ucideau pe maghiari pe capete, aici, în străinătate, ei îi primesc cu prietenie pe refugiaţii maghiari460.

Desigur, Vahot îşi explică această situaţie şi prin împrejurarea că turcii erau binevoitori cu emigranţii maghiari, ceea ce făcea ca şi românii să se comporte în mod similar461.

În orice caz, ceea ce reieşea din paginile autorilor analizaţi era faptul că românii din Muntenia nu manifestau niciun fel de adversitate faţă de cauza revoluţiei maghiare.

*

Concluziile referitoare la reflectarea revoluţiei românilor din Transilvania în lucrările istoricilor maghiari din anii imediat următori acesteia pun în evidenţă o imagine profund

negativă, influenţată puternic şi de amintirea atât de proaspătă a unor evenimente dramatice. Acţiunea românilor nu este definită, de altfel, ca o revoluţie, similară celei maghiare, ci doar ca o mişcare populară îndreptată împotriva autorităţilor maghiare şi a maghiarimii în general.

Opurile istorice maghiare apărute imediat după 1849, la fel ca memorialistica revoluţiei, fie ea românească sau maghiară, au o pronunţată tentă autojustificativă. Autorii acestor lucrări scriu tocmai pentru a demonstra nevinovăţia conaţionalilor lor în raport cu tragediile întâmplate. Întotdeauna, responsabilitatea va fi aruncată pe seama „celuilalt", fiecare încercând să se disculpe în faţa autorităţilor austriece de după revoluţie pentru comportamentul politic „dubios" de care aproape toată lumea putea fi acuzată462.

Aprecierile istoricilor maghiari în legătură cu motivele ridicării la luptă a românilor scot în evidenţă lipsa de temeinicie a acestor motive, caracterul lor accidental sau primitiv, ca şi manipularea venită din afară. Astfel, deşi pornesc în consideraţiile lor de la constatarea faptului că românii din Transilvania au fost asupriţi vreme îndelungată de către maghiari şi saşi, istoricii analizaţi apreciază că această nedreptate a fost eradicată, „reparată", prin hotărârile revoluţiei maghiare din martie 1848, care acordau drepturi şi libertăţi cetăţeneşti tuturor locuitorilor Ungariei, indiferent de naţionalitate. Tocmai de aceea, spun ei, acţiunea românilor nu mai are sens, deoarece binefacerile revoluţiei maghiare au

fost extinse şi asupra lor.

Fiind convinşi de justeţea politicii guvernului maghiar inclusiv în problema naţională, istoricii în discuţie nu pot găsi un alt motiv plauzibil al ridicării românilor în afara resentimentelor lor ancestrale îndreptate împotriva nobilimii, stimulate acum şi folosite cu abilitate de către adversarii cauzei maghiare.

Uneori întâlnim clişeul tradiţional al românilor paşnici şi blânzi, caracterizaţi prin docilitate şi pasivitate, care „îi simpatizează pe maghiari, iar în vremuri liniştite au sentimente atât de idilice”463. În timpul revoluţiei va predomina însă celălalt stereotip, referitor la comportamentul violent care i-ar caracteriza pe români, mai ales dacă ei sunt stimulaţi în acest sens de lideri iresponsabili. Poporul de rând are o încredere fanatică în conducătorii săi, iar aceştia, „încurajaţi” şi de Curtea vieneză, exploatează la maximum această încredere în vederea satisfacerii propriilor scopuri, planuri şi interese.

Fruntaşii români sunt priviţi în mod cu totul defavorabil. Deşi unii dintre ei „erau oameni cu şcoală, cultura lor era una strâmbă din multe puncte de vedere”464. În aceste condiţii, nu este de mirare că au fost manipulaţi atât de uşor de intrigile camarilei vieneze. Liderilor români (cu excepţia lui Avram Iancu) li se contestă până şi meritele militare, succesele acestora datorându-se doar condiţiilor naturale prielnice, numărului mare de ţărani fanatizaţi pe care i-au atras de partea lor sau nepriceperii comandanţilor maghiari care le-au fost trimişi împotrivă465.

În ceea ce îl priveşte pe Avram Iancu, istoricii maghiari recunosc că acesta a fost o personalitate. Mitul creat în jurul său i-a impresionat chiar şi pe cei mai vehemenţi critici ai insurecţiei românilor. În atitudinea manifestată faţă de Iancu sesizăm însă anumite diferenţe de la un autor la altul. Szilágyi Sándor, care scrie chiar în timpul revoluţiei, se dovedeşte a fi un adversar intransigent al liderului român. El îi atribuie întotdeauna responsabilitatea pentru evenimentele sângeroase din Ardeal. Kőváry, în schimb, chiar dacă va condamna şi el aceste violenţe, arată că Iancu a fost un idealist care a luptat pentru o cauză naţională (dincolo de faptul că aceasta era una greşit orientată), dar nu a urmărit niciodată interese meschine, personale, cum ar fi făcut alţi tribuni.

Kőváry are şi meritul de a atrage atenţia publicului maghiar asupra altor motivaţii ale mişcării româneşti, în afara resentimentelor ancestrale supralicitate de Szilágyi. Astfel, el insistă asupra idealului Dacoromâniei sau vorbeşte despre tendinţele de unificare confesională ale românilor ardeleni – năzuinţe aparţinând unor elite revoluţionare româneşti, şi nu maselor lipsite de educaţie. Desigur, şi el consideră că aceste proiecte sunt lipsite de realism, fiind simple „himere metafizice”466.

Aceste referiri cu privire la revoluţia românilor prezente în scrierile istoricilor analizaţi, îndeosebi ardeleni, sunt importante deoarece conturează în faţa publicului maghiar o problematică distinctă. Era firesc ca, într-o epocă

marcată de ciocnirea naţionalismelor şi a ideologiilor justificative, judecăţile asupra respectivelor conflicte să fie atât de diferite. Dar indiferent de felul în care vor fi interpretate, problematica naţională specifică a Ardealului, caracterul plurietnic şi multicultural al acestuia se vor impune ca o evidenţă în ochii cititorilor.

În ciuda conflictelor în care fiecare va susţine că dreptatea „absolută" este de partea sa, trebuia să se accepte ideea că popoarele Transilvaniei au un destin comun, inseparabil, chiar dacă acesta fusese până acum unul vitreg. Pentru că, după cum scria Kőváry László, soarta naţiunilor care trăiesc împreună este aidoma cu aceea a familiilor cu mulţi copii: după o ceartă ori se împacă, ori se distrug reciproc467.

10. Limba, etnonimul şi „caracteristicile psihologice" ale românilor

Lucrările istoricilor maghiari din această perioadă conţin şi o serie de aprecieri referitoare la felul de a fi al românilor sau la trăsăturile specifice ale limbii lor. „Caracterologia" etnică reprezenta un subiect adeseori frecventat în epocă, românii nefiind nici ei ocoliţi de cei care scriu pe această temă. Aspectele respective apar însă mai rar în lucrările de istorie, deoarece istoricii erau interesaţi mai ales de evenimentele politico-militare. Mult mai frecvent vom întâlni aprecieri cu privire la trăsăturile „specifice" atribuite românilor în descrierile cu caracter etnografic şi geografic, care vor fi analizate însă într-un alt capitol al acestei lucrări.

Istoricii sunt atraşi mai întâi de problema

limbii române, chestiune care avea o mare importanţă în contextul discuţiei referitoare la originea românilor, pe care am abordat-o într-un subcapitol anterior. Consideraţiile referitoare la limba vorbită de români prilejuiesc şi unele aprecieri legate de profilul cultural al acestora.

Într-o istorie manuscrisă a Transilvaniei, aflată la 1796 în posesia contelui Toldalagi Pál, problema limbii românilor este tratată în felul următor:

În afară de italiană, nicio altă limbă nu se apropie atât de tare de vechea limbă latină ca româna, aceasta fiind o dovadă sigură şi infailibilă a faptului că ei sunt rămăşiţele vechilor colonişti romani din Transilvania468.

Kőváry László se va referi la limba română îndeosebi în sinteza sa de istorie a Ardealului469. Istoricul maghiar se ocupă nu numai de componenta romanică, de bază, ci şi de fondul lingvistic nelatin, trecând în revistă opiniile referitoare la influenţa sau prezenţa elementelor dacice, slave sau bulgare în limba română.

Concluzia la care ajunge Kőváry în această problemă este aceea că formarea limbii şi a naţiunii române a întâmpinat mari greutăţi interne. Între elementul lingvistic original şi cel latin existau mari diferenţe, şi prin această împrejurare se poate explica şi dezvoltarea lentă a vieţii spirituale româneşti470.

În spiritul vremii sale, care punea mare preţ pe influenţa modelatoare a limbii asupra stilului cultural al unei naţiuni, Kőváry îşi explică precaritatea culturală a românilor prin

mecanismele glotogenezei lor. Este de remarcat faptul că nici intelectualii români din epocă nu gândeau într-un mod foarte diferit, deoarece şi ei căutau cauza înapoierii culturale româneşti în „stricarea” limbii ca urmare a influenţei slave. Spre deosebire de istoricul maghiar, ei susţineau însă că influenţa respectivă nu avea decât un caracter accidental şi lipsit de profunzime471.

Etnonimul pe care îl folosesc istoricii maghiari ai vremii în cazul românilor reprezintă altă chestiune de interes din punctul de vedere al formării unor imagini şi stereotipii etnice. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea covârşitoare a istoricilor maghiari foloseau pentru desemnarea românilor termenul „oláh”, care era de altfel singurul cuvânt din limba maghiară cu accepţiunea respectivă. Este adevărat, ei menţionau adeseori faptul că „românii îşi spun ei înşişi «rumunyok»”472, dar etnonimul folosit de maghiari rămânea, bineînţeles, „oláh”. Din acest punct de vedere, se poate aprecia că el nu avea nicio conotaţie negativă, din moment ce nici nu exista vreun alt termen mai „binevoitor” cu care să fie denumiţi românii.

În manuscrisul de istorie a Transilvaniei al contelui Toldalagi, alcătuit în anul 1796, pe care l-am menţionat anterior, putem găsi o discuţie mai amplă cu privire la etnonimul românilor:

Numele acestui popor – se afirmă aici – este „rumun”, adică „roman” [római] sau „romanus”, nu pentru că ar fi fost alungaţi din oraşul Roma, ci pentru că au fost adunaţi din Imperiul Roman şi transportaţi în Dacia473.

În continuare, autorul manuscrisului aminteşte diversele teorii referitoare la originea acestui etnonim:

În zilele noastre, românilor li se spune de obicei, în limba latină, „valachus”. Unii sunt de părere că această denumire ar veni de la numele unui comandant roman, Flaccus; sau de la numele unui popor din provincia Vallia (Britania), care ar fi fost adus aici, pe teritoriul Transilvaniei, de către romani; sau că ar indica originea lor de lângă râul Volga474.

Autorul maghiar nu este însă de acord cu niciuna dintre aceste explicaţii, pe care le consideră eronate.

În ceea ce priveşte denumirea dată românilor în limba maghiară, aceasta provine, crede el, de la cuvântul „olasz”, care îi desemnează pe italieni. Totodată, el ţine să mai amintească şi alte teorii cu privire la originea acestui cuvânt din limba maghiară, cum ar fi: originea scitică, deoarece, în această limbă, cuvintele „oláh”, „gola”, „olá” ar însemna „munte” sau „movilă”, ceea ce ar indica faptul că atât italienii, cât şi românii sunt popoare care locuiesc la poalele munţilor sau printre păduri; derivarea din cuvântul turcesc „olám” sau „ulám”, care înseamnă „slugă”, lucru care ar arăta că românii au fost servitorii maghiarilor, supuşi de către aceştia cu ajutorul armelor475.

Primii istorici care vor pune în circulaţie termenul „román”, după revoluţia de la 1848, vor fi Kőváry László şi Szilágyi Sándor. De fapt, chiar şi Kőváry, în lucrările sale publicate în anii ’40 şi ’50, îi numeşte pe români tot „oláhok” (valahi).

Conform istoricului maghiar, care va pune în discuţie această chestiune, înşişi românii au fost cei care au folosit multă vreme termenul de „valah” pentru autoidentificarea lor.

Schimbarea a intervenit, comentează Kőváry mai departe, doar cu ocazia revoluţiei de la 1848, când românii ar fi început să-şi spună mai întâi „romani” („rómaiak”), iar apoi „români” („románok”), pentru a atrage atenţia şi pe această cale asupra descendenţei lor latine. Dar în opinia lui Kőváry acest lucru este total inutil şi chiar puţin ridicol, deoarece „denumirea lor frumoasă ungurească, «oláh»”, seamănă cu cuvântul „olasz”, care îi desemnează pe italieni, iar prin acest lucru maghiarii au recunoscut oricum înrudirea celor două popoare şi originea lor comună476. În orice caz, felul în care istoricul nostru foloseşte termenul respectiv arată că „oláh” nu avea încă o conotaţie peiorativă atunci când nota aceste consideraţii (1859 şi 1861), constituind pur şi simplu etnonimul obişnuit folosit în limba maghiară pentru desemnarea românilor, preluat de la denumirile de „blach”, „valach”, „olachi”, prezente în primele izvoare scrise ale Evului Mediu477.

Alt istoric maghiar care va folosi frecvent termenul „román” pentru desemnarea românilor va fi Szilágyi Sándor. Şi el ţine să precizeze că a făcut acest lucru doar pentru că şi românii au început să îşi spună în acest fel în timpul revoluţiei478.

Modificările survenite în ceea ce priveşte conotaţia etnonimului românilor, imediat după

revoluţia de la 1848, sunt semnalate în mod sugestiv într-un articol din 1851, semnat de cunoscutul poet şi publicist ardelean Gyulai Pál. Gyulai reproduce o conversaţie pe care a avut-o, într-un local din Cluj, cu un tânăr român care se simţea jignit de faptul că interlocutorul său folosea termenul „oláh”, şi nu pe acela de „román”. Aflând acest lucru, Gyulai şi-a prezentat scuzele sale, dar, în acelaşi timp, şi-a mărturisit surpriza provocată de reacţia tânărului român, deoarece publicistul maghiar fusese convins până atunci că termenul „oláh” nu conţinea nimic jignitor la adresa românilor. În orice caz, scria Gyulai, el îşi lua angajamentul ca de acum înainte să nu mai folosească niciodată termenul „oláh” la adresa unui român, pentru a evita orice posibilitate de a-l jigni pe acesta479.

În afara acestor remarci cu privire la etnonim, consideraţii ceva mai numeroase (şi extinse pe întreaga arie cronologică avută în vedere de acest studiu) fac referire la caracterul, comportamentul şi modul de viaţă al românilor.

O primă apreciere sumară îi aparţine lui Losontzi István, care, în manualul său elaborat în anul 1771, *Mică oglindă triplă*, vorbind despre locuitorii Transilvaniei, spune că „românii de obicei sunt iobagi şi oameni nervoşi”480.

Alt istoric maghiar, Csétsényi Svastics Ignác, prezentând şi el, în sinteza sa, „diferitele popoare ale ţării”, îi amintea şi pe români, scriind despre ei următoarele:

Românii şi-au păstrat până astăzi asprimea şi limba lor stricată. Dar de acum înainte, datorită

ordonanţelor regale, încep şi ei să se cizeleze şi, prin învăţarea limbii patriei noastre, să se civilizeze şi să conştientizeze că şi ei sunt fii ai patriei maghiare481.

O opinie extrem de dură la adresa românilor vehiculează Czövek István, care exprimă clişeele formate în secolul al XVIII-lea cu privire la comportamentul maselor lipsite de educaţie şi de moralitate. Înapoierea acestora impune un tratament aspru din partea autorităţilor, ca unică metodă de a ţine sub control pornirile lor antisociale. Scriind despre atitudinea manifestată de români faţă de pedepse sau în faţa morţii, Czövek făcea următoarea apreciere:

Nici măcar pedeapsa ferecării în lanţuri nu îl sperie pe român, căci este prea prost ca să îşi poată imagina chinurile ce decurg din aceasta.

În opinia sa, românii nu se tem nici de pedeapsa cu moartea, iar în cazul în care primesc o asemenea condamnare, „spun doar atât: «Timpul meu a trecut, aşa a fost să fie!»”482.

Referindu-se la o măsură a autorităţilor, prin care se introducea în Banat pedeapsa capitală împotriva tâlharilor, Czövek era de părere că aceasta era într-adevăr necesară în cazul unui popor atât de grosolan şi sălbatic cum este românimea, cu atât mai mult cu cât acestuia nu-i pasă nici de arest, nici de bătaie, de măturatul străzii sau de expunerea la stâlpul infamiei.

Istoricul dădea şi un exemplu în acest sens, amintind cazul unui răufăcător român, care, expus fiind la stâlpul infamiei, discuta „cu sânge rece” cu oamenii adunaţi în jurul său, spunând că „habar

nu are ce glumă sau ce comedie” au avut de gând să facă autorităţile cu el483.

În 1840, alt intelectual maghiar, Pulszky Ferenc, făcea chiar unele comparaţii între românii şi maghiarii din Moldova, menite să pună în lumină specificul românesc, pe baza cărţii lui Gegő Elek484 referitoare la maghiarii trăitori în principatul moldovean. Pulszky scria următoarele:

În ceea ce priveşte moravurile lor, maghiarii din Moldova sunt cu totul opuşi moldovenilor. Şi anume, în timp ce aceştia din urmă nu au nicio calitate remarcabilă, ba dimpotrivă, sunt impulsivi, delăsători, îngâmfaţi, beţivani, hoţi şi, mai presus de toate, leneşi, maghiarii, în schimb, sunt renumiţi datorită hărniciei lor, ceea ce se poate vedea în alimentaţia lor mai bună, în hainele lor de postav şi în mobilierul mai comod.

Totodată, mai crede Pulszky, maghiarii sunt, în comparaţie cu românii, „mai ospitalieri şi mai uniţi”485.

O opinie tot atât de aspră la adresa românilor poate fi întâlnită la Vahot Imre, ale cărui impresii se bazează de data aceasta pe propria experienţă trăită în Muntenia.

Populaţia Ţării Româneşti – scrie Vahot – numără un milion de locuitori şi constă, cu mici excepţii, din români şi din ţigani. Românii au preluat şi ei caracterul celor din urmă, fiind o naţie leneşă, care fuge de muncă, murdară, pornită spre desfrâu, superstiţioasă şi barbară, şi atât de lipsită de pământ, şi atât de umilită, încât nici măcar nu locuiesc la suprafaţa solului. Ei îşi sapă găuri în pământ şi în aceste bordeie, care

seamănă cu gropile de mormânt, trăiesc în cea mai mare mizerie, ca şi cum ar vrea să arunce în ochii civilizatului secol al XIX-lea, în mod ironic, următoarele cuvinte: „Uitaţi-vă în ce stare ne-a adus robia milenară!”486.

Referindu-se apoi la stările de lucruri existente la vârful societăţii, Vahot apreciază că atât cultura, cât şi economia din Muntenia lasă mult de dorit. În ceea ce priveşte clasa conducătoare, boierimea, autorul maghiar insistă asupra unei dualităţi care s-ar manifesta în atitudinile şi orientările fundamentale ale acesteia. El admite că mulţi dintre boieri au deja în momentul de faţă o cultură franţuzească şi grecească, iar din punct de vedere politic, înclină spre o constituţie mai liberală, cum este cea din Grecia, dar din punct de vedere religios, românii fiind ortodocşi, înclină spre ruşi.

În faţa unei asemenea reţete curioase a specificului cultural, Vahot nu poate decât să îşi exprime nedumerirea: „Oare ce va ieşi din acest amestec original?”487.

După cum se poate vedea, autorul maghiar colecţionează şi reproduce în rândurile sale elementele de bază ale imaginii românilor, aşa cum apare aceasta la majoritatea observatorilor veniţi din Apus, manifestând de altfel bunăvoinţă la adresa românilor şi exprimându-şi regretul şi compasiunea în raport cu situaţia existentă în Muntenia.

În general, cele câteva referinţe la specificul românesc, detectabile în lucrările maghiare cu caracter istoriografic ale perioadei analizate,

evidenţiază clişeele obişnuite prezente în percepţia observatorului occidental, de formaţie iluministă sau liberală, confruntat cu o zonă care nu i se pare încă înscrisă în mod convingător pe orbita progresului şi a civilizaţiei. Ele concordă, în general, cu imaginea românilor din epocă, aşa cum apare ea la observatori germani ori francezi, sau chiar cu autopercepţia românească a vremii488.

1. Pentru modalităţile similare de construire a identităţii naţionale la românii din Transilvania, vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 260-287.

2. Lucrările de referinţă pentru aceste probleme sunt 2:Prodan 1984; 2:Gyémánt 1986.

3. 2:Gyémánt 1986, p. 68.

4. O analiză detaliată a acestor teorii în *ibidem*, cap. *Problema românească în conştiinţa contemporanilor*, pp. 60-72.

5. *Ibidem*, pp. 72-97; 2:Mitu S. 1997, pp. 273-282.

6. 2:Gyémánt 1986, p. 69.

7. Vezi 2:Babu-Buznea 1979.

8. 2:Gyémánt 1986, pp. 69-70.

9. *Ibidem*. O prezentare amplă a lucrării lui Martin Bolla, *Dissertatio de Valachis, qui Transylvaniam incolunt*, redactată de profesorul clujean ca replică la *Supplex*-ul din 1791, dar rămasă în epocă în manuscris, la 2:Prodan 1984, pp. 90-92.

10. 1:Dugonics 1801.

11. 1:Aranyosrákosi Székely 1845.

12. 1:Kőváry 1859-1866.

13. 1:Szabó 1799; 1:Losontzi 1808; 1:Horvát

1823; 1:Thewrewk 1825; 1:Horváth P. 1823; 1:Szilágyi S. 1850g.

14. Pentru reprezentarea Daciei în gândirea istorică şi politică maghiară din secolele XV-XVII, vezi 2:Köpeczi 1995, pp. 32-71.

15. Vezi, de exemplu, 1:Szabó 1799, p. 130; 1:Dugonics 1801, p. 154; 1:Losontzi 1808, p. 167 (cartea a III-a); 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 4; 1:Török J. 1845, p. 31; 1:Kőváry 1852, p. 1; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 4; 1:Szilágyi S. 1850c, p. 51. Unii istorici, cum ar fi Losontzi sau Aranyosrákosi Székely Sándor, îi pomenesc alături de daci şi pe geţi, arătând că este vorba de două neamuri înrudite. Csongrádi Miklós, autorul unei geografii manuscrise a Ardealului, îi menţionează pe „daci, geţi şi goţi" în calitate de locuitori ai „Daciei Mijlocii", aşa cum s-ar fi numit Transilvania în Antichitate (Ms:3071, [p. 1]). Altă lucrare manuscrisă consacrată istoriei Ardealului (Ms:539, pp. 6-10) include un capitol *Despre daci şi geţi*, fără a se referi la problema relaţiei acestora cu românii. Referiri la daci şi la geţi şi în Ms:2271; Ms:3580.

16. Vezi 2:Armbruster 1980; 2:Szegedi 2006.

17. 1:Kőváry 1852, p. 21.

18. 1:Aranyosrákosi Székely 1822, *passim*.

19. Pentru proza cu subiecte româneşti a lui Jósika, vezi 2:Köllő 1993, p. 131.

20. Pentru imaginea românilor în opera lui Jókai Mór, vezi studiul 2:Mitu M. 1994.

21. 1:Dugonics 1801, p. 154; 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 183; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 7; 1:Török 1845, p. 31; 1:Kőváry 1852, p.

10; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 4. Réti Sándor (Ms:1038) vorbeşte despre dacii „curajoşi şi războinici”, aflaţi mereu în conflict cu romanii.

22. 1:Szabó 1799, p. 131; 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 183. Descrieri mai ample legate de aceste aspecte, la 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 7-13; 1:Kőváry 1852, pp. 1, 9-10; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 4-12.

23. 1:Szabó 1799, p. 4; 1:Dugonics 1801, p. 153; 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 184; 1:Török J. 1845, p. 31; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365; 1:Szilágyi S. 1850c, p. 51. Mai pe larg, la 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 15-22; 1:Kőváry 1852, pp. 2, 10-13; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 12-21.

24. 1:Szabó 1799, p. 133. Pentru problema romanităţii românilor la autori maghiari din secolele XVII-XVIII (Szamosközy, Huszti), vezi 2:Armbruster 1993, pp. 153-156, 257-258.

25. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 184.

26. *Ibidem*, p. 169.

27. 1:Gaál 1846b, p. 15.

28. 1:Dugonics 1801, p. 154.

29. Ms:1038.

30. Ms:2355.

31. 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 23-24.

32. *Ibidem*, pp. 5-6.

33. *Ibidem*, p. 23.

34. 1:Thewrewk 1825, p. XVIII.

35. *Ibidem*, p. XV.

36. *Ibidem*, p. XVI.

37. *Ibidem*, p. XVIII.

38. *Ibidem*, p. XIX.

39. 1:Horváth P. 1823, p. 68.

40. Vezi 2:Mitu M. 1995-1996.

41. 1:Kőváry 1852, p. 1; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 4.

42. 1:Kőváry 1984, articolul referitor la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, pp. 217-218; 1:Kőváry 1852, pp. 1-2, 9-11; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 4-21.

43. 1:Kőváry 1852, p. 10.

44. 1:Kőváry 1847a, pp. 186-187.

45. *Ibidem*, p. 187.

46. 2:Gyémánt 1986, p. 71.

47. 1:Szilágyi S. 1850g; 1:Szilágyi S. 1850c, studiul *Abrudbánya*.

48. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365.

49. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 51.

50. 2:Gyémánt 1986, pp. 97-103: *Polemica de presă*.

51. *Ibidem*, p. 98.

52. *Ibidem*.

53. *Ibidem*, pp. 98-99.

54. Zeyk János, în *Nemzeti Társalkodó*, 1830, nr. 40-42, 50-51.

55. 2:Gyémánt 1986, pp. 99-100.

56. 1:Kőváry 1852, p. 2. Este adevărat că într-o lucrare scrisă mult mai târziu, în 1907, intitulată *Magyarország története nemzetközi helyzetünk szempontjából* (*Istoria Ungariei din punctul de vedere al situaţiei noastre internaţionale*; 1:Kőváry 1907), Kőváry se dovedeşte mult mai sceptic în ceea ce priveşte problema continuităţii românilor la nord de Dunăre. Mai întâi, la fel ca în tinereţe, Kőváry aminteşte varianta prezenţei românilor în

Ardeal la venirea maghiarilor, pe baza lui Anonymus, dar afirmă că istoriografia mai recentă susţine teza strămutării populaţiei din Dacia la sudul Dunării, sub Aurelian, conform spuselor lui Flavius Vopiscus, Sextus Rufus sau Eutropius.

57. 1:Kőváry 1852, pp. 270-272; 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 37-41.

58. *Ibidem*, p. 40. Exact în aceiaşi termeni, folosind în consecinţă tot cronica lui Anonymus, scrie şi autorul unei istorii a Ardealului, rămasă în manuscris, redactată probabil în 1808: Tuhutum „ocupă Ardealul după înfrângerea lui Gelou, principele blacilor, punându-i pe locuitori să îi jure credinţă, la Aşchileu, în anul 889” (Ms:539, p. 21).

59. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365.

60. Ms:3384, paragraful *Erdélyország egyházi története* (*Istoria bisericească a Ardealului*).

61. Ms:1038. Duce „chazar” este considerat Menumorut şi într-o povestire istorică romantică a lui Szabó Károly (Ms:3663).

62. 1:Dugonics 1801, p. 154.

63. 1:Horváth P. 1823, p. 68.

64. 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 23.

65. 1:Szekér 1808; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805; 1:Budai É. 1811-1814; 1:Budai F. 1804-1805; 1:Ajtay 1814; 1:Csorja 1830; 1:Péczeli jr. 1837; 1:Kállay 1829; 1:Horváth M. 1842-1846.

66. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, p. 276.

67. 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 91; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 14; 1:Péczeli jr. 1837, vol. I, p. 21; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. I, p. 8.

68. 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 91;

1:Péczeli jr. 1837, vol. I, p. 21; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. I, p. 8.

69. 1:Kállay 1829, p. 166.

70. 1:Szekér 1808, vol. I, pp. 98-100; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. I, p. 25; 1:Dugonics 1806-1808, vol. II, pp. 52-60; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 92; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 61; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 14.

71. 1:Szekér 1808, vol. I, pp. 101-102; 1:Dugonics 1806-1808, vol. II, pp. 54-64; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 92; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 14; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. I, p. 8.

72. 1:Szekér 1808, vol. I, pp. 100-101; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. I, p. 25; 1:Dugonics 1806-1808, vol. II, pp. 61-69; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 95; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 61; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 15; 1:Gaál 1846b, p. 18. Referiri la aceste episoade, nelipsite în scrierile istoricilor maghiari, întâlnim şi la 1:Csorja 1830, p. 10; 1:Péczeli jr. 1837, vol. I, pp. 21-22; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. I, p. 8; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 23.

73. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365.

74. 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 32.

75. 1:Aranyosrákosi 1845, p. 23.

76. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365.

77. 1:Gaál 1846b, p. 18.

78. *Ibidem*, p. 26.

79. *Ibidem*, p. 28.

80. *Ibidem*, p. 34.

81. *Ibidem*, p. 28.

82. 2:Gyémánt 1986, p. 278.

83. Aceste concepţii apar în modul cel mai

convingător în *Discursul* lui Simion Bărnuţiu, 1:*Documente 1848 Transilvania* 1977-1988, vol. IV, pp. 1-36.

84. 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 114.

85. Kőváry avea în vedere în special cronicile lui Anonymus şi Simon de Kéza, precum şi lucrările lui Benkő József.

86. 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 114.

87. *Ibidem*, pp. 115-116.

88. *Ibidem*, p. 116.

89. *Ibidem*, p. 21.

90. *Ibidem*, p. 53.

91. *Ibidem*, vol. III, p. 6.

92. *Ibidem*, vol. I, p. 116.

93. *Ibidem*, vol. II, p. 88.

94. *Ibidem*, vol. V, pp. 101-102.

95. *Ibidem*, vol. II, p. 88.

96. 1:Dugonics 1801, p. 153.

97. *Ibidem*, p. 152. Vezi opinia lui Dugonics cu privire la originea românilor, în capitolul respectiv.

98. De fapt, Dugonics era de părere că în urma retragerii aureliene o parte a romanilor a rămas pe teritoriul Daciei, la nordul Dunării, şi aici, amestecându-se cu dacii şi slavii, au dat naştere poporului român. Însă alţi colonişti au fost duşi de împăratul Aurelian la sudul Dunării şi aici, din amestecul acestora cu alte popoare (în primul rând cu bulgarii), a apărut o nouă ramură a românilor. La aceşti români de origine sud-dunăreană, cu influenţe bulgare, trecuţi ulterior la nordul fluviului, se referă Dugonics.

99. 1:Dugonics 1801, p .154.

100. 1:Horváth P. 1823, p. 68.

101. *Ibidem*, p. 70.

102. 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 28.

103. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365.

104. 1:Szekér 1808, vol. II, pp. 18-21; 1:Dugonics 1801, pp. 20, 155; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, pp. 36-40; 1:Virág 1816, pp. 101-103; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, pp. 201-202; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 304; 1:Petrovics 1830, p. 8; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 28-31; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 29; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 88; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 12; Ms:589, pp. 65-66. Referinţe mai sumare întâlnim de regulă în manualele şcolare: 1:Szabó 1799, p. 362; 1:Losontzi 1808, p. 128; 1:Dettelbach, Maklári 1792, pp. 77-78; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 43; 1:Csorja 1830, p. 21.

105. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 36.

106. *Ibidem*. Afirmaţii similare putem întâlni şi la 1:Szekér 1808, vol. II, p. 18; 1:Dugonics 1801, p. 20; 1:Virág 1816, p. 101; 1:Losontzi 1808, p. 128; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 201; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 304; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 43; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 28; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 29; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 88; 1:Csorja 1830, p. 21.

107. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 18; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 36; 1:Virág 1816, p. 101; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 201; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 304; 1:Péczeli jr. 1837, vol.

II, p. 28; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 29; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 88.

108. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, pp. 37-40. Acelaşi scenariu şi aceleaşi aprecieri la 1:Szekér 1808, vol. II, pp. 19-21; 1:Dugonics 1801, p. 20; 1:Virág 1816, pp. 101-103; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 202; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, pp. 304-305; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 29-31; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 29; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 88.

109. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 38.

110. 1:Virág 1816, p. 102.

111. 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 12; 1:Petrovics 1830, p. 8.

112. 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 12.

113. 1:Dettelbach, Maklári 1792, p. 77.

114. *Ibidem*, p. 78.

115. 1:Szabó 1799, p. 363; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, pp. 40, 65; 1:Dugonics 1801, pp. 20, 155; 1:Losontzi 1808, p. 129; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 205; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 305; 1:Ajtay 1814, vol. II, pp. 43-44; 1:Horváth P. 1823, p. 69; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 31, 49; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 29; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 88, 91; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 12.

116. 1:Szabó 1799, p. 363; 1:Dugonics 1801, p. 155; 1:Losontzi 1808, p. 129; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 205; 1:Petrovics 1830, p. 8; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 49.

117. 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 305; 1:Ajtay 1814, vol. II, pp. 43-44; 1:Horváth P. 1823,

p. 69; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 91.

118. 1:Ajtay 1814, vol II; 2:Veress 1931-1935, vol. II, p. 195.

119. De cele mai multe ori se afirmă că Ţara Românească a fost recucerită de la „Basarab” sau se spune că voievodul depune „din nou” jurământul de credinţă în faţa regelui Ludovic.

120. 1:Petrovics 1830, p. 8. Formularea sa este următoarea: „[Beszaraba] Mihálynak fia, Beszaraba Sándor” (Alexandru Basarab, fiul lui Mihai).

121. 1:Dugonics 1801, pp. 19-21.

122. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 51; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 68; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 408; 1:Horváth P. 1823, pp. 53, 68; 1:Petrovics 1830, p. 8; 1:Török J. 1845, p. 53; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 22; 1:Mészáros 1850, p. 82.

123. 1:Petrovics 1830, p. 8.

124. 1:Dugonics 1801, p. 158; 1:Petrovics 1830, p. 8.

125. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 68; 1:Petrovics 1830, p. 8; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 22.

126. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 51; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 68; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 408; 1:Horváth P. 1823, p. 68; 1:Török J. 1845, p. 53; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 88; 1:Mészáros 1850, p. 82; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, pp. 22-23.

127. 1:Petrovics 1830, p. 8.

128. O imagine asemănătoare şi la 1:Szekér 1808, vol. II, p. 51.

129. 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 408; 1:Horváth P. 1823, p. 68; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 22.

130. 1:Mészáros 1850, pp. 82, 91; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, pp. 24-25.

131. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 51; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 68; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 408; 1:Horváth P. 1823, p. 68; 1:Török J. 1845, p. 53; 1:Mészáros 1850, p. 82; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 22.

132. 1:Horváth P. 1823, p. 68.

133. Vezi 1:Gegő 1838.

134. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 52; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 69; 1:Budai F. 1804-1805, vol. I, p. 408; 1:Horváth P. 1823, p. 69; 1:Mészáros 1850, p. 83. Alţi istorici, cum ar fi Petrovics, Török sau Szilágyi, nu vorbesc despre vreun conflict armat care ar fi avut loc între Bogdan şi Ludovic cel Mare, ci doar despre recunoaşterea de către Bogdan a suzeranităţii regelui maghiar (1:Petrovics 1830, p. 8; 1:Török J. 1845, p. 53; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 365).

135. 1:Péczeli jr. 1837, p. 88.

136. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 51.

137. 1:Mészáros 1850, p. 83.

138. 1:Horváth P. 1823, p. 70.

139. *Ibidem*.

140. 1:Petrovics 1830, p. 8.

141. *Ibidem*.

142. 1:Pulszky 1840.

143. *Ibidem*, p. 48.

144. *Ibidem*, pp. 48-49.

145. 1:Török J. 1845, p. 53.

146. 1:Vahot 1850.

147. *Ibidem*, p. 32.

148. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 70.

149. *Ibidem*, p. 71.

150. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 113.

151. *Ibidem*.

152. 1:Virág 1816, p. 300.

153. 1:Péczeli jr. 1837, p. 134.

154. 1:Virág 1816, p. 304.

155. 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 36.

156. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 92.

157. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, pp. 112-113; 1:Virág 1816, p. 300; 1:Péczeli jr. 1837, pp. 134-135.

158. Tot la trădarea lui Iancu de Hunedoara de către Vlad Dracul se referă şi câteva scrieri cu caracter literar ale epocii, cum ar fi 1:Horváth Á. 1787.

159. 1:Hatvany 1796, p. 271; 1:Szekér 1808, vol. II, p. 127; 1:Dugonics 1801, pp. 155-156; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, pp. 258-259; 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, pp. 257, 260; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 54; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 216-217; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 158; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 107-108; 1:Csorja 1830, p. 27; 1:Kőváry 1852, p. 70; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 60.

160. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 127.

161. 1:Csorja 1830, p. 27; 1:Szekér 1808, vol. II, p. 127; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 108.

162. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II.

163. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 206. Aceleaşi informaţii se regăsesc într-o lucrare manuscrisă despre domnia regelui Matia, de la începutul secolului al XIX-lea (Ms:327, p. 18), unde durata detenţiei lui Vlad este redusă la 10 ani, amintindu-se şi faptul că în cele din urmă voievodul român a fost eliberat de regele maghiar. Vezi şi Ms:2271, p. 201.

164. După cum reiese dintr-o notă, Kőváry preia această informaţie eronată din 1:Kállay 1829, p. 188.

165. 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 87.

166. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 259; 1:Kölesy 1815-1816, p. 88; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 121.

167. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 179.

168. *Ibidem*.

169. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 259; 1:Szekér 1808, vol. II, p. 179; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 279; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 59; 1:Kölesy 1815-1816, p. 88; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 217; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 121.

170. Ms:327, p. 26.

171. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 217.

172. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 179; 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, p. 259; 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 291; 1:Kölesy 1815-1816, p. 88; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 308; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 279; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 217; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 121.

173. 1:Szekér 1808, vol. II, p. 179.

174. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. II, pp. 259-260; 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 291; 1:Szekér 1808, vol. II, p. 180; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 308-309; 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 279; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 121; Ms:327, p. 26.

175. 1:Dettelbach, Maklári 1792, p. 103; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 59.

176. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. II, p. 217.

177. 1:Kölesy 1815-1816, p. 88.

178. 1:Mészáros 1850, p. 91; 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, pp. 24-25.

179. 1:Mészáros 1850, p. 93.

180. *Ibidem*.

181. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 202; 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 258; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 92; 1:Bethlen I. 1829, p. 34; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 195; 1:Kőváry 1859-1866, vol. V, p. 54; Ms:755: *sub voce* „Lupul Vajda” („voievodul Lupu”).

182. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 202.

183. 1:Kőváry 1859-1866, vol. V, p. 54.

184. *Ibidem*, p. 15; vezi şi Ms:755: *sub voce* „Aga Máté” (aga Matei).

185. *Ibidem*, p. 28.

186. 1:Bethlen I. 1829, p. 34; 1:Kőváry 1859-1866, vol. V, p. 54.

187. 1:Bethlen I. 1829, p. 37; 1:Kőváry 1859-1866, vol. V, p. 56. Referiri mai scurte la acest subiect şi la 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 202; 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 258; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 92; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 195. Referiri la relaţiile bune dintre principii

ardeleni şi domnii munteni întâlnim şi în lucrările manuscrise Ms:630, p. 283; Ms:2830.

188. O analiză comparată a reprezentărilor româneşti şi maghiare despre Iancu de Hunedoara la 2:Köpeczi 1995, pp. 72-100.

189. 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 239.

190. 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 266; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 112.

191. 1:Czuczor 1832, p. 14.

192. 1:Kővary 1854, p. 121.

193. 1:Teleki 1851, p. 3.

194. Analiza sistematică a izvoarelor narative de epocă privitoare la Iancu de Hunedoara la 2:Mureşanu 1968.

195. *Ibidem*, p. 7.

196. Teoriile referitoare la originea lui Iancu de Hunedoara formulate de Thuróczi, Nicolaus Olahus, Chalcocondil sau Piccolomini vor fi reproduse de 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 266; 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 239; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, pp. 213-215; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 111; 1:Vencel 1850, p. 80; 1:Teleki 1851, pp. 21-22; 1:Kőváry 1852, p. 119; 1:Kőváry 1854, p. 122.

197. 2:Mureşanu 1968, p. 8.

198. Consideraţiile lui Bonfini sunt reluate de 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 239; 1:Czuczor 1832, p. 14; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 213; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 111; 1:Vencel 1850, p. 80; 1:Teleki 1851, pp. 8-9; 1:Kőváry 1852, p. 119; 1:Kőváry 1854, p. 122.

199. 2:Mureşanu 1968, p. 8.

200. Textul cronicii lui Heltai relativ la

originea Corvineştilor este analizat de aproape toţi istoricii în discuţie: 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 266; 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 239; 1:Czuczor 1832, p. 14; 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 213; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 111; 1:Vencel 1850, p. 80; 1:Teleki 1851, p. 6; 1:Kőváry 1852, p. 119; 1:Kőváry 1854, p. 122.

201. Legenda corbului va fi reprodusă la 1:Teleki 1851, p. 6; 1:Kőváry 1852, p. 119; 1:Kőváry 1854, p. 121.

202. Vezi lista lor în notele anterioare.

203. 1:Hatvany 1796, p. 267.

204. 1:Kölesy 1815-1816, p. 35.

205. *Ibidem*.

206. 1:Majláth 1843, p. 2.

207. 2:Prodan 1984, p. 470.

208. 2:Gyémánt 1986, p. 92.

209. Fragmente din textul acestei lucrări, discuţia pe marginea ei şi bibliografia, în ediţia critică 1:Bojincă 1978, pp. 49-58.

210. 1:Thewrewk 1825.

211. *Két értekeződés […] II. Gubernátor Hunyadi Jánosról… melyben megbizonyíttatik, hogy nem volt szerelem gyermeke* (*Două disertaţii* […] *II. Despre guvernatorul Ioan de Hunedoara… în care se dovedeşte că acesta nu a fost copil din flori*).

212. *Megcáfolása azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János magyarországi kormányzó és erdélyi vajda vad ölelésből eredett* (*Dezminţirea acelei spuse neruşinate cum că Ioan Huniade, guvernator al Ungariei şi voievod al Transilvaniei, s-ar fi născut dintr-o legătură nelegitimă*).

213. Lucrarea lui Kriebel era redactată sub forma unei scrisori adresată lui Kazinczy.

214. 1:Thewrewk 1825, p. IX.

215. Aranka György, în *ibidem*, p. 3; Kazinczy Ferenc, în *ibidem*, p. 19; Kriebel János, în *ibidem*, p. 48.

216. Aranka György, în *ibidem*, p. 3.

217. 1:Thewrewk 1825, pp. 6-7, 21, 48.

218. 1:Budai F. 1804-1805, vol. II, p. 246.

219. *Ibidem*.

220. *Ibidem*, p. 247.

221. 1:Budai É. 1811-1814, vol. I, p. 266.

222. *Ibidem*, p. 269.

223. *Ibidem*.

224. 1:Czuczor 1832.

225. *Ibidem*, p. 14.

226. 1:Péczeli jr. 1837, vol. II, p. 214.

227. *Ibidem*, pp. 214-215.

228. Ms:1038.

229. 1:Aranyosrákosi 1845, p. 112.

230. *Ibidem*.

231. *Ibidem*, pp. 112-113.

232. 1:Vencel 1850.

233. Pentru instrumentalizarea folclorului în procesul de confecţionare şi legitimare ideologică a naţiunii, vezi 2:Karnoouh 1994, pp. 95-128.

234. 1:Vencel 1850, p. 79.

235. *Ibidem*, pp. 79-80.

236. *Ibidem*, pp. 80-81.

237. 1:Teleki 1851.

238. *Ibidem*, pp. 6-22.

239. *Ibidem*, pp. 33-34.

240. *Ibidem*, p. 22.

241. *Ibidem*, p. 23.
242. 1:Kőváry 1859-1866, vol. II, p. 60.
243. 1:Kőváry 1842, p. 35.
244. 1:Kőváry 1852, pp. 119-121.
245. 1:Kőváry 1854, pp. 122-123.
246. 1:Kőváry 1852, p. 121.
247. 1:Kőváry 1854, p. 122.
248. *Ibidem*.
249. *Ibidem*, pp. 122-123.
250. *Ibidem*, p. 123.
251. Lucrări de istorie bisericească având referinţe privitoare la activitatea lui Olahus sunt 1:Lányi 1844, vol. I, pp. 134-165; 1:Bartay 1847, pp. 131-133.
252. 1:Budai F. 1804-1805, vol. III, p. 3; 1:Kölesy 1815-1816, p. 144; 1:Kőváry 1854, p. 123.
253. Despre rolul cu totul deosebit pe care l-ar fi avut Iancu de Hunedoara în apărarea civilizaţiei europene scriu toţi autorii maghiari ai epocii. Un asemenea exemplu îl oferă o lucrare manuscrisă de la începutul secolului al XIX-lea (Ms:3403), care vorbeşte despre „apărătorul creştinătăţii”.
254. Vezi, pentru această problemă, 1:Mitu S. 1997, pp. 283-287.
255. Pentru felul în care a rămas marcat momentul Mihai Viteazul în scrierile de epocă ale istoricilor maghiari, vezi 2:Makó 1995-1996; 2:Pop 1998b, pp. 15-36, 129-133, 139-141.
256. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. III, pp. 56-58; 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, pp. 197-199; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, pp. 142-

146; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, pp. 178-180; 1:Kőváry 1859-1866, vol. IV, pp. 98-122.

257. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, pp. 192-193; 1:Ajtay 1814, vol. II, pp. 85-86; 1:Csorja 1830, p. 37.

258. Ms:630, p. 110 sq.; Ms:2271, pp. 266-269; Ms:2603; Ms:3190, *sub voce* „Mihály vajda” („voievodul Mihai”); Ms:3722; Ms:3960, pp. 5-6.

259. Ms:3722 (fişe nenumerotate).

260. Ms:3717 (fişe nenumerotate).

261. 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 178.

262. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 142. În mod asemănător prezintă evenimentele respective 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. III, pp. 56-57; 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 197; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 85.

263. Pentru stăpânirea lui Mihai Viteazul în Transilvania, vezi îndeosebi 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 192; 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 197; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 143; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 178; 1:Kőváry 1842, p. 85; 1:Kőváry 1852, p. 235; 1:Kőváry 1859-1866, vol. IV, pp. 98-122; Ms:630, pp. 110-122; Ms:3960.

264. 1:Kőváry 1852, p. 235.

265. 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 178; 1:Kőváry 1859-1866, vol. IV, p. 102.

266. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 144.

267. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 193.

268. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 146.

269. 1:Csorja 1830, p. 37.

270. 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 199; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 86; 1:Aranyosrákosi

Székely 1845, p. 180.

271. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 146.

272. 1:Budai É. 1811-1814, vol. II, p. 199.

273. Vezi, de exemplu, 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. III, p. 58; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 86; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. III, p. 146; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 180; 1:Csorja 1830, p. 37.

274. 1:Csétsényi Svastics 1803-1805, vol. III, p. 58.

275. 1:Kőváry 1842, p. 86.

276. *Ibidem*, p. 85.

277. *Ibidem*, p. 86.

278. 1:Kőváry 1852, p. 102.

279. *Ibidem*, pp. 235, 261.

280. 1:Kőváry 1848, p. 9.

281. 1:Kőváry 1867, p. 39.

282. 1:Kőváry 1859-1866, vol. IV, p. 52.

283. *Ibidem*, p. 98.

284. *Ibidem*, p. 101.

285. *Ibidem*, p. 102.

286. *Ibidem*, pp. 102-103.

287. *Ibidem*, p. 105.

288. *Ibidem*, p. 92.

289. *Ibidem*, p. 104.

290. *Ibidem*, p. 96.

291. Ms:2271, pp. 266-269.

292. 1:Losontzi 1808, cartea a II-a, p. 73; cartea a III-a, p. 182; 1:Petrovics 1830, tabelul nr. 8.

293. 1:Losontzi 1808, cartea a II-a, p. 73.

294. *Ibidem*, cartea a III-a, p. 182. Pentru rolul pe care îl joacă manualul lui Losontzi în

reprezentarea caracterului multietnic şi multiconfesional al Ungariei şi Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, vezi 2:Ács 1996, pp. 130-133.

295. 1:Petrovics 1830, tabelul nr. 8.

296. 1:Kölesy 1815-1816, p. 202.

297. Ms:3384, paragraful *Erdélyország egyházi története* (*Istoria bisericească a Ardealului*).

298. 1:Lányi 1844; 1:Kőváry 1859-1866.

299. 1:Lányi 1844, vol. II, p. 252.

300. *Ibidem*, pp. 252-253.

301. *Ibidem*, vol. I, p. 307.

302. *Ibidem*, vol. II, p. 253.

303. 1:Thewrewk 1825, p. XVI.

304. 1:Lányi 1844, vol. II, p. 253.

305. *Ibidem*, pp. 254-255.

306. 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI.

307. 1:Kemény, Nagyajtai Kovács 1845.

308. *Bethlen Miklós önéletirása* (*Memoriile lui Bethlen Miklós*), publicate în 1736 la Amsterdam, în franceză; vezi ediţia maghiară 1:Bethlen M. 1955.

309. 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 39.

310. *Ibidem*, p. 40.

311. *Ibidem*, p. 41.

312. *Ibidem*, p. 121. Pentru Visarion Sarai, vezi şi Ms:3717 (fişe nenumerotate).

313. 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 123.

314. Istoriografia răscoalei lui Horea reprezintă un subiect mai des abordat de către istoricii români, care i-au dedicat o bibliografie (2:Bartoş 1976) şi o serie de studii consacrate exclusiv acestei teme (2:Teodor 1984b, 2:Gyémánt

1984). Câteva referiri la istoricii maghiari din prima jumătate a secolului al XIX-lea întâlnim şi la 2:Pascu 1984, pp. 34-39, şi 2:Edroiu 1976, pp. 201-202. Pe lângă monografia clasică a lui David Prodan (2:Prodan 1979, ed. a II-a: 1984), numeroase izvoare sunt reproduse în masivul corpus 1:Pascu 1982-1993; o serie de izvoare în limba maghiară, la 1:Magyari 1984. Cea mai solidă şi mai valoroasă interpretare modernă a răscoalei lui Horea, la 2:Gorun 1998.

315. 1:Benkő 1785; ediţie critică şi traducere românească în 1:Pascu 1982-1993, seria B., vol. I, pp. 384-409.

316. *Ibidem*, pp. 59-62, 326-378, 410-434; vol. II, pp. 50-114.

317. *Ibidem*, vol. II, pp. 211-278; 1:Göttfy 1823.

318. Ms:2539.

319. *Ibidem*.

320. O excepţie destul de transparentă este aceea a bătrânului nobil Rettegi György (1785). Faptul că, în timpul execuţiei, lovitura de graţie i-a fost dată lui Horea „prea repede” i se pare o dovadă în plus că împăratul nu era străin de ideea distrugerii nobilimii maghiare!

321. 1:Losontzi 1808, pp. 214-215.

322. 1:Csorja 1830, p. 43.

323. 1:Kőváry 1848, p. 26; 1:Kőváry 1867, p. 62.

324. 1:Ajtay 1814, p. 114.

325. 1:Petrovics 1830, tabelele nr. 22-23.

326. În cultura maghiară a secolului al XIX-lea răscoala va fi numită în continuare „Hóra-

világ” („lumea [în sens de «vremurile»] lui Horea”) chiar şi de către autorii care nu o vor judeca atât de aspru (vezi monografia serioasă şi echilibrată a lui Szilágyi Ferencz din 1871, intitulată *A Hóra-világ Erdélyben* [*Lumea (vremurile) lui Horea în Ardeal*]).

327. Versurile lui Kőváry sunt, desigur, o replică ironic-justiţiară la deviza atribuită lui Horea, rămasă în folclor şi colportată mereu de autorii maghiari: „Horea bea şi hodineşte,/ Ţara plânge şi plăteşte”.

328. 1:Kőváry 1867, p. 62.

329. 1:Katona 1810, pp. 406-409; 1:Budai É. 1812, p. 210; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 216; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, pp. 85-98; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, pp. 140-146.

330. 1:Péczeli 1790, pp. 18-23; 1:Czövek 1816, p. 136.

331. Are şi avantajul de a beneficia de apariţia cu un an înainte a primei monografii a răscoalei, semnată de Teleki Domokos (*A Hóra-támadás története* [*Istoria răscoalei lui Horea*], apărută la Pesta în 1865); deoarece aparţine unei alte generaţii istoriografice în raport cu cea a lui Kőváry, nu am inclus însă această lucrare în analiza de faţă.

332. Aspect remarcat şi în 2:Pascu 1984, pp. 14-17.

333. 1:Budai É. 1812, p. 210; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 114; 1:Jankovits 1821, p. 73; 1:Csorja 1830, p. 43.

334. 1:Losontzi 1808, p. 214.

335. Termenul românesc de „tumult” îl

întâlnim şi la Ioan Monorai, în 1820 (vezi 1:Pascu 1982-1993, seria B., vol. II, pp. 206-207).

336. 1:Péczeli 1790, p. 18; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 140.

337. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 85.

338. 2:Szabó T. 1976-1996, vol. III, *sub voce* „felkelés”.

339. *Apud* 2:Pascu 1984, p. 14.

340. 1:Petrovics 1830, tabelele nr. 22-23; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 216.

341. Kőváry László, *apud* 2:Pascu 1984, p. 14.

342. 1:Kőváry 1867, p. 62.

343. 1:Jankovits 1821, p. 76; în termeni asemănători se exprimă şi 1:Péczeli 1790, p. 20.

344. *Ibidem*.

345. *Ibidem*, p. 22.

346. 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 114.

347. Ms:353, f. 151.

348. 1:Budai É. 1812, p. 210.

349. 1:Losontzi 1808, p. 215; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 114; Göttfy Borbála, în 1:Pascu 1982-1993, seria B., vol. II, pp. 231-278; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, pp. 90-92.

350. 1:Péczeli 1790, pp. 20-22.

351. 1:Jankovits 1821, pp. 73-74.

352. Vezi Jacques-Pierre Brissot, *Seconde lettre d’un défenseur du peuple*, în 1:Pascu 1982-1993, seria B., vol. III, pp. 395-432.

353. Referiri cu privire la receptarea răscoalei în ideologia europeană a vremii întâlnim şi în colecţia de manuscrise a lui Gyulai Lajos, unde sunt comentate pasajele despre Horea din lucrarea abatelui Barruel, *Mémoires pour servir à*

l'histoire du Jacobinisme (Ms:2115, f. 3-15).

354. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 92; 1:Kőváry 1852, p. 276.

355. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 92; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 143.

356. Ms:630, p. 394.

357. 1:Göttfy 1823, pp. 7-9.

358. *Ibidem*, pp. 68-69, unde se notează următoarele: „în satul Sârbi, dar şi în alte părţi, principalii născocitori ai tuturor relelor au fost preoţii români, care au adunat poporul în biserici şi l-au aţâţat să rupă lanţul de aur al păcii şi al liniştii şi să verse sânge ca tigrii sălbatici". Tot la implicarea preoţilor în răscoală se referă şi 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 89.

359. *Ibidem*, pp. 88-89, 91; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 140.

360. 1:Péczeli 1790, pp. 19, 23; 1:Losontzi 1808, p. 214; 1:Budai É. 1812, p. 210; 1:Ajtay 1814, vol. II, p. 114; 1:Czövek 1816, p. 136; 1:Jankovits 1821, p. 75; 1:Göttfy 1823, p. 10; 1:Aranyosrákosi Székely 1845, p. 216; 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, pp. 89, 91; 1:Csorja 1830, p. 43; 1:Kőváry 1852, p. 276; 1:Kőváry 1848, p. 26; 1:Köváry 1867, p. 62; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 140; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 367.

361. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 91; 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 140.

362. Un clişeu asemănător vom întâlni şi în cazul lui Avram Iancu. El va fi acuzat de mulţi istorici maghiari că s-ar fi folosit de necazurile poporului său pentru îndeplinirea propriilor planuri politice. Aceste acuzaţii la adresa

conducătorilor erau şi un mijloc indirect de a scuza „poporul”, mulţimea de rând, care trebuia să fie întotdeauna complet inocentă sau măcar mai puţin vinovată, în raport cu liderii ei iresponsabili.

363. 1:Péczeli 1790, p. 19.

364. 1:Jankovits 1821, pp. 74-75; 1:Göttfy 1823, p. 10.

365. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, pp. 89-90.

366. 1:Losontzi 1808, p. 214.

367. 1:Péczeli 1790; 1:Vitán 1821, p. 83.

368. Ms:316 (miscelaneu nenumerotat).

369. Ms:1567, f.31-32; ultimul vers e obscur. În versiunea tradusă în maghiară el sună astfel: „Să te pună în ascuţişul ţepilor”. Versuri româneşti asemănătoare, redate tot în ortografie maghiară, în Ms:921. Între creaţiile poetice maghiare dedicate răscoalei se remarcă Ms:2876, o colecţie de poezii de epocă despre Horea, care sintetizează în mod expresiv resentimentele provocate de acesta în rândul maghiarilor. Pentru folclorul răscoalei, vezi şi 2:Edroiu 1972.

370. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 94.

371. 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 145.

372. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 367. Este semnificativ faptul că exact aceeaşi imagine, a batjocurii şi a nerecunoştinţei pe care le-ar rezerva posteritatea şi chiar proprii conaţionali unor conducători nesăbuiţi, va fi construită de Szilágyi şi în cazul lui Avram Iancu. Contaminarea celor două figuri la nivelul unor structuri narative asemănătoare, evidenţiată în cazul folclorului, apare şi la unii istorici profesionişti.

373. De altfel, nici în rândul autorilor români de până la 1848 nu întâlnim multe voci favorabile răscoalei, cei mai mulţi dezaprobând-o, în spirit iluminist, ca pe o rătăcire a poporului neluminat, periculoasă pentru viitorul politic al românilor; vezi Samuil Micu, *Istoria şi lucrurile şi întâmplările românilor*, *apud* 1:Pascu 1982-1993, seria B., vol. II, p. 152.

374. Vezi 2:Pamlényi 1954; 2:Fenyő 1969.

375. 1:Horváth M. 1842-1846, vol. IV, p. 85.

376. *Ibidem*.

377. 2:Prodan 1984, pp. 79-83; 2:Gyémánt 1986, pp. 60-119.

378. 1:Kőváry 1859-1866, vol. VI, p. 164.

379. *Ibidem*, pp. 224-226.

380. Din vasta bibliografie dedicată ulterior problemei naţionale la 1848 în Ungaria este de referinţă 2:Spira 1980.

381. Posteritatea revoluţiei a ocazionat şi producerea unei vaste literaturi memorialistice, prezentată în 2:Nagy 1936. În acest capitol am selectat însă mai ales lucrările cu caracter istoriografic propriu-zis.

382. 1:Szilágyi S. 1848a; 1:Szilágyi S. 1849; 1:Szilágyi S. 1850a; 1:Szilágyi S. 1850b; 1:Szilágyi S. 1850c; 1:Szilágyi S. 1850d; 1:Szilágyi S. 1850e; 1:Szilágyi S. 1850f; 1:Szilágyi S. 1850g.

383. 1:Szilágyi F. 1851; 1:Dozsa 1850; 1:Vahot 1850.

384. 1:Kőváry 1861a

385. Pentru geneza acestui clişeu şi pentru funcţionalitatea sa ideologică în „epoca reformelor”, vezi 2:Mitu M., Mitu S. 1996, mai

ales pp. 56-58.

386. 1:Szilágyi S. 1850e, p. 69.

387. 1:Kőváry 1861a, p. 20.

388. *Ibidem*.

389. *Ibidem*. Asemenea opinii prounioniste exprimase, de pildă, la momentul respectiv, Timotei Cipariu, în articolul său „Uniunea”, tipărit în *Organul luminării*, II, 1848, nr. 65-68.

390. 1:Kőváry 1861a, p. 21.

391. 1:Szilágyi S. 1848a, p. 77.

392. 1:Szilágyi F. 1851, p. 31.

393. 1:Szilágyi S. 1850e, p. 69.

394. 1:Szilágyi F. 1851, p. 31.

395. Kőváry se referă la adunările populare convocate de tinerii radicali în Munţii Apuseni, cu scopul de a testa atitudinea ţărănimii şi de a da un plus de legitimitate revendicărilor româneşti. Vezi 2:Bocşan 1992, p. 140.

396. 1:Kőváry 1861a, p. 21.

397. Vezi pe larg în 2:Mitu M. 1989-1994.

398. 1:Kőváry 1861a, p. 55.

399. *Ibidem*, p. 113.

400. *Ibidem*, p. 61.

401. 1:Szilágyi S. 1850e, pp. 69, 130; 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 372-373; 1:Kőváry 1861a, p. 66; 1:Vahot 1850, p. 34.

402. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 372.

403. *Ibidem*.

404. 1:Szilágyi S. 1850e, p. 69.

405. 1:Kőváry 1861a, p. 54. O constatare identică întâlnim în timpul revoluţiei, formulată de un ziarist anonim care îşi exprima surpriza faţă de colaborarea româno-săsească, într-un articol din

Márczius Tizenötödike, I, 1848, nr. 187.

406. 1:Kőváry 1861a, p. 28.

407. *Ibidem*, pp. 66, 108-109.

408. 1:Szilágyi S. 1850e, pp. 69, 194; 1:Szilágyi S. 1850d, p. 63; 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 45-46; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 373; 1:Kőváry 1861a, pp. 21, 26, 78-79.

409. *Ibidem*, p. 21.

410. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 46; 1:Szilágyi S. 1850e, p. 195.

411. *Ibidem*, p. 93.

412. *Ibidem*.

413. *Ibidem*, pp. 94, 130.

414. *Ibidem*, p. 94; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 373.

415. 1:Kőváry 1861a, p. 113; 1:Szilágyi S. 1850e, p.130.

416. 1:Kőváry 1861a, p. 113. Pentru metodele de mobilizare a populaţiei în serviciul revoluţiei, folosite de toate taberele angajate în conflict, vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 139-143.

417. 1:Szilágyi S. 1850e, p.130.

418. *Ibidem*.

419. *Ibidem*. În 1:Szilágyi S. 1850g, p. 373, este amintit şi „Papp”, care poate să fie Ioan Pop, tatăl lui Alexandru Papiu Ilarian, sau Vasile Pop din Nazna, executat la 16 octombrie 1848, la Târgu-Mureş.

420. 1:Szilágyi S. 1850e, p. 130.

421. *Ibidem*, p. 196.

422. *Ibidem*, p. 194; 1:Szilágyi S. 1850d, p. 63.

423. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 373. După cum se

poate vedea, Szilágyi confundă în acest caz eliberarea lui Simion Balint şi a tribunului Moga, închişi la Aiud, realizată într-adevăr de către Vay la presiunea adunării şi a lui Iancu (vezi 1:Bocşan, Leu 1988, p. 215), cu o ipotetică eliberare a lui Iancu. Este posibilă o contaminare şi dinspre episodul eliberării membrilor Comitetului Naţional arestaţi la Sibiu, în luna august.

424. O analiză a imaginii revoluţiei româneşti din Transilvania reflectată în opera istorică a lui Kőváry în 2:Mitu M. 1995.

425. 1:Kőváry 1861a, pp. 110-111.

426. *Ibidem*, pp. 111-112.

427. *Ibidem*.

428. Vezi, de exemplu, *Márczius Tizenötödike*, seria Debreţin, II, 1849, nr. 50, p. 191; seria Pesta, II, 1849, nr. 18, p. 70.

429. 1:Kőváry 1861a, pp. 112, 54.

430. *Ibidem*, p. 54.

431. *Ibidem*, pp. 55, 112.

432. *Ibidem*, p. 232. Pentru mitizarea figurii lui Iancu în spaţiul culturii maghiare a vremii, vezi 1:Jókai 1850, nuvela *A Bárdy család* (*Familia Bárdy*).

433. Descrieri ale atrocităţilor comise de români, în special în Munţii Apuseni, la 1:Szilágyi S. 1849, p. 15; 1:Szilágyi S. 1850e, pp. 196, 396; 1:Szilágyi S. 1850d, pp. 176, 184, 243, 247; 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 357, 374; 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 39-40, 43-45; 1:Kőváry 1861a, pp. 90-91, 101, 156-159; 1:Szilágyi F. 1851, pp. 32-36.

434. 1:Szilágyi S. 1850e, p. 196.

435. 1:Kőváry 1861a, p. 122.

436. Vezi 1:Jókai 1850; 2:Mitu M. 1994, p. 119.

437. 2:Mitu M. 1989-1994, pp. 565-566.

438. O comparaţie a rolurilor similare, de avangărzi simbolice ale naţiunii, îndeplinite de moţi şi de secui în imaginarul românilor şi maghiarilor la 1848, în 2:Cârja 1995-1996, pp. 256-259.

439. 1:Kőváry 1861a, p. 103.

440. De exemplu, în 1:Szilágyi S. 1850e, pp. 301-302; 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 374-375; 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 43-45.

441. 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 374-375.

442. 1:Kőváry 1861a, pp. 142-143.

443. *Ibidem*, pp. 143-144. „Planurile daco-romane" atribuite liderilor români, asociate cu ideile „comuniste", egalitarist-sociale, reprezintă două dintre clişeele frecvent întâlnite la autorii maghiari ai vremii. Le întâlnim, de exemplu, într-un text autojustificativ manuscris al lui Mikó Imre, redactat imediat după revoluţie, unde se afirmă că „agitatorii români" din Ardeal „au ademenit poporul ignorant cu idei comuniste şi cu înfăptuirea unui puternic imperiu daco-roman, prin unirea ţărilor vecine, Moldova şi Ţara Românească, cu Transilvania" (Ms: 2890, f. 2-3).

444. *Ibidem*, p. 190.

445. *Ibidem*, p. 191.

446. 1:Szilágyi S. 1850d, p. 170.

447. 1:Kőváry 1861a, p. 172.

448. 1:Szilágyi S. 1849, p. 15; 1:Szilágyi S. 1850e, p. 396.

449. 1:Szilágyi S. 1849, pp. 39-40. Acelaşi

portret poate fi găsit şi în 1:Szilágyi S. 1850d, pp. 184-185.

450. 1:Szilágyi S. 1849, p. 40; 1:Szilágyi S. 1850d, p. 185.

451. 1:Szilágyi S. 1849, p. 15; 1:Szilágyi S. 1850e, p. 396.

452. 1:Szilágyi S. 1850d, p. 247.

453. 1:Kőváry 1861a, pp. 229-230. La acţiunea lui Dragoş şi a lui Hatvani se referă şi un raport manuscris păstrat la B.C.U. Cluj (Ms:1844, f. 1-6). Aici, Hatvani nu este incriminat atât de categoric.

454. 1:Szilágyi S. 1849, pp. 16-26, 56; 1:Szilágyi S. 1850e, pp. 402, 406-407, 418; 1:Szilágyi S. 1850d, p. 183; 1:Kőváry 1861a, pp. 229, 253, 268; 1:Szilágyi S. 1850b, pp. 23, 42.

455. 1:Kőváry 1861a

456. *Ibidem*, p. 82.

457. *Ibidem*.

458. 1:Vahot 1850, p. 33.

459. *Ibidem*, pp. 9, 11, 14-15, 34-35.

460. *Ibidem*, pp. 34-35.

461. *Ibidem*.

462. Pentru memorialistica românească a revoluţiei şi clişeele ei mentale, vezi studiul introductiv la 1:Bocşan, Leu 1988. Pentru memorialistica maghiară din emigraţie, 2:Nagy 1936. Mult mai interesante, din punctul de vedere al lucrării de faţă, sunt memoriile celor „rămaşi acasă”, care încearcă să se justifice pentru conduita lor, blamându-i pe români, chiar dacă aceştia se situaseră de partea împăratului. Însemnări manuscrise semnificative pentru

această stare de spirit au lăsat ardelenii Mikó Imre, Király József, Baternay Imre sau Dálnoki Incze (vezi Ms:2890; Ms:630; Ms:549; Ms:648).

463. 1:Kőváry 1861a, p. 103.

464. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 372.

465. În mod asemănător raţionau şi jurnaliştii de la *Márczius Tizenötödike*, acuzând revoluţia română că ar fi fost doar o mişcare elementară, ţărănească, „o Vendée a Ţării Ardealului”, îndreptată împotriva maghiarilor (vezi *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 187, p. 749). Preluând doar parţial acest clişeu, Jókai Mór semnala în schimb, la 1850, printre primii în cultura maghiară, şi existenţa unei elite româneşti, cultă şi conştientă de sine, care, în timpul revoluţiei, s-a angajat în luptă în vederea emancipării naţionale şi sociale a propriei etnii (vezi 1:Jókai 1850; 2:Mitu M. 1994).

466. 1:Kőváry 1861a, p. 112.

467. *Ibidem*, p. 103.

468. Ms:2271, pp. 146-147: *Az oláhokról* (*Despre români*).

469. 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 19-21.

470. *Ibidem*, p. 20.

471. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 337-345.

472. Vezi, de exemplu, Ms:2355 (Zeyk János). Pentru denumirile date românilor de către maghiari în Evul Mediu, vezi şi 2:Pop 1998b, pp. 119-122.

473. Ms:2271, p. 147.

474. *Ibidem*, pp. 147-149.

475. *Ibidem*.

476. 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 28, 109.

477. În *Istoria Ungariei*, din 1907 (1:Kőváry 1907), Kőváry utiliza, pe lângă „oláh”, şi alte etnonime pentru desemnarea românilor din epoca medievală, cum ar fi „vlakk” sau „rumén”. „Rumén”, care poate reprezenta şi o ortografiere maghiară pentru „rumân”, dar seamănă, fonetic, şi cu etnonimul din limba germană, „Rumäne”, poate fi întâlnit şi în alte scrieri din limba maghiară a perioadei respective. El putea fi aplicat, de altfel, şi aromânilor. De data aceasta, istoricul maghiar nu mai făcea comentarii pe marginea numelui românilor, dar se poate aprecia că modificarea opţiunii sale lingvistice în cazul respectiv purta o anumită conotaţie ideologică. Probabil, el încearcă să folosească mai rar termenul „oláh”, deoarece, la data la care scria, românii îi atribuiau, cu vehemenţă, o conotaţie peiorativă şi şovină, dar, în acelaşi timp, nici nu doreşte să preia în maghiară termenul „román”, mai ales atunci când era vorba de realităţi medievale, pentru care izvoarele folosesc în mod tradiţional denumirea consacrată.

478. Vezi, de exemplu, 1:Szilágyi S. 1849, *passim*.

479. Gyulai Pál, „Erdélyi benyomások” („Impresii ardelene”), în *Pesti Napló*, 1851, sem. II, nr. 433, pp. 1-2.

480. 1:Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 169.

481. 1:Csétsényi Svastics 1823, p. 276.

482. 1:Czövek 1816, p. 22.

483. *Ibidem*.

484. 1:Gegő 1838.

485. 1:Pulszky 1840, pp. 53-54.

486. 1:Vahot 1850, p. 34.

487. *Ibidem*.

488. Compară, de exemplu, cu imaginea românilor în cultura germană a epocii, aşa cum apare la 2:Heitmann 1995, sau cu imaginea de sine a românilor ardeleni (2:Mitu 1997).

C
Concluzii

O primă concluzie generală care poate fi formulată în finalul acestei părţi se referă la locul modest pe care îl deţin românii în scrierile istoriografice maghiare din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Nu există un interes marcat faţă de aceştia nici în calitatea lor de vecini, nici în aceea de locuitori ai Transilvaniei sau Ungariei. Din acest motiv, nici notele apreciative pe care le conţine imaginea lor nu trebuie supralicitate. Românii nu sunt priviţi nici cu o mare duşmănie şi nici cu o deosebită simpatie, deoarece interesul manifestat faţă de ei nu este unul foarte intens. Evident, nu lipsesc nici accentele critice, nici cele pozitive, dar ele nu sunt învestite cu o mare pasiune emoţională, nu reprezintă nişte elemente fundamentale în ideologia şi imaginarul istoriografic maghiar al epocii. De cele mai multe ori, problematica românească se pierde printre alte subiecte sau teme mai vaste, care o înglobează.

Totuşi, dacă românii nu fac obiectul unui interes pronunţat al istoricilor maghiari, nu înseamnă însă că acest interes ar fi cu totul absent. Problematica românească, atâta câtă era,

se inserează ferm în cadrul istoriografiei maghiare, ocupând nişte teme bine stabilite. Subiectele de istorie românească pe care le-am trecut în revistă (originea şi continuitatea, statutul românilor din Transilvania în Evul Mediu, întemeierea ţărilor române, conflictele lor cu regii Ungariei, originea lui Iancu de Hunedoara, momentul Mihai Viteazul, răscoala lui Horea şi prezenţa românilor în revoluţia de la 1848) conturează în această epocă o schemă coerentă şi complexă a modului în care se structurează atenţia culturii maghiare faţă de trecutul românilor.

Atitudinile ideologice pe care le pune în lumină această imagine evidenţiază, în general, o istorie a conflictelor şi a concurenţei. Chiar dacă epoca prezentului nu ar fi furnizat niciun motiv de dispută, lectura acestei istorii era suficientă pentru a trezi anumite suspiciuni şi semne de întrebare. Cu atât mai mult însă – într-o epocă în care istoriografiei i se cerea să legitimeze prezentul, să furnizeze temeiuri simbolice pentru construirea acestuia –, conflictele dintre români şi maghiari oferite sau fabricate de scrisul istoric aveau menirea de a le explica şi justifica pe cele contemporane.

În funcţie de aceste necesităţi ale prezentului, accentele de natură ideologică puse asupra fiecărui subiect au intensităţi diferite.

Autorii maghiari nu considerau că tema originii românilor şi chiar cea a continuităţii acestora ar fi nişte subiecte atât de relevante din punct de vedere ideologic pe cât le socoteau

românii. Caracterul nebulos al problemei alimenta de la sine polemicile şi interpretările diverse, dar justificarea statutului politic şi social al maghiarilor în Ungaria şi Transilvania nu avea neapărată nevoie – apreciau istoricii maghiari ai vremii – de vreo teorie a priorităţii, atâta vreme cât superioritatea lor de civilizaţie şi îndreptăţirea acestui statut li se păreau absolut evidente.

Istoria extrem de lacunară a românilor din Transilvania în Evul Mediu avea menirea de a pune în evidenţă faptul că ei nu şi-au marcat prezenţa în marea istorie a provinciei. Pe de altă parte, această tăcere implica şi absenţa unor conflicte majore în perioada respectivă, idee care avea rolul de a arăta că românii nu au motive serioase să se plângă de vreun tratament discriminatoriu pe motive naţionale, pe care istoria nu-l consemnează. Se încerca astfel dezamorsarea tentaţiei românilor de a se prezenta ca victime ale maghiarilor, mijloc prin care românii îşi argumentau revolta şi revendicările.

Polemica privitoare la originea lui Iancu de Hunedoara reprezenta un caz tipic de dispută între două mitologii naţionale concurente, dornice să îşi construiască o istorie proprie cât mai glorioasă. Guvernatorul Ungariei este revendicat de către intelectualii maghiari şi români îndeosebi datorită rolului său de apărător al Europei în faţa pericolului otoman. Pe această cale, cele două ideologii concurente vor să-şi sublinieze calitatea de părţi componente şi meritorii ale spaţiului european.

Istoria relaţiilor politice şi militare dintre

voievozii ţărilor române şi regii Ungariei pune în evidenţă un veşnic conflict, întrerupt de rare momente de colaborare antiotomană, sabotate de regulă prin trădarea şi inconsecvenţa românilor. Aceeaşi temă atrage atenţia asupra statutului de vasalitate al ţărilor române faţă de Ungaria, asupra supremaţiei pe care aceasta ar fi deţinut-o cândva şi în această zonă.

În fine, istoria mai recentă reţine îndeosebi momentele de confruntare dramatică dintre români şi maghiari, care ar fi avut loc la 1600, 1784 şi 1848. Din această perspectivă, cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul sau răscoala ţăranilor români conduşi de Horea nu fac altceva decât să prefigureze tragedia de la 1848. Dincolo de clişeele referitoare la ura ancestrală împotriva maghiarilor pe care ar nutri-o ţăranii români, conflictele epocii mai recente, aşa cum sunt înfăţişate ele de istoricii maghiari, subliniază deja ciocnirea dintre tendinţele naţionale ireconciliabile ale românilor şi maghiarilor.

Morala finală a acestei istorii conflictuale nu mizează însă pe perpetuarea disputei, ci pe stingerea ei, deoarece revoluţia a arătat dramaticele ei consecinţe. Românii trebuie să revină pe calea cea bună, renunţând la revendicările lor exagerate şi nejustificate, mai ales că aceste pretenţii au fost stimulate de regulă de factori conjucturali, de influenţe externe sau de lideri iresponsabili.

Imaginea românilor în istoriografia maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea ilustrează o perspectivă specifică, marcată fără

îndoială de prejudecăţile ideologice ale epocii respective, de capacităţile ştiinţifice, ca şi de poziţia şi de interesele celor care o reconstituiau. Înţelegând acest lucru, nu am încercat să punem în evidenţă, prin analiza noastră, „erorile” acestei imagini, ci numai „adevărul” ei, din punctul de vedere al propriului său sistem de referinţă.

Partea a II-a
ROMÂNII ŞI IDEOLOGIA POLITICĂ MAGHIARĂ: ÎNTRE REFORME ŞI REVOLUŢIE

A
Scurtă incursiune în istoriografia problemei

Imaginea modernă a românilor în ochii maghiarilor s-a format, în liniile sale generale, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În primul rând, acest fenomen a reprezentat un rezultat secundar al procesului de fabricare a unei identităţi naţionale maghiare de către intelectualii iluminişti şi romantici. Schiţarea trăsăturilor propriei identităţi a necesitat delimitarea viguroasă a acesteia de caracteristicile atribuite altor popoare, ceea ce a determinat o amplă reflecţie cu privire la „caracteristicile naţionale”, ilustrată de literatura etnografică, istorică şi geografică. Procesul de confecţionare a specificităţilor proprii sau a celor atribuite „celuilalt” nu va rămâne fără implicaţii la nivel politic. De multe ori, acţiunea politică va fi influenţată de clişeele şi imaginile cu caracter etnic, care vor fi chemate să o legitimeze.

Aceste fenomene se regăsesc la toate

naţiunile din zonă, în epoca respectivă, iar în spatele lor poate fi plasată, cu siguranţă, teoria herderiană referitoare la spiritul specific al popoarelor1. Potrivit acesteia, există o esenţă de natură metafizică, particulară, inconfundabilă, a fiecărei naţiuni, ceea ce va face ca în procesul de construire a imaginilor reciproce diferenţele să fie socotite mult mai importante decât asemănările. Se apreciază, în literatura de specialitate dedicată problemei, că şocul modernizării, disoluţia treptată a formelor de solidaritate tradiţională, au reprezentat cauzele principale atât ale „inventării poporului", ale construirii propriei identităţi moderne, cât şi ale construirii imaginilor „celuilalt", de cele mai multe ori în calitate de adversar2.

În acest context, trebuie subliniată constatarea că imaginea maghiarilor despre români nu este una care să ocupe un loc major în imaginarul social şi în gândirea politică maghiară din „epoca reformelor". Imaginea românilor despre maghiari, de exemplu, este mult mai importantă pentru cultura politică românească decât reprezentarea similară din mediul maghiar. Pentru maghiari, imaginea românilor, chiar atunci când se individualizează ca atare, nu reprezintă decât una dintre componentele „problemei naţionale" a Ungariei, un fragment din interesul manifestat faţă de naţionalităţile Ungariei, pe parcursul secolului al XIX-lea3.

*

Problema prezenţei românilor în scrierile socio-politice maghiare din „epoca reformelor" a

fost abordată şi până acum de o serie de istorici români şi maghiari. Încă din epoca respectivă, George Bariţ consemna cu atenţie în paginile gazetelor sale diferitele opinii maghiare cu privire la români4. Alexandru Papiu Ilarian, în lucrarea sa *Istoria românilor din Dacia Superioară*, apărută în anii 1851-1852, a fost primul autor român care a efectuat o analiză sistematică a atitudinilor lui Széchenyi, Wesselényi sau Kossuth în problema naţională. El este şi primul istoric român care se referă pe larg la distincţia dintre poziţia moderată a lui Széchenyi, care credea că românii se vor alătura de bunăvoie maghiarilor, în urma acordării de drepturi politice şi sociale, şi poziţia mai fermă a lui Kossuth, care punea accentul pe măsurile practice menite să conducă la edificarea unei naţiuni politice maghiare unitare. În concluziile sale, Papiu arăta că – în pofida diferenţelor de atitudine existente între ideologii maghiari – obiectivul final al acestora era identic, el fiind absolut contrar intereselor naţionale româneşti5.

Această schemă de interpretare, care face distincţia între cele două atitudini amintite, va fi reluată ulterior de majoritatea istoricilor din România care vor aborda problematica respectivă, dintre aceştia distingându-se David Prodan6 şi mai ales Silviu Dragomir, autor al unei analize în această direcţie7. Ladislau Gyémánt, în schimb, făcând o trecere în revistă mult mai amplă a luărilor de poziţie maghiare în această chestiune8, nu se rezumă la prezentarea schematică a celor două tendinţe, ci surprinde o varietate de atitudini şi momente în evoluţia problemei. Una dintre

concluziile sale este că forţele politice maghiare care doresc efectuarea unor reforme condiţionează, în general, înfăptuirea acestora de promovarea în prealabil a limbii maghiare la toate nivelurile vieţii publice9.

Dintre istoricii din Ungaria care s-au ocupat de evoluţia problemei naţionale în „epoca reformelor” se remarcă Szekfű Gyula10, pentru perioada interbelică, iar apoi Arató Endre, care a realizat o monografie pe această temă11. Problematica românească nu apare în aceste lucrări ca un subiect distinct, dar ea se integrează în evoluţia generală a problemei naţionale. Există însă şi lucrări special dedicate problemei româneşti, semnate de Makkai László12 şi I. Tóth Zoltán13. În fine, se remarcă şi capitolele dedicate problemei naţionale din sintezele academice de istorie a Ungariei şi a Transilvaniei, semnate de Arató Endre şi Miskolczy Ambrus14.

Nu se poate spune că opiniile istoricilor maghiari în această chestiune diferă în mod radical de cele ale confraţilor români. Arató Endre, de pildă, insistă şi el asupra împrejurării că problematica naţională era abordată în modalităţi asemănătoare de principalele grupări politice maghiare, deoarece realizarea naţiunii politice maghiare reprezenta un obiectiv – mai apropiat sau mai îndepărtat – împărtăşit de întreaga ideologie naţională maghiară15.

Diferenţele dintre istoricii români şi maghiari pot fi căutate atunci mai ales la nivelul accentelor sau interpretărilor cu privire la fapte sau procese stabilite în consonanţă. Este de remarcat

îndeosebi teza istoricilor români potrivit căreia intenţiile maghiare vizau în mod direct asimilarea etnică şi reprezentau un pericol real şi imediat pentru naţionalitatea românilor. Istoricii maghiari, în schimb, subliniază că este vorba de simple proiecte politice, care nu se puteau materializa atât de uşor şi care nu vizau, în esenţă, deznaţionalizarea etniilor nemaghiare, ci doar imprimarea unui caracter maghiar statului, ceea ce presupunea învăţarea limbii acestuia de către toţi cetăţenii, fără ca acest lucru să însemne şi abandonarea propriei limbi materne în viaţa privată.

Dacă problematica asimilării etnice este judecată în mod diferit de cercetătorii din România şi Ungaria, în schimb, marea majoritate a istoricilor, fie ei români sau maghiari, sunt de acord că respectivele proiecte au provocat, în mod justificat sau nu, o reacţie politică viguroasă a naţionalităţilor. Naţionalismul intens al acestora, ca formă de manifestare politică şi culturală a elitelor, difuzată ulterior la nivelul maselor, ar fi avut ca punct de plecare replica vehementă dată naţionalismului maghiar16.

Românii încep să fie prezenţi în scrierile socio-politice maghiare (articole de presă, broşuri, volume cu conţinut politic), într-o proporţie cât de cât semnificativă, abia din anii 1830-1840, aşadar odată cu începutul „epocii reformelor”, când proiectele de restructurare a societăţii maghiare iau un avânt deosebit. În condiţiile în care naţionalismul reprezenta la acea oră principala ideologie şi atitudine politică, atât la maghiari, cât

şi la celelalte popoare din zonă, se poate aprecia că momentul nu era deloc prielnic unei receptări reciproce tolerante şi înţelegătoare faţă de celălalt. După cum aprecia şi Arató Endre, opiniile tolerante faţă de celelalte popoare din Ungaria vor fi acum tot mai rare, fiind nevoie de curaj şi, în general, de o atitudine împotriva curentului pentru a susţine atari opinii17.

La fel ca în multe alte cazuri în istorie, naţionalismul şi prejudecăţile naţionale reprezentau puternice elemente de consens şi pentru ideologia maghiară a vremii. Cu toate că între diferitele grupări politice din epocă existau mari diferenţe şi contradicţii în ceea ce privea problematica socială şi politică, se poate spune că ideologii şi politicienii, conservatori, liberali, reformişti sau chiar radicali, se arătau aproape unanimi atunci când abordau conceptul de naţiune politică unică. „Potrivit acestei concepţii – scrie Arató Endre –, care identifica statul cu naţiunea, în Ungaria exista doar o singură naţiune, cea maghiară", locuitorii de altă etnie „fiind consideraţi maghiari de limbă sârbă, română, slovacă, ucraineană sau germană". Doar croaţii erau recunoscuţi ca naţiune, în virtutea faptului că dispuneau de privilegii dobândite încă din Evul Mediu18.

Altă observaţie extrem de importantă a istoricului maghiar este aceea că, „paralel cu modernizarea societăţii, această ideologie de origine nobiliară se îmbogăţea cu elemente moderne"19. Într-adevăr, de acum înainte, ideologii maghiari nu-şi vor mai motiva atitudinile

prin invocarea drepturilor şi privilegiilor medievale, aşa cum erau acuzaţi adeseori de către adversarii lor, ci pe baza imperativelor moderne, ale construirii unui stat liberal, la baza căruia nu putea sta, credeau ei, decât o naţiune unică de cetăţeni devotaţi patriei.

În sprijinul acestei ideologii a naţiunii unice şi a statului unic, elitele politice maghiare, îndeosebi nobilimea, invocau argumente de factură istoristă, specifice romantismului politic şi liberalismului moderat central-european. Era invocat mereu trecutul glorios al maghiarilor, arătându-se totodată că naţionalităţile din Ungaria nu aveau o istorie proprie, nu avuseseră niciodată un stat autonom şi, în consecinţă, revendicările lor actuale sunt cu totul nefondate20. În ideologia epocii, puternic influenţată şi de conservatorismul organicist, un viitor solid nu putea fi construit decât pe baza tradiţiei şi a trecutului. În strânsă legătură cu aceste idei, lipsa unor elite conducătoare ale naţionalităţilor era invocată ca un alt argument de natură să demonstreze lipsa de temeinicie a pretenţiilor acestora21.

Atitudinile manifestate faţă de naţionalităţi în ideologia maghiară a epocii nu pot fi însă reduse în niciun fel la o simplă adversitate, la combaterea de pe poziţii de forţă a revendicărilor acestora. Dimpotrivă, nota de simpatie este foarte puternică şi se bazează pe anumite credinţe şi sisteme argumentative extrem de importante în imaginarul politic al vremii. Exista, în rândurile nobilimii reformiste maghiare, credinţa sinceră că, atunci când masele oprimate de altă naţionalitate vor

primi drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, iar situaţia lor socio-economică se va îmbunătăţi, problema naţională se va rezolva şi ea de la sine. După cum scria şi istoricul Makkai László, liderii liberali maghiari credeau că, „în schimbul eliberării lor sociale, românii se vor alipi cu docilitate statului naţional maghiar”22.

În general, epoca în discuţie era una favorabilă iluziilor, utopiilor şi speranţelor optimiste în viitorul de aur al naţiunii, utopism puternic întreţinut de tradiţia optimismului specific ideologiei iluministe. În aceste condiţii, ideologii maghiari puteau să creadă, cu putere, că naţionalităţile se vor alătura cu entuziasm proiectelor lor de propăşire şi de modernizare sau că, prin intermediul şcolii, vor reuşi ca în răstimp de zece ani să obţină cetăţeni cunoscători ai limbii statului şi fideli idealurilor acestuia.

În ceea ce priveşte atitudinea manifestată de maghiari faţă de români, iluziile în discuţie vor fi întărite, până prin anii ’30, şi de conduita unei părţi a elitei româneşti. Mulţi intelectuali români se adaptează culturii maghiare în primele decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi cei din Ungaria, unde relaţiile sociale erau mult mai bune în comparaţie cu cele din Transilvania23. Figura politică a lui Széchenyi, de exemplu, va câştiga multe simpatii româneşti de partea programului reformist maghiar24.

După 1830 însă, naţionalismul intelectualilor români va cunoaşte a doua sa epocă de afirmare, după cea a Şcolii Ardelene, influenţat în parte şi de ideile naţionale transmise din Principate25. În

această direcţie, elita românească îşi va face simţită prezenţa mai ales prin opoziţia manifestată acum faţă de proiectele de introducere a limbii maghiare în administraţia şi în învăţământul din Transilvania26.

Această reacţie românească, care apărea ca una de neînţeles în raport cu iluziile nutrite până atunci de liberalii maghiari, va provoca tocmai de aceea o iritare şi o replică din ce în ce mai vehementă a politicienilor şi ideologilor maghiari. Orice revendicare de factură naţională a naţionalităţilor va ajunge să fie privită ca un atentat la integritatea statului27. Expresia cea mai elocventă a acestei noi atitudini a opiniei publice maghiare va fi reprezentată de scrierile politice din anii ’40 ale lui Kossuth Lajos28.

La rândul lor, replicile şi atitudinile de refuz vehement ale politicienilor maghiari vor stimula noi reacţii româneşti, manifestate îndeosebi în rândurile noilor generaţii, care se afirmă tocmai în acest climat de confruntare. După cum afirma Makkai László, „cu toate că practic nu s-a produs încă nimic în vederea maghiarizării, tentativele şi declaraţiile maghiarilor au fost suficiente pentru a-i turmenta pe intelectualii români”29. Saşii şi românii ardeleni nu vor mai vedea de acum înainte în proiectele maghiare altceva decât un complot împotriva propriei lor naţiuni şi, prin aceasta, toate avantajele sociale care ar fi decurs din unirea Transilvaniei cu Ungaria îşi vor pierde farmecul. Generaţia mai bătrână, al cărei reprezentant de marcă fusese episcopul unit Leményi, mai stă pe gânduri, dar tineretul, care îşi

vede cariera periclitată, se revoltă şi se opune românilor promaghiari30.

Desigur, aprecierile lui Makkai pot fi suspectate într-o anumită măsură că ar cădea pradă chiar iluziilor epocii despre care a scris. De multe ori, sesizarea „greşelilor" pe care maghiarii le-ar fi comis în 1848 sau cu alte ocazii în problema naţională, greşeli identificate şi subliniate de către istoricii maghiari, poate fi considerată, măcar în parte, indiciul unui regret inconştient. Dacă respectivele „greşeli" nu ar fi fost comise – putem continua noi acest raţionament –, dacă liderii maghiari ar fi fost mai toleranţi şi mai înţelegători în raport cu cererile „juste" ale naţionalităţilor, poate că situaţia mai putea fi salvată, iar naţionalităţile nu s-ar fi ridicat împotriva Ungariei31!

Totuşi, chiar şi cu această rezervă la adresa „obiectivităţii" istoricilor maghiari, nu se poate spune că aceştia nu au surprins în mod corect cauze importante care au condus la înrăutăţirea atitudinilor reciproce româno-maghiare. În orice caz, împrejurarea că aprecierile lor sunt divergente în raport cu discursul justificativ românesc al epocii (din cadrele căruia istoriografia română începe să iasă cu greu de-abia în ziua de azi) le conferă un avantaj notabil în planul viziunii istoriografice şi al interpretării.

1. Vezi 2:Sundhausen 1973; 2:Neumann 1986, pp. 16-37, 177-206.

2. 2:Karnoouh 1994; 2:Anderson 1991; 2:Mitu S. 1997.

3. Pentru problema naţională în Ungaria

epocii, vezi 2:Arató 1960; 2:Arató 1983; 2:Spira 1980.

4. Vezi 2:Marica 1969, *passim*; George Bariţ, „Noi, românii”, în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, III, 1840, nr. 12, pp. 93-95; *idem*, „Românii şi panslavismul”, în *ibidem*, IV, 1841, nr. 45, pp. 353-358; *idem*, „Românii şi maghiarismul”, în *ibidem*, V, 1842, nr. 9-11.

5. Vezi introducerea la 1:Papiu 1852b. Două analize comparate ale scrierilor sale, raportate la ideologia maghiară a vremii: 2:Chindriş 1983, pp. 125-130; 2:Köpeczi 1995, pp. 102-130.

6. 2:Prodan 1984, pp. 307-325.

7. 2:Dragomir 1989, pp. 144-148, 155-157. O privire de ansamblu semnată de un nespecialist, 2:Păcurariu 1988, pp. 163-179.

8. 2:Gyémánt 1986, pp. 186-205.

9. *Ibidem*, pp. 191-194.

10. 2:Szekfű 1926.

11. 2:Arató 1960; de acelaşi autor, o lucrare consacrată ideologiei naţionale a naţionalităţilor din Ungaria: 2:Arató 1983.

12. 2:Makkai 1989.

13. 2:Tóth 1966.

14. 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, pp. 977-1053; 2:Köpeczi 1988, vol. III, pp. 1263-1345.

15. 2:Arató 1983, p. 127.

16. 2:Gyémánt 1986, pp. 72-92, 205-221; 2:Mitu 1997, pp. 26-32, 399.

17. 2:Arató 1983, p. 125.

18. *Ibidem*, p. 127.

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*, p. 128.

21. *Ibidem*; vezi şi 2:Prodan 1984, p. 322.

22. 2:Makkai 1989, p. 218.

23. *Ibidem*.

24. Vezi 2:Arató 1960, vol. II, p. 51; 2:Neumann 1986, pp. 90-98.

25. Pentru intensificarea contactelor dintre intelectualii români din Principate şi Ardeal, vezi 2:Bodea 1967.

26. 2:Gyémánt 1986, pp. 205-221; 2:Makkai 1989, p. 218.

27. 2:Arató 1983, p. 128; 2:Makkai 1989, p. 219.

28. Pentru această publicistică, vezi 2:Diószegi 1988.

29. 2:Makkai 1989, p. 220.

30. *Ibidem*.

31. Vezi această idee la 2:Mitu S. 1998, p. 52, respectiv p. 74.

B

Cum erau văzuţi românii de politicienii maghiari?

1. În „epoca reformelor”

Pentru a pătrunde în profunzimea acestei materii, dincolo de interpretările şi aprecierile consacrate în istoriografia problemei, paginile care urmează vor fi dedicate prezentării şi analizei pe texte a principalelor scrieri cu caracter socio-politic ale ideologilor maghiari, consacrate problemei naţionale şi în care românii constituie o prezenţă semnificativă. Ne vom opri aici asupra lucrărilor publicate sub formă de volum sau broşură, care sintetizează într-o modalitate

structurată opiniile bine formate ale autorilor. Ulterior, un alt capitol va fi dedicat articolelor din presă – consacrate, de regulă, unor chestiuni de actualitate –, care au, în consecinţă, un caracter mai puţin elaborat.

Principala dificultate în ceea ce priveşte surprinderea imaginii românilor în aceste scrieri se leagă de faptul că în multe dintre cele mai importante şi mai cunoscute lucrări dedicate problemei naţionale din Ungaria românii abia dacă sunt amintiţi. Principalele prezenţe sunt slavii şi germanii, fiind greu de spus, în unele cazuri, dacă românii se individualizează cât de cât în ansamblul chestiunii naţionale.

1.1. Wesselényi Miklós, Despre prejudecăţi

Această constatare este bine ilustrată de prima lucrare pe care o vom analiza, faimoasa *Balítéletekről* (*Despre prejudecăţi*), publicată de baronul Wesselényi Miklós în anul 18331. Cu toate că se referă pe larg la problema naţională din Ungaria, românii nu sunt amintiţi decât într-o anexă a volumului, consacrată „stărilor actuale din Ardeal”2. Autorul acestui eseu politic era „cel mai influent om politic al Transilvaniei din acel timp” (potrivit aprecierii lui David Prodan)3, reprezentant de marcă al opoziţiei nobiliare liberale ardelene4. Lucrarea conţinea o critică severă a administraţiei absolutiste, schiţând totodată principalele reforme sociale şi politice care trebuiau înfăptuite în vederea modernizării Ungariei.

În ceea ce priveşte concepţia sa în problema naţională, Wesselényi se arată un adept hotărât al

maghiarizării, în condiţiile în care reformele preconizate de el urmau să aducă într-o poziţie influentă pături largi de cetăţeni care nu erau încă legaţi, în niciun fel, de noua construcţie politică şi naţională maghiară. El milita pentru acordarea de drepturi cetăţeneşti tuturor categoriilor sociale şi tuturor naţionalităţilor din Ungaria, dar numai în schimbul maghiarizării, al integrării prealabile sau concomitente a acestora în naţiunea politică unică maghiară5. Se remarcă faptul că, la data la care scria Wesselényi, naţionalismul românesc nu se afirmase încă pe scena politică a Transilvaniei sau Ungariei, aşa că opiniile sale erau lipsite atunci de orice caracter polemic la adresa românilor. În schimb, solicitarea sa de a se acorda drepturi cetăţeneşti egale tuturor membrilor societăţii, indiferent de naţionalitate, apărea ca o cerinţă extrem de favorabilă românilor, care se considerau excluşi din cadrul constituţional al Transilvaniei din cauza sistemului celor trei naţiuni privilegiate.

În ceea ce îi priveşte pe românii ardeleni, Wesselényi vorbeşte cu multă înţelegere despre soarta lor tristă şi oprimarea acestora, referindu-se îndeosebi la abuzurile care se fac în vederea atragerii ortodocşilor la catolicism6. Critica lui Wesselényi – descendent al unei vechii familii reformate aflată mereu în opoziţie faţă de Habsburgi – vizează reacţiunea catolică, considerată unul dintre instrumentele forte ale politicii absolutiste promovate de Curtea vieneză.

1.2. Széchenyi István

Contele Széchenyi István este o altă figură marcantă care abordează pe larg problema

naţională, el fiind considerat, de altfel, iniţiatorul şi cea mai importantă personalitate a mişcării reformiste liberale maghiare7. Concepţiile sale politice privitoare la reformarea societăţii maghiare vor fi expuse într-o serie de lucrări celebre în epocă, extrem de populare şi în rândurile românilor: *Hitel* (*Creditul*), din 1830, *Világ* (*Lumea*), 1831, *Stadium*, din 1833, sau *Kelet népe* (*Poporul Răsăritului*), din 18418.

În privinţa problemei naţionale, Széchenyi va adopta o poziţie aparte, moderată în raport cu tendinţa dominantă a naţionalismului maghiar. Ca toţi ideologii epocii, aflaţi sub influenţa ideilor lui Herder, şi el este convins de importanţa cultivării limbii maghiare, ca bază de dezvoltare a unei naţiuni: „Datoria maghiarilor – scrie el – ar fi să dezvolte limba proprie, comoara cea mai de preţ a unei naţiuni, baza independenţei sale”9. Dar această constatare de ordin general nu îl împiedică să ia atitudine în faţa proiectelor politice de promovare a limbii maghiare, vehiculate insistent începând cu anii ’30 în Ungaria şi Transilvania. Încă din timpul şedinţelor dietei maghiare convocate în anii 1832-1836, Széchenyi va avertiza asupra pericolelor pe care le comportă introducerea unor măsuri administrative, constrângătoare, în vederea impunerii limbii maghiare10.

După 1840, când publicistica şi activitatea politică a lui Kossuth va duce la apogeu această orientare radicală, Széchenyi se va disocia în mod categoric de tendinţa respectivă, care, în opinia lui, ar conduce Ungaria spre catastrofă. Ideologul

maghiar ia act în special de reacţia naţionalităţilor faţă de obiectivele naţionale maghiare, fapt care îl va determina să pledeze pentru moderaţie în această privinţă, ba chiar mai mult, să solicite o schimbare radicală a politicii urmate în relaţia cu naţionalităţile11.

Aceste idei ale lui Széchenyi sunt exprimate în forma cea mai elaborată în lucrarea sa din 1841, *Poporul Răsăritului*, fiind reluate apoi şi în *Discursul academic*, din 1842. Széchenyi încearcă să demonstreze că politica de maghiarizare ar fi „nu numai incorectă şi fără vreun rezultat, dar este şi periculoasă". Răspândirea limbii maghiare şi impunerea ei ca limbă oficială reprezintă obiective importante, spune ideologul maghiar, dar ele nu pot fi realizate decât prin metoda convingerii şi ralierii de bunăvoie a naţionalităţilor. Orice bruscare în direcţia respectivă nu face decât să conducă la un efect contrar celui urmărit12.

În vederea rezolvării problemei naţionale, Széchenyi imaginează următoarea învoială liber consimţită: maghiarii vor acorda drepturi politice tuturor naţionalităţilor, iar acestea vor accepta să folosească limba maghiară în viaţa publică.

„Trebuie să primim naţionalităţile în cuprinsul constituţiei noastre, pentru ca şi ele să ne primească pe noi, maghiarii, în sânul lor", scria Széchenyi în acest sens13. El consideră că apropierea de naţionalităţi trebuie făcută cu mult tact, maghiarii trebuind să le câştige încrederea tocmai oferindu-le avantaje practice, reale, care să derive din această apropiere.

Pentru aceasta, maghiarii trebuie să se adreseze naţionalităţilor cu următorul argument:

Voi aveţi patrie şi în afară [aluzia viza îndeosebi Rusia, spre care credea că s-ar îndrepta privirile slavilor din Ungaria], dar noi nicăieri, decât aici, înăuntru. În schimb, voi nu aveţi constituţie, pe când noi avem. Tocmai de aceea, ar trebui să ajungem la o înţelegere… să vorbească fiecare fie în slavă, fie în germană, fie în româneşte, fie în greceşte, latineşte, franţuzeşte sau chiar în limba sanscrită în cadrul familiei… şi să aibă fiecare perfecta libertate de a-l adora pe marele Dumnezeu fie direct, fie prin Fiul, fie prin Sfânta Treime…, dar, pentru aceste concesii minunate, toate lucrurile care ţin de viaţa publică să decurgă exclusiv în limba maghiară. Iar pentru a exista motive de a vorbi ungureşte şi pentru ca mulţi să facă acest lucru nu în mod forţat, ci cu plăcere,

Széchenyi propunea ca „răspândirea binefacerilor constituţiei maghiare să se facă în cadrul Hunniei asupra tuturor, astfel încât nici cel mai neînsemnat individ să nu fie lipsit de acestea”14. Maghiarizarea superficială, lipsită de consimţământul real al naţionalităţilor, nu are nicio valoare: „cuvântul «maghiar», spune Széchenyi, nu înseamnă însă şi sentiment de ungur”15.

În aceeaşi ordine de idei, Széchenyi sublinia faptul că naţionalităţile nu vor putea fi niciodată atrase de către maghiari dacă aceştia vor continua să le aducă jigniri. El subliniază rolul pe care îl joacă invectivele şi clişeele etnice tradiţionale în

blocarea comunicării dintre naţiuni. Atâta vreme cât maghiarii vor spune despre slovac că „nu este om”, despre sârbi şi români că „graeca fides nulla fides”, despre şvab că ar fi „ceva cu totul oribil” – apropierea acestora de maghiari va fi imposibilă16.

Aceste opinii ale lui Széchenyi vor provoca reacţii puternice în rândurile opoziţiei liberale. Începând cu prietenul său Wesselényi Miklós, continuând cu Pulszky Ferenc sau Záborszky Alajos şi terminând cu Kossuth Lajos, oamenii politici şi ziarişti maghiari vor da numeroase replici lucrărilor lui Széchenyi17. I se va aduce mai ales acuzaţia că ar aproba aspiraţiile naţionale ale slavilor. În plus, Kossuth şi adepţii săi nu sunt de acord cu opinia potrivit căreia răspândirea limbii maghiare s-ar face într-o manieră constrângătoare, iar agitaţiile naţionalităţilor, spun ei, se datorează tocmai unor exagerări în genul celor formulate de Széchenyi18.

Dacă opiniile lui Széchenyi vor fi contestate de conaţionalii săi, în schimb, ele vor fi receptate favorabil în rândul naţionalităţilor. Intelectuali români cum ar fi George Bariţ, Iosif Many sau Vasile Maniu vor avea cuvinte elogioase la adresa operei lui Széchenyi, apreciindu-i îndeosebi ideile liberale, dar şi moderaţia manifestată în problema naţională19.

1.3. Kuthy Lajos

Un autor cu idei asemănătoare celor profesate de Széchenyi este Kuthy Lajos, semnatarul lucrării *Polgári szózat kelet népéhez*

(*Apel civil către popoarele din Răsărit*), publicată în anul 184120. Kuthy se situează pe o poziţie moderată în problematica naţională, afirmând că într-un stat în care locuiesc mai multe popoare niciunul dintre acestea nu ar trebui să le uite pe celelalte şi să neglijeze interesele lor speciale.

Dedicând un capitol din cartea sa „caracterului naţional" al maghiarilor, el afirmă că aceştia au un temperament sangvin, dar şi o „elasticitate" care îi determină să se zbată „între extremele îngăduinţei şi împotrivirii, ale îndârjirii şi închinării, ale dragostei de patrie şi disidenţei"21. Aceste trăsături ale maghiarilor, crede Kuthy, le-au conferit acestora un specific, precum şi un spirit de independenţă şi de împotrivire, care au fost transmise apoi şi slavilor şi românilor conlocuitori22. Conduita politică disidentă a acestora s-ar datora aşadar şi unor asemenea trăsături temperamentale, specifice popoarelor din zonă.

1.4. Baloghy László

Tot în anul 1841 apărea la Pesta, sub semnătura lui Baloghy László, o nouă lucrare care îşi propunea să analizeze marile probleme ale societăţii maghiare, intitulată *Nemzetiség és alkotmányi mozgalmak honunkban* (*Naţionalitate şi mişcări constituţionale în patria noastră*)23. Autorul ei era un nobil maghiar de orientare conservatoare din comitatul Nógrád24.

Baloghy face o analiză a reformelor propuse de contele Széchenyi în lucrările sale, pe care le apreciază de altfel în mod pozitiv, cu singura rezervă că, în opinia sa, există riscul ca ele să fie

aplicate într-un ritm prea alert, în raport cu posibilităţile societăţii maghiare. În acest context, el face câteva consideraţii referitoare la „educaţia maselor”, ilustrând o atitudine de toleranţă pragmatică în problema naţională, nu departe de cea profesată de Széchenyi.

Baloghy pleacă de la constatarea că, aşa cum părinţii trebuie să aplice metode specifice în educaţia copiilor lor, deoarece aceştia pot să fie foarte diferiţi, cu atât mai mult trebuie respectat principiul educaţiei diferenţiate în cazul învăţământului public din Ungaria:

În ţara noastră – scrie autorul conservator – unde există atâtea neamuri, limbi, religii, obiceiuri, însuşiri de caracter, dar şi doleanţe, adversităţi de mai multe feluri, ca şi atitudini de neîncredere ce decurg din toate acestea, educaţia poporului este mult mai anevoioasă decât cea a 32 de copii care sunt cu toţii francezi25.

Se remarcă aici tendinţa tipic conservatoare de respingere a unor reforme bazate pe un principiu abstract, adoptate prin import, dar care nu se potrivesc realităţilor locale. Uniformizarea învăţământului, care trebuie să producă în serie cetăţeni loiali şi, în ultimă instanţă, o naţiune omogenă, se potriveşte eventual în Franţa, crede Baloghy, dar nu în realitatea atât de diversă, din punct de vedere etnic, confesional sau social, a Ungariei. Aderenţa la realităţi, invocată de ideologul conservator, se opune apelului la principii şi idealuri abstracte, practicat de liberali.

În spiritul acestei filosofii pragmatice, Baloghy propune şi o abordare a relaţiei cu

naţionalităţile care să ţină cont de situaţia concretă existentă. În mod semnificativ, el nu se referă la starea de ansamblu, politică sau constituţională a naţionalităţilor, ci la relaţiile de natură cotidiană în care intervin probleme naţionale:

Dacă vrem să conducem poporul de rând pe calea cea bună şi să-l educăm – scrie Baloghy –, trebuie să îi câştigăm încrederea. De aceea, consider că este o mare greşeală faptul că, în epoca de astăzi, cei care se află în funcţii, în special oficialii din comitate, proprietarii funciari şi slujbaşii acestora, invocând problema naţională şi cea a maghiarizării, ţin să vorbească doar în limba maghiară cu slovacii, germanii, ruşii, românii şi ceilalţi care se află în subordinea lor.

Tot o greşeală constituie şi faptul că aceşti funcţionari, „chiar dacă înţeleg limbile acestor neamuri, nu le răspund, ba chiar te ceartă pentru faptul că nu ştii sau nu înveţi ungureşte”26.

Baloghy apreciază că asemenea practici reprezintă „o forţare exagerată” a notei, ele conducând tocmai la adâncirea animozităţilor şi a neîncrederii dintre autorităţi şi proprietarii de pământ, pe de o parte, şi oamenii de rând, pe de altă parte. Poziţia de principiu propusă de autorul maghiar în această situaţie era una foarte clară:

Până când popoarele de limbi diferite din patria maghiară nu se maghiarizează, adică până când nu îşi uită limba maternă şi nu mai vorbesc decât ungureşte, obligaţia mai-marilor acestora este aceea de a cunoaşte limba lor la nivel de comunicare27.

Atitudinea lui Baloghy, dacă facem abstracţie de obiectivul final, dar îndepărtat al realizării unei naţiuni omogene (element de consens al naţionalismului epocii), vădeşte o toleranţă înţeleaptă, apropiată de moderaţia lui Széchenyi, chiar dacă pleacă de pe o platformă politică şi ideologică diferită.

Ea este caracteristică, în general, nobilimii conservatoare, care, dorind să menajeze *statu-quo*-ul social, nu doreşte tulburarea apelor şi provocarea unor animozităţi inutile, ba chiar periculoase, numai de dragul iluziilor reformiste, adeseori nechibzuite prin graba cu care se vor împlinite, nutrite de opoziţia liberală. Aşa se explică şi împrejurarea că marea nobilime conservatoare ardeleană (care, de altfel, susţine ferm cadrul politic tradiţional al Transilvaniei, bazat pe sistemul naţiunilor privilegiate) nu va manifesta entuziasm faţă de proiectele liberale de maghiarizare, susţinute în dietă de opoziţie28.

1.5. Gorove István

O atitudine total diferită de cea a lui Baloghy întâlnim în lucrarea *Nemzetiség* (*Naţionalitate*), publicată în 1842, la Pesta, de Gorove István29. Scrisă de pe poziţii liberale, cartea lui Gorove era o pledoarie fervent în favoarea maghiarizării tuturor popoarelor din Ungaria, în scopul edificării unei naţiuni puternice şi unitare. Cu toate acestea, Gorove scrie cu simpatie despre naţionalităţi, fără a manifesta vreo adversitate la adresa indivizilor aparţinând diferitelor neamuri din patria maghiară. Într-o viziune extrem de optimistă, el nu crede că obiectivele naţionalismului maghiar ar

putea provoca împotrivire în rândurile unei naţionalităţi cum sunt românii.

Gorove susţine că în această ţară trebuie să existe o naţiune maghiară. Motivaţiile noastre în această direcţie sunt curate: existenţa naţiunii este cerută de interesele patriei, de măreţia viitorului şi de înfăptuirea unităţii naţionale.

În această idee, edificarea naţiunii maghiare este un proces în avantajul tuturor, care va servi interesele colective ale întregii societăţi, aşadar şi pe acelea ale populaţiilor nemaghiare30. Ideologul maghiar este foarte optimist în ceea ce priveşte succesul pe care îl va repurta politica de maghiarizare. Ea va reprezenta o reuşită deplină tocmai pentru că nu va genera împotrivire în rândurile naţionalităţilor, ceea ce înseamnă că duritatea, presiunile sau constrângerea, criticate de Széchenyi, nici măcar nu sunt luate în considerare de Gorove.

Politica de maghiarizare, spune el, nu va atrage nicio adversitate faţă de statul şi naţiunea maghiară, ba dimpotrivă: „părţile înstărite şi cultivate ale elementelor străine se vor pronunţa în favoarea maghiarizării”, iar acest ferment va atrage cu timpul şi restul populaţiilor respective. Este adevărat, apreciază şi Gorove, acest proces va fi unul îndelungat, necesitând mult timp şi răbdare31.

În lucrarea sa, autorul maghiar face şi o scurtă prezentare a principalelor popoare din Ungaria şi Transilvania, maghiari, germani, slavi şi români. Opiniile sale cu privire la români indică bunăvoinţă şi ilustrează modul în care stereotipiile

etnice îi influenţează concepţiile ideologice în problematica naţională. El este optimist cu privire la posibilităţile de maghiarizare pe viitor a românilor, tocmai pentru că şi-i reprezintă pe aceştia sub înfăţişarea unor „buni sălbatici”, care pot fi aduşi pe calea dorită cu ajutorul educaţiei, în condiţiile în care, crede Gorove, românii au un fond valoros de însuşiri pozitive şi nu manifestă sentimente duşmănoase la adresa maghiarilor32.

Referindu-se la români, în contextul prezentării naţionalităţilor din Ungaria, Gorove îi caracterizează în felul următor:

O rasă mai însemnată este cea românească. Un popor liniştit, paşnic, blând, iertător şi recunoscător, dar, din cauza inculturii şi a sărăciei, cu atitudini servile. Nu va fi uşor să îi influenţăm din punct de vedere naţional, deoarece sărăcia şi ignoranţa lor îngreunează educaţia. În general, locuiesc în munţii răsăriteni şi sudici ai ţării noastre, şi faţă de maghiari nu manifestă nici cea mai mică adversitate. Dacă din punct de vedere religios sunt conduşi de preoţii lor, nu au însă niciun fel de conducători în plan naţional. Faţă de statul nostru nu au avut niciodată manifestări negative, nu au o clasă industrială şi comercială, toată puterea lor stând în agricultură33.

Clişeele vehiculate de Gorove, îndeosebi imaginea „lipsei de cultură” a românilor (handicap care este însă remediabil), pun în lumină, în egală măsură, înapoierea şi potenţialul pozitiv care le sunt atribuite. Din punct de vedere naţional, singura problemă pe care o vede Gorove este cea

a înapoierii culturale a românilor, care ar îngreuna procesul lor de maghiarizare. Odată ce ei vor intra însă în contact cu luminile culturii maghiare, prin intermediul şcolii, nu va mai exista nicio piedică pentru o integrare fără dificultăţi, dorită de ambele părţi.

Imaginea vehiculată de Gorove arată că stereotipiile şi prejudecăţile, chiar şi atunci când sunt favorabile şi indică bunăvoinţă, nu ajută cu nimic comunicarea, dialogul şi înţelegerea reală a celuilalt. În momentul în care maghiarii vor constata, de exemplu la 1848, că românii se împotrivesc totuşi maghiarizării şi manifestă adversitate faţă de politica lor, nu vor reuşi să îşi explice în mod satisfăcător aceste atitudini, tocmai pentru că veneau în contradicţie cu imaginea preexistentă, fie ea chiar una favorabilă.

1.6. Wesselényi Miklós, Apel în chestiunea naţiunii maghiare şi slave

În anul 1843, baronul Wesselényi Miklós se prezenta în faţa publicului maghiar cu o nouă carte, dedicată exclusiv problemei naţionale din Ungaria şi intitulată *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (*Apel în chestiunea naţiunii maghiare şi slave*)34. Deşi, după cum se poate vedea încă din titlul lucrării, protagoniştii acesteia sunt maghiarii şi slavii, totuşi, dintre toate scrierile de acest gen, ea conţine şi cele mai ample referiri la problema românească. Din acest motiv, ea merită o prezentare mai amplă în rândurile care urmează.

Se poate aprecia că lucrarea lui Wesselényi era produsul temerilor opoziţiei liberale maghiare

faţă de panslavism, faţă de posibila colaborare a popoarelor slave din Ungaria împotriva maghiarilor şi a statului lor. În mod justificat sau nu, existenţa naţională a croaţilor, sârbilor, slovacilor şi rutenilor genera în rândurile publicului maghiar o obsesie a încercuirii, a pericolului care pândeşte de pretutindeni, specifică, de altfel, reprezentărilor conspiraţioniste de la nivelul imaginarului social35. Se crea astfel imaginea de mare viitor a unei ţări mici, înconjurată şi ameninţată mereu de duşmani puternici, periculoşi în primul rând datorită diferenţelor majore de civilizaţie care îi despărţeau de maghiari. Mai mult decât atât, opinia publică maghiară era convinsă că, în cazul izbucnirii unor mişcări de protest ale slavilor împotriva maghiarilor, „colosul din nord”, Rusia, se va pune în fruntea acestor mişcări şi se va folosi de ele în scopurile sale expansioniste36.

Chiar dacă, după cum apreciază Arató Endre, aceste temeri erau exagerate, ele vor determina nobilimea liberală să taxeze şi cele mai modeste revendicări de natură lingvistică sau culturală ale slavilor din Ungaria drept expresii ale „pericolului panslavist”. În consecinţă, ideologia politică maghiară va porni o campanie susţinută împotriva acestor manifestări37.

Cartea baronului Wesselényi începea cu constatarea alarmată potrivit căreia Ungaria se află într-o primejdie „cum n-a mai fost niciodată”. Cauza profundă a acestui pericol era identificată în împrejurarea că, în momentul „ocupării ţării”, strămoşii maghiarilor de astăzi nu au acordat

popoarelor subjugate drepturi constituţionale, menţinându-le într-o stare de oprimare. Mai târziu, când aceste popoare subjugate au început să îşi exprime nemulţumirea şi să ceară şi ele drepturi naţionale, ca şi un loc în constituţia ţării, pericolul a devenit cu adevărat ameninţător38.

La ora actuală, continuă baronul ardelean, cele mai vizibile manifestări de această natură sunt mişcările slavilor. Ele au fost stimulate îndeosebi de propaganda Rusiei, ca şi de cea a emigraţiei revoluţionare poloneze39.

Efectele acestor mişcări nu se opresc însă la marginile lumii slave. Dat fiind faptul că grecii şi românii, scrie Wesselényi, „sunt înrudiţi în soartă şi în ţeluri cu naţiunea slavă”, ne putem aştepta ca propaganda rusească sau cea poloneză să aibă efecte şi asupra acestor două popoare. Autorul mai crede că slavii, grecii şi românii, cu toţii adepţi ai Bisericii ortodoxe, fiind persecutaţi din cauza aceasta atât de turci, cât şi de creştini, sunt cu mult mai uniţi şi ţin mult mai mult unii la ceilalţi decât membrii Bisericii romane40.

După cum se poate vedea, clişeul unităţii adversarului (având drept corelativ pe cel al dezbinării care domneşte în rândurile proprii) se manifesta şi în cazul imaginarului politic maghiar41.

În ceea ce îi priveşte pe români, Wesselényi era convins că aceştia sunt foarte importanţi pentru maghiari, deoarece regiunile locuite de ei (Principatele Dunărene) se învecinează cu Ungaria, ba chiar şi pe teritoriul acesteia numărul lor este foarte ridicat42. Aceste idei ale lui

Wesselényi îl recomandă ca unul dintre primii autori maghiari care acordă o mai mare însemnătate rolului pe care îl joacă românii în cadrul Ungariei. Situaţia se datorează atât împrejurării că Wesselényi este ardelean, aşadar mai sensibil la această problematică, dar şi faptului că el nu pleacă în analiza sa de la starea actuală a românilor sau de la trecutul lor – elemente care îi determinau pe alţi autori să îi neglijeze –, ci de la potenţialul şi viitorul important pe care li-l atribuie.

Analizând situaţia românilor, Wesselényi aplică stereotipul unităţii adversarului şi în cazul lor, arătând că românii greco-catolici se simt mai solidari în relaţie cu conaţionalii lor ortodocşi decât în raport cu romano-catolicii43. Afirmaţia sa ţinea să evidenţieze din nou cât de greu le poate fi maghiarilor să îşi găsească eventuali aliaţi în rândurile unor adversari strâns uniţi prin specificul lor, prin alteritatea lor culturală decisivă, care îi opune deopotrivă maghiarilor.

Wesselényi (care, nu trebuie să scăpăm din vedere, nu îşi poate uita rădăcinile sale calvine, anticatolice) este de părere că Unirea religioasă nu a dus la rezultatele scontate, cu alte cuvinte, nu a reuşit să îi scoată pe români de pe orbita civilizaţiei lor tradiţionale şi să îi acomodeze cu civilizaţia apuseană, adică să-i aducă într-un spaţiu cultural mai apropiat de cel maghiar. Românii uniţi, apreciază Wesselényi, nu cred sincer în catolicism. Ei nu îl recunosc pe papă drept capul lor bisericesc, nu înţeleg dogmele catolice şi înclină tot spre ţarul Rusiei. Aşa se

întâmplă însă, exclamă baronul, resemnat şi ironic, în toate cazurile de „convertire mecanică” – aluzie la practicile abuzive ale prozelitismului catolic, înfierate de nobilul reformat44.

De altfel, mai adaugă Wesselényi, este normal ca românii uniţi de rând să nu se considere de religie romană „după toate regulile”:

În inimile lor ei se simt şi acum de religie greacă. Ei împărtăşesc complet sentimentele fraţilor lor neuniţi şi ţin la fel de mult ca aceştia la ruşi, adevăraţii lor coreligionari, şi la ţar, capul religiei lor45.

Din păcate, îşi continuă Wesselényi argumentaţia, această atracţie a românilor faţă de religia ortodoxă, ca şi reţinerile lor faţă de statul maghiar, s-au intensificat pe parcurs, favorizate şi de persecuţiile pe care au trebuit să le suporte. Ţinta atacului său este politica lipsită de înţelepciune de până acum, care nu a făcut decât să îi înstrăineze şi mai mult pe români, înstrăinare care astăzi poate să fie extrem de periculoasă. În prezent, arată ideologul maghiar, nemulţumirile şi cererile românilor au căpătat amploare, iar aceştia au devenit din ce în ce mai atenţi „la toate cele ce se întâmplă sau s-ar putea întâmpla în regiunile învecinate locuite de români”. Ca un exemplu al separatismului românesc, Wesselényi evocă fundaţiile şi instituţiile pedagogice înfiinţate de episcopul Bob, în valoare de aproape un milion de florini, care „sunt pur româneşti în spirit şi neglijează totalmente limba maghiară”. De asemenea, în şcolile din zonele grănicereşti, copiii români învaţă limba germană, şi nu maghiara46.

Din cauza unor motive atât de serioase, Wesselényi îşi exprimă regretul că, până în prezent, nu s-a făcut nimic în vederea maghiarizării românilor şi a apropierii lor de maghiari. În opinia sa, maghiarizarea s-ar fi putut face în primul rând „prin şcoli şi educaţia poporului”47. Această corelaţie între luminarea şi civilizarea generală a poporului, pe de o parte, şi transformarea sa într-o naţiune conştientă, pe de altă parte, arată prelungirea încrederii iluministe în virtuţile educaţiei în noua epocă romantică şi liberală. Prin educaţie şi şcoală, cred în continuare ideologii maghiari, se pot rezolva toate problemele societăţii, inclusiv construirea unei naţiuni bazate pe interese şi valori comune.

Wesselényi construieşte în lucrarea sa o imagine de ansamblu a românilor, incluzând – pe lângă elementele deja existente, cum ar fi latinitatea – notele de actualitate ale potenţialului numeric, viitorului politic şi aspiraţiilor naţionale ale acestora48:

Această seminţie, care în mare parte îşi trage rădăcinile şi limba de la marea naţiune a Romei, oricât de tare a decăzut şi oricât de tare a fost umilită de-a lungul timpului, nu şi-a uitat niciodată această obârşie glorioasă. Iar acum simte mai mult ca niciodată că o rasă care numără şapte milioane de suflete şi care îşi are propria origine, propria limbă, acelaşi caracter şi aceleaşi obiceiuri, care trăieşte în mai multe regiuni ale Europei, diferite din punct de vedere politic, dar legate din punct de vedere geografic, având totodată şi o mare întindere şi fiind foarte

înzestrate de natură – o asemenea rasă, aşadar, poate avea viitor şi o existenţă naţională49.

Pentru a-şi argumenta afirmaţiile referitoare la importanţa geopolitică a românilor, Wesselényi oferă şi o statistică a acestora, pe provincii, socotind în medie 2.000.000 de români în Muntenia, 1.200.000 în Moldova, 1.000.000 în Basarabia, 500.000 în Bucovina, 1.010.000 în Transilvania, 1.085.000 în Ungaria, ceea ce constituia un total de aproape şapte milioane de români, număr menţionat anterior50.

Autorul maghiar acordă o mare atenţie şi Principatelor, care, în pofida stării lor nu tocmai corespunzătoare de astăzi, sunt menite unui viitor promiţător, favorizat şi de împrejurarea că, spre deosebire de Ungaria, ele nu au probleme naţionale în interior. „Printre fiii Ţării Româneşti şi ai Moldovei – scrie Wesselényi – există mai mulţi învăţaţi şi mai multe persoane marcate de spiritul noilor vremuri decât s-ar putea gândi unii.” Principatele dispun de un cadru politic care, chiar dacă nu corespunde pe deplin cerinţelor libertăţii şi bunăstării civile, totuşi este unul complet din punct de vedere naţional:

Nu există acolo – mai adaugă Wesselényi – fricţiuni între diferite popoare, disensiuni şi animozităţi între diferite graiuri şi nici limba lor maternă nu trebuie să se lupte cu alte limbi străine ce pot deveni periculoase în viaţa socială.

Această situaţie lingvistică, la fel ca religia, reprezintă „o legătură strânsă şi puternică”, de natură să garanteze unitatea şi existenţa naţională51.

Românii din Principate, crede Wesselényi, au fost capabili să îşi păstreze naţionalitatea într-o stare nealterată sub dominaţia turcească deoarece turcii nu şi-au propus niciodată asimilarea naţionalităţilor. Astăzi, ei au o constituţie de inspiraţie rusească, act care, deşi „în multe privinţe este doar o umbră a realităţii" – apreciază Wesselényi, o formă lipsită de conţinut real –, totuşi a contribuit la naşterea apetitului pentru o viaţă constituţională în rândul românilor52.

Wesselényi se referă şi la „planurile şi speranţele" românilor din Principate de „a uni într-o singură naţiune şi într-o singură ţară toate seminţiile româneşti înrudite prin origine şi limbă". În acest sens, ei invocă argumente cum ar fi prioritatea, vechimea lor pe aceste meleaguri, faptul că au avut iniţial drepturi, dar şi le-au pierdut pe parcursul istoriei datorită unor abuzuri. Dat fiind că există asemenea planuri, maghiarii trebuie să analizeze cu seriozitate situaţia, pentru ca românii să nu urmeze şi ei exemplul slavilor şi să se ralieze tendinţelor centrifuge ale acestora, datorită apropierii aspiraţiilor lor naţionale, ca şi solidarităţii religioase care îi leagă53.

Românii, crede Wesselényi, pot fi instigaţi cu uşurinţă împotriva maghiarilor, pentru că ei văd în aceştia „doar nişte oprimatori şi tirani şi – atât din punctul de vedere al originii, cât şi din cel al limbii şi al religiei – se consideră totalmente diferiţi de maghiari"54.

În aceste condiţii, el nu vede altă soluţie în afara maghiarizării românilor din Ungaria şi Transilvania, care se poate realiza prin acordarea

de drepturi politice şi sociale, prin îmbunătăţirea situaţiei lor materiale, concomitent cu promovarea limbii şi culturii maghiare prin şcoală şi educaţie. Aplicarea conjugată şi decisă a acestor măsuri va conduce la o reuşită sigură şi nu va genera nicio reacţie de împotrivire a românilor, pentru că ei se vor convinge singuri de avantajele noii situaţii. În plus, dincolo de justificarea lor evidentă prin prisma interesului naţional, respectivele măsuri se legitimează şi prin aceea că sunt în concordanţă deplină cu principiile umaniste şi sociale ale liberalismului. Ele vor aduce nu doar salvgardarea naţiunii maghiare, ci şi libertatea şi bunăstarea ţăranilor români55.

Apelul lui Wesselényi insistă mai ales asupra faptului că rezolvarea acestei chestiuni este o problemă de viaţă şi de moarte pentru naţiunea maghiară:

Ţara mea, naţia mea, acum este vorba de existenţa sau moartea voastră! Treziţi-vă şi faceţi ceva, sau veţi pieri! Îmbunătăţirea situaţiei materiale şi spirituale a ţărănimii române este o necesitate stringentă. Ea este cerută atât din punct de vedere uman şi moral, cât şi din punct de vedere raţional şi al datoriei cetăţeneşti. Dacă soarta acestui popor se va îmbunătăţi şi dacă va avea un statut juridic sigur, atunci vor dispărea şi sentimentele sale negative şi ura sa faţă de naţiunea maghiară şi faţă de nobili.

Dacă nu, răbufnirea acestora şi ralierea românilor la cauza slavilor vor fi fatale Ungariei56.

În concluzie, se poate spune că pentru

Wesselényi chestiunea maghiarizării românilor şi, în general, a realizării unei naţiuni politice maghiare, unitară în aspiraţiile şi valorile sale, reprezenta o chestiune de supravieţuire, şi nu de afirmare a unor pretenţii de supremaţie. Nu există alternativă la această politică, avertizează el. În cazul în care ea nu se va aplica, rezultatul nu va fi o Ungarie slăbită sau redusă la alte dimensiuni (ceea ce în epoca respectivă nu se putea imagina)57, ci distrugerea definitivă a acesteia. Dacă maghiarii nu vor reuşi să contopească într-o naţiune omogenă toate interesele divergente, centrifuge, din Ungaria, atunci ei vor fi înghiţiţi de potopul oceanului slav din jurul lor.

Desigur, astăzi s-ar putea spune că această credinţă sinceră a lui Wesselényi şi panica sa nu erau decât rezultatul unei exagerări şi că ele nu serveau decât legitimării unei dominaţii injuste. Însă opinia publică maghiară din epocă rezona, fără îndoială, la spusele lui Wesselényi, şi nu la opiniile unor istorici dintr-un viitor îndepărtat, pe care nu avea cum să le cunoască.

Cartea lui Wesselényi va avea un ecou important printre contemporani, determinând şi apariţia unor replici la adresa ei. Mai cunoscute sunt cea a francezului Augustin de Gerando şi cea a ofiţerului ardelean Kállay Ferenc, membru al Academiei Maghiare58.

1.7. Kállay Ferenc

Kállay Ferenc va publica în anul 1843 o broşură intitulată *A „Szózat” kritikai bírálata* (*Judecata critică a „Apelului”*)59, care conţine şi o serie de referiri la români. Autorul ei,

reprezentant al conservatorilor ardeleni, contesta teza potrivit căreia popoarele slave din Ungaria, dar şi tendinţele expansioniste ale Rusiei ar constitui un pericol atât de mare precum pretindea Wesselényi. Temerile acestuia sunt exagerate, în consecinţă, nici măsurile pe care le-a imaginat pentru îndepărtarea lor nu ar fi atât de necesare, ba chiar ar putea reprezenta nişte greşeli.

În ceea ce îi priveşte pe români, Kállay admite că aceştia ar putea fi un pericol pentru Ungaria. Soarta lor ar trebui să îi preocupe mai îndeaproape cu precădere pe ardeleni, deoarece tocmai Principatele Dunărene, vecinii lor nemijlociţi, reprezintă izvorul care alimentează tendinţele centrifuge ale românilor din Transilvania60.

O pavăză menită să apere acest punct slab o constituie, în opinia lui Kállay, secuii, care sunt numeroşi şi au „un caracter pur unguresc”. Totuşi, atrage şi el atenţia, „timpul ne avertizează”, aşa că, în ceea ce îi priveşte pe români, este şi el de acord că aceştia reprezintă o problemă care nu poate fi neglijată.61

Kállay tinde aşadar să îi dea dreptate lui Wesselényi în chestiunea românilor şi a ponderii lor, arătând că „o asemenea mulţime poate avea viitor, dar numai pe calea civilizaţiei. Înfăptuirea acesteia reprezintă o sarcină grea, dar nu imposibilă”. Cu toate că practică un discurs mai rezervat, atât în ceea ce priveşte evaluarea anvergurii pericolului, cât şi în raport cu urgenţa măsurilor de prevenire necesare, Kállay este

convins, la fel ca Wesselényi, că nu vom putea avea încredere în români, dacă vom neglija şi pe mai departe educaţia lor, dacă nu vom alina soarta lor şi dacă, prin acestea, nu îi vom câştiga de partea noastră şi a dragostei faţă de patrie62.

1.8. Táncsics Mihály

În anii care vor urma, problema maghiarizării va fi abordată şi în scrierile politice ale lui Táncsics Mihály, reprezentantul cel mai autorizat al radicalilor maghiari din epocă63. Curentul politic căruia îi aparţinea era nemulţumit de moderaţia manifestată de nobilimea liberală în problemele politice şi sociale şi solicita realizarea unor reforme mult mai ample, într-un spirit iacobin.

Într-o broşură din anul 1844, intitulată *Nyilatkozat gróf Széchenyi István „Két garas" című tervére* (*Declaraţie cu privire la planul contelui Széchenyi István intitulat „Două parale"*)64, Táncsics susţinea că trebuie realizat mai întâi consensul între maghiarii din Ungaria şi abia apoi se poate gândi cineva la maghiarizarea altor popoare:

Ce socoteală nefericită – scrie el – să vrei să maghiarizezi persoane de altă limbă, atunci când nici noi, cei de limbă maghiară, nu putem sau nu vrem să fim o naţiune cu interese comune65.

După cum se vede, nici Táncsics nu este împotriva maghiarizării în sine, care reprezenta o idee cu care toată lumea era de acord, ci se foloseşte doar, în argumentaţia sa, de acest element de certitudine pentru a-i ataca pe adversarii săi în privinţa altor aspecte politice sau

sociale, care provocau dezacordul.

În principala sa carte, *Hunnia függetlensége* (*Independenţa Huniei*), apărută la Jena în 184766, Táncsics propune un program global de transformare radicală a Ungariei, pledând pentru libertate constituţională, desfiinţarea iobăgiei, libertatea presei, înfiinţarea unui guvern responsabil, modernizarea economică şi administrativă şi chiar independenţa Ungariei faţă de Casa de Habsburg. În acest context, el pune în discuţie şi atitudinea naţionalităţilor din Ungaria faţă de ţara în care locuiesc acestea67.

Obsedat de construcţia sa utopică, menită să aducă Ungariei fericirea deplină, Táncsics nici nu poate concepe ca naţionalităţile să aibă vreo obiecţie în raport cu un asemenea proiect. Popoarele respective, crede el, „sunt nevoite să iubească ţara aceasta şi cu siguranţă că o şi iubesc”, cu atât mai mult cu cât „alta mai fericită oricum nu pot să găsească în jur”68.

În ceea ce priveşte maghiarizarea naţionalităţilor, Táncsics susţinea următoarele:

Noi am dori ca toţi locuitorii acestei ţări, în număr de 15 milioane de suflete, să fie maghiari, deoarece acest lucru ar avea o mare greutate. Dar nu vom încerca să facem pe nimeni maghiar cu forţa. În schimb, vom urmări să ridicăm Ungaria în asemenea măsură, încât şi celelalte popoare să considere o mândrie contopirea cu noi de bunăvoie şi să susţină cu convingere: „Noi de acuma vom fi maghiari, cu trup şi suflet!”69.

Se poate observa că în fondul ei concepţia lui Táncsics cu privire la problema naţională nu diferă

de cea a nobilimii liberale a cărei politică o critica atât de aspru, chiar dacă ea pleca de la cu totul alte premise. O teză de bază a radicalilor era crearea unei Ungarii democratice, independentă faţă de Habsburgi, or, o asemenea construcţie nu putea avea succes fără a întruni o forţă deosebită, pe care numai omogenizarea şi unitatea naţională i-o puteau aduce70. Fiind convinşi însă că oferta lor politică şi socială radicală va cuceri pe deplin sufletele mulţimii dornice de libertate, radicalii se îndoiau şi mai puţin decât nobilii reformişti că naţionalităţile ar putea să nu fie seduse de un obiectiv atât de înălţător.

Táncsics propune în lucrarea sa şi unele măsuri concrete de maghiarizare, care nu se mai limitează la educaţia prin şcoală imaginată de opoziţia liberală, ci merg mai departe. Ideologul radical, a cărui gândire a fost apropiată nu fără temei de cea a socialismului utopic, se gândeşte la un fel de falanstere apte să rezolve şi problematica naţională, nu doar problemele sociale, imaginând nişte „colonii ţărăneşti mixte din punct de vedere naţional”, în care maghiarii să fie majoritari şi în felul acesta să îi asimileze pe consorţii lor71. Aceloraşi scopuri de eugenie şi inginerie naţională utopică le-ar corespunde şi căsătoriile mixte, pentru că, este de părere Táncsics, „din amestecul celor de origini diferite vor rezulta vlăstare superioare”, apte să contribuie la procesul de realizare a unei naţiuni omogene72.

În acord cu programul naţional împărtăşit de întreaga opinie publică maghiară, Táncsics

pledează în lucrarea sa şi în favoarea unirii Ardealului cu Ungaria. Spre deosebire de alte voci mai sceptice, el nu întrevede niciun obstacol în acest sens, considerând că atât secuii, cât şi saşii vor fi de acord cu uniunea73. Pe români Táncsics nici măcar nu îi pomeneşte în legătură cu această chestiune.

Într-o altă lucrare, apărută tot în 1847 şi intitulată *Nép szava Isten szava* (*Cuvântul poporului, cuvântul lui Dumnezeu*), Táncsics se arată ceva mai rezervat în ceea ce priveşte atitudinea naţionalităţilor ardelene în problema uniunii cu Ungaria, fiind de părere că saşii vor încerca să împiedice realizarea acestui obiectiv. Românii, în schimb, crede el, datorită instinctului lor natural, vor îmbrăţişa ideea uniunii, deoarece ei vor câştiga foarte mult prin aceasta, în condiţiile în care astăzi nu dispun de niciun fel de drepturi74.

Se poate spune că, în general, ideologii radicali din Ungaria, de regulă extrem de îndepărtaţi de problemele concrete ale Ardealului, vor promova fără nicio reţinere ideea maghiarizării, considerând-o un obiectiv care nu va produce nicio împotrivire. Ei nu vedeau nicio contradicţie între această atitudine şi fondul concepţiei lor umanitariste şi democratice, privind cu multă simpatie naţionalităţile, inclusiv pe români, ca pe nişte aliaţi fireşti în lupta comună pentru libertate.

1.9. Hetényi János

O ultimă lucrare cu caracter socio-politic, apărută înaintea revoluţiei, pe care o vom analiza

aici este cartea ardeleanului Hetényi János, *Erdélynek reménylett anyagi kifejlése a földbirtoki viszonyok által* (*Dezvoltarea dorită a Transilvaniei prin relaţiile de proprietate funciară*), publicată la Cluj în 184775.

Hetényi, care pledează în lucrarea sa pentru desfiinţarea iobăgiei şi ameliorarea condiţiei generale a ţărănimii ardelene, crede că acest lucru va duce şi la o rezolvare justă a problemei naţionale. Apărută pe fondul dezbaterilor din Dieta Transilvaniei referitoare la introducerea unei noi reglementări urbariale, cartea sa se doreşte a fi expresia punctelor de vedere liberale, care susţineau insistent îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii76.

Pentru ca naţiunea maghiară să devină dominantă în Ardeal – scrie Hetényi –, este nevoie ca nobilimea maghiară să lase la o parte zgârcenia ei verbőcziană de până acum şi să nu mai monopolizeze constituţia prin excluderea a milioane de oameni. Dacă nobilimea maghiară vrea să-şi atingă scopurile, atunci să nu neglijeze nici mijloacele, ba dimpotrivă, să ofere şi concetăţenilor noştri de limbă străină destule interese prin care aceştia să poată fi câştigaţi de partea naţiunii principale. O foarte mare greşeală politică a fost comisă îndeosebi de acest mare principat, care, deşi ştia bine cât de tare a decăzut românimea, atât din punct de vedere material, cât şi spiritual, totuşi a lăsat-o să se scufunde într-o postură atât de mizeră, atât de dependentă de samavolniciile moşiereşti, încât ea depăşeşte tot ce este cunoscut în această zonă a lumii

civilizate77.

Hetényi, ca un adevărat liberal, nu îşi susţine ideile doar cu argumentul necesităţilor de ordin naţional sau cu cel al menţinerii stabilităţii sociale, ci făcând apel şi la reprezentările favorabile românilor din imaginarul social maghiar. Românii merită pe deplin să primească binefacerile constituţionale, în virtutea calităţilor lor, a rolului şi a locului pe care îl ocupă în ţară, ca şi în acord cu principiile generale, umanitare, ale liberalismului. În pofida oprimării la care a fost supusă, afirmă autorul maghiar, această rasă nu trebuie desconsiderată. Ei sunt locuitorii străvechi ai Ardealului, cu adevărat autohtoni. Nu sunt tulburători ai liniştii, ci dimpotrivă, sunt capabili de orice bunătate. Ba mai mult, pe vremea marilor Huniazi, ei au cucerit împreună cu noi gloria naţională78.

Desigur, concluzia finală a argumentaţiei sale nu poate să conducă decât tot înspre idealul naţional, în acord cu ideologia specifică zonei, pentru care liberalismul trebuie întotdeauna subsumat şi pus în serviciul naţionalismului:

Aşadar, dacă Transilvania doreşte ca prin impunerea naţiunii maghiare să obţină unitatea naţională, atunci să facă ceea ce îi sfătuise şi bunul Gorove pe cei din Ungaria: să legăm de noi toate elementele străine cu lanţul dulce al simpatiei. Să dăm şi noi pentru ceea ce primim, să cerem, pe de o parte, acceptarea naţiunii noastre, dar, pe de altă parte, să oferim binefacerile constituţiei. Toate elementele străine să fie contopite între ele prin flacăra constituţiei

maghiare79!

În concluzie, se poate aprecia că lucrarea lui Hetényi, care vehiculează imagini pozitive cu privire la români, pune această atitudine favorabilă tot în serviciul ideilor lui Wesselényi. Reformele politice şi sociale în favoarea ţăranilor români trebuie înfăptuite cât mai curând, pentru a se preveni înstrăinarea pe mai departe a acestora de naţiunea maghiară. Odată înfăptuite ele vor genera o serie de interese comune ale tuturor locuitorilor Ungariei, şi aceasta va fi baza de existenţă a naţiunii politice maghiare.

2. În perioada revoluţiei de la 1848

În timpul revoluţiei de la 1848, analizele cu privire la problema naţionalităţilor din Ungaria şi la atitudinea acestora faţă de statul maghiar devin mult mai frecvente în raport cu perioada anterioară. Dintre broşurile cu tematică socio-politică apărute în 1848 şi care abordează chestiunea atitudinii românilor în timpul revoluţiei, se remarcă în primul rând cele semnate de Jancsó Károly, Hatvani Imre şi Erdélyi Arthur (pseudonim al lui Zalay Imre). Lor le-am adăugat consideraţiile referitoare la români prezente într-un volum din anul 1851, semnat de o personalitate de mai mare anvergură, politicianul şi omul de cultură Kemény Zsigmond.

2.1. Jancsó Károly

În lucrarea intitulată *Aggodalom és megnyugtatás a magyar nemzetiség ügyében* (*Îngrijorare şi liniştire în problema naţiunii maghiare*), apărută la Cluj la începutul anului 1848, Jancsó Károly îşi propunea să investigheze

starea „naţiunii maghiare din Ungaria şi Transilvania”80. El făcea acest lucru în contextul dezbaterii provocate de proiectul reunirii politice a celor două „patrii-surori”, dezbatere care a ridicat şi problema atitudinii naţionalităţilor faţă de respectiva iniţiativă.

Jancsó se referă mai întâi la poziţia naţionalităţilor din Ungaria. În opinia sa, singura etnie din Ungaria a cărei atitudine ar putea furniza maghiarilor, în principiu vorbind, motive de îngrijorare este cea germană. Cu toate acestea, Jancsó scrie pe un ton extrem de favorabil la adresa germanilor din Ungaria, apreciind că între aceştia şi maghiari nu se vor ivi niciodată animozităţi şi conflicte, în condiţiile în care respectivii „nu au atitudini duşmănoase faţă de maghiari”. Mai mult decât atât, Jancsó era de părere că, deşi germanii se află în număr mare în Ungaria, totuşi interesele lor sunt atât de strâns legate de cele ale elementului maghiar, iar ei sunt atât de feriţi de orice influenţă din partea vreunui guvern german, încât nu reprezintă niciun pericol pentru constituţia şi naţiunea noastră81.

Dincolo de înregistrarea unei situaţii reale, care a făcut ca în timpul revoluţiei guvernul maghiar să nu întâmpine o rezistenţă semnificativă din partea numerosului element german din Ungaria, poziţia lui Jancsó este relevantă şi din punctul de vedere al imaginarului politic. El doreşte să dezamorseze temerile provocate de „ameninţarea” germană, coagulată în jurul Vienei, şi să îi plaseze pe germanii din Ungaria într-un spaţiu simbolic mai prietenos în

raport cu maghiarii.

În ceea ce îi priveşte pe slavii şi pe românii din Ungaria, care sunt analizaţi laolaltă, Jancsó consideră că aceştia nu ar reprezenta nicio ameninţare la adresa intereselor maghiare, deoarece nu au o pregătire intelectuală notabilă şi nici alte avantaje sau privilegii care să le permită acest lucru82.

Cu totul altfel se prezintă însă situaţia maghiarilor din Transilvania, pe care Jancsó o găseşte mult mai „delicată" în comparaţie cu cea a conaţionalilor lor din Ungaria. Aici, „doar 700.000-800.000 de maghiari şi secui locuiesc printre 1.200.000 de români şi 200.000 de saşi". În raport cu românii, afirmă mai departe autorul maghiar, ungurii ardeleni au avut în toată perioada anterioară „un avantaj constituţional", care făcea ca „numerosul popor român să deţină doar într-o mică măsură drepturi constituţionale. El avea o nobilime puţin numeroasă, iar realizări intelectuale, deloc". În prezent însă, când este imperios necesar ca şi românii să primească drepturi politice şi dreptul de proprietate, viitorul naţiunii noastre este unul deplorabil, cu atât mai mult cu cât nici elementul săsesc (spre deosebire de cel german din Ungaria) nu s-a contopit niciodată cu elementul maghiar. Saşii au fost duşmanii juraţi ai tuturor măsurilor adoptate de noi pe plan naţional, constituţional şi politic83.

Tocmai din aceste motive, argumentează mai departe autorul ardelean, chiar dacă situaţia elementului maghiar din Transilvania nu este încă disperată, maghiarii de aici trebuie să ia în

considerare adoptarea unor măsuri prin care să îşi întărească poziţiile. Singura soluţie viabilă în acest sens era unirea Transilvaniei cu Ungaria84, ideea centrală în jurul căreia îşi construise Jancsó întreaga pledoarie.

Se poate observa că atitudinea asumată de Jancsó Károly faţă de români nu indică resentimente la adresa acestora şi nici existenţa unei imagini negative. Observaţiile cu privire la starea culturală sau socială precară a acestora nu au nicio conotaţie răutăcioasă. Românii sunt înfăţişaţi într-o lumină mult mai favorabilă în comparaţie cu saşii, a căror imagine negativă este construită prin sublinierea atitudinii lor opoziţioniste la adresa maghiarilor. Pe de altă parte, Jancsó foloseşte această imagine neutră la adresa românilor pentru a-şi argumenta ideile sale cu privire la necesitatea unirii Transilvaniei cu Ungaria, or, din această perspectivă îi este totuşi util să îi înfăţişeze ca pe o ameninţare potenţială.

2.2. Hatvani Imre

Una dintre cele mai importante scrieri cu caracter socio-politic consacrată în mod special românilor este cea a avocatului Hatvani Imre, intitulată *Szózat az oláhfaj ügyeben* (*Cuvânt în chestiunea neamului valah*)85. Apărută în primăvara anului 1848, la Pesta, ea se doreşte a fi o analiză pe cât posibil completă a situaţiei politice, economice, sociale şi culturale a românilor din Ungaria, la momentul respectiv. În pofida faptului că Hatvani va rămâne în istoria acelor ani stigmatizat în urma acţiunii militare pe care a condus-o în primăvara lui 1849 la Abrud,

acţiune condamnată încă din epocă nu numai de către români, ci şi de către maghiari86, consideraţiile sale la adresa românilor, publicate cu un an înainte, surprind prin căldura şi simpatia arătată acestora. Cazul său constituie un exemplu grăitor pentru paradoxurile tragice pe care le produce revoluţia (şi ororile asociate întotdeauna acesteia) în relaţiile şi atitudinile interumane.

Hatvani doreşte să descifreze în lucrarea sa îndeosebi cauzele care au condus la înapoierea materială şi spirituală atât de gravă a românilor, situaţie care persistă şi după luna martie a anului 1848, când transformările benefice înfăptuite de revoluţia maghiară au fost extinse şi asupra lor. La fel ca mulţi alţi autori maghiari, Hatvani Imre consideră că situaţia proastă în care se află astăzi românii se datorează doar oprimării la care au fost supuşi pe parcursul istoriei, şi nu unor caracteristici întipărite în felul de a fi al acestora. Ca un adevărat liberal al epocii sale, avocatul maghiar crede că prin înfăptuirea unor reforme socio-politice lucrurile vor putea fi îndreptate:

Nu avem voie să uităm – scrie Hatvani – că dacă în ţara noastră au existat poveri atât de grele ale sistemului de oprimare, ele nu au nenorocit niciun popor atât de mult ca pe români. Iar noi, secole de-a rândul, nu am avut faţă de niciunul mai puţină compasiune decât faţă de acest neam sărman87.

Hatvani critică şi faptul că literatura politică a vremii a neglijat, după părerea sa, problemele românilor. El consideră că majoritatea maghiarilor nu îi cunosc cu adevărat pe români şi nici nu

doresc acest lucru. Românii sunt cunoscuţi de către maghiari doar din cărţi sau din articole de presă, care se referă însă mai mult la defectele decât la calităţile acestora, în pofida faptului că acest popor, care se trage fără îndoială din sângele vestit în lumea întreagă al naţiunii romane, nu a putut să decadă atât de mult încât să fi dispărut din el orice forţă morală.

Din aceste motive, Hatvani îi îndeamnă pe maghiari, în mod călduros, să dovedească înţelepciune şi „să se debaraseze de orice prejudecată seculară” la adresa românilor, încercând să se apropie de aceştia şi să îi cunoască într-un mod cât mai direct, „lângă propria lor vatră”88.

Patosul avocatului maghiar atingea câteva teme tipice ale ideologiei epocii sale, liberală, democratică şi romantică. Aşa este cazul compasiunii manifestate faţă de cei oprimaţi, precum şi al criticii la adresa nepăsării claselor superioare, care se rup de popor şi nu înţeleg suferinţele acestuia. În plus, tulburările sociale nedorite care riscă să izbucnească în aceste condiţii pot fi explicate tot prin lipsa de înţelegere faţă de nevoile celor mulţi. Pentru ideologia maghiară, românii reprezentau o ţintă excelentă asupra căreia se puteau proiecta aceste clişee ale sensibilităţii romantice democratice, în dubla lor calitate de ţărani exploataţi şi de naţionalitate asuprită şi defăimată. Ei meritau din plin eforturile nobile ale politicienilor reformatori şi ale tuturor „patrioţilor”. Pe de altă parte, în momentele în care se va dovedi că respectivii

beneficiari ai reformelor se arătau refractari faţă de „binele” care li se pregătea, politicienii şi ideologii vor fi profund contrariaţi, căutând cu febrilitate explicaţii pentru comportamentul neaşteptat al „bunilor sălbatici” care au dezamăgit.

Recomandările adresate de avocatul maghiar conaţionalilor săi nu se opresc însă la condamnarea prejudecăţilor şi la apelul în direcţia unei cunoaşteri transparente. Hatvani consideră că tot atât de necesare sunt şi măsurile luate în direcţia ameliorării concrete a situaţiei socio-economice şi culturale a românilor. În acest sens, el pune accentul pe sprijinul acordat românilor ortodocşi din Ungaria, în disputa lor cu ierarhia sârbească. Hatvani îşi motivează atitudinea favorabilă la adresa românilor, precum şi imaginea pozitivă pe care le-o construieşte, cu argumentul loialităţii acestora faţă de patria maghiară. În comparaţie cu sârbii sau alte naţionalităţi, românii se dovedesc net superiori din acest punct de vedere, lucru pe care l-au arătat atât de-a lungul istoriei, cât şi acum, în timpul revoluţiei:

Acest popor – scrie Hatvani – a stat cu neclintire şi cu fidelitate frăţească alături de taţii noştri timp de opt secole grele. Şi chiar şi acum, când alte neamuri nerecunoscătoare atacă, prin atentate păcătoase, interesele, naţiunea şi unitatea ţării noastre, doar românii au rămas în linişte şi fără revendicări89.

Mai mult decât atât, valoarea poziţiei românilor reiese şi din împrejurarea că „neamurile nerecunoscătoare”, sârbii sau croaţii, îşi mai

temperează pornirile împotriva maghiarilor sub influenţa atitudinii paşnice a românilor.

Se observă faptul că judecăţile de valoare cu privire la români se întemeiază, în cel mai înalt grad, pe rolul care le este atribuit acestora în relaţiile cu maghiarii, în contextul disputelor naţionale din zonă. De multe ori, în aprecierea pozitivă a românilor, contează nu atât atitudinea reală manifestată de aceştia (sau cel puţin de liderii lor), de cele mai multe ori defavorabilă maghiarilor, ci contează în primul rând nevoia psihologică de la nivelul imaginarului politic maghiar de a identifica aliaţi, prieteni, naţiuni loiale în universul înconjurător considerat atât de ostil. Datorită acestei nevoi imaginare, românilor li se construieşte adeseori o imagine extrem de favorabilă, „nemeritată" practic, pentru că de cele mai multe ori ea nu se justifică printr-o conduită politică promaghiară. Încercând să demonstreze că „românii sunt cu noi", intelectualii maghiari aduc în acest sens exemple istorice, insistă asupra împrejurării că românii au fost întotdeauna alături de maghiari în luptele duse pentru apărarea unei patrii comune. Pornind de la acest element, ei sunt prezentaţi în unele cazuri ca o parte constitutivă a Ungariei, necesară în arhitectura de ansamblu a acesteia şi care îşi aduce contribuţia ei specifică la binele comun. Astfel, este imaginată uneori o comunitate politică în care românii iau parte alături de maghiari90.

Fără îndoială însă, această construcţie firavă de la nivelul imaginarului politic, care se întrezăreşte în unele cazuri în discursul ideologic

maghiar al vremii, nu îşi găseşte acoperire în construcţia politică practică, în instituţiile şi în legislaţia propuse de liderii maghiari. Dacă lucrurile ar fi stat astfel (afirmaţie care este însă una contrafactuală), exista posibilitatea ca românii să se fi acomodat cu o asemenea construcţie politică, simbolică şi practică, a unei Ungarii în care ei să fie acceptaţi ca parte componentă, lucru care ar fi contravenit de altfel în mod flagrant proiectului lor ulterior, de tip naţional. Este evident însă că realităţile nu permiteau o asemenea formulă, atât pentru că diferenţele dintre români şi maghiari erau prea pronunţate, cât şi pentru că ideologia naţionalismului răsăritean91 punea accentul tocmai pe aceste diferenţe, dincolo de faptul că ele erau reale sau imaginate.

Ca un mijloc practic de ajutorare a românilor şi de recompensare a lor pentru atitudinea loială manifestată în raport cu maghiarii, Hatvani crede că ei trebuie sprijiniţi împotriva abuzurilor săvârşite de „consistoriul grec neunit”, dominat de prelaţii sârbi. Aceşti prelaţi beneficiază de câştiguri uriaşe, fără a face nimic pentru scoaterea mulţimii de credincioşi din starea ei de decădere morală92. Situaţia proastă a românilor din Ungaria este mult agravată de împrejurarea că ierarhia bisericească este în cea mai mare parte de origine sârbă. Cu toate că românii sunt mai numeroşi decât sârbii, ei nu sunt reprezentaţi corespunzător în sinoadele bisericeşti, iar preoţii români nu obţin niciodată o parohie mai înstărită. La fel stau lucrurile în ceea ce priveşte ierarhia

superioară, „în prezent doar episcopul din Arad fiind român”, în condiţiile în care nici el nu şi-a obţinut postul decât după o dispută îndelungată93. În rândul abuzurilor la care ar fi supuşi românii de către sârbi, Hatvani mai enumeră fenomenul sârbizării numelor preoţilor şi învăţătorilor români, precum şi împrejurarea că în şcolile confesionale româneşti este impusă limba sârbă. Dar cel mai grav lucru, în opinia sa, „o adevărată crimă împotriva ţării”, este că „sub acoperirea religiei răsăritene sunt presărate în inimile poporului român seminţele urii împotriva maghiarilor, precum şi ideile muscăleşti”94.

Ultima parte a broşurii lui Hatvani conţine un set de propuneri pentru îmbunătăţirea situaţiei românilor din Ungaria, care sunt în mod vizibil inspirate din revendicările formulate în această perioadă de către liderii români bănăţeni95. Aşa este cazul înfiinţării unui departament special pentru români în cadrul Ministerului Cultelor şi Educaţiei, în fruntea căruia să fie numit Sigismund Pop; un alt departament de acest gen să fie înfiinţat în Banat, sub conducerea lui Eftimie Murgu; românii să fie scoşi de sub dominaţia ierarhiei sârbeşti, biserica lor să se despartă de mitropolia de la Karlowitz, iar bunurile bisericii ortodoxe din Ungaria să fie împărţite între sârbi şi români, proporţional cu ponderea populaţiei; fondurile bisericeşti să fie destinate cultivării românilor, prin înfiinţarea de seminarii teologice şi şcoli normale; parohiile româneşti să fie ocupate doar de români, limba sârbă să nu mai fie folosită în şcolile şi bisericile româneşti, iar românii să fie

protejaţi în faţa sârbizării şi a influenţei ruseşti96.

Atenţia deosebită pe care Hatvani Imre a acordat-o românilor s-a datorat într-o mare măsură şi faptului că el a petrecut un timp în Banat97, familiarizându-se cu problemele regiunii. Imaginea sa pozitivă face trimitere în special la realităţile de aici şi, în general, la românii din Ungaria. În părţile de est ale Ungariei (Banat, Crişana, Maramureş), antagonismele dintre români şi maghiari erau mai reduse în comparaţie cu situaţia din Transilvania, fapt care s-a adeverit din plin în timpul revoluţiei. Din acest motiv, precum şi datorită conflictului lor cu sârbii, românii de aici reprezentau, în ochii maghiarilor, naţionalitatea cea mai susceptibilă de a fi plasată într-un spaţiu simbolic prietenos, în calitate de aliat fidel şi recunoscător.

2.3. Erdélyi Arthur

Un alt autor maghiar din timpul revoluţiei care se referă pe larg la problematica românească este Erdélyi Arthur (pseudonim al lui Zalay Imre), care publică în anul 1849, la Cluj, două broşuri, intitulate *Erdélyről* (*Despre Transilvania*)98, respectiv *Múlt–Jelen–Jövő. Demokráciai röpirat* (*Trecut–Prezent–Viitor. Broşură democratică*)99. Spre deosebire de lucrările semnate de Jancsó Károly şi Hatvani Imre, textele lui Erdélyi conţin remarci extrem de defavorabile la adresa românilor. Faptul se explică prin împrejurarea că Erdélyi se referea la realităţile tensionate din Transilvania (spre deosebire de Hatvani) şi scria în timpul desfăşurării războiului civil ardelean; la data când îşi publicaseră lucrările cei doi autori

analizaţi anterior, angajarea politică a românilor de partea Vienei nu se produsese încă.

În prima sa lucrare, Erdélyi Arthur se arăta preocupat de probleme cum ar fi identificarea căilor de restabilire a păcii în Ungaria şi de asigurare a bunăstării locuitorilor ei100. În acest context, el analizează şi chestiunea consolidării unirii Transilvaniei cu Ungaria, periclitată atât de mult în timpul războiului civil; Ardealul, apreciază Erdélyi, „a fost cucerit de noi [în urma campaniei generalului Bem], dar marele efort al menţinerii lui începe de-abia de acum înainte”101. Rezolvarea acestei probleme depinde de politica aplicată de guvernul maghiar faţă de toate etniile din respectiva provincie. Maghiarii trebuie să ţină cont nu numai de interesele lor şi ale secuilor, ci şi de cele ale românilor şi ale saşilor102.

Erdélyi judecă foarte aspru conduita politică a celor două naţionalităţi nemaghiare din Transilvania. Indignarea sa îi vizează în primul rând pe saşi, care se făceau vinovaţi, în opinia sa, de păcatul de a-i fi aţâţat împotriva maghiarilor şi pe românii din Transilvania, precum şi de a-i fi chemat în sprijin pe ruşi. Vinovăţia saşilor şi a românilor era cu atât mai gravă cu cât ea dovedea o crasă ingratitudine faţă de maghiarii care au aplicat reformele constituţionale şi în folosul acestora103. În pofida acestor acuzaţii, Erdélyi nu este un adept al represiunii, socotind că „spiritul modern al timpului trebuie respectat”, iar o naţiune întreagă nu trebuie pedepsită pentru faptele săvârşite doar de unii indivizi din sânul ei. Oamenii simpli, saşi sau români, trebuie iertaţi,

deoarece au fost manipulaţi şi induşi în eroare de către liderii lor; doar aceştia, în mod justificat, vor fi traşi la răspundere104.

Erdélyi face şi o scurtă prezentare a popoarelor ardelene, precum şi a evoluţiei raporturilor dintre acestea105, cu scopul de a identifica în acest fel explicaţii pentru conduita lor actuală. În ceea ce priveşte relaţiile maghiarilor cu saşii, asupra cărora va stărui cel mai mult, publicistul ardelean este de părere că acestea au fost bune şi prieteneşti pe tot parcursul istoriei, cele două popoare ardelene acordându-şi întotdeauna asistenţa necesară în vederea rezolvării problemelor comune. Ele s-au înrăutăţit abia în vremea din urmă, datorită politicii antimaghiare a dinastiei de Habsburg, care a reuşit să îi învrăjbească şi pe saşi împotriva ungurilor106.

Referitor la români, Erdélyi are mai puţine lucruri de spus, fapt care se justifică, în opinia sa, tocmai prin lipsa de relief a istoriei acestora. Judecăţile sale sunt foarte dure, ele având rolul de a demonstra lipsa de temei a acţiunii românilor în timpul revoluţiei. Erdélyi este unul dintre primii autori maghiari care face o legătură strânsă între istoria românilor şi atitudinea lor contemporană, fortificând în acest fel logica unei imagini negative. Nu este de mirare că astăzi nu ne putem înţelege cu românii sau că acţiunile lor sunt reprobabile, deoarece istoria ne arată că ei s-au comportat întotdeauna într-un mod similar. Ca şi Kőváry László107 sau alţi autori ardeleni – care, în consecinţă, îi cunosc mai bine pe români –, Erdélyi

se arată bine informat în ceea ce priveşte orgoliile naţionale româneşti şi discursul autojustificativ al respectivei comunităţi. Cu toate acestea, argumentele românilor nu reuşesc să îl convingă, dimpotrivă, ele i se par total nejustificate şi, în consecinţă, le ridiculizează sau le desfiinţează printr-o critică necruţătoare:

Despre poporul român – scrie Erdélyi – am vorbit foarte puţin până acum în cuprinsul lucrării mele. Acest lucru se datorează împrejurării că în tot mileniul care s-a scurs până acum (de la venirea maghiarilor în Transilvania) românii nu s-au remarcat aproape deloc prin vreo faptă demnă de menţionat. Ei sunt un popor mândru de originea sa strămoşească, dar sunt în stare să privească luni de zile cum râmă porcii lor prin mozaicurile antice108. Un popor despre care istoria a consemnat de multe ori că a fost autorul unor distrugeri înfiorătoare şi crime cumplite, că nu i-a fost milă nici de preoţi, spânzurându-i în bisericile lor, sau că a furat odoarele din altare şi din morminte. Un popor a cărui soartă nu a fost, la început, mai bună decât aceea a hiloţilor şi care a fost, probabil, oprimat mai tare de saşi decât de maghiari, dar care, aţâţat de alţii, îndrăzneşte acum să vină cu pretenţii asupra Ardealului. Iar pentru a atinge cât mai uşor acest scop, românii au trecut la stârpirea nemiloasă a rasei maghiare lipsite de apărare, fără să conştientizeze, în ignoranţa lor, că un popor nu poate să ajungă la rangul de naţiune decât printr-o dezvoltare completă, şi nu prin titlul găunos al originii sale străbune, căci atunci, pe baza acestui principiu,

abia dacă ar mai rămâne vreo naţiune pe teritoriul Europei109.

Tot referitor la români, Erdélyi mai precizează că aceştia „nu au avut niciodată constituţie liberă şi autoguvernare” şi că, în timpul revoluţiei maghiare, au fost aţâţaţi de preoţii lor, precum şi de guvernele de la Viena şi Petersburg, în direcţia comiterii unor acte care i-au făcut „nedemni de libertatea obţinută prin noile legi”. Tocmai pentru că, după părerea sa, românii, „singuri, nu sunt în stare să se dezvolte”, Erdélyi considera că unicele lor alternative sunt fie aceea de „a se adapta legilor în vigoare şi a se aşeza sub aripile protectoare ale naţiunii maghiare”, fie de „a se muta în regiunile învecinate, unde ar putea să ridice un bastion puternic în faţa influenţei ruseşti”110.

În cea de-a doua broşură publicată de Erdélyi în 1849, acesta face elogiul realizărilor revoluţiei maghiare, căutând totodată noi explicaţii ale izbucnirii războiului civil din Transilvania. De data aceasta, publicistul pune accentul pe critica la adresa conduitei politice a aristocraţiei maghiare ardelene, considerată o cauză a tuturor relelor, ceea ce face ca şi atitudinea asumată faţă de români să fie mai puţin vehementă. Ca la mulţi alţi autori, întâlnim acum şi la Erdélyi clişeul dezvinovăţirii românilor. Responsabilitatea pentru actele reprobabile pe care le-au săvârşit nu mai cade asupra lor înşişi, ci se împarte între asupritorii care i-au oprimat de-a lungul veacurilor şi instigatorii malefici din ziua de azi:

În această ţărişoară – scrie Erdélyi – se poate

spune că toate problemele pot fi atribuite aristocraţiei, care s-a purtat în mod inuman cu poporul de rând şi în special cu românii111.

Respectiva stare de lucruri a condus la trezirea urii între popoarele Ardealului, iar „reacţiunea nu a făcut altceva decât să se folosească în mod iscusit de această ură”. Pentru remedierea situaţiei, Erdélyi preconizează adoptarea rapidă a unor reforme sociale în Transilvania, care să dezamorseze starea tensionată creată de politica aristocraţiei ardelene112.

Analizând mişcările revoluţionare din zonă, Erdélyi face şi câteva trimiteri cu privire la evenimentele din Ţara Românească. Cu toate că aici revoluţia a fost nevoită să cedeze în faţa forţei covârşitoare a Rusiei, totuşi, apreciază publicistul maghiar, „prin felul în care s-au aruncat în braţele idealurilor revoluţionare”, românii din Muntenia au demonstrat „cât de implacabilă este ura lor faţă de ruşi”113. În contextul opiniilor împărtăşite de publicistul ardelean, o asemenea afirmaţie echivala cu o apreciere extrem de favorabilă la adresa tendinţelor politice din principatul dunărean.

2.4. Kemény Zsigmond

Deşi au fost publicate abia în 1851, depăşind aşadar cadrul cronologic în care ne-am propus să plasăm acest capitol, am inclus totuşi în final şi referirile succinte pe care le face asupra revoluţiei românilor Kemény Zsigmond, una din marile figuri ale culturii maghiare din epocă, în lucrarea sa *Még egy szó a forradalom után* (*Încă un cuvânt*

după revoluţie)114.

Lucrarea lui Kemény ne oferă în cea mai mare parte o investigaţie cu privire la posibilităţile Imperiului Austriac de a-şi întări poziţia şi influenţa în zona balcanică, în detrimentul expansiunii periculoase a Rusiei. Din acest punct de vedere, se acordă o mare importanţă şi Principatelor Române.

În afara acestor aspecte, Kemény se arată preocupat şi de felul în care s-au raportat diferitele popoare din cuprinsul Ungariei la recenta revoluţie maghiară, context în care apare şi problematica românilor de aici. Plecând în analiza sa de la perioada medievală, scriitorul maghiar se arăta convins de faptul că în trecut, „la noi, nemulţumirile şi răscoalele nu au avut niciodată coloratură naţională […], atât mişcările oligarhilor, cât şi cele ale poporului fiind pur antistatale, şi nu rasiale”. Pentru a-şi exemplifica această afirmaţie, Kemény aducea în atenţie cazul răscoalelor lui „Trencsényi, Csák Máté sau Dózsa [Gheorghe Doja]”, susţinând în continuare că nici măcar conflictul „dintre Carol Robert şi români” sau *Unio Trium Nationum* nu au avut nicio conotaţie etnică115.

Asemenea exemple îl conduc la concluzia că în istoria Ungariei nu a existat niciodată invidie între rase sau ură împotrivă maghiarilor. Dimpotrivă, în rândul tuturor naţiunilor au existat bărbaţi care au adus glorie patriei maghiare, luptând în fruntea unor oştiri sau făcând parte din cârmuire116.

Din păcate însă, continuă Kemény, această

situaţie idilică a luat sfârşit la ora actuală, ruptura dramatică dintre maghiari şi popoarele nemaghiare ale Ungariei înregistrându-se cu ocazia revoluţiei. În general, autorul maghiar nu crede că înrăutăţirea raporturilor naţionale din Ungaria s-ar fi datorat politicii de introducere a maghiarei ca limbă oficială. Cel mult, acceptă ideea potrivit căreia, „în timpul revoluţiei, diferitele doleanţe ale popoarelor din ţara noastră au jucat un rol deosebit”117.

Analizând atitudinea românilor faţă de revoluţia maghiară, Kemény pune accentul pe rolul decisiv pe care l-ar fi jucat în această chestiune agitaţia străină, fiind de părere că revendicările naţionale proprii ar fi avut o pondere mult mai puţin importantă în motivarea acţiunii româneşti. În acest sens, el scrie că, deşi printre români au existat câteva persoane mai învăţate şi mai ambiţioase care credeau serios în înfăptuirea unei Daco-Romanii, poporul însuşi nu şi-a încărcat imaginaţia cu asemenea dorinţe exotice, fiind animat de doleanţe mai practice. La românii ardeleni, problema naţiunii politice a jucat un rol subordonat, aceasta nereprezentând decât o voce slabă în uraganul patimilor. Iar în cazul în care îi întrebi pe liderii influenţi ai poporului român dacă îşi consideră limba maternă suficient de cultivată pentru a fi folosită în înalta guvernare, atunci, cu toată dragostea pe care o poartă faţă de această limbă – de altfel frumoasă –, vor recunoaşte că în Transilvania nu există destule persoane capabile de o asemenea întreprindere118.

Dar, lăsând la o parte iluziile nutrite de unii

lideri nerealişti, credea Kemény, maghiarii puteau să fie optimişti în privinţa viitorului relaţiilor dintre popoarele Ungariei. Conflictul de la 1848 nu a fost decât un accident, provocat de intervenţia interesată a unor elemente exterioare. „Timpul – afirmă el – va dovedi că, indiferent de unde ar fi izvorât, această ură dintre rase nu este atât de adâncă şi devastatoare”, încât să poată şterge amintirea naţiunii politice a Ungariei, a comunităţii de interese în care s-au contopit timp de secole toate popoarele acesteia119.

Încrederea exprimată de Kemény cu privire la atitudinea amicală a naţionalităţilor faţă de maghiari, chiar şi după exemplul total contradictoriu al revoluţiei, demonstra nevoia ideologică a elitei maghiare de a plasa popoarele de altă limbă din Ungaria într-un spaţiu simbolic cât mai prietenos, debarasându-se astfel de povara unei nedorite şi periculoase ostilităţi perene.

1. 1:Wesselényi 1833 (1986).

2. *Ibidem*, cap. *Erdély mostani helyzetéről* (*Despre situaţia actuală a Transilvaniei*), pp. 312-323.

3. 2:Prodan 1984, p. 360.

4. Pentru concepţiile şi activitatea sa, vezi monografia clasică 2:Trócsányi 1965.

5. 2:Prodan 1984, p. 360; 2:Gyémánt 1986, pp. 194-195; 2:Trócsányi 1965, pp. 123-150; 2:Makkai 1989, pp. 215-217.

6. 1:Wesselényi 1833 (1986), p. 315.

7. Pentru activitatea şi concepţia sa în problema naţională, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp.

48-58; 2:Pach 1983-1987, vol. 5/II, pp. 678-686; 2:Diószegi 1988, pp. 12-13, 96-99, 142-161; 2:Neumann 1986, pp. 84-102; 2:Păcurariu 1988, pp. 165-166; 2:Kiss 1997, pp. 114-118: *Mesajul lui Széchenyi către Europa Centrală*.

8. 1:Széchenyi 1830; 1:Széchenyi 1831; 1:Széchenyi 1833; 1:Széchenyi 1841.

9. *Akadémiai beszéd* (*Discurs academic*), 1842, *apud* 2:Neumann 1986, p. 86.

10. 2:Gyémánt 1986, p. 194.

11. 2:Arató 1960, vol. II, p. 48; 2:Gyémánt 1986, p. 194.

12. 2:Arató 1960, vol. II, pp. 48-51; 2:Diószegi 1988, pp. 96-97.

13. 1:Széchenyi 1841, p. 74.

14. *Ibidem*, p. 75.

15. *Discursul academic* (1842), în 1:Széchenyi 1981, p. 227.

16. 1:Széchenyi 1841, p. 75.

17. Wesselényi Miklós, „Nyilatkozat” (*Declaraţie*), în *Pesti Hírlap*, 18 dec. 1842; Pulszky Ferenc, „Magyarország és Erdély” (*Ungaria şi Transilvania*), în *ibidem*, 1 ian. 1843; Záborszky Alajos, „Gróf Széchenyi István és eddigi iratai” (*Contele Széchenyi István şi scrierile sale de până acum*), în *ibidem*, 2 şi 19 mart. 1846. Pentru disputa dintre Széchenyi şi Kossuth, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 49-51; 2:Diószegi 1988, pp. 96-99, 143-147.

18. 2:Arató 1960, vol. II, p. 50; 2:Diószegi 1988, p. 97.

19. 2:Neumann 1986, pp. 90-98.

20. 1:Kuthy 1841.

21. *Ibidem*, pp. 135-136.
22. *Ibidem*, p. 136.
23. 1:Baloghy 1841.
24. Pentru ideile sale, vezi 2:Arató 1960, vol. II, p. 52.
25. 1:Baloghy 1841, p. 35.
26. *Ibidem*, p. 41.
27. *Ibidem*.
28. Vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 52-57, 64-66; 2:Gyémánt 1986, p. 194.
29. 1:Gorove 1842.
30. *Ibidem*, p. 49.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, p. 91.
33. *Ibidem*, pp. 91-92.
34. 1:Wesselényi 1843.
35. Pentru obsesia încercuirii în imaginarul social românesc al epocii, vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 51-53.
36. Cu toate că, în general, imaginarul politic are tendinţa de a exagera asemenea reprezentări ale pericolului extern, nu se poate spune că obsesiile epocii erau cu totul nefondate, dacă ne gândim că atât la 1849, cât şi o sută de ani mai târziu, în 1944-1945 şi în 1956, Ungaria nu va scăpa de ceea ce s-a temut mai mult: invazia rusească.
37. 2:Arató 1983, p. 129.
38. 1:Wesselényi 1843, p. 70.
39. *Ibidem*, p. 71.
40. *Ibidem*, p. 72.
41. Pentru mitul unităţii în imaginarul politic al secolului al XIX-lea, vezi 2:Girardet 1997, pp.

111-138.

42. 1:Wesselényi 1843, p. 74.

43. *Ibidem*, p. 75.

44. *Ibidem*.

45. *Ibidem*, p. 77.

46. *Ibidem*, pp. 77-78.

47. *Ibidem*, p. 78.

48. Clişeul numărului mare al românilor, ca şi cel al importanţei lor viitoare care derivă de aici se vor încorpora şi în imaginea de sine românească. Vezi 2:Mitu S. 1997, p. 327.

49. 1:Wesselényi 1843, p. 81.

50. *Ibidem*.

51. *Ibidem*, pp. 81-82.

52. *Ibidem*, p. 82. Pentru imaginea Principatelor Române sub regimul Regulamentului Organic, aşa cum era înfăţişată în presa maghiară din Transilvania, vezi 2:Mitu M. 1992, pp. 78-80.

53. 1:Wesselényi 1843, pp. 83-84.

54. *Apud* 2:Makkai 1989, p. 216.

55. Se poate spune că Wesselényi a fost consecvent acestor principii şi în plan practic, deoarece, încă din anul 1831, el îşi va elibera din proprie iniţiativă iobagii români şi maghiari de pe domeniul Jiboului (vezi 2:Köpeczi 1988, vol. III, p. 1225).

56. *Apud* 2:Makkai 1989, pp. 216-217.

57. Doar în iunie 1848, obsedat de ameninţarea rusească, Wesselényi va ajunge să schiţeze, într-o scrisoare, chiar proiectul realizării unui stat maghiar omogen mai redus ca dimensiuni, inclusiv pe baza unor schimburi de populaţie (vezi 2:Miskolczy 1979, pp. 877-878;

2:Köpeczi 1988, vol. III, pp. 1376-1377).

58. Pentru aceste replici, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 42-43.

59. 1:Kállay 1843.

60. *Ibidem*, p. 35.

61. *Ibidem*.

62. *Ibidem*, pp. 20, 35.

63. Pentru concepţiile sale în problema naţională, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 58-64.

64. 1:Táncsics 1844.

65. *Ibidem*, p. 16.

66. 1:Táncsics 1847. Am folosit aici ediţia a III-a a acestei lucrări, 1:Táncsics 1873.

67. 2:Arató 1960, vol. II, pp. 58, 63.

68. 1:Táncsics 1873, p. 33.

69. *Ibidem*, p. 131.

70. Arató Endre arată şi el că intoleranţa radicalilor în problema naţională se datora accentului pe care îl puneau aceştia pe ideea independenţei Ungariei faţă de Austria (vezi 2:Arató 1960, vol. II, p. 58).

71. 1:Táncsics 1873, p. 177.

72. *Ibidem*. Táncsics invocă în acest sens propriul său exemplu: deşi tatăl său a fost croat, iar mama-slovacă, el se consideră „mai maghiar” decât alţii, care se mândresc cu această origine de generaţii întregi.

73. *Ibidem*, pp. 207-210.

74. *Apud* 2:Arató 1960, vol. II, p. 62.

75. 1:Hetényi 1847.

76. Vezi 2:Dragomir 1989, pp. 146-147.

77. 1:Hetényi 1847, p. 216.

78. *Ibidem*.

79. *Ibidem*, pp. 216-217.

80. 1:Jancsó 1848. O scurtă prezentare a lucrării sale a apărut în *Kolozsvári Híradó*, nr. 11 (18 iunie 1848), p. 43.

81. *Ibidem*, p. 28.

82. *Ibidem*, p. 33.

83. *Ibidem*, p. 38.

84. *Ibidem*, pp. 38-39.

85. 1:Hatvani 1848.

86. Referinţe cu privire la Hatvani Imre se pot găsi la 2:Dragomir 1988, cap. *Iancu şi Hatvani*, pp. 181-190. Dragomir admite faptul că Hatvani a pledat „cu multă căldură cauza poporului român” în lucrarea sa apărută în primăvara lui 1848. În istoriografia maghiară, vezi 2:Spira 1993, pp. 105 sqq.

87. 1:Hatvani 1848, p. 4.

88. *Ibidem*, p. 5.

89. *Ibidem*, p. 11.

90. Pentru reprezentările referitoare la convieţuirea româno-maghiară, vezi 2:Magyari-Vincze 1997, pp. 193-230; 2:Mitu S. 1998, pp. 47-50.

91. Pentru naţionalismul răsăritean, vezi 2:Marga 1994, pp. 10-18; 2:Marga 1995, pp. 216-225.

92. 1:Hatvani 1848, p. 17.

93. *Ibidem*, p. 20.

94. *Ibidem*, p. 21.

95. Pentru aceste revendicări, vezi 2:Suciu 1968, pp. 52-67.

96. 1:Hatvani 1848, pp. 22-23.

97. 2:Dragomir 1988, p. 181.

98. 1:Erdélyi 1849a.
99. 1:Erdélyi 1849b.
100. 1:Erdélyi 1849a, *Introducere*, p. VI.
101. *Ibidem*, p. 9.
102. *Ibidem*.
103. *Ibidem*, pp. 12-13.
104. *Ibidem*, p. 9.
105. *Ibidem*, pp. 19-26.
106. *Ibidem*, pp. 20-40.
107. Vezi, de exemplu, 1:Kőváry 1861a, pp. 110-111.
108. Autorul maghiar face probabil aluzie la episodul descoperirii antichităţilor romane de la Grădişte (Ulpia Traiana), afectate de neglijenţa ţăranilor români din zonă. *Cf*. M.J. Ackner, „Reise nach Várhely in antiquarischer Hinsicht im Jahr 1832”, în *Transsilvania*, I, 1833, vol. I, pp. 264-285; II, 1834, vol. I, pp. 222-285. Consideraţii ironice cu privire la supralicitarea originii latine a românilor pot fi întâlnite şi la autori români din epocă; vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 279-282.
109. 1:Erdélyi 1849a, pp. 60-61.
110. *Ibidem*, p. 62.
111. 1:Erdélyi 1849b, pp. 107-108.
112. *Ibidem*, p. 108.
113. *Ibidem*, p. 118.
114. 1:Kemény 1851.
115. *Ibidem*, pp. 133-134.
116. *Ibidem*, p. 135.
117. *Ibidem*, pp. 133, 149.
118. *Ibidem*, pp. 154-155.
119. *Ibidem*, p. 148.

C

Imaginea românilor în presa maghiară

1. Presa maghiară din „epoca reformelor” şi a revoluţiei

O mare parte a temelor şi subiectelor referitoare la români prezente în paginile unor lucrări elaborate, precum volumele şi broşurile analizate până acum, se regăsesc şi în periodicele maghiare, îndeosebi în gazetele cu tematică politică1. Presa maghiară cu caracter politic se dezvoltă mai ales în anii ’40 ai secolului al XIX-lea2. Până la acea dată, cele mai multe publicaţii periodice au avut un profil cu precădere ştiinţific sau literar, apariţia presei politice fiind stânjenită de cenzura severă impusă de regimul cancelarului Metternich. În ceea ce priveşte materialele referitoare la politica internă din Ungaria sau Transilvania, apărute în primele trei decenii ale veacului, se poate afirma că acestea „erau în mod considerabil mai reduse şi mai incolore în comparaţie cu cele de politică externă”. Articolele cu privire la situaţia politică internă a ţării relatau, de regulă, despre numirile în funcţii ale unor personalităţi, despre decese, catastrofe naturale sau ceremonii militare, interesul cititorilor fiind câştigat mai mult prin scrierile cu caracter beletristic şi de popularizare a cunoştinţelor3.

Asistăm de fapt şi în acest domeniu la o situaţie asemănătoare cu cea înregistrată în istoriografia maghiară a vremii. Cum în perioada 1800-1830 autorii de scrieri istorice nu erau profesionişti veritabili, în mod similar, şi jurnaliştii

maghiari ai epocii se recrutau îndeosebi din rândul literaţilor, fiind prea puţin atraşi de publicistica politică. Această situaţie va fi remarcată încă din epocă de politicienii maghiari de marcă, aşa cum era Kossuth Lajos, care se va afirma, totodată, şi în calitate de părinte al publicisticii politice maghiare, tocmai în încercarea de a remedia carenţa pe care o semnalase4.

Este adevărat, au existat unele tentative meritorii de modernizare a jurnalismului maghiar şi înainte de anul 1841, ilustrate de publicaţiile *Jelenkor* (*Epoca contemporană*) şi *Országgyűlési Tudósítások* (*Relatări dietale*), ambele fondate în anul 1832, din iniţiativa celor doi ideologi reprezentativi pentru liberalismul maghiar al vremii, Széchenyi István, respectiv Kossuth Lajos5. Cu toate acestea, anii ’30 rămân marcaţi de preponderenţa revistelor literare şi a celor de popularizare a cunoştinţelor, care îşi aduceau contribuţia la edificarea unei culturi naţionale. Unele reviste de această factură, de exemplu, *Tudományos Gyűjtemény* (*Crestomaţie ştiinţifică*) sau *Athenaeum*, au reuşit chiar să efectueze o propagandă subtilă în favoarea tendinţelor de reformare a societăţii6.

În „epoca reformelor”, odată cu liberalizarea regimului politic şi atenuarea cenzurii, numeroşi oameni de cultură maghiari se arată interesaţi să aducă în dezbaterea publică marile probleme ale modernizării Ungariei, punând mare preţ atât pe potenţialul educativ al presei, cât şi pe sprijinul pe care opinia publică informată îl putea aduce în

lupta politică. În consecinţă, la începutul anilor ’40 apar o serie de gazete care vor deveni purtătoarele de cuvânt ale principalelor partide şi orientări politice din cuprinsul Ungariei. Astfel, *Jelenkor* continuă să popularizeze ideile liberal-reformiste ale contelui Széchenyi, promovând în consecinţă o atitudine mai moderată în raport cu militantismul liberalismului radical. În schimb, *Pesti Hírlap* (*Gazeta pestană*), animată de articolele pline de vervă ale lui Kossuth, devine principalul organ de presă al opoziţiei maghiare, adică al cercurilor politice care urmăreau realizarea unor reforme profunde şi rapide, precum şi distanţarea Ungariei de politica habsburgică. În fine, opiniile aristocraţiei conservatoare îşi găseau şi ele expresie în paginile unor publicaţii cum ar fi *Világ* (*Lumea*), *Hírnök* (*Vestitorul*) sau *Nemzeti Újság* (*Ziarul naţional*)7.

În Transilvania se remarcă, la o scară mai mică, o polarizare similară a presei politice maghiare care se afirmă după 1840. Majoritatea periodicelor ardelene de limbă maghiară erau editate la Cluj. Aici apărea cel mai important periodic maghiar al anilor ’30-’40, *Erdélyi Híradó* (*Monitorul ardelean*), organul nobilimii liberale opoziţioniste, precum şi *Múlt és Jelen* (*Trecut şi prezent*), gazeta care exprima punctul de vedere al guberniului şi al conservatorilor maghiari ardeleni8.

Majoritatea acestor periodice îşi vor continua activitatea şi în anii revoluţiei, schimbându-şi, eventual, denumirea. Alături de ele vor apărea şi publicaţii de orientare radicală, democratice şi

revoluţionare, cum era cazul gazetei *Márczius Tizenötödike* (*Cincisprezece Martie*). Publicistica va fi favorizată de schimbarea regimului politic şi de desfiinţarea cenzurii, jurnaliştii având libertatea de a-şi exprima ideile fără nicio opreliştе. Odată cu reprimarea revoluţiei şi cu instaurarea regimului neoabsolutist, presa liberă va fi redusă din nou la tăcere, iar numeroşi gazetari cunoscuţi, cum erau Csernátoni Lajos, Oroszhegyi Józsa, Madarász László sau însuşi Kossuth Lajos, vor fi constrânşi să se refugieze în străinătate9.

2. Repertoriul periodicelor maghiare care abordau problematica românească

Înainte de a trece la analiza articolelor de presă referitoare la români, vom realiza o prezentare succintă a principalelor periodice care conţin asemenea materiale.

2.1. Periodice din Ungaria apărute înainte de 1848

Tudományos Gyűjtemény (*Crestomaţie ştiinţifică*) era o revistă ştiinţifică şi literară, cu apariţie lunară, editată în mod neîntrerupt între anii 1817 şi 1843. Ea a jucat un rol important în mişcarea de înnoire a limbii maghiare iniţiată de Kazinczy Ferenc şi a contribuit, dincolo de popularizarea cunoştinţelor ştiinţifice ale vremii, la prezentarea realităţilor din Ungaria în faţa unui public mai larg10. De-a lungul timpului, în paginile ei au apărut şi numeroase informaţii cu caracter statistic, etnografic sau chiar politic referitoare la români.

Felsőmagyarországi Minerva (*Minerva din*

Ungaria Superioară) apare între anii 1825 şi 1833, sub redacţia lui Dessewffy József. Iniţial, revista avea o orientare liberală, dar ulterior va promova o atitudine critică la adresa ideilor contelui Széchenyi István11.

Jelenkor (*Epoca contemporană*) este o gazetă cu apariţie bisăptămânală, cuprinzând rubrici extinse de actualităţi politice interne şi externe. Înfiinţată de Széchenyi István, ea va apărea între anii 1832 şi 1848. Gazeta urmărea cu atenţie problema maghiarizării naţionalităţilor din Ungaria şi populariza ideile contelui Széchenyi privitoare la modernizarea vieţii economice şi culturale maghiare, putând fi considerată o publicaţie de orientare liberal-moderată. Odată cu izbucnirea revoluţiei, moderaţia ei nu va mai fi agreată de public, aşa că gazeta îşi va înceta apariţia12.

Athenaeum era o revistă literară prestigioasă, apărută între anii 1837 şi 1843. Printre redactorii şi colaboratorii ei se numărau principalele personalităţi ale culturii maghiare din acea perioadă, dar şi politicieni influenţi. Dincolo de aportul său la dezvoltarea literaturii, publicaţia a jucat şi un rol politic important, promovând ideile liberale ale noii generaţii de intelectuali maghiari13.

Századunk (*Secolul nostru*) a fost suplimentul literar al gazetei politice *Hírnök*, de orientare conservatoare, proguvernamentală. A apărut la Bratislava, între anii 1837 şi 1845, sub redacţia lui Orosz József14.

Nemzeti Újság (*Ziarul naţional*), una din cele

mai importante gazete politice ale anilor ’40, continua de fapt revista *Hazai és Külföldi Tudósítások* (*Relatări din ţară şi din străinătate*), schimbarea denumirii datând din anul 1840. Era o gazetă clericală, aflată în permanentă opoziţie faţă de liberalii de la *Pesti Hírlap*. În 1848, după izbucnirea revoluţiei, *Nemzeti Újság* va cunoaşte o transformare totală, schimbându-şi nu numai numele – în *Nemzeti (Politikai Hírlap)* (*Gazeta naţional-politică*) –, ci şi orientarea ideologică. Sub conducerea unui nou redactor, Illucz Oláh János, ea va deveni o publicaţie de nuanţă radicală, pierzând audienţa preoţimii15.

Pesti Hírlap (*Gazeta pestană*), apărută între anii 1841 şi 1848, a fost publicaţia cu cel mai puternic efect modelator asupra societăţii maghiare din „epoca reformelor”. Acest lucru i s-a datorat în bună măsură lui Kossuth Lajos, care a condus nemijlocit gazeta timp de trei ani, în calitate de editor fondator şi redactor. Publicaţia a beneficiat însă şi de colaborarea altor pesonalităţi politice liberale, cum erau Pulszky Ferenc, Wesselényi Miklós, Trefort Ágoston sau Gorove István16.

Obiectivul principal al gazetei a fost formulat de Kossuth încă de la primul număr şi consta în promovarea programului reformist al nobilimii liberale maghiare, care cuprindea desfiinţarea iobăgiei şi a privilegiilor feudale, modernizarea vieţii economice, adoptarea unor măsuri de protecţie socială, transfomarea sistemului judiciar, îmbunătăţirea educaţiei şi a moralităţii publice17. În ceea ce privea problema naţională, *Pesti Hírlap*

propaga ideile naţionalismului liberal, care prevedea edificarea unui stat naţional maghiar şi folosirea limbii maghiare în viaţa politică, în administraţie şi în justiţie18.

În anul 1844, din cauza presiunilor exercitate de Curtea vieneză, Kossuth se vede nevoit să părăsească gazeta. Redacţia va fi preluată, succesiv, de Szálay László şi Csengery Antal, iar din anul 1848, de prozatorul ardelean Kemény Zsigmond. Toţi aceşti jurnalişti erau însă simpatizanţi ai opoziţiei liberale, astfel încât *Pesti Hírlap* îşi va păstra şi de acum înainte, până la ultimul număr, caracterul de exponent al acestei tendinţe politice. Până la izbucnirea revoluţiei, ea va fi de fapt singurul organ de presă al liberalismului antiguvernamental din Ungaria, reprezentând în mod oficial poziţiile grupării politice a Cercului de opoziţie (Ellenzéki Kör)19.

Din aprilie 1848, *Pesti Hírlap* devenea organul oficial al guvernului revoluţionar maghiar, promovând o atitudine mai moderată în raport cu radicalismul tendinţelor care se dezvoltau acum la stânga sa. Din iulie 1848, gazeta îşi pierde însă calitatea de organ oficial al guvernului, care va fi preluată de nou-înfiinţata publicaţie *Közlöny*. În ansamblul publicisticii din timpul revoluţiei, *Pesti Hírlap* se va afirma ca o gazetă de orientare liberal-moderată, polemizând adeseori cu aripa radicală a revoluţionarilor maghiari, grupaţi în jurul gazetei *Márczius Tizenötödike*. Printre redactorii ei se vor număra acum istoricul ardelean Szilágyi Sándor, precum şi tânărul romancier Jókai Mór20.

O publicaţie de tendinţă diferită era *Világ* (*Lumea*), apărută tot cu începere din anul 1841, dar care promova o orientare moderată, proguvernamentală şi chiar antikossuthistă21. Din anul 1844, locul gazetei *Világ* va fi luat de *Budapesti Híradó* (*Monitorul budapestan*), publicat la Bratislava până în 1848. Din iulie 1848, publicaţia se mută la Pesta şi îşi schimbă denumirea în *Figyelmező* (*Observator*). În septembrie 1848, după demisia guvernului Batthyány şi constituirea Comitetului Naţional de Apărare a Patriei, *Figyelmező* îşi va declara în mod deschis simpatia faţă de Habsburgi, fapt pentru care apariţia sa va fi interzisă. În ianuarie 1849, după ocuparea Pestei de către generalul Windischgrätz, gazeta se va pune în serviciul acestuia. În urma contraofensivei revoluţionare maghiare din primăvară, *Figyelmező* se va retrage la Bratislava, unde se va opune însă în mod curajos politicii de represalii sângeroase a baronului Haynau, în pofida simpatiilor sale dinastice22.

2.2. Periodice maghiare din Transilvania

În Ardeal, cea mai veche gazetă politică în limba maghiară era *Erdelyi Híradó* (*Monitorul ardelean*), care apărea la Cluj încă din anul 1827 (iniţial, între anii 1827 şi 1832, sub denumirea de *Hazai Híradó – Monitorul ţării*). Principalul său redactor va fi Méhes Sámuel23.

Până în anul 1842, *Erdélyi Hírado* nu a avut niciun rol politic mai deosebit, prezentând importanţă doar din punct de vedere general-cultural. Din 1842 însă, gazeta îi va număra

printre colaboratorii săi pe Kemény Zsigmond, cunoscutul prozator ardelean, sau pe Kovács Lajos, fost colaborator al contelui Széchenyi la *Jelenkor*. Aceştia vor transforma gazeta într-un organ de propagandă în favoarea mişcării reformiste a nobilimii liberale din Ungaria. Cu toate că, în 1843, Kemény Zsigmond va fi înlăturat de la conducerea publicaţiei de către cenzură, *Erdélyi Híradó* va rămâne mai departe exponentul opoziţiei liberale din Transilvania. Din momentul deschiderii dietei ardelene din 1847, *Erdélyi Híradó* va publica aproape exclusiv relatări şi comentarii politice despre lucrările acesteia.

După izbucnirea revoluţiei, în iulie 1848, *Erdélyi Híradó* îşi schimbă denumirea în *Kolozsvári Híradó* (*Monitorul clujean*), pentru a sublinia şi în acest fel „dispariţia" Transilvaniei, ca urmare a unirii ei cu Ungaria. În noiembrie 1848, după ocuparea Clujului de către austrieci, gazeta îşi înceta apariţia.

Numeroase materiale referitoare la români vor apărea şi într-o altă publicaţie clujeană, *Nemzeti Társalkodó* (*Convorbiri naţionale*), suplimentul cultural al gazetei *Erdélyi Híradó*[24].

Vasárnapi Újság (*Gazeta de duminică*) a fost înfiinţată în anul 1834, tot la Cluj, ca o publicaţie culturală, cu rolul de a răspândi cunoştinţe generale în rândurile publicului. Redactorul ei era renumitul profesor şi om de ştiinţă unitarian Brassai Sámuel, care va imprima şi acestei publicaţii o orientare liberală[25]. În timpul revoluţiei, *Vasárnapi Újság* va acorda şi ea un interes mai mare actualităţii politice, preluând

asemenea ştiri din *Erdélyi Híradó* sau din gazetele pestane.

Múlt és Jelen (*Trecut şi prezent*) era o gazetă politică de orientare proguvernamentală, înfiinţată în anul 1841 la Cluj, de către Szilágyi Ferenc. Din cauza atitudinii conservatoare pe care o promova publicaţia sa, Szilágyi va avea de suferit după izbucnirea revoluţiei, când va fi nevoit să plece în Ungaria ca urmare a presiunilor opiniei publice clujene. În primăvara anului 1848, gazeta îşi schimbă denumirea în *Jelen* (*Prezent*), pentru a semnala adaptarea sa la mersul evenimentelor. Cu toate acestea, nu va reuşi să supravieţuiască în condiţiile revoluţiei, încetându-şi apariţia încă din luna mai a anului 184826.

2.3. Periodice din Ungaria şi Transilvania apărute în timpul revoluţiei

Gazeta *Márczius Tizenötödike* (*Cincisprezece Martie*) a apărut în primele zile ale revoluţiei maghiare, fiind exponenta ideilor radicale ale „tineretului din martie” (Petőfi Sándor, Jókai Mór, Vasvári Pál, Pálffy Albert), adică a acelei grupări, destul de eterogenă ca provenienţă, care constituia punctul de întâlnire al tuturor orientărilor politice aflate la stânga liberalismului nobiliar. Gazeta va apărea zilnic, până în iulie 1849, cu o scurtă perioadă de întrerupere la începutul anului 1849, provocată de ocuparea Pestei de către trupele imperiale27.

Alte gazete de orientare radicală apărute în primele luni ale revoluţiei şi care conţin numeroase materiale referitoare la români au fost *Radical lap* (*Foaia radicală*), *Népelem* (*Elementul*

popular) sau *Reform* (*Reforma*)28.

Presa maghiară de nuanţă mai moderată, propriu-zis liberală, s-a bucurat de o largă audienţă, prin publicaţii cum au fost *Kossuth Hírlapja*, *Közlöny* sau *Esti Lapok*.

Kossuth Hírlapja (*Gazeta lui Kossuth*) şi-a început apariţia în iulie 1848, la Pesta, sub conducerea liderului maghiar. Ea avea un conţinut bogat şi variat, iar profilul său era similar cu cel al publicaţiei *Pesti Hírlap*. Gazeta promova ideile lui Kossuth, privitoare la reformarea vieţii politice şi economice maghiare, precum şi la necesitatea rezistenţei armate în vederea apărării independenţei Ungaria în faţa dinastiei de Habsburg. Până la sfârşitul anului 1848 publicaţia şi-a păstrat un număr de circa 5.000 de abonaţi, ceea ce făcea din ea cea mai citită gazetă maghiară a momentului29.

Közlöny (*Buletin*) a apărut în iulie 1848, sub redacţia unui fost colaborator al lui Kossuth din perioada de la *Pesti Hírlap*. Ea constituia organul de presă oficial al noului guvern revoluţionar maghiar şi, în această calitate, a reuşit să se menţină ca singura publicaţie maghiară a vremii cu apariţie aproape neîntreruptă. În funcţie de mutarea sediului guvernului, ea a apărut la Pesta şi Debrecen, iar în finalul revoluţiei, la Szeged şi la Arad30.

Începând din februarie 1849, va apărea la Debrecen, sub redacţia lui Jókai Mór, *Esti Lapok* (*Foi de seară*), organul de presă al Partidului Păcii31. Susţinând ideea împăcării Ungariei cu dinastia de Habsburg, *Esti Lapok* va atrage asupra

sa reacţiile polemice ale celorlalte partide şi gazete, majoritatea adepte nestrămutate ale luptei armate în vederea obţinerii independenţei Ungariei. Adversarii cei mai fervenţi ai gazetei se vor dovedi Kossuth Lajos şi colaboratorii acestuia, precum şi jurnaliştii de la *Márczius Tizenötödike*, în frunte cu Pálffy Albert şi Csernátoni Lajos32.

Dintre gazetele ardelene înfiinţate în perioada revoluţiei33, au fost preocupate într-o măsură mai importantă de problematica românească *Ellenőr* şi *Honvéd*, ambele apărute la Cluj.

Ellenőr (*Controlorul*) apare în mai 1848, fiind primul cotidian din Transilvania. El va fi redactat iniţial de Kőváry László, iar ulterior, de Dózsa Dániel, având o orientare radicală, asemănătoare cu cea a gazetei *Márczius Tizenötödike*, pe care gazetarii clujeni au socotit-o un model de urmat34.

Honvéd (*Honvedul*) apare la sfârşitul lui decembrie 1848, la patru zile de la eliberarea Clujului de către trupele generalului Bem. Înfiinţată din ordinul generalului revoluţionar, ea va constitui cel mai consecvent purtător de cuvânt al revoluţiei în Transilvania, militând, de exemplu, în favoarea egalităţii în drepturi şi a desfiinţării oricărei forme de opresiune. Gazeta a apărut până la mijlocul anului 184935.

3. Publicistica lui Kossuth Lajos şi problema naţională

O prezentare generală a jurnalisticii maghiare din „epoca reformelor” nu poate fi completă fără a face referire la activitatea şi ideile

lui Kossuth Lajos, personalitatea cea mai reprezentativă pentru publicistica vremii, inclusiv în ceea ce priveşte problematica naţională36.

Kossuth s-a lansat în viaţa politică cu ocazia lucrărilor dietei Ungariei dintre anii 1832 şi 1836, când va fi ales deputat. El va sesiza cu abilitate rolul deosebit pe care îl poate juca presa în luptele politice, capacitatea acesteia de a transforma dezbaterile parlamentare într-o problemă publică, de interes general. Pentru a atinge acest obiectiv, Kossuth va redacta publicaţia *Országgyűlési Tudósítások* (*Relatări dietate*), pe care o va pune la dispoziţia cititorilor sub forma unei foi manuscrise. După cum arăta şi titlul gazetei sale, aceasta se limita la prezentarea lucrărilor dietei maghiare, sub forma unor dări de seamă extrem de amănunţite şi fidele. Între anii 1832 şi 1836, Kossuth va realiza 344 de numere ale publicaţiei, care vor ocupa nu mai puţin de cinci volume masive în seria operelor sale complete37.

Kossuth era primul lider politic maghiar important care a activat în acelaşi timp şi ca jurnalist profesionist. Ideile sale cu privire la modernizarea Ungariei vor prinde contur în primul rând în paginile periodicelor politice redactate de el, cum au fost *Pesti Hírlap*, *Hetilap* sau *Kossuth Hírlapja38*.

Politicianul maghiar a jucat un rol deosebit de important în cristalizarea concepţiei naţionale a opoziţiei liberale39. Cu toate acestea, în pofida faptului că a publicat un număr foarte mare de articole consacrate problemei naţionale, referirile sale la adresa românilor sunt extrem de rare,

situaţie pe care am întâlnit-o şi în cazul celorlalţi ideologi importanţi ai vremii, Széchenyi sau chiar Wesselényi. La fel ca şi confraţii săi, Kossuth va fi interesat în primul rând de problemele specifice ale slavilor sau germanilor din Ungaria.

Fiind adeptul realizării unui stat unitar maghiar şi a unei naţiuni politice maghiare, după modelul lansat de Revoluţia Franceză, Kossuth va milita necontenit în favoarea „reunificării Transilvaniei cu Ungaria”40. Într-unul din primele articole publicate în *Pesti Hírlap*, în 1841, el saluta entuziasmat declaraţiile nobilului ardelean liberal Teleki Domokos, potrivit cărora „maghiarii trebuie să constituie o singură naţiune”, lucru care nu se poate realiza decât prin unirea celor două patrii maghiare:

Să fim legaţi de Ardeal şi prin unitatea politică – sublinia în acest context Kossuth –, aşa după cum suntem legaţi prin înrudirea naţională, şi atunci putem să privim cu curaj în faţă vremurile care vin, când poate ne va fi dat încă o dată să fim un bastion de apărare al Europei41.

După cum se poate vedea, edificarea unui stat maghiar unitar, în cuprinsul frontierelor sale istorice, era văzută ca o necesitate nu doar din punctul de vedere al înfăptuirii unui ideal naţional, ci era resimţită ca o condiţie pentru supravieţuire. Dacă Ungaria nu va reuşi să îşi realizeze integral programul politico-naţional, alternativa nu va fi alta decât înghiţirea ei de către ruşi, al căror expansionism constituia obsesia majoră a politicienilor maghiari. Mai mult decât atât, argumentează Kossuth, doar în acest fel îşi va

putea îndeplini Ungaria rolul care îi este destinat în arhitectura Europei.

Ideologul maghiar era conştient de faptul că unirea Transilvaniei cu Ungaria va ridica unele probleme în interiorul provinciei, dar temerile sale nu erau legate de atitudinea românilor ardeleni, despre care nici nu vorbeşte în acest context. Kossuth se arată îngrijorat doar de deosebirile existente între instituţiile şi tradiţiile politice, culturale şi religioase din cele două ţări. El este de părere că mulţi maghiari din Ungaria îşi vor pune problema că „Ardealul înapoiat" va ţine Ungaria pe loc în privinţa progresului. Pe de altă parte, Kossuth este convins că şi în Transilvania existau multe persoane, îndeosebi din rândurile aristocraţiei, care aveau reticenţe faţă de ideea uniunii, deoarece se temeau că în acest fel rolul lor politic va fi diminuat42.

Pentru ca statul maghiar naţional să poată avea o bază solidă şi unitară, Kossuth se arăta un adept hotărât al promovării limbii maghiare în întreaga Ungarie, precum şi al „maghiarizării", în primul rând sub raport politic, a celorlalte etnii din cuprinsul ţării. Atitudinea sa în această chestiune se dovedea mult mai decisă în raport cu cea profesată de Széchenyi István, fapt care va duce la o ruptură şi o polemică îndelungată între cei doi politicieni43. În problema naţională, ideile lui Kossuth şi ale nobilimii liberale nu difereau aproape deloc de cele ale radicalilor, reprezentaţi de Táncsics Mihály44. Doar conservatorii şi liberalii moderaţi manifestau o atitudine mai nuanţată în această privinţă, în ideea că

maghiarizarea radicală ar provoca o reacţie contrară a naţionalităţilor şi ar pune totodată în pericol ordinea socială existentă.

Este adevărat, şi Kossuth admitea faptul că trebuie respectat dreptul naţionalităţilor de a-şi folosi limba maternă în viaţa privată, dar pe de altă parte el crede că limba administraţiei, fie ea civilă sau bisericească, precum şi cea a educaţiei publice şi a justiţiei nu putea fi decât limba oficială a statului, maghiara45. Celelalte limbi din Ungaria puteau să „coexiste” alături de limba oficială, având acelaşi statut pe care, scria Kossuth, îl aveau limba germană în Statele Unite ale Americii, bretona în Franţa, irlandeza sau velşa în Marea Britanie46. Şi în această chestiune, Kossuth era influenţat în mod decisiv de modelul uniformizării şi centralizării promovate în Franţa de iacobini, precum şi de tipul francez de naţiune, bazat pe comunitatea de interese a cetăţenilor, şi nu pe afinităţile lingvistice, modele pe care încerca să le aplice în contextul realităţilor extrem de diferite din Ungaria.

În condiţiile în care în Ungaria nu putea să existe decât o singură naţiune politică, drept fundament al unui stat unitar şi ca expresie a comunităţii de interese dintre toţi cetăţenii, Kossuth nu era în măsură să recunoască decât existenţa unor etnii de altă limbă în Ungaria, dar în niciun caz pe aceea a unor mişcări politice naţionale ale acestora sau a unor tendinţe de autonomie.

Croaţii erau singurii despre care Kossuth admitea că ar constitui o naţiune, deoarece

aceştia, la fel ca maghiarii, aveau o tradiţie istorică a statalităţii47. Celelalte popoare din Ungaria, dat fiind faptul că erau „mai mici şi neistorice”, nu aveau nicio bază serioasă în a-şi câştiga un statut politic propriu, de aceea, eventualele lor revendicări în această direcţie nu erau decât nişte „simptome denaturate”, care nu puteau fi acceptate48.

În ceea ce îi priveşte pe români, până la 1848, Kossuth nici nu pare să fi luat cunoştinţă de existenţa unui militantism naţional al acestora, nici măcar atunci când scrie despre obstacolele care ar putea sta în calea realizării unirii Transilvaniei cu Ungaria. În această privinţă, el se arată preocupat mai curând de atitudinea saşilor49. Mai mult decât atât, în puţinele cazuri în care face vreo referire specială la români, politicianul maghiar îşi mărturiseşte credinţa sinceră că, prin intermediul unor reforme constituţionale şi sociale (cum ar fi desfiinţarea iobăgiei), românii ardeleni pot fi câştigaţi fără nicio problemă de partea naţiunii maghiare50.

În acest sens, istoricul Kosáry Domokos, autorul unei lucrări despre *Pesti Hírlap*, afirmă că nici în cazul lui Kossuth, nici în cel al altor colaboratori ai gazetei nu pot fi întâlnite atitudini duşmănoase sau dispreţuitoare la adresa românilor, ci dimpotrivă, doar cuvinte pline de compasiune faţă de suferinţele acestora, „cuvinte izvorâte din acea iluzie naivă că libertatea nu numai că îi va îmbuna pe români, dar îi va determina chiar să-i iubească pe maghiari”51. Ceea ce se mai poate adăuga la această constatare

este faptul că respectivele formulări pline de bunăvoinţă la adresa românilor erau formulate de pe o poziţie de certă superioritate, generată de încrederea nestrămutată a elitei maghiare a vremii în rolul civilizator pe care maghiarii îl aveau de îndeplinit în rândul etniilor cu care conviețuiau.

4. Românii în presa maghiară din „epoca reformelor”

În cele ce urmează vom trece în revistă principalele subiecte legate de problematica naţională, aşa cum sunt dezbătute în cadrul presei maghiare din deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea. În acest context sunt amintiţi, uneori, şi românii.

4.1. Chestiunea limbii şi maghiarizarea

Numeroşi jurnalişti maghiari vor insista în această perioadă asupra importanţei pe care trebuie să o aibă devotamentul tuturor locuitorilor Ungariei faţă de patria şi naţiunea maghiară52. Totodată, presa vremii abundă în articole care fac elogiul limbii maghiare şi vorbesc despre necesitatea preţuirii şi cultivării acesteia. Autorii acestor articole nu omit aproape niciodată să facă referire şi la chestiunea răspândirii limbii maghiare în rândurile celorlalte popoare din Ungaria, ceea ce arată că ideea respectivă era un loc comun în gândirea politică a timpului.

Dintre autorii cărora le aparţin asemenea consideraţii pot fi amintiţi Kiss József şi Csendy Kálmán, care publică în *Tudományos Gyűjtemény53*, Magyar Gábor, Orosz László sau Nyitrazerdahelyi Lőrinc, în *Századunk54*, Korbuly Bogdán şi Bezerédj István jr., în *Pesti Hírlap55*,

Petruss A. şi Szöllősy Balázs, în *Jelenkor56*, Szécsen Antal, în *Világ57*, sau Majláth János, în *Nemzeti Újság58*.

Sub influenţa naţionalismului de tip etnolingvistic, herderian, aceşti jurnalişti consideră că limba naţională constituie elementul cel mai important al naţiunii, fapt care justifică atenţia ce i se acordă. „Naţiunea va exista doar prin limbă”, scria Kiss József în 183859. Dacă limba naţională nu este exersată şi cultivată, ea va dispărea şi odată cu aceasta „va pieri naţiunea însăşi”, aprecia şi Csendy Kálmán60.

De multe ori, îndemnurile la cultivarea şi promovarea limbii maghiare erau adresate de jurnalişti conaţionalilor acestora, şi nu naţionalităţilor. Gazetarii se arată nemulţumiţi şi îngrijoraţi de faptul că în cercurile înalte ale elitei maghiare se foloseau ca limbi de conversaţie mai mult germana sau chiar franceza decât limba maghiară. De asemenea, ei apreciază că mulţi maghiari se căsătoreau cu parteneri străini şi vorbeau mai mult limba acestora. Toate acestea nu puteau conduce decât la degradarea şi chiar uitarea limbii naţionale. De aceea, jurnaliştii consideră că este necesară o campanie în favoarea „pătrunderii limbii maghiare în saloane”, în cercurile cultivate ale nobilimii, deoarece preţuirea şi respectul arătate de elite faţă de limba lor maternă ar putea influenţa în acelaşi sens şi atitudinea populaţiei de rând61.

Teama obsesivă (şi de regulă nejustificată de realităţile demografice) cu privire la pierderea identităţii lingvistice constituia aşadar o prezenţă

caracteristică în imaginarul social maghiar, situaţie întâlnită de altfel şi la alte popoare din zonă. Lupta pentru afirmarea limbii materne este resimţită de acestea ca o chestiune de supravieţuire naţională, şi nu ca o simplă acţiune de promovare a unui instrument de comunicare62.

În mod firesc, erau lansate de jurnalişti în direcţia naţionalităţilor apeluri şi mai frecvente cu privire la necesitatea folosirii limbii maghiare. „Nimeni care nu ştie ungureşte – scria în 1843 Nyitrazerdahely Lőrinc – nu va putea ocupa o funcţie civilă sau bisericească”63; „este nevoie să fim cu toţii şi în toate privinţele maghiari”, afirma în 1840 un alt gazetar64. Folosirea acestei limbi de către popoarele nemaghiare din Ungaria era considerată un prim pas pe calea procesului general de maghiarizare a etniilor de aici.

Importanţa maghiarizării era subliniată şi de Bezerédj István, Petruss A. sau Majláth János. Ultimii doi ziarişti, datorită orientării lor politice, liberal-moderată în primul caz şi conservatoare în cel de-al doilea, se arată însă mult mai sceptici în privinţa şanselor reale de materializare a acestui ideal, chiar dacă şi ei îl consideră absolut dezirabil. Petruss, de exemplu, este de părere că „slujbele religioase ar avea un efect mai puternic asupra credincioşilor ruşi, sârbi, români şi greci din Biserica răsăriteană, dacă ele ar fi ţinute în întregime în limba maghiară”. Dar deoarece serviciul divin al cultului ortodox a fost efectuat până acum doar în limbile rusă, română, sârbă sau greacă, iar aceste popoare, după părerea jurnalistului, ţin extrem de mult la formele

exterioare ale ritualului religios, el se îndoia de faptul că populaţiile respective „ar putea fi înstrăinate de aceste lucruri şi ar putea fi determinate să înveţe o altă limbă”65.

Contele Majláth János, redactorul gazetei conservatoare *Világ*, apreciază şi el că limba maternă dăinuie în orice popor secole de-a rândul, chiar în cazurile în care, din punct de vedere cultural, unele popoare se află pe o treaptă inferioară în raport cu naţiunea de care au fost anexate.

Tocmai aceasta este situaţia popoarelor nemaghiare din Ungaria, în raport cu naţiunea maghiară. Din aceste motive, Majláth credea că este necesar ca maghiarii să se limiteze la introducerea limbii maghiare ca limbă oficială a ţării şi să nu dorească „ştergerea limbilor materne ale celor cu buze nemaghiare”. De asemenea, scrie el, „cu cât se va urmări mai insistent oprimarea celor care nu vorbesc limba maghiară, cu atât va fi mai dârză împotrivirea acestora”66.

În spiritul moderaţiei propovăduite de Széchenyi, conservatorul Majláth combate ideea maghiarizării cu argumentul că o atare politică nerealistă nu va produce decât rezultate contrare scopului urmărit şi va stimula naţionalismul etniilor nemaghiare. În schimb, acei jurnalişti liberali care se arată mult mai încrezători în capacitatea Ungariei de a înfăptui rapid şi integral programul ei politico-naţional nu îşi fac probleme în ceea ce priveşte o eventuală reacţie a naţionalităţilor faţă de politica de maghiarizare.

Unele articole care dezbat problema

oportunităţii maghiarizării şi a mijloacelor necesare în acest sens relatează despre succesele obţinute în această direcţie, prezentând exemplul tonifiant al unor reuşite concrete. În ceea ce îi priveşte pe românii care ar fi păşit pe calea maghiarizării, gazetarii maghiari dădeau exemplul arădenilor, al locuitorilor din Sighet sau chiar al celor din Blaj. Un articol nesemnat din *Múlt és Jelen*, de pildă, apărut în anul 1841, semnala cu multă satisfacţie progresele îmbucurătoare ale limbii maghiare în comitatul Aradului:

Conform unor relatări din comitatul Arad, românii, care constituie trei sferturi din populaţia de acolo, manifestă un zel exemplar pentru limba şi naţiunea maghiară. Prin predarea limbii noastre, preoţii şi învăţătorii români îi îndeamnă pe tineri să iubească patria maghiară şi, mai mult decât atât, ei înşişi vorbesc şi scriu, în general, în limba maghiară.

Autorul articolului mai scria, de asemenea, că „în casele româneşti mai culte, de domni şi de burghezi, limba de conversaţie este tot maghiara”67.

Altă relatare cu privire la starea de lucruri din regiunea Aradului era inserată în numărul din 29 martie 1846 al gazetei *Jelenkor*. Vizitând o şcoală din satul Ghioroc, autorul articolului arată că „a remarcat cu bucurie răspunsurile în limba maghiară ale copiilor cu buze româneşti şi germane”68. Despre situaţia similară din zona Sighetului, cititorii maghiari erau informaţi, tot în gazeta *Jelenkor*, de gazetarul Szőllősy Balázs. În 1842, acesta se arăta pe deplin mulţumit de faptul

că în Sighet, deşi superioritatea numerică în rândurile populaţiei era deţinută de români şi de „ruşi”, „maghiarii exercită o presiune atât de puternică, încât în tot comitatul nostru limba conversaţiei este exclusiv maghiara”69.

În numărul din 6 aprilie 1841 al gazetei *Múlt és Jelen*, în cadrul rubricii „Honi tudósítások” („Ştiri din patrie”), apăreau informaţii cu privire la afirmarea limbii maghiare la Blaj:

Din Blaj, unde se află reşedinţa episcopului grec unit, suntem înştiinţaţi că şi acolo, unde, de fapt, din pricina împrejurărilor, limba română ar trebui să fie mai mult îndrăgită, sub actualul merituos preşedinte al scaunului domenial, totul decurge în limba maghiară. Procesele-verbale, precum şi răspunsurile la numeroasele cereri care, de altfel, sunt scrise în româneşte, se redactează în limba maghiară. Chiar şi funcţionarii domeniali vorbesc între ei în limba maghiară.

Autorul articolului se arată, desigur, extrem de satisfăcut de această situaţie şi vehiculează totodată o imagine pozitivă la adresa românilor, atunci când comentează că „apropierea acestei naţii viguroase de noi, maghiarii, este într-adevăr de dorit”70.

Dincolo de realităţile lingvistice de pe teren, care stăteau în spatele lor, asemenea relatări optimiste cu privire la atitudinea românilor faţă de limba maghiară jucau un rol important în imaginarul social maghiar. Pe de o parte, ele demonstrau justeţea politicii de maghiarizare şi dădeau încredere în capacitatea Ungariei de a-şi

realiza programul politico-naţional. Pe de altă parte, ştirile respective puteau să servească şi în disputa dintre opoziţia liberală, adeptă a maghiarizării în forţă, şi aristocraţia conservatoare sau moderată. Cei din urmă puteau să arate că măsurile grăbite imaginate de primii, care doreau să promoveze maghiarizarea prin intermediul măsurilor legislative, nu erau necesare, iar dacă lucrurile erau lăsate să se desfăşoare normal, fără presiuni nefireşti, naţionalităţile se vor maghiariza de la sine. Exemplele arătau că ele nu se opuneau, în principiu, procesului de maghiarizare, iar măsurile pripite riscau tocmai să le provoace şi să întrerupă acest proces îmbucurător.

În ceea ce priveşte imaginea românilor, ea se îmbogăţea cu note pozitive. Sublinierea faptului că românii nu se împotrivesc politicii de maghiarizare avea şi darul de a dezamorsa imaginile negative la adresa acestora şi de a-i aduce în rândurile prietenilor şi aliaţilor maghiarilor. Pe de altă parte, fără îndoială că, în măsura în care aceste opinii se dovedeau, mai ales în momente de criză, iluzii fără o acoperire consistentă în realitate, dezamăgirea resimţită în situaţiile respective anula întregul capital de simpatie acumulat anterior.

4.2. Problemele specifice ale românilor din Transilvania şi Ungaria

Altă categorie de materiale cu referiri la problematica naţională o constituie articolele care prezintă situaţia concretă a diferitelor naţionalităţi din Ungaria, precum şi atitudinea manifestată de

acestea faţă de maghiari. Şi în rândul acestor texte, marea majoritate o formează cele dedicate popoarelor slave şi germanilor din cuprinsul Ungariei, puţine fiind cele care se ocupă în mod special de poziţia românilor. În această perioadă, maghiarii nu considerau că situaţia românilor ar constitui o „problemă" care să necesite o soluţionare specifică şi urgentă. Fiind socotiţi un popor ignorant, cu o atitudine paşnică, uneori chiar servilă, incapabili de realizări mai deosebite, românii nu sunt resimţiţi în niciun caz ca o ameninţare – cel puţin aşa cum se conturează imaginea lor în gazetele vremii. În aceste condiţii, presa oferă totuşi o serie de informaţii şi analize cu privire la felul de a fi al acestora, la stadiul lor de dezvoltare materială şi intelectuală, dar fără ca acest interes să fie motivat de vreo preocupare sau îngrijorare mai apăsată, de natură politică ori naţională.

O scurtă prezentare de această natură ne oferă articolul „Az oláhokról" („Despre români"), publicat de Somogyi Antal, în anul 1841, în *Nemzeti Társalkodó*. Pornind de la ideea că românii sunt aceia care poartă cea mai mare parte a sarcinilor publice şi oferă cel mai mare număr de recruţi în vederea apărării patriei (desigur, Somogyi se referea strict la situaţia din Transilvania), gazetarul maghiar aprecia în final că respectiva stare de lucruri trebuie curmată, iar românii au dreptul de a fi eliberaţi de sub povara acestor contribuţii apăsătoare. Mai mult decât atât, Somogyi se pronunţa în favoarea abrogării statutului de „toleraţi", conferit românilor de

codurile de legi medievale, şi cerea transformarea acestora în cetăţeni cu drepturi egale cu maghiarii71.

Pe lângă liberalismul pe care îl evidenţiază aceste puncte de vedere, consideraţiile lui Somogyi ilustrează clişeul compasiunii maghiarilor faţă de românii pe nedrept oprimaţi, a căror situaţie trebuie imediat remediată prin aplicarea reformelor. Programul de modernizare imaginat de opoziţia liberală putea fi validat în modul cel mai grăitor tocmai prin capacitatea lui de a rezolva până şi problemele acestei categorii atât de urgisite a populaţiei Ungariei sau Transilvaniei.

Mult mai pe larg sunt evidenţiate toate aceste aspecte într-un şir de articole publicate în vara lui 1842 în *Pesti Hírlap*, sub semnătura „A.B.”, articole care ne oferă o analiză amănunţită a situaţiei fiecărei naţionalităţi din Ungaria72. Românii nu scapă nici ei atenţiei jurnalistului maghiar, mai ales că aceştia reprezintă, după spusele sale, „cea mai numeroasă categorie naţională din ţara noastră, după slavi”. Românii sunt prezentaţi cititorilor gazetei kossuthiste drept „o rasă care pe timpuri a avut momente istorice frumoase”. Ei locuiesc din Bucovina şi până la hotarele cu Turcia, în toată partea răsăriteană a ţării noastre, precum şi în toate comitatele, scaunele şi districtele Ardealului, în afara scaunelor secuieşti73.

Gazetarul insistă mult asupra ideii că românii ar fi fost oprimaţi secole de-a rândul de către maghiari, dar, cu toate acestea, ei nu s-au revoltat

niciodată împotriva maghiarilor ca naţiune. Chiar şi răscoala lui Horea („evenimentele îngrozitoare din Ardeal din anii 1783-1784”) nu a avut o coloratură naţională, ci doar una socială, fiind asemănătoare, din acest punct de vedere, mişcării lui Gheorghe Doja74.

„A.B” dezvoltă în continuare tema compătimirii soartei vitrege a românilor, deplângând nepăsarea dovedită de maghiari faţă de acest popor sărman. Retorica sa pune în evidenţă o serie de concluzii politice extrem de subtile. Cu tot tratamentul vitreg suferit din partea opresorilor lor, românii s-au dovedit loiali maghiarilor de-a lungul istoriei, ceea ce probează încă o dată necesitatea transformării prin reforme liberale a acestei situaţii, precum şi faptul că o atare politică este justificată din punct de vedere moral şi realistă. Pentru a demonstra caracterul realist al programului reformator, jurnalistul ţine să arate că românii au capacitatea de a fi beneficiarii reali ai unor asemenea reforme îndrăzneţe, fără ca atari schimbări profunde, oferite unei populaţii înapoiate, să scape de sub control şi să provoace tulburările sociale al căror pericol este acuzat de moderaţi şi de conservatori:

Românimea – scrie „A.B.” – este poporul căruia naţiunea noastră nu i-a acordat aproape nicio atenţie. *Nota bene*, acest popor este de religie răsăriteană şi noi ştim ce cătuşă puternică este religia la popoarele creştine răsăritene, ce instrument de vrajă, prin care Rusia şi-a asigurat influenţa şi protectoratul în întregul Răsărit, precum şi extinderea nemaiauzit de rapidă a

imperiului său. Iar acest popor, cu o limbă minunată de rezonanţă italiană, de când se află sub stăpânire maghiară încă nu a avut parte de zile senine. Românii au suportat şi suportă şi acum, cu o resemnare religioasă, oprimarea îndelungată şi miile de sarcini pe care în afară de ei nu le-a mai cunoscut niciun alt popor din Ungaria. Odinioară, românii şi-au vărsat sângele sub steagurile noastre comune, pentru o patrie şi o constituţie care apoi i-a exclus de la drepturi. Maghiarii au ridicat împreună cu ei acele monumente care marchează astăzi punctele culminante ale istoriei lor, iar bătălia de la Câmpia Pâinii – o bătălie cum nu prea a mai fost alta în istorie şi fără de care poate şi steaua strălucitoare a lui Matia Corvinul al nostru ar fi apus în faţa Semilunii – este cel mai frumos monument comemorativ al fidelităţii şi al vitejiei româneşti75.

Pornind de la aceste date, jurnalistul îşi exprimă în continuare regretul pentru „decăderea morală şi spirituală” de astăzi a românilor, precum şi pentru faptul că „aceste însuşiri deosebite ale lor au dispărut”. În zilele noastre, în lipsa bunăstării, românii îşi caută refugiul doar în religia şi în superstiţiile lor. Gazetarul ţine însă să sublinieze că pentru toată această „prostire şi sărăcire intelectuală”, care a generat apoi şi numeroasele prejudecăţi ale maghiarilor faţă de români, responsabilă este „însăşi nobilimea maghiară”, oprimarea seculară exercitată de aceasta.

În cuprinsul articolului său, „A.B.” efectua şi o comparaţie între starea românilor din Ungaria şi

a celor din Transilvania, fiind de părere că ungurenii se bucură de condiţii sociale şi materiale mult mai bune decât cele ale românilor din Ardeal, provincie în care „ideea reglementării raporturilor urbariale se conturează atât de greu”. Gazetarul considera că aceste reglementări trebuie introduse fără întârziere, dacă maghiarii nu vor ca românii ardeleni să graviteze spre „naţiunea română din Moldova şi Ţara Românească, aflată sub protectorat rusesc”, o naţiune care „a înregistrat şi până acum o evoluţie remarcabilă”.

În final, jurnalistul maghiar sublinia şi faptul că „asemenea simpatii faţă de românii din Moldova şi Muntenia nu se arată încă la românii noştri”, dar pentru ca ele să nu apară nici pe viitor, maghiarii trebuie să ia măsuri urgente de civilizare şi ridicare culturală a românilor, prin înfiinţarea de şcoli naţionale şi prin „reforme civile moderne”. „Românii – concluzionează articolul său – trebuie legaţi cu lanţul blând al umanităţii de interesele noastre, care sunt şi interesele lor”76.

Altă analiză amplă consacrată problematicii româneşti şi publicată în presa epocii îi aparţinea ardeleanului Jakab Elek, un tânăr cu vederi liberale care va deveni, mai târziu, unul dintre cei mai importanţi istorici ai Transilvaniei. Sub titlul *Oláhügy* (*Cauza românească*), Jakab publica în anul 1846 un şir de articole consacrate românilor ardeleni, apărute în *Nemzeti Társalkodó* (suplimentul gazetei liberale clujene *Erdélyi Híradó*), sub semnătura „Székely”77. Jakab aborda istoria şi situaţia actuală a românilor, precum şi

principalele trăsături de caracterologie etnică atribuite românilor din Transilvania.

În conformitate cu omniprezentul clişeu al „victimizării” românilor de către maghiari, temă care legitima introducerea reformelor dorite de liberali, Jakab pleca în articolul său de la constatarea că „situaţia actuală a românilor este tristă şi trebuie să o îmbunătăţim cât mai curând posibil”. Românii ardeleni, în calitatea lor de iobagi, sunt lipsiţi de libertate personală şi de aici izvorăşte ignoranţa lor cutremurătoare, datorită căreia pot fi influenţaţi şi amăgiţi atât de uşor.

Jurnalistul maghiar propunea o serie de soluţii concrete pentru îmbunătăţirea situaţiei românilor, cum ar fi: desfiinţarea iobăgiei, garantarea dreptului lor de a cumpăra proprietăţi funciare şi de a ocupa funcţii publice, atât pe Pământul Crăiesc, cât şi în comitate; recunoaşterea egalităţii religioase a românilor şi asigurarea unui statut similar cu cel al preoţilor celorlalte confesiuni pentru clerul român; introducerea impozitului progresiv pe venit şi repartizarea echitabilă a sarcinilor publice; înfiinţarea de şcoli populare româneşti; rezolvarea situaţiei românilor de pe Pământul Crăiesc şi încetarea tuturor „umilirilor” la adresa acestora. Jakab era convins că în urma introducerii acestor măsuri românii aveau să realizeze că „patria maghiară este şi pentru ei o mamă bună, şi nu una vitregă”78.

Pe de altă parte, se observă că programul său coincidea în mare măsură cu revendicările româneşti din epocă, aşa cum apăreau ele, de

exemplu, în petiţiile episcopilor ardeleni79. Chiar şi în problema spinoasă a limbii, Jakab era de acord cu sprijinirea învăţământului popular în limba maternă, pentru că numai pe această cale era posibilă ridicarea culturală mult-dorită a românilor.

Jakab alocă un spaţiu extins argumentelor care motivează necesitatea îmbunătăţirii situaţiei românilor. Apropiindu-se şi din acest punct de vedere de modul în care românii înşişi îşi argumentau cererile, Jakab subliniază importanţa contribuţiei pe care o aduc românii la suportarea sarcinilor publice şi la apărarea ţării. „Şi românii – scrie el – sunt fiii acestei ţări", mai mult decât atât, „ei sunt cei care veghează asupra liniştii acesteia şi cei care au lucrat secole de-a rândul cea mai mare parte a pământurilor ei". Într-un mod similar cu opiniile exprimate de autorul articolului publicat în vara lui 1842 în *Pesti Hírlap*, Jakab insistă şi el asupra faptului că „Transilvania nu are de mulţumit niciunui alt popor atât de mult ca românilor, pentru că nimeni în ţară nu se află într-o situaţie atât de grea ca aceştia", respectiv nu contribuie atât de mult la binele comun. „Ei au fost de la bun început slujitorii noştri fideli, împotrivindu-ni-se doar atunci când nu şi-au mai putut suporta oprimarea, aşa cum s-a întâmplat în 1437, 1514 şi 1784."80

Motivarea pe considerente sociale a răzvrătirilor româneşti, atât de sever judecate în imaginarul istoriografic maghiar tradiţional, mai mult decât atât, justificarea acestora, ca replici îndreptăţite provocate de oprimarea la care erau

supuşi, reprezintă idei care indică o perspectivă extrem de favorabilă la adresa românilor din partea lui Jakab. Ideile sale liberale şi democratice aveau darul de a reconfigura o serie de imagini şi atitudini critice, tradiţionale, asumate faţă de români în epocile premoderne.

Unul dintre obiectivele pe care şi le propune Jakab în articolul său este acela de „a respinge şi de a explica” prejudecăţile maghiarilor cu privire la români, mecanismele care au determinat producerea acestora. Printre trăsăturile pe care maghiarii le atribuiau românilor, conform spuselor lui Jakab, se numărau următoarele: aceştia sunt „leneşi şi gospodari nepricepuţi”, „beţivi, răzbunători şi incendiatori”, „hoţi şi criminali”, „linguşitori, prefăcuţi, perfizi”, „bigoţi şi imaturi din punct de vedere politic”; în cazul în care ar beneficia de prevederile unor reforme, românii „vor abuza de drepturile primite”, iar faţă de maghiari sunt „reticenţi” şi plini de resentimente81.

Jurnalistul ardelean încearcă să demonstreze că aceste însuşiri stereotipe atribuite românilor sunt rodul unei înţelegeri neadecvate a comportamentului lor de către maghiari şi că ele nu pot să fundamenteze în niciun caz o culpabilizare globală a acestora sau asumarea unei atitudini defavorabile faţă de români. Astfel, în ceea ce priveşte bigotismul şi lipsa de maturitate politică manifestate de români, Jakab este de părere că acordarea de drepturi cetăţeneşti acestei populaţii ar avea drept rezultat tocmai eliminarea superstiţiilor şi mentalităţilor

înapoiate din rândurile românilor82. Respectivele trăsături negative sunt pricinuite de cauze exterioare, care trebuie înlăturate, situaţie în care românii vor dovedi că şi ei sunt capabili să păşească pe calea progresului.

Referindu-se la altă învinuire adusă românilor, potrivit căreia aceştia ar abuza de drepturile pe care le-ar primi în eventualitatea unor reforme, deoarece sunt motivaţi de resentimente puternice faţă de maghiari, Jakab îşi propune să explice o serie de acţiuni ale românilor, considerate în mod greşit antimaghiare. Astfel, opţiunea românilor de a vorbi între ei româneşte, de a publica gazete în limba română, de a-şi folosi limba maternă în cadrul familiei, al bisericii sau al şcolii este considerată de jurnalistul maghiar una perfect îndreptăţită. Ea este „dorinţa cea mai firească, provenită dintr-un bun instinct politic al acestora”, care îi îndeamnă să-şi conserve caracteristicile naţionale, căci până şi iarba, florile, copacii sau animalele fără raţiune doresc să-şi perpetueze specia, or, atunci de ce să ne mai mirăm de existenţa unei asemenea tendinţe la nişte fiinţe raţionale?83

Spre deosebire de alţi intelectuali maghiari ai vremii, mai puţin familiarizaţi cu problemele specifice ale mediului românesc, Jakab admite nu numai împrejurarea că românii îşi folosesc limba maternă în viaţa privată, ceea ce era de la sine înţeles, dar consideră că şi alte forme de manifestare ale vieţii naţionale, cum ar fi cultivarea identităţii lingvistice prin şcoală sau cultura scrisă, sunt tot atât de justificate. Mai mult

decât atât, ceea ce este, desigur, lucrul cel mai important din punctul de vedere al argumentaţiei lui Jakab, aceste manifestări, crede el, nu dăunează intereselor maghiare, iar obiectivele politico-naţionale ale Ungariei se pot armoniza foarte bine cu respectivele tendinţe ale românilor.

Ca expresie a realismului cu care surprinde prezenţa manifestărilor naţionale în rândul românilor, Jakab îi ironizează pe acei conaţionali ai săi care „nutresc speranţe deşarte în legătură cu viitorul naţiunii române”, crezând cu naivitate că românii se vor lepăda în cel mai scurt timp de naţionalitatea lor şi „vor deveni cu toţii, trup şi suflet, maghiari veritabili precum Árpád sau Kölcsey.

În finalul articolului său, jurnalistul ardelean îşi exprimă încrederea în viitorul coexistenţei românilor în cadrul construcţiei politice maghiare, chiar şi în condiţiile în care aceştia nu îşi vor pierde identitatea lingvistică şi culturală. „Eu nu mă amăgesc cu asemenea speranţe naive” – scrie Jakab, referindu-se la iluziile partizanilor maghiarizării totale şi rapide, care nu înţeleg că aspiraţiile naţionale ale românilor există cu adevărat şi că ele trebuie acceptate şi conciliate cu obiectivele politico-naţionale maghiare:

Eu presupun şi cred doar atât, că românii mai inteligenţi vor înţelege că nu le putem acorda autonomie şi nu le putem recunoaşte naţiunea din punct de vedere politic.

În Ungaria nu puteau exista mai multe naţiuni politice, deoarece „Transilvania nu este Statele Unite ale Americii, noi nu suntem state

federative”. Pretenţiile politico-naţionale ale altor popoare din Ungaria, cum ar fi saşii sau slavii, nu puteau conduce decât la zădărnicirea procesului general de modernizare a întregii ţări.

În ceea ce priveşte poziţia românilor în această chestiune, Jakab se arăta mult mai optimist, fiind convins că românii sunt de acord de pe acum cu rolul pe care trebuie să îl joace limba maghiară în viaţa publică, în calitatea ei de liant al naţiunii politice maghiare şi de expresie a caracterului unitar al statului: „Românii – scrie jurnalistul maghiar – consideră şi astăzi o mândrie să fie numiţi maghiari. Ei vorbesc cu bucurie ungureşte, conversează cu plăcere cu maghiarii, ba chiar au şi încredere în aceştia”. Populaţia de rând îi imită pe maghiari în privinţa portului, „dar cei cu studii înalte vorbesc deja şi cu părinţii lor în limba maghiară şi se adaptează la obiceiurile noastre. Funcţionarii români îi apreciază foarte mult pe colegii lor maghiari şi doresc, pe bună dreptate, să fie consideraţi maghiari. Mulţi români se bucură sincer de progresele realizate de patria noastră şi se întristează în faţa necazurilor acesteia. Românii respectă sărbătorile naţiunii maghiare, frecventează teatrele ungureşti, urmăresc cu atenţie realizările savanţilor şi literaţilor maghiari, sunt mândri de marii bărbaţi ai acestei naţii”. Pe baza acestor argumente, Jakab aprecia că speranţele sale cu privire la buna convieţuire a celor două popoare sunt absolut justificate, încheindu-şi articolul cu o exclamaţie patetică, extrem de semnificativă pentru concepţia sa cu privire la tipul de stat şi de naţiune pe care îl

considera cel mai potrivit pentru Ungaria:

Dumnezeu al popoarelor, ajută-mă să apuc ziua marii sărbători a patriei maghiare: înfăptuirea vastei uniuni a popoarelor de limbi diferite din ţara noastră!84

Şi în cazul lui Jakab, optimismul cu privire la atitudinea favorabilă a românilor faţă de maghiari servea în primul rând ca argument în disputa politică purtată cu cei care erau împotriva reformelor. Pe de altă parte, în planul ideilor politice, Jakab este adeptul convins al unei naţiuni unice în Ungaria, adică a unei naţiuni întemeiate pe comunitatea de interese, de drepturi şi obligaţii a cetăţenilor săi, chiar dacă recunoaşte şi faptul că identităţile lingvistice, de factură herderiană, reprezintă factori de coeziune socială foarte puternici pentru cetăţenii de etnii diferite din cuprinsul Ungariei. Idealul lui Jakab, ca şi al altor ideologi maghiari ai vremii, era acela de a concilia un model de stat şi de naţiune de factură franceză, voluntaristă, cu aspiraţiile etnico-naţionale de tip organicist, herderian, pe care le nutreau toate popoarele Ungariei, începând cu maghiarii înşişi. Dar, după toate probabilităţile, aceasta era o sarcină aproape imposibilă, pe care revoluţia, cu ambiţiile ei utopice de a rezolva totul peste noapte, se va dovedi cel mai puţin capabilă să o realizeze.

Atitudinile şi ideile profesate de Jakab Elek în raport cu problema românească, între care se numără extinderea drepturilor politice şi sociale liberale asupra acestora, combaterea prejudecăţilor maghiare faţă de români, precum şi

acceptarea şi chiar justificarea tendinţei lor de conservare a identităţii etnico-lingvistice, au fost foarte bine primite în mediul românesc85. Articolele sale vor fi preluate şi în presa munteană, iar George Bariţ le va comenta pe larg, scriind în termeni elogioşi despre ele:

Niciodată condei de român n-a putut scrie cu interes mai mare, nici a putut zugrăvi ticăloşia şi toate năpăstuirile românilor cu vioiciune mai multă decât *Erdélyi Híradó* astă dată86.

Alt material de mai mare amploare consacrat chestiunii românilor era cel publicat în anul 1847 de către Bilaki Móric, sub forma unui serial alcătuit din trei părţi, apărut în revista clujeană *Vasárnapi Újság87*. În articolul său intitulat „Szózat a nemzethez" („Cuvânt către naţiune"), Bilaki dezbătea trei probleme importante: situaţia limbii maghiare şi stadiul maghiarizării, starea maghiarilor din Ţara Românească şi Moldova, chestiunea românilor din Transilvania.

Bilaki era preocupat în primul rând de problema răspândirii limbii maghiare şi a maghiarizării popoarelor din Ungaria şi Transilvania. Interesul gazetarului era motivat, fără îndoială, de lucrările dietei ardelene din 1847, dietă în cadrul căreia se discuta şi chestiunea impunerii limbii maghiare în diferite domenii ale vieţii politice şi culturale88. Spre deosebire de Jakab Elek, care se arăta extrem de optimist, cu un an înainte, în privinţa progreselor limbii maghiare în Transilvania, Bilaki nu îşi ascunde îngrijorarea faţă de ceea ce considera a fi „scăderea treptată a numărului maghiarilor în

propria lor ţară”. El este convins că poziţia maghiarilor în întreaga regiune este supusă unor ameninţări extrem de grave:

Maghiarii stau singuri în mijlocul Europei, ei nu sunt autohtoni în acest spaţiu, dimpotrivă, sunt venetici, fiind înconjuraţi în cea mai mare parte de popoare care se înrudesc. Dinspre nord şi sud maghiarii sunt înconjuraţi de slavi şi români, care se înmulţesc atât de rapid, iar în vest se află germanii. Maghiarii sunt amestecaţi cu aceste rase chiar şi în interiorul propriei ţări, neputând să dobândească, nici după lupte milenare, o patrie care să fie numai a lor şi în care să nu fie nevoiţi să ţină cont tot timpul de elementele străine. Maghiarii i-au întâmpinat frăţeşte pe străinii care s-au mutat aici, dar au neglijat să facă din ei maghiari89.

Bilaki este de părere că, în prezent, această neglijenţă e responsabilă pentru faptul că slovacul din Ungaria îşi spune slovac, iar românul din Ardeal îşi spune român, spre deosebire de situaţia germanului din Alsacia, despre care spunem că este francez, fiindcă el însuşi îşi zice francez. Este adevărat – admite în continuare gazetarul maghiar – că naţiunea noastră câştigă zilnic câte un român dornic să înveţe, câte un german mai deştept sau vreun armean, dar ce înseamnă acest lucru faţă de marea masă a românilor?90

În partea a doua a articolului său, Bilaki Móric îşi continuă lamentaţiile cu privire la decadenţa numerică a maghiarimii, timorat de obsesia încercuirii. El deplânge din nou faptul că „regii şi principii noştri i-au primit pe români în

rândurile celor privilegiaţi, dar nu au luat nicio măsură pentru a-i transforma în maghiari”91. Este extrem de semnificativ, pentru caracterul relativ şi discutabil al acestor obsesii de la nivelul imaginarului social, faptul că intelectualii români deplângeau în aceeaşi perioadă exact scenariul invers celui imaginat de Bilaki: românii sunt cei care s-au înstrăinat de-a lungul veacurilor în rândurile maghiarilor, iar principii care i-au înnobilat au făcut-o tocmai pentru a-i deznaţionaliza92.

Jurnalistul maghiar subliniază greutăţile nemeritate cu care se confruntă naţiunea maghiară în propria ei ţară: pe de o parte, maghiarii sunt siliţi să folosească limba latină într-o serie întreagă de domenii ale vieţii publice, dar pe de altă parte tot ei sunt acuzaţi că vor să impună limba maghiară cu forţa. În ceea ce priveşte introducerea maghiarei ca limbă oficială în Transilvania, Bilaki apreciază că această revendicare a naţiunii sale este una legală şi consecventă. Din partea celor care locuiesc pe pământ unguresc şi beneficiază de bunurile acestuia putem să pretindem măcar atât: să cunoască limba maghiară, fără a-şi neglija limbile proprii93.

Bilaki abordează în această parte a articolului său şi problemele specifice ale românilor din Transilvania, arătându-se mai apropiat de aceştia atunci când invocă greutăţile pe care au fost nevoiţi să le îndure românii de-a lungul veacurilor, în conformitate cu aceleaşi clişee pe care le-am întâlnit şi la autorii analizaţi anterior:

În ţara noastră, românii suportă robia de 909 ani [sic] şi în atâtea secole doar o singură dată au avut o izbucnire sălbatică în vederea obţinerii unui statut independent [este vorba, probabil, despre răscoala din 1784]. De cele mai multe ori însă, în toată perioada vitregă a acestor veacuri, ei au luptat alături de noi şi pentru noi, pentru constituţia noastră, o constituţie care pe ei nu îi apără nici în cea mai mică măsură. Iar împrejurarea că până acum nu ne-au devenit fraţi adevăraţi este cauzată doar de neglijenţa noastră în raport cu problemele lor94.

În final, jurnalistul se referă la sarcinile care stau în faţa maghiarilor ardeleni în vederea fortificării lor naţionale. Deşi tonul său la adresa românilor este mai rezervat în comparaţie cu cel al lui Jakab, şi el este de părere că în Transilvania, unde „numai ţiganii nu cugetă la un statut naţional aparte”, nu este posibilă înfăptuirea unei maghiarizări generale, maghiarii de aici trebuind să se limiteze la dreptul de a-şi folosi limba pe întreg teritoriul provinciei. Ca măsuri de promovare a elementului maghiar, Bilaki propunea ca limba maghiară să fie învăţată încă din şcoli şi din grădiniţe, dar insista ca acest lucru să nu se facă în mod forţat. Acordarea drepturilor cetăţeneşti, precum şi deţinerea de funcţii şi proprietăţi de către nemaghiari ar putea fi condiţionate, de asemenea, de cunoaşterea limbii maghiare, ba chiar şi de maghiarizarea numelor celor în cauză. Totodată, Bilaki propovăduia şi ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria95.

În ceea ce îi priveşte pe români, gazetarul

propunea înfiinţarea unui seminar ortodox, dar al cărui sediu să nu fie fixat la Sibiu, deoarece acolo ar exista o puternică atmosferă antimaghiară. Bilaki făcea aici aluzie nu doar la cercurile episcopale ortodoxe, ci şi la saşii care constituiau principalul adversar al nobilimii liberale din Dietă. Îmbunătăţirea educaţiei clerului neunit era necesară datorită faptului că românii ortodocşi, afirmă Bilaki, „au doi Dumnezei. Unul este cel ceresc, iar celălalt este cel pământean, de lângă Oceanul Îngheţat”. Ataşamentul românilor faţă de ţarul Rusiei este stimulat de preoţimea ignorantă, care îşi însuşeşte cunoştinţele în abia şase luni şi totuşi izbuteşte să acrediteze în rândurile ascultătorilor neştiutori convingerea că ar avea de-a face cu cine ştie ce doctori învăţaţi.

În aceste condiţii, este absolut necesară pregătirea unor „preoţi neuniţi adevăraţi”, pe cheltuiala statului, preoţi care să fie la fel de bine educaţi ca şi „preoţii noştri uniţi”. Preoţimea română trebuie legată de „interesele constituţionale maghiare”, aşa după cum toţi românii, în general, „trebuie să fie cetăţenii unui stat constituţional liber”. Dacă toate aceste lucruri vor fi realizate, atunci românii nu îşi vor mai întoarce privirile spre „lumina de la Nord”, adică înspre Imperiul Rus96.

Este semnificativ faptul că, în condiţiile în care românii nu sunt creditaţi ca o ameninţare serioasă prin ceea ce reprezintă ei înşişi, pot constitui totuşi un pericol pentru maghiari, după cum subliniază Bilaki, datorită afinităţii pe care ar avea-o faţă de principalii inamici demonizaţi de

ideologii maghiari, colosul rus şi ameninţarea slavă.

4.3. Autori români în gazetele maghiare; imaginea Principatelor Dunărene

După cum am văzut, periodicele maghiare ardelene, *Erdélyi Híradó* sau *Vasárnapi Újság*, acordă, după cum era şi firesc, o atenţie mai susţinută problemelor românilor din Transilvania şi Ungaria. De multe ori, în paginile acestor gazete apar şi semnături româneşti, cum ar fi cele aparţinând lui Iosif Many, George Bariţ, Alexandru Bohăţel, Ioan Rusu sau Simion Bărnuţiu97. Subiectele abordate de aceştia în anii ’40 se refereau de regulă la viaţa naţional-culturală a Blajului sau la disputele politice din jurul procesului lemenian. Prezenţa unor puncte de vedere româneşti în publicaţiile respective era posibilă şi datorită orientării liberale, deschisă spre opinii diverse, promovată de aceste gazete. În celălalt periodic clujean, *Múlt és Jelen*, aristocratic şi conservator, nu am depistat semnături româneşti în această perioadă.

Gazetele clujene ofereau tot acum cititorilor maghiari şi un material destul de bogat referitor la Principatele Dunărene, la viaţa politică a acestora. Interesul în cauză era motivat, evident, de împrejurarea că statele respective erau vecinii nemijlociţi ai Ardealului, ca şi de implicarea lor în jocul diplomatic al marilor puteri pe marginea chestiunii orientale.

Un eşantion reprezentativ pentru felul în care se contura imaginea Principatelor Române în rândurile publicului maghiar al vremii îl oferă

articolele publicate în *Erdélyi Híradó* chiar de către un român ardelean, profesorul blăjean Iosif Many98. Pe parcursul anilor ’40, Many girează în gazeta clujeană o rubrică dedicată principatelor, schiţând în articolele sale o reprezentare complexă şi bogată în amănunte a celor două state româneşti.

Sub aspect tematic, articolele lui Many abordau în primul rând progresele materiale, economice, instituţionale sau edilitare înregistrate la Iaşi şi la Bucureşti, acreditând astfel imaginea unei regiuni aflate în plin proces de modernizare. Evenimentele legate de construirea noului port al Brăilei, modernizarea reţelei rutiere, prospecţiunile miniere, navigaţia fluvială, amenajarea parcurilor publice şi aducţiunea apei, edificarea unor clădiri de utilitate publică, emanciparea ţiganilor sau sporirea efectivelor armatei ocupă un loc important în aceste articole, scoţând în evidenţă elementele de civilizaţie care, după părerea lui Many, schimbau înfăţişarea principatelor în anii domniilor regulamentare.

Atenţia acordată acestor aspecte de Iosif Many evidenţiază o viziune modernă asupra progresului societăţii, în versiunea ideologică a unui conservatorism luminat. Ea vine în prelungirea gândirii iluministe şi pune accent pe reformele de ordin material şi civilizator, concepute într-un spirit evoluţionist, care să excludă zguduirile interne şi să dea un fond solid viitoarelor transformări politico-sociale. Astfel, enumerând o serie de proiecte de acest gen, Many comentează:

Într-adevăr, Ţara Românească are o deosebită nevoie de perfecţionări materiale, lucru care nu este înţeles însă de toţi, motiv pentru care multora le place mai degrabă să-şi piardă timpul cu iluzii politice decât să întindă mâini de ajutor guvernului în vederea înfiinţării acelor întreprinderi de la care se aşteaptă un avantaj sigur pentru ţară99.

În altă parte, în acelaşi spirit, el apreciază elogios eforturile principelui Bibescu:

În ceea ce îl priveşte pe domnitorul Bibescu, el doreşte din toată inima fericirea ţării sale şi s-a apucat deja să întreprindă o mulţime de ameliorări, deşi până acum numai de ordin material, deoarece, după cum am aflat, domnitorul porneşte de la principiul potrivit căruia un popor exploatat trebuie în primul rând să primească hrană, îmbrăcăminte şi adăpost împotriva vitregiilor naturii, să-i fie asigurată bunăstarea, pentru ca în acest fel să dobândească aplecare spre cultivarea raţiunii şi mai ales a moralei. La toate acestea trebuie adăugat şi faptul că nu se poate înfăptui totul dintr-odată100.

Asemenea formulări, care la data respectivă erau considerate liberale, se înscriau de fapt pe coordonatele unei gândiri reformiste, moderate, ale unui conservatorism progresist.

Aspectele întâlnite cel mai frecvent în articolele lui Iosif Many se referă la viaţa politică din principate. Rubrica din *Erdélyi Híradó* ne arată că ziaristul nostru era foarte bine familiarizat cu acest subiect, după cum mărturiseşte singur la un moment dat:

Dumneavoastră ştiţi bine că eu întreprind explorări pasionate în ceea ce priveşte interesele noastre şi că analizez necontenit raporturile politice şi sociale care se dezvoltă în Ţara Românească şi Moldova, despre care noi, ca ardeleni, dispunem de cunoştinţe foarte pe dos101.

În acest spirit, el va trimite relatări amănunţite despre subiecte cum erau afacerea Trandafilov, disputa dintre principele Bibescu şi Adunarea Obştească, raporturile principatelor cu puterea protectoare etc.

În general, simpatia lui Many se îndreaptă către politica domnitorului Bibescu, pe linia gândirii reformiste de care aminteam anterior. Totuşi, ziaristul se străduieşte şi reuşeşte în bună măsură să fie imparţial, după cum ţine adeseori să afirme:

La ora actuală, în Ţara Românească există o mare fierbere împotriva guvernului de acum. Dar noi, situaţi deasupra tuturor intereselor, să fim drepţi şi să judecăm lucrurile într-un mod lipsit de pasiuni102.

Many are de altfel numeroase cuvinte de laudă la adresa instituţiilor politice din principate, aşa cum au fost ele statuate prin Regulamentul Organic. Meritul principal pe care îl găseşte sistemului politic de acolo rezidă în ceea ce Many crede a fi parlamentarismul acestuia, în faptul că se pot purta discuţii contradictorii şi că există o opoziţie care să echilibreze executivul. Deşi, după cum aminteam, de obicei ia apărarea politicii guvernamentale, Many înţelege perfect

necesitatea existenţei unei opoziţii puternice, aducând un adevărat elogiu pluralismului politic:

Da, într-adevăr, avem opoziţie, dar o avem în faţa ochilor, şi nu în spatele nostru, opoziţie care îşi afirmă opiniile în mod liber, şi nu cum o făcea mai înainte, când sub mantia linguşelii vărsa în mod perfid otrava calomniei. Fiecare ţară constituţională are, într-o măsură mai mare sau mai mică, opoziţie. Dacă opoziţia noastră apără, în Adunarea Obştească, cu întreaga sa energie, drepturile poporului şi ale ţării acolo unde le vede atacate, ea nu face altceva decât să-şi îndeplinească datoria sfântă pe care şi-a asumat-o103.

Many este adeptul hotărât al unei instituţii reprezentative cum era Adunarea Obştească şi, în conformitate cu spiritul istorist al vremii, îi găseşte antecedente în timp:

Piatra de temelie a Adunării Obşteşti a fost pusă încă la cel de-al doilea descălecat al Principatelor, iar originea ei poate fi căutată la romani. Oare nu existau, încă înainte de 1827, înainte de a se fi putut visa măcar despre *réglement organique*, Adunări Obşteşti în capitalele Principatelor104?

O asemenea argumentaţie îi oferă justificări pentru o concluzie de ordin general, privitoare la valabilitatea sistemului politic din principate:

Aşadar, părerile conform cărora românii de aici încă nu au ajuns în postura de a folosi cum se cuvine instituţiile reprezentative sunt păreri deşarte, din moment ce aceşti români sunt de secole întregi în posesia unor instituţii

asemănătoare105.

O asemenea afirmaţie a lui Many avea menirea de a contrazice în mod explicit opiniile potrivit cărora românii erau lipsiţi de maturitate sau de experienţă politică şi de a susţine că reformele constituţionale puteau fi aplicate şi în cazul acestora.

Se poate afirma, pe baza lecturii unor asemenea texte, că rubrica susţinută de Iosif Many în paginile lui *Erdélyi Híradó* a contribuit într-o măsură importantă la informarea publicului maghiar din Transilvania cu privire la situaţia din principate, conturând o imagine nuanţată şi contracarând clişeele tradiţionale, printr-o informaţie diversă şi bogată.

Printre intelectualii români care au semnat în *Erdélyi Híradó* s-a numărat şi avocatul clujean Alexandru Bohăţel106. Cu toate că nu s-a considerat un renegat, aşa cum era acuzat de numeroşi conaţionali ai săi, Bohăţel a interiorizat foarte bine ideile vehiculate în cultura şi ideologia maghiară a vremii, inclusiv pe cele care făceau trimitere la problematica românească. Avocatul român era cât se poate de ilustrativ pentru acele personaje româneşti descrise de Jakab Elek, care, fără a renunţa la identitatea lor etnico-lingvistică românească, se încadraseră fără probleme în ambianţa culturii maghiare.

Bohăţel va publica în *Erdélyi Híradó* – de care se simţea atras şi datorită faptului că îi împărtăşea convingerile liberale – o serie de articole în care susţinea ideea cultivării limbii maghiare de către români107. Pe această temă, Bohăţel va ajunge

chiar să polemizeze cu *Gazeta de Transilvania* şi îl va îndemna pe George Bariţ să renunţe la instigarea românilor împotriva maghiarilor în chestiunea limbii, acuzându-l că în acest fel nu face altceva decât să susţină interesele saşilor, în disputa lor cu nobilimea liberală maghiară108. Bohăţel îl sfătuia pe Bariţ să-şi folosească influenţa de care se bucura în rândurile conaţionalilor săi pentru ca fiii naţiunii mele să-şi cultive limba ca români, dar să înveţe ungureşte în calitatea lor de cetăţeni ai acestei patrii109.

În mod evident, asemenea opinii puteau fi subscrise oricând de majoritatea jurnaliştilor maghiari care abordau problematica respectivă.

5. Imaginea românilor în presa din timpul revoluţiei

Referirile gazetarilor maghiari cu privire la problematica românească devin tot mai frecvente pe măsură ce ne apropiem de anul 1848. Ele vor cunoaşte o veritabilă explozie în timpul revoluţiei, dacă le comparăm cu rarele menţiuni din perioada anterioară, şi vor conduce la modificarea imaginii românilor, sub impactul evenimentelor dramatice prilejuite de confruntarea directă româno-maghiară.

5.1. Faza paşnică a revoluţiei (martie-august 1848)

Trecând la analiza materialului referitor la români prezent în presa maghiară din timpul revoluţiei, se observă faptul că în primele luni de după izbucnirea acesteia, în martie şi aprilie 1848, trimiterile la problematica naţională nu fac decât să continue dezbaterile de dinainte de 1848,

privitoare la necesitatea impunerii limbii maghiare în întreaga ţară, în scopul edificării unei naţiuni politice unice maghiare.

La scurt timp după aceea, tot mai multe articole încep să atragă atenţia şi asupra nemulţumirilor şi agitaţiilor din rândurile naţionalităţilor, îndreptate împotriva maghiarilor110. Aceste mişcări aveau o dublă sorginte: reacţia reprezentanţilor diferitelor etnii faţă de politica naţională a guvernului maghiar şi nemulţumirile sociale provocate de modul defectuos în care se aplica legislaţia privitoare la eliberarea iobagilor urbariali de servituţile lor faţă de stăpânii de pământ.

În această fază a revoluţiei, gazetarii maghiari ignoră însă, în general, asemenea motivaţii ale agitaţiilor etnice izbucnite în diferite regiuni ale Ungariei, deoarece convingerea generală a opiniei publice cultivate era că revoluţia nu putea să greşească. De aceea, jurnaliştii aveau tendinţa de a explica insuccesele revoluţiei prin identificarea unor ţapi ispăşitori mai credibili. Aşa era cazul Rusiei ţarilor, care este acuzată întotdeauna că ar sta în spatele mişcărilor popoarelor slave, sârbi, croaţi sau slovaci. Astfel, gazeta *Jelenkor* publica în mai 1848 un articol în care citim următoarele:

Planul pe care Rusia l-a pregătit timp de mai multe secole şi pe care noi îl priveam cu mâinile încrucişate pare că începe să se înfăptuiască de pe acum. Colosul de gheaţă consideră că e momentul să-şi extindă dominaţia-i îngrozitoare şi în partea noastră de lume111.

Alt articol din aceeaşi gazetă aprecia că Imperiul Rus este „inamicul nostru principal şi cel mai de temut”112.

Gazetarii maghiari apreciau că politica Rusiei şi „agitaţia panslavistă” pe care ar fi provocat-o aceasta erau responsabile şi pentru frământările din sânul românimii. Dar pe măsură ce relaţiile dintre guvernul maghiar şi dinastie se înrăutăţeau, acestei surse de agitaţie antimaghiară îi va fi alăturată, treptat, încă una, socotită şi mai redutabilă: instigarea şi manipularea ocultă a „camarilei vieneze”.

Astfel, adunarea românilor ardeleni din Duminica Tomii era considerată de un jurnalist care publica în gazeta *Márczius Tizenötödike* un rezultat evident al activităţii agitatorilor aflaţi în serviciul împăratului de la Viena. Aceştia fuseseră trimişi în rândurile românilor pentru a acredita ideea că împăratul doreşte să le acorde toate drepturile, dar este împiedicat în atingerea acestui obiectiv de nobilimea maghiară. Din acest motiv, românii ar plănui o revoltă împotriva nobililor şi „doar celor mai înţelepţi şi mai buni dintre români” li se poate mulţumi pentru faptul că această revoltă nu a izbucnit încă. Autorul articolului considera că înstrăinarea românilor de revoluţia maghiară ar fi regretabilă, nu atât pentru că s-ar teme că aceştia ne-ar stârpi şi ar face din noi o Valahie, ci pentru că nu ar fi plăcut să luptăm cu o naţiune căreia, după ce a fost atât timp oprimată, dorim tocmai să-i acordăm drepturi şi libertate113.

După cum se vede din acest citat, opoziţia

paradoxală a românilor – în calitatea lor de obiect favorit al emancipării – ridica în faţa jurnaliştilor radicali de la *Márczius Tizenötödike* problema crucială a legitimităţii revoluţionare: cum este posibil ca nişte soldaţi ai libertăţii să lupte împotriva unor adversari care îşi caută şi ei libertatea?

Jurnaliştii maghiari, mai ales cei moderaţi, se arată îngrijoraţi încă de pe acum de extinderea frământărilor naţionale, după cum mărturiseşte un articol apărut tot în mai, în *Budapesti Híradó*:

Dacă războiul de faţă s-ar termina cu victoria croaţilor, sârbilor şi românilor răzvrătiţi, aceasta ar însemna instaurarea dominaţiei barbariei în provinciile cucerite. Şi oare care ar fi soarta noastră? Pe aceasta nici nu vreau să o schiţez, căci nu doresc amorţirea inimilor voastre curajoase!114

Pentru a contracara aceste ameninţări, mulţi gazetari solicită guvernului adoptarea unor măsuri viabile, care să reducă tensiunile naţionale din interiorul Ungariei. Ei atrag atenţia asupra faptului că suntem înconjuraţi de trei dintre seminţiile principale ale Europei: de 50 de milioane de slavi, 45 de milioane de germani şi 30 de milioane de români [sic!; probabil erau incluşi aici şi italienii]. Acestea sunt fapte pe care nu le putem schimba şi nici nu le putem ignora în această perioadă a transformărilor noastre115.

În acest caz, jurnalistul de la *Budapesti Híradó* utiliza obsesia încercuirii, amplificată la dimensiuni total nerezonabile, cu scopul de a îndemna la moderaţie. El dorea să arate ce forţe

colosale riscă să trezească şi să ridice revoluţia împotriva maghiarilor.

Unii gazetari radicali, mult mai încrezători în victoria revoluţiei şi în îndreptăţirea acesteia, considerând că toţi aceia care se ridică împotriva ei săvârşesc un act nelegitim şi, în consecinţă, merită să fie pedepsiţi cu severitate, solicită luarea unor măsuri cât mai aspre şi folosirea forţei armate împotriva mişcărilor naţionale116. Alţii sunt adepţii soluţiilor paşnice. Árky Donát, de pildă, care scrie în *Budapesti Híradó*, recomanda guvernului să editeze la Pesta, de două ori pe săptămână, „şase gazete ale poporului", în limbile maghiară, croată, sârbă, germană, slovacă şi română, prin intermediul cărora „să liniştească aceste popoare, să le educe din toate punctele de vedere, să le trezească la realitate şi să le civilizeze". În acelaşi scop s-ar mai putea publica, „din când în când, şi nişte cărţi populare bune, de exemplu calendare pentru ţărani, ieftine, în toate limbile patriei"117. În timp ce radicalii identificau soluţia magică în însăşi revoluţia aptă să doboare orice obstacol prin voinţa şi forţa înarmată a poporului, intelectualii de tradiţie iluministă îşi puneau speranţele într-o altă utopie, aceea a culturii, luminării şi educaţiei, capabile să îndrepte tot atât de categoric societatea omenească.

Dacă situaţia din Ardeal începea să-i neliniştească pe gazetarii maghiari încă din luna mai, în schimb, revendicările românilor din părţile răsăritene ale Ungariei, din Banat sau Crişana, nu întâmpină niciun fel de critică sau rezervă din

partea acestora118. Românii beneficiază în acest sens şi de valorizarea lor tradiţională ca o populaţie loială Ungariei, care nu a ridicat niciodată probleme, ca şi de faptul că revendicările lor sunt îndreptate mai ales împotriva sârbilor, un adversar mult mai periculos al maghiarilor. Atitudinea românilor din această zonă faţă de revoluţia maghiară este comentată favorabil în mai multe publicaţii, iar *Márczius Tizenötödike* acordă spaţiu de exprimare chiar unui român de aici. Articolul respectiv, apărut în luna mai, poartă semnătura „I.Gy.”, ceea ce ne face să presupunem că autorul său este fruntaşul bănăţean Gheorghe Ioanovici („Joánovics György”), unul dintre membrii deputaţiunii desemnate de adunarea de la Lugoj, din 16-17 mai119. Scopul urmărit de gazetă prin publicarea acestui material era acela de a clarifica în faţa publicului maghiar poziţia românilor bănăţeni, eliminând neîncrederea cu care aceştia puteau fi priviţi.

Ioanovici aduce o serie de argumente menite să combată opinia existentă în rândul maghiarilor potrivit căreia, în anumite împrejurări, românii s-ar alia, din motive religioase, mai degrabă cu elementul slav decât cu cel maghiar. Totodată, el formula o serie de deziderate ale românilor, cum ar fi separarea lor de ierarhia religioasă sârbă, folosirea limbii materne în şcoală şi în biserică, precum şi reprezentarea intereselor româneşti în dieta maghiară de către români, şi nu de către sârbi120.

Într-un alt număr al acestei gazete, din data

de 18 mai 1848, un jurnalist maghiar, care semna „Vasadi”, reproducea *Petiţia mai multor reprezentanţi ai locuitorilor români din comitatele Arad, Bihor, Békés, Crasna şi Timiş, aflaţi la Pesta, către guvernul maghiar*. După ce sublinia faptul că „seminţia română a fost întotdeauna cel mai fidel fiu al patriei sale maghiare” şi „un bastion de apărare a Ungariei pe linia Dunării de Jos”, petiţia formula deziderate de genul celor amintite mai sus de către Gheorghe Ioanovici şi încheia cu exprimarea speranţei că noul guvern maghiar va acorda o atenţie mai mare „acestei mari familii româneşti de 1,2 milioane” (autorul se referea în mod evident doar la românii de pe teritoriul Ungariei, lăsându-i pe dinafară pe cei din Ardeal), în comparaţie cu guvernul anterior121.

În pofida agitaţiilor popoarelor nemaghiare, care încep să ia amploare odată cu apropierea verii anului 1848, jurnaliştii maghiari manifestă un optimism cvasiunanim faţă de succesul revoluţiei. Românii nu par să dea nici ei motive de îngrijorare jurnaliştilor maghiari în această perioadă, bucurându-se de o imagine favorabilă, ca o prelungire a celei de dinaintea revoluţiei. Pálffy Albert, redactorul gazetei *Márczius Tizenötödike*, afirma, de exemplu, următoarele:

Poporul român este bun şi fidel, liniştit, blând şi răbdător şi, în pofida oprimării, a rămas cinstit şi nestricat. Maghiarul nu se poate sprijini pe niciuna dintre naţiunile conlocuitoare atât de sigur ca pe ei. Românii sunt atraşi spre ruşi doar prin ritul răsăritean, dar sângele lor este apusean, ei sunt romani122.

Toate clişeele imaginii pozitive a românilor se regăseau în acest fragment, tipic pentru modul în care erau percepuţi ei de maghiari.

După cum era şi firesc, unul dintre subiectele cele mai discutate de jurnaliştii maghiari în primăvara anului 1848 era cel al uniunii Transilvaniei cu Ungaria, revendicare formulată în punctul 12 al programului revoluţionar lansat în luna martie la Pesta123. După cum afirma Csernátoni Lajos, unul dintre colaboratorii principali ai gazetei *Márczius Tizenötödike*, uniunea putea să aducă o serie de avantaje atât Ungariei, cât şi Transilvaniei. Ungaria va câştiga în Ardeal „întărire morală şi economică, o ţară bogată în comori naturale" şi, ceea ce este mai important, „un element maghiar veritabil, neamestecat", în timp ce Ardealul îşi va asigura însăşi existenţa sa naţională, primind un puternic sprijin, în conjunctura în care „casa şubredă a păcii artificiale europene s-a prăbuşit şi din toate direcţiile se aud doar cântece de luptă"124.

Într-o *Proclamaţie* publicată în *Erdélyi Híradó*, Pálffy János insista şi el asupra necesităţii înfăptuirii uniunii, care „Ungariei îi este utilă, dar pentru Ardeal este de-a dreptul o condiţie a supravieţuirii". Pálffy lansează o chemare entuziastă către concetăţenii săi saşi şi români, fiind de părere că aceştia nu trebuie să manifeste nicio rezervă faţă de uniune, deoarece constituţia saşilor acum îşi celebrează marea sărbătoare, deoarece structura şi principiile ei de bază au devenit şi cele ale constituţiei maghiare. Iar rudele noastre române, ca orice ardeleni cinstiţi,

trebuie oricum să considere Budapesta Mecca lor. Ei trebuie să-şi întoarcă faţa către aceasta pentru a putea cunoaşte, înţelege şi preamări Dumnezeul libertăţii adevărate125.

În limbajul retoricii revoluţionare, Pálffy vrea să-şi convingă cititorii că, prin unirea cu Ungaria, toţi ardelenii vor beneficia în aceeaşi măsură de regimul constituţional, de drepturile şi libertăţile proclamate de guvernul maghiar.

Unirea Transilvaniei cu Ungaria este considerată „un mijloc pentru păstrarea libertăţii şi a independenţei" şi de autorul articolului „Egy erdélyinek nyílt szava honfitársaihoz" („Cuvântul deschis al unui ardelean către compatrioţii săi"), apărut în *Budapesti Híradó*. Gazetarul respectiv se arată însă pesimist în ceea ce priveşte reacţia naţionalităţilor din Ardeal în faţa uniunii. El este convins că românii vor fi nemulţumiţi, deoarece uniunea are darul de a nărui proiectele lor de înfăptuire a unei „Dacii". „De ce nu ar putea visa şi românii la o Dacie, când slavii visează la o Slavie?" – se întreabă gazetarul maghiar. Mai mult decât atât, el ţine să lanseze şi un avertisment la adresa românilor:

În ceea ce îi priveşte pe aceşti neo-daci, le reamintesc că secuii mai trăiesc încă. Cei care odinioară au reuşit să salveze Ardealul de Horea şi Cloşca, iar Ungaria de Doja pot şi acum să le salveze de barbarie şi să le păstreze pentru regele maghiar, pentru libertate şi civilizaţie126.

Modul deconcertant în care autorul acestui articol jongla cu datele aproximative ale unei istorii care se cerea actualizată, precum şi

învestirea secuilor cu rolul de păstrători ai esenţei maghiarităţii şi de salvatori ai acesteia în momente de cumpănă prevesteau într-un mod extrem de exact ceea ce avea să se întâmple începând cu toamna anului 1848. Jurnalistul anticipa nu numai în ceea ce priveşte motivaţiile istorice ale acţiunii maghiarilor, dar şi în chestiunea mult-acuzatelor tendinţe pandacice ale românilor, care, înainte de a prinde un minim contur chiar şi în visurile cele mai îndrăzneţe ale liderilor români, traversau deja în voie spaţiul imaginarului maghiar. De acum înainte, ideea refacerii Daciei va deveni una dintre acuzaţiile favorite ale maghiarilor la adresa românilor, putând fi întâlnită mult mai frecvent şi cel mai adesea în mod nejustificat pe buzele celor dintâi.

Revista clujeană *Vasárnapi Újság* va consacra şi ea numeroase articole problemei uniunii127. Autorul editorialului intitulat „Egy pár szó” („Câteva cuvinte”) îşi exprimă nemulţumirea faţă de poziţia adoptată de români în această problemă. În general, autorii ardeleni, precum şi conservatorii şi moderaţii din Ungaria se arată mult mai rezervaţi atunci când discută chestiunea atitudinii naţionalităţilor ardelene faţă de uniune, în comparaţie cu optimismul încrezător al liberalilor revoluţionari sau al radicalilor. Jurnalistul clujean este de părere că „acum, când uniunea şi legile maghiare dau tuturor locuitorilor ţării cele mai depline drepturi civile şi le asigură libertatea individuală şi politică”, românii vin cu revendicări care nu îşi mai au niciun rost. Ei „îşi bat capul şi vor ca şi noi să ni-l batem în legătură

cu chestiunea unei a patra naţiuni, lucru care ar fi cu totul nepractic în aceste vremuri”128. Aglutinând toate argumentele care îi stăteau la îndemână, chiar dacă acestea nu erau deloc compatibile ideologic, gazetarul în cauză construieşte o pledoarie la adresa uniunii greu de contracarat. El critică dorinţa românilor de a fi recunoscuţi ca a patra naţiune în cadrul sistemului constituţional al Transilvaniei atât din perspectiva conservatoare, a celui care apără starea de lucruri existentă şi consideră că sistemul celor trei naţiuni este de ajuns; cât şi dintr-un punct de vedere liberal, potrivit căruia asemenea delimitări nu îşi mai găsesc nicio justificare la ora actuală, într-o societate modernă, alcătuită din cetăţeni egali în drepturi, şi nu din beneficiari ai unor privilegii. De altfel, jurnalistul crede că românii au ajuns să apere asemenea idei doar ca urmare a propagandei interesate lansate în rândurile lor, atât din partea unor „savanţi de cabinet”, a unor „copii fără experienţă” (aluzie probabilă la unii liberali ardeleni, cum era profesorul aiudean Szász Károly), cât şi a unor „agitatori plătiţi”129 de misterioşii duşmani ai cauzei maghiare.

Numărul din 26 mai al gazetei *Márczius Tizenötödike* prezenta şi el un amplu editorial, aparţinând lui Pálffy Albert, consacrat problemei uniunii Ardealului cu Ungaria130. Din acesta reieşea cu claritate opinia liderului radical maghiar potrivit căreia, în înfăptuirea acestui deziderat, rolul hotărâtor nu îl va avea dieta Transilvaniei, care „nu este altceva decât câteva sute de oameni”, ci românimea, care „este

întreaga Transilvanie”. „Guvernul nostru – scrie Pálffy – ar putea înfăptui uniunea şi fără dieta ardeleană, dar fără români nu o va putea face nici dieta, nici guvernul nostru. Să ne gândim numai la ceea ce a făcut poporul în timpul lui Iosif, cum s-a răsculat în masă, cum a vrut să inunde chiar şi Ungaria”. În aceste condiţii, „uniunea Transilvaniei fără consimţământul românilor ar fi o treabă de care să nici nu ne apucăm”. În schimb, „uniunea împreună cu românii ar fi de cel mai mare folos pentru ţara noastră”131.

Bineînţeles, articolul lui Pálffy nu vizează descurajarea cititorilor săi în ceea ce priveşte posibilitatea înfăptuirii uniunii, ci urmăreşte doar să aplice o lovitură aristocraţilor şi privilegiaţilor ardeleni, „reacţionari” priviţi cu neîncredere de gazetarul radical. Din această perspectivă, românii – care, de fapt, spune Pálffy, nu se împotrivesc uniunii – apar într-o lumină mai favorabilă, deoarece ei reprezintă „poporul” idolatrizat de revoluţionari, în opoziţie cu aristocraţii ardeleni, care, deşi sunt maghiari, aduc deservicii revoluţiei, prin conduita lor politică egoistă, de clasă. Desigur, o asemenea poziţie nu reprezenta decât o extravaganţă ideologică, în contextul raportului concret de forţe de pe teren, deoarece toată lumea era conştientă de rolul indispensabil pe care îl juca elita Transilvaniei, marea aristocraţie de aici, cu toate păcatele ei istorice, în conservarea caracterului maghiar al Ardealului.

Pálffy arată că românii nu se împotrivesc uniunii decât pentru că sunt minţiţi, induşi în

eroare de adversarii cauzei maghiare. „Ei se tem că vor fi înşelaţi, atâta vreme cât domnii nici nu au făcut niciodată altceva decât să-i înşele.” Lipsa de informaţie a românilor cu privire la adevăratele scopuri ale revoluţiei maghiare este singura cauză a atitudinii lor rezervate, situaţie care poate fi însă remediată:

Dacă guvernul nostru s-ar fi apucat cu puţin timp în urmă să aducă la cunoştinţa populaţiei din Transilvania că la Pesta maghiarii au un guvern propriu şi un parlament propriu, care vor să dăruiască tuturor popoarelor ce se alătură maghiarilor libertate şi eliberarea din iobăgie, acum ar trebui să ne temem de mai puţin rău.

Din aceste motive, Pálffy solicită guvernului să întreprindă eforturi pentru câştigarea încrederii şi simpatiei românilor, prin măsuri cum ar fi ajutorarea intelectualilor români şi mai ales a preoţimii, în care poporul „are tot atâta încredere ca şi în Evanghelie”132.

La începutul verii, gazetele maghiare vor prezenta o serie de relatări destul de amănunţite referitoare la adunarea de la Blaj, din 15 mai 1848, sesizând, şi din punctul de vedere al opiniei publice maghiare, importanţa pe care o vor acorda românii acestui moment inaugural, auroral, al revoluţiei lor.

O asemenea descriere a întrunirii românilor ardeleni întâlnim în numărul din 31 mai al gazetei *Márczius Tizenötödike*, sub titlul „Adunarea săsească-românească de la Blaj”. După prezentarea revendicărilor româneşti, autorul articolului afirmă că adunarea, care a fost ţinută

sub drapele austriece şi „ilire”, este un rezultat evident al uneltirilor austriece, alături de situaţiile critice izbucnite concomitent în Croaţia, Ungaria sau Cehia. Se mai relatează că românii, întorcându-se la casele lor, strigau că „lor nu le trebuie împăratul Kossuth, cel care în Ungaria i-a spânzurat pe toţi românii” şi care, pe deasupra, nici nu este de credinţa lor, fiind unitarian. Absurdul unor asemenea afirmaţii atribuite românilor, pe care gazetarii şi publicul lor le socoteau, după toate probabilităţile, rostite cu adevărat de către aceştia, urmărea să scoată în evidenţă rezultatele funeste provocate de manipulările şi instigările inamicilor cauzei maghiare.

Articolul îl făcea responsabil pentru toate aceste denaturări pe episcopul Andrei Şaguna, un „vrednic discipol al academiei ruse”, adunarea fiind considerată în cea mai mare măsură opera acestuia. În continuare mai era amintită plecarea a două delegaţii româneşti, la Cluj şi la Viena, având-i în frunte pe episcopii Ioan Lemény şi Andrei Şaguna, ca şi pe baronul Vasile Nopcea, precum şi a unei a treia, secrete, pornită cu bani în direcţia secuilor, „pentru a-i convinge pe aceştia că uniunea nu este bună”. Totodată, autorul articolului mai menţiona un zvon, deşi preciza că el nu îi dădea crezare, potrivit căruia la Blaj s-ar fi împărţit şi românilor 40.000 de florini, în acelaşi scop al propagandei antiunioniste133.

La sfârşitul lunii mai, trecerea delegaţiei româneşti prin Pesta, în drumul ei spre Curtea imperială, îl determina pe Csernátoni Lajos să

publice un scurt portret biografic al baronului Vasile Nopcea, unul dintre conducătorii delegaţiei. Tonul articolului era extrem de ironic, Nopcea fiind înfăţişat ca un beţiv, un afemeiat, un cartofor notoriu şi, ceea ce era şi mai grav, ca un oportunist şi un renegat al naţiei sale. Csernátoni îşi exprima regretul pentru faptul că tocmai un astfel de individ, „căruia i-a fost ruşine de originea sa, a negat-o şi a vrut să o şteargă chiar cu sânge”134, s-a pus acum în fruntea românilor, pe care îi va conduce cu siguranţă numai pe căi greşite135.

O altă gazetă maghiară interesată de adunarea de la Blaj din mai 1848 a fost *Nemzeti* (*Politikai Hírlap*), din Pesta. Relatarea de aici era compusă din două părţi. Prima parte, intitulată „Despre adunarea românească de la Blaj din 15 mai: Petiţia naţiunii române”, reproducea doar revendicările româneşti, fără vreun alt comentariu136. A doua parte, publicată sub titlul „Adunarea populară de la Blaj”137, cu menţiunea: *Ellenőr138*, conţinea o prezentare amplă a evenimentelor de acolo, extrem de semnificativă pentru felul în care au fost percepute de publicul maghiar, motiv pentru care o vom reproduce mai pe larg. În mod evident, autorul relatării respective provenea din Transilvania, textul său prezentând asemănări cu rapoartele oficiale despre desfăşurarea adunării, alcătuite de observatorii trimişi din partea guberniului ardelean139.

Guberniul – îşi începea gazeta relatarea – a stabilit data adunării pentru ziua de 15 mai şi a

precizat categoric că la ea nu vor participa decât preoţii şi românii mai învăţaţi. Până la urmă însă s-a strâns o mulţime enormă, amăgită că va fi anunţată desfiinţarea robotei. În dimineaţa zilei de 14 mai s-a ţinut o conferinţă prealabilă în biserică, în faţa unui auditoriu imens. Vorbitorii erau Barnuc (Bărnuţiu), un profesor concediat nu demult, şi Baric Laurand [sic], profesor din Bucureşti. La această conferinţă s-au dezbătut chestiunile politice. În timpul discuţiilor s-au conturat mai multe fracţiuni. Gruparea inteligentă era de partea uniunii şi a guvernului maghiar, alţii visau la o Dacie mare, iar câţiva păreau să tăinuiască nişte ţeluri secrete. Disputele s-au desfăşurat într-un mod cu totul aparte: oratorul întreba, iar poporul, pe baza semnalelor primite, îşi exprima aprobarea prin urale. În general, fracţiunea inteligentă nu a reuşit să se facă auzită, din cauza acelor oratori şi a poporului agitat de aceştia. În după-amiaza aceleiaşi zile a avut loc o nouă conferinţă, la care au participat şi cei doi episcopi români. Barnuc, autorul rezoluţiilor de dinainte de masă, a fost invitat să le prezinte pe acestea. Ceea ce el a şi făcut, dar într-o formă mult mai temperată decât cea iniţială. De exemplu, el nu a mai pomenit nimic despre pământul românesc sau despre faptul că participanţii la adunare nu vor pleca de la Blaj până când nu va fi eliberat Mikás (Florian Micaş). Nu s-a mai protestat nici împotriva uniunii. În seara aceleiaşi zile, Blajul a fost iluminat. La ferestrele clericilor se puteau vedea portretele lui Traian, iar sub acestea se aflau cuvinte de

preamărire la adresa împăratului Ferdinand şi a împărătesei, precum şi inscripţia *imperium sempiternum in Daco-romanos*. Dintre steagurile arborate, unul era austriac, iar celelalte, muscăleşti. Consfătuirile au avut loc în cea mai mare ordine. Nu s-a putut vedea niciun individ care să se îmbete. Adunarea a luat sfârşit în data de 17, în prezenţa comisarilor oficiali. Leményi a ţinut atunci un discurs referitor la menţinerea liniştii şi a păcii, dar mulţi participanţi au plecat mormăind, simţindu-se înşelaţi în privinţa desfiinţării robotei. Adunarea s-a dizolvat în sunetul salvelor de împuşcături şi al clopotelor. În toate aceste evenimente – se încheie relatarea – s-a putut simţi acţiunea unei mâini străine140.

Aprecieri mult mai favorabile la adresa adunării de la Blaj întâlnim în publicaţia moderată *Budapesti Híradó*. Dat fiind că redactorii acesteia erau mult mai sceptici în raport cu obiectivele îndrăzneţe ale revoluţiei maghiare, revendicările româneşti de natură să aducă o atingere la adresa acestora nu sunt resimţite ca nişte atentate la adresa unor idealuri infailibile. De asemenea, gazetarii acestei publicaţii nu simţeau nici nevoia acută de a identifica şi denunţa cu orice preţ „instigatori" misterioşi, a căror prezenţă să explice de ce poporul nu a mers pe calea cea bună.

Autorul articolului „Dincolo de Drava şi de Piatra Craiului este pace sau război?"141 îşi propune să-i convingă pe maghiarii ardeleni, fie ei politicieni, jurnalişti sau oameni de rând, să nu mai supraliciteze pericolul românesc. În subtext,

gazetarul moderat sesiza foarte bine că exagerarea pericolelor şi apelul la vigilenţă împotriva duşmanilor care pândesc peste tot revoluţia reprezintă, de fapt, principalele metode de autoîntreţinere şi de amplificare a acesteia.

Jurnalistul pestan afirma că el a avut ocazia să se convingă de bunele intenţii ale românilor, citind relatarea privitoare la adunarea de la Blaj apărută în gazeta clujeană *Erdélyi Híradó*. „*Erdélyi Híradó* ne-a oferit o relatare amplă despre această adunare şi suntem în sfârşit mulţumiţi şi, slavă Domnului, liniştiţi.” Gazetarul pestan îl ironizează de altfel pe colegul său clujean pentru temerile exprimate de acesta, pe motiv că românii şi-au calificat adunarea cu atributul de „naţională”:

Dacă *Erdélyi Híradó* se arată îngrijorat de adunarea de la Blaj, noi însă nu putem decât să ne exprimăm satisfacţia faţă de modul în care s-a desfăşurat aceasta. Totodată, suntem surprinşi de spiritul legal şi de atmosfera paşnică a adunării, precum şi de aplecarea poporului român spre supunere faţă de autorităţi şi spre o atitudine respectuoasă şi prietenoasă faţă de ceilalţi compatrioţi ai săi. Chiar şi în petiţiile lor, ce am putea găsi care să ne surprindă în mod neplăcut? Nimic! În ele nu există nimic care să nu poată fi rezolvat prin politica de luminare a poporului. În speranţa unor mari binefaceri, piepturile românilor sunt pline mai mult de bucurie decât de vreo dorinţă de răzbunare mai veche. Doleanţele lor nu merg pentru nimic în lume atât de departe, încât fundamentul istoric al constituţiei ardelene

să fie răsturnat142.

Singura revendicare românească faţă de care gazetarul maghiar manifesta anumite rezerve era cea privitoare la „separarea şi independenţa bisericii româneşti”. Cu toate acestea, nu ar avea nimic de obiectat nici în faţa acestui punct, dacă unificarea religioasă s-ar face în jurul confesiunii unite, şi nu a celei neunite, „pentru că trebuie să mărturisim sincer că prima direcţie ar corespunde mult mai bine intereselor noastre”.

În ansamblu însă, jurnalistul pestan se arăta mulţumit de atitudinea românilor, sfătuind în acelaşi sens publicul maghiar şi îndemnând la moderaţie şi echilibru în judecarea evenimentelor:

Tocmai de aceea să nu vorbiţi nici voi tot timpul de război, nu mai produceţi panică, nu mai ameninţaţi, nu mai tremuraţi, într-un cuvânt, nu mai exageraţi!143

În vara anului 1848, gazetele maghiare continuă să fie preocupate de amplificarea frământărilor naţionalităţilor din Ungaria.

Împărţirea drepturilor – constata cu regret jurnalistul Piri János, de la *Jelenkor* – nu a condus la naşterea unor interese comune, ci dimpotrivă, la ruperea unor rase de celelalte. Libertatea comună nu a adus o ghirlandă a fraternităţii, ci revolta tuturor raselor împotriva maghiarilor. Toţi sunt de acord ca maghiarii să fie călcaţi în picioare, iar patria comună să fie subjugată şi tăiată în atâtea bucăţi câte rase există pe teritoriul ei144.

Era greu de găsit o exprimare mai plastică a amărăciunii resimţite în faţa eşecului formulei

politice kossuthiste, de inspiraţie iacobină, situaţie profeţită fără încetare de Casandra întruchipată de liberalismul moderat széchenyian.

Articolele care încearcă să descifreze cauzele acestor mişcări naţionale, formulând totodată propuneri menite să conducă la dezamorsarea conflictelor, apar în publicaţii aparţinând întregului spectru politic al momentului, de la *Budapesti Híradó* şi *Jelenkor* la *Pesti Hírlap*, *Kossuth Hírlapja* sau *Reform145*. Indiferent dacă la originea respectivelor agitaţii sunt identificate conspiraţii venite din direcţia ruşilor, austriecilor, românilor din Principate sau chiar a englezilor146, gazetarii maghiari par să fie cu toţii de acord că aceste mişcări nu produc decât rezultate dăunătoare şi, în consecinţă, trebuie stopate.

Soluţiile propuse în vederea atingerii acestui obiectiv sunt, desigur, foarte variate, ceea ce dezvăluie şi confuzia provocată de izbucnirea mişcărilor naţionale. Dincolo de pericolul concret, de natură militară, pe care îl ridicau în faţa guvernului maghiar aceste agitaţii, ele contrariau deoarece reprezentau o sfidare la adresa legitimităţii revoluţiei. De aceea, dacă unii gazetari se arătau adepţii acţiunilor în forţă, propunând lupta deschisă împotriva naţionalităţilor rebele din Ungaria147, alţii doreau să evite cu orice preţ vărsarea de sânge. Cei din urmă îşi justificau poziţia atât prin motivaţii morale şi ideologice umanitare, cât şi prin argumentul pragmatic că „ura naşte tot ură”148. Însuşi Kossuth se pronunţa în acest sens în

paginile gazetei sale, în iulie 1848, cu toate că dovedise deja, în numeroase rânduri, că era adeptul unei atitudini ferme în raport cu revendicările nejustificate ale naţionalităţilor:

Eu nu vreau să văd sub Coroana maghiară o altă Irlandă149, ci popoare înfrăţite, libere şi fericite, dintre care niciunul să nu aibă dreptul de a se uita la celălalt cu ochi invidioşi150.

Cei mai mulţi susţinători ai ideii că tensiunile naţionale puteau fi rezolvate prin mijloace paşnice se gândeau în primul rând la „luminarea" popoarelor nemaghiare, cu ajutorul culturii, care să le deschidă acestora ochii, pentru a sesiza avantajele pe care le aducea revoluţia151. Aceste măsuri erau în acelaşi timp singurele capabile să scoată respectivele populaţii ignorante de sub influenţa nefastă a instigatorilor, intelectuali semidocţi şi ambiţioşi sau preoţi superstiţioşi şi fanatici. Îmbunătăţirea educaţiei preoţilor, înfiinţarea de şcoli populare sau editarea de publicaţii în limbile naţionalităţilor reprezentau mijloacele imaginate în mod obişnuit pentru rezolvarea problemelor respective. Faptul că o asemenea politică nu putea să dea roade decât într-un răstimp prea îndelungat nu părea să-i contrarieze pe intelectualii vremii, încrezători în capacitatea educaţiei de a rezolva toate problemele societăţii.

O idee mai spectaculoasă, dar cu nimic mai puţin utopică decât cele anterioare era aceea a colonizării masive cu populaţie maghiară, în special cu secui, a zonelor locuite de naţionalităţi, mai ales a celor din sudul Ungariei, acolo unde

sârbii sau croaţii manifestau opoziţia cea mai puternică152. Această idee, lansată iniţial de Kossuth, va fi îmbrăţişată cu rapiditate de alţi gazetari153.

În acest timp, lucrurile evoluau şi în Transilvania în direcţia conflictului care avea să izbucnească în toamnă. Potrivit imaginii construite de istoriografia română contemporană, agravarea tensiunilor din Ardeal a fost cauzată în primul rând de suprapunerea unei serii de motivaţii interne. Votarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în 30 mai 1848, urmată de sancţionarea ei de către împărat, i-a nemulţumit pe liderii românilor şi ai saşilor. Românii aveau însă şi alte motive care îi determinau să se înstrăineze de cauza revoluţiei maghiare. Modul greoi de aplicare a legislaţiei privitoare la desfiinţarea iobăgiei, precum şi conflictele apărute în acest context între ţăranii în majoritate români şi proprietarii în majoritate maghiari degenerează în violenţe care determină intervenţia în forţă a autorităţilor. Fără îndoială, liderii români profită de aceste tensiuni sociale, pentru a-i atrage pe ţărani de partea revendicărilor naţionale ale acestora. Autorităţile îi acuză pe liderii români de instigarea populaţiei la revoltă şi, în consecinţă, operează arestări în rândurile acestora. Iniţiativa guvernului de la Pesta de a proceda la recrutări în vederea constituirii unei forţe militare maghiare va provoca un nou motiv de nemulţumire în rândurile populaţiei ţărăneşti, afectată de recrutări şi încadrată de liderii ei care o sfătuiesc să nu se supună154.

Pe de altă parte, trebuie spus că tot acest scenariu, alcătuit de altfel pe baza unor fapte reale, nu reprezintă însă decât una dintre modalităţile în care puteau fi percepute evenimentele respective. Principala lui eroare de perspectivă provine din refuzul de a accepta că în absenţa amplificării conflictului dintre Viena şi Pesta, aceste tensiuni – reale, fără îndoială – nu ar fi avut însă decât o semnificaţie şi o amploare mult mai redusă. Din punctul nostru de vedere, conflictul dintre Curtea vieneză şi guvernul maghiar a reprezentat factorul decisiv care a declanşat şi a alimentat războiul civil din Transilvania.

În orice caz, opinia publică maghiară a vremii nu a perceput în niciun caz evoluţia evenimentelor de Ardeal ca o acumulare continuă de tensiuni interne, menite să ducă la o ruptură între românii şi maghiarii de aici. Atitudinea opoziţionistă a românilor era pusă întotdeauna în relaţie cu presupusa ei manipulare din direcţia austriecilor. Demonizarea austriecilor şi, în general, a tuturor adversarilor cauzei maghiare reprezenta principalul factor de natură să determine judecata negativă la adresa românilor, în calitatea atribuită lor, de aliaţi sau cel puţin de unelte inconştiente ale dinastiei. Cu alte cuvinte, românii erau răi doar pentru că erau de partea austriecilor. Acest element va fi însă mai mult decât suficient pentru a contura o imagine negativă.

În aceste condiţii, gazetarii maghiari fac loc în publicaţiile lor unor aprecieri severe la adresa românilor, ale căror frământări sunt percepute ca

atentate grave la liniştea şi integritatea statului maghiar. Medgyes Lajos, de exemplu, subliniază în mod categoric, în *Kolozsvári Híradó*, că maghiarii sunt cei care au intrat primii în Transilvania şi, în consecinţă, lor trebuie să le revină conducerea ţării155. Alt ardelean, renumitul ideolog liberal Wesselényi Miklós, cel care militase o viaţă întreagă pentru emanciparea iobagilor români de sub jugul servituţilor feudale, se arată şi el acum adeptul fermităţii, scriind următoarele în *Kossuth Hírlapja*:

Concetăţenii noştri români, al căror număr este de 2.000.000, sunt iritaţi şi instigaţi împotriva noastră, a maghiarilor. Marea masă necivilizată a acestora este orbită, pentru a nu putea vedea că noi am împărţit cu ei, în mod frăţesc, toate beneficiile care ne-au fost dăruite de această frumoasă epocă a libertăţii. Aceşti amăgiţi doresc să fie o naţiune separată de a noastră. Spiritul noilor tulburări din Moldova şi Ţara Românească a avut efect în mare măsură şi asupra lor şi putem să ne aşteptăm atât la mişcări ale celor de acolo, cât şi la apropierea tot mai multor trupe ruseşti dinspre aceste ţări vecine.

Pentru ca aceste pericole interne şi externe să nu îi surprindă pe maghiari nepregătiţi, Wesselényi îi îndeamnă pe concetăţenii săi să se înarmeze, sub deviza: „Dacă doreşti pacea, pregăteşte-te de război!”156.

Alt jurnalist nemulţumit de pretenţiile românilor era Ábrányi Emil, care se întreba în *Kossuth Hírlapja*: „Oare românimea e o naţiune vie?”. În opinia sa, răspunsul este negativ,

deoarece „naţionalitatea românilor este una imaginară, bazată pe un trecut înceţoşat şi pe un viitor îndoielnic”157. *Budapesti Híradó*, la rândul său, se arată potrivnică proiectelor de unificare religioasă a românilor, care nu erau admisibile decât dacă se realizau în confesiunea catolică, şi nu în cea grecească. Doar în acest caz li se poate acorda episcopia Blajului, pentru că altfel, în loc să restrângem vatra de foc a manipulărilor muscăleşti, nu facem decât să le extindem158.

Tot în această perioadă se înmulţesc şi articolele referitoare la „agitatorii” din rândurile naţionalităţilor, instrumentul concret prin care se manifesta răul din sânul acestora. Într-un articol din *Vasárnapi Újság159* se schiţa chiar o tipologie a acestor adversari atât de periculoşi, vorbindu-se despre existenţa a trei categorii de instigatori. Primele două tipuri erau reprezentate chiar de maghiari, fiind vorba, pe de o parte, de o serie de „domni distinşi”, care nu doreau unirea Transilvaniei cu Ungaria şi, din acest motiv, „au organizat o reacţiune cu ajutorul sângelui românesc”, iar pe de altă parte, de unii tineri maghiari lipsiţi de experienţă şi dezorientaţi160.

Cea de-a treia categorie era alcătuită însă din „acei tineri români care în zilele furtunoase din martie, auzind şi imitând poeziile lui Petőfi, au jurat şi ei că nici românii nu vor mai fi sclavi”. Asemenea persoane ar fi „Mikás” (Florian Micaş), „Buttean” (Ioan Buteanu) sau „Pap Sándor” (Alexandru Papiu Ilarian), tineri „care susţin că până acum nimeni nu a avut grijă de poporul român” şi care, din păcate, nu au încredere în

maghiari. „Ulterior, pierzându-l pe Mikás, tinerii şi-au căutat alt lider, în persoana lui Barnuc Simon (mai întâi profesor, apoi notar consistorial), care este bolnav şi trăieşte doar din teorii. Acest bărbat doreşte ca prin silogismele sale să se întâlnească doar cu îngeri şi cu înţelepţi şi, practic, are puţine cunoştinţe despre oameni”161.

Lipsa de realism a liderilor români şi caracterul himeric al planurilor acestora vor reprezenta trăsături frecvent atribuite acestora, atunci când ele nu sunt suplinite de acuzaţia că respectivii sunt motivaţi, pur şi simplu, de banii primiţi din partea austriecilor pentru acţiunile lor antimaghiare.

La instigatorii români şi saşi se referă şi autorii unui alt articol din *Vasárnapi Újság*, care semnează Füstös Rupa şi Üstös Gráncsa, pretinzându-se reprezentanţi ai romilor ardeleni şi publicând un „Apel către ţiganii corturari”162. Articolul respectiv este o satiră la adresa revendicărilor naţionalităţilor163, susţinând că în Transilvania „nu poate exista o ţară a ţiganilor, după cum nu poate exista nici una a saşilor sau un *Imperium Daco-Romanum*”164. Propunând guvernului maghiar o serie întreagă de măsuri destinate îmbunătăţirii situaţiei ţiganilor, autorii articolului îşi sfătuiesc totodată conaţionalii să evite contactele cu „amăgitorii şi instigatorii perfizi”, cum ar fi „Benigni, Barnuc, Buttyán sau Jánk”165 (Avram Iancu). Construirea unei imagini negative a adversarilor revoluţiei maghiare beneficia în acest fel de o metodă ingenioasă, menită să-i discrediteze pe aceştia prin

comparaţia puţin măgulitoare cu ţiganii.

Problema instigatorilor români era dezbătută şi în paginile altor publicaţii din Transilvania. Fără îndoială, maghiarii ardeleni erau cei care se confruntau în primul rând cu liderii opozanţi români, ceea ce explică interesul lor în această chestiune. În acelaşi timp, represaliile care sunt iniţiate încă din această perioadă împotriva respectivilor „instigatori" (constând deocamdată în anchete judiciare şi arestări) aveau nevoie de o justificare în faţa opiniei publice, ceea ce explică nevoia jurnaliştilor de a contura o imagine puternic negativă a acestora. Punerea sub semnul întrebării a vinovăţiei acestora, respectiv ideea că revoluţia ar putea persecuta oameni nevinovaţi, ar fi reprezentat o atitudine prea contrariantă în raport cu idealurile nobile ale cauzei revoluţionare pentru ca ea să poată fi acceptată de gazetari sau de opinia publică.

În numărul din 30 iunie al gazetei *Kolozsvári Híradó* era cuprinsă o relatare despre atmosfera politică din comitatul Zarandului, după uniunea Transilvaniei cu Ungaria166. Corespondentul local al publicaţiei clujene aprecia că situaţia din zonă era în general bună, paşnică, dar, cu toate acestea, printre români au început să apară agitatori. Unul dintre aceştia era Krista Tódor (Teodor Cristea)167, emisarul „renumitului Jánk", emisar care a fost prins de altfel cu ocazia târgului din localitatea Hălmagiu, unde acesta propovăduia printre „cetăţenii noştri români" necesitatea stârpirii maghiarilor. Autorul articolului îşi exprima speranţa că şi Avram Iancu va fi fost

arestat între timp de autorităţi şi întemniţat pentru ideile sale antimaghiare. Corespondentul zărăndan oferea mai multe amănunte cu privire la imaginea care i se contura încă de pe atunci lui Iancu, arătând că acestui „ministru dac” îi plăcea să fie adulat de conaţionalii săi, „fiind adevărată acea zicală românească potrivit căreia domnii proveniţi din rândurile lor obişnuiesc să fie cei mai mari tirani ai lor”. În aceeaşi ordine de idei, gazetarul maghiar îl amintea şi pe Vasile Nopcea, cel care fusese, în opinia sa, „cel mai mare şi cel mai rău călău al românilor”, probabil în calitatea sa de comite suprem al Hunedoarei168.

Popularitatea cu totul ieşită din comun a liderilor români în rândurile conaţionalilor lor, faptul că aceştia erau urmaţi orbeşte de popor (tocmai datorită ignoranţei şi primitivismului acestuia) reprezentau alte trăsături caracteristice portretului-robot al instigatorului român, în versiunea maghiară169.

Într-un alt număr din *Kolozsvári Híradó*, Mentovich Ferenc publica un „Apel către intelectualii români”170. Exprimându-şi mândria faţă de transformările democratice care avuseseră loc în Ungaria, jurnalistul atrăgea atenţia intelectualilor români asupra faptului că acum „şi românul simplu, şi prinţul Eszterházi sunt cetăţeni cu drepturi egale ai acestei ţări”. Mentovich era de părere că, în afară de Washington, nimeni nu dovedise o atitudine mai frumoasă faţă de populaţia de rând decât maghiarii, care au întins o mână frăţească către toţi locuitorii ţării şi au decretat libertatea, fraternitatea şi egalitatea în

drepturi. Tocmai de aceea, gazetarul maghiar se arăta surprins de frământările româneşti din Transilvania, iniţiate de „banda excanonicului Barnucz”. Ca o concluzie a articolului său, Mentovich lansa un apel călduros adresat „adevăraţilor intelectuali români din Transilvania”, invitându-i să înfiinţeze o asociaţie care să activeze în direcţia „neutralizării efectelor agitaţiilor” puse la cale de oameni ca „Pap Sándor” sau „Barnucz”, fiind convins că pacea este în avantajul ambelor popoare171.

Tânărul istoric liberal Jakab Elek, promotorul unei atitudini favorabile revendicărilor moderate ale românilor, se arată preocupat şi el de chestiunea agitatorilor, pe care o abordează, de asemenea, în coloanele lui *Kolozsvári Híradó*. În articolul „O mică socoteală”, Jakab îşi exprimă indignarea faţă de instigatorii români, care au preferat să-şi inducă propriul popor în eroare, decât să cultive în rândurile acestuia „sentimentul respectului şi al recunoştinţei” faţă de cauza libertăţii maghiare. Cu toată vehemenţa sa, jurnalistul ardelean apreciază că, pentru tot ceea ce s-a întâmplat, nu trebuie pedepsit întregul popor român, ci doar aceia „care l-au îndrumat pe căi greşite, pe căile păcatului”172.

Se observă că în pofida reproşurilor la adresa atitudinii românilor, ca şi a imaginii negative atribuită „instigatorilor” români, gazetarii maghiari evită adeseori generalizările, nedorind nici acum să plaseze întreaga românime în tabăra adversarilor. Reducerea inamicilor din rândul românilor la un mic număr de agitatori se dovedea

o idee mai confortabilă pentru imaginarul maghiar, în comparaţie cu aprecierile pesimiste care îndemnau la vigilenţă şi înarmare împotriva unui întreg popor. Dacă agitatorii vor fi reduşi la tăcere, ceea ce se putea rezolva cu un număr mic de victime, problema atitudinii românilor faţă de cauza maghiară îşi găsea şi ea o soluţionare pozitivă.

Relatări numeroase despre diverse incidente survenite pe parcursul verii între românii din Ardeal şi autorităţile maghiare sau între români şi secui apar şi în gazeta pestană *Márczius Tizenötödike*. De regulă, acestea sunt mai neutre, mai echilibrate, în comparaţie cu tonul alarmat şi pătimaş al ardelenilor. Atitudinea celor din urmă era însă uşor de înţeles, în condiţiile în care ei alcătuiau cu adevărat prima linie a frontului în confruntarea cu românii.

În 16 iunie, Csernátoni Lajos semnala un conflict declanşat între români şi secui la Obreja, unde „românii au distrus tot ce era al stăpânilor lor de odinioară”, dar secuii, „fiii curajoşi ai hunilor, au reocupat proprietăţile respective şi s-au aşezat cu familiile lor pe aceste pământuri”173. Incidentul, aşa cum apărea el în relatarea gazetarului radical, părea să confirme întru totul valabilitatea ideilor lui Kossuth referitoare la colonizarea cu secui a zonelor în care elementul maghiar era ameninţat de naţionalităţi, precum şi vocaţia salvatoare atribuită secuilor în imaginarul maghiar. În 28 iunie, alt jurnalist descria conflictele survenite între românii răzvrătiţi din regiunea Chioarului şi deputatul Sigismund Pop,

trimis în rândurile lor pentru a-i linişti174, iar în 3 iulie era menţionată existenţa unui focar conflictual şi în comitatul Maramureş175.

În această ultimă regiune, nemulţumirile românilor ar porni de la faptul că guvernul îi suspectează de lipsă de loialitate faţă de maghiari. Acest lucru ar putea provoca foarte uşor reacţia românilor, îndepărtarea lor de cauza maghiară, ba chiar posibilitatea ca aceştia să devină receptivi faţă „de trimişii ţării lor de baştină, ale căror agitaţii au rămas fără rezultate până acum din cauza dragostei profunde a românilor de aici faţă de Ungaria”176. De această dată, responsabilitatea pentru înstrăinarea românilor nu mai este atribuită în primul rând agitatorilor, ci unui alt factor, respectiv inabilităţii politicii oficiale maghiare faţă de români, greşelilor săvârşite în problema naţională. Românii ar fi favorabili cauzei maghiare, dar ceea ce îi îndepărtează este tocmai politica neinspirată a autorităţilor. Pentru gazetarii care făceau opoziţie guvernului dinspre stânga, această idee va deveni un pretext extrem de util al atacurilor lor antiguvernamentale.

Ca o măsură concretă destinată să liniştească agitaţiile românilor şi să-i atragă pe aceştia de partea maghiarilor, semnatarul articolului propunea numirea unui român în funcţia de comite suprem al Maramureşului, în persoana lui Gavril Mihali. Acesta este, pe de o parte, foarte îndrăgit de românii localnici, fiind de aceeaşi religie cu ei şi având relaţii strânse cu preoţimea de aici, iar pe de altă parte, va şti să reprezinte în

mod corect şi interesele guvernului maghiar în rândurile românilor şi ale „ruşilor” (rutenilor) din Maramureş177.

În orice caz, atitudinea mult mai favorabilă manifestată faţă de revoluţia maghiară de către românii din Ungaria (Banat, Crişana, Maramureş) făcea ca atât comentariile gazetarilor, cât şi măsurile propuse pentru rezolvarea problemelor de aici să fie mai tolerante şi mai puţin dramatice în comparaţie cu situaţia din Transilvania.

Într-un alt articol din *Márczius Tizenötödike*, analizând situaţia generală a Ungariei, Várady Antal face câteva aprecieri referitoare la contextul internaţional în care puteau fi plasate agitaţiile româneşti, speculând din nou pe tema himericelor aspiraţii daco-romane:

Ştiţi că se plănuieşte organizarea unei republici daco-romane, şi aceasta cu aprobarea ruşilor, ale cărei hotare să se extindă, ca graniţele vechii Dacii, până la Tisa178.

O nouă relatare referitoare la incidente violente semnalează refuzul românilor din Oraviţa şi Moldova Nouă de a fi înrolaţi ca gardişti naţionali, pentru a lupta alături de maghiari împotriva sârbilor. Dar reproşurile pentru această situaţie nu sunt îndreptate în primul rând împotriva românilor, ci vizează mai ales guvernul maghiar, care a avut „naivitatea şi optimismul” să creadă că în apărarea Ungariei se poate bizui pe secui sau pe români179. *Márczius Tizenötödike* din 19 iulie preia un articol din *Kossuth Hírlapja* referitor la arestarea preotului Dragomir din Lăpuş, despre care se spune că ar fi un „agitator”

cu o mare influenţă în rândul preoţimii locale180.

Tot în acest număr întâlnim un articol referitor la români care îşi propune să clarifice evenimentele legate de alegerile de deputaţi din districtul Baia Mare181. Autorii articolului dezmint relatările apărute în *Pesti Hírlap*, potrivit cărora la Baia Mare ar fi fost ales în unanimitate deputatul Kovács Lajos, iar contracandidatul acestuia, preotul român Gheorghe Oros (Orosz György), văzând numărul redus al susţinătorilor săi, s-ar fi retras din competiţie. Autorii relatării afirmă că lucrurile s-au petrecut exact invers, situaţia fiind favorabilă iniţial preotului român, dar partida adversă a reuşit să se impună prin forţă, trecând la intimidarea alegătorilor lui Oros şi apelând chiar la ajutorul gărzii naţionale băimărene în acest scop. În urma confruntărilor dintre susţinătorii preotului român şi garda naţională băimăreană, românii au avut şi câteva victime, situaţie considerată revoltătoare de către ziarişti182. Ca şi alte articole despre situaţia din Maramureş, nici această relatare nu pune accentul pe opoziţia românilor faţă de maghiari, ci dimpotrivă, pe greşelile săvârşite de autorităţile maghiare în politica lor faţă de români.

O atitudine tolerantă şi deschisă faţă de românii din Transilvania a profesat în mod consecvent jurnalistul Oroszhegyi Józsa, unul dintre colaboratorii gazetei *Márczius Tizenötödike183*. El va publica o serie de articole de aceeaşi factură şi într-o altă publicaţie a radicalilor maghiari, gazeta *Népelem*. În articolul publicat aici sub titlul „Újra forradalom” („Din nou

revoluţie”), Oroszhegyi îi disculpă pe românii ardeleni de învinuirile care le-au fost aduse184. El este de părere că răzvrătirea românilor a pornit de la greşelile săvârşite de maghiari, care nu au dus o politică de „luminare” a ţăranilor, nu le-au dat pământ, în general, nu s-au străduit să-i atragă pe aceştia de partea lor:

În loc să fi câştigat de partea noastră acest popor cu suflet bun, printr-o strângere de mână prietenească, ce l-ar fi transformat în cel mai sigur frate al maghiarilor, noi l-am abandonat în braţele instigatorilor şi ale propagandiştilor mânaţi de diferite interese. L-am lăsat să se înstrăineze de noi şi să persiste în acea convingere greşită că trecutul său trist ni s-ar fi datorat nouă, când atât Dumnezeu, cât şi orice om cinstit ştie că suferinţele noastre au fost comune185.

Oroszhegyi este un redutabil specialist în utilizarea clişeelor istorice cu privire la români, reuşind să dezmintă una dintre cele mai tenace reprezentări cu privire la aceştia – aceea a nepăsării manifestate de maghiari faţă de soarta lor vitregă –, cu scopul de a construi o cu totul altă schemă justificativă a bunelor relaţii care trebuie să existe între români şi maghiari, bazată pe ideea de colaborare, egalitate, de partajare a unei soarte comune.

În continuare, jurnalistul maghiar pledează în favoarea ideii câştigării cu prioritate a românilor de partea cauzei maghiare, atât pentru că „ei sunt ai noştri mai degrabă decât croaţii sau slavonii”, cât şi pentru că românii din Transilvania nu s-ar fi decis încă, în opinia sa, de partea cui să se

situeze. „Ei dispreţuiesc ademenirile ilire şi se îngrozesc de protectoratul rus.” Negarea atracţiei pe care ar nutri-o românii faţă de ruşi, ba mai mult, sublinierea faptului că ei manifestă aversiune faţă de colosul nordic, lucru care îi apropie în mod fericit de maghiari şi îi desparte de slavi, reprezintă altă provocare lansată de Oroszhegyi la adresa unor stereotipii bine consolidate referitoare la români. Desigur, demitizând pe de o parte, el remitizează în alt sens, deoarece şi noile afinităţi pe care le atribuie românilor, noua imagine pe care le-o construieşte, au o semnificaţie justificativă vizavi de necesităţile ideologice ale maghiarilor. Important este însă că imaginea propusă de el este radical schimbată, Oroszhegyi abandonând în mare măsură postura de superioritate de pe care fuseseră asumate alte reprezentări în general binevoitoare faţă de români.

Românii – îşi continuă Oroszhegyi expunerea cu privire la opţiunile care se profilează în faţa acestora – aşteaptă numai scurgerea timpului şi desfăşurarea evenimentelor pentru a lua o decizie: să se încreadă în ademenirile saşilor şi, împreună cu aceştia, să devină o excrescenţă putredă a acestei patrii? Să se alăture duşmanilor noştri din sud, mişcărilor sârbeşti? Sau, întâmplător, să se alipească de noi?

Pe lângă aceste variante, afirmă Oroszhegyi, mai există o alternativă importantă: apropierea de puterea ţarului şi „unirea popoarelor româneşti vecine sub o singură cârmuire”, unire efectuată sub egida Rusiei186.

În ceea ce îi priveşte pe românii ardeleni, jurnalistul maghiar se arată însă convins că aceştia vor rămâne „aliaţii noştri neclintiţi”, chiar şi în eventualitatea în care ar primi doar jumătate din ceea ce li s-a promis croaţilor:

Croaţii trăiesc în afara noastră, pe când românii locuiesc în mijlocul nostru. Tocmai de aceea trebuie să-i legăm mai strâns de noi. Dacă este înşelat, românul devine un duşman de neînduplecat. El nu poate să uite atât de uşor ca şi maghiarul.

Concluzia desprinsă de Oroszhegyi în finalul acestor consideraţii este aceea că românii ardeleni pot fi câştigaţi de partea maghiarilor pe cale amiabilă:

Eu cred că pentru rezolvarea problemelor de dincolo de Piatra Craiului, guvernul nostru ar putea să facă mult mai mult cu zece oameni iscusiţi, care să ştie să vorbească pe înţelesul poporului, decât cu o armată întreagă187.

Din această perioadă, în care se puneau multe întrebări cu privire la atitudinea românilor faţă de cauza maghiară, datează şi o serie de articole ale baronului Jósika Miklós, important prozator şi om politic din Transilvania, profund implicat în evenimente, în calitatea sa de deputat în primul parlament maghiar reprezentativ şi apoi de membru în Comitetul Naţional de Apărare a Patriei188. Înainte de revoluţie, romanele şi nuvelele sale, apreciate şi de cititorii săi români, dezvăluiau o atitudine de profundă simpatie faţă de populaţia românească pe care o cunoştea atât de bine, simpatia manifestată de un aristocrat

luminat, adept al reformelor şi al îmbunătăţirii sorţii ţărănimii189. Cu toate acestea, în timpul revoluţiei Jósika va intra într-o polemică aprinsă cu oamenii politici şi gazetarii români, ba chiar şi cu jurnalişti maghiari, datorită remarcilor sale severe şi neconvenţionale la adresa românilor.

Articolele sale din vara anului 1848, publicate îndeosebi în *Pesti Hírlap*, abordează subiecte cum ar fi situaţia generală din Ungaria şi Transilvania, revolta croaţilor şi a sârbilor, problema limbii maghiare, atitudinea saşilor şi a românilor faţă de uniune, activitatea nocivă a „agitatorilor" potrivnici revoluţiei maghiare190.

În ceea ce priveşte mişcările româneşti din Transilvania, Jósika se arată şi el convins că „toate greşelile poporului român sunt din cauza împrejurării potrivit căreia acesta este lipsit de educaţie şi suspicios faţă de maghiari". Din păcate, românii „se încred mai mult în agitatori decât în inspiraţia minţii lor sănătoase"191. Încă o dată, aşadar, poporul este „bun", iar vina este a conducătorilor care îl conduc pe căi greşite. Frământările din Ardeal nu ar avea drept cauză decât instigatorii stipendiaţi de Curtea vieneză, cum ar fi

Barnuc, Pap Alexandru, Mikás şi alţi câţiva, al căror nume Dumnezeu îl mai ştie, pentru că aceşti oameni şi-au schimbat şi numele acum, de când nu le mai este ruşine că sunt români. Desigur, nu ar fi trebuit să le fie ruşine niciodată de acest lucru, dar, cu toate acestea, ei aşa s-au manifestat înainte192.

Adeziunea născută peste noapte faţă de cauza

românească, afişată de lideri oportunişti şi demagogi, care până la izbucnirea revoluţiei nu acordaseră nicio atenţie problemelor conaţionalilor, reprezenta alt clişeu aplicat „agitatorilor”, menit să scoată în evidenţă lipsa de fundament şi caracterul artificial al angajamentului politic al acestora. Cazul unui Vasile Nopcea, fostul comite al Hunedoarei, care îl provocase cândva la duel pe cel care îndrăznise să-l numească român, iar acum poza în lider al mişcărilor româneşti oferea un exemplu grăitor în acest sens, mai ales că el era acuzat chiar de români pentru conduita sa inconsecventă.

Într-un alt articol din *Pesti Hírlap*, publicat în 15 iulie 1848193, Jósika atrăgea din nou atenţia cititorilor asupra „agitaţiei din ultima vreme” a românilor ardeleni, care i se părea cu totul ieşită din comun, constituind un veritabil semnal de alarmă. Jósika regretă că românii, în loc să înfiinţeze şcoli populare sau să întreprindă alte măsuri pentru „civilizarea şi dezvoltarea lor intelectuală”, nu fac altceva decât să urmărească ideea lor fixă de a fi recunoscuţi ca a patra naţiune a Ardealului. Pe de altă parte, politicianul maghiar ţine să arate că românii nici nu au fost atât de vitregiţi de soartă în trecut, pe cât ar vrea să creadă unii194.

Aşadar, Jósika va încerca şi el să demitizeze clişeul „victimizării” românilor, folosit acum ca argument pentru susţinerea revendicărilor acestora. Românii au avut întotdeauna anumite posibilităţi de cultivare a limbii lor materne, iar iobagii români nu au fost oprimaţi niciodată mai

mult decât cei de altă etnie. De asemenea, nu este adevărat că românilor le-ar fi fost interzis accesul „la cele mai înalte funcţii”, un exemplu în acest sens fiind membrii familiei Nopcea, „Vaszilia şi Alexa”, care au ajuns până la rangul de comite suprem, respectiv de cancelar al Transilvaniei195.

Referindu-se în continuare la condiţia actuală a românilor, pe care au dobândit-o în urma revoluţiei, Jósika este de părere că aceasta era una de invidiat, deoarece „legile recente le-au dat românilor atâta libertate câtă nu am avut nici noi, maghiarii, înainte”. Principiile libertăţii, egalităţii şi fraternităţii au fost pronunţate şi în favoarea românilor, iar iobagii români au fost transformaţi în proprietari şi au devenit cetăţeni liberi ai patriei maghiare. Tocmai de aceea, Jósika nu înţelege de ce ţin românii, şi în aceste „vremuri noi”, la satisfacerea unor revendicări atât de „copilăroase” cum ar fi aceea a recunoaşterii lor ca a patra naţiune a Ardealului.

Baronul maghiar crede că satisfacerea acestei pretenţii româneşti ar însemna ca „Transilvania să devină o ţară valahă sau, în stilul nou, o Ţară Românească” (Románország). Ca şi alţi autori maghiari ai vremii, Jósika foloseşte aici în mod ironic noul etnonim al românilor, deoarece nu vede nicio raţiune pentru ca termenul folosit până atunci în mod curent în limba maghiară pentru români, cel de „oláh”, să fie înlocuit cu noua formulă, „román”196. Românii, îşi continuă el acuzaţiile, „visează la un guvern românesc, o limbă oficială română, schimburi teritoriale şi Dumnezeu ştie la mai ce”. Cu toate acestea, Jósika

ţine să adauge imediat că asemenea vise himerice nu sunt nutrite de întreaga românime, ci doar de „câţiva aţâţători care nu s-ar îngrozi deloc la ideea stârpirii maghiarimii şi apoi a săsimii”. Instigatorii, care urmăresc reînfiinţarea vechii Dacii, prin recucerirea acelor teritorii care au alcătuit-o odinioară şi care se află acum sub stăpânire maghiară, turcească şi rusească, nu au pornit încă în mod deschis la înfăptuirea acestor planuri doar pentru că ştiu că „dreptatea nu este de partea lor”197.

Altă problemă abordată de politicianul maghiar era aceea a originii latine a românilor, origine contestată de Jósika. Respectiva opinie va provoca numeroase riposte critice ale oponenţilor săi, fie ei români sau maghiari, deoarece teza originii romane a românilor nu era doar principalul eveniment fondator din mitologia istorică românească198, dar şi o idee bine integrată în percepţia maghiară cu privire la români. În cultura maghiară a vremii ea avea funcţia ideologică de a-i disocia pe români de lumea slavă199 şi de a-i apropia de spaţiul occcidental, adică de maghiari. Ca orice intelectual care încearcă să demitizeze, care se atinge de clişee, de acele idei comode considerate adevăruri fundamentale în imaginarul colectiv, şi Jósika va fi sancţionat în mod sever pentru opiniile sale.

Elementul de la care plecase Jósika atunci când construise propria formulă de etnogeneză a românilor era iritarea resimţită în faţa pretenţiei acestora de a se prezenta ca descendenţi ai

romanilor şi mai ales de a-şi justifica revendicările politice de actualitate cu acest argument istoric. În mod paradoxal însă, formula etnogenezei româneşti propusă de Jósika era mai apropiată de cea canonizată până astăzi în cultura română (şi avându-şi începuturile în opera lui Hasdeu), în comparaţie cu pretenţia românilor ardeleni din epocă de a se prezenta ca descendenţi „de viţă pură" ai romanilor. Sensibilitatea romantică a autorului maghiar de romane istorice îşi spunea şi ea cuvântul în acest sens.

Potrivit lui Jósika, „românii îşi trag obârşia din daci, vlaci (vlák) şi pecenegi". Originea romană, cu care românilor „le place atât de mult să cocheteze", este doar „o poveste frumoasă", la fel ca şi aceea care spune că regele Matia a fost român. Singurul lucru adevărat în privinţa obârşiei latine a românilor este acela că romanii, „cel mai puternic şi mai inteligent popor" al Antichităţii, au cucerit Dacia, iar locuitorii de aici „şi-au umplut limba lor necizelată" cu o sumedenie de cuvinte latine. De aici decurge toată înrudirea dintre cele două popoare200. Fără ca Jósika să tragă el însuşi această concluzie, se observă şi faptul că el construieşte în acest fel un scenariu al autohtonismului şi al vechimii imemoriale a românilor ardeleni, spre deosebire de alţi istorici maghiari, care acceptau ideea originii latine a românilor, dar o combinau cu aceea a venirii lor din sudul Dunării.

Jósika a construit această teorie şi pentru a o folosi ca analogie pentru o aluzie de actualitate: de ce nu s-ar putea contopi românii şi cu maghiarii

tot atât de uşor cum au făcut-o odinioară cu romanii, cu atât mai mult cu cât maghiarii vor să le ofere libertate şi drepturi şi să nu-i trateze ca pe nişte sclavi, aşa cum făcuseră romanii? Cu toată această propunere, baronul susţinea că maghiarii nu doresc să-şi impună limba în rândul românilor, ci doar să obţină „solidaritatea paşnică" a acestora, ceea ce ar fi, de altfel, în primul rând în interesul românilor201.

În concluziile enunţate pe marginea articolului său, Jósika făcea încă o dată o disociere între calităţile pe care le atribuia românilor, în ansamblu, şi conduita celor câţiva lideri care nu meritau nicio scuză. În consecinţă, este de părere şi Jósika, problema atitudinii românilor faţă de revoluţia maghiară poate fi abordată cu optimism, deoarece tensiunile existente sunt artificiale şi pot fi dezamorsate cu uşurinţă:

Românimea – scrie el – este foarte numeroasă şi are mari capacităţi de cultivare, iar rasa lor, ca atare, este frumoasă şi impunătoare. În vremuri grele, românii au demonstrat multă vitejie, iar pentru noi, simpatia şi solidaritatea lor reprezintă un câştig veritabil, pe care nu l-am negat niciodată. În schimb, nu prea cunosc duşmani mai josnici, mai inconsecvenţi şi mai laşi decât acei instigatori puţin numeroşi care îi agită pe români – de altfel atât de blânzi şi de lipsiţi de dorinţa de a comite excese – cu idealuri despre care aceştia habar nu au. Tocmai de aceea, împăcarea cu elementul românesc nu mi s-a părut niciodată o sarcină grea, problema putând fi rezolvată prin stoparea zburdălniciilor a şapte-opt oameni202.

Articolul baronului Jósika Miklós a provocat o serie de replici venite atât din partea gazetarilor maghiari de orientare radicală, cât şi a unor fruntaşi români din Ungaria, apropiaţi acestora din punct de vedere politic.

Trebuie spus că motivul principal pentru care Jósika a fost atacat de jurnaliştii maghiari radicali ţinea de orientarea politică a acestuia. Radicalii priveau cu adversitate aristocraţia ardeleană, considerată o forţă reacţionară, potrivnică revoluţiei. Pretextul concret care a prilejuit disputa a fost identificat însă în opiniile sale privitoare la români, care au oferit jurnaliştilor radicali ocazia potrivită pentru o „execuţie" polemică a acestuia. Caracterul „reacţionar" al baronului putea fi „demascat" în modul cel mai convingător, înfierându-se tonul de stăpân feudal cu care acesta îi trata pe bieţii şi bunii români, asupriţi de veacuri de aristocraţi retrograzi asemenea lui.

În numărul din 30 iulie al gazetei *Reform* apărea un text intitulat „Răspuns la articolul lui Jósika Miklós despre români din nr. 108 din *Pesti Hírlap*", semnat de redacţia publicaţiei radicale203. Articolul respectiv conţinea aprecieri deosebit de favorabile la adresa românilor (al căror etnonim este ortografiat în forma „románok", şi nu în cea obişnuită, „oláhok").

Românii – se scrie aici – şi-au manifestat simpatia şi dragostea faţă de maghiari timp de mai multe secole, ei s-au bucurat şi au plâns întotdeauna alături de maghiari. În cele mai importante lupte pentru apărarea patriei, lor le-a

revenit gloria într-o măsură chiar mai mare decât maghiarilor. Ardealul a fost un bastion de apărare în faţa barbariei răsăritene şi cea mai importantă parte a acestui zid de apărare au constituit-o românii204.

Ca şi în alte dăţi, criteriul principal care permite evaluarea românilor este reprezentat de atitudinea dovedită de ei faţă de maghiari. În cazul de faţă, valorizarea pozitivă a românilor are atât rostul de a sublinia rolul pe care îl îndeplinesc aceştia în construcţia comună care este patria maghiară, dar şi pe acela de a dezminţi una dintre cele mai importante acuzaţii care li se aduc, aceea de a fi motivaţi de o ură inexplicabilă, primitivă, împotriva maghiarilor.

După sublinierea rolului istoric al românilor, urmează introducerea retorică a clişeelor „victimizării" acestora, arătându-se că maghiarii i-au tratat pe români cu ingratitudine: „Şi cum au fost răsplătiţi românii pentru fidelitatea şi dragostea lor?". Răsplata nedreaptă a fost „calomnierea, ocara, mizeria, umilinţa şi sclavia". Autorul articolului este indignat de această atitudine care a făcut ca, în pofida atâtor merite dovedite de români, aceştia să nu fie decât „toleraţi" de regimul politic anterior.

În epoca actuală însă, „noile evenimente europene au trezit în piepturile naţiunilor sfintele simţăminte ale conştiinţei de sine. Sentimentele s-au transformat în doleanţe, iar dorinţa de a obţine drepturi a devenit generală". În aceste împrejurări, românii, „ca nişte vechi camarazi, au salutat cu bucurie ziua glorioasă a noii Charte şi,

deşi s-au făcut din mai multe părţi încercări de atragere a lor, ei şi-au exprimat în repetate rânduri simpatia faţă de maghiari, demonstrând-o chiar prin fapte”.

Revendicările românilor, consideră gazetarii de la *Reform*, sunt „paşnice”, deoarece aceştia „ştiu foarte bine că dacă slăbeşte puterea maghiarilor, va slăbi şi propria lor putere”205.

După aceste consideraţii menite să pregătească terenul, autorul articolului ajunge la scopul său propriu-zis, respectiv combaterea opiniilor lui Jósika Miklós cu privire la români. Pledoaria jurnaliştilor radicali suna în felul următor:

Domnilor, noi nu considerăm articolul citat al lui Jósika Miklós altceva decât o adevărată instigare. În condiţiile revoluţionare de acum, el este atât de dăunător pentru patrie pe cât este otrava însăşi pentru viaţă. Noi nici nu ne putem imagina o iniţiativă mai nefericită decât aceea a lui Jósika Miklós, care în aceste vremuri dificile s-a lăsat de romane şi a devenit politician, suferind de altfel un adevărat naufragiu cu articolele sale de până acum206.

Aducând disputa pe terenul ideologic care le convenea cel mai mult, gazetarii adversari ai baronului se arată convinşi că atitudinea antiromânească a lui Jósika este cauzată de apartenenţa socială nobiliară a acestuia. Din acest motiv, Jósika nu poate să accepte că „vremea aristocraţilor a trecut şi că trebuie să aibă drepturi egale cu aceia pe care, încă nu demult, îi ciomăgeau ca pe nişte dobitoace”207.

Împrejurarea că baronul ardelean scrisese aproape acelaşi lucru în articolul său nu avea nicio relevanţă pentru gazetarii motivaţi de dorinţa lor pătimaşă de a lua apărarea poporului oprimat.

În acelaşi număr din *Reform*, apărea un al doilea protest faţă de opiniile lui Jósika, semnat de un grup de deputaţi în parlamentul maghiar, reprezentanţi atât ai românilor din Ungaria, cât şi ai celor ardeleni208. Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Alexandru Bohăţel, Teodor Sârb, Aloisiu Vlad, Constantin Papfalvi şi Iosif Man arătau că românii nu doresc obţinerea unor privilegii, după cum erau acuzaţi de Jósika, ci doar a unor „drepturi constituţionale", deoarece „constituţia nu este doar proprietatea maghiarilor, ci şi a românilor"209.

Altă temă care făcea obiectul polemicii lor cu Jósika era, bineînţeles, problema originii latine a românilor, un subiect capabil să rănească profund sensibilităţile naţionale ale liderilor menţionaţi. Semnatarii replicii se arătau convinşi că „originea noastră romană a fost demonstrată de savanţii Europei civilizate pe baza datelor incontestabile ale istoriei". Plecând de la ideea că această afirmaţie reprezintă o certitudine, acceptată de toată lumea, deputaţii români adoptă tactica ironizării adversarului lor, declarând că „nu ne pasă dacă Jósika Miklós este un ageamiu în materie de istorie. Nu demult, s-a găsit un altul, Tököly, care să se îndoiască de originea noastră romană"210, dar asemenea contestaţii ridicole nu pot să mai înşele pe nimeni.

Deputaţii români îl criticau aspru pe Jósika şi

pentru propunerea pe care acesta o făcuse guvernului, de arestare „a celor opt sau nouă români mai înflăcăraţi”, considerând că asemenea măsuri sunt demne de metodele unui Metternich. Oricum, atari propuneri nu vor înspăimânta pe nimeni, deoarece „ele sunt respinse de orice maghiar cinstit”211.

Replica deputaţilor români, politicieni afiliaţi de altfel foarte strâns revoluţiei maghiare, va avea un ecou puternic în epocă, atât în presa maghiară212, cât şi în gazetele româneşti din Transilvania. *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, publicaţia românească independentă condusă de George Bariţ, precum şi *Învăţătorul poporului*, gazetă populară blăjeană de orientare promaghiară, vor relua în traducere articolul respectiv213.

Problema atitudinii politice asumate de români în raport cu revoluţia maghiară, care se îndrepta spre o turnură dramatică în toamna anului 1848, se dovedea astfel un bun instrument de legitimare a poziţiilor diferitelor grupări politice, româneşti sau maghiare, care îşi disputau influenţa asupra opiniei publice.

5.2. Războiul civil din Transilvania

În lunile august-septembrie 1848, situaţia politică din Ungaria devine tot mai tensionată, ca urmare a deteriorării progresive a relaţiilor cu dinastia. Datorită victoriilor militare repurtate în vară în Italia, curtea habsburgică îşi consolidează poziţia şi refuză sancţionarea unor legi votate de parlamentul maghiar. Mai mult decât atât, în 11 septembrie 1848, Ungaria este atacată de trupele

banului croat Jellačić, trimis de împărat pentru a restabili şi aici controlul autorităţilor imperiale. În această situaţie, cabinetul Batthyány (din rândurile căruia cei mai mulţi miniştri doreau să păstreze o relaţie bună cu dinastia) demisionează. O serie întreagă de politicieni maghiari, cum erau Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Eötvös József sau Deák Ferenc, pleacă din ţară sau se retrag din viaţa politică. În locul guvernului Batthyány, demisionar, se formează Comitetul Naţional de Apărare a Patriei, organism învestit cu puteri excepţionale, avându-l conducător pe Kossuth Lajos214.

Presa maghiară continuă să urmărească agitaţiile naţionale ale croaţilor, sârbilor, românilor sau saşilor, care se confundă acum tot mai mult cu agresiunea austriacă împotriva libertăţii Ungariei215. Cu atât mai mult, în această perioadă, jurnaliştii maghiari se arată convinşi că în spatele acestor frământări stă politica de tip „divide et impera” promovată de imperiali sau propaganda „panslavistă” încurajată de Rusia.

Situaţia tot mai critică din Transilvania atrăgea atenţia gazetarilor de la *Márczius Tizenötödike* încă din luna august, când aceştia scriau:

Să privim armata, finanţele, administraţia comitatelor, poşta, problema secuilor, românilor şi a saşilor, în fiecare caz putem constata doar tulburări şi în niciunul succes216.

Într-un alt articol din aceeaşi publicaţie, Pálffy Albert relata despre dezbaterile

parlamentare privind organizarea armatei maghiare, criticându-l pe ministrul de Război, Mészáros Lázár, care a permis Croaţiei să aibă o armată cu structură proprie:

Auziţi acest lucru – comentează Pálffy –, românilor, slovacilor, care prin numărul vostru mai degrabă puteţi solicita separaţia decât croaţii, veniţi, faceţi un pic de gălăgie şi ministrul nostru cu inimă de iepure va deveni îndată sluga voastră umilă217.

În schimb, în numărul din 22 august, Heinrich János condamna atitudinea unor ofiţeri maghiari care, la refuzul românilor de a lupta împotriva sârbilor din regiunea oraşului Subotica, le-au aplicat acestora pedepse corporale. Heinrich considera că asemenea măsuri brutale sunt greşite şi vor duce la îndepărtarea românilor de cauza revoluţiei maghiare218.

De cele mai multe ori însă, după cum era de aşteptat pe măsură ce tensiunile se amplificau, gazetarii maghiari comentau cu indignare tulburările ivite în rândurile românilor sau ale saşilor. Csernátoni Lajos, de exemplu, le reproşa celor două naţionalităţi ardelene că au ales un moment atât de nepotrivit pentru declanşarea agitaţiilor lor naţionale, tocmai acum, când revoluţia maghiară trecea prin momente de cumpănă219.

În luna septembrie, *Márczius Tizenötödike* consacră o serie de relatări situaţiei din Maramureş şi nordul Ardealului. Continuând o campanie de presă mai veche, autorul unui articol din 2 septembrie acuză cu severitate guvernul

pentru că acesta nu a luat măsuri de preîntâmpinare a frământărilor româneşti din Maramureş. Acest lucru s-ar fi putut realiza foarte uşor prin numirea românului Gavril Mihali în fruntea administraţiei respectivului comitat, din moment ce acesta era sprijinit de întreaga populaţie de aici, „care este doar în mică parte maghiară, restul fiind românească şi rusească”. Prin neglijarea lui Mihali, românii au fost lăsaţi să creadă că maghiarii nu au încredere în fidelitatea şi în patriotismul lor, lăsându-se astfel terenul liber pentru aţâţători220.

Alt articol, apărut la începutul lunii octombrie, semnala deja izbucnirea conflictelor deschise între români şi maghiari, în regiunea Chioarului, unde „poporul român s-a răsculat şi domneşte cea mai groaznică anarhie”. Mai mulţi funcţionari au fost prinşi şi bătuţi, fiind duşi apoi la Năsăud, în tabăra colonelului austriac Urban, „cel care a provocat această mârşavă mişcare revoluţionară”. Reprezentantul regal Gavril Mihali şi căpitanul suprem al districtului, Teleki Sándor, trimişi în această zonă pentru liniştirea românilor, au fost primiţi cu împuşcături şi siliţi să se retragă221.

Un articol extrem de defavorabil la adresa românilor din Transilvania este publicat în numărul din 6 septembrie al publicaţiei *Pesti Hírlap*. Autorul acestuia critică sever cererile românilor de a fi recunoscuţi ca a patra naţiune a Ardealului, exprimându-şi regretul că aceştia nu au prea mulţi „bărbaţi civilizaţi şi educaţi” în rândurile lor. De altfel, această situaţie s-ar regăsi

şi în cazul conaţionalilor acestora din Ţara Românească şi Moldova. Lipsa unei elite româneşti puternice, capabilă să conducă poporul pe calea cea bună, este elementul care explică împrejurarea că românii au putut fi puşi în mişcare de o mână de agitatori, pe care îi imită ca nişte „papagali ascultători". Referindu-se la adunarea din primăvară, de la Blaj, precum şi la activitatea Comitetului Naţional român, autorul articolului ajungea la concluzia că „agitatorii trebuie dezarmaţi", deoarece „pentru cei nemernici nu există libertate, ei nu ne sunt fraţi". Asemenea instigatori ar fi, în opinia jurnalistului maghiar, „Barnuc, Laureani, Balatseszku (Bălăşescu), Maniu"222.

Problema românilor ardeleni va intra şi mai puternic în atenţie în luna octombrie223, când, în urma „celor mai josnice aţâţări ale reacţiunii în rândurile saşilor şi ale românilor", întreaga regiune „se află în pragul unei revolte sângeroase"224. Potrivit gazetarilor maghiari, la această situaţie nedorită se ajunsese din cauza conflictului de autoritate din provincie, existent între comandamentul militar austriac şi reprezentanţii guvernului maghiar. Presa arăta că reprezentantul regal în Ardeal, baronul Vay Miklós, avea puteri limitate, în timp ce atribuţiile militare rămăseseră în mâinile generalului imperial Puchner, „un schwarzgelb în persoană", care urmăreşte de fapt cucerirea Transilvaniei pe seama Curţii vieneze.

O mare atenţie este acordată şi situaţiei din regiunea Năsăudului, zonă în care camarila

vieneză l-a trimis pe colonelul Urban, pentru ca acesta să provoace agitaţii, aţâţându-i pe români împotriva maghiarilor. Gazetarii maghiari dau şi ei crezare zvonurilor care afirmă că în tabăra lui Urban s-au strâns deja o sută de mii de români, care sunt gata să pornească spre Cluj, împotriva maghiarimii225. Evident, nimeni nu putea să controleze o asemenea afirmaţie exagerată, dar mecanismele panicii colective fac ca ea să fie considerată o certitudine. Îndrăzneala lui Urban, se subliniază în periodicele maghiare, este nemărginită, el ţine sub teroare întreaga populaţie a Ardealului. „Mulţi fug la Pesta, lăsându-şi în urmă casele incendiate.”226 Ceea ce este şi mai grav, o mare parte a armatei cantonate în Ardeal poate fi considerată „de spirit străin”, favorabilă Vienei, ofiţerii de aici sunt în slujba reacţiunii, iar garnizoanele şi punctele fortificate sunt deţinute, de asemenea, de inamici227.

În această perioadă, gazetele dau expresie sentimentelor de panică şi teroare care îi animau acum pe maghiarii ardeleni, confruntaţi cu ameninţarea din ce în ce mai reală şi mai concretă a conflictului cu trupele fidele austriecilor, precum şi cu românii şi saşii aliaţi ai acestora. Desigur că informaţia este adeseori exagerată şi nu oferă decât o perspectivă deformată asupra realităţii, dar ea reflectă totuşi, în mod adecvat, temerile resimţite în faţa pericolului. Sublinierea acestui pericol are funcţia extrem de importantă de a mobiliza populaţia şi autorităţile împotriva inamicului, motivând acţiunea militară a părţii maghiare. Pe lângă disputa militară, care a făcut,

desigur, victime cât se poate de reale, ambele părţi antrenate în conflict se vor angaja şi într-o competiţie simbolică de exagerare a pierderilor suferite, de punere în evidenţă a atrocităţilor cauzate de inamic, menită să îl discrediteze pe acesta şi să provoace o reacţie indignată împotriva lui. Fără îndoială, autorii relatărilor din epocă sunt sinceri în indignarea lor, ei nu „mint” în mod deliberat, ci cred sincer în adevărul ororilor pe care le descriu. Acestea sunt de regulă fapte reale, denaturate doar prin scoaterea lor din context, prin exagerarea cifrelor, prin ignorarea sau minimalizarea propriilor fapte similare comise şi mai ales prin tendinţa de a justifica acţiunile comise de ai tăi, considerate întotdeauna „juste”, în timp ce violenţele similare ale inamicului sunt diabolizate şi nu îşi mai găsesc nicio scuză.

Conflictele din „regiunea de dincolo de Piatra Craiului”, violenţele izbucnite între autorităţile maghiare şi români la Cluj, Reghin, Târgu-Mureş, Alba-Iulia sau Deva ajung o prezenţă constantă în presa ardeleană şi chiar în cea din Ungaria228. După cum scria gazeta clujeană *Vasárnapi Újság*, nu mai există aici nici guvern, nici comisar guvernamental, nici lege, nici ordine, nici înţelegere, nici pace, nici război, ci doar un adevărat haos229.

La începutul lunii octombrie, mai multe periodice relatează despre a treia adunare de la Blaj. Acest episod este considerat momentul în care românii trec în mod deschis la violenţă împotriva autorităţii maghiare. Printre publicaţiile care consemnează aceste evenimente se remarcă

Ellenőr, din Cluj, şi *Nemzeti*, din Pesta, care preia de fapt materialul din gazeta ardeleană230. La Blaj, se afirmă în articolele respective, s-au adunat mai multe mii de români, care, după ce l-au destituit încă la Orlat pe episcopul lor, au ales în locul acestuia un canonic din Oradea, pe nume Erdélyi. Apoi au trimis la Aiud doi canonici pentru a negocia cu comisarul regal. Ei au de fapt trei cereri: eliberarea tuturor prizonierilor politici de la Aiud, oprirea recrutărilor şi convocarea unei noi diete. Primele două revendicări au fost satisfăcute, dar pentru ultima nu s-a obţinut încă permisiunea. Numărul românilor de la Blaj creşte pe zi ce trece, ameninţând în mod special Aiudul, unde au fost trimise deja trupe de la Alba-Iulia.

Articolele făceau referire şi la ştirile potrivit cărora, în urma adunării de la Blaj, românii „au dat mâna cu Urban în vederea stârpirii maghiarimii”. Secuii, la rândul lor, au reacţionat la aceste zvonuri, începând şi ei să se înarmeze în vederea apărării naţiunii maghiare231.

Mai multe texte cu privire la adunarea românilor, care avusese loc la sfârşitul lunii septembrie (evident, după stilul calendaristic nou, folosit în presa maghiară), apăreau şi în gazeta *Márczius Tizenötödike*. Într-un articol din 10 octombrie se relata că la Blaj s-au întrunit mai multe mii de români care, la întoarcerea pe la casele lor, au distrus grânele şi viţa-de-vie aparţinând „bunului episcop Lemény”, nepăsându-le nici măcar de soldaţii trimişi pe domeniul episcopal pentru a menţine ordinea232. Din alte materiale aflăm că „românii se duc la Blaj

şi se întorc acasă îmbătaţi de duhoarea aţâţării” sau că la această adunare „românii au afirmat că ei nu recunosc guvernul maghiar, nu vor să audă de uniune şi că îşi caută sprijin în direcţia Vienei”. Autorul acestui articol, Szathmáry Károly, mai arată că, după dizolvarea adunării, românii s-au împăştiat pentru a-şi procura arme, cutreierând întregul Ardeal şi ridicându-i la luptă şi pe aceia „care stăteau cuminţi pe lângă vetrele lor”. Totodată, ei au reuşit să câştige de partea lor şi câteva sate maghiare, depunând un jurământ de credinţă pe drapelele imperiale şi alegându-şi conducători din rândurile lor233.

Într-un alt articol, redactorul Pálffy Albert îşi mai informa cititorii cu privire la faptul că, în afară de Blaj, alte centre ale răzvrătirii româneşti sunt Orlatul, „localitate militară românească” din sudul Ardealului, în timp ce în nord „Mecca românilor este, pe de o parte, Monorul, iar pe de altă parte, Năsăudul”, toate acestea fiind centre militare grănicereşti austriece. La Năsăud, în tabăra colonelului Urban, se adună nu numai români veniţi din întreaga Transilvanie, ci şi numeroşi maghiari şi săteni saşi din regiunea superioară a comitatului Turzii.

Dar pentru că aici se adună oameni diferiţi – scrie Pálffy, pentru a demonstra perfidia manipulării practicate de austrieci –, reprezentanţii tacticii iscusite le vorbesc în limbi diferite. Românilor li se promite stârpirea maghiarilor, împărţirea tuturor moşiilor acestora şi întemeierea unui imperiu dac. Foştii nobili de rang inferior sunt amăgiţi de austrieci cu

făgăduiala reînfiinţării iobăgiei, în timp ce iobagilor maghiari, dimpotrivă, li se promite stârpirea purtătorilor de pantaloni234.

Menţionarea faptului că, alături de români, de partea cauzei austriece au trecut chiar şi unii ţărani maghiari are rolul de a arăta cât de periculoasă este propaganda imperială, cât de perverse pot fi efectele acesteia. În ceea ce priveşte imaginea românilor, această situaţie are darul de a evidenţia din nou relativa inocenţă a acestora, faptul că responsabilitatea pentru răzvrătirea lor o poartă în primul rând aţâţătorii trimişi de Viena, din moment ce nu doar românii, ci chiar unii maghiari au căzut pradă uneltirilor acestora. Este unul dintre cazurile – e adevărat, destul de rare – în care războiul civil ardelean este „dezetnicizat”, el nemaifiind înfăţişat ca un conflict izbucnit între români sau saşi şi maghiari, ci ca unul între partizanii revoluţiei maghiare şi adversarii acesteia, indiferent de originea lor etnică. Faptul că majoritatea românilor din Ungaria, şi chiar unii ardeleni, nu fac opoziţie cauzei maghiare, ba chiar acceptă ordinea legală introdusă de revoluţie, contribuie de asemenea la această „dezetnicizare” sporadică intervenită în caracterizarea războiului civil.

În acelaşi număr al gazetei radicale întâlnim un alt articol interesant, în care autorul acestuia se arată surprins de faptul că poporul român, care până acum a suportat orice naţiune şi îi ura doar pe germani şi mai ales armata, acum se aliază cu aceştia împotriva naţiunii maghiare, naţiune care reprezintă constituţionalismul şi care vrea să

împartă libertatea cu toată lumea.

Sufletul românilor, conchide jurnalistul maghiar, referindu-se din nou la efectele nocive ale propagandei austriece, „trebuie să fi suportat torturi groaznice pentru ca să se dedea la asemenea extremisme”. Deşi Ungaria a reuşit să-i înfrângă pe croaţi, atrage atenţia, în final, gazetarul radical, în curând va apărea o nouă Vendée, şi anume aceea a Ţării Ardealului, care se va orienta spre Galiţia pentru a relua legătura cu dinastia scăpată de ghilotină.

Ca măsuri de prevenire a respectivului pericol, articolul din *Márczius Tizenötödike* propune în aceste momente critice acordarea de ajutor armat Ardealului, ridicarea secuilor şi mai ales aplicarea celui mai sever terorism împotriva aţâţătorilor. Fără deosebire: români sau saşi, domni sau ţărani, ei trebuie prinşi şi spânzuraţi de îndată – respectiv, înainte ca agitaţiile lor să dea roade – pentru că după aceea va fi prea târziu, iar guvernul se va vedea obligat să tragă în marea masă de oameni, ceea ce ar fi regretabil, deoarece, în marea lor majoritate, aceştia sunt nevinovaţi, înşelaţi235.

Altă gazetă pestană, *Nemzeti*, reproducea „Cererile grănicerilor români”, unde erau exprimate o serie de nemulţumiri la adresa stării de lucruri introduse de revoluţia maghiară. Autorul articolului respectiv comenta cu amărăciune faptul că românilor nu le trebuie uniunea, la temelia căreia a înflorit pomul libertăţii şi în deşertul Transilvaniei. Ei preferă guvernul austriac, fiind acum mulţumiţi de regim

şi de jugul aservirii236.

Odată cu izbucnirea conflictelor în luna octombrie, gazetele maghiare oferă informaţii şi cu privire la arestarea şi condamnarea unor „agitatori” din rândurile românilor, ceea ce vrea să arate atât că autorităţile veghează la asigurarea liniştii publice, cât mai ales că vinovaţii pot fi identificaţi şi trebuie pedepsiţi în mod exemplar. De altfel, guvernul maghiar şi organele sale din Transilvania, cum era cazul comisarului de aici, baronul Vay Miklós, aveau mare nevoie de asemenea măsuri spectaculoase, pentru a contracara nemulţumirile şi neliniştile opiniei publice maghiare, indignată că autorităţile nu fac nimic pentru salvarea situaţiei. Această nevoie de autojustificare a autorităţilor, acuzate că prin lipsa lor de fermitate au permis izbucnirea războiului civil, a contat probabil foarte mult în luarea deciziei de a trece la primele execuţii în rândurile adversarilor revoluţiei.

În 18 octombrie 1848, *Márczius Tizenötödike* prezintă trei asemenea „instigatori”237, „Pap László” (Vasile Pop), „Baternai” (Alexandru Bătrâneanu) şi „Simionics” (Vasile Simonis)238. Peste câteva zile, redactorul Pálffy Albert, îngrijorat de amplificarea conflictelor din Ardeal, critica aspru guvernul pentru că acesta nu lua măsuri ferme în vederea înăbuşirii agitaţiilor. Cum este posibil, se întreba jurnalistul indignat, ca „bărbaţii odinioară atât de viteji ai Ardealului” să fie acum „atât de laşi, de fricoşi, ca în răstimp de şapte luni să nu-l fi putut prinde şi spânzura pe Pap Sándor” (Alexandru Papiu Ilarian), care „aţâţă

poporul fără nicio jenă, purtând pe piept o cruce primită de la împărat”239? Critica jurnaliştilor radicali la adresa guvernului îşi putea găsi acum un nou teren de manifestare, pe tema lipsei de fermitate şi de eficienţă a acestuia în ceea ce priveşte reprimarea revoltelor contrarevoluţionare.

În 22 octombrie, *Nemzeti* informa, de asemenea, despre executarea lui „Baternai, adică Betreneanu, altfel Tyivorán Sándor”, precum şi a lui „Simonis László şi Turk Ambrus” (protopopul Vasile Turcu). Atenţia gazetarilor de aici fusese atrasă mai ales de primul condamnat, ale cărui proclamaţii instigau poporul român, care de altfel are un caracter blând şi paşnic, se arătau potrivnice îmbunătăţirilor materiale şi drepturilor constituţionale acordate de legislaţia recentă, iar din punct de vedere naţional îi îndemnau pe români să-i urască pe maghiari240.

Referindu-se la evenimentele din Ardeal, *Pesti Hírlap* prezenta în această perioadă adunarea secuilor de la Agyafalva (Lutiţa), atrocităţile săvârşite de români în zona Teiuşului, precum şi acţiunile „marelui agitator Bucur, preot ardelean din Galdi”, care este conducătorul mai multor sate româneşti şi care, potrivit opiniei jurnalistului maghiar, ar trebui arestat de îndată şi spânzurat241.

Principala gazetă clujeană, *Kolozsvári Híradó*, acordă şi ea o atenţie deosebită acestor aspecte, subliniind contrastul existent între reformele binefăcătoare înfăptuite în Ungaria şi Transilvania, pe de o parte, şi ingratitudinea

naţionalităţilor, pe de altă parte, care s-au răsculat în masă împotriva maghiarilor, deşi au beneficiat şi ele de pe urma respectivelor reforme. Din păcate, acestea nu conştientizează faptul că românii şi maghiarii „ar trebui să lupte unul pentru celălalt, şi nu unul împotriva celuilalt”242. În aceeaşi idee, publicaţia clujeană difuza o serie de apeluri destinate „concetăţenilor saşi şi români”, prin care respectivii sunt îndemnaţi să pună capăt mişcărilor lor „nedrepte şi nelegitime”243.

Reluând argumentaţia şi tonul comunicatelor oficiale, aceste apeluri nu oferă nimic românilor pentru a-i determina să-şi modifice conduita, subliniind doar îndreptăţirea cauzei maghiare şi lipsa de temei a acţiunii adversarilor lor. Din acest punct de vedere, ele reprezintă mai mult pledoarii autojustificative decât documente menite să fundamenteze o conciliere pe bază de compromis, deoarece revoluţia maghiară, la fel ca şi cea română şi orice altă mişcare similară, era considerată infailibilă. Revoluţia e deţinătoarea adevărului absolut, deoarece este expresia voinţei de necontestat a poporului, ca urmare nu poate pleca urechea la argumentele perfide ale inamicilor, nu poate negocia valorile supreme pe care crede că le exprimă.

Relatând despre adunarea de la Lutiţa244, *Kolozsvári Hírado* arată că atitudinea secuilor şi a maghiarilor faţă de saşi şi români este condiţionată integral de renunţarea celor din urmă la revendicările lor, de respectul pe care trebuie să-l manifeste faţă de „constituţia

maghiară”. Dacă românii şi saşii nu vor face dovada acestor sentimente, atunci nu există altă cale decât supunerea lor prin forţa armelor.

Jurnaliştii clujeni urmăreau şi articolele apărute în gazetele săseşti sau româneşti din Transilvania. De cele mai multe ori, *Kolozsvári Híradó* polemizează cu opiniile exprimate în *Gazeta de Transilvania* a lui George Bariţ sau chiar în *Organul luminării* condus de Timotei Cipariu, deşi este de acord că această ultimă publicaţie împărtăşeşte o atitudine mai apropiată de punctul de vedere maghiar. Astfel, în 19 octombrie, *Kolozsvári Híradó* respingea acuzaţiile aduse de *Organul luminării*, potrivit cărora gazetele maghiare, îndeosebi cele „de dincoace de Piatra Craiului”, sunt vinovate de amplificarea tensiunilor din Ardeal. Redactorul maghiar afirmă că „în foaia redactată de domnul canonic Cipariu am găsit multe lucruri bune, faţă de care ne-am şi exprimat aprecierile în mai multe rânduri”. Cu toate acestea, jurnalistul clujean reproşa publicaţiei blăjene şi, în general, gazetelor româneşti faptul că acestea nu au făcut nimic pentru a împiedica propaganda camarilei vieneze în rândurile poporului român:

Iar dacă au existat şi români clarvăzători şi cu intenţii mai bune, dumneavoastră i-aţi numit pe aceştia „români de nimic”, duşmani ai naţiei lor, le-aţi respins articolele sau le-aţi publicat doar alături de contraargumentele dumneavoastră245.

Şi în această perioadă, presa maghiară va acorda atenţie unor puncte de vedere româneşti, chiar dacă această atenţie este ocazionată, de

regulă, de dezbaterile polemice în care sunt angajaţi românii respectivi. Desigur, trebuie spus că opiniile româneşti care îşi fac loc aici sunt acelea care nu se află într-o contradicţie absolută cu cele maghiare, pentru că poziţiile categoric adverse, ale partizanilor dinastiei, nu pot fi citate decât pentru a fi combătute şi pentru a se evidenţia caracterul „absurd” al acestora, lipsa lor totală de logică şi de îndreptăţire în raport cu idealurile revoluţiei, acceptate de orice om cu judecată „normală”.

Dar atunci când în discuţiile respective sunt implicaţi români „cu care se poate sta de vorbă”, opiniile acestora îşi găsesc loc în paginile publicaţiilor maghiare, chiar dacă respectivii sunt angajaţi în polemici aprinse, iar părerile lor diferă într-o măsură importantă de cele ale interlocutorilor maghiari. Retorica discursului revoluţionar nu excludea, ba dimpotrivă, favoriza asemenea dueluri pătimaşe, ideatice şi verbale, cu privire la nobilele idealuri ale revoluţiei.

Astfel, *Márczius Tizenötödike* din 13 octombrie publica o scrisoare deschisă adresată de contele Teleki Sándor deputaţilor români din parlamentul Ungariei246, iar în 19 octombrie făcea loc răspunsului acestora la scrisoarea lui Teleki, redactat de Aloisiu Vlad247.

Teleki Sándor fusese trimis de guvernul maghiar, în calitatea sa de şef al administraţiei districtului Chioar, pentru a potoli frământările din această zonă. În scrisoarea sa deschisă, Teleki îşi propune să descrie situaţia din regiunea amintită înainte şi după revolta românilor. Relatând că în

urmă cu câteva luni regiunea Chioarului i s-a adresat lui Kossuth cu toată recunoştinţa, „slăvind salvatorul ţării”, şi că într-o biserică românească s-a hotărât chiar ca portretul lui Kossuth să fie expus alături de cel al Mântuitorului, Teleki se arată nedumerit de întorsătura nefastă a evenimentelor. El scrie că niciodată un popor nu s-a purtat mai laş, mai nedrept ca românii din Chioar, care s-au împotrivit legii recrutării, ba chiar mai mult, au trecut de partea lui Urban şi au depus jurământ de credinţă împăratului de la Viena:

Năsăudul a devenit o Mecca248 şi, ca poporul credincios al lui Mahomed, migrează şi fiii Gracchilor şi ai Huniazilor să sărute praful de pe cizmele lui Urban.

Teleki, care a fost ameninţat cu moartea de poporul răsculat, conchide, dezamăgit de conduita românilor, dar în acelaşi timp foarte hotărât, că maghiarii ori vor fi liberi, ori vor pieri, dar dacă îşi vor câştiga libertatea, acest lucru se va datora doar propriilor eforturi, şi nu altor popoare. Cu toate acestea, în pofida iritării şi a dezamăgirii pe care i le-au provocat românii, Teleki se arată dispus să-i ierte şi să împartă cu ei libertatea, considerând că aceştia nu sunt conştienţi de ceea ce fac, fiind victimele unor manipulări. În încheiere, el propune deputaţilor români din parlamentul pestan să vină în Chioar pentru a-şi linişti conaţionalii, ademeniţi şi induşi în eroare249.

La această scrisoare deschisă răspundea Aloisiu Vlad, în numele deputaţilor români din

parlamentul Ungariei. Replica sa începea cu o critică aspră la adresa guvernului maghiar, acuzat că ignoră părerile deputaţilor români în problemele care-i privesc pe cei trei milioane de conaţionali ai lor care trăiesc în Ţara Ungară unită, în pofida faptului că guvernul nu cunoaşte aproape deloc poporul român. Această situaţie l-a determinat pe Aloisiu Vlad să recurgă la formula unei scrisori deschise, în locul unei adresări directe către parlamentarii maghiari, adresare care în mod cert ar fi stârnit rumoare şi nu ar fi fost ascultată.

Afirmând că îi sunt cunoscute aspectele amintite de Teleki Sándor, din gazete oficiale şi din scrisori particulare „demne de încredere”, Aloisiu Vlad îşi exprimă adânca îngrijorare, atât în ceea ce priveşte poporul său, cât şi cu privire la viitorul patriei maghiare. Deputatul regretă că „poporul aţâţat şi derutat în mod meschin” a încercat să se răzbune tocmai pe Teleki, pe care îl consideră „binevoitorul cel mai sincer al românilor”, „unul dintre cei mai cinstiţi foşti aristocraţi ai Transilvaniei”, „cel mai sincer frate de până acum al poporului şi al naţiunii române”. Afirmând mai departe că nu îi cunoaşte pe agitatori şi nici motivele care au îndârjit poporul împotriva lui Teleki, Vlad declară patetic, în acelaşi stil inconfundabil al frazeologiei revoluţionare:

Cunoscând caracterul acestui popor, cred cu tărie că, dacă în primele clipe ale mâniei a fost gata să te distrugă, în schimb, atunci când va fi în cele din urmă dezamăgit de aţâţătorii săi, te va saluta ca pe un mântuitor. Şi aceasta îţi va servi

drept mângâiere250.

În continuare, Vlad respinge învinuirile aduse parlamentarilor români de Teleki, care le reproşase acestora că refuză să meargă în Ardeal, pentru potolirea agitaţiilor româneşti. Deputatul român consideră că sarcina respectivă (de lămurire şi pacificare a românilor) îi revine guvernului, care nu consideră însă necesară o asemenea acţiune, crezând în mod eronat că va putea nimici mişcarea românească din Ardeal printr-o singură lovitură. Totodată, Aloisiu Vlad venea cu o propunere-surpriză pentru remedierea situaţiei: numirea lui Pálffy Albert, redactorul gazetei, în funcţia de comisar guvernamental, în locul lui Vay Miklós, cu sarcina expresă de a reglementa raporturile dintre foştii iobagi şi stăpânii lor, pentru a fi curmate astfel fărădelegile care au provocat mişcările româneşti251.

Se poate observa că imaginea românilor, aşa cum este conturată în articolul lui Vlad, nu diferă aproape deloc de cea vehiculată de alţi politicieni maghiari radicali, în rândurile cărora se încadrează şi deputatul maramureşean. Mai mult decât atât, Vlad se foloseşte de autoritatea clişeelor respective referitoare la români, pe care şi le-a însuşit foarte bine şi pe care, de altfel, se pare că le împărtăşeşte, tocmai pentru a-şi susţine şi a-şi argumenta poziţia în faţa maghiarilor. O asemenea poziţionare imagologică poate fi întâlnită în cazul multor români din Ungaria şi Transilvania, care nu se arată deranjaţi de stereotipiile vehiculate la adresa conaţionalilor acestora de maghiari sau de germani; dimpotrivă,

ei le acceptă, le interiorizează şi le integrează în propriul sistem argumentativ.

Încă din toamna anului 1848, jurnaliştii maghiari acordă atenţie conceptului „egalei îndreptăţiri a tuturor naţionalităţilor” (*Gleichberechtigung aller Nationalitäten*), care va fi vehiculat de Curtea vieneză ca o soluţie menită să rezolve problema naţionalităţilor, atrăgându-le, în acest fel, de partea cauzei imperiale. O asemenea sfidare principială la adresa revoluţiei maghiare, într-o chestiune în care aceasta se dovedise vulnerabilă, nu putea să nu provoace o reacţie din partea politicienilor şi a jurnaliştilor maghiari, materializată îndeosebi printr-o retorică autojustificativă.

Gazetarii maghiari critică în general formula „egalei îndreptăţiri”. Apreciind că problema naţionalităţilor este una specifică Ungariei, jurnaliştii afirmă că, în consecinţă, guvernul maghiar este acela care trebuie să ofere soluţiile în această privinţă. Chestiunea respectivă nu este una „internaţională”, ci ţine doar de competenţa Ungariei, care e o ţară independentă. În 31 octombrie, Kossuth scria în *Pesti Hírlap* următoarele:

Noi nu putem recunoaşte mai multe naţiuni în Ungaria. Putem recunoaşte doar existenţa unor popoare şi a unor limbi diferite, precum şi drepturile acestora, dar pământul Ungariei este locuit numai de naţiunea maghiară, iar germanii, slavii, românii etc. sunt membri ai naţiunii maghiare, la fel ca maghiarii.

Ca un argument în sprijinul afirmaţiilor sale,

Kossuth invoca exemplul maghiarilor din Moldova, care, deşi numărau, în opinia sa, 60.000 de suflete, nu beneficiau însă de „naţionalitate maghiară” pe teritoriul Moldovei252.

Ca atare, Ungaria trebuie să declare că nu face nicio deosebire între rase şi limbi în ceea ce priveşte legile sale sau drepturile civile, dar nu recunoaşte pe teritoriul său „naţionalităţi distincte”. Este adevărat, ţine să precizeze liderul maghiar în finalul articolului său, unitatea naţiunii maghiare nu presupune impunerea forţată a limbii sale asupra „raselor străine”, dimpotrivă, „noi respectăm dreptul fiecăruia de a trăi cu limba sa maternă”253.

În luna noiembrie a anului 1848, războiul civil din fostul principat al Transilvaniei constituia deja o realitate cotidiană, despre care gazetele maghiare vor relata de acum înainte fără întrerupere, într-o viziune apocaliptică. Pentru opinia publică, Ardealul va deveni „lăcaşul de temut al trădării, distrugerii, incendierii şi al crimelor sângeroase”254, prilejuite de confruntările violente dintre români şi secui sau dintre români şi armata maghiară255.

Într-un articol din *Pesti Hírlap*, Bardócz János relata despre acţiunile agitatorilor români, regretând că guvernul maghiar nu a luat măsuri mai ferme împotriva acestora. În ceea ce îi priveşte pe români, jurnalistul apreciază că deşi au câştigat în urma revoluţiei maghiare drepturi nemaiîntâlnite – un „adevărat Eldorado”–, aceştia, „în loc să manifeste recunoştinţă faţă de binefăcătorii lor, au ridicat împotriva acestora

pumnul”. În opinia lui Bardócz, principalii agitatori sunt „preoţii români vagabonzi, daţi afară din cauza purtării lor nepotrivite”. Aceşti clerici s-au folosit de „prejudecăţile şi superstiţiile celor de un sânge cu ei”, de „disperarea acestora din cauza servituţii îndelungate”, precum şi de „ura lor seculară faţă de maghiari”, născută tocmai în urma oprimării îndurate. Beneficiind de acest fundal prielnic, agitatorii au reuşit să-i fanatizeze pe români, în vederea atingerii scopurilor lor murdare şi egoiste256.

În termeni asemănători erau acuzaţi instigatorii români şi într-un manuscris memorialistic din 1850, aparţinând lui Király József, un martor ocular îngrozit al evenimentelor. După cum scrie el, din Sibiu vor fi trimişi în ţară falşii profeţi bine instruiţi, care predicau în rândurile poporului zelos – ca nişte vizionari trimişi de Dumnezeu – porunca privind exterminarea totală a maghiarilor257.

După cum se poate vedea, judecata asupra românilor devine mai aspră în urma izbucnirii războiului civil. Acum, o serie de trăsături negative de comportament atribuite acestora nu mai sunt negate şi nu mai sunt considerate simple prejudecăţi nefondate, aşa cum se întâmpla aproape întotdeauna în perioada anterioară conflictului militar. Cu toate acestea, chiar şi acum se admite că respectivele însuşiri negative, care s-au întipărit cu putere în caracterul românilor, au în ultimă instanţă drept sursă tot opresiunea la care au fost supuşi de-a lungul istoriei. Nu vom asista aproape niciodată la învinuirea în masă a

românilor, în mod nediferenţiat, pentru toate grozăviile întâmplate, iar responsabilităţile nu sunt puse pe seama însuşirilor specifice ale acestora, ca popor.

Gazeta pestană *Kossuth Hírlapja* se pronunţa în termeni ilustrativi pentru consideraţiile anterioare. „Asmuţirea românilor, precum şi cruzimile unor comandanţi de garnizoană trădători încoronează opera diabolică a Habsburgilor.” Austriecii sunt cei care s-au folosit de sârbi şi de români, ridicându-i împotriva maghiarilor, deoarece ştiau că aceste două popoare sunt cele mai influenţabile; „despre români, care au fost ţinuţi atâta vreme în întunericul cel mai adânc de către preoţii lor, toată lumea ştie că sunt cel mai naiv popor”258.

Dar în condiţiile în care revoluţia maghiară ajunsese într-un pericol de moarte, singura modalitate de ieşire din situaţia creată, imaginată de autorul articolului respectiv, nu putea fi decât conflictul, oricât de nedorit ar fi fost acesta:

Bieţilor români întărâtaţi vor reuşi să le răspundă pe măsură bravii noştri secui, deşi există un lucru dureros în toate acestea, anume faptul că pe lângă cei răi vor avea de suferit şi mulţi oameni nevinovaţi259.

Atitudinea pe care trebuie să o adopte maghiarii în raport cu românii poate fi rezumată aşadar în felul următor: românii nu sunt principalii vinovaţi pentru cele întâmplate, ci aceia care i-au manipulat. De vină este şi starea lor generală de înapoiere, pricinuită de oprimarea la care au fost supuşi. Cu toate acestea, răzvrătirea lor trebuie

reprimată cu severitate, pentru că ea produce suferinţe umane şi pune în pericol realizările preţioase ale revoluţiei. Este adevărat, o asemenea situaţie e extrem de regretabilă şi dureroasă. Sentimentele de compasiune, manifestate inclusiv faţă de victimele inocente care vor cădea din rândurile românilor, nu fac însă decât să întărească indignarea justificată împotriva agitatorilor care provoacă această dramă şi care trebuie trataţi, în consecinţă, fără pic de milă.

Alte referiri la situaţia generală din Ungaria şi Transilvania întâlnim în gazetele *Pesti Hírlap260* şi *Figyelmező261*, unde se arată următoarele:

În ţara noastră nu există niciun colţ, de la est la vest şi de la sud la nord, unde viaţa maghiarimii să nu fie periclitată din cauza naţionalităţilor străine instigate262.

În această confruntare, lupta maghiarilor este sfântă şi dreaptă, în timp ce a răzvrătiţilor este nelegitimă, fapt pentru care victoria nu poate să aparţină decât maghiarilor. Logica simplistă a binelui, care este de partea noastră şi care triumfă întotdeauna până la urmă, avea scopul de a conferi încrederea necesară în vederea asigurării succesului revoluţiei.

Ca şi în alte ocazii, *Márczius Tizenötödike* se dovedea şi acum publicaţia cea mai interesată de situaţia din Transilvania, în rândul gazetelor care apăreau în Ungaria propriu-zisă. Ea primeşte în această perioadă numeroase relatări şi materiale trimise de corespondenţii săi aflaţi la faţa locului,

care conturează o imagine extrem de complexă, bogată în amănunte, explicaţii şi analize, cu privire la ceea ce se întâmpla „dincolo de Piatra Craiului”.

Astfel, Oroszhegyi Józsa, care semna o corespondenţă publicată în 11 noiembrie 1848263, considera că în urma activităţii tribunilor români, Bărnuţiu, Alexandru Papiu, Micaş, Bălăşescu, Iancu (Barnuc, Pap Sándor, Mikás, Balazsesku, Janku), precum şi a lui Urban, „cel care a arborat drapelul revoltei române”, românii sunt atât de hotărâţi să lupte împotriva maghiarilor, încât se dedau la atrocităţi, incendiind casele maghiarilor, omorând şi chinuind bătrâni şi copii, violând şi umplând fântânile cu cadavre, aşa cum s-a întâmplat, de exemplu, la Zlatna. Şi mai dureros – apreciază autorul – este faptul că adesea românilor răsculaţi li se alătură şi iobagi maghiari, concurând şi ei la comiterea acestor fapte criminale. Oroszhegyi Józsa prezintă totodată şi atrocităţile comise de secui împotriva românilor, ca replică la acţiunile distrugătoare ale acestora din urmă264.

Secuii, care la adunarea de la Lutiţa au depus jurământ de fidelitate pe constituţia maghiară şi s-au obligat să se supună guvernului maghiar independent, rupând „toate legăturile cu generalul trădător de la Sibiu” (Puchner), au reuşit să pună pe picior de luptă aproape 80.000 de oameni cu care să pornească împotriva românilor răsculaţi:

Nu este acolo [în tabăra secuilor] – relatează Oroszhegyi – niciun pic de frică, în schimb este o

putere extraordinară, care, călcând în picioare duşmanul, poate să se transforme chiar într-un pericol la adresa cauzei noastre, dacă nu este ţinută în frâu. Deoarece dacă până acum cititorul se îngrozea de faptele românilor, descrise mai sus, acum să se mire şi de faţa îngrozitoare a răzbunării.

Ca martor ocular, Oroszhegyi descrie ciocnirile sângeroase dintre români şi secui din a doua jumătate a lunii octombrie, la Vidrasău (Vidrátszeg), Ungra (Ugra) şi Iernut (Radnót), în care au pierit mii de români, mulţi dintre ei ca victime ale incendiilor provocate de secui.

Oroszhegyi judecă aspru şi regretă faptele reprobabile comise de secui faţă de „bietul popor român”, pe care nu îl condamnă în masă, considerând că românii sunt doar victimele aţâţătorilor josnici, care au acţionat înainte ca maghiarii să fi reuşit să arate că dreptatea este de partea revoluţionarilor, şi nu a împăratului austriac.

Iar eu – afirmă autorul –, eu mă aflu în faza în care unui om cu gândire logică şi limpede îi îngheaţă sângele în vine. Popoarele se distrug reciproc. Într-o singură zi s-au distrus complet Ungheni şi Vidrasău, precum şi o parte din Csapó. A doua zi erau în flăcări 14 sate de-a lungul Someşului, de la Bistriţa la Dej.

Tocmai de aceea, Oroszhegyi îşi încheie relatarea cu un blestem la adresa împăratului, reproşându-i că îşi consideră supuşii nişte câini, pe care îi aţâţă unii împotriva celorlalţi, fiind principalul vinovat pentru evenimentele dramatice

care au avut loc265.

Tot în numărul din 11 noiembrie, în alte două articole, sunt semnalate incidente între români şi secui la Reghin266, Iara şi Turda267. În legătură cu aceste conflicte, sunt semnificative pentru imaginea de sine şi imaginea celuilalt remarcile unui autor nesemnat, care, în articolul său consacrat ocupării Reghinului de către secui, se referă la modul în care procedează secuiul şi românul atunci când au ocazia să jefuiască. Astfel, se apreciază că secuii – care, pătrunzând în Reghin, au prădat bunurile saşilor (porci, vite, grâne, alcool) şi le-au încărcat în căruţe pentru a le duce acasă – sunt mai „economi" şi mai „iscusiţi" decât românii, care, peste tot unde au dat de mai multă pălincă şi vin decât au putut să bea, au spart fundul butoaielor şi le-au lăsat să curgă268.

În numerele din noiembrie ale gazetei *Márczius Tizenötödike*, alte relatări vorbesc despre confruntările românilor cu armata maghiară, la Aiud269, Jibou şi Baia Mare270 sau Cluj271, cele mai multe referiri cu privire la români fiind prezente în reportajul din Aiud. Articolul începe cu o serie de reproşuri la adresa comisarului guvernamental, Vay Miklós, care nu a făcut nimic pentru a împiedica mişcările antimaghiare, nici chiar atunci când români înarmaţi ţineau deja adunări la Blaj. Nu numai că nu a împiedicat acest lucru, dar nici nu a adus la cunoştinţa guvernului adevărata stare de fapt. Se afirmă cu indignare că, pe când a început adunarea secuilor de la Lutiţa, la Alba-Iulia se

împărţeau deja românilor puşti, muniţii şi bani, iar atunci când a pornit puterea secuiască averile moşierilor maghiari din jurul Blajului, erau gata prădate, iar dintre moşieri mulţi erau prinşi sau ucişi. Apoi românii au prădat Aiudul Mic, au intrat în Alba-Iulia şi îşi alcătuiau tabere mari peste tot, dar mai ales în jurul Aiudului.

Teiuşul este distrus şi el. Abrudul mai rezistă, dar este dezarmat de români. Românii au vrut de mai multă vreme să atace Aiudul, dar nu au reuşit, iar acum le-ar fi şi mai greu să-l atace, deoarece Iancu nu a primit tunuri de la Alba-Iulia şi dispune numai de 20.000 de români şi patru companii de grăniceri, pe când Aiudul are o forţă mai mare şi este întărit cu şanţuri şi baricade.

După bătălia de la Sâncrai (Szentkirály), satele româneşti din jurul Aiudului s-au predat, iar locuitorii au fost pedepsiţi să sape şanţuri, să aducă mâncare şi furaje. De altfel, au fost confiscate bunurile românilor mai îndârjiţi, care, refuzând să-şi taie părul şi să poarte cocarde, au părăsit satele. Acum, averile lor sunt socotite bunuri naţionale, din care sunt acoperite multiplele nevoi ale Aiudului.

Autorul mai menţionează că teama orăşenilor faţă de românii răsculaţi este atât de mare, încât la Zlatna, de exemplu, un bărbat, meşterul metalurg Reinbold, când a aflat de crimele din oraş, şi-a împuşcat el însuşi cele două fete şi soţia, iar pe urmă s-a sinucis272.

Dintr-un alt punct de vedere, o serie de articole publicate în această lună amintesc cazuri de predare a românilor, cum sunt cele de la Jibou,

Baia Mare sau Zalău. Relatările din Jibou şi Zalău au fost trimise gazetei *Márczius Tizenötödike* de către un corespondent care semnează „Republicanus” şi care îi relatează lui Pálffy Albert cum „i se strânge inima şi cum i se umplu ochii de lacrimi” când îi priveşte pe bieţii români care vin să-şi depună armele. „Republicanus” susţine că românii au multe calităţi, dar, sărmanii, au fost ţinuţi până acum în neştiinţă şi de aceea au putut fi ademeniţi de cei răi. Este imposibil ca aceşti bărbaţi creoli cu ochii negri să nu fi ajuns eroii libertăţii şi ai patriei dacă ar fi primit vreo educaţie. Ei îl considerau pe împărat un Dumnezeu, dar acum îl blestemă, fiindcă acesta este cel care ascunde toate fărădelegile273.

Tot un caz de predare a românilor semnalează şi corespondentul „Madarász”, care scrie din Mesteacăn (Kis-Nyíres) şi de la care aflăm că, în urma victoriilor obţinute de oastea lui Katona Miklós în regiunea Chioarului, toate cele 92 de localităţi ale acestei regiuni au depus jurământul pe constituţia maghiară274.

Am putut vedea în rândurile de mai sus că în luna noiembrie apar noi referiri la conducătorii revoluţiei române, Simion Bărnuţiu, Al. Papiu Ilarian, Nicolae Bălăşescu şi Avram Iancu, care, se spune în *Márczius Tizenötödike*, „speră să ajungă la bucăţi grase, cu ajutorul unor cete de tâlhari, şi dispun în mod absolut de viaţa celor un milion şi jumătate de români”275. Tot acum este amintită din nou arestarea protopopului Turcu (Turk), care „a fost de asemenea tribun, un om de peste 60 de ani, care a fost spânzurat”276, sau a unui aşa-

numit Ion Bujor (Buzsor Juon)277, lângă Jibou, prins pe când spiona în avanposturile armatei maghiare de acolo:

M-am uitat bine la acest om – afirmă „Republicanus” – care a provocat atâtea griji armatei noastre. Pot să spun că faţa lui este interesantă, iar ochii lui sugerează că prin educaţie ar fi putut deveni un bun republican. Acest aţâţător se declară „un al doilea Jellačić”, dar comparaţia consider că nu este potrivită, pentru că Bujor Ion este brunet şi curajos, pe când Jellačić e roşcat şi laş. Apoi, Bujor Ion este spânzurat, pe când Jellačić…278?

În sfârşit, tot la conducătorii mişcării româneşti se referă şi articolul din 23 noiembrie 1848, semnat „Madarász”279, care relatează prinderea şi spânzurarea şefului român „Dimbuly” (probabil Dâmbul)280, numit în mod ironic „comitele cu opinci”, prins împreună cu alţi 17 agitatori în districtul Chioarului, de către trupele lui Katona Miklós.

Devin frecvente în luna noiembrie şi reflecţiile asupra soartei Ardealului, asupra urmărilor pe care pierderea acestuia le-ar putea avea pentru cauza maghiară. Astfel, se afirmă că „pierderea Ardealului ar fi o pagubă foarte mare, nu numai pentru că pierdem o ţară, un teritoriu vast, minele de aur şi de sare, ci şi pentru că astfel duşmanul ar câştiga o poziţie puternică”281, iar „Ardealul se va transforma dintr-o ţară prietenă într-una duşmană”282.

Sunt frecvente şi criticile la adresa guvernului pentru politica dusă faţă de Ardeal

(pentru faptul că l-a lăsat să se descurce singur), precum şi propunerile şi soluţiile pentru păstrarea sau recâştigarea acestuia (cum ar fi trimiterea unui nou comandant în fruntea armatei din Ardeal)283.

Şi în luna decembrie întâlnim numeroase relatări referitoare la situaţia din Transilvania, tonul articolelor devenind mai optimist. Gazetarii se arată acum încrezători în dobândirea rapidă a victoriei, odată cu numirea generalului Bem în fruntea armatelor ardelene.

În numărul din 1 decembrie 1848, *Pesti Hírlap* publica o dare de seamă detaliată cu privire la situaţia din Ardeal, intitulată „Mişcări din ţară. Transilvania în lunile septembrie, octombrie şi noiembrie". Ea conţinea o trecere în revistă a tuturor evenimentelor mai însemnate petrecute pe parcursul războiului civil, printre care se numărau sosirea lui Urban în Ardeal, organizarea militară a românilor, distrugerea Aiudului, luptele cele mai importante din regiune284.

Aprecieri deosebit de aspre la adresa românilor apar în *Nemzeti* din 27 decembrie, sub semnătura lui Kossuth285. Ele sunt menite să îmbărbăteze trupele trimise în vederea eliberării Ardealului, trupe care sunt motivate prin invocarea atrocităţilor comise de români. Necesitatea imperioasă a acţiunii lor şi caracterul de cruciadă salvatoare al expediţiei lui Bem se conturează şi mai limpede atunci când sunt dezvăluite faptele abominabile ale românilor, care nu pot fi oprite şi pedepsite decât pe calea

armelor:

Trupele româneşti – scrie Kossuth –, furioase, laşe şi lipsite de orice sentimente umane, sunt conduse de comandanţi militari imperiali. Ele sunt laşe în luptă, dar dacă dau de maghiari neînarmaţi, îi omoară cu grămada, cu o cruzime nemaiîntâlnită, în strigăte sălbatice şi în hohote de râs286.

Kossuth aminteşte şi despre asasinarea de către „românii mânioşi" a celor 14 membri ai familiei Brády, din Zarand, eveniment care a şocat profund opinia publică maghiară şi pe care romancierul Jókai Mór îl va ipostazia într-o cunoscută operă literară publicată după revoluţie287. Enumerând toate ororile atribuite românilor, liderul maghiar exclamă, cu patosul caracteristic exprimărilor epocii:

Şi un asemenea popor, membrii unei asemenea hoarde sălbatice şi laşe sunt numiţi de împărat credincioşii lui dragi! Şi aceşti oameni, care îi taie şi îi ard de vii pe semenii lor, care pironesc pruncii în cuie pe porţile taţilor lor, aceştia sunt conduşi de generali imperiali288!

În frazele liderului maghiar, principalii inamici vituperaţi sunt împăratul şi oamenii lui. Aceştia nu beneficiază nici măcar de scuza „sălbăticiei" care îi caracterizează pe români, pentru vina de a patrona respectivele atrocităţi! Spre deosebire de români, ei sunt civilizaţi, şi totuşi participă la aceste masacre, ceea ce amplifică la maximum vinovăţia lor.

În ceea ce îi priveşte pe români, şi ei sunt stigmatizaţi acum cu o duritate care exclude

posibilitatea oricărei „explicaţii” sau circumstanţe atenuante. Cine mai poate îndrăzni să invoce vreo scuză în faţa unor crime atât de revoltătoare? În imaginarul justificativ al revoluţiei, sublinierea caracterului atroce al crimelor săvârşite de adversari, a cruzimilor lor nemotivate de o explicaţie raţională joacă un rol extrem de important.

Fără îndoială, realitatea faptelor oferă un bogat material exemplificator pentru asemenea acuzaţii aduse de fiecare parte adversarului său, pentru că revoluţia, ca orice mişcare violentă de masă, are darul de a scoate în lumina istoriei, atât în rândul românilor, cât şi în cel al maghiarilor, un număr semnificativ de sceleraţi capabili să comită într-adevăr fapte de tipul celor semnalate de mărturiile contemporane sau de indignarea nu mai puţin implicată a istoricilor partizani289. Dar sublinierea acestor atrocităţi nu are în primul rând rolul de a dezvălui adevărul, aşa cum pretind, mai mult sau mai puţin ipocrit, justiţiarii indignaţi. În timpul revoluţiei, principala funcţie pe care o îndeplineşte aruncarea iresponsabilă în faţa publicului a acestor exemple este aceea de a stârni pofta de răzbunare a acestuia şi de a rupe orice punte de dialog cu inamicul, de a motiva războiul pe viaţă şi pe moarte, fără niciun armistiţiu, până la anihilarea lui totală. Într-adevăr, cum să faci pace, cum să te poţi înţelege sau să negociezi cu un adversar care comite fapte de genul celor puse de Kossuth pe seama românilor sau, în mod similar, de către observatorii români pe seama maghiarilor? Este

limpede că singura atitudine posibilă într-o asemenea situaţie nu poate fi decât lupta pe viaţă şi pe moarte până la pedepsirea criminalilor. Aşadar, evidenţierea atrocităţilor adversarului, esenţială în justificarea oricărei acţiuni violente colective, are rolul de a întreţine în modul cel mai lesnicios mecanismul răzbunării. Odată pornit acest mecanism, prima crimă abominabilă săvârşită de inamic şi pusă în faţa publicului va determina mai devreme sau mai târziu răzbunarea acesteia, pentru ca realitatea să furnizeze după aceea tot mai mult combustibil pentru alimentarea violenţei.

O atitudine critică la adresa naţionalităţilor răsculate împărtăşeşte în această perioadă şi tânărul gazetar Jókai Mór, de la *Pesti Hírlap*, viitorul mare prozator romantic. Abordând chestiunea relaţiei dintre maghiari şi celelalte popoare din Ungaria, Jókai aprecia că, în condiţiile desfăşurării sângerosului război civil din Transilvania, „problema cea mai sfântă” a momentului respectiv era menţinerea integrităţii teritoriale a Ungariei. Desigur, Jókai combate în mod vehement ceea ce el consideră agresiunea austriecilor împotriva statului maghiar, opunându-se în acelaşi timp fărâmiţării Ungariei pe baza revendicărilor diferitelor naţionalităţi. Pronunţându-se pentru acordarea unor drepturi individuale cetăţeneşti tuturor locuitorilor Ungariei, Jókai crede că trebuie să fie în acelaşi timp cât se poate de „egoist”, după cum scrie el însuşi, în ceea ce priveşte drepturile naţionale290.

În 15 decembrie 1848, Csernátoni Lajos,

colaborator principal al gazetei *Márczius Tizenötödike*, sublinia şi el necesitatea redobândirii Ardealului, afirmând:

Ori cucerim Ardealul cu puterea armelor, dar atunci nu îl vom mai numi Ardeal şi nici regiunea de dincolo de Piatra Craiului, nici Săsime, nici Secuime, ci îl vom numi judeţul Hunedoara, scaunul Sibiului şi al Mureşului etc., sau îl pierdem totalmente, şi atunci se va numi Dacia sau Rumania sau Saxonia, ceea ce ar fi totuna pentru noi291.

Acum, gazetarii de la *Márczius Tizenötödike* se întăresc din ce în ce mai mult în convingerea lor că există o singură modalitate de a ne menţine: să fim conştienţi de problemele noastre, de faptul că din Ardeal reacţiunea îşi adună forţe împotriva noastră, iar noi trebuie să zdrobim această putere înainte de a se constitui292.

Era o idee formulată de un oarecare „M.K.”, jurnalist care, începând din 6 decembrie, publica o serie de articole, cu titlul: „Soarta Ardealului după căderea sa”293. În aceste texte, autorul ne oferă o analiză amplă a cauzelor care au determinat pierderea Ardealului, ca şi a urmărilor pe care această înfrângere le va avea asupra Ungariei şi a revoluţiei maghiare. Analiza sa se baza în mare măsură pe relatările refugiaţilor transilvăneni ajunşi în Ungaria şi îşi propunea să evalueze rolul jucat în aceste evenimente de diferitele naţionalităţi şi categorii sociale ardelene.

Primii care sunt supuşi analizei lui „M.K.” sunt marii aristocraţi ai Transilvaniei. Printre ei se aflau puţini prounionişti convinşi, în timp ce

marea lor majoritate, în clipa în care au înţeles că uniunea înseamnă şi ştergerea iobăgiei, egalitatea în faţa impozitelor şi a sarcinilor publice, au devenit ostili uniunii, votând-o în Dieta Transilvaniei doar din oportunism. Cu toate acestea, ei nu şi-au făcut probleme atâta vreme cât în fruntea Ungariei s-a aflat guvernul Batthyány, guvern alcătuit şi el din reprezentanţi ai oligarhiei nobiliare. Dar în momentul în care la conducerea Ungariei au venit oameni ca Nyári Pál sau Kossuth Lajos, aristocraţii ardeleni s-au transformat în „reacţionari hotărâţi”, favorizând de fapt pierderea Transilvaniei294.

Nobilimea inferioară nu s-a putut ridica nici ea deasupra intereselor sale mărunte, complăcându-se acum într-o totală apatie şi alcătuind un front comun cu marii aristocraţi.

Analiza continuă în numărul următor cu burghezia. Aceasta, după M.K., în loc să-şi verse sângele pentru libertate şi să-şi expună casele focului tunurilor, a preferat să vină Puchner şi Urban, să le ia libertatea, independenţa, naţionalitatea, să se nimicească uniunea şi legile din martie, să fie îndepărtat guvernul maghiar şi Kossuth şi să se reinstaureze ordinea şi liniştea, pentru a-l putea cinsti din nou pe Dumnezeu şi întruchiparea sa pământească, împăratul de la Viena.

Tot în acest număr întâlnim şi scurte referiri la armată şi la comandamentul militar al Transilvaniei (pe care M.K. le consideră inima reacţiunii), precum şi la guberniul de la Cluj, un „loc de adunare al reacţionarilor”295.

În ceea ce priveşte naţionalităţile din Ardeal, autorul îi critică în primul rând pe saşi, văzând în ei „izvorul reacţiunii”, este mai înţelegător cu românii, considerând că aceştia au constituit o simplă unealtă în mâinile reacţiunii, în timp ce secuii se bucură de aprecierea cea mai favorabilă. M.K. încearcă să-i absolve pe români de învinovăţirile care le-au fost aduse, afirmând că „bietul popor neinstruit, fără intelectuali” a fost „folosit pentru ţeluri mârşave”.

În Ardeal, poporul a avut un suflet şi o voinţă tare ca sabia, pe care dacă o ascuţi, poate fi folosită atât împotriva binelui, cât şi a răului, atât împotriva prietenului, cât şi a duşmanului. Însă reacţiunea avea nevoie tocmai de o asemenea unealtă. Cei un milion şi jumătate de români care trăiesc în Ardeal valorează cât o fabrică de armament, fiind transformaţi în pilonul cel mai puternic, în arma cea mai puternică a reacţiunii296.

M.K. susţine că lupta românilor nu a fost una „politică”, ci „rasială”, argumentând această idee prin împrejurarea potrivit căreia românul nu făcea nicio distincţie, îl jupuia atât pe cel mai înverşunat reacţionar, ca şi pe o biată şi naivă femeie, nepricepută în politică, tăind-o în bucăţi, aşa cum ar fi făcut şi cu Kossuth dacă îl găsea297.

La prima vedere s-ar părea că autorul nu are nicio rezervă faţă de secui, pe care îi consideră „copiii fideli ai Transilvaniei”, dar articolul din numărul următor abordează critic şi această problemă. Deşi apreciază că secuii au fost singurii care au luptat pentru cauza maghiară, M.K.

regretă şi dezaprobă împrejurarea că mişcarea lor a alunecat spre cealaltă extremă:

Este ştiut faptul că secuiul e cel mai uşor de aţâţat şi cel mai greu de ţinut în frâu. Din păcate, din aceste motive şi adunarea de la Lutiţa a degenerat în jaf, incendiere şi crimă298.

Situaţia Ardealului este cu atât mai îngrijorătoare cu cât „fiii lui trădători nu fac nimic ca să-l ridice din nou". Aristocraţia preferă să se supună unui cap încoronat, „care îi dă înapoi privilegiile furate", decât unui guvern care propovăduind principiul puterii poporului, vrea „să-i amestece cu acesta". Nu se poate pune vreo speranţă nici măcar în tânăra generaţie de aristocraţi ai Ardealului, deoarece nici aceasta nu face altceva decât să se îmbrace frumos, să se parfumeze şi să ducă o viaţă fără de griji, şi nici în burghezie, a cărei lozincă este: „Pace cu orice preţ!"299.

Aprecierile lui „M.K." dezvăluiau un mod de gândire tipic pentru iacobinismul radicalilor maghiari. Din această perspectivă, marcată de ideea conflictului social dintre clasele posedante şi cele inferioare, poziţia românilor este văzută mult mai favorabil, deoarece ei nu se identifică, în mod evident, cu aristocraţii „reacţionari". Este semnificativ faptul că gazetarul radical îi critică mai sever pe marii nobili maghiari ardeleni, care ar avea o poziţie ambiguă faţă de revoluţie, decât pe ţăranii români care, în realitate, se ridicaseră fără niciun echivoc împotriva acesteia.

Atitudinea românilor din Partium şi din estul Ungariei era percepută într-un mod mult diferit în

raport cu cea a conaţionalilor lor din Ardeal. Aşa se explică şi satisfacţia mărturisită de „Republicanus”, în numărul din 29 decembrie al gazetei *Márczius Tizenötödike*, unde scria următoarele: „În fostul Partium există încă un spirit bun”. Aici, recrutarea nu a întâmpinat nicio ostilitate din partea românilor, „Republicanus” scriindu-i redactorului Pálffy Albert că s-a întâlnit cu un grup de recruţi români care cântau vesel următoarele: „Patru ani nu e cât lumea,/ Să trăiască libertatea maghiară!”. Recrutarea din rândul românilor este apreciată de „Republicanus”, deoarece „tatăl care îşi va avea fiul în tabăra noastră doar nu va mânui coasa împotriva propriului copil! Este o modalitate foarte bună de a înfrânge reacţiunea”300.

În pofida situaţiei dificile în care se afla Ardealul în acel moment, gazetarii de la *Márczius Tizenötödike* nu erau de acord cu adoptarea unor măsuri represive, sângeroase, împotriva populaţiei civile. Astfel, tot în numărul din 29 decembrie 1848, relatând despre luptele din jurul Clujului şi Jiboului, „Republicanus” îşi exprimă dezaprobarea faţă de incendierea a trei sate româneşti, în 20 decembrie:

Cine doreşte victoria democraţiei nu poate aproba acest lucru. Eu nu-l pot accepta niciodată şi când aud de el mă doare sufletul. De ce să-şi asume trupele noastre rolul diabolic al dinastiei? Democraţia poate învinge în mod sigur numai dacă rana comisă cu armele este vindecată imediat prin principii şi modalităţi umaniste. Cel dintâi principiu al democraţiei este acesta: *Ceea*

ce nu-ţi doreşti ţie să nu faci nici altcuiva! Să ne luptăm ca leii împotriva inamicilor noştri armaţi şi intriganţi, dar în numele sfânt al libertăţii să nu distrugem vetrele bătrânilor, femeilor şi copiilor, pentru că frica poate să facă multe, dar niciodată nu va cuceri sufletul vreunui om. Dacă duşmanii noştri reprezintă barbaria, noi să reprezentăm civilizaţia – numai aşa va fi sigură victoria pentru noi!301

5.3. Noi atitudini faţă de naţionalităţi în 1849

La sfârşitul anului 1848, situaţia politică şi militară a Ungariei, condusă de regimul revoluţionar, devenea din nou critică. După înfrângerea revoluţiei vieneze de către armata imperială, trupele generalului Windischgrätz înaintează spre Pesta, în timp ce guvernul şi parlamentul maghiar îşi mută reşedinţa spre est, la Debrecen302. În lunile care vor urma, majoritatea periodicelor maghiare îşi dedică articolele mobilizării populaţiei în lupta împotriva Habsburgilor, relatând despre ostilităţile desfăşurate pe diferitele fronturi, despre situaţia politică internă, activitatea guvernului şi dezbaterile parlamentare. În mod firesc, relaţiile dintre maghiari şi naţionalităţile din Ungaria continuă să reţină atenţia gazetarilor.

O serie de articole pline de conţinut pe această temă va publica şi gazeta de orientare filohabsburgică *Figyelmező*, la sfârşitul lunii ianuarie a anului 1849303, în condiţiile ocupării Pestei de către armata austriacă. Publicaţia respectivă abordează evoluţia raporturilor dintre principalele etnii ardelene, în perioada aprilie-

decembrie 1848, evident, într-un spirit total diferit, încercând să stabilească răspunderea pe care o aveau autorităţile maghiare revoluţionare pentru izbucnirea conflictului.

Jurnalistul anonim care publica acest serial îşi exprima încă de la început regretul faţă de situaţia care făcuse ca tocmai Transilvania, loc în care, secole de-a rândul, rase atât de diferite au putut trăi împreună în pace şi înţelegere, a trebuit să fie devastată şi să sufere în urma evenimentelor recente304.

El crede că problemele au început să apară în această provincie încă din luna mai a anului 1848, în urma uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care nu a fost agreată de saşi şi de români. Reapărea aşadar vechea temă critică a conservatorilor şi moderaţilor maghiari, îndreptată împotriva măsurilor pripite şi nechibzuite ale liberalilor, care riscau să provoace reacţia naţionalităţilor şi să tulbure pacea socială.

Gazetarul maghiar arată că românii au avut încă de la început, din timpul „celor două adunări de la Blaj de dinaintea uniunii”, propriile lor revendicări, îndreptate în direcţia protejării identităţii naţionale. Cel care s-a împotrivit însă în modul cel mai ferm uniunii a fost poporul săsesc, care s-a temut pentru naţionalitatea sa. Saşii erau însă mai puţini şi atunci au dat mâna cu elementul românesc, cu care până atunci s-au contrazis şi s-au certat tot timpul şi pe care, pe Pământul Crăiesc, l-au şi exclus de la drepturile de care se bucurau locuitorii saşi.

Cu tot caracterul nefiresc al acestei alianţe,

în urma ei, cele două elemente au ajuns mai puternice decât maghiarii în Transilvania305.

În ceea ce priveşte românimea, jurnalistul de la *Figyelmező* arăta că rasa românească este cea mai numeroasă în Transilvania, mai numeroasă decât toţi locuitorii maghiari, secui şi saşi luaţi împreună. În acelaşi timp însă, ea este şi cea mai necivilizată.

Din acest motiv, agitaţiile au prins cel mai uşor în rândurile sale. Românii au fost instigaţi de unii tineri mai educaţi şi câţiva preoţi, aceştia din urmă fiind oricum cei care exercitau o influenţă extraordinară asupra populaţiei de rând. Liderii românilor doreau în principal obţinerea unor drepturi similare cu cele deţinute de celelalte „naţiuni" ale Ardealului sau urmăreau crearea unui „imperium daco-romanum", idee întreţinută din Moldova şi Ţara Românească, aflate şi ele în plină revoluţie la ora respectivă. Dar cea mai mare parte a inteligenţei române cerea, alături de desfiinţarea urbariului, conservarea şi dezvoltarea propriei naţionalităţi. Cu această lozincă, ajutaţi şi de popi, au reuşit să se facă auziţi în rândurile populaţiei româneşti. Acest ideal s-a generalizat şi s-a aliat cu revendicările asemănătoare ale saşilor306.

În această privinţă, *Figyelmező* se distanţează de opiniile publicaţiilor revoluţionare, care puneau accentul pe caracterul cu totul artificial şi lipsit de priză la mase al cererilor româneşti sau pe faptul că agitaţia românilor a pornit în exclusivitate de la manipulările venite din direcţia Vienei, pe fondul resentimentelor seculare faţă de maghiari.

Jurnalistul de la *Figyelmező* crede că revendicările cu caracter naţional nutrite de intelectualitatea românească au furnizat şi ele o motivaţie importantă, reală, pentru mişcările româneşti.

Gazetarul maghiar critică autorităţile ardelene pentru că nu au încercat să avanseze soluţii proprii de rezolvare a acestor probleme, lăsând întreaga responsabilitate, după uniune, pe umerii oficialităţilor din Ungaria. În continuare, el îşi expune opiniile cu privire la modul în care ar fi trebuit soluţionate tensiunile din Transilvania. În urma desfiinţării iobăgiei şi a introducerii celorlalte principii liberale, în Ardeal nu mai putea dăinui situaţia conform căreia funcţiile publice erau deţinute numai de către aristocraţie şi de către etnicii maghiari. După luna martie a anului 1848, intelectualii români au considerat că a sosit momentul pentru ca şi ei să poată ocupa funcţii în administraţie, dorinţă care era de altfel foarte puternică în rândurile tuturor popoarelor din Ardeal. În aceste condiţii, se întreba gazetarul maghiar, nu ar fi fost mai oportun să liniştească spiritele din Ardeal prin numirea în funcţii a unor români inteligenţi, la ei acasă, pentru a fi văzuţi de poporul lor şi pentru ca astfel să aibă şi ei influenţă directă asupra acestuia?

Din păcate însă, lucrurile nu s-au petrecut în acest fel. Este adevărat, comiţii mai vechi în funcţii au fost înlocuiţi, dar cei noi erau tot maghiari307.

Desigur, unii români au ajuns în parlamentul Ungariei, dar aceştia erau prea departe de confraţii lor din Ardeal şi contactul lor cu poporul

nu putea fi stabilit decât în mod anevoios. În acest fel, românii puteau să creadă în continuare că sunt daţi la o parte de maghiari şi că rezolvarea acestei probleme nu poate fi efectuată „decât separat şi în opoziţie faţă de maghiari”.

Un alt motiv al înstrăinării românilor de maghiari ar fi fost temerile lor faţă de recrutare, deoarece în Transilvania, până în anul 1831, aceasta era forţată, iar cei prinşi şi înrolaţi serveau apoi întreaga lor viaţă, şi nu doar câţiva ani. În 1848, chestiunea înrolării a fost îngreunată şi de faptul că ardelenii, care erau cu toţii, „fără nicio deosebire, regalişti”, au aflat că împăratul nu a aprobat legea cu privire la recrutare. Oamenii au devenit circumspecţi, bănuindu-i, pe deasupra, pe nobili că au recurs la recrutare doar pentru a evita ştergerea robotei308.

Este evident că jurnalistul filodinastic dezaproba măsurile luate de guvernul maghiar în vara anului 1848, care au condus la ruptura cu Viena, iar în acest context, faptul că românii sunt consideraţi şi ei fideli suveranului (împărat al Austriei şi rege al Ungariei) implica o evaluare pozitivă a conduitei acestora. Aşa după cum radicalii maghiari considerau că românii ar putea deveni „buni republicani”, moderaţii maghiari îi socoteau buni „regalişti”. Şi unii, şi alţii doreau de fapt să poată spune că „românii sunt cu noi”, adică sunt alături de maghiari, dar şi alături de cauza politică particulară a fiecărei grupări, deoarece această formulă servea mult mai bine necesităţilor psihologiei colective, în comparaţie cu imaginea unei românimi ostile, atât

conjunctural, cât şi virtual.

Într-un alt articol din cadrul serialului publicat în *Figyelmező* erau respinse acuzaţiile „gazetelor germane” din Ardeal, potrivit cărora războiul civil din Transilvania ar fi izbucnit din vina maghiarilor şi mai ales a secuilor. Ajungând cu prezentarea evenimentelor în luna septembrie a anului 1848, jurnalistul maghiar se opreşte asupra adunării de la Blaj, organizată sub influenţa comitetului românesc, la care românii au apărut înarmaţi deja cu lănci şi cu alte arme şi, sub pretextul constituirii gărzii naţionale, au desfăşurat şi exerciţii militare309.

Referindu-se apoi la împrejurările care au condus la izbucnirea războiului civil, gazetarul aminteşte structurile organizatorice constituite de români, arătând că prefecţii şi tribunii agitau populaţia de rând de pe teritoriile aflate în subordinea lor. În acelaşi timp, ca urmare a „întâmplării nenorocite” care a dus la executarea a doi „funcţionari de acest tip” la Cluj şi la Târgu-Mureş, situaţia din Ardeal s-a tensionat tot mai mult. Românii se adună din nou la Blaj, în 15 octombrie, se înarmează, astfel încât „în această zi, precum şi în cele următoare, a început războiul civil din Transilvania”310.

Extrem de semnificativ pentru modul raţional în care priveşte *Figyelmező* evenimentele din toamnă este faptul că jurnaliştii de aici deplâng execuţiile de genul celor aplicate lui Bătrâneanu sau Simonis, considerând că ele nu au făcut decât să agite şi mai mult spiritele. Evident, nici ei nu aprobă activitatea agitatorilor români, dar, în

acelaşi timp, nu sunt de acord nici cu măsurile extreme aplicate împotriva lor. În optica revoluţiei maghiare, în schimb, orice măsură îndreptată împotriva instigatorilor era justificată, atât timp cât aceştia se puneau singuri, prin faptele lor, în afara „legalităţii”, iar patria era în pericol.

În continuare, articolul prezintă felul în care s-au manifestat românii pe parcursul ostilităţilor. Aceştia colindau prin sate în grupuri de mai multe mii de oameni, aflate sub conducerea prefecţilor, centurionilor şi decurionilor. Ei au năvălit asupra proprietarilor funciari, punând mâna pe armele de casă ale acestora, pe mulţi i-au omorât, i-au bătut, i-au chinuit, i-au mutilat sau i-au dus ca prizonieri la Blaj sau la Năsăud. Tot ei au pângărit femei, au incendiat, au distrus pivniţele de vinuri, au furat cai şi au ocupat castele311.

Această imagine a comportamentului românilor în revoluţie, prezentă nu doar în versiunea inamicilor lor din tabăra revoluţiei maghiare, ci şi în cea a unor observatori mai detaşaţi (cum erau gazetarii moderaţi şi filohabsburgici de la *Figyelmező*), va rămâne una dintre cele mai solide achiziţii ale percepţiei maghiare cu privire la români. Desigur, nici observatorii români nu vor nega faptul că unii conaţionali ai lor au comis excese de tipul celor enumerate mai sus. Dar ei vor prefera să sublinieze că acestea erau replici la acţiunile similare ale maghiarilor, în timp ce maghiarii vor fi interesaţi în primul rând de gravitatea faptelor respective în sine, fără a le mai căuta explicaţii sau justificări312.

O logică de tipul celei cu care românii îşi justificau comportamentul violent din timpul revoluţiei va fi aplicată de gazetarul de la *Figyelmező* în cazul secuilor. Secuii, scrie jurnalistul maghiar, nu au trecut la atacarea românilor decât după ce aceştia îşi începuseră deja acţiunile devastatoare. Chiar şi la adunarea de la Lutiţa, secuii nu au hotărât decât „împiedicarea acelor distrugeri care ar fi săvârşite de cetele româneşti împotriva rasei maghiare”313.

Este foarte importantă această încercare de a minimaliza amploarea violenţelor săvârşite de proprii conaţionali, pe care o întâlnim atât în cazul românilor, cât şi în acela al maghiarilor fideli dinastiei, cum era cazul gazetarilor de la *Figyelmező*. Ambele părţi încearcă să le demonstreze austriecilor că ele se află de partea ordinii şi a liniştii, că românii, respectiv maghiarii nu sunt acea populaţie turbulentă, capabilă de comiterea exceselor revoluţionare, care apare în diferite relatări, ci reprezintă o forţă pe care imperialii pot conta în vederea restabilirii legalităţii. Evident, împăratul va trebui să răsplătească apoi fidelitatea şi caracterul paşnic al supuşilor săi, calităţi dovedite în timpuri critice şi mult trâmbiţate ulterior de aceştia. Pentru a întări această logică, fiecare parte, români, maghiari sau saşi, încearcă să demonstreze că „revoluţionarul”, rebelul turbulent este „celălalt”, în timp ce conaţionalii lor au un comportament ireproşabil, iar învinuirile care li se aduc sunt doar calomnii interesate ale adversarilor.

Desigur, anumite evidenţe nu puteau fi

negate, mai ales când era vorba de observatori cu mai mult spirit critic, capabili să se detaşeze de viziunea maniheistă potrivit căreia „noi” avem mereu dreptate, iar „celălalt” greşeşte întotdeauna. După ce evenimentele au scăpat de sub control, ca urmare a izbucnirii războiului civil, arată gazetarul de la *Figyelmező*, a degenerat şi caracterul secuilor, trezindu-se ura lor împotriva românilor. Dezordinea şi indisciplina au început să se manifeste şi în rândurile secuilor, care vor călca şi ei în picioare cele mai sfinte drepturi ale omenirii, la fel ca trupele româneşti. Şi secuii vor comite cruzimi asupra unor oameni neînarmaţi, vânându-i nu pe românii care opuneau rezistenţă, ci pe cei care fugeau din faţa lor. Au incendiat şi sate, au furat vite şi oi, fugind apoi acasă cu prăzile lor. Românii se adăposteau în grupuri, în munţi şi păduri, iar în zonele în care nu se temeau de secui continuau devastările şi atrocităţile. În aceste împrejurări, Transilvania a ajuns să arate ca după o invazie a tătarilor, lucru care s-ar fi putut evita dacă ar fi fost adoptate nişte măsuri oportune şi consecvente314.

În finalul articolului său, în acord cu orientarea sa politică filohabsburgică, gazetarul de la *Figyelmező* scoate în evidenţă răspunderea pe care o poartă guvernul revoluţionar maghiar pentru cele întâmplate în timpul războiului civil ardelean. Puterea de la Pesta ar fi trebuit să ia din vreme măsurile necesare pentru oprirea acestuia, inclusiv sub raport militar, dar, în acelaşi timp, acest lucru trebuia făcut evitându-se represaliile sângeroase, care nu au făcut decât să agraveze

situaţia: „Stoparea războiului de exterminare izbucnit între diferitele popoare din Ardeal, precum şi pacificarea acestora depindeau de Pesta”. Profitându-se de faptul că românii au fost iniţial impresionaţi de ameninţarea secuiască, pacea din Transilvania ar fi putut fi repede restabilită, dacă, folosindu-se de această primă impresie din rândul românilor, ar fi apărut aici o forţă militară regulată din Ungaria, care să fi împiedicat – omeneşte şi respectând drepturile tuturor – atrocităţile comise de ambele părţi315.

În concluzie, se poate afirma că datorită orientării lor politice defavorabile revoluţiei maghiare, jurnaliştii de la *Figyelmező* fac o notă aparte şi în ceea ce priveşte modul de abordare a problemei româneşti, punând sub semnul întrebării multe dintre opiniile considerate adevăruri de nezdruncinat din perspectiva ideologiei revoluţionare.

Altă abordare mai amplă a problemei româneşti, asumată de data aceasta din perspectiva curentă a revoluţiei maghiare, întâlnim într-o serie de articole publicate în februarie 1849 în *Közlöny*, organul de presă guvernamental, sub semnătura lui Dózsa Dániel316. Ca şi confraţii săi de la *Figyelmező*, Dózsa face iniţial un rezumat extins asupra evenimentelor din Transilvania, prezentat sub titlul „Erdély vérnapjaiból” („Din zilele sângeroase ale Ardealului”). Sunt trecute în revistă acţiunile colonelului Urban din toamna anului 1848, structurile organizatorice înfiinţate de românii ardeleni, adunările acestora de la Orlat, Năsăud şi

Blaj, adunarea secuilor de la Lutiţa, pentru a se încheia cu o cronică a confruntărilor sângeroase dintre români şi secui, desfăşurate la Reghin, Târgu-Mureş, în comitatele Alba, Bistriţa şi mai ales în zona locuită de secui317.

După ce prezintă evenimentele respective, Dózsa încearcă să ofere o serie de explicaţii cu privire la cauzele frământărilor româneşti din Ardeal. El este de părere că mişcarea românilor a fost aprinsă de mişcările slave, ţelul ei fiind înfăptuirea unei puteri naţionale, compacte, din populaţia românească oprimată existentă în trei ţări.

Ţările la care se gândeşte Dózsa nu sunt „cele trei ţări româneşti”, formulă inexistentă în istoriografia vremii, ci cele trei imperii, rus, otoman şi austriac, care cuprindeau populaţie românească între frontierele lor.

Acesta era un vis îndrăzneţ – îşi continuă consideraţiile gazetarul maghiar –, care nu s-ar fi putut realiza decât pe ruinele altor puteri, şi anume cea turcească, rusă şi maghiară. Însă acestea reprezentau un trunchi prea mare pentru toporul poporului românesc, popor care este de altfel greoi şi blând. Acestuia i-ar fi fost mult mai de folos libertatea maghiară, care i-a şi fost oferită frăţeşte de noi.

Deşi soarta pe care a suferit-o Muntenia în timpul revoluţiei a spulberat acest vis, totuşi românii din Transilvania, „ameţiţi de promisiunea secretă a reacţiunii, au rămas pe calea revoltei populare. Cu ce succes? Aceasta o vom vedea cu timpul”. În orice caz, Dózsa se arată nemulţumit

de faptul că niciunul dintre „răii politicieni” ai românilor sau ai saşilor nu şi-au dat seama că reacţiunea nu are nevoie nici de libertatea maghiară şi nici de aceea săsească sau românească, dorind, dimpotrivă, instituirea unui absolutism fără margini deasupra tuturor popoarelor subjugate318.

Recunoaşterea existenţei unor aspiraţii naţionale proprii românilor din Transilvania (chiar dacă ele au fost generate şi stimulate de „reacţiune”), precum şi punerea acestora în relaţie cu planurile naţionale, de şi mai mare anvergură, ale tuturor românilor, inclusiv ale celor din principate, deschidea calea unei alte imagini şi atitudini asumate faţă de români. Intelectualii maghiari, fascinaţi de ideea propriei lor resurecţii naţionale, de importanţa extraordinară pe care o acordă naţionalităţii, ajung la concluzia că idealuri similare pot apărea şi în cazul altor naţiuni, inclusiv a românilor. Acţiunile violente ale acestora sunt puse într-o lumină mai bună, deoarece ele izvorăsc din dorinţa lor „dreaptă” de libertate. În aceste condiţii, revoluţionarii maghiari nu se mai străduiesc să demonstreze lipsa de îndreptăţire a ridicării românilor, ci doar faptul că direcţia pe care au apucat-o aceştia este greşită, că ei nu şi-au ales bine aliaţii şi adversarii. Pornind de la acest mod de gândire, care va deveni tot mai influent pe măsură ce cercul inamicilor se strângea în jurul revoluţiei, vor apărea de acum înainte nenumărate planuri de alianţă şi colaborare între maghiari, români şi alte „popoare asuprite”, care se vor concretiza, de

exemplu, în acordurile semnate de Kossuth şi Bălcescu319. Evident, acest tip de percepţie a maghiarilor asupra românilor va fi întâlnit îndeosebi la radicalii cei mai convinşi, viitori militanţi „internaţionalişti”, partizani ai colaborării popoarelor central-europene împotriva tiraniei marilor imperii, în spiritul utopicei fraternităţi antiaustriece imaginate de Mazzini.

Un interes deosebit faţă de situaţia Ardealului şi faţă de mişcările naţionale de aici, care va evolua tot mai mult în direcţia planurilor de colaborare „internaţionaliste” şi a imaginii mai favorabile schiţate mai sus, vom întâlni în numerele mai târzii ale gazetei *Márczius Tizenötödike*, din primăvara şi vara anului 1849. Atenţia gazetarilor radicali va fi stimulată mai întâi de dorinţa de a contracara ofertele austriece de tipul „egalei îndreptăţiri”. Jurnaliştii se tem că acestea ar putea atrage şi mai mult naţionalităţile de partea Austriei şi cred că este cazul ca revoluţia maghiară să-i concureze pe imperiali cu propria ei ofertă în acest sens. În al doilea rând, colaborarea maghiarilor cu toate naţionalităţile „asuprite”, îndreptată împotriva Austriei, era o idee vehiculată insistent de emigraţia revoluţionară internaţională, îndeosebi de cea poloneză, care nu mai întrevedea nicio altă posibilitate de salvare a situaţiei, pe măsură ce mişcările revoluţionare europene vor fi anihilate320. Revoluţionarii maghiari se vor dovedi şi ei mai receptivi la aceste semnale de alarmă îndeosebi în vara anului 1849, atunci când situaţia generală a Ungariei se va înrăutăţi sub

presiunea ameninţării ruseşti321.

Preocuparea manifestată de *Márczius Tizenötödike* faţă de problematica Transilvaniei era mărturisită în această perioadă chiar de către redactorul gazetei, Pálffy Albert, care scria că, „în pofida spaţiului redus al revistei, datorită interesului colegilor noştri, am scris atâtea articole despre Ardeal, cât toate celelalte jurnale laolaltă”322.

Deocamdată însă, în februarie 1849, gazetarii îşi mărturiseau în continuare nemulţumirea faţă de mişcările săseşti şi româneşti, discutând modalităţile prin care soldaţii maghiari care luptau în Transilvania puteau fi motivaţi mai bine în acţiunile lor. Acest lucru, crede Pálffy Albert, era cu atât mai realizabil cu cât maghiarii luptau pentru o cauză justă, spre deosebire de adversarii lor:

Să învăţăm de la duşmanii noştri! Iată cât sunt de devotaţi sârbii şi românii cauzei lor, cu toate că ei luptă înşelaţi de alţii, împotriva propriilor interese. Atunci cu atât mai uşor va fi să-l menţii pe maghiar în patosul său nutrit pentru o cauză dreaptă, pentru libertate şi autoapărare323.

La sfârşitul anului 1848 şi în primele luni ale lui 1849, gazetele maghiare adăpostesc o serie de discuţii mai ample cu privire la problema egalităţii în drepturi (*Gleichberechtigung*) a tuturor naţiunilor din Imperiul Austriac, principiu care fusese enunţat de noul împărat, Franz Joseph, în proclamaţia rostită cu ocazia înscăunării, în 2 decembrie 1848324. De regulă, această idee

provoacă protestele gazetarilor maghiari, deoarece egala îndreptăţire este privită ca o recunoaştere a naţionalităţilor drept entităţi de natură politică, teză care contravenea total modelului maghiar al unei singure naţiuni politice pe teritoriul Ungariei. Nemulţumirea jurnaliştilor maghiari este amplificată de zvonurile care circulă acum cu privire la intenţia cercurilor politice austriece de a reorganiza imperiul pe baze federative. Gazetarii se tem că acest lucru ar conduce la fărâmiţarea Ungariei şi la slăbirea elementului maghiar în favoarea celui german, slav sau chiar românesc.

Astfel, *Pesti Hírlap* din 12 decembrie 1848 prezenta presupusul „proiect de constituţie” austriac, conform căruia noul imperiu va fi compus din următoarele părţi: 1) provincii germano-austriece, intrând aici şi Dalmaţia, din care o parte ar fi anexată Tirolului, în timp ce Dalmaţiei i s-ar alipi o parte a Ungariei; 2) Lombardo-Veneţia; 3) Croaţia, Slavonia şi Sremul; 4) Transilvania cu Banatul şi Bucovina; 5) Galiţia şi Cracovia; 6) Ungaria. În felul acesta – conchide ironic autorul articolului – austriecii urmăresc să reducă Ungaria la regiunea Hortobágy!325

Alte proiecte asemănătoare, prezentate în *Pesti Hírlap* cu scopul evident de a le compromite şi de a pune în evidenţă absurdul acestora, vorbesc despre intenţiile „stângii de la Kremsier” (respectiv ale parlamentului austriac) de a diviza Austria în cinci părţi, şi anume Austria poloneză, Austria cehă, Austria slavă, Austria română şi Austria germană. Graniţele ar fi stabilite conform

limbilor şi doleanţelor naţionalităţilor, iar imperiul s-ar împărţi, în conformitate cu ponderea etnică a populaţiei, în mai multe guvernăminte mici, adică provincii, în care ar domni limbile sau dialectele acestor popoare326.

În mod semnificativ, în acest proiect Ungaria nici nu mai figura, fapt prin care jurnaliştii ţineau să evidenţieze în faţa opiniei publice nu doar ridicolul acestor planuri, ci şi pericolul grav pe care îl prezentau pentru maghiari intenţiile austriece.

De altfel, la sfârşitul anului 1848, unii politicieni austrieci au luat într-adevăr în discuţie eventualitatea unei reorganizări a Ungariei, în ideea de a aplica acesteia o lovitură definitivă. Potrivit acestor planuri, Ungaria urma să fie divizată în mai multe provincii autonome, subordonate unui guvern imperial central. Pe de altă parte, cercurile politice austriece nu s-au grăbit să facă publice asemenea proiecte, atât pentru că ele prezentau mari dificultăţi de aplicare, cât şi pentru că doreau ca în prealabil să se consulte cu conservatorii maghiari327. De altfel, curtea conştientiza faptul că în acest fel risca să împingă în tabăra lui Kossuth noi simpatizanţi din rândurile maghiarilor moderaţi. În schimb, opinia publică din Ungaria, care resimţea din plin impactul zvonurilor neliniştitoare, avea tendinţa de a amplifica acest pericol, nelipsit, după cum am văzut, de o bază reală. În consecinţă, orice iniţiativă a austriecilor cu privire la problema naţională era respinsă cu vehemenţă, nefiind percepută decât ca o nouă

manevră perfidă, având ca scop distrugerea Ungariei.

În acest sens se pronunţa un alt articol din *Pesti Hírlap*, care aprecia că prin enunţarea principiului „egalei îndreptăţiri” nu s-a urmărit altceva decât „aţâţarea diverselor popoare pentru a se lupta între ele”328. Alt gazetar, care scria în *Esti Lapok329*, îşi exprima şi el convingerea că promisiunea lui Franz Joseph este „irealizabilă”. În conformitate cu principiile moderate ale gazetei, deschise în direcţia împăcării şi a compromisului, jurnalistul de la *Esti Lapok* afirma că maghiarii sunt pregătiţi să se reconcilieze şi cu naţionalităţile, lăsând la o parte toate atrocităţile săvârşite de acestea. Maghiarii pot să uite sângele pe care l-au vărsat acestea, pot să construiască noi sate în locul celor incendiate, pot să decreteze o amnistie generală în favoarea celor care îşi vor recunoaşte vina. În acest fel, maghiarii pot să promită naţionalităţilor răsculate iertarea, ba chiar şi acordarea unor drepturi constituţionale sau respectarea limbilor şi a identităţilor naţionale ale acestora, dar, cu toate acestea, recunoaşterea naţionalităţilor ca entităţi cu caracter politic reprezenta o concesie care nu va putea fi făcută niciodată. De altfel, autorul acestui articol era convins că nici împăratul nu credea în posibilitatea aplicării unui asemenea principiu, propunerea curţii fiind lansată doar pentru a aţâţa naţionalităţile împotriva maghiarilor330.

Spre deosebire de opiniile exprimate în *Esti Lapok* cu privire la această chestiune, pe care le vom găsi reiterate şi cu alte ocazii331, alţi

jurnalişti se arată mai deschişi în direcţia soluţiilor de genul *Gleichberechtigung*-ului.

Pe de o parte, era cazul conservatorilor de la *Figyelmező*, care se raliau în mod firesc propunerilor imperiale, în calitatea lor de adepţi ai dinastiei. Referindu-se la organizarea viitoare a Ungariei şi a ţinuturilor alipite acesteia, un articol publicat în *Figyelmező* arăta că toate aceste regiuni ar trebui să aibă în comun un organ executiv şi un tribunal suprem maghiar, dar în rest, „în toate problemele de interes local sau în cele care privesc limba, religia, educaţia şi justiţia, ar fi mai bine să ne abţinem de la centralism”332.

Pe de altă parte, în primăvara anului 1849, confruntaţi cu noile provocări lansate din direcţia Vienei, ca şi cu prelungirea rezistenţei naţionalităţilor, gazetarii de la *Márczius Tizenötödike* încercau şi ei să găsească soluţii optime pentru păstrarea ţinuturilor anexate. Una dintre acestea era formula federalizării popoarelor din Ungaria, soluţie cristalizată ca răspuns la edictul lui Franz Joseph din 4 martie 1849, care enunţa principiul egalităţii în drepturi a tuturor naţiunilor din imperiu333.

Criticând adeseori această constituţie, considerând-o un act de care niciunul „dintre cei 36 de milioane de cetăţeni” ai monarhiei nu avea nevoie, „împotriva căreia s-au răsculat toate naţiunile, fiindcă niciuneia nu îi convenea să fie o corcitură austriacă, fără trecut istoric334, gazetarii de la *Márczius Tizenötödike*, în cazul de faţă Pálffy Albert, atenţionau însă guvernul, odată cu „maghiarimea întreagă”, că acesta este

momentul în care şi Ungaria ar putea să întreprindă ceva pentru recâştigarea naţionalităţilor de pe teritoriul ei:

Vremurile şi împrejurările au evoluat în aşa fel încât naţionalităţile din această ţară nu mai pot fi ignorate. Trebuie să ajungem la o înţelegere cu ele, şi mai bine azi decât mâine. De acum încolo, sarcina noastră nu va mai fi aceea de a-i obliga pe toţi cei care se nasc în cuprinsul graniţelor istorice ale acestei ţări să înveţe limba maghiară, ci ca naţionalităţile existente, şi de acum încolo neignorabile, să fie unite în pace, libertate şi frăţie. Noi, maghiarii, trebuie să pornim pe acest drum asumându-ne în mai mare măsură promisiuni de genul *Gleichberechtigung*-ului. Să demonstrăm sârbilor şi românilor că aceste promisiuni sunt de o mie de ori mai adevărate spuse din gurile noastre decât din cele ale austriecilor335.

Reflecţiile lui Pálffy pe această temă continuă şi în numărul din 10 martie 1849 al gazetei sale336, materializate într-un articol din care reieşea că deşi ar fi preferat să vadă o Ungarie puternică şi liberă, în care rolul dominant printre popoarele patriei istorice să îl deţină maghiarii, liderul radical era pe deplin conştient că acest lucru nu mai este posibil:

În sârbi şi români s-a trezit sentimentul naţional. Deşi încă mai poate fi strivit cu armele, printr-o asemenea victorie nu am putea dobândi nicio satisfacţie adevărată.

Pálffy era convins că principiul *Gleichberechtigung*-ului, enunţat de Viena, va fi în

mare măsură pe placul naţiunilor din imperiu, care, chiar dacă nu se vor putea constitui în ţări naţionale independente, separate, vor prefera să aparţină puternicei Austrii decât Ungariei. Tocmai de aceea, „este necesar să demonstrăm sârbilor, croaţilor, românilor şi slovacilor care trăiesc înfrăţiţi cu Ungaria că aderarea lor la cauza maghiară le va furniza avantaje mult mai consistente, în comparaţie cu cele promise în mod făţarnic de Austria”337.

Este necesar – continuă gazetarul maghiar – să punem de pe acum bazele unei republici federative cu capitala la Budapesta, pentru că doar asemenea instituţii radicale au viitor. Politicianul trebuie să adopte măsuri având în vedere viitorul şi să nu se gândească niciodată cum ar putea să menţină cât mai mult anumite drepturi istorice rămase din vremurile gotice. S-ar putea ca diferitele naţiuni să nu fi atins încă un asemenea grad al aspiraţiei lor la libertate naţională încât pentru aceasta să se ridice cu armele, iar faptul că totuşi au făcut-o se poate explica prin aţâţările Austriei. În această afirmaţie [referitoare la aţâţările Austriei] există adevăr, însă este de netăgăduit şi faptul că asemenea sâmburi de libertate naţională există şi că din aceştia, mai degrabă sau mai târziu, se vor naşte acele aspiraţii. Ca urmare, ar fi bine să rezolvăm încă de pe acum, pe cale radicală, toată această problemă naţională338.

Asemenea propuneri vor fi îmbrăţişate şi de alţi jurnalişti sau chiar politicieni de marcă ai vremii. Un exemplu în acest sens îl oferea contele

Teleki László, membru al parlamentului maghiar şi reprezentant al guvernului revoluţionar în Franţa, care, într-o scrisoare adresată lui Kossuth, scria următoarele:

Este în interesul viitorului patriei maghiare să fim cât mai darnici în împărţirea drepturilor către diferitele naţionalităţi, deoarece acum a murit nu numai Austria, ci şi Ungaria Sfântului Ştefan.

De asemenea, arăta Teleki, „cu cât dăm mai mult naţionalităţilor, cu atât trebuie să dăm mai puţin Austriei şi absolutismului”339. Fără îndoială că aprecierile lui Teleki erau inspirate şi de presiunile emigraţiei revoluţionare, îndeosebi poloneze, de la Paris340, care dorea ca maghiarii să ajungă la o înţelegere cu naţionalităţile, în vederea continuării cu succes a luptei împotriva „imperiilor reacţionare”.

Ideile federaliste ale gazetarilor de la *Márczius Tizenötödike* (de altfel destul de vagi şi fără vreun impact deosebit asupra politicii guvernamentale) vor provoca însă proteste viguroase, îndeosebi în rândurile adversarilor politici mai moderaţi ai acestora, de la *Esti Lapok*. Ca şi în alte ocazii, problema naţională furniza un pretext util în disputa dintre grupările politice maghiare, fiecare parte acuzându-şi adversarul că duce o politică greşită în această privinţă, de natură să pună în pericol soarta ţării. În articolul intitulat „Windischgrätz şi «Márczius Tizenötödike»”, gazetarii de la *Esti Lapok* dădeau o replică vehementă propunerilor lansate de Pálffy Albert cu privire la federalizarea popoarelor din Ungaria. Aceste idei, scriau ei, sunt la fel de

antinaţionale şi antimaghiare ca şi acţiunile generalului Windischgrätz341.

În afara discuţiilor referitoare la problematica de ansamblu a naţionalităţilor şi a locului lor în cadrul Ungariei, presa maghiară continuă să reflecte şi în această perioadă, până la sfârşitul revoluţiei, în august 1849, confruntările şi evoluţiile care au loc în Transilvania. Ciocnirile dintre moţi şi trupele maghiare trimise să-i reprime reţin adeseori atenţia opiniei publice. Şi acum, majoritatea comentariilor apreciative cu privire la români sunt ocazionate de relatările respective.

Astfel, în 13 martie, un articol din *Márczius Tizenötödike* reproducea extrase din raportul maiorului Csutak Kálmán342, privitor la confruntarea dintre trupele sale şi grănicerii români sau ţăranii moţi din localităţile Petriş, Săvârşin şi Valea Mare. Raportul arăta că „austriacul, după ce a descoperit în bietul popor român acea forţă pe care o putea folosi împotriva noastră, nu a mai renunţat atât de uşor la speranţele sale”. Împrejurarea că populaţia civilă românească a luptat alături de soldaţii austrieci demonstrează că şi aici, în partea răsăriteană a Ungariei (adică în estul comitatului Aradului sau în Zarand), austriecii urmăresc cu succes aţâţarea românilor, „gândindu-se că şi românii noştri [respectiv cei din Ungaria] vor face la fel ca şi cei din Ardeal”343.

Alt autor care efectua o comparaţie între atitudinea românilor ardeleni şi a celor din Ungaria evidenţia însă faptul că în rândurile celor

din urmă situaţia este mult mai îmbucurătoare, aceştia fiind în general loiali autorităţilor maghiare. În Bihor, de exemplu, starea de spirit este peste tot cea mai bună. Românii, chiar dacă nu sunt într-un mod categoric de partea noastră, sunt însă atât de civilizaţi încât să deteste din suflet faptele monstruoase ale rudelor lor din Ardeal344.

În numărul din 22 martie, *Márczius Tizenötödike* prezenta o analiză a situaţiei Ardealului după ocuparea Sibiului de către generalul Bem. Autorul articolului arăta că ar fi o greşeală ca maghiarii să aibă încredere în saşi sau în români, după toate cele întâmplate. În legătură cu aceştia din urmă, jurnalistul formula în mod retoric următoarea întrebare:

Oare vor uita vreodată generaţiile viitoare ale românilor şi maghiarilor ceva din ura şi din răzbunarea lor?

Răspunsul pe care îl dădea era unul negativ, gazetarul arătându-se foarte pesimist în ceea ce priveşte evoluţia viitoare a raporturilor dintre cele două popoare, ca urmare a resentimentelor născute în timpul revoluţiei345.

Alte articole se referă la luptele purtate de trupele maghiare aflate sub conducerea generalului Bem în vederea ocupării cetăţii Alba-Iulia, ultimul refugiu deţinut în Transilvania de către austrieci. O relatare din 11 aprilie arată că din când în când îşi mai fac apariţia pe alocuri, în Ardeal, cete jefuitoare româneşti. Nu vor aceşti orbiţi să se înveţe minte, cu toate că sunt trataţi câineşte de armatele maghiare, înfuriate de

cruzimile comise de români. Nu demult, românii şi-au făcut tabere la Aiud şi Teiuş, însă doar la vestea sosirii trupelor maghiare au luat-o la fugă peste munţi şi văi, în ascunzişurile lor obişnuite din munţi, împreună cu conducătorii lor: Fejér (Albu), Boér (Boeriu), Axinte (Axente Sever), Hornya (Hornea), Morosán (Mureşan) etc. De multe ori îşi părăsesc ascunzătorile şi se răzbună pe călătorii maghiari sau îşi potolesc mânia prin incendierea caselor maghiare.

În încheiere, autorul acestui articol, semnat „R.”, consideră că responsabilitatea pentru această „fanatizare a românilor” o poartă „familia nemernică a Habsburgilor”, căreia îi doreşte „o mie de morţi”346.

Alt articol legat de acţiunile generalului Bem în Transilvania este cel din 25 aprilie 1849, aparţinând unui oarecare „V”. Deşi Bem a plecat din Ardeal fără ca Alba-Iulia să fi fost cucerită şi fără ca „grupurile şi acum în creştere ale românilor din munţi” să fie distruse, autorul consideră că acest lucru reprezintă un semn bun, semnul că Ardealul este în siguranţă, pentru că altminteri Bem nu s-ar fi retras. În caz contrar, „maghiarii şi secuii, care au trecut prin groaznice chinuri şi pierderi”, ar fi fost lăsaţi pradă spaimelor şi îngrijorărilor, „pe când românii, dimpotrivă, şi-ar fi ridicat capul din ce în ce mai mult şi ar fi început să-şi îndeplinească planurile lor sângeroase”347.

Tot acum, altă gazetă maghiară, *Esti Lapok*, prezenta situaţia din Transilvania în felul următor:

Românimea şi săsimea s-au răsculat în masă

împotriva maghiarimii din Transilvania. Această revoltă nenorocită a degenerat apoi într-o asemenea măsură, încât au fost uciși oameni doar pentru că erau maghiari.

Înainte de revoluție, crede autorul acestui articol, nici sașii și nici românii nu au fost oprimați, ba dimpotrivă, au avut aceleași drepturi ca maghiarii. În situația respectivă, se poate spune că aceste două naționalități nu au avut motive politice sau sociale pentru răzvrătirea lor, ea fiind preocupată doar de cauze „naționale”348. Prin acest ultim termen, jurnalistul maghiar înțelegea resentimentul etnic, ura „rasială” care i-ar motiva pe adversarii maghiarilor, în absența altor cauze credibile.

De altfel, se poate aprecia că *Esti Lapok* – publicație care exprima ideile Partidului Păcii, partizan al realizării unui compromis cu dinastia – a manifestat opinii mai severe față de naționalități, în comparație, de exemplu, cu radicalii de la *Márczius Tizenötödike*. Cu toate acestea, întâlnim și în paginile ei opinii mai nuanțate în ceea ce privește judecarea conduitei românilor și atribuirea responsabilităților pentru acțiunile lor. Așa este cazul unui articol trimis în luna aprilie de tânărul intelectual Vasvári Pál349, figură proeminentă a „tinerilor din martie” și erou al revoluției maghiare, care relata în calitatea sa de comandant al „trupei Rákóczi”, formațiune de voluntari trimisă în Transilvania tocmai cu scopul de a contribui la pacificarea românilor. Ca o ironie tragică a istoriei, Vasvári își va găsi moartea în luptele cu românii350, ale căror motive de

răzvrătire încercase sincer să le înţeleagă, fără prejudecăţi şi resentimente.

Vasvári îşi începea articolul cu constatarea că înfrânarea rebelilor din Ardeal ne aduce o glorie cumplită. Românii de aici sunt ca băştinaşii de odinioară din America. Noi am vrut să-i îmbrăţişăm şi să împărţim cu ei drepturile şi libertatea noastră. Însă ei nu ne înţeleg. Cel care a fost orbit, care a suferit ani întregi într-o închisoare întunecată se zăpăceşte şi îşi pierde lumina ochilor în momentul în care este scos dintr-odată afară. Aşa este şi poporul românesc.

În continuare, Vasvári prezintă suferinţele pe care românii ardeleni – crede el – au fost nevoiţi să le îndure de-a lungul secolelor din partea aristocraţiei maghiare, arătând că nobilimea s-a purtat cu românii întocmai ca şi preoţii din India cu cei consideraţi *paria*. I-au dispreţuit şi i-au folosit ca pe nişte vite de jug351.

Revoluţionarul maghiar evocă situaţia din trecut a românilor pentru a evidenţia că, deşi aristocraţia ardeleană a vrut în mai multe rânduri să elibereze Transilvania de sub tirania austriacă, atâta vreme cât ea însăşi urmărea să rămână tiranul iobagilor de neam românesc, steagul libertăţii purtat de strămoşii noştri nu a putut fi binecuvântat.

Ideea că nobilimea maghiară este de vină pentru eşecul libertăţii şi al cauzei maghiare în Transilvania, şi nu românii asupriţi de respectivii aristocraţi – era de natură să proiecteze asupra acestora o lumină mult mai favorabilă. Ţinând cont de oprimarea la care a fost supus, nu e de

mirare că „în sufletul acestui neam umilit şi strivit până la pământ au murit toate sentimentele nobile şi a rămas doar instinctul sângeros al răzbunării”. Deviza românilor este: „Czine mintye!” – afirmă Vasvári, vehiculând astfel clişeul des întâlnit al caracterului resentimentar, răzbunător, pe care imaginarul romantic îl atribuie românilor sau, în general, ţăranilor.

Vasvári se referă în articolul său şi la violenţele comise de români în Transilvania, exprimându-şi convingerea că această situaţie trebuie curmată cât mai curând. Pentru început, trebuie lansate nişte proclamaţii adresate celor răsculaţi, prin care să li se ofere iertarea pentru faptele lor, şi doar în cazul în care românii nu vor răspunde favorabil apelurilor respective, ba chiar îşi vor continua acţiunile ostile, abia atunci urmează să se treacă la reprimarea severă a răzvrătiţilor352.

Istoricul maghiar Spira György sublinia şi el originalitatea ideilor de mai sus, afirmând că într-o perioadă în care opinia publică maghiară nu auzea altceva decât că naţionalităţile din Ungaria au fost aţâţate împotriva revoluţiei de către camarila vieneză şi agitatorii aflaţi în slujba acesteia, Vasvári era unul dintre puţinii intelectuali care puneau această problemă dintr-un unghi diferit, încercând să ia în considerare motivaţiile specifice ale românilor, explicându-le totodată conaţionalilor săi353.

În contrast cu opiniile mai nuanţate ale lui Vasvári, jurnaliştii de la *Pesti Hírlap* conturează o imagine foarte critică la adresa românilor, punând

accentul pe caracterul abominabil al faptelor acestora, ceea ce face imposibilă identificarea vreunei scuze sau motivaţii. Într-un număr consacrat în întregime problemelor Ardealului354, gazetarii de aici critică aspru colaborarea dintre austrieci, saşi şi români, în detrimentul maghiarilor:

În Transilvania, comandanţii austrieci sperjuri nu s-au mulţumit să lupte doar cu trupele regulate, ci, cu sprijinul saşilor disidenţi, au răsculat românimea, care, revoltându-se împotriva libertăţii ce i-a fost dăruită prin lege, a trecut la uciderea şi schingiuirea locuitorilor maghiari fără apărare, cu un vandalism barbar. Nu au cruţat nici femeile, nici copiii şi nici bătrânii neajutoraţi, prădând şi arzând până în temelii cele mai înfloritoare sate şi oraşe, printre care şi Aiudul, o reşedinţă a ştiinţelor în Ardeal355.

Cu tot acest tablou apocaliptic al atrocităţilor săvârşite de români, presa găzduieşte şi în această perioadă controverse pe tema responsabilităţii pentru aceste fapte, ca şi dispute cu privire la conduita de urmat în raporturile cu românii răzvrătiţi. Multe articole se pronunţă în favoarea clemenţei, cu luarea în considerare a circumstanţelor care i-au determinat pe români să comită faptele lor. Totodată, ele subliniază necesitatea pacificării şi reconcilierii, care nu pot fi realizate cu adevărat printr-o politică de teroare. În acelaşi timp însă, toţi jurnaliştii maghiari cred că violenţa trebuie oprită cât mai rapid, folosindu-se toate mijloacele, inclusiv cele punitive.

În acest sens, un articol din *Márczius Tizenötödike* arăta că deputatul Aloisiu Vlad îşi exprimase într-o şedinţă parlamentară nemulţumirea faţă de metodele comisarului guvernamental din Ardeal, care îi ameninţa pe români cu aplicarea de pedepse corporale. Autorul articolului, deşi este de acord cu afirmaţia deputatului că asemenea proceduri nu se înscriu printre cele ale naţiunilor civilizate, se îndoieşte însă că Aloisiu Vlad ar fi limpede informat în legătură cu împrejurările din Ardeal şi i se adresează cu întrebarea: „Oare ce fel de măsuri trebuia să adopte comisarul, în al căror succes urgent şi vizibil să fi putut spera?”. Autorul susţine că tocmai aceste ameninţări cu pedeapsa corporală demonstrează bunăvoinţa comisarului, care ar fi putut să ia măsuri mai aspre împotriva răsculaţilor, cum ar fi confiscarea averii sau condamnarea la moarte (aşa cum au făcut austriecii cu revoluţionarii maghiari), dar acestea într-adevăr ar fi fost prea dure şi inumane356.

Se poate reţine observaţia că *Márczius Tizenötödike*, deşi propovăduia necesitatea adoptării unor măsuri ferme împotriva tuturor celor care activau în direcţia subminării independenţei şi libertăţii Ungariei, combătea totuşi ideea aplicării unor măsuri extremiste, cum ar fi „stârpirea” populaţiilor din anumite zone sau introducerea tribunalelor excepţionale. Astfel, într-un articol din 22 martie, semnat „V.”, se arată că „în Ardeal mai multe persoane vorbesc despre necesitatea unui război de exterminare a românilor şi saşilor”. Jurnalistul aprecia că

asemenea lucruri „sunt spuse doar în primul moment de mânie”, deoarece chiar şi autorii afirmaţiilor respective îşi dau seama că în felul acesta

Ardealul ar fi distrus complet în cel mult un an, iar Bem tocmai de aceea a anunţat amnistia, ca să dezmintă această stare generală de spirit [legată de ideea războiului de exterminare]. Şi aceasta o spunem noi, care în vremuri revoluţionare nu ne temem atât de mult de teroare357.

În contradicţie cu opiniile de mai sus, un alt articol, publicat de data aceasta în *Esti Lapok*, critica în mod sever politica naţională promovată în Transilvania de comisarul guvernamental Csányi Lajos, ca şi de generalul Bem, învinuind-o de slăbiciune. Cei doi oficiali, se apreciază aici, nu ar fi trebuit să ofere amnistie „popoarelor răsculate din Ardeal”, printre care se aflau şi românii, „un popor necivilizat, prost şi amăgit”358.

Începând cu luna mai, gazetele maghiare îşi concentrează atenţia asupra intervenţiei ruseşti împotriva Ungariei, analizând măsurile care trebuie adoptate în faţa acesteia359. Una dintre soluţiile preconizate de jurnalişti era coalizarea tuturor popoarelor din Ungaria, în scopul instituirii unei „cruciade naţionale” împotriva agresiunii ţarului. Gazetarii sunt ferm convinşi că invazia rusească nu ameninţă doar libertatea, naţionalitatea şi religia maghiarilor, ci şi libertatea germanilor, sârbilor, românilor sau slovacilor. În consecinţă, ei speră că toate aceste populaţii se

vor trezi în ceasul al doisprezecelea şi vor conştientiza că adevăratele lor interese le obligă să se alieze în mod strâns cu maghiarii, în lupta împotriva „barbariei nordice”360.

În cazul în care popoarele răsculate ar răspunde în mod favorabil chemării maghiarilor sau cel puţin ar renunţa la lupta lor împotriva acestora, s-ar impune cu stringenţă reconsiderarea atitudinii revoluţiei maghiare faţă de naţionalităţi. Ca o expresie a acestei noi tendinţe, numeroşi jurnalişti maghiari disociază acum mai atent între necesitatea pedepsirii liderilor răzvrătiţi şi conduita indulgentă care trebuie adoptată în cazul populaţiei de rând. După cum se exprima un gazetar de la *Pesti Hírlap*, „revoluţia maghiară trebuie să poarte şi în această problemă, ca şi în toate celelalte, haina umanismului”. Jurnalistul îşi arăta înţelegerea şi faţă de sentimentele nutrite de numeroşi maghiari, care priveau cu mâhnire amnistia acordată românilor, în condiţiile în care aceştia, nu demult, „exterminau fără milă rasa noastră în interesul dinastiei”. Cu toate acestea, el îi sfătuieşte pe conaţionalii săi să fie raţionali şi să înţeleagă că acum, când ameninţarea rusească se apropie, nu este înţelept „să înmulţim numărul duşmanilor noştri”361.

Începând din luna mai, aceeaşi moderaţie poate fi surprinsă şi în coloanele gazetei *Esti Lapok*, ai cărei gazetari se arătaseră până acum mai fermi în ceea ce priveşte atitudinea faţă de popoarele răsculate. „Să rămânem reci, să fim inteligenţi – scria un gazetar, referindu-se la

situaţia din Ardeal. Pedepsirea rasei româneşti ar fi imposibilă şi, totodată, inumană.” Dar, în acelaşi timp – se atrage atenţia –, „a ierta căpeteniile acesteia ar fi o sinucidere”362.

Sublinierea responsabilităţii liderilor continuă să fie o temă predilectă a imaginii românilor din perspectiva maghiarilor, până la sfârşitul revoluţiei. În acest sens, în două numere din luna mai 1849, *Esti Lapok* publică o relatare referitoare la „ceata teroristă a tâlharilor români”, „cei care au purtat deasupra Ardealului steagul însângerat al măcelului” şi care „acum, ameninţaţi de ştreang, vor să capituleze”. În cazurile de faţă este vorba de tribunii „Valentin”, din Saciova, şi Prodan Probus, din Aiud. Atitudinea jurnalistului maghiar faţă de liderii amintiţi este cât se poate de ostilă, apreciindu-se că, „prin faptele lor criminale”, aceştia au distrus în sufletele maghiarilor orice sentiment de milă. Mai mult decât atât, apreciază autorul acestui articol, „dacă Dimbuly (Dâmbul), Prodan, Iancu şi camarazii lor ar putea zâmbi nepedepsiţi pe ruinele Zlatnei şi Aiudului, ar trebui să ne îndoim de existenţa bunului Dumnezeu”. În final, el solicită să nu fie pedepsit „întreg poporul lor, pentru că aceasta ar însemna exterminare, dar ei (conducătorii), care au trezit mânia nestăvilită a masei, nu pot avea iertare pe pământ maghiar”363.

Este semnificativ însă şi faptul că, deşi propovăduiesc adoptarea unor măsuri ferme împotriva căpeteniilor răsculaţilor, aceiaşi jurnalişti fac în anumite cazuri apel la raţiune, la cumpătare, la reconsiderarea măsurilor de

pedepsire luate de guvern. Aşa se explică şi atitudinea lor împotriva tribunalelor excepţionale, despre care se afirmă că în multe cazuri pedepsesc oameni nevinovaţi, pe când adevăraţii criminali scapă fără a fi traşi la răspundere.

Astfel, într-un articol publicat în *Márczius Tizenötödike* din 16 iunie 1849, se afirmă că însuşi generalul Iosif Bem s-a îngrozit când a aflat că aceste tribunale „îi împuşcă la rând pe bieţii români amăgiţi, pe când cei care au semănat răul rămân fără nicio pedeapsă”. Este îngrozitor, susţine autorul articolului, să vezi cum un biet român înşelat, care nici nu era conştient de faptele sale, este împuşcat în trei ore, fiind judecat adeseori tocmai de o persoană din rândurile celor care au provocat revolta.

Văzând aşadar în ce direcţie au evoluat aceste tribunale, autorul se declară de acord cu decizia lui Bem de a interzice funcţionarea lor şi de a decreta amnistie. Evident, continuă jurnalistul maghiar, amnistia se referă doar la cei amăgiţi, aşadar la români, în marea lor majoritate, pe când aţâţătorii urmează să fie puşi sub acuzare364.

În alt articol din aceeaşi publicaţie, apărut în 22 iunie 1849 (sub semnătura „Dózsa” [Dániel]) şi intitulat „Erdélyi dolgok” („Stări ardelene”), întâlnim o nouă luare de atitudine faţă de tribunalele excepţionale. Autorul începe prin a-şi exprima regretul că funcţiile cele mai importante din Ardeal nu sunt ocupate de oamenii revoluţiei şi că Ardealul nu dă dovadă de maturitate politică în aceeaşi măsură ca Ungaria. „Cei mai puternici

fii ai Ardealului, care în deceniul trecut au dus lupta de opoziţie”, au rămas în urmă cu un secol, în aceste vremuri primejdioase. „Ei nu au fost în stare să treacă, odată cu întorsătura nobilă a lucrurilor, în rândurile radicalilor şi republicanilor.” Iar tineretul liberal se află pe câmpul de luptă, părăsind terenul politic, fiind totodată şi foarte neexperimentat din acest punct de vedere, deoarece în ultimii ani a fost ţinut departe de politică de conservatorii majoritari. Aşa se explică şi faptul că mulţi dintre aceşti tineri liberali sunt prea entuziaşti în privinţa represiunii şi cred că e bine să fie cât mai necruţători, cât mai sălbatici, şi doar puţini dintre ei sunt capabili să găsească o cale de mijloc. Mulţi greşesc, de exemplu, şi în felul în care aplică dispoziţiile guvernului maghiar, dar şi în aplicarea decretului de amnistiere al lui Bem. Astfel, unele „tribunale de sânge” (aici chiar autorul le numeşte astfel: „vérbíróság”) îl respectă, altele nu. Inculpatul care într-un loc este împuşcat, pentru aceeaşi vină ar fi fost în altă parte eliberat. Nu există consens, iar poporul o să înnebunească. Soluţia propusă de Dózsa pentru aceste probleme este conformă cu atitudinea de ansamblu a gazetei:

Eu i-aş pedepsi pe corifeii şi pe ucigaşii care s-au bălăcit în sângele maghiarilor nevinovaţi sau pe cei care s-au împotrivit înrolării în armata maghiară, făcându-se vinovaţi de trădare de ţară, dar i-aş ierta pe cei slabi şi naivi, care nu erau conştienţi de faptele lor365.

Tot în această serie de idei – menite să pună în evidenţă erorile comise de tribunalele

excepţionale – se numără şi scrisoarea unor arestaţi din Chioar către redactorul gazetei *Márczius Tizenötödike*, Pálffy Albert. Afirmând că nu ar fi drept să susţină că toţi sunt nevinovaţi, autorii acestei scrisori ţin să atragă totuşi atenţia că „printre noi există şi oameni atât de nevinovaţi, încât ar trebui să fie lăudaţi, şi nu pedepsiţi”. Totodată, deţinuţii arătau că oficialităţile Chioarului nu au luat nicio măsură în vederea clarificării situaţiei lor, deşi se aflau în detenţie de trei-patru luni şi solicitau urgentarea anchetei366.

Mai mult, gazeta publică în numărul din 28 iunie 1849 şi o „Declaraţie în problema deţinuţilor din Chioar”, semnată de Sigismund Pop. Din aceasta reieşea că, în calitatea sa de deputat al Chioarului, Pop s-a adresat încă din 10 mai 1849 ministrului de Justiţie în problema acestor deţinuţi, rugându-l să ia măsuri pentru iniţierea unei anchete, în vederea identificării celor vinovaţi şi a eliberării celor nevinovaţi. Dar, cu toate că Sigismund Pop a primit un răspuns din partea ministerului, care l-a asigurat că a întreprins demersurile necesare în favoarea deţinuţilor, aceştia suferă şi la ora actuală, fiind supuşi de către temniceri la umilinţe şi munci grele. Ca urmare, Sigismund Pop se folosea de această ocazie pentru a cere încă o dată dreptate367.

În numărul următor al aceleiaşi gazete, Sigismund Pop intervine din nou, cu o luare de poziţie polemică368. Deputatul român fusese atacat în articolul „O audienţă la domnul ministru al Cultelor”, apărut în 27 iunie 1849, sub semnătura „Un reclamant” („Egy instans”), că a

trecut cu făţărnicie de la confesiunea greco-catolică la cea ortodoxă, că a scris predici pe care acum le vinde statului şi că în revista românească redactată de el şi tipărită din banii publici îi laudă pe acei români care nu vor să depună armele în faţa maghiarilor369.

În răspunsul său la aceste acuzaţii, Sigismund Pop începe cu precizarea că, deşi nu a dorit niciodată să provoace dispute deşarte în jurul persoanei sale şi şi-a propus întotdeauna să fie răbdător cu cei din preajma sa, acum se simte nevoit să lămurească anumite probleme. Apoi, referindu-se ironic la faptul că, deoarece trebuie să se exprime într-o limbă străină, şi nu în cea maternă, românească, declaraţia sa va fi foarte simplă, Sigismund Pop afirmă următoarele:

În cartea destinului mie mi-a fost prescris un rol: acela de luminare a tovarăşilor mei români, aflaţi în suferinţă prin vicisitudinile atâtor veacuri. Înspre acest ţel m-am îndreptat întotdeauna, ştiind că bunăstarea cetăţenească, atât materială, cât şi spirituală, nu poate izvorî din întuneric370.

În legătură cu prima acuzaţie, Sigismund Pop susţine că respectivul „reclamant” a vrut să-l facă impopular în rândurile românilor, prin afirmaţia că ar fi fost cândva preot unit. Deputatul român se foloseşte de acest prilej pentru a preciza ferm că el a fost dintotdeauna ortodox şi, cu toate că nu are nimic de obiectat dacă alţii îl venerează pe papă, pe care îl respectă şi el, „mai ales dacă este un om bătrân şi cinstit”, totuşi nu îl va recunoaşte niciodată pe acesta ca vicar al lui Christos şi niciodată „nu-i va săruta picioarele”.

Apoi trece la clarificarea celei de-a doua acuzaţii, afirmând că, „într-adevăr, am scris predici, din care şi dumneavoastră aţi putea învăţa câte ceva, dar acestea sunt deja publicate, atunci cum le-aş putea vinde eu statului?”. În sfârşit, urmărind să combată şi cea de-a treia acuzaţie (aceea de a-i fi lăudat pe românii care nu vor să se predea maghiarilor, într-o gazetă publicată pe banii statului), acuzaţie pe care o consideră cea mai gravă, Pop precizează că statul nu a contribuit cu niciun ban la editarea publicaţiei române şi că el nu a elogiat niciun regiment care nu a vrut să se supună maghiarilor, cu atât mai mult cu cât soldaţii unui asemenea regiment nici nu au fost prinşi.

În încheiere, Sigismund Pop afirmă că el, pe care îl cunoaşte toată lumea, „de la Prut până la Tisa”, nu are nimic de ascuns şi că îşi asumă răspunderea pentru toate faptele sale, pe când acest „reclamant” nu a avut nici măcar curajul să-şi dea numele371.

În vara anului 1849, în ultimele clipe de apariţie a presei revoluţionare maghiare, gazetele respective publică o serie de articole care propovăduiesc împăcarea maghiarilor cu celelalte popoare din Ungaria şi salută cu entuziasm succesele înregistrate în această direcţie. Astfel, în 26 iunie 1849, gazeta clujeană *Honvéd* publica următoarele exclamaţii entuziaste, sub semnătura lui Vojt Simó:

Să trăiască Bem, părintele nostru, care s-a îngrijit de pacificarea şi fericirea tuturor popoarelor, deopotrivă! Să trăiască egalitatea în

drepturi, fraternitatea şi libertatea! Să trăiască patria maghiară liberă, independentă şi suverană372!

Szegedi Hírlap, organul oficial al guvernului refugiat acum la Szeged, comenta de asemenea în mod favorabil apropierea dintre maghiari şi români:

Se zvoneşte că românii vor să negocieze. Noi nu suntem împotriva capitulării lor cinstite, dimpotrivă, ne-ar plăcea ca această luptă sângeroasă să se termine odată373.

Tot în această publicaţie vor fi reproduse o serie de texte oficiale referitoare la raporturile dintre maghiari şi români, care subliniau importanţa cultivării bunelor relaţii. Aşa era cazul unui decret din 22 iulie al ministrului de Război, Aulich Lajos, care se referea la tratamentul aplicat de autorităţi naţionalităţilor răzvrătite. Ministrul critica atitudinea unor oficialităţi militare, care nu îi tratează „pe indivizii de limbă străină, mai cu seamă pe sârbi şi români, cu omenia cuvenită, dimpotrivă, îi apostrofează şi proferează injurii la adresa etniei acestora, ceea ce este nu numai împotriva principiilor de umanitate, ci şi a bunei-cuviinţe”. De asemenea, Aulich afirmă că „aceia care luptă în rândurile noastre pentru libertate trebuie să fie priviţi cu toţii, indiferent de ce naţiune ar aparţine, ca fraţi ai noştri”374.

Cu toate acestea, documentele care consfinţeau în plan juridic noua atitudine asumată de autorităţile maghiare faţă de români, cum erau *Proiectul de pacificare* din 14 iulie 1849, ca şi legea naţionalităţilor, adoptată de parlamentul

maghiar de la Szeged la 28 iulie375, nu vor mai putea beneficia decât de o reflectare foarte palidă în presă, în condiţiile în care regimul revoluţionar îşi trăia ultimele zile, în faţa ofensivei trupelor ruseşti.

În Ardeal, gazeta clujeană *Honvéd* saluta şi ea, în 11 iulie, „capitularea românilor din munţi”376, ecou al tratativelor dintre revoluţionarii din Muntenia şi guvernul maghiar. Pentru maghiarii ardeleni partizani ai revoluţiei, atât de greu încercaţi de ameninţarea românească resimţită timp de un an de zile, perspectiva încheierii conflictului respectiv era privită cu o încredere exagerată, lipsită în general de realism şi tipică pentru sentimentele exaltate ale revoluţionarilor. Autorul articolului din *Honvéd* prezenta într-o lumină extrem de favorabilă demersurile „partidului liberal din Ţara Românească”, menite să asigure împăcarea dintre românii şi maghiarii ardeleni, cu scopul de a-i reuni pe aceştia în lupta împotriva inamicului lor comun, Rusia reacţionară. Satisfacţia jurnalistului era cu atât mai mare cu cât „această masă, care a fost condusă pe cea mai îngrozitoare cale greşită”, a fost „lămurită cu privire la nebunia ei” tocmai de către conaţionalii ei români. De acum înainte, crede gazetarul maghiar, „duşmanii noştri de moarte se vor transforma în camarazi”377.

Utopia revoluţionară, înteţită în vara anului 1849 de apropierea sfârşitului, era capabilă să-i transforme pe adversarii neînduplecaţi de ieri în aliaţi şi tovarăşi credincioşi. Este adevărat că această metamorfoză spectaculoasă beneficia de

coordonatele de ansamblu ale imaginii românilor în viziune maghiară, care erau, în linii generale, favorabile. Chiar dacă realitatea comportamentului românesc era de natură să infirme adeseori o atare percepţie pozitivă, maghiarii încercaseră mereu să-i plaseze pe aceşti „buni sălbatici" într-un spaţiu cât mai apropiat şi prietenos. Imaginea lor se dovedea atât de uşor de manipulat tocmai din cauza lipsei de relief a respectivei reprezentări, a prezenţei puţin semnificative şi inconsistente a românilor, aşa cum erau văzuţi ei din perspectiva maghiarilor.

5.4. Revoluţia din Muntenia reflectată în presa maghiară

Pe parcursul anului 1848, opinia publică maghiară a acordat o anumită atenţie şi frământărilor politice din Principatele Dunărene, presa din Ungaria şi Transilvania relatând cu multă simpatie despre izbucnirea şi desfăşurarea revoluţiei din Ţara Românească, despre activitatea unor personalităţi cum ar fi Nicolae Bălcescu sau Cezar Bolliac378. În mod firesc, presa maghiară îşi manifesta interesul faţă de toate mişcările revoluţionare din zonă, în ideea că „evoluţia favorabilă sau nefavorabilă a acestora putea să influenţeze în mare măsură şi transformările din Ungaria"379.

Reculul pe care îl înregistrează în vara anului 1848 mişcările italienilor, revoluţia din Cehia sau de la Viena, înrăutăţea situaţia Ungariei, făcând posibilă concentrarea forţelor austriece împotriva revoluţiei maghiare. În acest context, izbucnirea unui focar revoluţionar în vecinătatea imperiului,

respectiv în Muntenia, oricât ar fi fost el de modest în realitate, reprezenta un eveniment de natură să trezească noi speranţe în ceea ce priveşte succesul general al revoluţiei şi incapacitatea „forţelor reacţionare” de a zăgăzui dorinţa de libertate a popoarelor380. Fiecare nouă mişcare de acest gen deschidea perspectiva unor noi alianţe împotriva „intervenţiei străine”, imaginate cu entuziasm şi naivitate utopică de strategii improvizaţi ai revoluţiilor.

În acest sens scria, de pildă, gazeta *Ellenőr* din Cluj, în august 1848, relatând despre revoluţia din Muntenia:

Ungaria trebuie să salute cu bucurie această întorsătură a lucrurilor, deoarece existenţa unor principate libere constituie un zid de piatră împotriva expansiunii ţariste381.

Se observă că evenimentele din Muntenia sunt salutate cu cel mai mare entuziasm în paginile gazetelor de orientare radicală din Ungaria, care publică de altfel şi cele mai numeroase relatări cu privire la aceste aspecte. „Munkások Újsága” scria în felul următor, pe marginea izbucnirii revoluţiei:

Să trăiască poporul român, să trăiască Constituţia! Ziua de ieri a fost una dintre cele mai renumite în istoria românească. Poporul atotputernic s-a răsculat aidoma unui voinic şi a câştigat cea mai frumoasă libertate, fără nicio tăietură de sabie, fără nicio picătură de sânge382.

Altă publicaţie de aceeaşi tendinţă, *Radical-lap*, respingea, într-un articol din 11 iulie, teza potrivit căreia mişcările din Muntenia şi Moldova

ar reprezenta de fapt o diversiune pusă la cale de Rusia, cu scopul de a-i oferi acesteia un pretext pentru trecerea Prutului. Pentru jurnalistul radical, clişeul răzvrătirii populare împotriva tiraniei se dovedea în acest caz mai convingător decât teoria conspiraţiei, deşi ambele îi stăteau la fel de bine la îndemână în depozitul de reprezentări al imaginarului revoluţionar. Cu toate că manevrele similare ale politicii externe ruseşti din deceniile anterioare furnizau suficiente exemple de natură să acrediteze o asemenea ipoteză, iar pericolul rusesc reprezenta una dintre principalele obsesii ale opiniei publice maghiare, gazetarul maghiar, fascinat acum de revoluţie, preferă să creadă mai mult în dorinţa de libertate a românilor decât în diversiunile oculte ale cabinetului ţarist. Jurnalistul se arată convins de faptul că „poporul valah şi cel moldovean, care au suferit mii de mizerii în timpul protectoratului nedorit şi care acum au gustat deja din nectarul ceresc al libertăţii”, nu vor permite trecerea peste teritoriul lor a „trupelor năimite ale autocratului rus, care să răspândească sclavia”. Pe de altă parte, admite autorul articolului, este adevărat că dacă aceste popoare se vor alătura totuşi ruşilor, „atunci şi noi, maghiarii, vom pieri mai repede”383.

Revoluţia din Muntenia va fi urmărită cu atenţie şi de Oroszhegyi Józsa, jurnalistul radical care după reprimarea revoluţiei maghiare va ajunge tocmai în postura de emigrant politic la Bucureşti384. Într-un articol din *Népelem*, intitulat, în mod semnificativ, „Din nou revoluţie”,

Oroszhegyi propunea guvernului maghiar să acorde sprijin revoluţiei din Ţara Românească, fiind de părere că aceasta poate fi considerată un aliat natural al celei maghiare:

Naţiunile libere ale Europei nu pot permite ca văzduhul Valahiei, locul unde se deschide poarta civilizaţiei răsăritene, să se întunece din nou. În cazul în care Ţara Românească se prăbuşeşte, păstrarea fiinţei noastre naţionale va solicita un sacrificiu imens385.

Altă apreciere favorabilă la adresa revoluţiei române, care pune accentul pe aceleaşi aspecte geopolitice referitoare la locul principatelor în arhitectura Europei şi la rolul lor în ceea ce priveşte securitatea Ungariei, întâlnim în *Márczius Tizenötödike*. Kiss László aprecia aici că noua putere de la Bucureşti reprezintă unul dintre elementele principale de care depindea menţinerea puterii otomane pe continentul european (adică a principalului obstacol în calea expansiunii ruseşti) şi consolidarea independenţei Ungariei386.

Aceeaşi atitudine generală de simpatie faţă de revoluţia din Muntenia poate fi regăsită şi într-un articol din *Kossuth Hírlapja*, care relata despre adunarea din septembrie de pe Câmpia Filaretului, referindu-se la discursurile rostite cu această ocazie de către Vernescu, Bolliac şi Brătianu. În legătură cu retorica folosită de ultimul vorbitor, gazetarul maghiar are de exprimat însă şi o nemulţumire, legată de faptul că Brătianu afirmase că revoluţia din Muntenia poate conta şi pe sprijinul românilor ardeleni.

Jurnalistul nu are rezerve faţă de această afirmaţie în sine, ci faţă de modul în care se poziţionează românii din Muntenia în raport cu tovarăşii lor de aspiraţii revoluţionare de la Pesta:

De ce nu a spus oratorul – se întreabă gazetarul maghiar – că naţiunea română poate să conteze în mod sigur şi pe simpatia maghiarilor, căci noi salutăm cu bucurie naţiunile care luptă pentru libertate?387

Această obiecţie nu era însă decât una dintre „înţepăturile" curente pe care maghiarii şi românii se vor obişnui să şi le arunce de atunci înainte, chiar şi în momentele în care relaţiile dintre ei erau ceva mai bune, în virtutea unei veritabile tradiţii a neîncrederii şi a divergenţei care trebuiau să domnească între ei.

Evident, articolele din presa maghiară referitoare la revoluţia din Muntenia nu vor ocoli nici aspectele mai puţin pozitive ale chestiunii respective, abordând problema pericolelor care pot afecta Ungaria în urma frământărilor din principate. „Agitatorii" trimişi de aici în rândurile românilor din Transilvania şi Ungaria, cu scopul de a-i câştiga pe aceştia în favoarea planurilor „pandacice", reprezentau principalul subiect de nemulţumire al jurnaliştilor maghiari pe tema în discuţie388. Forţa de atracţie pe care ar exercita-o noul stat liber de la gurile Dunării asupra conaţionalilor săi furniza un alt prilej de meditaţie gazetarilor maghiari, care scriau despre revoluţia din Muntenia, aşa cum era cazul autorului unui articol publicat în iulie 1848, în *Reform*:

Acum, când Ţara Românească şi-a câştigat

independenţa, iar poporul ei s-a afirmat ca o naţiune de sine stătătoare, civilizată şi liberă, însuşindu-şi şi ea marile idealuri ale revoluţiei europene, oare nu îi va seduce şi pe românii noştri, în numele unităţii de limbă, a înrudirii naţionale, a cinstirii numelui de român, precum şi în numele unei iluzii şi înflăcărări pentru o ţară mare, liberă, glorioasă?389

Aceloraşi reţineri, provocate de problema „agitatorilor" veniţi din principate, le dădea glas şi Kossuth, într-o şedinţă a Camerei Deputaţilor din 11 iulie 1848. Abordând problema prezenţei ruseşti la graniţele Moldovei şi Munteniei, ministrul de Finanţe maghiar sublinia următoarele:

În urma vicisitudinilor şi a evenimentelor din Moldova şi Ţara Românească, anumiţi indivizi de acolo s-au refugiat în Transilvania. Noi am considerat că este de datoria noastră să afirmăm că naţiunea maghiară este dispusă să-şi deschidă braţele cu ospitalitate în faţa tuturor celor prigoniţi, a tuturor refugiaţilor, dar nu va tolera ca aceştia să abuzeze de această ospitalitate şi să tulbure pacea ţării390.

Dincolo de aceste rezerve, atitudinea generală asumată de opinia publică maghiară faţă de revoluţia din Muntenia rămânea una favorabilă şi ea va rămâne neschimbată, indiferent de felul în care evoluau raporturile dintre maghiari şi românii din Transilvania. În 3 octombrie 1848, când trupele otomane şi ruseşti intrau în Bucureşti, gazeta clujeană *Ellenőr* nu făcea altceva decât să-şi exprime regretul provocat de

înfrângerea revoluţiei româneşti, chiar dacă, exact în aceleaşi zile, românii ardeleni intrau în mod deschis în conflict cu maghiarii:

O veste deosebit de tristă! Libertatea românilor este înmormântată. În 26 septembrie, turcii au ocupat Bucureştii, prin îngrozitoare salve de artilerie şi prin vărsare de sânge391.

Se poate aprecia, în concluzie, că majoritatea articolelor referitoare la revoluţia desfăşurată în Muntenia în vara anului 1848 conţineau aprecieri elogioase la adresa evenimentelor respective. Revoluţia românilor era considerată o luptă dreaptă pentru dobândirea libertăţii, similară celei purtate de maghiari, şi era privită, în consecinţă, cu toată simpatia. În afara afinităţilor ideologice, un alt factor esenţial care făcea ca mişcarea românească să fie apreciată de maghiari era opoziţia existentă între obiectivele românilor din principate şi politica Rusiei. Presa maghiară insistă mereu asupra acestui aspect, evaluând întotdeauna impactul pozitiv pe care evenimentele din principate îl puteau avea asupra politicii Ungariei.

Relatările care atrăgeau atenţia asupra legăturii existente între românii din principate şi agitaţiile antimaghiare ale conaţionalilor lor ardeleni nu vor reuşi să disloce această imagine pozitivă a revoluţiei din Muntenia, împărtăşită de publicul maghiar. Faptul că era vorba de lupta unui popor oprimat pentru libertate, precum şi împrejurarea că această aspiraţie se lovea de politica Rusiei reprezentau elemente prea importante de modelare a atitudinii maghiarilor

faţă de românii din Principate, pentru ca ele să poată fi contrabalansate de relaţia acestora cu „rătăcirile” conaţionalilor lor din Transilvania.

1. Interesul cititorilor din epocă faţă de aceste materiale referitoare la problema naţională este atestat şi de existenţa a numeroase copii sau prelucrări manuscrise ale articolelor respective (vezi Ms:123, care adună o serie de articole din *Augsburger Allgemeine Zeitung*, *Pesti Hírlap*, *Erdélyi Híradó*, cu privire la „problema limbii” din anul 1842; Ms:2604, miscelaneu alcătuit de Gyulai Lajos; Ms:2828, care cuprinde extrase din articolele de la 1848 ale lui Jakab Elek; Ms:2836; Ms:3163).

2. La începutul secolului al XIX-lea, în Ungaria nu existau decât opt publicaţii periodice, pentru ca în 1830 numărul lor să ajungă la 23. În 1831 existau 27 de publicaţii, dintre care 12 erau de limbă maghiară, 11 de limbă germană, două apăreau în limbi slave şi alte două în latină. Vezi 2:Szabolcsi 1979, p. 366.

3. 2:Diószegi 1988, p. 33; 2:Gyulai 1894, p. XXI.

4. 2:Diószegi 1988, p. 17.

5. 2:Szabolcsi 1979, p. 371.

6. Pentru presa maghiară a anilor ’30, vezi 2:Diószegi 1988, pp. 33-34, şi 2:Szabolcsi 1979, pp. 366-564.

7. Pentru presa anilor ’40, vezi 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 71; 2:Szabolcsi 1979, pp. 573-789. În această perioadă, chiar şi revistele literare sau de modă se grupează pe criterii politice; astfel, *Honderű* (*Veselia patriotică*) profesează idei

conservatoare, *Pesti Divatlap* (*Jurnalul de modă pestan*) se situează de partea opoziţiei liberale, în timp ce *Életképek* (*Scene din viaţă*) are o orientare radicală.

8. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 106-107; 2:Szabolcsi 1979, p. 663.

9. 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 126.

10. *Ibidem*, pp. 39-40; 2:Szabolcsi 1979, p. 368.

11. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 40-41; 2:Szabolcsi 1979, p. 368.

12. 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 99; 2:Szabolcsi 1979, pp. 372-380; 2:Diószegi 1988, pp. 150, 160.

13. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 52-54; 2:Szabolcsi 1979, pp. 469-559.

14. *Ibidem*, p. 51, respectiv p. 404.

15. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 71-72, 99.

16. Datorită importanţei sale, *Pesti Hírlap* s-a bucurat de mai multă atenţie în istoriografie. Vezi 2:Kosáry 1943, 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 64-70, 72-73, 100-118; 2:Szabolcsi 1979, pp. 665-713; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, pp. 860-878; 2:Diószegi 1988.

17. Pentru programul gazetei, vezi 2:Szabolcsi 1979, pp. 678-693; 2:Diószegi 1988, pp. 8, 34.

18. 2:Kosáry 1943, pp. 374-405.

19. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 72, 76, 100.

20. *Ibidem*, pp. 101, 118.

21. *Ibidem*, pp. 70-71; 2:Diószegi 1988, pp. 135-136.

22. Pentru *Budapesti Híradó* şi *Figyelmező*,

vezi 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 73-74, 98-99.

23. Pentru *Erdélyi Híradó* există monografia 2:Ürmössy 1907, precum şi referirile din 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 75, 106, şi 2:Szabolcsi 1979, p. 366.

24. 2:Ürmössy 1907, *passim*; 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 75; 2:Szabolcsi 1979, pp. 443, 663.

25. 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 75; 2:Szabolcsi 1979, p. 494.

26. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 75, 106.

27. *Márczius Tizenötödike* este o altă gazetă care s-a bucurat de o atenţie mai susţinută, în parte şi datorită orientării sale ideologice radicale, agreată de istoriografia marxistă. Vezi 2:Pálffy 1884; 2:Tamás 1935; 2:Tamás 1937; 2:Fekete 1950; 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 90-118; 2:Kókay 1975, *sub voce*, precum şi studiul 2:Mitu M. 1989-1994.

28. 2:Dezsényi, Nemes 1954, pp. 111-112.

29. *Ibidem*, pp. 102-104.

30. *Ibidem*, pp. 101-102.

31. *Ibidem*, pp. 117-118.

32. Pentru disputele dintre radicalii maghiari şi Partidul Păcii, susţinute prin intermediul organelor de presă, vezi 2:Pach 1983-1987, vol. VI/1, pp. 347-352.

33. Pentru aceste aspecte, vezi 2:Egyed 1997, vol. I, pp. 338-354: *Az erdélyi magyar sajtó 1848-49-ben* (*Presa maghiară din Transilvania la 1848-1849*).

34. 2:Dezsényi, Nemes 1954, p. 106.

35. *Ibidem*, p. 120.

36. Datele principale cu privire la activitatea lui Kossuth la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VI, 1899, col. 1096-1139; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, *passim*.

37. 2:Diószegi 1988, pp. 14-15, arată că politicianul maghiar a urmat în acţiunea sa exemplul gazetarilor englezi, care aveau acces la lucrările parlamentului încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, precum şi pe acela oferit de Revoluţia Franceză, în timpul căreia a apărut prima publicaţie dedicată exclusiv reflectării dezbaterilor parlamentare. Pentru *Országgyűlési Tudósítások*, vezi şi 2:Szabolcsi 1979, p. 385; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, pp. 718-719.

38. 2:Szabolcsi 1979, pp. 381, 664.

39. Pentru concepţia sa în problema naţională, vezi 2:Kosáry 1943; 2:Tóth 1952; 2:Tóth 1966 (studiile din capitolul dedicat revoluţiei); 2:Spira 1980; 2:Diószegi 1988.

40. Vezi articole cum ar fi 1:Kossuth 1841b; 1:Kossuth 1842a.

41. 1:Kossuth 1841b, p. 241.

42. *Apud* 2:Kosáry 1943, p. 377.

43. Pentru disputa cu privire la problema naţională dintre Kossuth şi Széchenyi, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 49-51; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, pp. 880-881; 2:Diószegi 1988, pp. 96-99, 143-147.

44. Pentru problematica naţională în gândirea lui Táncsics, vezi 2:Arató 1960, vol. II, pp. 58-64.

45. Opiniile lui Kossuth în această chestiune sunt prezentate în 2:Kosáry 1943; 2:Arató 1960, vol. II, p. 38. Dintre articolele sale pe această

temă se remarcă 1:Kossuth 1841a; 1:Kossuth 1842b; 1:Kossuth 1848a; 1:Kossuth 1848b.

46. 2:Kosáry 1943, p. 383.

47. 2:Szabolcsi 1979, p. 703.

48. 2:Kosáry 1943, p. 383.

49. 2:Szabolcsi 1979, p. 710.

50. 2:Kosáry 1943, p. 404.

51. *Ibidem*, pp. 404-405.

52. În articole cum ar fi 1:Szigeti Gyula 1828; 1:Kiss 1833; 1:Tóth 1838; 1:Vajda 1839.

53. 1:Kiss 1838; 1:Csendy 1838-1839.

54. 1:Magyar 1840; 1:Orosz 1841; 1:Nyitrazerdahelyi 1843.

55. 1:Korbuly 1841; 1:Bezerédj 1842.

56. 1:Petruss 1842; 1:Szölőssy 1842b.

57. 1:Szécsen 1842.

58. 1:Majláth 1843.

59. 1:Kiss 1838, pp. 69-70.

60. 1:Csendy 1838-1839, nr. 4, p. 115.

61. Vezi 1:Kiss 1838, pp. 71-72; 1:Csendy 1838-1839, nr. 4, p. 105; 1:Orosz 1841, nr. 52, col. 393.

62. *Cf.*, pentru aceeaşi chestiune, în cazul românilor, 2:Mitu S. 1997, pp. 233-234; comparativ, la popoarele central-europene, 2:Kiss 1997, pp. 40-52.

63. 1:Nyitrazerdahelyi 1843, col. 128.

64. V.A., „A magyarosodás ügyében” („În chestiunea maghiarizării”), în *Századunk*, 1840, nr. 57-58.

65. 1:Petruss 1842, p. 77.

66. 1:Majláth 1843, pp. 1-2.

67. Rubrica „Erdély és Magyarország”

(„Ardealul şi Ungaria”), în *Múlt és Jelen*, 1841, nr. 17, p. 132.

68. K-s J., „Aradmegyéből” („Din comitatul Arad”), în *Jelenkor*, 1846, nr. 25, pp. 147-148.

69. 1:Szöllősy 1842a.

70. „Honi tudosítások” („Informaţii din ţară”), în *Múlt és Jelen*, 1841, nr. 27, p. 210.

71. 1:Somogyi 1841.

72. A.B., „Magyarország és népei” („Ungaria şi popoarele sale”), în *Pesti Hírlap*, 1842, nr. 163, p. 521; nr. 164, p. 529; nr. 168, pp. 563-564.

73. *Ibidem*, nr. 164, p. 529. Această opinie cu privire la caracterul preponderent social al răscoalei lui Horea era una singulară în epocă, deoarece majoritatea istoricilor maghiari (cu excepţia lui Horváth Mihály) subliniau dimensiunea naţională, antimaghiară, a răscoalei.

74. *Ibidem*, nr. 168, p. 563.

75. *Ibidem*.

76. *Ibidem*.

77. 1:Jakab 1846.

78. *Ibidem*, pp. 574, 590, 597-598.

79. 2:Gyémánt 1986, pp. 129-146.

80. 1:Jakab 1846, nr. 180, pp. 604-606.

81. *Ibidem*, nr. 182, pp. 620-621.

82. *Ibidem*, p. 621.

83. *Ibidem*.

84. *Ibidem*, p. 622.

85. Pentru ecoul opiniilor lui Jakab, vezi 2:Arató 1960, p. 127; 2:Köpeczi 1988, vol. III, p. 1343; 2:Gyémánt 1986, pp. 141-142. O replică românească pe această temă, rămasă în manuscris, va fi elaborată de Al. Sterca Şuluţiu,

într-un material pregătit tot pentru *Nemzeti Társalkodó*.

86. George Bariţ, în *Gazeta de Transilvania*, 1846, nr. 72, p. 286.

87. 1:Bilaki 1847.

88. Pentru lucrările dietei, vezi 2:Köpeczi 1988, vol. III, pp. 1338-1341; 2:Gyémánt 1986, p. 215.

89. 1:Bilaki 1847, col. 331-333.

90. *Ibidem*, col. 331.

91. *Ibidem*, col. 340-344.

92. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 228-245.

93. 1:Bilaki 1847, col. 341.

94. *Ibidem*, col. 343.

95. *Ibidem*, col. 355-356.

96. *Ibidem*, col. 356-358.

97. Vezi, de exemplu, *Erdélyi Híradó* din 1842, nr. 37-39, p. 222 sqq.; 1843, nr. 41-42, pp. 245, 251; *Vasárnapi Újság*, 1846, nr. 632, col. 391. Articolele publicate în presa maghiară de Simion Bărnuţiu au fost editate şi comentate în 2:Bogdan-Duică 1924. Numeroase referinţe la publicistica în limba maghiară a autorilor români din epocă în 1:Bariţ 1973-1993, *passim*. Pentru publicistica maghiară a lui Iosif Many, 2:Mitu M. 1992.

98. Pentru activitatea lui Many, vezi articolul citat mai sus, cu bibliografie.

99. *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 42, pp. 248-249: *Oláhország* (*Ţara Românească*).

100. *Ibidem*, 1845, nr. 72, p. 572: *Oláhország*.

101. *Ibidem*, 1844, nr. 61, p. 362: *Oláhország*.

102. *Ibidem*, 1845, nr. 72, p. 572.

103. *Ibidem*, 1844, nr. 59, p. 352: *Oláhország*.

104. *Ibidem*, 1844, nr. 43, pp. 254-255: *Moldova*.

105. *Ibidem*.

106. Pentru activitatea acestuia, vezi 2:Ürmössy 1907, pp. 59-60.

107. 1:Bohăţel 1842; 1:Bohăţel 1843.

108. Pentru polemica lui Bohăţel cu Bariţ, vezi 1:Bariţ 1973-1993, vol. III, pp. 27, 32-33, 73-76, 312.

109. 1:Bohăţel 1843, p. 106.

110. Asemenea articole apar în *Pesti Hírlap*, nr. 17, 2 apr., pp. 286-287; nr. 33, 18 apr., p. 344; nr. 70, 31 mai, p. 495; *Jelenkor*, nr. 51, 30 apr., p. 209; nr. 52, 2 mai, p. 215; nr. 58, 16 mai, p. 239; nr. 60, 21 mai, p. 247; nr. 64, 30 mai, p. 264; *Budapesti Híradó*, nr. 817, 21 apr., p. 382; nr. 826, 3 mai, p. 421; nr. 834, 12 mai, p. 453; nr. 835, 13 mai, pp. 457-458; nr. 841, 20 mai, p. 481; nr. 842, 21 mai, pp. 485-487.

111. „Pest, május 19-én” („Pesta, 19 mai”), în *Jelenkor*, 1848, nr. 60, p. 247.

112. „Pest, május 29-én” („Pesta, 29 mai”), în *ibidem*, 1848, nr. 64, p. 264.

113. *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 52, 15 mai, pp. 209-210.

114. „Egy erdélyinek nyílt szava honfitársaihoz” („Cuvântul deschis al unui ardelean către compatrioţii săi”), în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 842, p. 486.

115. „Sírva vigad a magyar” („Maghiarul petrece plângând”), în *ibidem*, nr. 826, p. 421.

116. Vezi, de exemplu, articolul „Budapest”, în *Reform*, 1848, nr. 8, 30 apr., pp. 62-63.

117. Árky Donát, „Veszélyre figyelmeztetés” („Avertizare asupra pericolului”), în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 817, p. 382.

118. Ştiri despre românii din această zonă apar, de exemplu, în articolele „Oravicza, márt. 26” („Oraviţa, 26 martie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 17, 2 apr., p. 287; „Lugos, május 9-én” („Lugoj, 9 mai”), în *ibidem*, nr. 54, 12 mai, p. 427.

119. Pentru activitatea lui Ioanovici în această perioadă, vezi 2:Suciu 1968, pp. 60-61, 63.

120. I.Gy., în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 48, 10 mai, p. 188.

121. Vasadi, „Pest, május 17. 1848” („Pesta, 17 mai 1848”), în *ibidem*, nr. 55, p. 220.

122. Pálffy Albert, în *ibidem*, nr. 59, 23 mai, p. 236.

123. Articole pe această temă: 1:Csernátoni 1848; 1:Pálffy J. 1848; „Erdélyből írják…” („Se scrie din Ardeal”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 55, 13 mai, p. 432; „Vidéki mozgalmak. Erdélyben” („Mişcări din provincie. În Transilvania”), în *ibidem*, nr. 59, 18 mai, pp. 448-449; „Unió Erdéllyel” („Uniune cu Transilvania”), în *Jelenkor*, 1848, nr. 51, 30 apr., pp. 212-213. O prezentare a argumentelor constituţionale, juridice şi administrative în favoarea uniunii, în Ms:3163.

124. 1:Csernátoni 1848, p. 248.

125. 1:Pálffy J. 1848, p. 225.

126. „Egy erdélyinek nyílt szava honfitársaihoz” („Cuvântul deschis al unui ardelean către compatrioţii săi”), în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 842, pp. 486-487.

127. Cum ar fi cele apărute în nr. 725, 23 apr., col. 287; nr. 727, 7 mai, col. 307-309; nr. 728, 14 mai, col. 333-335.

128. „Egy pár szó” („Câteva cuvinte”), în *Vasárnapi Újság*, 1848, nr. 729, 21 mai, col. 340.

129. *Ibidem*.

130. 1:Pálffy A. 1848. Un pasaj din acest articol este citat frecvent în istoriografia românească dedicată revoluţiei, sursa acestei preluări fiind probabil traducerea lui Victor Cheresteşiu, în volumul *Din istoria Transilvaniei*, II, ed. a II-a, Bucureşti: Editura Academiei, 1963, pp. 62-63, unde se reproduce şi un facsimil după gazeta maghiară.

131. 1:Pálffy A. 1848, pp. 247-248.

132. *Ibidem*, p. 248.

133. *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 66, 31 mai, pp. 264-265.

134. Csernátoni face aluzie la duelul pe care l-ar fi avut baronul haţegan cu un oarecare B., provocat tocmai de faptul că acesta l-a numit pe Nopcea român. Pentru imaginea tot atât de defavorabilă de care avea parte Nopcea şi în mediul românesc, vezi 1:Papiu 1852b, în descrierea adunării de la Blaj.

135. Csernátoni Lajos, „Pest, jun. 1” („Pesta, 1 iunie”), în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 67, pp. 268-269.

136. *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, 1848, nr. 18, pp. 68-69.

137. *Ibidem*, nr. 20, pp. 75-76.

138. Menţiunea respectivă se referea la faptul că materialul fusese preluat din gazeta

clujeană *Ellenőr*.

139. Vezi aceste rapoarte în 1:Pascu 1982, pp. 62-69.

140. *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, 1848, nr. 20, pp. 75-76. Cele două articole despre adunarea de la Blaj publicate în numerele 18 şi 20 ale acestei gazete au mai apărut şi în *Társalkodó*, nr. 22 şi 23, din 2 şi 9 iunie 1848, pp. 174-175 şi 177. Despre adunarea de la Blaj a relatat şi *Budapesti Híradó*, nr. 851, din 1 iunie 1848, p. 523, mărginindu-se să reproducă revendicările româneşti, fără alte comentarii.

141. Apărut în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 853, p. 529.

142. *Ibidem*.

143. *Ibidem*.

144. Piri János, „Legsürgetőbb teendőink a nemzetiség körül" („Sarcinile noastre cele mai urgente în privinţa naţionalităţii"), în *Jelenkor*, 1848, nr. 71, 18 iunie, p. 289.

145. Vezi, de exemplu, *Pesti Hírlap*, nr. 76, p. 522; nr. 89, p. 580; nr. 97, p. 612; nr. 103, p. 635; nr. 107, p. 654; *Kossuth Hírlapja*, nr. 4, pp. 13-14; nr. 6, p. 21; nr. 8, p. 29; nr. 14, p. 59; nr. 16, p. 67; nr. 22, p. 95; *Jelenkor*, nr. 67, p. 275; nr. 71, p. 292; nr. 76, p. 309; *Budapesti Híradó*, nr. 862, p. 564; nr. 863, p. 569; nr. 865, p. 577; nr. 866, p. 581; *Reform*, nr. 12, p. 58; nr. 16, p. 81; nr. 26, p. 132.

146. O asemenea acţiune ocultă este semnalată în articolul „Ó-Orsova, július 1" („Orşova Veche, 1 iulie"), din *Reform*, 1848, nr. 14, pp. 70-71.

147. Articole cum ar fi: „Politikánk és első teendőnk” („Politica şi prima noastră sarcină”), în *Radical-lap*, 1848, nr. 2, 2 iun., p. 5; Csíki Lajos, „Pest, július 1-én” („Pesta, 1 iulie”), în *ibidem*, nr. 26, 4 iul., pp. 101-102; 1:Wesselényi 1848.

148. Vezi „Szeretet és egyenlőség” („Iubire şi egalitate”), în *Kossuth Hírlapja*, 1848, nr. 6, 7 iul., p. 21.

149. Pentru compararea relaţiei dintre Ungaria şi naţionalităţile ei cu situaţia similară a Marii Britanii, confruntată cu mişcarea irlandeză, vezi 2:Mitu S. 1991; 2:Parsons 1998, p. 99.

150. Kossuth Lajos, „Pest, július 3” („Pesta, 3 iulie”), în *Kossuth Hírlapja*, 1848, nr. 4, pp. 13-14.

151. Asemenea idei vor fi susţinute în articolele: „Radical-Lap Tárcája” („Foiletonul Foii Radicale”), în *Radical-lap*, 1848, nr. 20, 25 iun., p. 80; Nyári Pál, „A pesti középponti választmány hazafiúi felszólítása a megyék és községek előljáróihoz” („Apelul patriotic al comitetului central pestan către mai-marii comitatelor şi ai comunelor”), în *ibidem*, nr 12, 15 iun., pp. 45-46; Ürmösy Sándor, „Áldozó-lap” („Foaie de sacrificiu”), în *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 29, 20 iul., p. 115.

152. 2:Supka 1985, p. 17.

153. Articole despre „colonizare”: Madarász József, „Telepítés” („Colonizare”), în *Népelem*, 1848, nr. 25, 29 iul., p. 97; „A panslavismus és gyökeres ellenszere” („Panslavismul şi antidotul fundamental al acestuia”), în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 866, 20 iun., pp. 581-582; „Törvényjavaslat” („Proiect de lege”), în *Reform*,

1848, nr. 26, 30 iul., p. 132.

154. O bună sinteză asupra mişcărilor româneşti din Transilvania, din perspectiva istoriografiei române, la 2:Bocşan 1992; o monografie masivă asupra aceluiaşi subiect: 2:Maior 1998. În istoriografia maghiară, capitolul despre revoluţie din sinteza de istorie a Ungariei, 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, realizat de Spira György, precum şi cel din sinteza de istorie a Ardealului, 2:Köpeczi 1988, vol. III, semnat de Miskolczy Ambrus. Altă monografie asupra revoluţiei din Transilvania: 2:Egyed 1998.

155. Medgyes Lajos, „Emlékezzünk régiekről” („Să ne aducem aminte de cele din vechime”), în *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 11, 18 iul., p. 41.

156. 1:Wesselényi 1848.

157. Ábrányi Emil, „Magyarország teendője a keblébeni nemzetiségek irányában” („Sarcinile Ungariei în privinţa naţionalităţilor din sânul ei”), în *Kossuth Hírlapja*, 1848, nr. 16, 18 iul., p. 67.

158. „A panslavismus és gyökeres ellenszere” („Panslavismul şi antidotul fundamental al acestuia”), în *Budapesti Híradó*, 1848, nr. 866, 20 iun., p. 582.

159. „Igazságszeretőpolgár” („Un cetăţean iubitor de libertate”), în *Vasárnapi Újság*, 1848, sem. II, nr. 1, 2 iul., col. 5-6.

160. *Ibidem*, col. 5.

161. *Ibidem*, col. 5-6.

162. Füstös Rupa, Üstös Gráncsa, „Felszólítás a sátoros cigányokhoz” („Apel către ţiganii corturari”), în *Vasárnapi Újság*, 1848, nr. 5, 16 iul., col. 33-35.

163. Pentru utilizarea imaginii ţiganilor ca metaforă a condiţiei românilor, începând cu *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu, vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 117-123. Despre reprezentări similare la 1848, 2:Bolovan 1998, p. 176.

164. Füstös Rupa, Üstös Gráncsa, *op. cit.*, col. 33.

165. *Ibidem*, col. 35.

166. r.l. (rendes levelező, corespondent ordinar), „Zarándmegye, jún. 18” („Comitatul Zarandului, 18 iunie”), în *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 18, pp. 70-71.

167. Pentru acest „agitator”, vezi 1:Neamţu, Bolovan 1998, p. 152; 2:Bolovan 1998, p. 178, nota 18.

168. *Ibidem*, p. 71.

169. Analiza imaginii „instigatorului” de la 1848 la 2:Cârja 1995-1996; 2:Bolovan 1998, pp. 163-164.

170. 1:Mentovich 1848.

171. *Ibidem*.

172. Jakab Elek, „Egy kis számvetés” („O mică socoteală”), în *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 23, pp. 89-90.

173. Csernátoni Lajos, „Pest, jun. 16” („Pesta, 16 iunie”), în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 80, p. 320.

174. Missiák, „Kővárból” („Din Chioar”), în *ibidem*, nr. 90, pp. 360-361.

175. *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 94, p. 377.

176. *Ibidem*.

177. *Ibidem*. Alţi jurnalişti sau politicieni

maghiari găseau nepotrivite asemenea soluţii, temându-se că trimiterea unor oficiali conaţionali în zonele locuite preponderent de populaţii nemaghiare nu ar face decât să încingă şi mai mult spiritele. În acest sens se pronunţa, de pildă, Wesselényi Miklós, care, într-o scrisoare adresată lui Kossuth, se arăta nemulţumit de prezenţa lui Alexandru Buda în comitatul Solnocului de Mijloc, unde s-ar afla „un mare cuib al românilor” (scrisoarea nr. CVI, din 24 iulie 1848, în 1:Wesselényi 1903, p. 123).

178. Várady Antal, „Pest, jul. 10” („Pesta, 10 iulie”), în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 100, p. 401.

179. „Oravicz, júl. 7. 1848” („Oraviţa, 7 iulie 1848”), în *ibidem*, nr. 104, pp. 417-418.

180. Szigetfi, „Mármarosról” („Despre Maramureş”), în *ibidem*, nr. 108, p. 433.

181. ***, „Czáfolat a n. bányai kerület követválasztása iránt tett ferde s hívtelen tudósításokra” („Dezminţirea relatărilor false şi neîntemeiate în legătură cu alegerea deputatului districtului Baia Mare”), în *ibidem*, pp. 432-433.

182. *Ibidem*.

183. Pentru activitatea lui Oroszhegyi, autorul jurnalului *Román élet* (*Viaţa românească*), care cuprinde o frescă a Principatelor Unite la 1860-1862, vezi Köllő Károly, *Prima gazetă bucureşteană în limba maghiară*, în 2:Köllő 1993, pp. 157-172. Jurnalul se află astăzi la B.C.U., Cluj (Ms:816) şi a fost publicat în 1942, de Jancsó Elemér, în vol. *Erdélyi ritkaságok* (*Raritătţi ardelene*).

184. 1:Oroszhegyi 1848.
185. *Ibidem*, p. 73.
186. *Ibidem*, pp. 73-74.
187. *Ibidem*, p. 74.
188. Pentru activitatea literară şi politică a lui Jósika, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. V, col. 656-671; 2:Dézsi 1916.
189. Pentru reflectarea imaginii românilor în opera literară a lui Jósika, vezi 2:Todor 1939 şi mai ales 2:Köllő 1993, cap. *Referiri la români în opera lui Jósika Miklós*, pp. 126-140. În epocă, un traducător pasionat al prozei lui Jósika în româneşte a fost Iosif Many, care publică fragmente din romanele acestuia în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*.
190. Vezi articolele 1:Jósika 1848a; „Pest, júl. 10-én” („Pesta, 10 iulie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 104, p. 639; „Pest, júl. 13-án” („Pesta, 13 iulie”), în *ibidem*, nr. 107, pp. 651-652; 1:Jósika 1848b; „Pest, július 18-án” („Pesta, 18 iulie”), în *ibidem*, nr. 111, p. 667; „Pest, július 21-én” („Pesta, 21 iulie”), în *ibidem*, nr. 114, p. 679.
191. 1:Jósika 1848a, nr. 86, p. 567.
192. *Ibidem*.
193. 1:Jósika 1848b.
194. *Ibidem*, p. 653.
195. *Ibidem*.
196. Într-un mod similar se exprima şi Kőváry László, în 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 28, 109. Szilágyi Sándor, în 1:Szilágyi S. 1849, foloseşte termenul „román”, dar precizează că face acest lucru doar ca o concesie faţă de pretenţiile românilor de a fi numiţi cu termenul respectiv.

197. 1:Jósika 1848b, p. 653.
198. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 273-282.
199. 2:Gyémánt 1986, p. 71.
200. 1:Jósika 1848b, p. 653.
201. *Ibidem*.
202. *Ibidem*.
203. Szerk. (Szerkesztőség, Redacţia), „Válasz Jósika Miklósnak a *Pesti Hírlap* 108-ik számában a románokról írt cikkére”, în *Reform*, 1848, nr. 26, p. 131.
204. *Ibidem*.
205. *Ibidem*.
206. *Ibidem*.
207. *Ibidem*.
208. *Reform*, 1848, nr. 26, p. 132.
209. *Ibidem*.
210. Deputaţii români făceau aluzie la două lucrări mai vechi, din 1823 şi 1827, ale intelectualului sârb Sava Tököly, în care acesta combătea teza originii latine a românilor. Eftimie Murgu, unul dintre autorii articolului din *Reform*, publicase la rândul său, în 1830, o broşură în care ataca ideile lui Tököly.
211. *Reform*, 1848, nr. 26, p. 132.
212. Articolul din *Reform* va mai fi publicat în *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, 1848, nr. 66, pp. 1-2. De aici va fi preluat şi de foile româneşti din Transilvania.
213. Materialul va apărea sub titlul „Un răspuns naţional dat baronului Nic. Jojica”, în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1848, nr. 32, pp. 249-251; fragmentar, în *Învăţătorul poporului*, 1848, nr. 15, pp. 57-59.

214. Pentru această perioadă din istoria revoluţiei maghiare, vezi Spira György, în 2:Pach 1983-1987, vol 6/1, pp. 227-273, şi Miskolczy Ambrus, în 2:Köpeczi 1988, vol. III, pp. 1379-1389.

215. Asemenea articole apar în *Pesti Hírlap*, nr. 125, 4 aug., p. 723; nr. 135, 16 aug., p. 763; nr. 137, 18 aug., pp. 772-773; nr. 154, 7 sept., p. 839; nr. 170, 26 sept., p. 903; nr. 172, 28 sept., p. 911; *Kossuth Hírlapja*, nr. 34, 9 aug., p. 153; nr. 39, 15 aug., p. 175; *Népelem*, nr. 36, 11 aug., p. 142; nr. 43, 20 aug., p. 170; *Márczius Tizenötödike*, nr. 120, 2 aug., pp. 481-483; nr. 135, 19 aug., p. 542; nr. 137, 22 aug., p. 551; nr. 144, 30 aug., p. 579; nr. 147, 2 sept., p. 591; nr. 168, 27 sept., pp. 675-676; nr. 173, 4 oct., p. 695.

216. Herczeg, „Egyenlőségi társulat” („Societate de egalitate”), în *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 135, p. 544.

217. „Pest aug. 19” („Pesta, 19 august”), în *ibidem*, nr. 135, p. 542.

218. Heinrich János, „Oravicza aug. 17” („Oraviţa, 17 august”), în *ibidem*, nr. 137, p. 551.

219. Csernátoni Lajos, „Aug. 30” („30 august”), în *ibidem*, nr. 144, p. 579.

220. *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 147, p. 591.

221. T., „N. Bányán, sept. 30. 1848” („Baia Mare, 30 septembrie 1848”), în *ibidem*, nr. 173, p. 695.

222. *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 153, 6 sept., p. 835.

223. Articole din această perioadă, cu referiri la români, în *Pesti Hírlap*, nr. 184, 11 oct., p. 951;

nr. 190, 18 oct., p. 975; nr. 195, 24 oct., p. 997; nr. 201, 31 oct., p. 1020; *Vasárnapi Újság*, nr. 29, 8 oct., col. 230-232; nr. 30, 12 oct., col. 233.

224. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 187, 20 oct., p. 750.

225. *Ibidem*, nr. 178, 10 oct., p. 716.

226. *Ibidem*, nr. 189, 23 oct., p. 761.

227. *Ibidem*, nr. 178, 10 oct., p. 716.

228. Asemenea materiale apar în *Márczius Tizenötödike*, nr. 181, 13 oct., p. 728; nr. 184, 17 oct., p. 738; nr. 185, 18 oct., p. 742; nr. 187, 20 oct., p. 749; nr. 190, 24 oct., p. 764; nr. 193, 27 oct., pp. 777-778; *Pesti Hírlap*, nr. 184-201; *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, nr. 122, 1 oct., p. 485; nr. 124, 4 oct., p. 493.

229. *Vasárnapi Újság*, 1848, nr. 29, 8 oct., col. 230.

230. *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, 1848, nr. 122, p. 485.

231. *Ibidem*.

232. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 178, p. 716.

233. *Ibidem*, nr. 187, p. 750; nr. 189, p. 761.

234. *Ibidem*, nr. 187, p. 750.

235. *Ibidem*, pp. 749-750.

236. K.H. (adică preluare din *Kolozsvári Híradó*), „Az oláh határőrök kívánatai” („Cererile grănicerilor români”), în *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, nr. 124, 4 oct., p. 493; nr. 125, 5 oct., p. 498.

237. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 185, p. 742.

238. Documentele privitoare la anchetarea şi

executarea lui Alexandru Bătrâneanu, Vasile Simonis şi Vasile Turcu (pentru ultimul, vezi mai jos, în presa maghiară), la 1:Chindriş, Neamţu 1995, pp. 89-156. „Pap László” trebuie să fie Vasile Pop din Nazna, executat în 16 oct. la Târgu-Mureş (vezi 2:Totu 1984, *sub voce*; 1:Bocşan, Leu 1988, pp. 189, 248-249).

239. Pálffy Albert, „Pest. oct. 19” („Pesta, 19 octombrie”), în *Márczius Tizenötödike*, nr. 187, p. 750.

240. „A kolozsmegyei rögtöntörvényszék által 1848 okt. 13-án Kolozsvárott Baternai, vagyis Betreneanu, másképp Tyivorán Sándor, Simonis László és Turk Ambrus ellen kimondott és végrehajtott ítelet” („Sentinţa pronunţată şi executată de către scaunul de judecată rapidă din Cluj, în data de 13 octombrie 1848, la Cluj, în cazurile Baternai, adică Bătrâneanu, altfel Tyivorán Sándor, şi ale lui Simonis László şi Turk Ambrus”), în *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, 1848, nr. 140, 22 oct., p. 556.

241. *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 195, 24 oct., p. 997.

242. Egy nemzetőr (Un gardist naţional), „A nemzetőrökhöz” („Către membrii gărzilor naţionale”), în *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 76, 10 oct., p. 309.

243. „Kolozsvár. oct. 18” („Cluj, 18 octombrie”), în *ibidem*, nr. 82, 20 oct., p. 331.

244. „A székely nemzeti gyűlésről” („Despre adunarea naţională secuiască”), în *ibidem*, nr. 83, 22 oct., p. 336.

245. „Egy kis számolat” („O mică socoteală”),

în *ibidem*, nr. 81, 19 oct., pp. 327-328.

246. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 181, 13 oct., p. 728.

247. *Ibidem*, nr. 186, 19 oct., p. 746.

248. Sintagma „Meccă a românilor” poate fi întâlnită frecvent în epocă, în exprimări maghiare, aşa cum este cazul Ms:623, unde este atribuit Blajului. La rândul său, Adrian Păunescu va scrie în anii ’80 o poezie de succes în care este vorba despre Alba-Iulia ca „Mecca noastră”. Clujeanul Pálffy János, în schimb, vorbea la 1848 despre Pesta ca „Meccă a românilor” (1:Pálffy J. 1848, p. 225).

249. *Ibidem*, nr. 181, 13 oct., p. 728.

250. *Ibidem*, nr. 186, 19 oct., p. 746.

251. *Ibidem*.

252. Kossuth Lajos, „Pest, okt. 30-kán” („Pesta, la 30 octombrie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 201, 31 oct., pp. 1019-1020.

253. *Ibidem*, p. 1020.

254. Oroszhegyi Józsa, în *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 206, 11 nov., p. 829.

255. Articole pe această temă apar în: *Pesti Hírlap*, nr. 202, 1 nov., p. 1025; nr. 203, 2 nov., p. 1028; nr. 204, 3 nov., p. 1031; nr. 215, 16 nov., p. 1075; *Kossuth Hírlapja*, nr. 111, 7 nov., p. 491; *Figyelmező*, nr. 55, 22 nov., p. 247; *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, nr. 162, 17 nov., p. 637; *Kolozsvári Híradó*, nr. 89, 2 nov., pp. 359-360; *Márczius Tizenötödike*, nr. 206, 11 nov., pp. 827-829; nr. 208, 14 nov., pp. 836-837; nr. 209, 15 nov., pp. 839-840; nr. 210, 16 nov., p. 845; nr. 214, 21 nov., pp. 860, 863; nr. 216, 23 nov., p. 869; nr. 221,

29 nov., p. 889; nr. 222, 30 nov., p. 893.

256. 1:Bardócz 1848.

257. Ms:630, p. 397.

258. Sz., „Pest, nov. 5” („Pesta, 5 noiembrie”), în *Kossuth Hírlapja*, nr. 111, p. 491.

259. *Ibidem*.

260. „Pest, nov. 15-én” („Pesta, 15 noiembrie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 215, pp. 1074-1075.

261. „Megyei municípiumok” („Municipii comitatense”), în *Figyelmező*, 1848, nr. 55, p. 247.

262. *Ibidem*.

263. Oroszhegyi Józsa, în *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 206, 11 nov., p. 829.

264. *Ibidem*.

265. *Ibidem*.

266. „Pest, november 11” („Pesta, 11 noiembrie”), în *ibidem*, p. 828.

267. N.E., „Kolozsvár, november 4” („Cluj, 4 noiembrie”), în *ibidem*, p. 829.

268. „Pest, november 11” („Pesta, 11 noiembrie”), în *ibidem*, p. 828.

269. „N. Enyed, november 3” („Aiudul Mare, 3 noiembrie”), în *ibidem*, nr. 208, pp. 836-837.

270. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 209, pp. 839 şi 842.

271. *Ibidem*, nr. 221, p. 889.

272. *Ibidem*, nr. 208, pp. 836-837.

273. Republicanus, „Barátom Berti!” („Prietene Berti!”), în *ibidem*, nr. 210, 16 nov., p. 845.

274. Madarász, „Kis-nyiresi tető, november 16” („Culmea Mesteacănului”), în *ibidem*, nr. 216,

p. 869.

275. Oroszhegyi Józsa, în *ibidem*, 1848, nr. 206, 11 nov., p. 829.

276. N.E., „Kolozsvár, november 4” („Cluj, 4 noiembrie”), în *ibidem*, p. 829.

277. Ion Bujor, ţăran iobag şi tribun, a fost executat la 2 noiembrie 1848; vezi 2:Totu 1984, *sub voce*.

278. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 209, p. 840.

279. Madarász, „Kis-nyiresi tető, november 16” („Culmea Mesteacănului”), în *ibidem*, nr. 216, p. 869.

280. Numele „Dimbuly”, care mai apare în gazetă, trebuie să se refere la Athanasie Moţ Dâmbul, ofiţer imperial şi prefectul legiunii româneşti din Chioar (vezi 2:Dragomir 1989, pp. 186, 207-211; 2:Bocşan, Leu 1988, p. 160).

281. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 215, p. 865.

282. *Ibidem*, nr. 221, p. 889.

283. *Ibidem*, nr. 216, p. 869.

284. „Hazai mozgalmak. Erdély szeptember, október és november hónapokban” („Mişcări din ţară. Transilvania în lunile septembrie, octombrie şi noiembrie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 228, pp. 1128-1129.

285. 1:Kossuth 1848c.

286. *Ibidem*, p. 769.

287. Vezi 1:Jókai 1850, nuvela *A Bárdy csalad* (*Familia Bárdy*). Modificarea numelui familiei zărăndene în textul prozatorului este urmarea unei greşeli de tipar preluată de acesta. În altă

sursă maghiară care evocă episodul uciderii familiei Brády, însemnările memorialistice ale lui Baternay Imre, redactate în 1850, românii implicaţi în evenimente sunt caracterizaţi drept „canibali” (Ms:549, pp. 2, 52-60).

288. 1:Kossuth 1848c, p. 769.

289. O colecţie mare de atrocităţi săvârşite de maghiari împotriva românilor în timpul revoluţiei la 2:Neamţu 1996, autor care urmăreşte în mod sistematic tocmai scoaterea la lumină a acestor fapte, ascunse până acum, în opinia sa, de adversarii „rollerieni şi neorollerieni” ai istoriei românilor.

290. Jókai Mór, „A *Pesti Hírlap* leendő szerkesztöségének politikai hitvallása” („Crezul politic al redacţiei actuale a gazetei *Pesti Hírlap*”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 241, 16 dec., p. 1179. După revoluţie, ideile sale referitoare la problema naţională vor deveni mai tolerante, după cum o arată atât opera sa literară, cât şi publicistica politică; vezi 2:Vita 1975, 2:Mitu M. 1994.

291. Csernátoni Lajos, în *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 235, pp. 945-946.

292. M.K., în *ibidem*, nr. 227, p. 914.

293. Idem, „Erdély sorsa eleste után” („Soarta Ardealului după căderea sa”), în *ibidem*, nr. 227-238.

294. *Ibidem*, nr. 228, p. 919. Era aceeaşi idee pe care o subliniaseră deja, cu două luni înainte, în octombrie, şi alţi gazetari. Bethlen Miklós, în nr. 184, din 17 octombrie, p. 738, atrăgea atenţia asupra pericolului pe care îl reprezenta aristocraţia ardeleană, care „a oprimat poporul

Transilvaniei, i-a transformat pământurile bogate în lăcaşul foametei" şi, mai presus de orice, „şi-a vândut sufletul în fiecare zi, pentru cinci florini, lui Urban", devenind „cea mai vrednică prietenă a acestuia".

295. *Ibidem*, nr. 231, p. 929.

296. *Ibidem*.

297. *Ibidem*, nr. 233, p. 938.

298. *Ibidem*.

299. *Ibidem*, nr. 238, pp. 958-959.

300. Republicanus, „Barátom Berti!" („Prietene Berti!"), în *ibidem*, nr. 246, p. 991.

301. *Ibidem*.

302. Vezi 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 304-339.

303. „Erdélyről" („Despre Transilvania"), în *Figyelmező*, 1849, nr. 4, 25 ian., p. 14; nr. 6, 27 ian., pp. 23-24; nr. 7, 28 ian., pp. 27-28; nr. 9, 31 ian., p. 35; nr. 10, 1 febr., p. 38.

304. *Ibidem*, nr. 4, p. 14.

305. *Ibidem*.

306. *Ibidem*, nr. 6, pp. 23-24.

307. *Ibidem*, nr. 7, pp. 27-28.

308. *Ibidem*.

309. *Ibidem*, nr. 9, p. 35.

310. *Ibidem*.

311. *Ibidem*.

312. Evident, nici românii nu vor fi interesaţi, în versiunea lor justificativă cu privire la revoluţie, de argumentele cu care îşi motivau maghiarii acţiunile, fiecare parte fiind convinsă că dreptatea absolută se află de partea sa, iar excesele comise de unii conaţionali nu sunt decât accidente

scuzabile şi minore în raport cu cele comise de adversari.

313. *Figyelmező*, 1849, nr. 9, p. 35.

314. *Ibidem*.

315. *Ibidem*, nr. 10, p. 38.

316. 1:Dózsa 1849.

317. *Ibidem*, nr. 22, pp. 78-79; nr. 23, pp. 83-84.

318. *Ibidem*.

319. Din bibliografia vastă consacrată acestui subiect, vezi 2:Tóth 1966; 2:Dragomir 1989, pp. 116-135, 178-185; 2:Dragomir 1988, pp. 258-287; 2:Miskolczy 1981; 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 412-420.

320. Vezi 2:Bocşan 1992, pp. 165-166.

321. Pentru proiectele de rezolvare a problemei naţionale din Ungaria prin măsuri de federalizare, lansate de radicalii maghiari, vezi capitolul *Föderációs javaslatok magyar radikálisok részéről* (*Propuneri de federalizare din partea radicalilor maghiari*), în 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 405-412.

322. *Márczius Tizenötödike* (Debreţin), 1849, nr. 47, p. 179.

323. Pálffy Albert, în *ibidem*, nr. 8, p. 30.

324. 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 310-315. Articole pe această temă apar în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 235, 9 dec., p. 1157; nr. 244, 20 dec., p. 1192; nr. 246, 22 dec., pp. 1199-1200.

325. „Külföldi hírek. Ausztria” („Ştiri externe. Austria”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 237, p. 1166.

326. „Külföldi hírek. Ausztria. Kremzir, dec. 5” („Ştiri externe. Austria. Kremsier, 5

decembrie”), în *ibidem*, nr. 238, p. 1169; nr. 246, pp. 1199-1200.

327. 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 311-312.

328. „Pest, dec. 19-én” („Pesta, 19 decembrie”), în *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 244, 20 dec., p. 1192.

329. A., „Debrecen, február 26-kán 1849” („Debreţin, 26 februarie 1849”), în *Esti Lapok*, 1849, nr. 6, 28 febr., p. 1.

330. *Ibidem*.

331. Critici la adresa la respectivelor soluţii de rezolvare a problemei naţionale mai apar în articolele „Nemzetiségi kérdések” („Probleme naţionale”), în *ibidem*, nr. 11, 6 mart., p. 1; „Szabadság, Egyenlőség, Nemzetiség” („Libertate, Egalitate, Naţionalitate”), în *ibidem*, nr. 66-67, 10-11 mai.

332. „Reflexiók helyzetünk felett” („Reflecţii asupra situaţiei noastre”), în *Figyelmező*, 1849, nr. 9, 31 ian., pp. 34-35.

333. Traducerea românească a constituţiei austriece din 4 martie 1849 la 1:Păcăţian 1904, pp. 523-534.

334. *Márczius Tizenötödike* (Debreţin), 1849, nr. 40, 30 mart., pp. 155-156.

335. *Ibidem*, nr. 18, 6 mart., pp. 69-70.

336. *Ibidem*, nr. 22, 10 mart., pp. 85-86.

337. *Ibidem*.

338. *Ibidem*.

339. „Teleki László levele Kossuth Lajoshoz föderációs tervéről” („Scrisoarea lui Teleki László către Kossuth Lajos referitoare la planul său de federalizare”), Paris, 14 mai 1849, *apud* 2:Spira

1980, pp. 215-216.

340. Vezi 2:Bocşan 1992, pp. 165-166.

341. „Windischgraetz és a *Márczius Tizenötödike*” („Windischgraetz şi *Márczius Tizenötödike*”), în *Esti Lapok*, 1849, nr. 17, 13 mart., pp. 2-3.

342. Pentru acţiunea lui Csutak, vezi memoriile sale: Kászon Impérfalvi Csutak Kálmán, *Adatok az 1848-49 évi szabadságharcról* („Date despre războiul de eliberare din anii 1848-1849”), Pest, 1868, precum şi 2:Dragomir 1989, pp. 68-83.

343. *Márczius Tizenötödike* (Debreţin), 1849, nr. 24, p. 94.

344. *Ibidem*.

345. V., „Debrecen, márc. 22. 1849” („Debreţin, 22 martie 1849”), în *ibidem*, nr. 32, pp. 125-126.

346. *Márczius Tizenötödike* (Debreţin), 1849, nr. 50, p. 191.

347. *Ibidem*, nr. 62, pp. 238-239.

348. „Erdély rendezéséről” („Despre normalizarea Ardealului”), în *Esti Lapok*, 1849, nr. 40, 10 apr., p. 3.

349. 1:Vasvári 1849.

350. Vezi 2:Dragomir 1988, pp. 236-246.

351. 1:Vasvári 1849.

352. *Ibidem*.

353. 2:Spira 1980, p. 95. Silviu Dragomir, în *loc. cit.*, judecă mai aspru opiniile lui Vasvári, pe baza scrisorilor şi rapoartelor trimise de acesta lui Kossuth. Într-o scrisoare trimisă tot în aprilie 1849, Vasvári se exprima în felul următor: „Să întindem prieteneşte o mână către cei înţelegători,

dar în cealaltă să sclipească sabia nemiloasă a răzbunării. Ne silim a-i convinge cu vorbe şi proclamaţii. Dar asupra celor care nu se convertesc şi continuă răscoala pronunţăm sentinţa: acest neam a fost exterminat" (vezi 2:Dragomir 1988, p. 238).

354. *Pesti Hírlap*, 1849, nr. 277, 1 mai, cu articolele: „A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata" („Declaraţia de independenţă a naţiunii maghiare"), pp. 19-20; „Bem; Szeben bevétele" („Bem; Cucerirea Sibiului"); „Gábor Áron; Háromszék az utolsó időben" („Gábor Áron; Trei Scaune în ultima vreme"), p. 21.

355. *Ibidem*, p. 20.

356. *Márczius Tizenötödike* (Debreţin), 1849, nr. 20, pp. 78-79.

357. V., „Debreţin, márc. 22. 1849" („Debreţin, 22 martie 1849"), în *ibidem*, nr. 32, pp. 125-126.

358. K.J., „Marosvásárhelyi levél" („Scrisoare din Târgu-Mureş"), în *Esti Lapok*, 1849, nr. 15, 10 mart., p. 2.

359. Articole pe această temă în *Esti Lapok*, nr. 47, 18 apr., p. 3; nr. 75, 21 mai, p. 1; *Közlöny*, nr. 111, 22 mai, p. 413; *Pesti Hírlap*, nr. 299, 26 mai, pp. 85-86; nr. 300, 27 mai, p. 91; nr. 308, 7 iun., p. 122.

360. Vezi „A miniszteri tanács előterjesztése a kormányzóhoz" („Propunerea Consiliului de Miniştri către guvernator"), în *Közlöny*, nr. 111, 22 mai, p. 413; *Pesti Hírlap*, nr. 299, 26 mai, pp. 85-86.

361. Z., „Bocsánat" („Iertare"), în *Pesti*

Hírlap, 1849, nr. 300, 27 mai, p. 91.

362. A.B.C., „Az oláhok” („Românii”), în *Esti Lapok*, 1849, nr. 57, 30 apr., pp. 3-4.

363. Idem, „Oláh port folio” („Portofoliu românesc”), în *ibidem*, nr. 60, 3 mai, p. 3; nr. 62, 5 mai, pp. 3-4. Acelaşi material a fost reluat în *Márczius Tizenötödike* („Pest”), nr. 18, 10 mai, pp. 71-72; nr. 20, 12 mai, p. 80.

364. *Márczius Tizenötödike* („Pest”), 1849, nr. 50, 16 iun., p. 198.

365. Dózsa [Dániel], „Erdélyi dolgok” („Stări ardelene”), în *ibidem*, nr. 55, 22 iun., p. 219.

366. „A kővárvidéki rabok” („Deţinuţii din Chioar”), în *ibidem*, nr. 58, 26 iun., p. 231.

367. Sigismund Pop, în *ibidem*, nr. 60, 28 iun., p. 239.

368. 1:Pop 1849.

369. Egy instans (Un suplicant), „Egy audiencia a cultusminiszter úrnál” („O audienţă la domnul ministru al Cultelor”), în *Márczius Tizenötödike*, 1849 nr. 59, 27 iun., pp. 234-235.

370. 1:Pop 1849, p. 243.

371. *Ibidem*, pp. 243-244. Gazeta este *Democraţia*, apărută la Pesta, în iunie 1849. De altfel, Pop va fi apreciat de numeroase personalităţi ale vieţii politice maghiare, aşa cum era cazul baronului Wesselényi Miklós, care îl recomanda într-o scrisoare către Kossuth în termenii următori: „Pap Zsigmond este preot român de rit vechi, cu un talent foarte frumos şi orientare bună” (vezi 1:Wesselényi 1903, scrisoarea nr. XCIX, p. 120).

372. Vojt Simó, „Mi nyomja leginkább a

népet, és minő eszközök által lehetne rajta leghamarább és legjobban segíteni?” („Ce apasă cel mai mult poporul şi prin ce mijloace ar putea fi ajutat cât mai rapid şi cât mai bine?”), în *Honvéd*, 1849, nr. 154, 26 iun., pp. 610-611.

373. *Szegedi Hírlap*, 1849, nr. 25, 18 iul., col. 63.

374. Aulich Lajos, „A magyar hadsereg összes parancsnokainak” („Către toţi comandanţii armatei maghiare”), în *ibidem*, nr. 30, 24 iul., col. 100.

375. Vezi 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, pp. 419-422.

376. „Kolozsvár, jul. 11” („Cluj, 11 iulie”), în *Honvéd*, 1849, nr. 167, pp. 661-662.

377. *Ibidem*, p. 661.

378. Multe articole pe această temă apar în gazetele clujene: *Ellenőr*, nr. 2, 5 mai, p. 7; nr. 7, 16 mai, p. 27; nr. 34, 2 iul., p. 134; nr. 44, 20 iul., p. 171; nr. 60, 17 aug., p. 238; nr. 87, 3 oct., p. 346; *Kolozsvári Híradó*, nr. 20, 4 iul., pp. 79-80; nr. 24, 11 iul., p. 95; nr. 53, 31 aug., p. 214; nr. 68, 26 sept., p. 278. Un studiu special consacrat reflectării evenimentelor din principate în presa maghiară: 2:Egyed 1974.

379. 2:Egyed 1974, p. 146.

380. *Ibidem*.

381. *Apud ibidem*, p. 155.

382. *Ibidem*.

383. „Pest, július 8-án. Oláh-orosz ügy” („Pesta, 8 iulie. Chestiunea româno-rusă”), în *Radical-lap*, 1848, nr. 32, p. 126.

384. Vezi 2:Köllő 1993, pp. 157-172; 2:Vita

1975, p. 8.

385. 1:Oroszhegyi 1848, p. 73.

386. Kiss László, „Teendőink egyike külügyeinkben” („Una din sarcinile noastre în chestiunile externe”), în *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 138, 23 aug., p. 555.

387. *Apud* 2:Egyed 1974, p. 157.

388. Vezi, de exemplu, Csernátoni Lajos, în *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 65, 30 mai, p. 260.

389. *Reform*, 1848, nr. 12, 14 iul., p. 58.

390. *Pesti Hírlap*, 1848, nr. 106, 13 iul., p. 648.

391. *Ellenőr*, 1848, nr. 87, 3 oct., p. 346.

D

Concluzii

Se poate afirma, în câteva concluzii generale, că atât principalii ideologi maghiari din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cât şi jurnaliştii din această perioadă acordă o anumită atenţie, în scrierile lor, problematicii româneşti. Autorii celor mai populare lucrări cu caracter social-politic ale vremii, Széchenyi István, Wesselényi Miklós sau Táncsics Mihály, precum şi intelectuali mai puţin cunoscuţi, cum ar fi Baloghy László, Gorove István, Heténi János sau Hatvani Imre, abordează subiecte de această natură în volume sau broşuri consacrate chestiunii naţionale.

Ei remarcă în primul rând potenţialul numeric pe care îl reprezintă blocul etnic românesc, importanţa geopolitică a acestuia în zonă, în contextul afirmării generale a „popoarelor

Răsăritului”, îndeosebi a celor slave1. Respectivii ideologi sunt îngrijoraţi mai ales de pericolul pe care l-ar reprezenta pentru Ungaria panslavismul, având în spate politica Rusiei, şi în acest cadru pun problema poziţiei românilor.

Pe de o parte, ei menţionează posibilitatea apropierii românilor de Rusia, pe filiera credinţei ortodoxe şi a altor similitudini de civilizaţie, care i-ar plasa, deopotrivă, în sfera unei identităţi comune răsăritene. Pe de altă parte însă, există o solidă linie de interpretare care încearcă să scoată în evidenţă caracterul „occidental”, „european”, atribuit de această dată românilor, ilustrat de originea lor latină2, ca şi de credinţa greco-catolică a unei jumătăţi din populaţia românească a Transilvaniei.

În pofida conflictelor şi polemicilor existente între români şi maghiari, această interpretare venea extrem de mult în întâmpinarea ideilor intelectualilor români (fără ca ei să conştientizeze acest lucru), care subliniau de asemenea orientarea lor spre occidentul Europei, caracterul latin al originii şi culturii române, ca şi detaşarea şi diferenţierea lor faţă de slavi. Maghiarii legau această orientare occidentalizantă şi europenizantă a românilor de atragerea lor în sfera de influenţă maghiară, de „civilizarea” lor, prin maghiarizare, prin integrare în structurile culturale ale Ungariei. Intelectualii radicali români, în schimb, se vor împotrivi cu vehemenţă maghiarizării politice şi culturale, dorind o cale de dezvoltare şi de modernizare distinctă, autonomă pentru naţiunea lor3.

Exista, de asemenea, o imagine puternic conturată a „bunului sălbatic” român, care implica atât lipsa de civilizaţie atribuită tradiţional acestuia, cât şi potenţialul său pozitiv, capacitatea lui de a se integra, în spiritul deziderateloe politice maghiare, în peisajul politic şi cultural al Ungariei. Se insista, adeseori, asupra oprimării pe care au suferit-o românii de-a lungul secolelor, fapt care nu i-a împiedicat totuşi să rămână parteneri fideli ai maghiarilor în toate momentele importante ale istoriei.

Ca urmare, se poate aprecia că ideologia politică maghiară a epocii surprindea, într-un moment atât de timpuriu, acest dublu specific atribuit românilor în mai toate auto- şi heteroreprezentările etnice: românii, ca o civilizaţie aşezată între Orient şi Occident, supusă influenţelor şi chemărilor venite din ambele direcţii. Aprecierea măsurii în care ei vor înclina într-o direcţie sau în cealaltă va fi dată, şi în cazul maghiarilor, de necesităţile politice şi ideologice ale momentului de a-i plasa într-o tabără sau alta, de partea progresului sau a tradiţiei, ca aliaţi sau ca adversari.

În timpul revoluţiei, majoritatea aprecierilor cu privire la români apar în periodicele care relatează despre desfăşurarea cotidiană a evenimentelor. Concluziile referitoare la atitudinea manifestată în aceste articole faţă de români pot fi defalcate pe trei perioade distincte.

Între lunile martie şi septembrie 1848 (prima fază a revoluţiei), în Ungaria au loc importante schimbări revoluţionare, se desfiinţează iobăgia şi

cenzura, se decretează abolirea privilegiilor feudale şi egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii. Pe fondul optimismului şi al încrederii generate de aceste transformări sunt conştientizate însă şi pericolele care pot ameninţa libertatea fragilă a Ungariei. În acest context, gazetarii maghiari sesizează importanţa problemei naţionale pentru noul regim din Ungaria, uneori chiar mai bine decât cercurile oficiale, militând în consecinţă pentru atragerea naţiunilor din cadrul Monarhiei Habsburgice, într-un fel sau altul, în orbita revoluţiei maghiare.

Într-o notă diferită în raport cu atitudinea adeseori ostilă asumată faţă de sârbi şi croaţi (motivată de dorinţa manifestă a acestora de a se despărţi de Ungaria, ca şi de acţiunile lor hotărâte întreprinse în acest sens), românii sunt priviţi cu mai multă simpatie şi bunăvoinţă, ca un „popor bun şi fidel”, în ale cărui sentimente de ataşament faţă de cauza maghiară a libertăţii gazetarii cred cu sinceritate. Soluţiile propuse pentru cultivarea bunelor sentimente româneşti nu diferă însă prea mult, în esenţă, de cele adoptate pe plan oficial de guvernul maghiar, reprezentând simple paleative în raport cu programul naţional maximal al liderilor români, pe care gazetele maghiare nu par nici să îl ia în considerare, dar nici să îl cunoască efectiv. Sprijin financiar pentru presa românească, lansarea unor proclamaţii şi trimiterea de „propagandişti” în rândul românilor, dar mai ales ajutorarea materială a intelectualităţii, preoţi şi învăţători sunt măsurile prin care se crede că românii, inclusiv masele rurale, pot fi atraşi de

partea cauzei maghiare. „Să vadă – după cum afirmă Pálffy Albert – un avantaj pentru ei din legătura cu Ungaria, şi atunci nu mai are rost să ne temem”4.

Se poate afirma că majoritatea jurnaliştilor maghiari manifestă în problematica naţională aproximativ aceleaşi tendinţe pe care nobilimea liberală le va aplica în politica guvernamentală. Considerând că reformele de tip liberal şi garantarea drepturilor individuale au rezolvat pe deplin şi problema naţională, ei nu întrevăd în această etapă necesitatea adoptării unei legi a naţionalităţilor. În consecinţă, se vor arăta surprinşi în faţa adunărilor de la Blaj din aprilie şi mai 1848, neputând să le explice altfel decât ca rezultate ale uneltirilor habsburgice. În această fază, mişcările româneşti sunt privite însă cu indulgenţă, deoarece se apreciază că nivelul scăzut de instruire al românilor (şi nu vreun resentiment al acestora faţă de revoluţia ungară) face din ei o victimă uşoară, dar oarecum inocentă, în mâinile adversarilor cauzei maghiare.

Evident, o asemenea imagine, care se va menţine în bună măsură pe tot parcursul revoluţiei, indică un puternic sentiment de superioritate manifestat de majoritatea gazetarilor maghiari în raport cu românii, care sunt priviţi de sus chiar şi atunci când sunt trataţi cu simpatie, nefiind luaţi în considerare ca veritabili parteneri politici sau naţionali. Nemulţumirea şi reproşurile gazetarilor se îndreaptă în această perioadă mai mult în direcţia politicii guvernamentale, care nu a ştiut să câştige de partea maghiarilor această

„bravă naţiune”5 şi a scăpat din vedere faptul că „poporul reprezintă o putere latentă, care nu mişcă nimic de unul singur, dar poate să se transforme într-un instrument politic în mâinile aceluia care ştie să-l atragă mai repede de partea cauzei sale”6.

Între lunile septembrie şi decembrie 1848, problema naţională dobândeşte o nouă dimensiune. Conflictul deschis cu Viena, marcat de ofensiva lui Jellačić, ca şi revoltele croate, sârbeşti, române, săseşti sau slovace duc tot mai mult la întărirea convingerii gazetarilor maghiari că acestea sunt în mod exclusiv rezultatele politicii de tip „divide et impera” promovate de curtea imperială.

Din aceste motive, din cauza „circumstanţelor”7 dramatice în care se află revoluţia, gazetele maghiare încetează să mai considere problema împăcării cu naţionalităţile o necesitate esenţială pentru cauza revoluţiei, exprimându-şi convingerea că, în vederea obţinerii victoriei, maghiarii nu se pot sprijini decât pe forţele proprii şi nu pot avea încredere în altcineva decât în ei înşişi. Prezenţa colonelului Urban în Ardeal, adunarea din septembrie de la Blaj, înarmarea românilor, constituirea unor centre militare de rezistenţă la Orlat şi Năsăud, conflictele românilor cu armata maghiară sau cu secuii sunt tot atâtea evenimente care provoacă îngrijorarea profundă a gazetarilor, fiind considerate extrem de periculoase şi, firește, intolerabile.

Prezentarea atrocităţilor, ororilor şi

distrugerilor provocate de războiul civil ocupă un loc important, conturând o imagine extrem de tensionată şi dramatică a conflictelor dintre maghiari şi români. Fără îndoială, contribuţia celor din urmă la săvârşirea exceselor este subliniată mai apăsat şi este uneori exagerată, mai ales prin atribuirea iniţiativei aproape invariabil de partea românilor. Trebuie însă remarcat şi faptul că unele publicaţii reuşesc să dea dovadă de mai multă imparţialitate în această chestiune, aşa cum este cazul gazetei *Márczius Tizenötödike*, care nu trece sub tăcere şi nu încearcă să scuze nici acţiunile similare ale părţii maghiare, mai ales ale secuilor. Chiar dacă acestea sunt văzute de regulă ca riposte, ele sunt însă tot atât de nejustificate, în opinia gazetei, din punct de vedere moral şi uman.

Absenţa şovinismului şi a condamnării globale, ca popor, a românilor pentru excesele care le sunt atribuite în paginile presei, rămâne caracteristică şi pentru această perioadă. Jurnaliştii maghiari sunt în continuare convinşi că masa poporului este victima manipulărilor imperiale, pronunţându-se împotriva represaliilor brutale în rândurile populaţiei paşnice, de rând, şi susţinând mereu că armata maghiară trebuie să facă dovada unui comportament uman. Nu aceeaşi înţelegere se manifestă în cazul conducătorilor revoluţiei române, care sunt priviţi cu ostilitate şi desconsiderare, ca unelte interesate în mâinile reacţiunii, recomandându-se, în cazul acestora, aplicarea „celui mai sever terorism”. Evident, disociindu-i pe lideri, care sunt aţâţători şi

culpabili, de popor, care este inocent, dar înşelat, jurnaliştii maghiari încearcă să plaseze pe umerii cuiva responsabilitatea pentru ororile războiului civil.

Există însă şi la acest capitol unele nuanţări. Liderii naţionali, „tribunii”, ieşiţi din rândul intelectualilor (Avram Iancu, Bărnuţiu, Papiu, Micaş, Bălăşescu sau chiar Şaguna), ale căror nume sunt făcute cunoscute publicului maghiar de către gazetari, sunt numai menţionaţi şi expediaţi sumar în câte o caracterizare extrem de ostilă, care se referă la statutul lor de stipendiaţi ai reacţiunii sau la necesitatea şi îndreptăţirea reprimării lor exemplare. Se acordă, în schimb, mai multă atenţie căpeteniilor de origine ţărănească, Ion Bujor, Dâmbul, „comitele cu opinci”, care beneficiază de un portret mai nuanţat, apărând uneori sub înfăţişarea romantică a brigandului răzvrătit, căruia nu i se refuză anumite calităţi, curajul sau un fond sufletesc bun şi nealterat.

Atât jurnaliştii, cât şi publicul lor par să acorde mai mult interes unor asemenea conducători decât unui Bărnuţiu sau unui Avram Iancu, care rămân prea puţin şi schematic cunoscuţi. Revoluţiei româneşti i se va aplica în continuare eticheta de mişcare rudimentară, ţărănească, o veritabilă „Vendée”8 a Ungariei, instrument facil în mâinile reacţiunii.

De aici reiese că nici în această perioadă majoritatea gazetarilor maghiari nu admit ideea trezirii românilor la o conştiinţă naţională de tip modern sau a caracterului politic şi naţional al

acţiunii acestora. Se respinge chiar în mod explicit această idee, afirmându-se că lupta românilor nu este de natură „politică”, ci „rasială”9, limitată aşadar la aceeaşi sferă elementară a resentimentelor etnice ţărăneşti. Totuşi, deşi aceasta este imaginea dominantă, ea poate fi contrazisă uneori chiar în coloanele gazetelor maghiare, aşa cum o face deputatul Aloisiu Vlad, care deplânge şi combate o asemenea interpretare în scrisoarea deschisă către Teleki Sándor, reproşându-i că, deşi este un radical şi „un prieten sincer al românilor”, „nu crede că aceştia luptă din motivele invocate de parlamentarii români”, respectiv cele politice10.

Atitudinea generală de deschidere şi, în principiu, pozitivă faţă de români, prezentă în pofida gravelor dezacorduri amintite, reiese şi din faptul că nici în această perioadă critică nu lipsesc chemările vizând înfrăţirea tuturor etniilor în lupta împotriva Vienei, apeluri care vor primi o semnificaţie mai importantă în următoarea etapă a revoluţiei.

În fine, în cea de-a treia perioadă, între lunile ianuarie şi iulie 1849, se prelungesc cele mai multe teme şi atitudini fundamentale asumate faţă de români. Mişcarea românească este dezaprobată în continuare, fiind adeseori etichetată cu expresii dure, dar sunt respinse pe mai departe şi măsurile de răzbunare pe scară largă, împotriva populaţiei civile. Condamnarea exceselor tribunalelor excepţionale devine chiar o temă frecventă de critică la adresa politicii guvernamentale şi mai ales a oficialităţilor din

Transilvania, aprobându-se de obicei măsurile de amnistie ale generalului Bem. În acest context, se înregistrează cu satisfacţie şi se încurajează tendinţele de raliere a românilor la cauza maghiară, urmărite mai ales în părţile estice ale Ungariei, în Maramureş, Chioar şi Banat. Gazetarii se arată însă şi acum la fel de ostili faţă de tribunii revoluţiei române, cerând pedepsirea aspră a acestora.

Elementul nou care intervine în această perioadă este cel al planurilor de federalizare a naţiunilor din cadrul Imperiului Habsburgic, propuneri lansate din direcţia cercurilor radicale. Apărute iniţial ca o reacţie la politica de egală îndreptăţire promovată de noua constituţie austriacă şi consolidate apoi la începutul verii în urma agravării situaţiei Ungariei şi a conflictelor cu naţionalităţile, ele încorporau totodată sugestii venite din direcţia emigraţiei revoluţionare internaţionale, mai ales poloneze11, cu care radicalii maghiari se aflau în dialog, prin intermediul reprezentanţilor diplomatici aflaţi la Paris12.

Se poate aprecia că imaginea oferită de presă cu privire la conduita românilor ardeleni în timpul revoluţiei va avea un impact puternic asupra opiniei publice maghiare. Pentru cititorul obişnuit al gazetelor, neaflat la faţa locului, această imagine va constitui de fapt realitatea „adevărată” a desfăşurărilor din Transilvania şi în funcţie de ea îşi va cristaliza propriile atitudini şi aprecieri. El va afla că există o problematică specifică românească, va înregistra numele principalilor

lideri ai acestei mişcări (Şaguna, Bărnuţiu, Iancu, Papiu, Bălăşescu, Micaş), reluate în mod repetat în paginile presei; va lua act de poziţiile exprimate în articole semnate aici de fruntaşi români ca Gh. Ioanovici, Aloisiu Vlad, Sigismund Pop, îi vor fi prezentate într-o lumină favorabilă personalităţi româneşti ca Eftimie Murgu sau Gavril Mihali (evident, în calitatea lor de adepţi ai revoluţiei maghiare); în fine, va percepe inclusiv un portret fizic şi caracterologic al unui popor de ţărani „creoli" cu „ochi căprui" şi „părul lung"13, al căror sânge latin i-ar plasa în sfera unor afinităţi occidentale14 şi ale căror calităţi sufleteşti, cizelate pe viitor prin educaţie şi cultură, i-ar putea transforma în nişte „buni republicani" şi chiar în „eroii patriei şi ai libertăţii"15.

Desigur, tot în paginile respective se va contura imaginea atrocităţilor săvârşite de români, a oraşelor terorizate şi pustiite sau a fântânilor umplute cu cadavre16. Chiar dacă aceste relatări puteau fi uneori unilaterale (prin atribuirea iniţiativei exceselor exclusiv de partea românilor, deşi nu sunt trecute sub tăcere nici faptele similare ale maghiarilor), este limpede că cititorii vor crede sincer în adevărul unei asemenea imagini, care va contribui la cristalizarea unor clişee şi prejudecăţi ostile de mare viitor. Ca întotdeauna, adversitatea şi ura reciprocă se vor clădi nu doar pe temelia unor antagonisme reale, ci şi pe cea a necunoaşterii şi a perpetuării unor imagini deformate. În acest sens se pronunţa, cu deosebită pătrundere, unul dintre jurnaliştii excedaţi de ororile prilejuite de

revoluţie: „Oare vor uita vreodată generaţiile viitoare ale românilor şi maghiarilor ceva din ura şi din răzbunarea lor?”17.

În concluzie, se poate spune că imaginea românilor va suferi o anumită modificare după 1848, în primul rând datorită prezenţei unei părţi importante a românilor, în special a celor din Transilvania, în tabăra inamicilor cauzei maghiare. Dezamăgirea resimţită în urma felului în care s-au purtat „bunii sălbatici” vizaţi de intenţiile generoase ale reformismului maghiar va adăuga o notă defavorabilă imaginii lor de ansamblu.

Dintr-un alt punct de vedere, opţiunea politică asumată de români în timpul revoluţiei va pune cu acuitate în faţa intelectualilor maghiari necesitatea identificării unor explicaţii pentru această situaţie greu de înţeles în opinia lor. Cine este de vină că poporul blând, bun şi răbdător nu şi-a înţeles propriile interese şi nu a răspuns la chemările entuziaste ale revoluţionarilor maghiari, trecând în mod inexplicabil de partea celor răi?

Răspunsurile la această întrebare vor împărţi responsabilitatea pentru cele întâmplate între aproximativ patru grupe de factori responsabili.

În primul rând, atitudinea românilor va putea fi judecată recurgându-se la clişeele tradiţionale, care descriu şi explică şi până acum comportamentul lor.

În al doilea rând, tot în prelungirea imaginii anterioare, dar adăugându-i-se acum o notă de actualitate dramatică, putea fi invocată însăşi responsabilitatea maghiarilor, care nu au înţeles să acorde atenţia necesară revendicărilor

naţionalităţilor şi, datorită acestei erori fatale în politica naţională, care putea fi evitată cu uşurinţă, au pierdut revoluţia.

În al treilea rând, adevăraţii vinovaţi pentru comportamentul românilor inocenţi, traşi pe sfoară de inamicii interesaţi şi perfizi ai maghiarilor, puteau fi identificaţi în rândurile celor care i-au instigat să se ridice împotriva revoluţiei, în primul rând austriecii şi dinastia de Habsburg, apoi uneltele lor ardelene, saşii, dar şi liderii demagogi ai românilor, agitatorii recrutaţi din rândurile elitei româneşti, care s-au ridicat împotriva maghiarilor, fiind corupţi de aurul camarilei vieneze.

În fine, abia în al patrulea rând, responsabilitatea pentru ororile săvârşite în războiul civil putea fi aruncată uneori, la mânie, prin generalizare, pe umerii întregii românimi, în ideea că aceasta a dovedit încă o dată că ura sa faţă de maghiari are rădăcini ancestrale şi că, atunci când răbufneşte, nu mai poate fi oprită decât prin represaliile cele mai severe.

Adunând toate elementele acestei ecuaţii complexe, se poate aprecia că modificarea suferită de imaginea românilor, în comparaţie cu reprezentările de dinaintea revoluţiei, se manifesta printr-o nouă fixare în memoria colectivă a amintirii terifiante a unor atrocităţi săvârşite de români. Pe coordonatele unor explicaţii savante, de natură ideologică, ele puteau fi oarecum scuzate, arătându-se că, în fond, nu românii sau felul lor intim de a fi sunt de vină pentru cele întâmplate. Pe de altă parte însă, la

nivelul percepţiei comune, tot ceea ce s-a întâmplat la 1848 se putea explica foarte bine în lumina neclară a prejudecăţilor tradiţionale, care arătau că în momente de criză românii sunt capabili să se ridice în mod violent împotriva maghiarilor, motivaţi de o ură primitivă, iraţională, aşa cum au mai făcut-o şi altădată de-a lungul istoriei.

Violenţa românilor nu era însă decât una dintre expresiile caracterului lor rudimentar, ţărănesc, care putea fi cizelat pe viitor, prin educaţie şi luminare. Într-o asemenea eventualitate, şi conduita lor politică sau atitudinea manifestată faţă de maghiari se puteau îmbunătăţi. Caracterul extrem de sumar al imaginii „bunului sălbatic" făcea ca această reprezentare să poată fi manipulată oricând cu cea mai mare uşurinţă, spre a da naştere unui român prieten al maghiarilor. Pentru maghiari, aceasta era de fapt varianta cea mai confortabilă de percepere a unui concetăţean şi vecin prea puţin cunoscut.

1. Vezi 1:Széchenyi 1841; 1:Wesselényi 1843.

2. 2:Gyémánt 1986, p. 71.

3. Vezi, pentru aceste aspecte, 2:Mitu M., Mitu S. 1996.

4. Pálffy Albert, „Pest, május 26" (Pesta, 26 mai), în *Márczius Tizenötödike*, I, nr. 62, 26 mai, p. 248.

5. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 141, 26 aug., p. 566.

6. *Ibidem*, nr. 145, 31 aug., p. 583.

7. Critica teoriei „circumstanţelor" ca

justificare a exceselor revoluţionare, pentru cazul Revoluţiei Franceze, la 2:Furet 1992, pp. 84-96.

8. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 187, 20 oct., p. 749.

9. *Ibidem*, nr. 233, 13 dec., p. 938.

10. *Ibidem*, nr. 186, 19 oct., p. 746.

11. 2:Bocşan 1992, pp. 165-166.

12. Pentru proiectele de federalizare ale radicalilor, vezi 2:Spira 1980, pp. 197-200, şi capitolul *Föderációs javaslatok magyar radikálisok részéről* (*Propuneri de federalizare din partea radicalilor maghiari*) din 2:Pach 1983-1987, vol. 6/1, Budapesta, 1987, pp. 405-412.

13. *Márczius Tizenötödike*, 1848, nr. 206 şi 209, pp. 829 şi 839.

14. *Ibidem*, nr. 59, 23 mai, p. 236.

15. *Ibidem*, nr. 209, pp. 839 şi 842; nr. 210, p. 845.

16. *Ibidem*, nr. 206, p. 829.

17. *Ibidem*, 1849, nr. 32, pp. 125-126.

Partea a III-a
PORTRETUL-ROBOT AL ROMÂNILOR: ETNOPSIHOLOGIA „BUNULUI SĂLBATIC”

A
Creatorii imaginii: geografi, etnografi, călători şi literaţi

Această ultimă parte a lucrării de faţă îşi propune să prezinte un „portret-robot” al românilor, aşa cum apare el în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea, punând accentul pe analiza elementelor de specific

atribuite românilor de către maghiari, respectiv a principalelor clişee care dădeau relief respectivei imagini. După cum o dovedesc prestigioase cercetări de imagologie aplicate acestei perioade, cele mai importante surse referitoare la aspectele sus-menţionate sunt descrierile de factură geografică, statistică şi etnografică, relatările de călătorie, proza şi alte categorii similare de izvoare1. Acest gen de lucrări ofereau un material de lectură foarte apreciat de către cititorii epocii, constituind un bun suport de fixare şi difuzare a opiniilor şi convingerilor colective. De obicei, lucrările care îşi propuneau în mod explicit să ofere descrieri ale „caracterului" popoarelor, cu referire la starea materială a acestora, comportamentul social, psihologia etnică, tradiţii şi obiceiuri etc., aparţineau categoriei de scrieri pe care am denumit-o „literatură etnografică, geografică şi de călătorie". Literatura ficţională care atingea asemenea aspecte, fie ea proză sau poezie, îşi împrumuta şi ea informaţia, ca şi „metodologia" de prelucrare şi de transmitere a respectivelor date, din aceeaşi categorie de surse primare.

Numeroase informaţii şi aprecieri privitoare la „caracteristicile naţionale" ale românilor am putut întâlni, după cum s-a putut vedea în capitolele anterioare, şi în lucrările de istorie, cum erau cele semnate de Kőváry László, Losonczi István sau Vahot Imre2, ori în broşurile şi articolele cu tematică social-politică. Totuşi, ele nu se compară, nici sub raport cantitativ şi nici ca tip de interes îndreptat special asupra acestor

aspecte, cu ceea ce ne oferă relatările de călătorie şi descrierile etnografice, statistice şi geografice.

De multe ori, izvoarele în discuţie au în vedere un cadru mai general, referindu-se la arii geografice extinse, cum ar fi întreaga Europă, Imperiul Austriac sau cel Otoman, Ungaria sau Transilvania. Alteori, ele prezintă o zonă mai restrânsă, aşa cum este cazul monografiilor sau articolelor dedicate unor regiuni, comitate, oraşe sau sate din Ungaria şi Transilvania. Includerea neechivocă a acestor lucrări într-o anumită categorie de izvoare comportă adeseori dificultăţi, deoarece majoritatea opurilor respective oferă de fapt un amalgam de informaţii referitoare la spaţiile în discuţie, de natură extrem de diferită, iar autorii lor au la bază motivaţii şi „metodologii" tot atât de eterogene. Atât descrierile de călătorie, cât şi lucrările geografice, statistice sau etnografice prezintă aspecte cum ar fi situarea geografică a zonelor pe care le abordează, organizarea lor politico-administrativă, ecleziastică şi militară, situaţia învăţământului şi a culturii, date referitoare la populaţie, la împărţirea acesteia pe naţionalităţi sau confesiuni, la modul de viaţă al diferitelor categorii sociale, la trăsăturile etnopsihologice ale locuitorilor. Ele conţin de asemenea informaţii obişnuite cu caracter geografic, cu privire la clima regiunilor respective, relieful şi vegetaţia acestora, resursele economice, dar şi date referitoare la istoria lor sau la aspectele politice de actualitate.

Principalele informaţii de această natură, aparţinând unor autori maghiari care sunt

interesaţi (şi) de românii ardeleni, pot fi depistate în primul rând în relatările de călătorie, în lucrările de statistică şi compendiile de geografie a Ungariei sau Transilvaniei, precum şi în monografiile dedicate comitatelor ardelene şi maghiare. Descrierile de călătorie, ca şi manualele de geografie reprezintă surse preţioase şi pentru imaginea românilor din principate. Acestor izvoare li se adaugă o serie de texte cu caracter beletristic, aparţinând câtorva dintre marii scriitori maghiari ai vremii, care îi portretizează pe români şi lumea acestora cu expresivitatea specifică operelor literare.

1. Lucrări despre românii din Transilvania şi Ungaria

Descrierile unor călătorii efectuate prin „patrie” cunosc o popularitate deosebită la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor, ele constituind adeseori pretextul pentru realizarea unor analize extrem de interesante referitoare la cele mai diverse aspecte de actualitate. Pentru lucrarea de faţă, prezintă un interes mai deosebit călătoriile contelui Teleki Domokos (din 1796)3, ale profesorului Benkő Ferenc (din 1800)4 şi ale contelui Batthyányi Vincze (din 1818)5, care au redactat relatări referitoare la voiajul lor prin Ungaria, Transilvania, Croaţia, dar şi prin Moldova sau Bucovina, însemnări în care românii îşi găsesc un loc important. Am utilizat şi câteva mărturii de această natură rămase până astăzi în manuscris, cum ar fi jurnalul de călătorie prin Secuime al lui Dósa Elek, din 18216, sau o relatare de călătorie

prin comitatele Solnoc, Dăbâca, Turda, Cluj şi Hunedoara, din anii 1822-18237.

Acest gen de literatură va primi un puternic impuls odată cu apariţia celebrei lucrări dedicate de Bölöni Farkas Sándor voiajului său vest-european şi american8, cunoscând, în consecinţă, o adevărată perioadă de apogeu între anii 1830 şi 1848.

După cum arăta şi cercetătorul clujean Egyed Ákos9, majoritatea autorilor acestor lucrări erau reprezentanţi ai noii ideologii liberale din „epoca reformelor", fiind preocupaţi în principal de problemele specifice programului general de modernizare şi emancipare a Ungariei. În acelaşi timp, ei erau marcaţi în mod semnificativ de sensibilitatea romantică a epocii în care trăiau, arătându-se extrem de impresionaţi de peisajele naturale şi de exotismele etnografice ale locurilor pe unde se perindau10. Motivaţia de factură liberală şi interesul de tip romantic erau dublate de tradiţia iluministă a „călătoriilor pentru cunoaştere", efectuate cu scopul lărgirii propriului orizont intelectual, experienţă care trebuia apoi împărtăşită contemporanilor, în scopuri educative. Noua epocă a naţionalismului romantic adăuga acestor motivaţii impulsul îndreptat în direcţia „descoperirii patriei" şi a locuitorilor ei, dorinţa de a identifica soluţii concrete pentru rezolvarea problemelor sociale, economice şi culturale ale conaţionalilor, ca şi năzuinţa de a celebra virtuţile şi frumuseţile „patriei" şi ale „poporului", printr-o „cântare" exaltată, dedicată acestora. Pe linia acestui ultim tip de interes, de factură naţionalist-

romantică, relatările de călătorie vor oferi şi numeroase informaţii cu caracter istoric sau arheologic, acordând atenţie vestigiilor romane sau altor monumente antice ori medievale11.

Sensibilitatea de factură naţională a autorilor maghiari ai epocii va face ca unul dintre subiectele predilecte ale voiajelor ardelene ale acestora să fie maghiaritatea transilvană şi, în special, secuii, în calitatea lor de segment arhaic al corpului naţional, păstrător al unei purităţi originare. În consecinţă, călătorii maghiari se referă pe larg la caracteristicile pozitive atribuite secuilor, cum ar fi ospitalitatea, virtuţile militare, ataşamentul faţă de limba maternă, faţă de tradiţii şi trecutul istoric. Dar, în conexiune cu interesul manifestat faţă de proprii conaţionali, atenţia voiajorilor maghiari va fi atrasă şi de celelalte popoare ardelene, cum erau românii şi saşii.

Cea mai cunoscută călătorie ardeleană de la începutul secolului al XIX-lea (şi cea mai celebră sub raport literar, până la voiajul lui Petőfi Sándor)12 l-a avut ca protagonist pe scriitorul Kazinczy Ferenc, părintele limbii literare maghiare moderne. În urma voiajului său, acesta va redacta o serie de însemnări de călătorie, înregistrate ca o realizare notabilă în istoria literaturii maghiare13. Călătoria lui Kazinczy prin Ardeal a avut loc în vara anului 1816, când acesta a vizitat oraşele Cluj, Târgu-Mureş, Sighişoara, Sibiu, a petrecut o vreme mai îndelungată în comitatele Hunedoara şi Caraş, la reşedinţele unor rude sau prieteni. Întors la moşia sa din Ungaria, scriitorul maghiar îşi va transcrie

impresiile de călătorie în cuprinsul unor „scrisori ardelene”, care vor fi publicate în anul 1839 de doi cunoscuţi oameni de cultură, Bajza József şi Toldy Ferenc14. În însemnările sale, Kazinczy se dovedeşte un bun cunoscător al Transilvaniei, referindu-se pe larg la realităţile geografice şi etnografice ale provinciei, la trecutul ei istoric, la diferitele popoare trăitoare aici, dintre care nu îi va omite nici pe români15.

Majoritatea descrierilor de călătorie publicate în deceniile următoare vor apărea în presă. Tematica unor asemenea materiale se încadra bine în profilul eclectic, adeseori enciclopedic, al publicaţiilor periodice ale vremii. Un rol deosebit în difuzarea acestui gen de literatură îl vor avea revistele şi gazetele *Tudományos Gyűjtemény*, *Nemzeti Társalkodó*, *Hon és Külföld*, *Regélő Pesti Divatlap*. Materiale de această natură cu referire la români apar sub semnăturile unor intelectuali cum ar fi Gorove László16, Zeyk János17, Kőváry László18, Ercsei József19, Rácz Józsa20, Székely Mózes21, Bodonkúti Euphenia22 etc. Istoricul Szilágyi Sándor se va remarca şi el în această direcţie, publicând relatări de călătorie cu bogate referiri la problematica românească în gazetele *Életképek23*, *Magyar Emléklapok24*, precum şi într-un volum propriu apărut în anul 185025.

În conformitate cu practica obişnuită în epocă, numeroase articole apărute în presă nu sunt semnate26, în timp ce altele sunt publicate sub pseudonim27. Există şi relatări de acest gen aparţinând unor intelectuali români, cum este cazul celor realizate de Mihail Dulişcovici, în

paginile gazetei *Tudományos Gyűjtemény28*.

Altă categorie de surse pe care am folosit-o în partea a III-a sunt manualele şi compendiile de statistică şi geografie, precum şi descrierile monografice ale unor comitate. Pe lângă lucrările publicate în epocă, am utilizat şi o serie de caiete cu însemnări geografice rămase în manuscris29. Autorii acestui tip de lucrări dispun de obicei de informaţii bogate şi de o pregătire intelectuală adecvată, iar opurile lor sunt veritabile volume de specialitate. Chiar dacă profesia lor de bază este cea de profesor, avocat sau cleric, majoritatea acestor „diletanţi" sunt membri ai unor societăţi savante, ştiinţifice şi literare, cum era, de pildă, Academia Maghiară de Ştiinţe.

Românii apar în cele mai cunoscute lucrări statistico-geografice ale vremii, cum erau cele semnate de Ercsei Daniel30, Magda Pál31, Lassú István32, Dóczy József33, Fényes Elek34, Palugyai Imre35 sau Kőváry László36. Născute din dorinţa de a oferi informaţii cu privire la realităţile interne ale Ungariei şi Transilvaniei, destinate atât publicului larg, cât şi învăţământului de specialitate, aceste volume reprezintă principalele sinteze de epocă referitoare la organizarea politico-administrativă, viaţa economică sau culturală. Cele mai multe informaţii cu privire la români pot fi întâlnite în lucrările aparţinând lui Fényes Elek, Kőváry László şi Dóczy József.

Cel mai cunoscut geograf şi statistician maghiar al vremii era Fényes Elek, personalitate care se va remarca şi în calitate de adept al opoziţiei liberale şi al reformelor în planul

dezvoltării economice37. Opera sa de pionierat în domeniul literaturii statistice va impulsiona activitatea altor intelectuali maghiari atraşi de aceste probleme, cum erau Palugyai Imre şi Kőváry László. În timpul revoluţiei, aceştia îl vor seconda pe Fényes în cadrul Oficiului Naţional de Statistică, organism înfiinţat în anul 1848 în cadrul Ministerului de Interne maghiar38. Palugyai va realiza o amplă statistică a Ungariei, în patru volume, care prelucra informaţiile de la nivelul administraţiei comitatense39, în timp ce lui Kőváry îi aparţine prima tentativă serioasă de prezentare sub formă statistică a vieţii economice, sociale şi culturale din Transilvania40.

Fényes Elek va răspunde în mod favorabil şi iniţiativei publicistului Vahot Imre, care redacta, cu începere din 1846, revista *Magyarföld és népei eredeti képekben* (*Pământul maghiar şi popoarele lui în imagini originale*), o publicaţie menită să realizeze „prezentarea geografică, etnografică, statistică şi istorică” a Ungariei, în beneficiul unor categorii cât mai largi de cititori41. Pe baza datelor furnizate de Fényes, Vahot va publica articole referitoare la popoarele din Ungaria, referindu-se la ponderea lor, apartenenţa religioasă, situaţia economică şi socială42.

Alte lucrări statistice importante ale vremii utilizate în partea a III-a sunt cele semnate de Michnay Endre Dániel43 şi Vállas Antal44, care nu conţin însă decât referiri sumare cu privire la români. În schimb, mult mai utile din acest punct de vedere sunt volumele semnate de Puky Károly45 şi Fejér György46, care, deşi nu s-au

remarcat în mod deosebit în cadrul literaturii statistico-geografice a epocii, cuprind pasaje ample referitoare la problematica românească. Primul volum, publicat în anul 1833, oferă o descriere generală a Ungariei, trecând în revistă toate comitatele din cuprinsul acesteia, în timp ce Fejér publică un *Lexicon* geografico-istorico-statistic, cu referiri la Ungaria şi Transilvania.

Dintre lucrările şi manualele propriu-zise de geografie, reţin atenţia informaţiile privitoare la români apărute în lucrările semnate de Baranyi László47, Ferenczy János48, Cannabich I.G.F. (tradusă de Czövek István)49, Kis Pál50, Zádor Elek51, Papp József52.

Monografiile de comitate publicate în această epocă conţin de regulă informaţii mai modeste în raport cu lucrările statistico-geografice de specialitate, elaborate de autori consacraţi. De multe ori, chiar şi relatările de călătorie aparţinând unor observatori competenţi sunt superioare calitativ în raport cu unele descrieri de comitate. Autorii monografiilor de comitate sunt de obicei funcţionari din administraţia acestora, cum este cazul comitelui suprem Kozma Pál sau cel al lui Hodor Károly, consilier de tribunal, care se simt obligaţi, în calitatea lor oficială, să popularizeze ţinuturile pe care le administrează. Patriotismul local al autorilor respectivi este evident în majoritatea cazurilor, fapt care se reflectă şi în tendinţa lor de a pune accent pe acele aspecte ale comitatului natal care li se par ieşite din comun. Acestea pot fi raritătţi naturale (ape termale, izvoare, peşteri, peisaje pitoreşti),

locuri cu semnificaţie istorică (biserici, ruine de cetăţi, castele) sau resurse şi rezultate economice mai deosebite.

În lucrarea de faţă am folosit îndeosebi monografiile comitatelor Satu Mare (publicată de Szirmay Antal)53, Arad (Fábián Gábor)54, Dăbâca (Hodor Károly)55, Timiş şi Torontal (Bárány Ágoston)56 sau Zarand (Kozma Pál)57. În general, aceste lucrări sunt mai sărace în informaţii referitoare la români, limitându-se la simpla enumerare a acestora printre locuitorii comitatului, la date cu privire la ponderea lor numerică, situaţia confesională sau socială. În unele cazuri însă, cum sunt cele ale lucrărilor semnate de Szirmay sau Hodor, apar şi informaţii mai ample, cu caracter etnografic.

O categorie diferită de surse, care ne oferă însă informaţii asemănătoare celor prezente în scrierile cu caracter statistico-geografic sau în relatările de călătorie, este reprezentată de scrierile literare maghiare care fac trimitere la românii din Transilvania. Am folosit în partea a III-a texte versificate, poezii şi poeme semnate de Barcsay Abrahám58, Mátyási József59, György László60, precum şi proza bine-cunoscută, de valoare artistică superioară, a lui Jókai Mór61 sau Jósika Miklós62. Nuvele cu tematică românească a mai publicat în epocă şi Szilágyi Sándor63.

Scrierile de factură social-politică, pe care le-am analizat într-un capitol anterior, conţin şi ele numeroase referiri la „caracteristicile naţionale” atribuite românilor. Aşa este cazul volumelor sau articolelor semnate de Hatvani Imre64, Erdélyi

Arthur65 şi Jakab Elek66, pe care le-am prezentat deja în capitolul amintit, precum şi al celor aparţinând lui Jósika Miklós67, Ney Ferenc68, Kemény Zsigmond69 şi Gyulai Pál70. Jósika şi Ney abordează problematica românească în contextul unor lucrări dedicate chestiunii „educării poporului”, care propagă idei de tradiţie iluministă referitoare la politicile culturale, în timp ce observaţiile lui Kemény şi Gyulai cu privire la români sunt ocazionate de analiza situaţiei Ungariei după înfrângerea revoluţiei maghiare.

2. Lucrări despre românii din Principatele Dunărene

În capitolele anterioare, consacrate imaginii românilor în istoriografia şi în ideologia politică maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea, am putut surprinde interesul manifestat de autorii scrierilor respective faţă de românii din Moldova şi Muntenia, în calitatea lor de vecini şi de reprezentanţi ai unei arii de civilizaţie diferite.

După cum era şi firesc, istoricii maghiari se arătaseră interesaţi în primul rând de evoluţia istorică a Principatelor, punând accent pe momentele de contact ale acestora cu maghiarii, în timp ce scrierile cu caracter social-politic se opreau asupra aspectelor referitoare la organizarea lor politico-instituţională, viaţa economică şi culturală. De o mare atenţie se bucura poziţia principatelor în ansamblul relaţiilor internaţionale, ca un element de natură să influenţeze şi evoluţia Ungariei, într-un plan similar.

Toate aceste aspecte, surprinse în sursele

analizate până acum, se reflectă în mod consistent şi în izvoarele care documentează partea a III-a, respectiv în lucrările de geografie şi în relatările de călătorie.

În ceea ce priveşte scrierile cu caracter geografic, trebuie menţionat faptul că nu există lucrări în limba maghiară consacrate în mod exclusiv Moldovei şi Munteniei. Referirile de acest gen apar în geografiile universale şi chiar în cele ale Ungariei (fiind vorba de vecini), precum şi în volumele consacrate Imperiului Otoman, zonelor balcanice sau orientale.

Informaţii cu privire la românii din principate am depistat în primul rând în geografiile universale sau ale Ungariei citate şi până acum (cum sunt cele ale lui Baranyi László, Ferenczy János, Fejér György, Cannabich I.G.F., Kis Pál, Zádor Elek), precum şi în cele semnate de Raff György71, Dóczy József72, Nyíri István73, Brassai Sámuel74 sau Bende László75. De obicei, aceste manuale conţin scurte referiri la poziţia geografică, suprafaţa, statutul politic, viaţa economică, locuitorii sau capitalele celor două principate. Date mult mai variate şi consistente cu privire la aceste aspecte, însoţite şi de aprecieri sau comentarii, întâlnim în lucrările dedicate Imperiului Otoman, printre care se remarcă volumele realizate de Decsy Sámuel76 şi Lassú István77.

La fel ca în cazurile similare ale imaginilor germane sau franceze referitoare la români, reflectarea Principatelor Dunărene în cultura maghiară datorează extrem de mult în această

perioadă relatărilor de călătorie. Personalităţi cum ar fi Batthyányi Vincze78, Széchenyi István79, Barabás Miklós80, Szőllősi Ferenc81, P. Gegő Elek82, Ürmösy Sándor83, Jerney János84 sau Egressy Gábor85 călătoresc în principate şi lasă însemnări cu privire la cele văzute acolo.

Efectuarea acestor călătorii şi producerea textelor respective au avut la bază un complex de motivaţii intelectuale. Una dintre acestea consta în nevoia generală, de inspiraţie iluministă, de cunoaştere a unor civilizaţii, culturi sau experienţe politice diferite. Pe de altă parte, un motiv extrem de important şi concret al multora dintre aceste călătorii, cum erau cele ale lui Gegő, Ürmösy sau Jerney, era reprezentat de intenţia arzătoare de cunoaştere şi explorare a conaţionalilor maghiari din cuprinsul celor două provincii vecine. Faptul se explică uşor în lumina interesului pentru aspectele naţionale care anima generaţia epocii respective, de data aceasta în spirit romantic. Nevoia de explorare a propriei identităţi naţionale, de regăsire şi de comuniune cu aceasta se manifestă în cazurile de faţă prin interesul pentru conaţionalii rătăciţi, expuşi pericolelor deznaţionalizării într-o „neagră străinătate”86.

Asemenea sentimente îi determină pe respectivii călători maghiari să parcurgă lungi trasee prin Moldova sau Muntenia, să treacă prin numeroase oraşe şi sate, interesându-se peste tot de numărul şi soarta maghiarilor de acolo. Ei sunt interesaţi de apartenenţa confesională a acestora, de ocupaţiile exercitate, de viaţa lor spirituală, de poziţia şi statutul lor în raport cu populaţia

indigenă. În acest context, relatările respective conţin însă şi o serie de referiri la românii din cele două principate, ocazionate de contactele avute cu ei. Chiar şi în lucrările dedicate prioritar maghiarilor din cele două ţări române întâlnim capitole care se ocupă în mod special de populaţia băştinaşă de aici, cum ar fi cel consacrat de Gegő Elek „trăsăturilor morale şi obiceiurilor" moldovenilor sau cele referitoare la viaţa culturală din Muntenia ori Moldova inserate în cărţile lui Ürmösy sau Jerney.

Alte contacte ale unor intelectuali maghiari cu realităţile din principate sunt prilejuite de îndeplinirea unor misiuni oficiale (cazul lui Szőllősy Ferenc, trimis cu însărcinări militare în Imperiul Otoman), de ocuparea aici a unui loc de muncă (situaţia pictorului Barabás Miklós, care îşi va recruta o clientelă bogată din rândurile boierimii), de tranzitarea zonei în drum spre Turcia sau Rusia. După revoluţia de la 1848, numeroşi emigranţi maghiari vor trece prin principate sau chiar se vor stabili aici, simţind nevoia să fixeze în scris impresiile prilejuite de acest refugiu. Aşa va fi cazul publicistului Vahot Imre, al celebrului actor Egressy Gábor sau al jurnalistului radical Oroszhegyi Józsa87.

Acestor izvoare substanţiale referitoare la românii din Principatele Dunărene le-am alăturat şi informaţiile depistate într-o serie de lucrări de mai mică importanţă, cum ar fi cea a lui Pethe Ferenc88, despre monedele şi unităţile de măsură din Europa, a lui Michnay Endre Dániel89, conţinând date statistice, sau articolele de presă

referitoare la boierimea din principate sau la viaţa culturală de acolo, semnate de Nagy Ferenc90 ori Bilaki Móric91.

Toate aceste categorii de izvoare oferă o imagine complexă, bogată în amănunte, cu privire la românii din Ungaria, Transilvania, precum şi din cele două Principate Dunărene, cu referiri atât la dimensiunile materiale ale existenţei acestora, la habitat, structura societăţii, port, înfăţişare fizică sau alimentaţie, cât şi la aspecte cum ar fi viaţa culturală, comportamentul social, obiceiuri sau trăsături psihologice.

1. Vezi 2:Heitmann 1995 şi 2:Mitu 1997, lucrări care abordează aceeaşi perioadă şi acelaşi subiect (imaginea românilor), folosind categorii de surse similare celor utilizate în partea a III-a a lucrării de faţă.

2. 1:Kőváry 1859-1866; 1:Losontzi 1808; 1:Vahot 1850.

3. 1:Teleki 1796; pentru viaţa şi activitatea asesorului de la Tabla Regească din Târgu-Mureş, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 1397-1399.

4. 1:Benkő 1800. Benkő a fost preot reformat şi profesor la Colegiul din Aiud; referinţe cu privire la activitatea sa, la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 859-860.

5. 1:Batthyányi 1818. Contele Batthyányi a ocupat funcţii şi demnităţi, cum ar fi cele de consilier regal, comite suprem al comitatului Hont sau de vicepreşedinte al Camerei Regale (vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 705-706). Relatarea referitoare la călătoriile sale din anul

1805 a fost scrisă şi publicată mai întâi în limba germană, în 1811, şi tradusă apoi în maghiară în 1818.

6. Ms:1874.

7. Ms:2539.

8. 1:Bölöni 1834. Vezi şi ediţia din 1975, apărută la Cluj, sub îngrijirea şi cu studiul introductiv al lui Mikó Imre.

9. Vezi ediţia şi studiul său referitoare la „moda călătoriei" în Transilvania epocii, 2:Egyed 1973. Pentru descrierile de călătorie ale vremii, vezi şi 2:Kristóf 1942; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, p. 802; 2:Arató 1983, pp. 123-124.

10. 2:Egyed 1973, p. 9; 2:Kristóf 1942, p. 238.

11. 2:Egyed 1973, pp. 15-23.

12. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Transilvania a fost vizitată de o serie întreagă de mari personalităţi ale vieţii culturale din Ungaria, cum ar fi Dugonics András, Kisfaludy Sándor, Deák Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor. Dar călătoriile lor nu vor fi analizate în partea a III-a, deoarece respectivii fie nu au consemnat niciun fel de aprecieri mai relevante cu privire la români (cazul lui Petőfi, de pildă), fie nu au lăsat însemnări cu privire la călătoriile lor.

13. Vezi prima lor ediţie, în 1:Kazinczy 1839, precum şi cea completată, 1:Kazinczy 1880.

14. Pentru călătoriile ardelene ale lui Kazinczy, vezi 2:Kristóf 1942, pp. 45-47. Pentru viaţa şi activitatea sa, 2:Szinnyei 1891-1913, vol. V, 1897, col. 1261-1291; 2:Pach 1983-1987, vol. V/1 şi V/2, cu bibliografie.

15. 2:Kristóf 1942, pp. 47, 238.

16. 1:Gorove 1836; pentru viaţa şi activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 1302-1304.

17. 1:Zeyk 1839; pentru activitatea nobilului ardelean, cunoscut scriitor al epocii, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIV, col. 1804-1805; 2:Egyed 1973, p. 14.

18. 1:Kőváry 1840b. Pentru opera lui Kőváry, vezi nota biobibliografică din capitolul consacrat istoriografiei.

19. 1:Ercsei J. 1836; 1:Ercsei J. 1842. Ercsei József a fost inginer silvic şi unul dintre pionierii ştiinţelor naturale din Ardeal; pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 1378-1379; 2:Egyed 1973, pp. 11-12.

20. 1:Rácz 1843. Nu am depistat informaţii cu privire la viaţa şi activitatea acestui autor.

21. 1:Székely 1846. Székely Mózes a fost profesor de filosofie la Colegiul Unitarian din Cluj; referinţe pentru activitatea sa: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 601; 2:Egyed 1973, p. 12.

22. 1:Bodonkúti 1846. Nu am depistat informaţii despre autorul care se ascunde în spatele acestei semnături.

23. 1:Szilágyi S. 1848b.

24. 1:Szilágyi S. 1850g; acelaşi articol a fost publicat şi în 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 12-33, sub titlul „A havasok ’s mocai” („Munţii şi moţii săi”).

25. Textul intitulat „Abrudbánya” („Abrudul”), în 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 47-62.

26. Vezi, de exemplu, articolul „Bárczaság” („Ţara Bârsei”), în *Rajzolatok*, 1837, sem. I, nr. 21,

pp. 164-166.

27. Acesta este cazul semnăturii „Árokalyi”, pseudonim folosit de Nagy Ferenc (Ürögdi), profesor la Colegiul Reformat din Cluj (vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IX, col. 558-561; 2:Egyed 1973, pp. 12-13), autorul unei serii de articole despre Ţara Bârsei şi regiunea Secuimii. Referiri ale acestuia cu privire la români au fost publicate în seria de articole „Reminiscentiák 1837-ről” („Reminiscenţe din 1837”), în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 11, 14-15, 24. Alte pseudonime, în cazul cărora nu am reuşit să aflăm numele autorilor, sunt „Bruno”, autorul articolului „Szelistye” („Sălişteа”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 307-310; „Békásy”, care semnează textul intitulat „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), apărut în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, pp. 459-467.

28. 1:Dulişcovici 1840; 1:Dulişcovici 1841. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 1131-1132; 2:Gyémant 1986, pp. 99, 373, unde se apreciază că preotul greco-catolic maramureşean pledează în articolele sale în favoarea „originii romane, a continuităţii postaureliene şi a priorităţii românilor în Transilvania, în sensul concepţiei lui Maior”.

29. Vezi Ms:2588; Ms:3006; Ms:3071; Ms:3395; Ms:4820.

30. 1:Ercsei D. 1814. Ercsei Dániel a fost profesor de filosofie la Colegiul din Debreţin şi membru corespondent al Academiei Maghiare. Referinţe despre activitatea lui, la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 1375-1376; 2:Pach 1983-

1987, vol. V/2, p. 1142.

31. 1:Magda 1819. Magda Pál a fost profesor de filosofie, istorie şi statistică la Liceul Evanghelic din Sopron. Pentru activitatea sa, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VIII, col. 264-266; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, pp. 801, 1142.

32. 1:Lassú 1829a; geograf şi statistician, membru corespondent al Academiei Maghiare. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VII, col. 802-805; 2:Kiss 1987, p. 557.

33. 1:Dóczy 1830. Referinţe despre activitatea călugărului cistercit, unul dintre cei mai importanţi geografi maghiari ai vremii, la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 954-955.

34. 1:Fényes 1842-1843; 1:Fényes 1847. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 374-383; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, pp. 1139, 1142.

35. 1:Palugyai 1844-1848. Pentru activitatea lui Palugyai Imre jr., membru al Academiei Maghiare şi consilier imperial, vezi: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. X, col. 239-241; 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, p. 1139.

36. 1:Kőváry 1847a.

37. 2:Pach 1983-1987, vol. V/2, p. 1142.

38. 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 376; pentru activitatea lui Fényes, Kőváry şi Palugyai în cadrul Oficiului de Statistică, vezi şi 2:Kiss 1987, pp. 516, 553, 578.

39. Vezi 1:Palugyai 1844-1848. Lucrarea sa nu conţine însă aprecieri semnificative cu privire la români, limitându-se la câteva date referitoare la numărul acestora, în fiecare comitat din Ungaria şi Transilvania.

40. Aprecierea îi aparţine bibliografului Veress Endre (2:Veress 1931-1935, vol. III, p. 3).

41. *Magyarföld és népei eredeti képekben*, Fascicula I, Pest: Beimel, 1846, prefaţa semnată de Fényes şi Vahot.

42. 1:Vahot 1846.

43. 1:Michnay 1844. Michnay a fost profesor de drept şi filosofie la Liceul din Bratislava; referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VIII, col. 1229-1230.

44. 1:Vállas 1848. Referinţe pentru activitatea sa: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIV, col. 804-806.

45. 1:Puky 1833. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XI, col. 213.

46. 1:Fejér 1816-1817. Opera cunoscutului profesor de la Universitatea din Pesta era de fapt o prelucrare a unei lucrări mai vechi, din secolul al XVIII-lea, realizată de Hübner şi Sperl, la care Fejér a adăugat date privitoare la Ungaria şi Transilvania începutului de secol XIX. Referinţe despre Fejér: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 253-266.

47. 1:Baranyi 1796. Pentru activitatea acestui soldat în garda regală şi consilier orăşenesc, cu studii de drept, teologie şi anatomie, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 558-559.

48. 1:Ferenczy 1809. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 404-406.

49. 1:Cannabich 1817.

50. 1:Kis 1818. Referinţe despre abatele orădean, membru onorific al Academiei Maghiare, la: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VI, col. 379-381.

51. 1:Zádor 1831. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-

1913, vol. XIV, col. 1694-1695.

52. 1:Papp 1847. Papp a fost directorul şcolii din Nagysolymos (Săcel, Harghita). Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. X, col. 321.

53. 1:Szirmay 1809-1810. Autorul a fost asesor la Curtea de Apel a comitatului Sătmar. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 983-993.

54. 1:Fábián 1835. Fábián a fost avocat, membru al Academiei Maghiare şi al Societăţii Literare „Kisfaludy”. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. III, col. 15-20.

55. 1:Hodor 1837. Pentru activitatea consilierului de la Curtea de Apel a comitatului Dăbâca, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IV, col. 939-940.

56. 1:Bárány 1845; 1:Bárány 1848. Autorul a fost avocat, arhivar şi membru corespondent al Academiei Maghiare. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 545-546.

57. 1:Kozma 1848. Kozma Pál a ocupat demnităţile de comite suprem al Zarandului şi consilier al Guberniului Transilvaniei. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VI, col. 1452.

58. Poeziile *Egy nagyságos asszonyságnak intésére* (*În atenţia unei înalte doamne*), *Sorsát átkozza, hogy elkellett válni barátjától* (*Îşi blestemă soarta pentru că a trebuit să se despartă de prietenul său*), *Lakodalom módja az oláhoknál* (*Obiceiul nunţii la români*), *Tokaji szüret* (*Culesul viilor la Tokaj*), în 1:Révai 1789, pp. 110-114; 114-115; 117-121; 161-165. Pentru scrierile cu tematică românească ale lui Barcsay, vezi 2:Veress

1931-1935, vol. II, p. 55; 2:Arató 1983, p. 115.

59. *Pestre egy jó barátomhoz írogatott levelem a Bétsi és Erdélyországi utazásaimról. Erdélyből 1791-ben* (*Scrisoarea mea către un bun prieten din Pesta despre călătoriile mele la Viena şi prin Ţara Ardealului. Din Transilvania, în 1791*), în 1:Mátyási 1798, pp. 83-259. Pentru activitatea lui Mátyási, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. VIII, col. 887-889. Un fragment din acest lung poem al lui Mátyási, pasaj referitor la frumuseţea şi hărnicia româncelor, a fost preluat şi de Szirmay Antal, în 1:Szirmay 1804, pp. 68-69. Veress Endre, în 2:Veress 1931-1935, vol. I, p. 141, îl atribuie în mod eronat lui Szirmay însuşi.

60. 1:György 1811. György László a fost administrator de moşie pe domeniile contelui Bethlen János din Arcalia, comitatul Dăbâca (astăzi în jud. Bistriţa-Năsăud); vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IV, col. 99.

61. Nuvelele *A Bárdy család* (*Familia Bárdy*) şi *Az ércleány* (*Fata de metal*), în 1:Jókai 1850, vol. I, pp. 1-70; vol. II, pp. 65-98. Pentru imaginea românilor în opera lui Jókai, vezi 2:Mitu M. 1994.

62. Pentru imaginea românilor în proza lui Jósika, vezi studiul lui Köllő Károly, *Referiri la români în opera lui Jósika Miklós*, în 2:Köllő 1993, pp. 126-140, precum şi 2:Todor 1939.

63. Nuvelele *Philhungara* şi *Mindennapi történet* (*O poveste de toate zilele*), apărute în vol. 1:Szilágyi S. 1850h, pp. 39-58, 61-73; *Három huszár* (*Trei husari*), în *Magyar Emléklapok* (Pest: Landerer şi Heckenast), 1850, nr. 1, pp. 33-37.

64. 1:Hatvani 1848.

65. 1:Erdélyi 1849a.

66. 1:Jakab 1846.

67. Articolul „Népnevelés” („Educarea poporului”), în 1:Jósika 1835, pp. 59-132.

68. 1:Ney 1848. Referinţe pentru activitatea sa, în 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IX, col. 1035-1042.

69. 1:Kemény 1851.

70. 1:Gyulai 1851.

71. 1:Raff 1791. Nu am găsit informaţii cu privire la viaţa şi activitatea acestui autor.

72. 1:Dóczy 1830, vol. X, despre Imperiul Otoman.

73. 1:Nyíri 1831. Nyíri a fost profesor la Colegiul Reformat din Sárospatak. Referinţe pentru activitatea sa, la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. IX, col. 1179-1182.

74. 1:Brassai 1834. Referinţe pentru activitatea polihistorului ardelean, la 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 1321-1327.

75. 1:Bende 1837. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. I, col. 818-819.

76. 1:Decsy 1789. Referinţe: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 731-732.

77. 1:Lassú 1829b.

78. 1:Batthyányi 1818.

79. Fragmente din jurnalul lui Széchenyi referitoare la călătoriile sale prin Transilvania şi Principate, în 1:Széchenyi 1981, pp. 45-64, 180-182. Pentru drumurile ardelene, vezi şi 2:Egyed 1997, vol. I, pp. 127-130.

80. Relaţiile lui Barabás cu românii sunt prezentate în 2:Veress 1930, iar în anexa acestui

studiu sunt reproduse însemnările lui Barabás cu privire la Bucureştii anilor 1831-1833.

81. 1:Szőllősi 1838. Referinţe pentru activitatea ofiţerului maghiar, secretar al lui Kossuth la 1848, în 2:Szinnyei 1891-1913, vol. XIII, col. 1100-1101.

82. 1:Gegő 1838. Călugărul franciscan Gegő Elek a întreprins călătoria răspunzând unui apel lansat de Academia Maghiară în vederea studierii maghiarilor din Moldova. Cartea sa va avea un ecou important în epocă, fiind utilizată ca sursă de informaţie şi de alţi autori, cum ar fi 1:Pulszky 1840 sau 1:Jerney 1851. În mediul românesc, ea va provoca replicile polemice semnate de Ioan Rusu, „Însemnări asupra călătoriei p[ărintelui]. A. Gegő în Moldova”, în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1839, nr. 44-46, şi de Dimitrie Delinescu (în *ibidem*, 1840, nr. 12, pp. 90-93). Vezi pentru aceste aspecte şi 1:Bariţ 1973-1993, vol. III, pp. 374-375.

83. 1:Ürmösy 1844. Pentru activitatea lui Ürmösy Sándor şi mai ales pentru memorialul său de călătorie în Ţara Românească, vezi 2:Mitu M., Mitu S. 1989-1993.

84. 1:Jerney 1851. Referinţe pentru activitatea sa: 2:Szinnyei 1891-1913, vol. V, col. 493-500.

85. 1:Egressy 1851. Pentru activitatea cunoscutului actor şi membru al Societăţii Literare „Kisfaludy”, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. II, col. 1231-1236.

86. Obsesia „deznaţionalizării” maghiarilor din Moldova şi Ţara Românească poate fi întâlnită

şi la 1:Bilaki 1847, col. 330-332.

87. Pentru maghiarii din Bucureşti după revoluţia de la 1848, vezi 2:Köllő 1993, pp. 157-172: *Prima gazetă bucureşteană în limba maghiară*.

88. 1:Pethe 1829-1830. Pentru activitatea profesorului Pethe Ferenc, fondatorul gazetei *Erdélyi Híradó*, vezi 2:Szinnyei 1891-1913, vol. X, col. 889-895.

89. 1:Michnay 1844.

90. Árokalyi [Nagy Ferenc], „Reminiscentiák 1837-ről” („Reminiscenţe din anul 1837”), în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 15, pp. 113-115.

91. 1:Bilaki 1847, col. 330-336, 340-344.

B

Românii din Transilvania şi Ungaria

1. Demografia şi apartenenţa confesională a românilor din Transilvania

Menţionarea prezenţei românilor în Transilvania şi Ungaria, ca şi oferirea unor date cu privire la răspândirea acestora şi ponderea lor numerică reprezintă elemente nelipsite în toate scrierile autorilor maghiari analizate în acest capitol. Adeseori, autorii lucrărilor cu caracter statistic, geografic sau etnografic se rezumă la o simplă semnalare a românilor printre popoarele Imperiului Austriac, ale Ungariei şi Transilvaniei ori în calitatea lor de locuitori ai unor regiuni, comitate sau localităţi1. Bineînţeles, există şi numeroase cazuri în care lucrările respective conţin analize şi comentarii mai amănunţite cu privire la situaţia etnolingvistică a zonelor

prezentate, raporturile dintre populaţiile de limbi diferite trăitoare în aceste spaţii sau alte aspecte demografice.

1.1. Diversitatea etnico-lingvistică a Ungariei şi Transilvaniei

O temă extrem de importantă vizavi de aceste aspecte este cea a diversităţii etnice a Ungariei, considerată o caracteristică definitorie a patriei lor de către intelectualii maghiari ai vremii. Încă din secolul al XVIII-lea, imaginea unei Ungarii locuite de populaţii diverse, în care alături de maghiari convieţuia un întreg mozaic de etnii, grupuri lingvistice şi religioase, constituia o reprezentare clar asumată în cultura maghiară2. Evaluarea acestei caracteristici va diferi însă de la autor la autor, mergând de la preţuirea ei ca o bogăţie culturală şi o mărturie a toleranţei care defineşte spaţiul Ungariei, până la deplângerea faptului că respectiva stare de lucruri reprezintă un handicap fundamental pentru statul maghiar. Fără a opera o periodizare foarte exactă a acestor atitudini, se poate afirma că în epoca iluministă predomină asumarea detaşată a acestei trăsături şi chiar valorizarea ei pozitivă, ca un element interesant de specificitate a Ungariei; în vreme ce în epoca romantică, atunci când se pune accentul pe ideea unităţii naţiunii maghiare şi pe necesitatea întăririi acesteia, diversitatea etnică este privită cel mai adesea cu îngrijorare.

În general, se poate spune că încă din momentul în care intelectualii maghiari încep să construiască modelul lor modern de naţiune, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui

următor, ei iau act oarecum cu surprindere de faptul că „patria” lor, pe care o considerau esenţialmente maghiară (pe firul tradiţiei istoriografice şi culturale premoderne), este caracterizată de fapt de prezenţa unor populaţii numeroase de altă etnie. Accentul care va fi pus mai târziu pe teoriile imigraţioniste referitoare la populaţiile străine din cuprinsul Ungariei (indiferent de doza de „adevăr ştiinţific” pe care o conţineau sau nu acestea) nu reprezenta altceva decât o încercare de a identifica o explicaţie convingătoare, logică şi raţională pentru această prezenţă surprinzătoare şi neliniştitoare.

În consecinţă, constatări şi aprecieri cu privire la peisajul multietnic al Ungariei şi Transilvaniei pot fi întâlnite la mulţi autori, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Românii îşi vor găsi şi ei locul în contextul acestei teme mai ample, importantă pentru imaginarul maghiar al vremii. Un asemenea exemplu îl oferă Kisfaludy Sándor, unul dintre pionierii literaturii romantice maghiare, care, după petrecerea unui timp mai îndelungat în Transilvania, remarca faptul că aici, la fel ca şi în Ungaria, trăiau mai mulţi slavi, şvabi (sic!), români şi germani decât maghiari, mărturisindu-şi implicit regretul pentru această stare de lucruri3.

Un alt intelectual de la începutul veacului, Kis Pál, autorul unui manual de geografie, sublinia şi el, la 1818, caracterul plurietnic al Transilvaniei:

Abia există pe suprafaţa pământului vreo ţară care, pe o întindere asemănătoare, să numere mai multe neamuri decât Ardealul. Deoarece, în afara

acestor trei naţiuni principale: maghiarii, secuii şi saşii, se mai găsesc şi români, germani, greci, armeni, bulgari, ruşi, sârbi, polonezi, evrei şi ţigani4.

Se remarcă în acest citat în primul rând amalgamarea vechilor criterii de departajare naţională (bazate pe sistemul naţiunilor privilegiate) cu noul criteriu al apartenenţei etnico-lingvistice (de exemplu, saşii, naţiune privilegiată, sunt enumeraţi separat de „germani”, grup etnico-lingvistic definit după noile criterii). În al doilea rând, se poate spune că geograful maghiar priveşte cu suficientă detaşare această situaţie, ca pe un dat obiectiv, care nu este de natură să inspire prin el însuşi nicio apreciere negativă, ci doar, cel mult, să permită evidenţierea originalităţii şi a caracterului singular al Ardealului, conferite de această situaţie.

Observaţii similare cu privire la diversitatea etnică a Transilvaniei întâlnim mai târziu şi la „geografii” profesionişti Fényes Elek sau Kőváry László. Dar, spre deosebire de Kis, aceştia nu ezită să-şi exprime regretul în raport cu respectiva situaţie demografică reieşită din statistici, pe care o consideră dăunătoare pentru unitatea naţiunii şi a statului maghiar.

Fényes Elek, de exemplu, în *Statistica Ungariei*, apărută în 1842, scria:

Ungaria poate fi numită o mică Europă nu numai din punctul de vedere al situaţiei naturale, ci şi din acela al populaţiei sale. Pentru că aici trăiesc 18 popoare diferite, care se deosebesc între ele nu numai prin limbă, ci şi prin obiceiuri şi

îmbrăcăminte şi care, cu toate că trăiesc împreună de secole, totuşi, cu mici excepţii, nu şi-au schimbat niciunul limba şi obiceiurile proprii cu ale altora, dimpotrivă, fiecare ţine cu încăpăţânare la ale lui. Cauza principală a acestor diferenţe – încearcă Fényes să găsească o explicaţie – trebuie căutată în politica vechilor regi maghiari, dar şi în nepăsarea naţiunii maghiare dominante faţă de propria ei limbă.

Acest lucru, crede statisticianul maghiar, a dus la transformarea Ungariei într-o ţară poliglotă, fapt care este regretabil, deoarece, în opinia sa, „o ţară este mult mai puternică dacă este locuită de o naţiune cu o limbă şi obiceiuri unice”5. Pe lângă admiraţia faţă de modelul statului centralizat şi al naţiunii unitare de factură franceză, mărturisită în final, se remarcă în acest pasaj diferenţa radicală care desparte perspectiva maghiară de viziunea ideologică românească pe marginea acestei probleme. În timp ce istoricii români îi acuzau pe maghiari că încă din Evul Mediu nu au făcut altceva decât să încerce să-şi impună dominaţia naţională asupra populaţiilor de altă etnie, intelectualii maghiari, în schimb, se arătau convinşi că predecesorii lor au dovedit o conduită cu totul delăsătoare în această chestiune şi chiar deplângeau o asemenea slăbiciune condamnabilă.

Câţiva ani mai târziu, în 1847, Kőváry László exprima idei asemănătoare în *Statistica Ardealului*, referindu-se la o situaţie în care diversitatea etnică apărea şi mai periculoasă decât cea din Ungaria pentru viitorul politic al naţiunii

maghiare:

Varietatea nu poate fi regretată în nicio privinţă atât de mult, de către o ţară, ca în cazul limbii. În această corabie se află şi Transilvania. Aici există regiuni în care omul poate să meargă zile întregi fără să audă limba maghiară. Cine nu ar şti că se află în Ardeal ar putea să creadă că se plimbă prin ţara saşilor sau a românilor. Dacă şi astăzi ar fi adevărată acea axiomă dăunătoare a Sfântului Ştefan, potrivit căreia „unius lingvae, uniusque moris Regnum imbecile et fragile est", atunci Transilvania ar putea să râdă pe bună dreptate de China şi de Franţa, adică de ţările cele mai monolingve şi totodată cele mai puternice ale lumii6.

În continuare, Kőváry se arată conştient de faptul că situaţia lingvistică a Transilvaniei nu mai poate fi schimbată şi, în consecinţă, se mărgineşte să-şi mărturisească regretul faţă de existenţa unei asemenea configuraţii naţionale în patria sa.

Ca şi Fényes, Kőváry critică acea viziune, frecvent întâlnită în secolul al XVIII-lea, potrivit căreia diversitatea etnică a Transilvaniei şi a Ungariei poate fi privită cu detaşare şi chiar apreciată ca o calitate, ca o bogăţie specifică a statului şi a naţiunii maghiare. Pentru a fi şi mai convingător în acest sens, el ironizează vechea aserţiune atribuită Sfântului Ştefan, menită să legitimeze tocmai respectivele atitudini, şi aduce din nou în atenţie exemplul preferat al statului francez, care a amalgamat în mod înţelept – crede Kőváry –, spre deosebire de maghiari, mozaicul etnic şi lingvistic din cuprinsul frontierelor sale.

Trebuie adăugată însă şi observaţia că semnalul de alarmă pe care îl trag intelectualii maghiari în faţa conaţionalilor, cu privire la pericolul care derivă din caracterul plurietnic al Ungariei, nu conţine, implicit, nicio invitaţie ascunsă în sensul vreunei „purificări” etnice, cu mijloace violente, pe care ar reclama-o această situaţie. În afară de idealul îndepărtat pe care l-ar reprezenta o asimilare treptată a naţionalităţilor, prin intermediul îmbrăţişării de către acestea a „culturii superioare” maghiare, ceea ce vor să spună respectivii autori este că maghiarii trebuie să conştientizeze cu luciditate această stare de lucruri şi, în consecinţă, să-şi mobilizeze la maximum toate forţele pentru a salva unitatea naţiunii şi a statului. Ca multe alte iluzii şi exagerări ale imaginarului de factură naţionalistă, tema „pericolului reprezentat de naţionalităţi” putea juca rolul util de sperietoare şi de stimulent în vederea activizării energiilor naţionale.

1.2. Numărul românilor

În ceea ce priveşte numărul românilor din Transilvania sau Ungaria, majoritatea autorilor maghiari subliniază ponderea numerică a acestora. De cele mai multe ori, românii sunt citaţi printre „neamurile” sau „popoarele” „principale”, „de primă categorie”. Asemenea formulări întâlnim la Magda Pál, Fényes Elek, Papp József sau Vahot Imre7. Atunci când estimează ponderea românilor, geografii maghiari de la mijlocul secolului al XIX-lea se opresc în general la cifra de un milion sau peste un milion, în ceea ce îi priveşte pe românii ardeleni, la care se adaugă o

valoare aproape similară pentru cei din Ungaria, adică din Maramureş, Crişana şi Banat8.

Aceste aprecieri erau extrase din recensămintele şi evaluările statistice ale vremii şi în cele mai multe cazuri nu se punea problema unor distorsiuni interesate. Diferenţele care apar frecvent între un autor şi altul se datorează, pe de o parte, faptului că înseşi sursele lor de informaţii statistice sunt cele care oferă cifre diferite, iar pe de altă parte, este vorba de împrejurarea că recensămintele sau evaluările nu se referă întotdeauna la aceleaşi unităţi administrative. Pe lângă estimările referitoare la comitatele din Marele Principat al Transilvaniei şi la cele din regatul Ungariei, existau altele, care priveau numai populaţia din graniţa militară, or, acestea din urmă erau sau nu adunate, de la caz la caz, cu cifrele anterioare. În general, puţini intelectuali maghiari aveau curiozitatea de a pune cap la cap cifrele referitoare la populaţia românească din unităţi administrative distincte, aşa cum făcea, de pildă, Wesselényi Miklós, care estima la 7.000.000 numărul total al românilor din Monarhia Austriacă, Principatele Dunărene şi Basarabia rusească9. De altfel, pentru această perioadă, cifra, probabil rotunjită, de opt milioane de români (incluzându-i, eventual, şi pe conaţionalii sud-dunăreni) era acceptată şi de cei mai entuziaşti intelectuali români sau filoromâni10.

Estimările cu privire la ponderea numerică respectabilă a românilor pot să varieze însă de la un autor la altul. Kőváry, de exemplu, care precizează foarte exact cifrele referitoare la

populaţia românească, nu îi numără pe români printre popoarele principale ale Transilvaniei, deoarece, în opinia sa, această calitate nu îi este conferită unui popor de superioritatea numărului, ci de contribuţia sa în plan politic, economic şi cultural la viaţa statului pe care îl locuieşte. În acest sens, crede el, românii nu au o contribuţie pe măsura numărului lor11. Cu toate acestea, el se arată impresionat de numărul „frapant" al românilor din Transilvania, stabilindu-l în mod corect la 1.200.00012. Tot aşa, Kőváry era de părere că românii locuiau deja în Transilvania la venirea maghiarilor, fără să se arate deranjat de această constatare. El nu îşi face probleme nici atunci când subliniază ponderea lor majoritară în provincie. Niciunul dintre aceste elemente nu este însă de natură, crede el, să afecteze caracterul eminamente maghiar al Ardealului, deoarece acesta se bazează pe superioritatea de fapt a maghiarilor în materie de istorie, civilizaţie, organizare a statului şi a societăţii.

În ceea ce priveşte numărul efectiv al românilor, au existat şi în această epocă situaţii în care el a fost contestat, din raţiuni polemice. Este adevărat însă că aceste cazuri au fost mult mai rare în comparaţie cu cele în care cifrele recensămintelor erau luate ca atare. Vállas Antal, de pildă, autorul unei *Enciclopedii naţionale*, publicată în anul 1848, respingea atât cifra de 788.000, cât şi pe aceea de 1.200.000, indicate pentru numărul românilor din Transilvania de o serie de geografi13. Vállas combătea teoria potrivit căreia românii ar fi cei mai numeroşi

locuitori ai Ardealului, citând opiniile unui autor german, după care superioritatea numerică ar fi fost deţinută în Transilvania de maghiari şi secui, care numărau 800.000 de suflete, în raport cu numai 600.000 de români şi 420.000 de germani. Vállas combătea acurateţea cifrei de 1.200.000, avansată de Kőváry pentru numărul românilor ardeleni, admiţând doar că „aceasta ar fi o situaţie demnă de toată atenţia în cazul în care s-ar adeveri”14.

1.3. Răspândirea românilor

Când amintesc de numărul românilor, autorii maghiari de scrieri geografice şi etnografice ating în mod firesc şi problema răspândirii acestora, a teritoriilor locuite de respectiva populaţie, în Ungaria şi Transilvania. Magda Pál arată că românii din Ungaria trăiesc în număr mare în „Banat, precum şi în comitatele Arad, Bihor, Szabolcs, Ugocsa şi Maramureş”15. Fényes Elek, în statistica sa, stabileşte cu şi mai multă acurateţe răspândirea românilor din Ungaria. Românii, scrie el, nu ocupă în totalitate niciun comitat, dar constituie majoritatea în comitatele Caraş, Timiş, Arad, Zarand, Solnocul de Mijloc, Crasna, în districtul Chioarului şi în regiunile de graniţă din Banat. Ei reprezintă o treime din populaţia Bihorului, Sătmarului şi Maramureşului, un sfert din cea a Cenadului şi o şesime din cea a comitatelor Ugocsa şi Torontal. În afară de acestea, ei mai trăiesc în Békés şi în Szabolcs16.

Fără îndoială, şi în cazul lui Fényes se remarcă modul diferit în care îşi imaginau şi vizualizau intelectualii români şi maghiari

prezenţa românilor pe hartă, chiar şi atunci când lucrau cu aceleaşi cifre, reciproc acceptate. În timp ce românii subliniau caracterul compact al aşezărilor lor, dispunerea lor omogenă într-o „vatră” a românimii17, maghiarii percepeau caracterul fragmentar al răspândirii românilor, prin raportare la ansamblul Ungariei şi la unităţile administrative ale acesteia18.

În ceea ce priveşte situaţia din Transilvania, autorii maghiari subliniau în general răspândirea remarcabilă a românilor în această provincie, pe urmele unei imagini mai vechi, din veacurile anterioare, care vorbea despre infiltrarea românilor în toate zonele locuite în mod tradiţional de maghiari sau de saşi. Explicaţia acestei prezenţe româneşti era căutată, după cum am văzut, în politica ezitantă a înaintaşilor, care au tolerat în mod iresponsabil aşezarea românilor peste tot în provincie şi au favorizat în acest fel răspândirea lor extraordinară de acum. Kőváry László se mărgineşte să constate şi el această situaţie actuală, arătând că românii sunt atât de răspândiţi în toate părţile Ardealului, încât nu lipsesc nici de pe pământul atât de curat unguresc al secuilor. Printre saşi, românii constituie mai mult de jumătate, iar pe pământul maghiarilor [adică în comitate], trei sferturi din populaţie19.

Zeyk János se exprima în mod asemănător într-o lucrare manuscrisă, arătând că „la început românii se mulţumeau să locuiască printre munţi, dar vremurile paşnice i-au scos de acolo”, astfel încât acum pot fi găsiţi în toate părţile ţării, atât printre secui, cât şi printre saşi şi maghiari20.

Statisticianul maghiar Gaál László, preşedintele Oficiului de Contabilitate al Guberniului Transilvaniei, se arăta şi el preocupat de evidenţierea răspândirii românilor în provincie. Într-o lucrare manuscrisă din anul 1845, el redactează o listă cuprinzând denumirile diviziunilor administrative şi ale localităţilor din Transilvania, subliniind faptul că dintr-o asemenea lucrare nu pot să lipsească numeroasele denumiri româneşti ale acestora. Consultând şematisme şi lucrări anterioare elaborate de alţi autori (cum era Joseph Karl Eder, autor al unei descrieri a Ardealului din anul 1823), Gaál îşi exprima regretul pentru faptul că, în general, numele româneşti ale localităţilor au fost omise peste tot, cu toate că, fără cunoaşterea acestora, adeseori nu le putem identifica şi uneori nu putem înţelege nici propriile noastre documente vechi21.

După cum am putut observa, intelectualii maghiari din această perioadă nu manifestă tendinţe notabile de distorsionare sau de trecere sub tăcere a datelor cu privire la prezenţa, numărul şi răspândirea românilor, nici măcar atunci când este vorba despre problema superiorităţii lor numerice în Transilvania. Este o concluzie care trebuie accentuată, deoarece atât unii contemporani români, cât şi posteritatea istoriografică le-au atribuit în mod eronat intelectualilor maghiari acest lucru. În realitate însă, manipularea ideologică a acestor date, atâta câtă era, nu miza în primul rând pe minimalizarea numărului românilor, ci dimpotrivă, mai curând pe sublinierea acestuia, ca mijloc de mobilizare a

opiniei publice maghiare în direcţia militantismului naţional.

Iar în ceea ce priveşte legitimarea caracterului eminamente maghiar al Transilvaniei, numărul mare al românilor sau al altor naţionalităţi nu ridica probleme în faţa intelectualilor maghiari, atâta vreme cât ei îl considerau un element lipsit de valoare, anulat de inconsistenţa prezenţei româneşti în viaţa politică, economică sau culturală. Vorbind despre cei 1.200.000 de români ardeleni, Kőváry László îşi liniştea conaţionalii cu următorul argument:

Acesta este un număr care la cântarul brut ar apăsa mult, dar în balanţa politică prea puţin, deoarece, aşa cum spune Széchenyi, puterea statului este dată de mulţimea capetelor cultivate22.

1.4. Apartenenţa confesională

Altă serie de informaţii nelipsite în scrierile cu caracter statistic şi geografic este reprezentată de datele cu privire la opţiunile religioase ale românilor, dintr-o anumită regiune sau în ansamblu23. Şi aceste estimări se bazează pe cifrele oferite de recensămintele vremii, redând în general cu acurateţe, în limita informaţiei disponibile, situaţia existentă pe teren. Autorii maghiari constată ponderea aproximativ egală la acea dată a credincioşilor români ortodocşi şi greco-catolici. Prima confesiune este numită, de obicei, „greacă neunită” sau „credinţa veche”, iar cea de-a doua, „greacă unită”.

Atunci când se referă la numărul credincioşilor celor două confesiuni, autorii

maghiari menţionează de regulă şi alte aspecte, unele de natură istorică, cum ar fi statutul „tolerat” al confesiunii ortodoxe şi cel „recept” al greco-catolicilor, relaţiile românilor ortodocşi cu ierarhia ecleziastică sârbească, raporturile dintre romano-catolici şi greco-catolici sau cele existente între confesiunile româneşti. Prezentarea organizării bisericeşti a românilor, a episcopiilor şi a ierarhiei lor bisericeşti ocupă de asemenea un loc important în sintezele cuprinzând date de geografie umană. Mai pline de conţinut din punctul de vedere al „imaginii celuilalt” sunt comentariile şi aprecierile cu privire la viaţa religioasă a românilor, la influenţa credinţei asupra comportamentului lor social sau politic, la relaţia dintre biserică şi educaţie. Aceste aspecte vor face însă obiectul altor secţiuni din cadrul capitolului de faţă.

2. Originea latină şi limba românilor

Problema originii românilor, dezbătută pe larg, după cum am văzut într-un capitol anterior, de istorici, deţine un loc important şi în cadrul lucrărilor cu caracter geografic şi etnografic. Ea avea un rol crucial în imaginea de sine a românilor ardeleni, lucru pe care îl vor sesiza şi autorii maghiari, chiar dacă aceştia, evident, sunt mai puţin dispuşi să acorde factorului respectiv o însemnătate atât de mare. Cu toate acestea, problema originilor, pusă în relaţie cu anumite trăsături de actualitate ale românilor, ca şi cu plasarea lor într-o anumită sferă de civilizaţie, nu îi lasă indiferenţi nici pe intelectualii maghiari. În plus, pasiunea faţă de cultura clasică greco-

romană, manifestată de o intelectualitate pentru care studiul acesteia reprezenta încă una dintre componentele de bază ale educaţiei şcolare, constituia una dintre filierele obişnuite de captare a interesului oricărui străin, de la umanişti încoace, în raport cu această „insulă” de latinitate exotică pe care o reprezentau românii24.

La fel ca şi confraţii lor istorici, autorii analizaţi în acest capitol se arată şi ei divizaţi în opiniile lor în ceea ce priveşte chestiunea originii românilor. Unii susţin că poporul român s-a format din mai multe elemente, traco-getice, dacice şi romane25, în timp ce alţii insistă mai mult asupra componentei romanice a acestora26.

Descendenţa romanică putea fi probată, în opinia autorilor maghiari, în primul rând pe baza latinităţii limbii române. În plus, mai sunt invocate ca argumente în acest sens etnonimul românilor, precum şi „asemănarea fizică” pe care ar evidenţia-o aceştia în raport cu antecesorii lor din Antichitate. Lexiconul lui Fejér György, de exemplu, afirmă că limba română „este înrudită cu limba italiană, care de asemenea constă, în parte, din limba latină”27. Chiar şi autorii care accentuează ideea potrivit căreia limba română ar fi alcătuită din amestecul mai multor elemente sunt de părere că fondul latin constituie cea mai importantă componentă. În acest sens, Magda Pál estimează că limba românilor se constituie în proporţie de patru optimi din cuvinte latine, trei optimi din cuvinte slave şi o optime din cuvinte turceşti, gotice şi greceşti; din acest motiv – mai adaugă el – ei îşi spun rumuny28.

În mod similar scria Puky Károly, în 1833, afirmând că româna este alcătuită pe jumătate din cuvinte de origine latină, în timp ce cealaltă jumătate cuprinde „cuvinte greceşti, slave, gotice şi turceşti, luate împreună”29.

Kazinczy Ferenc va aborda şi el, în *Scrisorile ardelene*, problema înrudirii românilor cu vechii latini. Cu toate că scriitorul maghiar se dovedea a fi bine informat în această chestiune, făcând referire şi la opiniile cărturarului sârb Sava Tököly30, care negau originea latină şi continuitatea românilor, Kazinczy precizează că nu doreşte să intre într-o dispută de natură ştiinţifică în această problemă complicată. El se mulţumeşte să constate că, deoarece în limba română există multe cuvinte latine, iar odinioară prin Transilvania au trecut şi romanii, nimic nu este mai firesc decât să se ajungă la concluzia că românii sunt urmaşi ai romanilor, mai ales că ei îşi spun rumuny.

Ca o dovadă suplimentară în acest sens, Kazinczy reproduce în relatarea sa o serie de versuri populare româneşti, însoţite de traducerea lor maghiară, cu scopul de a-şi familiariza cititorii cu sonorităţile limbii române31.

În orice caz, se observă şi la Kazinczy, ca şi în cazul altor numeroşi intelectuali maghiari ai vremii, detaşarea cu care este privită problema originii latine a românilor şi chiar cea a priorităţii lor în Transilvania, chestiuni care nu par să deranjeze în niciun fel, neintrând în contradicţie cu schemele justificative ale imaginarului istoric maghiar.

O atitudine şi mai tranşantă în favoarea tezei originii romane şi a latinităţii românilor întâlnim la Fényes Elek, în 1842. Geograful maghiar prezintă atât opiniile lui Schlözer şi Eder cu privire la sorgintea slavă a românilor, cât şi pe acelea ale lui Gibbon, D'Anville şi „Major Péter" (Petru Maior), care susţin ideea descendenţei românilor direct din romani. Pe baza latinităţii limbii, Fényes le dă dreptate acestora din urmă32. Iar Kőváry László, în *Statistica Ardealului* din 1847, nu manifestă nicio îndoială în această privinţă, subliniind faptul că „înrudirea românilor cu Roma" poate fi observată în portul şi mai ales în limba lor, „rămasă fidelă limbii latine strămoşeşti"33.

Chiar şi acei savanţi maghiari care nu cred în teza originii latine a românilor subliniază cel puţin latinitatea limbii acestora, aşa cum face Brassai Sámuel, în geografia sa din 1834. Vorbind despre familia naţiunilor slave, cărturarul clujean îi enumeră în rândul acestora şi pe români, chiar dacă, scrie el, „limba acestora este deja foarte amestecată cu limba latină"34.

Numeroşi intelectuali maghiari ai vremii au aprecieri călduroase la adresa limbii române, considerată o limbă „moale", cu o sonoritate plăcută35. Cu toate că în această epocă nu a existat niciun cărturar maghiar care să nu susţină necesitatea cultivării limbii maghiare şi a răspândirii ei în rândurile naţionalităţilor din Ungaria, aceiaşi intelectuali nu au ezitat să atragă atenţia şi asupra frumuseţii şi calităţilor celorlalte limbi vorbite aici. Cultul herderian pentru virtuţile limbii materne, răspândit în epoca romantică în

întreaga Europă Centrală, nu putea să excludă aprecierea sentimentelor similare nutrite de alte popoare pentru limbile lor naţionale, chiar dacă pe tărâmul politicii aceste pasiuni vor ajunge să provoace conflicte dramatice. Toţi romanticii extaziaţi în faţa frumuseţilor culturii populare vor privi cu toată admiraţia creaţiile aparţinând altor naţiuni, pe care adeseori le vor traduce.

O figură ilustrativă în ceea ce priveşte împărtăşirea unor asemenea atitudini este cea a cărturarului Aranka György, preşedintele Societăţii pentru Cultivarea Limbii Maghiare din Transilvania, care a fost interesat de culegerea regionalismelor maghiare şi româneşti, de studierea literaturii populare a secuilor, dar şi a românilor, vorbind despre necesitatea cunoaşterii de către maghiari a limbilor etniilor conlocuitoare:

Limba slavă – scria Aranka – te ajută, în caz de nevoie, printre croaţi şi sârbi, dar în Banat şi în Transilvania cunoaşterea limbii române este inevitabilă36.

Alt intelectual maghiar care scria cu simpatie despre limba română era Perecsényi Nagy László. Acesta sublinia uşurinţa cu care putea fi învăţată româna, mai ales de către cei care cunoşteau limba latină37.

În multe situaţii, autorii maghiari aduc ca argument al descendenţei românilor din vechii romani înfăţişarea fizică a acestora, asemănarea portului, a obiceiurilor şi chiar a moravurilor celor două popoare. Această relaţionare, la care recurgeau extrem de des şi intelectualii români, se datora în primul rând credinţei romanticilor că

„poporul”, ţăranii sunt capabili să păstreze nealterat peste timp şi să transmită cu sfinţenie urmaşilor trăsăturile moştenite de la strămoşi, esenţa „geniului” naţional. Dacă românii se trag din romani înseamnă că ei au conservat, măcar parţial, specificul acestora38. Din punctul de vedere al imaginii maghiarilor despre români, această apropiere era de natură să proiecteze o lumină extrem de favorabilă asupra românilor, punând pe seama acestora o parte din virtuţile unanim recunoscute ale înaintaşilor romani. Era o operaţiune extrem de dificilă, deoarece reprezentările curente cu privire la români făceau trimitere mai curând la caracteristici opuse celor care erau atribuite antecesorilor romani.

În pofida acestei dificultăţi, întâlnim adeseori, în scrierile autorilor maghiari, asemenea raportări între calităţile actuale ale românilor şi originea lor latină, pe coordonatele unei imagini favorabile la adresa românilor. Ele aveau darul de a explica, în dublu sens, atât de ce românii se trag din romani (pentru că au acele trăsături pozitive), cât şi de ce au acele trăsături (pentru că se trag din romani). În anul 1798, cântând în versurile sale frumuseţea româncelor, poetul Mátyási József punea în practică un asemenea raţionament: „Dar cum să nu fie printre ele figuri frumoase?” – se întreba în mod retoric poetul, pentru a da în versul următor răspunsul lămuritor: „Când poporul român este rămăşiţă romană!”39.

În 1846, jurnalistul Vahot Imre invoca o logică asemănătoare pentru a argumenta originea latină a românilor. În timp ce Mátyási îşi explica

frumuseţea românilor cu argumentul latinităţii lor, Vahot pleda pentru latinitatea acestora cu argumentul frumuseţii fizice:

Românii nu sunt de origine slavă, ci, cel mai verosimil, de origine romană, având multe expresii romane pe figurile lor specifice, iar printre tineri şi femei am văzut multe persoane frumoase40.

Este aproape inutil să mai discutăm cât de întemeiată era o asemenea logică, tot atât de relativă ca frumuseţea ţărăncilor române sau ca importanţa latinităţii lor. Pentru intelectualii maghiari, care credeau în adevărul acestor reprezentări, conta, ca întotdeauna, utilitatea de natură ideologică pe care ele puteau să o ofere. Frumuseţea ţărăncilor române era o modalitate de a evidenţia calităţile „bunului sălbatic", ca reper al alterităţii pentru omul civilizat, citadin; în timp ce latinitatea românilor şi contestarea apartenenţei lor slave avea rolul simbolic de a-i disocia pe români de inamicii slavi ai Ungariei.

În 1848, istoricul Szilágyi Sándor insista şi el, într-un articol din gazeta *Életképek*, asupra trăsăturilor actuale ale românilor, ca argument al descendenţei lor romane:

Multe persoane, mai ales specialiştii meticuloşi nu vor să creadă că românii sunt, în pofida retragerii legiunilor, urmaşi ai romanilor, amestecaţi cu alte elemente; aceştia ignoră asemănarea frapantă a tipului fizic, a limbii şi a obiceiurilor celor două popoare41.

Cu alte cuvinte, vrea să spună Szilágyi, specialiştii care se îndoiesc de originea latină a românilor, bazându-se doar pe critica izvoarelor şi

pe instrumentele specifice istoricului, fac dovada unei îngustimi de vederi. Teoriile lor meticuloase şi pedante pot fi răsturnate de o simplă perspectivă de bun-simţ, de o privire aruncată asupra înfăţişării de astăzi a românilor.

Szilágyi va reveni şi cu alte ocazii la ideea asemănării dintre limba şi obiceiurile latinilor şi românilor – o idee la care se vede că ţinea în mod deosebit –, descriind amănunţit o serie de tradiţii etnografice considerate dovezi relevante în acest sens (muzică, dans, obiceiuri de nuntă şi de înmormântare)42, exact în acelaşi mod în care procedaseră românii Vasile Popp43 sau Damaschin Bojincă44.

În cazul lui Perecsényi Nagy László, asemănările dintre români şi latini, explicabile prin teoria relaţiei genetice dintre cele două popoare, sunt de natură să fundamenteze o viziune extrem de favorabilă cu privire la un ansamblu mai vast de „caracteristici naţionale” ale românilor.

Există în neamul românesc – scrie Perecsényi – trăsături nobile, luate de la eruditul popor roman, mintea bună, ospitalitatea, compasiunea şi respectarea cuvântului dat, a învoielilor şi a înţelegerilor făcute, apreciind mai mult o strângere de mână sau cuvântul dat decât un act scris sau alte obligaţii simandicoase45.

Şi în acest caz, trăsăturile pozitive atribuite românilor de către maghiari, explicabile prin descendenţa lor din romani, sunt de fapt calităţile idealizate ale „bunului sălbatic”, ale simplităţii şi autenticităţii unui popor de ţărani, necorupt de

civilizaţie. Citadinii, dezamăgiţi de ceea ce ei cred a fi lipsa de idealuri morale a lumii moderne, îşi proiectează de fapt asupra acestor ţărani aspiraţia mistuitoare spre o societate utopică.

Există însă şi alte situaţii, poate mai numeroase, în care invocarea originii romane a românilor nu mai este de natură să fundamenteze o imagine pozitivă cu privire la aceştia. Contrastul dintre calităţile înaintaşilor latini şi condiţia radical diferită a moştenitorilor lor de astăzi oferă intelectualilor maghiari prilejul de a scoate în evidenţă „decăderea" românilor, antiteza, extrem de defavorabilă pentru ei, care îi opune strămoşilor romani. Trebuie spus că şi această imagine îşi găsea un corespondent similar în imaginea de sine a românilor ardeleni sau în reprezentările altor observatori străini46. Acest lucru arată că nici în cazul maghiarilor imaginea respectivă nu era neapărat rezultatul unei subiectivităţi răutăcioase, ci pur şi simplu o constatare care se impunea de la sine, o modalitate de apreciere a situaţiei românilor născută în mod spontan în conştiinţa observatorilor din epocă.

Reviczky József, profesor la Universitatea din Pesta, scria în 1814 în felul următor: „Românii au degenerat şi s-au corcit în raport cu strămoşii lor romani". Vina pentru această situaţie nu le aparţine însă lor, ci împrejurărilor istorice nefericite, cu atât mai mult cu cât „minte, putere şi un dar natural deosebit se regăsesc şi acum printre ei"47.

Alţi autori se vor dovedi şi mai categorici în

ceea ce priveşte sublinierea acestei decadenţe, pe care o privesc, de altfel, cu compasiune. În 1830, Dóczy József scria că românii „au păstrat multe de la romani, în ceea ce priveşte limba şi obiceiurile, dar puţine în ceea ce priveşte cultura”48. Iar în 1833, Puky Károly, fără a fi motivat de nicio intenţie denigratoare sau polemică, reuşea să scoată din această imagine contrastantă proiectată asupra românilor tot ceea ce putea fi mai puţin măgulitor la adresa acestora:

Românii, deşi sunt urmaşii romanilor, adică ai acelei mari naţiuni strălucite şi cuceritoare a lumii, subjugaţi însă de vicisitudinile vremii şi ale împrejurărilor, se află acum într-o poziţie atât de joasă, încât dacă îi asemănăm cu acel popor mare şi glorios, este aproape de necrezut cum a putut acea strălucire a vremurilor de demult să se afunde într-o asemenea beznă. Totodată este de neimaginat cum a putut să decadă o întreagă naţiune, de la nivelul cel mai de sus al civilizaţiei, în adâncul grosolăniei şi al barbariei49.

În acest fel, tema originii latine a românilor îşi evidenţia încă o dată ambiguităţile apreciative. Pentru maghiari, ca şi pentru români, principala sa funcţie ideologică şi explicativă era aceea de a oferi o compensaţie extrasă din trecut pentru starea precară din prezent. Atunci când acest mecanism compensator nu era capabil să echilibreze reprezentările negative ale actualităţii, tema originii strălucite se întorcea împotriva celor care o promovau.

3. Situaţia economică a românilor; sărăcia şi simplitatea modului lor de trai

Prezentarea şi sublinierea condiţiilor modeste de trai ale românilor din Transilvania şi Ungaria constituiau elemente nelipsite în orice descriere etnografică dedicată acestora. Ori de câte ori aveau ocazia, intelectualii maghiari ţineau să scoată în evidenţă acest aspect, sărăcia şi chiar mizeria profundă care caracteriza starea materială a acestei populaţii. Trebuie spus însă că această insistenţă nu avea de regulă nicio conotaţie răutăcioasă sau jignitoare (decât poate involuntară). Sistemul de argumentare naţionalist, chiar atunci când era chemat, de pildă, să legitimeze poziţia dominantă a maghiarilor în stat, nu făcea apel, în niciun caz, la exprimarea vreunui sentiment de satisfacţie care să fie generat de sărăcia în care trăiau anumiţi locuitori ai Ungariei, indiferent cine ar fi fost aceştia. Dimpotrivă, respectiva stare de lucruri era întotdeauna deplânsă şi criticată, căutându-se identificarea unor remedii. Referirile la starea materială precară a locuitorilor, fie ei şi români, au ca punct de plecare criticismul social de tradiţie iluministă, menit să semnaleze nedreptăţile şi suferinţele, tocmai în ideea ca acestea să fie înlăturate. Liberalii reformişti din perioada premergătoare revoluţiei scot şi ei în evidenţă această mărturie grăitoare a incapacităţii Vechiului Regim de a rezolva problemele sociale şi îşi promovează propriile idei de modernizare a statului şi a societăţii, invocând nevoia de îmbunătăţire grabnică a situaţiei în care se afla acest segment de populaţie.

De altfel, şi această reprezentare a

intelectualilor maghiari se situa într-o deplină concordanţă cu imaginile similare ale altor observatori străini (mai cunoscute sunt cele ale germanilor)50 sau chiar cu cele aparţinând românilor51.

Autorii maghiari zugrăvesc un tablou extrem de apăsător al sărăciei materiale şi al precarităţii culturale a românilor, circumstanţe care îşi pun pecetea în mod definitoriu asupra întregului lor mod de viaţă. În 1846, Jakab Elek scria în felul următor:

Majoritatea acestui popor se află într-o lipsă îngrozitoare, fapt dovedit de urâţenia caselor, veşmintelor şi alimentelor sale, de mărginirea gândirii lor şi în special de neplata dărilor restante de doi sau chiar mai mulţi ani52.

Sărăcia se împletea cu o mentalitate înapoiată şi cu incapacitatea de a face faţă obligaţiilor faţă de stat.

3.1. Ocupaţiile românilor: un popor de agricultori

În opinia autorilor maghiari, simplitatea modului de viaţă românesc este evidenţiată, în primul rând, de slaba lor aplecare către meşteşuguri sau ocupaţii intelectuale. „Deoarece cultivarea lor este minimă – scria la 1817 un intelectual maghiar –, românii sunt lipsiţi de experienţă în ştiinţe şi meserii”53. Românii, scrie şi Zeyk János, trăiesc mai ales de pe urma serviciilor prestate proprietarilor de pământ sau ca zilieri54.

În aceste condiţii, sub raport socio-profesional, românii sunt pomeniţi în primul rând

ca agricultori, specializaţi mai ales în cultivarea porumbului, care constituie alimentaţia lor de bază, precum şi în calitate de crescători de animale sau păstori55. În pofida ineficienţei şi a lipsei generale de abilitate care li se atribuie în practicarea mai tuturor ocupaţiilor, românilor li se recunoaşte uneori priceperea în realizarea anumitor produse specifice lor, cum ar fi prepararea unor sortimente de brânză, a unor băuturi alcoolice sau prelucrarea lânii56. Puky Károly, de pildă, scriind despre românii din comitatul Aradului, afirma următoarele:

Cea mai slabă agricultură este aceea a românilor, dar lucrul pentru care aceste rămăşiţe romane (cărora le place să trăiască din puţină muncă şi fără nicio industrie) merită să fie lăudate este acela că ei produc vinurile renumite de Miniş57.

Tot Puky atrăgea atenţia asupra „aşa-numitei rakie” (răchie), din comitatul Timişului, care se prepară din prune, mere şi cireşe şi care constituie „băutura preferată a românilor şi a sârbilor”58.

În unele localităţi, românii mai sunt amintiţi în calitate de mineri59, tăietori de lemne60 sau ca pictori şi negustori de icoane61.

Uneori, autorii maghiari fac şi comparaţii între diferitele popoare din Transilvania în privinţa hărniciei şi a atitudinii lor faţă de muncă, românii fiind clasificaţi întotdeauna în urma saşilor şi a maghiarilor, dar înaintea ţiganilor şi a evreilor62, ceea ce prezintă interes din punctul de vedere al gradului de alteritate şi al resentimentelor

asumate faţă de diferite grupuri etnice.

Referindu-se la atitudinea diferitelor neamuri din Transilvania faţă de practicarea meseriilor, Kőváry László scria următoarele:

Maghiarul nu are chef de meserii, secuiul este dezgustat de ele, iar românul alege mai bine pâinea slabă de soldat decât să devină meşter. Doar sasul pare să fie cel care are în sânge industria63.

În pofida acestor constatări şi cu toate că şi el este de părere că românilor „le place foarte mult păstoritul”, Kőváry admite totuşi că românii sunt pricepuţi la dulgherit, morărit şi tâmplărie64. Tema atitudinii faţă de practicarea meseriilor era extrem de importantă în epocă, fiind considerată un indicator al deschiderii unei populaţii în direcţia modernizării. Corul unanim al intelectualilor români65 sau maghiari care deplângeau lipsa de aplecare a compatrioţilor lor către meserii nu reprezenta însă decât un mijloc indirect de îndemn în această direcţie, având o valoare foarte redusă ca observaţie sociologică.

Alt autor maghiar, care semnează, ca jurnalist, „Békásy”, sublinia şi el, la 1848, carenţele atitudinii românilor faţă de muncă. La fel ca şi alţi intelectuali maghiari, Békásy nu îi acuză pe români de lene propriu-zisă, ci pentru proasta organizare a muncii lor, pentru modul ineficient în care îşi risipesc eforturile, pentru incapacitatea de a-şi valorifica în mod corespunzător rezultatele muncii. Mentalitatea înapoiată este elementul care li se pare intelectualilor maghiari cel mai caracteristic în

această privinţă.

Românul – scrie Békásy – este un rău gospodar. Altora le lucrează pentru bani, dar lui însuşi doar din nevoie. El îşi cultivă hotarul cu porumb, din care trăieşte numai el şi pe care îl mănâncă în chip de mălai şi mămăligă şi îl bea ca pălincă. Iar femeia lui, şezând în picioare, înăuntru sau pe câmp, împleteşte necontenit, legându-şi furca la brâu66.

Jurnalistul maghiar critică şi faptul că românii nu obişnuiesc să angajeze un păstor comunal, preferând să-şi lase vitele în grija copiilor67, fapt remarcat şi de Dóczy József, care scria la 1830 că „românii sunt proprii lor păstori”68.

Cultivarea predilectă a porumbului, care, în opinia intelectualilor vremii, solicită muncă mai puţină, dar oferă o hrană de calitate mai proastă, asociată cu consumul aproape exclusiv de mămăligă, reprezenta pentru observatorii maghiari un indiciu clar al înapoierii românilor, nu numai în privinţa resurselor economice, ci în primul rând din punctul de vedere al voinţei de a ieşi din această situaţie. Această voinţă este ceea ce le lipseşte românilor. Hărnicia femeilor, care contrastează cu lenea bărbaţilor, la fel ca şi alte maniere inadecvate şi neproductive de împărţire a sarcinilor în gospodărie reflectă aceeaşi imagine generală a unei populaţii înapoiate, credincioasă obiceiurilor sale tradiţionale şi refractară faţă de modernizare, practicând aproape exclusiv ocupaţii patriarhale.

3.2. Alimentaţia românilor; mămăliga

În mod firesc, sărăcia românilor, aşa cum este văzută ea de observatorii maghiari, îşi pune amprenta şi asupra alimentaţiei acestora. Modul în care se hrănesc românii nu reprezintă o simplă curiozitate etnografică pentru cei care scriu despre aceste aspecte, ci constituie o trăsătură grăitoare pentru modul lor de viaţă în general, pentru felul de a fi al acestora. Alimentaţia – cred respectivii observatori – nu este determinată doar de ceea ce oferă economia românilor, de condiţiile lor materiale, de ceea ce îşi pot permite aceştia, ci constituie o chestiune de „specific naţional". Obsesia tuturor romanticilor central-europeni de a descoperi „naţiunea" şi „specificul" ei în orice ungher al existenţei sociale (mai corect spus, de a o construi la fiecare pas, prin selectarea şi accentuarea diferenţelor etnoculturale) face ca până şi bucătăria să fie învestită cu rolul de păstrătoare a respectivei specificităţi. După cum scria Dóczy József, în Ungaria, fiecare naţiune are propria sa mâncare naţională, atât germanul, cât şi slovacul, sârbul şi românul urmând cu toţii propriile lor obiceiuri naţionale şi în modul lor de viaţă69.

În acelaşi timp însă, critica alimentaţiei inadecvate constituia o prelungire a unor teme iluministe, care combăteau „înapoierea", ataşamentul faţă de obiceiurile învechite şi lipsa de deschidere faţă de „civilizaţie" şi în acest domeniu.

Alimentaţia românilor, scriu observatorii maghiari, este în general „slabă" sau „simplă"70. După cum accentuează toată lumea, ea se bazează

în primul rând pe porumb, din care se prepară făina de mălai şi mămăliga71, veritabilă marcă a specificului naţional românesc. Asemenea constatări întâlnim la contele Batthyányi Vincze, care, călătorind prin împrejurimile Bistriţei, afirmă că „pământurile arabile pe lângă care am trecut erau sădite cu porumb, care este unica hrană a românilor”72; de asemenea, la Kazinczy Ferenc, care apreciază chiar (cu o anumită rezervă) calităţile respectivei „mâncări naţionale”, scriind că „pâinea galbenă” a românilor este făcută din făină de porumb, care „este foarte gustoasă până când nu se întăreşte”73.

O descriere mai amănunţită în acest sens întâlnim la Fényes Elek, în 1842:

Hrana românului este foarte simplă şi este alcătuită în special din porumb. Din acesta se coace pâinea, care nu este altceva decât o lipie subţire, numită mălai, şi tot din acesta se face aşa-numita „mamaliga”. În afară de porumb, românii mai mănâncă lapte, brânză, fasole, slănină şi ceapă, în schimb foarte rar carne74.

Consumul redus de carne al românilor este amintit şi de Vahot Imre, în 184675. Kőváry pune şi el pe primul loc „pâinea şi aluatul din porumb”, dar mai aminteşte şi varza, ceapa, „usturoiul în oţet” şi fasolea ca alimente ce fac parte din hrana zilnică a românilor76. Este de reţinut faptul că pentru observatorii din epocă acest caracter frugal al alimentaţiei reprezenta, în general, un indiciu al înapoierii şi al standardului redus de viaţă. Îndeosebi consumul redus de carne, împrejurare atribuită nu numai sărăciei, ci şi

obişnuinţelor alimentare de natură culturală – mai ales posturilor îndelungate –, era văzut ca o dovadă elocventă în acest sens.

Poate tocmai pentru a combate o asemenea imagine şi pentru a demonstra că românii nu se află într-o situaţie atât de înapoiată, Mihail Dulişcovici, în a sa descriere a Maramureşului, alcătuieşte un meniu mai complex atribuit românilor. Este adevărat, şi el menţionează în primul rând pâinea din făină de mălai sau, în zonele mai sărace, cea din făină de ovăz, având „o formă rotundă sau plată, ca nişte turtişoare”. Totuşi, ţine el să adauge, uneori mâncărurile românilor de aici „pot consta şi din carne, dar mai mult din cartofi, varză, tocană, balmoş, brânză, urdă şi lapte de oaie”77.

Există şi cazuri în care alimentaţia frugală a românilor poate aduce aprecieri din partea observatorilor maghiari, aşa cum este cazul călătorului Benkő Ferenc, care, poposind la o stână de la marginile Transilvaniei, se arată încântat de faptul că „o româncă cinstită ne-a ţinut bine cu mălai frumos, cu caş dulce, jintiţă şi urdă”78.

În pofida unor asemenea efuziuni idilice, naivitatea romanticilor maghiari nu mergea de regulă atât de departe încât să caute frumuseţile „vieţii de la ţară” în blidul ţăranilor români, limitându-se de obicei la aprecierea portului ţărănesc, a frumuseţii fizice, a folclorului, a unor obiceiuri şi tradiţii. Ca peste tot în această zonă şi în această epocă, viziunea romantică admiratoare a vieţii ţărăneşti era temperată de luciditatea

criticismului iluminist, pentru care mizeria şi înapoierea modului de viaţă al claselor de jos nu meritau un alt tratament decât efortul reformator menit să le disloce.

3.3. Satele româneşti: colibe şi biserici

Aspectul satelor româneşti întregeşte imaginea generală a sărăciei românilor, în viziunea observatorilor maghiari. Îndeosebi locuinţele şi condiţiile de locuit ale ţăranilor români atrag atenţia geografilor sau călătorilor. La 1837, Hodor Károly scria că „locuinţele românilor sunt de regulă chiorâşe, oglindind o imensă penurie”79, în timp ce Dóczy József făcea observaţii asemănătoare: „Casele iobagilor români sunt de multe ori doar nişte colibe mobilate cu mâinile proprii”80.

În *Statistica Ungariei*, Fényes Elek se referă pe larg la problema construcţiilor, făcând, ca de obicei, o comparaţie între modalităţile de a construi şi de a locui ale diferitelor naţionalităţi de aici. Şi în acest caz, românii apar într-o lumină proastă, nu numai din cauza slabei calităţi a locuinţelor lor, în sine, ci şi a comparaţiei cu situaţia mai bună a altora, care îi dezavantajează. În ceea ce priveşte casele din Ungaria, Fényes era de părere că, din punctul de vedere al modalităţii de construcţie, al frumuseţii şi al comodităţii, întâietatea este deţinută fără îndoială de germani. După aşezările germane, cele mai ordonate sate sunt cele maghiare şi slovace, iar cel mai jalnic locuiesc ruşii şi românii. Casele din lemn ale acestora sunt, de regulă, fără horn, sunt joase, murdare, iar stăpânul casei locuieşte adeseori în

aceeaşi odaie cu animalele81.

Lui Zeyk János, aflat într-o călătorie prin Banat, situaţia i se pare a fi ceva mai bună în zona regimentelor de graniţă. Aici, el semnalează oraşe şi sate cu plan regulat, clădiri frumoase din piatră, acoperite cu şindrilă sau chiar cu olane, alteori doar cu paie. Pe de altă parte însă, în pofida acestor constatări pozitive, călătorul maghiar este de părere că, „în general, interioarele acestor case nu se armonizează cu frumuseţea exterioară”82. În acest sens, el îşi exemplifică aprecierea făcând o descriere amănunţită a casei unui grănicer român din Ogradina, unde a găsit găzduire pentru o noapte. Dacă la început Zeyk se va arăta mulţumit de aspectul exterior plăcut al locuinţei, intrând în casă el rămâne dezamăgit mai ales de inventarul sărăcăcios al acesteia. Conform spuselor sale, „aici, mobilierul casei consta dintr-o masă, o bancă, iar în loc de pat nişte scânduri din lemn aruncate dezordonat pe două scaune lungi, pe care însă nu se găseau nici paie, nici fân, ci doar o pătură, care constituia de fapt şi întregul aşternut din casă. Se mai găsea un cuptor de formă rotundă, a cărui vatră era constituită din pământul casei şi din care, după aceea, am văzut mai multe în drumul meu şi în alte locuri”. Tot aici, călătorul maghiar mai observă şi „câteva oale stricate, ferestre astupate cu bucăţi de haine, iar pe jos mici găuri pline cu apă, deoarece casa servea şi ca adăpost pentru păsări, oamenii stând (la fel ca polonezii) împreună cu animalele”83.

Criticile lui Zeyk nu îl ocolesc nici pe stăpânul casei sau pe românii de aici, în general:

Gazda noastră era de o frumuseţe şi o educaţie asemănătoare cu interiorul casei sale. În majoritatea cazurilor, locuitorii de aici seamănă cu locuinţele lor, arătând cât de cât bine la suprafaţă, în hainele lor militare, dar fiind urâţi în cele de casă. Se poate spune aşadar că aici nu am găsit niciun fel de comoditate.

Cu toate acestea, Zeyk admite că localităţile din Banat erau înzestrate, în marea lor majoritate, cu hanuri confortabile, iar „cei înstăriţi, adică mare parte a populaţiei, sunt oameni cultivaţi”84.

Chiar dacă am fi de acord că nu este vorba, aici, decât de bombănelile unui călător cârcotaş, obişnuit cu comodităţile vieţii urbane şi nemulţumit de oferta gazdei sale, descrierea lui Zeyk este relevantă cel puţin pentru gradul înalt de alteritate asumată, pentru puternica diferenţă resimţită de observatorul maghiar la contactul cu această lume atât de străină. Nu se poate spune că observaţiile sale ar face dovada unui resentiment special îndreptat împotriva românilor, comparaţia cu polonezii, de pildă, fiind relevantă în acest sens. Zeflemeaua care însoţeşte aprecierile sale este ironia obişnuită a orăşeanului venit din lumea civilizată, confruntat cu mizeria rurală pe care trebuie să o suporte cu un stoicism amuzat. După aceea, el ţine să-şi împărtăşească impresiile cititorilor săi, solidari cu modul său de a vedea lucrurile şi care îi vor împărtăşi repulsia şi distanţarea faţă de experienţa evocată. Cel mai important aspect transmis printr-o asemenea relatare literară este reprezentat de inconfundabila experienţă a alterităţii, împărtăşită

cu membrii propriului grup, care se distanţează, mirându-se şi râzând împreună de ciudăţeniile lumii străine evocate, compătimindu-l totodată pe bietul călător pentru cele pătimite85.

O descriere în tonuri întunecate, de data aceasta a satelor din Maramureş, ne oferă şi Mihail Dulişcovici, în 1841. El scrie că locuinţele românilor de aici „sunt făcute, în general, din lemn de brad. În loc de sticlă, geamurile sunt acoperite cu piei de oaie", menite, crede Dulişcovici, să ascundă mizeria locuitorilor. Inventarul caselor mai înstărite cuprinde multe mărunţişuri nefolositoare, care servesc la împodobirea locuinţelor, dar care, după părerea sa, nici nu merită să fie descrise86. Se poate spune, citind aceste rânduri, că sensibilitatea intelectualului maramureşean faţă de „civilizaţia tradiţională ţărănească" era aproape nulă. În continuare, Dulişcovici mai evocă, pe acelaşi ton critic, aspectul general al satelor româneşti din Maramureş, care sunt lipsite de un plan regulat, casele fiind răsfirate la întâmplare, fără să respecte trama stradală87.

Satele din zona învecinată a Chioarului ne sunt prezentate de jurnalistul „Békásy", în octombrie 1848, în contextul izbucnirii războiului civil din Transilvania. De la bun început, el diferenţiază satele româneşti de cele ungureşti, care au străzi late şi case trainice, cu curţi mari. Primul lucru care poate fi observat în cazul unui sat românesc, de la mare distanţă, este turnul acoperit cu şindrilă al bisericii, care „este atât de ascuţit, încât ar putea fi tras prin gaura unui ac".

Hotarele satelor sunt mărginite de garduri de mărăcini, iar la capătul satului drumurile sunt închise cu porţi, pentru a împiedica intrarea vitelor. Intrând în sat, „înaintezi prin grădini largi spre centrul acestuia, care de fapt nu există, deoarece casele sunt răsfirate prin grădini”. Casele au acoperişuri din paie, atât de înalte încât sunt „de două ori mai mari decât restul casei”. Tot într-o livadă se află şi biserica din lemn, construită „din bârne strâmbe, asamblate în aşa fel încât printre crăpăturile lor să poată zbura în mod liber vrăbiile şi liliecii”. Turnul ascuţit al bisericii este înconjurat de alte patru turnuri mai mici. Clopotele nu sunt folosite, susţine Békásy, sătenii fiind adunaţi în caz de nevoie cu ajutorul toacei. „În localităţile mai bogate şi în oraşe – arată în continuare jurnalistul maghiar – pot fi văzute şi biserici din piatră, pe turnurile şi frontispiciul cărora se află portretele celor patru evanghelişti”88.

În ceea ce priveşte casele românilor, acestea, scrie Békásy, nu au dependinţe şi constau doar dintr-o cameră şi un pridvor. Pereţii camerei sunt înveliţi cu velinţe şi împodobiţi cu icoane şi vase din lut. Pereţii pridvorului sunt goi, iar bucătăria este construită în curte89.

Observaţii similare celor notate de Békásy cu privire la aspectul rudimentar al satelor româneşti ne oferă Gorove László, care călătoreşte prin comitatul Bihor, afirmând că „în cele mai multe sate româneşti am văzut doar biserici din lemn, cu toate că zona este bogată în piatră”90. Rácz Józsa se referă la locuinţele românilor din jurul oraşului

Gherla, la 1843, remarcând că „icoanele constituie principalul ornament al caselor cu aspect atât de sărăcăcios ale românilor”91. În fine, Batthyányi Vincze semnalează situaţia din zona Bistriţei, unde se află case „nu tocmai rele, iar unele sunt chiar decorate cu haine albe”92.

Nici satele din Munţii Apuseni nu vor scăpa atenţiei observatorilor maghiari. O amplă descriere a acestora îi aparţine lui Szilágyi Sándor, care publică mai multe lucrări consacrate moţilor, ocazionate de călătoriile sale prin această regiune şi de interesul pe care îl suscita zona în urma conflictelor de la 184893. Szilágyi se referă şi el la planul neregulat al satelor răsfirate româneşti, la aspectul sărăcăcios al caselor şi al bisericilor din lemn94.

Casele românilor – scrie el – sunt de obicei extrem de simple, fiind acoperite cu paie şi având două camere. În acestea se înghesuie adeseori întreaga familie, cu cei 8-10 copii. Mobilierul constă dintr-un pat mare şi un aşternut înalt, o masă, o bancă şi câteva scaune, darurile de nuntă, lada de zestre şi un cuptor mare. Casele nu au zăvoare, dar ei nici nu au nevoie de păzitori. Totodată, casele sunt dărăpănate şi mici, fiind protejate de ploi şi ninsori de un acoperiş înalt din paie. În unele locuri poţi vedea şi grădini, dar fără pomi fructiferi. Satul este alcătuit din conglomeratul dezordonat a 50-60 de asemenea case, pe străzile late ale acestuia alergând de altfel, încolo şi încoace, prunci cu o bucată de mămăligă, care la ei suplineşte de regulă pâinea95.

În pofida faptului că Szilágyi îşi exprimă regretul şi compasiunea faţă de starea de sărăcie pe care o descrie, uneori se arată fermecat de priveliştea pitorească pe care o oferă satele româneşti, în armonie cu peisajul în care sunt amplasate. Pe acest ton descrie casa judelui din Mărişel:

Aceasta, la fel ca majoritatea caselor mocăneşti, este o construcţie lunguiaţă din lemn. Înnegrită de timp, ea arată atât de romantic pe vârful golaş, dar înconjurat de munţi împăduriţi! Interiorul ei este aranjat după modelul celorlalte case româneşti, iar în faţa construcţiei se întinde un coridor prelung din lemn96.

Se remarcă, în concluzie, interesul acordat de observatorii maghiari satelor şi interioarelor româneşti, ale căror descrieri, altfel destul de stereotipe, pot fi întâlnite frecvent în textele lor. Dincolo de funcţia lor pur informativă, ele aveau rolul de a prezenta o zonă de alteritate, din afara universului de civilizaţie familiar cititorilor acestora. Fără a purta amprenta vreunei alte subiectivităţi ideologice semnificative, sublinierea sărăciei românilor se evidenţiază în acest caz îndeosebi prin comparaţia defavorabilă lor cu situaţia existentă în satele locuite de alte naţionalităţi.

3.4. Portul românilor

Aprecierile cu privire la acest element de specificitate culturală românească determină asumarea unor atitudini mai nuanţate în rândurile observatorilor maghiari. Unii dintre ei, la fel ca în cazul alimentaţiei sau al condiţiilor de locuit, sunt

de părere că îmbrăcămintea rudimentară a românilor nu reprezintă decât un alt indiciu al sărăciei lor generale. Alţii, în schimb, manifestă un interes mai viu faţă de această chestiune şi apreciază portul românilor ca o valoare culturală specifică acestora, atribuindu-i calităţi estetice.

În cadrul primului tip de aprecieri, de factură critic-iluministă, cu privire la îmbrăcămintea românilor, se înscriu acei autori care vorbesc despre „asprimea” hainelor purtate de aceştia, ca şi despre faptul că ele sunt produse în condiţii artizanale, „de propriile lor mâini”97. Batthyányi Vincze este de părere că „portul acestei naţii nu are nimic deosebit”98, Kazinczy Ferenc constată doar că îmbrăcămintea românilor este „neobişnuită”99, iar Kőváry László afirmă că aceasta nu poate reflecta statutul social al purtătorilor, aşa cum este cazul la alte naţii, deoarece, „de la ultimul român şi până la nobilul sărac”, toţi românii poartă aceleaşi haine100.

Zeyk János pune îmbrăcămintea românilor în relaţie cu viaţa lor aspră, cu capacitatea de a suporta privaţiuni: ciobanii români, scrie el, îşi petrec toate zilele şi nopţile din viaţa lor – chiar şi în timpul celor mai vijelioase furtuni –, fără să sufere, pe câmp, sub cerul liber, într-un cojoc de oaie sau într-o ghebă albă din postav ţărănesc101.

Descrierile mai amănunţite ale vestimentaţiei specifice româneşti enumeră componentele acesteia: o cămaşă lungă şi largă (despre care Fejér György scrie că „uneori ar ajunge până la călcâi dacă nu ar fi ridicată cu ajutorul unei curele sau al unui brâu din lână, de culoare

albastră”102); pantaloni albi, din postav, pe care, fiind foarte strâmţi, unii îi numesc „ciorapi” sau „izmene”; o curea lată la brâu, în care românii ţin diferite obiecte (cuţit, pipă, amnar). Pe vreme urâtă, românii îmbracă peste acestea o haină mai groasă, numită „ţundră”, „sucman” sau „zeghe”, care este confecţionată din piei de animale sau postav, de culoare neagră sau cenuşie. Iarna se poartă şi cojoace de oaie. În picioare, românii poartă opinci, iar în zilele de sărbătoare cizme scurte, în timp ce pe cap îşi pun pălării cu bordură lată sau căciuli din blană de oaie103.

Unul dintre autorii maghiari care se arată impresionaţi de simplitatea garderobei românilor este Szilágyi Sándor. El crede că portul acestora se armonizează în mod fericit cu înfăţişarea lor fizică şi că el exprimă, de asemenea, alte elemente ţinând de specificul naţional al acestora: „Staturilor înalte ale românilor le vine atât de bine sumanul sau ţundra, vesta brodată, cu piei colorate şi nasturi lucioşi, pantalonii strâmţi şi opincile. Chiar şi sobrietatea hainelor lor le oglindeşte tristeţea”. Szilágyi apreciază şi faptul că „portul lor nu a fost schimbat de modă, românii păstrând cu pietate aceste relicve sumare, cum ar fi obiceiurile şi costumul naţional”104.

La fel ca şi „mâncarea naţională”, „costumul naţional” va fi un alt element de specific ţărănesc descoperit cu încântare de romantici şi destinat unei cariere spectaculoase în lumea, atât de improprie pentru el, a oraşului.

Spre deosebire de îmbrăcămintea masculină, socotită întotdeauna sobră, dacă nu chiar

sărăcăcioasă, portul româncelor este apreciat întotdeauna ca fiind mai plăcut şi mai pitoresc decât cel al bărbaţilor, la fel cum ele însele sunt considerate, de obicei, extrem de atrăgătoare de către observatorii maghiari.

Descrierile referitoare la portul feminin enumeră şi ele în primul rând cămaşa lungă până la glezne, peste care vin, în faţă şi în spate, catrinţele din lână, de diferite culori (albastre, maronii), care sunt denumite uneori „şorţuri" sau chiar „covoare"105. Kazinczy Ferenc, de pildă, descrie catrinţele ca pe nişte covoraşe tărcate, împodobite cu dungi sau cu motive florale şi care ţin până la genunchi. De la genunchi şi până la glezne, catrinţele sunt împodobite cu numeroşi ciucuri, care se mişcă în timpul mersului. Tot Kazinczy mai precizează că aceste „opreje", cum mai sunt denumite, nu sunt cumpărate, fiind ţesute chiar de cele care le poartă106. Cu ocazia sărbătorilor, adaugă alţi autori, româncele poartă şi fuste sau cizme roşii107.

Mulţi observatori remarcă plăcerea româncelor de a se împodobi, mai ales la ocaziile festive108. Cochetăria feminină, inclusiv cea a ţărăncilor, asociată de regulă unor sentimente nobile şi pure, este o atitudine frecvent menţionată şi preţuită de autorii animaţi de o mentalitate romantică. Cochetăria româncelor este evidenţiată de faptul că acestea îşi împletesc în păr „multe panglici colorate"109, se vopsesc în culori intense (obrajii în roşu, iar sprâncenele în negru)110, în timp ce la gât poartă numeroase şiraguri de mărgele sau monede. Salbele

româncelor prilejuiesc controverse în rândurile observatorilor maghiari, unii afirmând că acestea ar fi făcute din monede veritabile de aur şi argint, în timp ce alţii, mai sceptici, cred că ele sunt false111.

În ceea ce priveşte portul şi obiceiul de a purta podoabe, Fényes Elek le aseamănă pe române cu sârboaicele, scriind următoarele:

Cu mici excepţii, femeile române se îmbracă la fel ca sârboaicele de credinţă veche, iar cămaşa lor cu mii de încreţituri, şorţurile cu ciucuri, precum şi diferitele podoabe agăţate în urechi şi la gât joacă un rol important şi pentru ele112.

Chiar dacă nu am depistat opinii ale autorilor maghiari care să vorbească în mod direct despre caracterul oriental al acestui tip de vestimentaţie, este de presupus că influenţele venite din sud, dinspre sârbi sau turci (menţionate de textele analizate), au fost de natură să contureze o asemenea imagine referitoare la respectivele elemente culturale.

O descriere mai amplă, care evidenţiază caracterul pitoresc şi exotic al portului românesc, aparţine jurnalistului Békásy. Pentru el, „influenţa dacică" este cea care ar marca în mod decisiv vestimentaţia ţăranilor români:

Hainele românilor constau dintr-o căciulă înaltă dacică, dintr-un suman lung până la genunchi, cenuşiu la cei din munţi şi alb la cei din văi. Peste ciorapii (pantalonii) lungi au o cămaşă până sub şolduri, care este legată cu o curea ornamentată cu catarame strălucitoare şi alte podoabe. Picioarele lor sunt acoperite – ca şi la

turci – cu nişte opinci cu vârfuri ascuţite. Femeile sunt şi în această privinţă mai iubitoare de lux. Din punctul de vedere al dichiselii părului şi a hainelor, urmează mode diferite. Dar costumul naţional constă dintr-o cămaşă lungă, ale cărei tivuri de la mâneci şi umeri sunt cusute cu diferite flori; din câte un şorţ pentru faţă şi pentru spate, cel dintâi dintr-un material negru, iar celălalt din stofă roşie vărgată, având şi ciucuri; dintr-un brâu roşcat şi dintr-un turban din pânză. Nu le lipsesc nici ciorapii şi pălăria bărbătească, atunci când se duc călare în satul vecin sau la târg. De obicei, fetele poartă la gât şiraguri de monede de aur fals sau din cositor, iar în părul lor negru, strălucitor ca pana corbului, precum şi la urechi îşi pun flori şi adesea trandafiri113.

Publicul maghiar al epocii romantice va împărtăşi o asemenea imagine favorabilă cu privire la caracterul pitoresc al românilor, ilustrat de portul şi înfăţişarea lor. Dacă privim, de pildă, portretul pe care îl face pictorul Barabás Miklós, în 1843-1844, unei familii de ţărani români (pânză considerată a fi una dintre cele mai semnificative realizări ale romantismului maghiar)114, observăm că nimic nu evocă acolo mizeria sau sărăcia. Hainele ţăranilor români sunt de o curăţenie impecabilă, iar caracterul pitoresc al înfăţişării acestora nu are nicio notă ţipătoare, totul încadrându-se într-o imagine armonioasă şi plăcută. Sub această romantică înfăţişare picturală, în care elementul etnografic tradiţional era situat la loc de cinste, ţăranii români puteau să apară într-o lumină favorabilă în cuprinsul

culturii maghiare a epocii, aşa cum îi întâlnim în tablourile lui Barabás sau în romanele lui Jókai Mór.

4. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura negativă

4.1. Trăsături negative atribuite românilor

După cum am putut vedea până aici, scrierile maghiare cu caracter etnografic şi geografic insistă frecvent asupra condiţiilor precare de trai ale românilor, asupra sărăciei acestora. Condiţiile materiale sunt puse însă adeseori în relaţie cu trăsăturile morale şi comportamentul social atribuite românilor, rezultând o imagine negativă de ansamblu. Chiar dacă românii nu sunt consideraţi întotdeauna principalii vinovaţi pentru sărăcia în care se află, această apreciere nu exclude constatarea că respectiva sărăcie generează o serie întreagă de atitudini şi comportamente cu totul dăunătoare în rândul acestora. Şi în acest caz se poate pune întrebarea dacă această imagine negativă este proiectată de maghiari pentru că e vorba de români, pentru că există la bază o subiectivitate răutăcioasă îndreptată în mod deliberat împotriva acestora sau pentru că este vorba, în general, de o societate rurală înapoiată, care refuză să păşească pe calea progresului dorit cu ardoare de intelectualii iluminişti sau romantici, apartenenţa etnică a celor în cauză neavând mare importanţă.

Dintre trăsăturile negative atribuite românilor se remarcă, prin frecvenţa lor, următoarele: lenea, ignoranţa, faptul că se mulţumesc cu puţin, caracterul superstiţios şi

bigotismul, firea răzbunătoare, violenţa şi sălbăticia, perfidia, lipsa de cultură, modul necioplit şi rudimentar de comportament, înclinaţia spre hoţie, ca şi spre beţie şi plăceri trupeşti115.

Toate aceste caracteristici atribuite de autorii maghiari românilor pot fi caracterizate fără rezerve drept stereotipii, clişee etnice, deoarece ele se regăsesc în formulări asemănătoare la numeroşi autori şi au pretenţia de a oferi o explicaţie succintă, generalizantă, cu valoare de adevăr pentru toţi românii. De altfel, trebuie menţionat de la bun început faptul că prezenţa acestor clişee în textele maghiare nu are nimic surprinzător, ele putând fi întâlnite tot atât de bine pe coordonatele imaginii germanilor despre români sau ale imaginii de sine a românilor din epocă116. În egală măsură, ele erau aplicate de observatori citadini de diferite naţionalităţi oricărei populaţii rurale aflate în condiţii sociale şi culturale asemănătoare. Chiar şi reprezentări aflate la mare distanţă în spaţiu (dar nu şi în timp), cum erau cele referitoare la italienii din sud sau la irlandezi, includeau stereotipii absolut similare.

Pe de altă parte însă, în cazul maghiarilor, nu trebuie să omitem nici tradiţia lor particulară în ceea ce priveşte construirea de imagini negative atribuite românilor, care îşi trăgea seva din perioada medievală117. Vechile clişee referitoare la români, venind din tradiţia autojustificativă a literaturii juridice sau istoriografice nobiliare, din secolele XVII-XVIII, se vor încorpora acum în noile

texte menite să ofere explicaţii cu privire la felul de a fi al acestora, la profilul lor moral şi comportamentul social.

O primă colecţie, aproape completă, a stereotipiilor negative asumate de maghiari faţă de români, care ilustrează mai puţin criticismul social al iluminismului, cât mai ales felul în care sunt preluate în secolul al XIX-lea vechile clişee tradiţionale, ne oferă un text versificat al lui György László, publicat în 1811 şi intitulat *Despre saşii din Arcalia şi românii din Chintelnic*[118]. György, care scria din experienţa sa de administrator pe moşiile contelui Bethlen, face o comparaţie între saşii cei harnici, gospodari desăvârşiţi – potrivit opiniilor sale – şi românii caracterizaţi de trăsături complet diferite:

Românul este mai gingaş şi nu prea se omoară cu munca,

I se face rău atât de la aerul cald, cât şi de la cel rece.

Iarna îi place să stea lângă foc,

Iar vara să se-ntindă afară, la umbra cea bună.

De aici se trage şi împrejurarea că jumătate din hotarul său este lăsat în paragină

Şi că întotdeauna îi lipseşte grâul.

Îi place vinul bun, dar pentru că obţinerea lui ar necesita multă muncă,

Românul nu prea cultivă struguri.

Astfel, el se sprijină doar pe pământul său arabil, pe fânaţ şi pe arendarea acestora.

Iar când din pământurile sale abia a mai rămas un petec,

Îşi face un plan să fugă în Moldova, sperând la o viaţă mai uşoară,

Căci se spune că acolo cine fură poate să trăiască.

Aşa sunt unii români (cinste celor buni),

Care mai demult trăiau în vârful munţilor,

Ţinându-se departe atunci când maghiarii îşi vărsau sângele pentru patrie.

Iar când aceştia s-au jertfit, soarta i-a adus pe români pe locurile rămase pustii,

Iar românii, care oricum sunt spornici, au acoperit Ardealul precum praful.

Valoarea adusă probabil de la Roma a pierit, aşchia a sărit prea departe de copac,

Iar românii au degenerat atât de mult faţă de rasa lor cea veche119.

Toate elementele imaginii tradiţionale a nobililor maghiari faţă de iobagii lor români se pot regăsi în aceste versuri ale administratorului de moşie, pe care îl putem bănui destul de exasperat de rezultatele obţinute în relaţiile sale profesionale cu ţăranii români. Aceştia sunt leneşi, se feresc de efort, nu se zbat suficient nici măcar pentru propria lor propăşire, preferând soluţiile facile, prin care pot să ocolească munca. Fug de pe moşie peste hotare, la fraţii lor, acolo unde acest tip de comportament constituie norma. Prezenţa lor atât de numeroasă în Ardeal se datorează înmulţirii lor nemăsurate, în timp ce naţiunea nobilă, maghiarimea, şi-a împuţinat rândurile în timpul războaielor cu turcii, apărând patria. Descendenţa lor din vechii romani, care nu este contestată, nu face decât să pună în evidenţă

starea de decadenţă în care au ajuns. Singura concesie pe care o face György românilor, inspirată de raţionalismul tolerant al iluminismului, constă în faptul că îşi exprimă, în trecere, o palidă rezervă la adresa generalizărilor nejustificate: „Aşa sunt unii români (cinste celor buni)”. Cu alte cuvinte, în pofida acestor trăsături negative generale, pot exista şi români cumsecade, faţă de care îşi cere oarecum scuze, prin cuvintele respective, chiar dacă impresia de ansamblu pe care o lasă cititorilor textul său este aceea că ipoteticii români „buni” nu sunt decât nişte excepţii.

Un alt text care oferă o prezentare de ansamblu a trăsăturilor negative atribuite românilor datează din anul 1829 şi este semnat de geograful şi statisticianul Lassú István120. Cu toate că nici Lassú nu se arată cu nimic mai favorabil românilor, reprezentarea sa indică un bagaj cultural diferit de cel al lui György. Este vorba atât de diferenţa în timp între cele două texte, cât mai ales despre faptul că Lassú este un specialist care îşi culegea informaţiile dintr-o literatură savantă121, în timp ce György se baza pe experienţa sa personală şi pe o cultură livrescă mai modestă, de factură tradiţională. Expunerea geografului maghiar constituia o apreciere tipică a unui observator iluminist din Europa Centrală cu privire la o populaţie rurală „înapoiată”, ale cărei trăsături negative, temperamentale, comportamentale şi de caracter îşi găseau explicaţia în condiţia sa culturală extrem de precară, cauzată de absenţa „luminării”:

Românii – scrie Lassú – sunt vicleni, perfizi, închişi în sine şi răbdători. Pe lângă aceasta mai sunt şi încăpăţânaţi, răzbunători, leneşi şi, în pofida tuturor demersurilor guvernului, sunt foarte rămaşi în urmă în privinţa dezvoltării. Nu numai că nu lucrează nimic, dar mai sunt şi dispuşi la hoţie, fiind atraşi în special de furtul de vite. Românii sunt şi superstiţioşi peste măsură, dar, cu toate acestea, la cea mai nesemnificativă ocazie, din gura lor curg cele mai îngrozitoare înjurături. Datorită longevităţii, a traiului nepretenţios şi a predispoziţiei spre plăceri carnale, sunt foarte prolifici. Se căsătoresc la vârsta de 17-18 ani, soţiile lor de multe ori abia având 13 ani, iar la vârsta de 30-40 de ani devin deja bunici. Românii lasă toată munca şi grijile casei pe seama soţiilor, care, faţă de ei, sunt incomparabil mai harnice şi binevoitoare, iar ei se duc să bea pălincă la jidovi122.

Alt autor maghiar, Hodor Károly, referindu-se în anul 1837 la locuitorii comitatului Dăbâca, efectua o comparaţie între maghiarii şi românii de aici, care evidenţia inferioritatea celor din urmă, chiar dacă Hodor nu îşi cruţa nici proprii conaţionali în privinţa altor aspecte. Cu toate că ţăranii maghiari duc şi ei un trai simplu, sărăcăcios, Hodor apreciază că aceştia sunt gospodari buni şi sârguincioşi, în timp ce românii, este trist să auzi, sunt poate mai primitivi decât toate popoarele de rând ale Europei. Trăsăturile de caracter ale locuitorilor Calabriei se potrivesc în multe privinţe şi acestora, de exemplu, împrejurarea că, şi în zilele noastre, ei sunt

superstiţioşi123.

Ataşamentul faţă de superstiţii al populaţiei de rând reprezenta una dintre temele favorite ale criticii sociale a iluminiştilor, aplicată acum de autorul maghiar ţăranilor români. Plasarea românilor pe ultimul loc în Europa, din acest punct de vedere, ne-ar putea face să-l suspectăm de resentimente naţionale, dar compararea lor cu calabrezii ne indică mai curând faptul că pentru Hodor românii nu reprezentau decât o ilustrare elocventă a unor situaţii sociale mai generale, condamnate *de plano* de către iluminişti.

Alte referiri cu privire la „caracteristicile negative" ale românilor întâlnim şi la o generaţie mai tânără, care profesează ideile reformismului liberal, ilustrată de Fényes Elek, Kőváry László, Erdélyi Arthur sau jurnalistul Békásy.

În *Statistica Ungariei*, Fényes susţinea că românii sunt „leneşi (excepţie făcând femeile), răzbunători, perfizi, ignoranţi şi mari iubitori ai băuturilor alcoolice, în special ai pălincii"124. Într-o altă lucrare, acelaşi autor era de părere că aceştia „nu prea sunt de folos nici statului, nici comitatului şi nici stăpânilor de moşii, pentru că sunt săraci, trândavi, ignoranţi şi superstiţioşi"125.

Kőváry László, în calitatea sa de ardelean, a găsit în mai multe rânduri prilejul, în lucrările sale, să se refere la trăsăturile românilor, pe care avea ocazia să le cunoască *de visu*, spre deosebire de geografii din Ungaria, cum erau Lassú sau Fényes, care preluau de obicei în scrierile lor aprecierile altor autori, fie ei maghiari sau străini.

În pofida acestei diferenţe de situare, după cum vom vedea, nici portretul pe care îl face românilor istoricul ardelean nu este altul decât cel întâlnit la respectivii autori. Modul similar de percepţie şi de apreciere era cel care lega toate aceste reprezentări.

Kőváry semnalează în primul rând incultura românilor, ignoranţa şi superficialitatea acestora, dar şi caracterul lor răzbunător şi firea senzuală. Astfel, într-un articol publicat în 1840, referitor la românii sălăjeni, Kőváry subliniază, dar nu critică foarte aspru uşurinţa cu care românii se raportează la grijile zilnice:

Românul este şi aici, ca pretutindeni, sclavul clipei prezente, necunoscând alte lucruri mai importante decât propriile plăceri. El lucrează cântând, mărşăluieşte trist spre casă, iar în seara zilei de clacă nici nu înghite bine ultima îmbucătură şi fuge la horă, cu pâinea în mână, uitând de sudoarea unei zile grele şi jucând vesel în scârţâitul monoton al cimpoiului său126.

În *Statistica Ardealului*, Kőváry încearcă să ofere o imagine mai complexă asupra românilor, nelipsind însă nici aici clişeele pe care le-am văzut vehiculate în textele precedente:

Moravurile şi obiceiurile acestora – scrie el – sunt foarte aspre. Nu li se poate contesta o anumită uşurinţă a gândirii, dar, pentru că nu au şcoli, sunt foarte superstiţioşi şi inculţi. Ca orice popor de servitori, sunt neîncrezători, suspicioşi şi un neam de „czine mintye”. În stare normală sunt serioşi şi tăcuţi, dar pe lângă pălincă devin gălăgioşi. La mânie sunt răzbunători şi nemiloşi.

Acest lucru este dovedit de *Lumea lui Horea*, din 1784, când răsculaţii spărgeau cripte şi omorau nobili în faţa altarelor. Datorită firii lor senzuale, le place să se căsătorească devreme, respectiv bărbaţii la 18 ani, iar femeile la 15 ani127.

În special caracterul răzbunător şi violent al românilor, pe care istoricul Kőváry încearcă să-l argumenteze cu exemplul bine cunoscut de el al răscoalei lui Horea, reprezintă unul dintre clişeele cele mai semnificative vehiculate de cărturarul ardelean.

Formula „ţine minte” (reprodusă de regulă chiar în limba română), considerată o deviză caracteristică pentru felul de a fi al românilor, poate fi întâlnită la numeroşi autori, de diferite naţionalităţi, ceea ce arată că ea ilustra unul dintre stereotipurile etnice cele mai populare referitoare la români, cu o largă circulaţie în medii lingvistice şi culturale diverse. Formula (la prima vedere opusă acesteia) „mămăliga nu explodează”, întâlnită la maghiari în a doua jumătate a secolului al XX-lea şi care făcea trimitere la atitudinea pasivă a românilor în timpul regimului comunist, pare a fi înrudită, ca semnificaţie, cu mai vechiul „ţine minte”. Tipul de violenţă atribuit românilor de către maghiari este unul pasiv-agresiv, „cu reacţie întârziată”. Românul răbufneşte în cele din urmă, dar după o lungă perioadă de răbdare, iar răzbunarea lui este una tăinuită, ranchiunoasă, ascunsă cu încăpăţânare, aproape chiar perfidă. Dar în momentul în care totuşi izbucneşte, efectele sale sunt devastatoare. O atare imagine (în fond destul de convenţională, din punctul de

vedere al celei mai banale psihologii comune) va fi extrapolată adeseori în direcţia comportamentului colectiv dovedit de români în diverse momente istorice. Ea părea să explice atitudinea acestora, la 1784, 1848 sau 1989, ca o răbufnire îndelung aşteptată, consonantă cu psihologia specifică a românilor.

Un alt intelectual ardelean de marcă, Szilágyi Sándor, vehiculează şi el câteva clişee negative referitoare la români, cu toate că la el vom întâlni într-o măsură mult mai semnificativă aprecieri pozitive. În lucrarea sa referitoare la Ţara Moţilor, el vorbeşte despre diferenţele care ar exista între bărbaţii şi femeile de origine română din regiune, prilej pentru enunţarea unor stereotipii etnice, dar şi de gen. „Bărbaţii sunt leneşi, pe când femeile sunt pline de viaţă, aceia sunt moi, pe când acestea sunt focoase, aceia sunt sângeroşi, iar acestea devotate, aceia obtuzi în dragoste, pe când acestea sunt geloase. De unde atâta diferenţă între sexe?” – se întreabă surprins Szilágyi Sándor128.

Este extrem de semnificativ faptul că, în marea majoritate a cazurilor, referirile observatorilor maghiari la români, chiar atunci când sunt extrem de defavorabile la adresa bărbaţilor, conţin multe cuvinte de laudă faţă de femei, construindu-se astfel un veritabil portret în antiteză. Bărbaţii sunt urâţi, leneşi, violenţi, femeile sunt frumoase, harnice şi pline de blândeţe. O explicaţie a acestei maniere de caracterizare ar putea să ţină cont de perspectiva de gen dominantă în epocă, una categoric

masculină. Femeia reprezentând, în viziunea sexistă a vremii, o replică mai puţin reuşită şi oarecum antitetică a bărbatului, era firesc ca în cazul în care bărbatul este rău, femeia să fie bună. Din punctul de vedere al echilibrului unei imagini etnice, care pretinde o anumită complexitate şi nu este credibilă dacă este alcătuită numai din elemente negative, imaginea unei femei române înzestrate cu calităţi pozitive putea să reprezinte un factor necesar, de balans compensator.

Referiri mai sumare cu privire la trăsăturile negative ale românilor întâlnim şi la Erdélyi Arthur, care, analizând „amalgamul de caractere naţionale" din Transilvania, apreciază că românii ar fi „leneşi, prefăcuţi, hoţi, fricoşi, dar destul de primitori"129. Jurnalistul Békásy, de la *Életképek*, este de părere, la fel ca şi Hodor Károly, că „economia românilor este, cu mici excepţii, poate cea mai proastă din toată Europa"130. Afirmaţia, puţin măgulitoare, potrivit căreia românii s-ar afla pe ultimul loc în Europa, din punctul de vedere al unor indicatori economici sau de civilizaţie, poate fi întâlnită în această perioadă şi la intelectualii români, care o foloseau ca modalitate de subliniere a greutăţilor suferite de conaţionalii lor131.

Ney Ferenc este un alt autor care îşi propunea să efectueze o analiză mai amplă cu privire la modul de viaţă şi „caracteristicile naţionale" ale românilor din Ungaria, publicată într-un volum apărut în 1848132. Cu toate că este de părere că deosebirile dintre românii din diferitele comitate ale Ungariei „sunt doar de

nuanţă”, el trece în revistă situaţia din fiecare regiune locuită de români, respectiv din Banat, comitatele Timiş, Arad, Bihor, Crasna, Sătmar şi Maramureş. În pofida acestor intenţii lăudabile (în sensul unei abordări mai nuanţate a realităţilor), consideraţiile publicistului maghiar nu diferă cu nimic în raport cu opiniile exprimate de alţi autori, Ney compilând de fapt, în fiecare caz, fragmente referitoare la români aparţinând diverşilor geografi sau călători. Metoda sa este, de altfel, absolut caracteristică pentru modul de transmitere a stereotipiilor etnice în cultura scrisă. În unele cazuri, clişeele vehiculate în articole de dicţionar sau în manuale de şcoală erau preluate şi reproduse chiar de călătorii ce străbăteau regiunile pe care le descriau cititorilor lor. Ceea ce văd observatorii la faţa locului nu face decât să le confirme imaginea cu care vin de acasă, după cum cititorii, la rândul lor, au tendinţa de a căuta în „noile” informaţii confirmarea prejudecăţilor deja existente. Desigur, toate acestea nu reprezentau fenomene specifice observatorilor maghiari ai vremii, fiind vorba de mecanisme universal valabile de formare a stereotipiilor naţionale.

În consecinţă, Ney Ferenc va prelua, cuvânt cu cuvânt, aprecieri referitoare la români, cum ar fi cele din *Statistica Ungariei* a lui Fényes Elek, producând acelaşi tip de imagine pe care l-am întâlnit şi până acum. Românii sunt buni la suflet, căliţi şi inteligenţi, dar deosebit de leneşi, bigoţi şi superstiţioşi, prieteni din cale afară cu băuturile alcoolice. Sunt, de asemenea, perfizi, având din

acest motiv aplecare spre hoţie; iuţi la fire şi răzbunători, ceea ce îi predispune la incendiere şi crimă, precum şi foarte ignoranţi. Femeile sunt mai harnice şi mai curate, dar în acelaşi timp vanitoase şi dichisite133.

Un element demn de reţinut în cazul lui Ney Ferenc (dar care nu distonează cu modul de gândire specific epocii) este reprezentat de tendinţa sa de a pune comportamentul social pe seama trăsăturilor temperamentale. Românii sunt hoţi nu pentru că sunt săraci, ci pentru că au o înclinaţie spre perfidie, ei ucid şi incendiază nu pentru că sunt lipsiţi de educaţie, ci pentru că sunt din fire răzbunători. După cum vom vedea însă, alţi autori maghiari (şi chiar Ney, cu alte ocazii) încearcă să găsească şi explicaţii de natură socială ale comportamentului românilor, să nu pună situaţia în care se află aceştia pe seama unor trăsături înnăscute, ci să o atribuie circumstanţelor sociale. În acest ultim caz, logica explicativă cu privire la modul de a fi al românilor se inversează. Trăsăturile lor de caracter se transformă din cauze în consecinţe, considerându-se că ele sunt generate doar de condiţiile grele în care trăiesc românii.

Portretul psihologic al românilor, trăsăturile negative care le sunt atribuite – îndeosebi violenţa – sunt scoase uneori în evidenţă şi în cuprinsul unor scrieri literare (nuvele, poeme, piese de teatru), care fixează, desigur, cu şi mai mare acuitate aceste clişee în conştiinţa publicului. Tematica acestor texte literare este de regulă una istorică (subiect favorit al literaturii romantice),

atingând mai ales evenimentele sângeroase din istoria Ardealului; românii apar şi ei frecvent în asemenea situaţii.

Personajele invocate pentru a exemplifica brutalitatea românilor sunt în primul rând conducătorii acestora, aşa cum este cazul lui Horea, eroul dramei lui Andrád Elek, *Lumea lui Horea*[134], sau tribunii de la 1848, prezenţi în proza lui Jókai Mór. Există însă şi cazuri în care românii apar în masă, prezentaţi ca eroi colectivi ai violenţelor respective. Semnificative în acest sens sunt cunoscutele nuvele ale lui Jókai, *Fata de metal* şi *Familia Bárdy*[135], precum şi cele aparţinând lui Szilágyi Sándor, *Philhungara*, *O poveste de toate zilele* şi *Trei husari*[136], toate acestea inspirate din întâmplările războiului civil ardelean.

Imaginea dramatică degajată din aceste scrieri este aceea a unui Ardeal devastat, însângerat de confruntările violente izbucnite între români, secui şi trupele maghiare. Oameni simpli, lipsiţi de cultură şi educaţie, uşor influenţabili, românii din scrierile lui Andrád, Jókai şi Szilágyi constituie o simplă masă de manevră în mâinile celor care îi manipulează împotriva maghiarilor, liderii lor malefici, cum este cazul lui Horea, sau autorităţile austriece. Acţiunea românilor se confundă cu cea a unor tâlhari, care ucid, jefuiesc, incendiază, sunt brutali, beţivi, murdari şi necruţători.

Pe de altă parte însă, evidenţierea cruzimii mulţimii răsculate nu exclude şi creionarea unor eroi pozitivi ieşiţi din rândurile românilor, care se

opun tocmai violenţelor săvârşite de conaţionalii lor şi servesc ca exemple de cinste, corectitudine şi sentimente umane137. Astfel, în drama lui Andrád Elek, una dintre figurile centrale este cea a românului Beluse, care încearcă să-i convingă pe ai săi de caracterul nedrept şi criminal al luptei lor împotriva maghiarilor, motiv pentru care va fi împuşcat de diabolicul Horea138. La fel, în nuvelele romantice ale lui Jókai sau Szilágyi apar români în calitate de personaje pozitive, întruchipaţi de obicei de figurile unor lideri ai mişcării româneşti, tribuni motivaţi de sentimentele lor naţionale. Chiar dacă drumul pe care au pornit şi metodele alese sunt greşite, ei sunt înfăţişaţi totuşi ca nişte personaje inteligente, cultivate, cu idealuri superioare, îndeplinind roluri pozitive în cadrul structurilor narative, salvând situaţii dramatice, uneori cu preţul propriului sacrificiu. Unii regretă sincer cruzimile săvârşite, alţii, în acelaşi spirit, deşi sunt „răsculaţi daco-romani", îi ajută pe maghiarii nevinovaţi, ascunzându-i şi salvându-i din faţa mulţimii dezlănţuite139. Tema romantică de mare popularitate a „criminalului pocăit", a celui măcinat de remuşcări pentru faptele comise, a brigandului care ascunde totuşi un fond bun în adâncul sufletului său influenţează din plin construirea respectivelor caractere.

4.2. Cine este de vină pentru înapoierea economică şi socială a românilor?

Abordând atât de frecvent tema înapoierii economice şi sociale a românilor, intelectualii maghiari nu se mulţumesc cu simpla constatare a

acestei stări de fapt, ci se arată preocupaţi de identificarea cauzelor respectivei situaţii, ca şi de găsirea unor remedii viabile pentru eradicarea ei. În urma analizelor acestora, autorii maghiari ajung de obicei la două concluzii mai importante, contradictorii uneori, dar care, în cele mai multe cazuri, interferează: a) responsabilitatea morală pentru starea în care se află românii le revine chiar acestora, din cauza trăsăturilor care îi caracterizează, slăbiciunii lor sociale, incapacităţii de a ieşi din această situaţie; b) precaritatea condiţiei românilor derivă din oprimarea seculară pe care au îndurat-o aceştia din partea diferitelor elemente dominatoare, printre care la loc de frunte s-au situat înşişi maghiarii. Simplificând la maximum această schemă (care, trebuie adăugat, este ea însăşi de o simplitate care îi anulează orice capacitate de a oferi explicaţii sociologice valabile pentru o realitate extrem de complexă), întrebarea care se pune este următoarea: pentru situaţia grea a românilor, vinovaţi sunt românii sau maghiarii? O întrebare inutilă şi de fapt incorect formulată, pe care imaginarul istoriografic al celor două culturi concurente nu a încetat să şi-o pună până în ziua de astăzi.

4.3. Românii înşişi sunt de vină pentru situaţia în care se află; delăsarea, incultura, clerul ortodox

Autorii maghiari, care înclină să-i considere pe români principalii vinovaţi pentru situaţia în care se află la ora actuală, invocă indolenţa şi pasivitatea acestora, faptul că se mulţumesc cu puţin şi sunt ostili progresului, ignoranţa, precum

şi confesiunea lor ortodoxă, care nu i-ar stimula în direcţia unei activităţi creatoare.

Am văzut deja, în paragrafele anterioare, o serie întreagă de remarci cu privire la firea apatică a românilor, la lenea şi inactivitatea care li se atribuie. O apreciere mai amplă pe această temă, semnificativă pentru felul în care este văzută responsabilitatea românilor în ceea ce priveşte schimbarea condiţiei lor, îi aparţine lui Szilágyi Sándor. Călătorind prin Munţii Apuseni, în regiunea Detunatei, profesorul clujean observă frumuseţea deosebită a locurilor, dar, în contrast cu aceasta, şi sărăcia locuitorilor, care, „în unele anotimpuri, ajung chiar să lupte cu foametea. Mizeria poate fi văzută pe straiele lor, pe casele, dar şi pe chipurile lor". Călătorul maghiar îşi exprimă compasiunea pentru această situaţie, dar în acelaşi timp nu se poate abţine să nu remarce şi împrejurarea că „îmbrăcămintea, ţinuta, colibele ruinate, copiii goi şi satele pustii dovedesc faptul că aceştia nici nu se grăbesc să suplinească ei înşişi ceea ce natura le-a dăruit în măsură mai mică decât altor regiuni. Căci natura nu este niciunde o mamă vitregă. Ea poate să refuze multe, dar nu chiar totul, iar ceea ce este refuzat de ea ar putea fi suplinit prin hărnicie. Oamenii de aici ar putea să cultive măcar cartofi", dar ei nu fac nimic pentru a ieşi din situaţia tristă în care se află140.

Dovada cea mai grăitoare pentru incapacitatea românilor de a-şi schimba coordonatele existenţei şi pentru lipsa lor de interes în ceea ce priveşte propria propăşire este

starea precară a educaţiei acestora. Pentru intelectualii epocii, marcaţi fundamental de ideile iluministe, cultivarea maselor reprezenta principalul instrument al dezvoltării şi modernizării unei naţiuni. Potrivit acestei utopii educaţionale, absolut orice problemă – de la eradicarea sărăciei şi până la emanciparea naţională, de la democratizarea regimului politic şi până la îmbunătăţirea moravurilor – se putea rezolva doar prin intermediul culturii.

Educaţia, în concepţia pedagogică a vremii, nu consta însă doar în cunoştinţele practice şi ştiinţifice oferite de şcoală, ci şi în edificarea şi cultivarea morală a omului, de aceea, atunci când e vorba de educaţie, atenţia nu se îndreaptă doar asupra instituţiilor şcolare, ci şi în direcţia bisericii, considerată un factor major al formării indivizilor.

Totodată, trebuie precizat faptul că în această perioadă, chiar dacă toată lumea este de acord că statul trebuie să se implice mai mult în sprijinirea învăţământului, acest domeniu este văzut totuşi ca unul aflat în primul rând în responsabilitatea şi gestiunea celor în cauză, respectiv a societăţii. Cei care au obligaţia morală de a contribui mai întâi la îmbunătăţirea educaţiei sunt părinţii, care trebuie să-şi trimită copiii la şcoală şi să facă sacrificii în acest sens, comunităţile locale, care trebuie să susţină şcoli primare prin eforturile proprii, biserica, parohiile şi episcopiile, în calitatea lor de principali organizatori şi patroni ai reţelei de învăţământ. Numai dintr-o asemenea perspectivă se putea discuta atitudinea şi responsabilitatea

românilor cu privire la educaţie.

Textele referitoare la aceste aspecte subliniază cel mai frecvent, ca un adevărat laitmotiv, numărul neîndestulător al şcolilor româneşti, precum şi calitatea slabă a celor existente141. În această direcţie, criticile sunt adresate în primul rând şcolilor ortodoxe, care sunt, de altfel – spun intelectualii maghiari –, mai numeroase decât cele greco-catolice142.

Magda Pál, de exemplu, afirma următoarele în legătură cu şcolile ortodoxe din Ungaria:

Românii neuniţi, care ţin de religia greacă, au rămas cel mai în urmă cu şcolile şi de aceea şi cu cultivarea, cu toate că de la o vreme se înmulţesc şi şcolile acestora143.

În privinţa eficienţei acestor instituţii de învăţământ, Magda mai aprecia că la grecii neuniţi – adică la „iliri (sârbi), români şi aromâni” – ceremoniile religioase sunt numeroase şi de aceea se şi predă mai puţin. Aceasta e şi cauza pentru care poporul este atât de ignorant în problemele religioase. Există preoţi care nici nu pot fi deosebiţi de restul poporului de rând prin cunoştinţele lor. Ei îşi iubesc însă cu toţii credinţa, obiceiurile vechi şi sfinte, precum şi ceremoniile144.

Preocuparea deosebită a românilor de a respecta ceremoniile lor religioase, dar mai ales împrejurarea că această tendinţă a lor ar fi în detrimentul instrucţiei laice, al educaţiei în general, reprezintă aspecte adeseori subliniate de autori maghiari cum ar fi Teleki Domokos, Puky Károly sau Szilágyi Sándor145. Puky Károly, de

pildă, se pronunţa în felul următor în această chestiune:

Cetăţenii de religie greacă au şi ei şcoli la oraşe şi sate, dar în ele, în afara cititului, scrisului şi a unor cunoştinţe religioase, abia dacă mai învaţă ceva tineretul146.

Fényes Elek, în *Statistica Ungariei*, căuta alte explicaţii pentru proasta stare a instrucţiei şcolare la români, identificându-le în lipsa mijloacelor materiale, structura habitatului, dar şi în atitudinea necorespunzătoare a acestora faţă de şcoală:

Motivul acestei mari lipse de şcoli la ortodocşi este faptul că românii, care constituie jumătate din neuniţii de credinţă veche, trăiesc mai mult în localităţi mici şi sărace şi, în felul acesta, doar mai multe localităţi împreună pot să ţină un singur dascăl de şcoală. Iar acesta nici măcar limba sa maternă nu o cunoaşte ca lumea, darmite maghiara. Un alt motiv ar fi acela că românii din munţi preferă să-şi pună copiii să aibă grijă de vite decât să-i trimită la şcoală147.

Alte observaţii negative pe marginea acestei probleme îi aparţin lui Kőváry László, care se referă de data aceasta la situaţia din Transilvania, şi mai proastă decât cea din Ungaria. În capitolul despre şcoli din *Statistica Ardealului*, el afirmă că, spre deosebire de situaţia existentă în cazul maghiarilor sau al saşilor, ale căror instituţii şcolare funcţionează în condiţii satisfăcătoare, şcolile românilor şi mai ales cele ale ortodocşilor se află într-o stare deplorabilă. Întunericul care apasă sufletul acestui popor este imens. Se poate

afirma fără teamă de a greşi că nici un procent dintre ei nu ştiu să citească şi nici într-o zecime din satele lor nu există măcar o umbră de şcoală148.

Situaţia foarte proastă a şcolilor româneşti era deplânsă, de altfel, şi de intelectualii români ai vremii, care o zugrăveau în tonuri şi mai întunecate şi ale căror lamentaţii pe această temă erau şi mai intense. Unul dintre ei, maramureşeanul Mihail Dulişcovici, se va referi la chestiunea respectivă într-un articol publicat în revista maghiară *Tudományos Gyűjtemény149*, în care încearcă să nuanţeze unele aspecte dintr-un punct de vedere românesc, cu toate că nu se depărtează foarte mult de imaginea pe care o aveau intelectualii maghiari cu privire la aceste probleme.

Dulişcovici este interesat şi el, în articolul său, de identificarea cauzelor care au condus la decăderea conaţionalilor săi, în plan economic sau cultural. Pornind de la constatarea că românilor „nu le lipseşte voinţa de a se instrui şi nici agerimea, perseverenţa şi curajul” – afirmaţie menită, oarecum, să combată opiniile care contestau românilor aceste calităţi –, Dulişcovici subliniază în continuare faptul că românii sunt extrem de fideli credinţei lor strămoşeşti şi tuturor obiceiurilor moştenite din vechime. Cu toate că, pe de o parte, intelectualul maramureşean consideră această însuşire o calitate care i-a ajutat pe români să-şi păstreze de-a lungul timpului identitatea culturală, pe de altă parte, tot el este de părere că din respectiva trăsătură derivă şi

neîncrederea conaţionalilor săi faţă de tot ceea ce este nou150. Dulişcovici este conştient aşadar de ambiguităţile pe care le implică tema preţuirii tradiţiei strămoşeşti, între condamnarea prejudecăţilor învechite, pretinsă de iluminişti, şi exaltarea moştenirii „geniului” naţional de către romantici.

În această chestiune, Dulişcovici pare să dea totuşi dreptate viziunii iluministe, fiind de părere că atitudinea şovăitoare faţă de progres a românilor, prejudecăţile acestora, la care se adaugă neglijarea educaţiei reprezintă cauzele principale pentru care „câţiva indivizi de-ai noştri se dedau la răutăţile pe care le auzim uneori despre ei”151. Intelectualul român nu neagă aşadar existenţa comportamentului social negativ atribuit românilor din perspectiva maghiară, ci doar încearcă să minimalizeze amploarea acestui fenomen şi să-i caute explicaţii.

În privinţa raportului dintre lipsa educaţiei şi „răul” atribuit românilor, el afirmă că „educaţia, civilizaţia şi bunăstarea se află în relaţii cauzale”, iar „acolo unde nu este asigurată educaţia, va lipsi şi civilizaţia, şi astfel – şi bunăstarea”. Intelectualul maramureşean insistă şi asupra necesităţii instruirii populaţiei rurale, nu doar a celei orăşeneşti. Doar prin educaţia primită din partea părinţilor, a bisericii şi a şcolii, copiii vor învăţa să respecte „moravurile, bunătatea şi frumuseţea”. Dacă în privinţa primilor doi factori educaţionali Dulişcovici nu îşi făcea nicio problemă, în schimb, admitea că în domeniul învăţământului „viciul rezidă în numărul

neîndestulător al şcolilor elementare şi al învăţătorilor de calitate; în aceste două chestiuni suntem noi rămaşi în urmă”152.

Numeroase alte luări de poziţie, aparţinând autorilor maghiari, atrag atenţia asupra numărului redus al învăţătorilor calificaţi153. Din cauza acestei situaţii, spun intelectualii maghiari, sarcina predării le revenea adeseori preoţilor, lucru care era însă extrem de dăunător pentru calitatea educaţiei. Preoţii români sunt cel mai adesea nu numai lipsiţi de cultură, dar lasă de dorit şi în privinţa moralităţii, având o comportare slugarnică şi fiind plini de vicii. Din aceste motive, ei sunt cu totul nepotriviţi pentru calitatea de dascăli.

În general, cred intelectualii maghiari, preoţii români nu reprezintă un model de urmat pentru credincioşii lor, chiar dacă aceştia, în naivitatea lor, au încredere deplină în clericii care îi păstoresc. Ataşamentul orb al românilor faţă de preoţii lor reprezenta un clişeu frecvent întâlnit, care a fost capabil să explice inclusiv conduita politică a românilor la 1848. Românii, afirmă, de exemplu, Hodor Károly, îşi ascultă şi îşi respectă preoţii mai mult chiar decât părinţii154.

În descrierile maghiare referitoare la români, preotul constituie ţinta favorită a criticilor celor mai necruţătoare. Ignorant, beţiv şi afemeiat, el este caracterizat de toate viciile atribuite îndeobşte românilor, dar în cazul său acestea sunt ilustrate la maximum. Mai mult decât atât, preotul este principalul vinovat pentru starea în care se află conaţionalii săi, purtând o responsabilitate

imensă, de care se achită în mod lamentabil. Nu numai că nu face nimic pentru propăşirea credincioşilor săi, dar, prin exemplul lui negativ, prin moravurile sale îndoielnice, reprezintă un contramodel, care contribuie la menţinerea în mizerie a conaţionalilor.

Această perspectivă cu privire la clerul românesc era înglobată de multă vreme în discursul politic al vremii. În răspunsul pe care îl dădea Dieta Transilvaniei, la 1791, cererilor înaintate de români în *Supplex Libellus Valachorum*, îmbunătăţirea situaţiei preoţilor ortodocşi – şi nu satisfacerea revendicărilor politice – era considerată de stările ardelene singura măsură capabilă să schimbe cu adevărat în bine condiţia românilor155. Era o imagine de mare efect în epocă, dacă ne gândim numai la nuvela *Popa Tanda*, scrisă de Slavici optzeci de ani mai târziu156, în care rezolvarea problemelor economice şi sociale ale românilor dintr-un sat ardelean este imaginată exact în acelaşi mod. Un preot destoinic, numit paroh într-un cătun mizerabil, reuşeşte, exclusiv prin puterea exemplului personal, să transforme satul într-o aşezare înfloritoare, locuită de gospodari harnici şi prosperi.

Intelectualii maghiari de la începutul epocii moderne aveau, desigur, numeroase motive să-i vadă în culori atât de negre pe preoţii români. În primul rând, ne putem gândi la alteritatea confesională tradiţională care îi despărţea pe românii ortodocşi de maghiarii protestanţi sau catolici. Dar mult mai importantă în această

perioadă era aversiunea de sorginte iluministă faţă de obscurantismul religios, care îşi putea găsi în românii „bigoţi” şi „superstiţioşi” cea mai elocventă exemplificare.

Ignoranţa este una dintre primele trăsături negative atribuite de maghiari preoţilor români, însuşire de natură să pună în evidenţă contrastul dramatic dintre rolul de luminători ai poporului pe care ar trebui să-l îndeplinească aceştia şi trista realitate. După cum afirmă Fejér György, „de obicei, nici măcar preoţii românilor de credinţă veche nu ştiu cu toţii să cânte, să citească şi să scrie”157.

Kazinczy Ferenc, în *Scrisorile ardelene*, face şi el portretul a doi preoţi români, pe care îi găseşte prea simpli şi plini de umilinţă, fapt care îl surprinde pe intelectualul maghiar, obişnuit cu prezenţa pregnantă în viaţa socială a clericilor catolici sau protestanţi. Unul dintre aceşti preoţi refuzase o invitaţie la masă lansată de o rudă a lui Kazinczy, pe motiv că se simţea nedemn de o asemenea companie. Modestia preotului român nu va fi însă pe placul scriitorului maghiar, care găseşte că „o atare atitudine nu este demnă de un bărbat”. Insistând să-l cunoască, Kazinczy va face el însuşi o vizită preotului român, pe care îl găseşte „într-o cămaşă lungă şi legată de jur împrejur, fără pantaloni şi în opinci”, astfel încât, dacă nu ar fi avut „o bărbiţă” şi „o pălărie legată deasupra urechilor”, putea fi confundat cu orice persoană de rând. Impresia proastă pe care i-o va lăsa scriitorului maghiar va fi întărită de „biblioteca sa, care consta din două *Liturghii*”,

precum şi de faptul că, „în afară de română, nu înţelegea nicio altă limbă”158.

Alt preot român, cel din satul mixt Turdaş, fiind prezent la instalarea în parohie a colegului său maghiar, se repede să-i sărute mâna acestuia, ca unui moşier, în timp ce preotul maghiar „abia a avut timp să o retragă şi să-l sărute el pe confratele său român”. În această situaţie, relatează Kazinczy amuzat, preotul ortodox „numai că nu a leşinat de frică”159.

Primitivismul preoţilor români îl îngrijora pe Kazinczy din cauza exemplului prost pe care îl dădeau aceştia poporului. „Românul – scrie el – este sălbatic fiindcă el trăieşte în totală singurătate şi nu vede niciun exemplu străin”160. De aceea, preoţimea ar trebui să constituie un model de conduită, care să determine schimbarea acestei stări de lucruri.

O opinie foarte aspră la adresa preoţilor români, pe care îi cunoştea bine din experienţa sa de moşier hunedorean, mărturiseşte şi baronul Jósika Miklós, într-un articol consacrat *Educaţiei poporului*:

Cea mai mare parte a preoţilor noştri români beau şi împart cuminecătura cu degete murdare şi dezgustătoare. Persoanele, hainele şi casele lor urâte sunt adevărate creaţii ale murdăriei, iar predicile lor de cele mai multe ori sunt nişte galimatii pe care nu le-ar putea descurca nici Academia de Inscripţii din Paris.

Jósika invocă exemplul unui preot român, pe care l-a cunoscut personal şi pe care timp de şase ani la rând nu l-a văzut niciodată treaz. În afara

problemelor pe care le avea cu băutura – scrie ironic Jósika –, „această progenitură a lui Romulus” suferea şi de alte năravuri rele: „În loc să-şi sape porumbul (ceea ce reprezintă distracţia obişnuită a preoţilor români), acesta trăgea cu ochiul la strugurele altuia”, adică făcea curte soţiilor vecinilor. „Vă puteţi imagina – conchidea romancierul maghiar – ce se poate întâmpla cu mieii cei blânzi în mâinile unui asemenea Mentor!”161

Aceeaşi influenţă negativă pe care o exercită preoţii români asupra credincioşilor lor era subliniată şi de jurnalistul Békásy. El critică faptul că veşmintele şi înfăţişarea preoţilor nu diferă cu nimic de cele ale enoriaşilor, dar mai ales împrejurarea că aceştia „se duc împreună la cârciumă şi, dacă au păcătuit împreună, se vor aşeza tot laolaltă pe scaunul Judecăţii divine”. Acel preot care „el însuşi este incapabil de a se cultiva, cu atât mai puţin va fi în stare să-şi cultive poporul”162.

Având în vedere aşadar situaţia deplorabilă a şcolilor româneşti, care sunt prea puţine şi nu pun accent pe educaţia laică şi cetăţenească a tineretului, precum şi slaba calitate a preoţilor români, intelectualii maghiari ajung să absolve masa românilor de responsabilitatea pentru starea precară în care se află: „Ignoranţa românilor nu îşi are cauza în ei înşişi, ci în faptul că până acum nu au avut apostoli însufleţiţi ai ştiinţei”163. Sau, după cum se pronunţă un alt autor, „cauzele principale ale defectelor de care sunt învinuiţi sunt incultura şi religia lor”164.

Rolul civilizator al credinţei religioase era subliniat, în 1846, de Bodonkúti Euphénia, cu trimitere la cazul românilor:

Întreaga istorie dovedeşte că opiniile religioase ale unui popor stau întotdeauna într-o oarecare echivalenţă cu gradul său de cultură sau incultură.

Bodonkúti făcea distincţie între credinţa fanatică (aceea care ar fi caracteristică românilor)165 şi cea chibzuită, a indivizilor instruiţi (cum este cazul maghiarilor), aceia care sunt capabili „să se ridice deasupra superficialităţilor bigotismului" şi să caute informaţii obiective despre lumea care îi înconjoară166.

O opinie mai singulară în legătură cu cauzele înapoierii românilor, identificată însă tot într-un element de specificitate al acestora, aparţine contelui Batthyányi Vincze. Constatând şi el că „românii din Ardeal, la fel ca şi cei de la noi [respectiv cei din Ungaria], stau pe o treaptă foarte joasă" de civilizaţie, Batthyányi este de părere că „situaţia aceasta ar putea fi motivată, în afară de multe altele, şi de limba lor". Contele este de acord că „aceasta este obeliscul victoriilor romane, dar nu ajută cu nimic procesul de civilizare"167. Deşi autorul nu îşi explicitează afirmaţia, putem presupune că el se referă la faptul că româna nu ar fi o limbă de cultură, capabilă să susţină progresul literar şi ştiinţific necesar ridicării românilor. Cu toate că Batthyányi scrie în anii de dinaintea valului de naţionalism lingvistic din „epoca reformelor", cuvintele sale ar

putea fi, de asemenea, o aluzie la faptul că românii ar face mai bine să înveţe limba maghiară, limba unei culturi superioare, care i-ar ajuta să progreseze şi să se civilizeze.

4.4. O cauză esenţială a înapoierii românilor o constituie oprimarea seculară a acestora

Cu toate aceste învinuiri pe care le-am trecut în revistă, nu se poate spune că ar fi existat o tendinţă obstinată de culpabilizare a românilor din partea intelectualilor maghiari. După cum am mai menţionat, ei vor plasa adeseori cauzele înapoierii românilor în zona vicisitudinilor istorice pe care le-ar fi suferit aceştia, situaţie în care vinovaţii trebuiau căutaţi mai curând în rândurile maghiarilor. Desigur, aceşti „maghiari”, care poartă vina de a-i fi asuprit pe români, nu sunt identificaţi întotdeauna cu maghiarimea în ansamblul ei sau cu maghiarii de astăzi, ci se pune accentul pe faptul că ei au acţionat în calitate de aristocraţi „reacţionari”, de reprezentanţi ai Vechiului Regim. Alteori însă, autorii liberali ţin să-i culpabilizeze în bloc pe maghiari pentru că i-au tratat cu obtuzitate pe români şi să solicite în consecinţă, în mod patetic, ca greşelile trecutului să nu mai fie repetate de contemporani.

Întreaga atenţie manifestată faţă de „necazurile” îndurate de români în Evul Mediu, înţelegerea şi simpatia exprimate faţă de aceştia sunt strâns legate de sensibilitatea democratică a generaţiei romantice, liberale, care construieşte un veritabil cult închinat „poporului” şi suferinţelor celor mulţi. În consecinţă, şi românii, cu atât mai mult cu cât sunt un popor necăjit, de

ţărani, vor beneficia de această simpatie a romanticilor maghiari.

Un prim clişeu construit pe logica acestei teme este acela care pune însuşirile morale negative ale unui popor pe seama servituţii îndurate. Sclavia deformează virtuţile morale, spune această idee venită din iluminism. Magda Pál, enumerând, în 1819, „caracteristicile" negative ale românilor (ignoranţa, bigotismul, lenea, firea răzbunătoare), le explică în felul următor: „Aşa îi strică şi îi degradează servitutea pe oameni şi chiar naţiuni întregi". Magda este de părere că în Ungaria, ţiganul, evreul, rusul şi românul constituie dovada faptului că – la fel ca în cazul unor indivizi – naţiuni întregi pot să coboare de la nivelul demnităţii umane la stadiul degradării şi josniciei, dacă nu sunt respectate şi crescute aşa cum se cuvine nobilei naturi umane. Cum te porţi cu un om, aşa va fi şi el! Dar, pe de altă parte, oricine poate să ajungă un om cu sentimente nobile, inteligent, cizelat şi deosebit168.

Credinţa că trăsăturile umane au un caracter universal, faptul că însuşirile pozitive se pot dezvolta la fiecare individ în parte, totul depinzând numai de circumstanţele exterioare, iar naţionalitatea nu reprezintă un factor decisiv în această privinţă reprezentau idei de bază ale iluminismului, pe care le împărtăşeau, evident, şi intelectualii maghiari.

Alt autor maghiar, Hodor Károly, se referea şi el, în 1837, la cauzele care provoacă sărăcia românilor, încercând să le împartă între „însuşirile

naţionale” şi circumstanţele sociale. Situaţia românilor nu este cauzată doar de faptul că aceştia „sunt lipsiţi de energie, după cum mărturisesc ei înşişi”, ci şi împrejurării că „purtarea sarcinilor publice face imposibilă prosperitatea lor materială”169.

Prosperitatea şi rezultatele economice bune ale românilor din Sălişte se constituie într-un alt argument în favoarea ideii că propăşirea acestora depinde de condiţiile sociale, după cum se afirmă într-un articol din gazeta *Századunk*. Efectuând o călătorie prin Ţara Haţegului, un jurnalist care semnează „Bruno” apreciază că românul din valea Haţegului este leneş, dar nu şi cel din Sălişte. Aici românul nu lâncezeşte nepăsător, ci face progrese în identificarea mijloacelor de confort şi ale bunăstării materiale. Şi care este cauza acestei deosebiri? Aceea că românii din Haţeg au fost împinşi în pulbere, în timp ce conaţionalii lor din Sălişte nu numai că au fost oameni liberi, ca locuitori ai Pământului Crăiesc, până în 1774, dar şi după aceea şi-au putut păstra anumite drepturi şi un statut cetăţenesc aparte. În felul acesta, „seminţele libertăţii”, care au fost sădite demult, acum „au încolţit, înfloresc şi dau roade peste tot”. Gazetarul afirmă că locuitorii români de aici au obţinut rezultate remarcabile atât în economie, cât şi în educaţie. El semnalează existenţa în Sălişte a unor case frumoase, din piatră, acoperite cu ţiglă, a unor şcoli, fondate de multă vreme de un preot ortodox, a unor intelectuali valoroşi. „O naţie – concluzionează în spirit optimist jurnalistul – poate să facă orice dacă doreşte cu adevărat

acest lucru”170.

Prezentarea unor asemenea exemple pozitive concrete, de natură să dovedească faptul că şi românii sunt capabili de realizări similare celor înfăptuite de alte naţionalităţi, reprezenta de altfel principala modalitate de construire a unei imagini pozitive cu privire la aceştia.

Identificarea cauzei esenţiale a mizeriei românilor în proasta întocmire a relaţiilor sociale (şi, în consecinţă, nu în felul de a fi al acestora) constituia o idee convingătoare şi pentru liberalii reformişti, din Ungaria sau Transilvania. Aceştia vor pleda pentru desfiinţarea iobăgiei sau realizarea altor măsuri de modernizare, invocând şi argumentul necesităţii stringente a îmbunătăţirii situaţiei românilor171.

Jakab Elek este unul dintre autorii maghiari care evidenţiază consecinţele nefaste pe care le determină relaţiile agrare feudale asupra românilor ardeleni, în ceea ce priveşte situaţia lor economică, morală şi culturală172. Pentru a întări această relaţie cauzală, menită să justifice programul reformist, Jakab ţine să combată şi principalele „prejudecăţi” (după cum le numeşte el însuşi) pe care le-ar fi nutrit conaţionalii săi faţă de români173. Aceste trăsături, atribuite românilor de către maghiari în mod nejustificat, după părerea lui Jakab, includeau lenea şi nepriceperea în purtarea treburilor gospodăriei, înclinaţia spre alcoolism, răzbunare, incendiere, hoţie şi crimă, caracterul perfid şi linguşitor. După cum se poate vedea, intelectualul ardelean face un inventar corect al stereotipiilor maghiare

referitoare la români.

Jakab nu contestă îndreptăţirea unor asemenenea etichetări prin metoda negării existenţei trăsăturilor respective, ci prin aceea, mult mai subtilă şi mai eficientă, a relativizării lor, a comparaţiilor cu alte popoare aflate în situaţii similare, a plasării lor într-un context de natură să le explice şi să le evidenţieze caracterul conjunctural.

Spuneţi că românii sunt săraci? — se întreabă el. Dar poporul irlandez nu este mai sărac decât românii noştri? Spuneţi că majoritatea lor se tem de muncă? Dar spuneţi-mi, de când există pe lume popoare de servitori, cărora dintre ele le-a plăcut munca?

Concluzia care rezulta dintr-un asemenea mod de punere a problemei era aceea că nu românii sunt vinovaţi pentru situaţia în care se află, ci aceia care îi oprimă:

Înainte de a-i înfiera – scrie Jakab – staţi şi cugetaţi dacă nu cumva noi suntem aceia care i-am făcut să fie leneşi, refuzându-le posibilitatea de a avea moşii proprii, şi gospodari ruinaţi, luându-le cea mai mare parte din munca lor ca dijmă174.

În ceea ce priveşte predispoziţia, atribuită românilor, la „beţie, răzbunare şi incendiere”, Jakab nu spune că „aceste trăsături nu ar exista în ei”, dar respinge ideea potrivit căreia ele ar fi caracteristice numai acestora, dându-i ca exemplu în această direcţie şi pe secui. Pentru a-i disculpa pe români, jurnalistul ardelean venea cu argumentul moştenirii tarelor respective din trecut, citând cuvintele baronului Eötvös József,

potrivit cărora cea mai mare parte a păcatelor săvârşite de oamenii de rând nu izvorăsc din rea-voinţă, ci din „împrejurările nefericite în care trăiesc”175.

Referindu-se la altă însuşire atribuită românilor, respectiv înclinaţia spre răzbunare a acestora, Jakab pare a fi totuşi suficient de sigur că aceasta reprezintă cu adevărat o caracteristică a românilor. Cazul său confirmă aşadar teza potrivit căreia formula „ţine minte” constituia unul dintre cele mai solide stereotipii etnice cu privire la români. Chiar dacă anterior ţinuse să relativizeze alte clişee, Jakab afirmă că răzbunarea este totuşi o trăsătură specifică românilor, putem spune chiar că ea le-a intrat în sânge.

După confirmarea acestei certitudini a imaginarului etnic maghiar, jurnalistul ardelean recurge însă la aceeaşi practică a explicării fenomenului, de natură să arate cum s-a ajuns la respectiva situaţie şi cine poartă responsabilitatea în acest sens. Firea răzbunătoare a românilor este considerată aşadar o consecinţă firească a lipsei de cultivare a acestora, deoarece cu cât un individ este mai educat, cu atât îşi poate stăpâni mai uşor pornirile emoţionale, respectiva trăsătură datorându-se, în acelaşi timp, „multiplelor nedreptăţi şi chinuri la care au fost supuşi românii de la bun început”. Acest tip de comportament poate fi întâlnit la toate popoarele oprimate din lume, neexistând, de exemplu, „fiinţă mai fericită sub soare decât sclavul negru care poate să-şi otrăvească stăpânul”. „Răzbunarea – adaugă Jakab

în concluzie – există doar acolo unde a existat înainte şi o oprimare îndelungată, iar greutatea răzbunării este determinată de măsura oprimării”176.

Următoarea „prejudecată” a maghiarilor vizată de critica lui Jakab, credinţa că românii au o predispoziţie către crimă şi jaf, este tratată cu aceleaşi metode. Deşi admitea că şi această atribuire s-ar baza pe realitatea faptelor, jurnalistul maghiar respingea categoric acuzaţiile potrivit cărora „românii ar fi mult mai predispuşi la aceste păcate sau că în ei ar exista mai multă răutate decât în oricare alt popor al lumii”. Mai mult decât atât, pentru explicarea acestor defecte, Jakab invoca din nou nepăsarea claselor de sus faţă de situaţia mizeră a românilor, constatând cu amărăciune următoarele:

Dar, bineînţeles, cei care trăiesc în tihnă şi nu ştiu ce înseamnă să mori de foame nu o să înţeleagă aceste cuvinte… Cum se poate aştepta ca o persoană care nu are în viaţa ei nimic de valoare, drag şi pentru care să se teamă, să preţuiască viaţa? Faceţi mai întâi ca viaţa lor să fie preţioasă şi abia după aceea să aşteptaţi ca ei să aibă grijă şi de vieţile voastre177.

În sfârşit, în ceea ce priveşte caracterul „linguşitor şi perfid” al românilor, Jakab se grăbea să sublinieze din nou că asemenea trăsături pot fi întâlnite la orice alt popor, nefiind vorba de nişte însuşiri specifice acestora, iar incidenţa lor în rândurile românilor a fost prilejuită în primul rând de tratamentul la care au fost supuşi de maghiari:

Şi eu aş prefera – scrie el – ca slujbaşii noştri

români să fie, pe de o parte, mai curajoşi, mai independenţi şi mai siguri pe ei, iar pe de altă parte, mai deschişi şi mai sinceri, cu alte cuvinte, să dea dovadă de mai puţină slugărnicie şi de mai multă bărbăţie.

Doar climatul de subordonare în care au trăit şi cu care s-au obişnuit de atâta vreme reprezintă factorul care motivează comportamentul respectiv.

Ca o concluzie a analizei sale referitoare la „prejudecăţile" maghiarilor cu privire la români, Jakab sublinia încă o dată că „situaţia servilă duce în mod necesar la un suflet servil" şi îşi invita conaţionalii să manifeste multă înţelegere faţă de „aceste pete mărunte ale caracterului românilor", care pot fi scuzate datorită circumstanţelor sociale în care s-ar afla aceştia178. Respectivele circumstanţe sunt cele care trebuie să atragă atenţia critică a maghiarilor, ele sunt importante şi trebuie schimbate, în sensul programului reformist al opoziţiei liberale.

Alt autor care caută explicaţia stării de astăzi a românilor în oprimarea pe care au trebuit să o suporte în trecut este Ney Ferenc. Comparând contribuţia pe care ar putea-o aduce diferitele etnii din cuprinsul Ungariei la dezvoltarea acesteia, el afirmă următoarele:

Ceea ce se poate remarca fără niciun dubiu este că, prin intermediul unor măsuri ferme, rasa maghiară şi cea germană pot deveni elemente glorioase pentru Ungaria încă din acest moment – sau cel puţin foarte curând –, în timp ce rasa slavă abia mai târziu, românii şi evreii cel mai târziu, iar în ceea ce îi priveşte pe ţigani, datorită risipirii lor

şi a numărului mic, nici nu îi putem aminti din acest punct de vedere. Iată cum se răzbună cruzimea şi nechibzuinţa subjugării şi strivirii seculare a acestor popoare179.

După cum se poate vedea, cu toate că îi plasează pe români pe un loc extrem de puţin onorabil (în urma slavilor, la egalitate cu evreii şi doar puţin în faţa ţiganilor), din punctul de vedere al contribuţiei pe care o pot aduce la binele comun al patriei, autorul maghiar nu le aduce însă niciun reproş pentru această situaţie, nu manifestă niciun resentiment la adresa respectivilor compatrioţi. De vină pentru respectiva împrejurare este doar nechibzuinţa celor care i-au asuprit, aşa că românii îşi pot păstra o imagine favorabilă în ochii maghiarilor, în postura de victime inocente ale asupritorilor lor.

Ney încearcă să îşi sensibilizeze conaţionalii pentru ca aceştia să schimbe cel puţin pe viitor situaţia românilor, ceea ce ar fi de dorit atât din punctul de vedere al acestei naţionalităţi oprimate, cât şi din acela al binelui general al Ungariei:

În cazul unui popor atât de numeros, a lăsa calităţile sale intelectuale genuine, rezistenţa în lupta sa cu mizeria, precum şi caracterul lor inimos pradă ignoranţei şi superstiţiilor, beţiei şi indolenţei, dorinţei de răzbunare şi vanităţii, ar fi un adevărat păcat faţă de omenire. De fapt, ar fi un păcat dublu, deoarece, datorită acestei neglijenţe seculare, cele două ţări surori, Ungaria şi Transilvania, ar putea să piardă o masă de două milioane de oameni.

Intelectualul maghiar se arată însă optimist în această privinţă, exprimându-şi speranţa că lucrurile se vor schimba în bine, „dacă vrem să fim mari şi puternici”180.

Se remarcă, în cuvintele lui Ney, şi viziunea paternalistă pe care şi-o asumă elitele maghiare faţă de români. Românii, fiind un popor de ţărani rămaşi în ignoranţă datorită vicisitudinilor istoriei, nu sunt în niciun caz capabili să iasă din această situaţie prin forţele proprii, în consecinţă este rolul exclusiv şi responsabilitatea maghiarilor de a-i ajuta în această privinţă. Maghiarii sunt cei care au chiar obligaţia morală de a contribui la civilizarea românilor, spre binele acestora, dar şi al patriei maghiare în ansamblu.

Întotdeauna, lucru demn de remarcat, intelectualii maghiari din epoca modernă îi văd pe români în calitatea lor de cetăţeni ai Ungariei (cel puţin potenţiali) şi consideră că este de datoria lor să depună toate eforturile pentru ca aceştia să devină cetăţeni veritabili, bucurându-se de toate drepturile şi obligaţiile care derivă din această calitate, spre binele lor şi al întregii societăţi, deci şi al maghiarilor.

În primăvara anului 1848, la începutul revoluţiei, Hatvani Imre consacra şi el un capitol din broşura sa referitoare la „problema românească” (ale cărei aspecte de natură politică le-am abordat într-un capitol anterior)181 analizei *Stării materiale şi morale a poporului român*.

Avocatul maghiar îşi începea expunerea prin constatarea că starea materială şi culturală în care se aflau românii era una precară. Ceea ce

subliniază el nu este atât faptul că românii sunt săraci, cât mai ales împrejurarea că această sărăcie pare a fi strâns legată de specificul şi destinul acestora, că nu se întrevede nicio cale de ieşire din această fundătură. Situaţia românilor este aparent inexplicabilă, pentru că ei sunt săraci şi acolo unde resursele naturale sunt bogate sau unde alte etnii, trăind în condiţii similare, obţin rezultate mult mai bune.

La o primă vedere – scrie Hatvani – ai putea să crezi că bietul popor român este prigonit de un blestem ceresc ciudat, deoarece în timp ce în noile vremuri de acum ceilalţi cetăţeni ai patriei s-au desprins din braţele de plumb ale lâncezirii îndelungate şi au o evoluţie surprinzătoare în planul dezvoltării intelectuale şi materiale, ei sunt în continuare amorţiţi într-o apatie sufletească, într-un vis greu, fără să dea vreun semn de viaţă şi fără să se trezească în ei măcar ideea necesităţii ridicării lor sau a îmbunătăţirii soartei lor mizerabile.

Aprecierile sale sunt întărite de faptul că „acest popor român trăieşte într-o sărăcie irlandeză, atât în zonele cele mai fertile, cum ar fi, de exemplu, Banatul, cât şi printre munţii sterpi ai Maramureşului sau ai Ardealului. Şi aici, în această ţară bogată [adică în Ungaria], unde pământul are atâtea resurse de nesecat încât din roadele lui ar putea trăi fericiţi milioane de oameni, el este vizitat aproape în fiecare an de foamete”182.

După enunţarea constatărilor de mai sus, autorul maghiar îşi propune să descifreze cauzele

care au dus la respectiva situaţie şi, de la bun început, el ţine să combată cu fermitate ideea potrivit căreia aceasta s-ar datora unor trăsături negative înnăscute ale românilor. Sublinierea caracterului aparent „inexplicabil” al sărăciei românilor, cu care îşi începuse analiza, nu reprezenta aşadar decât un efect retoric, menit să pună în evidenţă, prin contrast, concluziile de o natură cu totul diferită la care va ajunge ulterior.

Hatvani îi critică pe aceia care credeau că românii ar fi moştenit sărăcia datorită prostiei lor înnăscute şi ar fi devenit imorali datorită înclinaţiei lor spre rele... Asemenea afirmaţii – scrie avocatul maghiar – sunt false şi indică o imensă necunoaştere183.

Potrivit logicii sale istoriste (care se potrivea foarte bine cu modul de a gândi al intelectualilor români), cel mai puternic argument care putea fi invocat în vederea respingerii unor asemenea teorii era acela al descendenţei ilustre a românilor:

Se poate crede că acest vlăstar al gloriosului popor roman ar putea să fie de la natură prost şi aplecat spre rele?

Evident, răspunsul lui Hatvani era categoric negativ184.

Odată stabilit acest lucru, respectiv faptul că petele din comportamentul românilor nu se datorează unor caracteristici genetice, înnăscute, autorul maghiar arată că una dintre cauzele capabile să explice lipsurile românilor ar fi „subjugarea feudală ce a apăsat multă vreme pe umerii acestui popor”. Pe de altă parte însă, acest

factor, crede Hatvani, nu poate fi considerat „o cauză principală” a situaţiei lor, atâta vreme cât „de această asuprire nu au scăpat nici nenobilii noştri şi ai celorlalte popoare, şi totuşi aceştia nu au sărăcit atât de tare şi şi-au păstrat nealterate moravurile”.

În consecinţă, autorul maghiar înclină să creadă că decăderea economică şi morală a românilor a fost pricinuită în mare parte de indolenţa care le este atât de caracteristică acestora, dar mai ales de „neglijarea extraordinară a educaţiei, de incultura preoţilor şi învăţătorilor şi de nenumăratele abuzuri ale consistoriului grec neunit”185.

Se observă aşadar că Hatvani, chiar dacă îşi exprimă iniţial dezacordul faţă de ideea că atitudinile şi comportamentele negative ale românilor s-ar datora unor trăsături înnăscute, nu este de acord nici cu teza potrivit căreia ele ar putea fi atribuite în totalitate circumstanţelor sociale, oprimării feudale din Evul Mediu. Şi alţii, inclusiv iobagii maghiari, au avut de suferit în mod similar şi nu au ajuns, crede el, într-o stare atât de proastă cum este cea a românilor. În această situaţie, el pune accentul pe întrepătrunderea dintre trăsăturile negative ale naţiei şi condiţiile sociale necorespunzătoare – elemente care se stimulează reciproc. Pe lângă această cauză, argumentul iluminist al lipsei de cultură şi educaţie, carenţă pusă într-o relaţie strânsă cu specificul cultural al confesiunii ortodoxe, completează evantaiul de explicaţii cu privire la starea în care se află astăzi românii.

În privinţa trândăviei atribuite românilor, Hatvani o consideră caracteristică mai ales românilor din regiunea Banatului şi din comitatele Arad şi Cenad, respectiv, se poate adăuga, acelor români pe care îi cunoscuse în urma unei experienţe personale. Avocatul maghiar se arată de-a dreptul intrigat de „apatia” cu care îşi îndură mizeria românii de aici, de faptul că, în loc să ia exemplul bunăstării care îi caracterizează pe vecinii lor şvabi, aceştia nu simt „nicio aplecare spre industrie şi spre înavuţire”, ba dimpotrivă, se declară chiar mulţumiţi dacă şi-au putut face rost „de mălaiul lor de neînlocuit, care le este hrană atât în perioadele de sărbătoare, cât şi în toate zilele obişnuite”. Alt exemplu care evidenţiază indolenţa românilor bănăţeni, crede Hatvani, este cel al „foametei din 1846, când aceştia au preferat să moară de foame decât să efectueze anumite lucrări stăpânilor de moşii, în schimbul ajutoarelor oferite de aceştia”186.

În schimb, în ceea ce îi priveşte pe românii din Transilvania, Hatvani apreciază că sărăcia acestora nu se mai datorează indolenţei lor, ci în primul rând samavolniciilor stăpânilor de pământ şi teribilului sistem de oprimare care a existat aici. Se remarcă faptul că Hatvani împărtăşeşte în acest caz imaginea revoluţionarilor maghiari, liberali şi chiar radicali, cu privire la caracterul „reacţionar”, condamnabil, al aristocraţiei ardelene. Datorită antipatiei politice faţă de această categorie, Hatvani, ca şi alţi autori, construieşte o imagine mai favorabilă cu privire la românii din Transilvania, pentru a sublinia viciile

nobilimii maghiare înapoiate din Ardeal. Comportamentul negativ al românilor de acolo poate fi pus, fără multe rezerve, pe seama oprimării suferite din partea acestor aristocraţi detestabili.

Trebuie să reţinem însă şi constatarea că Hatvani se menţine totuşi pe linia sa generală de explicare a comportamentului negativ al românilor prin circumstanţe exterioare, chiar şi atunci când vorbeşte mai insistent despre lenea atribuită acestora. El ţine să precizeze în mod explicit că nici indolenţa nu este o caracteristică înnăscută a românilor, dimpotrivă, şi ea se datorează „oprimării îndelungate şi multilaterale sub care au gemut aceştia”187.

În problema educaţiei şcolare a românilor (chestiune considerată de o importanţă capitală pentru ameliorarea condiţiei acestora), Hatvani împarte responsabilităţile pentru situaţia precară din acest domeniu între oficialităţile statului, care nu au sprijinit suficient învăţământul, şi preoţimea ortodoxă, mânată de bine cunoscutele sale păcate.

Hatvani subliniază şi el starea deplorabilă în care se găseşte învăţământul românesc:

Trebuie să admitem deschis că dintre toate popoarele creştine ale Ungariei tocmai bieţii noştri români sunt neglijaţi în modul cel mai îngrozitor. Dintre concetăţenii noştri români poate doar fiecare al cincisutelea este atât de norocos încât să beneficieze de o educaţie, dar şi aceasta este slabă, iar ceilalţi cresc ca animalele, fără să cunoască menirea lor umană şi cetăţenească, precum şi mijloacele prin care să ajungă la

împlinirea acesteia188.

După ce îşi exprimă reproşul la adresa oficialităţilor statului în această chestiune, Hatvani se opreşte mai pe larg asupra preoţilor români, consideraţi principalii vinovaţi pentru lipsa de civilizaţie a poporului din care fac parte:

Această castă nu este în stare să manifeste năzuinţe spirituale, mai ales în ceea ce priveşte îmbunătăţirea moravurilor, nici măcar în ceea ce priveşte propria conduită. Ca urmare, cu atât mai puţin este în stare să îşi îndemne credincioşii cu pilde bune, iar noi ştim că educaţia poporului depinde în cea mai mare măsură de preoţime189.

Este adevărat, scrie Hatvani în continuare, că o asemenea situaţie nu are de ce să ne surprindă, dacă ţinem seama de faptul că românii ortodocşi nu dispun de niciun seminar teologic sau că „majoritatea preoţilor sunt luaţi de lângă plug pentru a păzi turma Domnului”. Nu este deci de mirare că asemenea preoţi de tipul lui Cincinnatus, care se înfruptă ei înşişi din plăcerile ameţitoare oferite de cârciumi, nu pot să-şi convingă credincioşii că pălinca este o otravă periculoasă, care distruge puterea fizică şi sufletească a omului. Mai mult decât atât, uneori aceşti preoţi se comportă ca nişte gladiatori, amestecându-se în bătăile de prin cârciumi, şi nu sunt rare nici cazurile în care comit furturi sau alte păcate mai mari în compania camarazilor lor credincioşi190.

Szilágyi Sándor este alt autor care emite aprecieri asemănătoare cu privire la situaţia românilor, împărţind responsabilităţile pentru

această stare de lucruri între români şi maghiari. El îşi publică opiniile pe această temă în august 1848, în urma unor călătorii întreprinse în Munţii Apuseni.

Szilágyi îi dădea dreptate francezului Augustin de Gerando, care, într-o lucrare consacrată Transilvaniei şi locuitorilor ei191, îi asemăna pe românii ardeleni cu „lazzaronii" din sudul Italiei, populaţie faimoasă în epocă pentru indolenţa şi înapoierea sa.

Gerando are dreptate – scrie Szilágyi. Românii sunt asemenea acelor locuitori ai străzii de sub clima veşnic primăvăratică a Italiei. Le este ruşine să lucreze şi, deoarece natura nu le refuză cele necesare traiului zilnic, ei nici nu se gândesc la mai multe192.

În pofida acestei afirmaţii, Szilágyi nu crede însă că situaţia respectivă este inevitabilă şi că ea nu ar putea fi schimbată prin îmbunătăţirea condiţiilor sociale în care trăiesc românii. Dată fiind această posibilitate, românii pot fi absolviţi, în consecinţă, de responsabilitatea pentru starea în care se află. Doar dacă ei nu ar fi capabili să profite nici de avantajele unor circumstanţe mai favorabile, criticile la adresa lor ar avea o îndreptăţire:

Daţi-i poporului un viitor şi nu îi refuzaţi speranţa şi modalităţile de a agonisi, şi doar dacă şi în aceste condiţii rămâne trândav, abia atunci să vă ridicaţi vocile acuzatoare193.

Szilágyi refuză aşadar să accepte valabilitatea clişeelor tradiţionale cu privire la români şi încearcă să le demonteze cu argumente

raţionale. Cu toate că semnalează şi el „greşeli” pe care le atribuie românilor, tot atât de mult insistă pe ideea că acestea pot fi justificate, nesfiindu-se să supună atenţiei publicului explicaţiile identificate, chiar şi atunci când acestea îi puneau într-o lumină defavorabilă pe maghiari.

În aceeaşi manieră procedează şi atunci când încearcă să motiveze firea răzbunătoare a românilor, ilustrată de formula „czine mintye!”, acuzată adeseori de conaţionalii săi. La fel ca Jakab Elek (care publicase articolele sale referitoare la români cu doi ani înainte), Szilágyi afirmă că acuzatorii românilor nu ţin cont de faptul că acestora nu le poate lua nimeni apărarea atunci când sunt ofensaţi. Prin urmare, românii sunt nevoiţi să se comporte aidoma unor sclavi şi să se răzbune în secret, dacă nu vor să suporte jignirile în mod laş. Sub milenarul jug chinuitor, era inevitabil ca naţiunea fermă de odinioară să degenereze într-una tăinuitoare, perfidă şi răzbunătoare.

În final, Szilágyi îşi exprima şi el optimismul, încrederea de factură romantică în capacitatea „poporului” de a păşi pe calea cea dreaptă, în condiţiile în care beneficiază de razele libertăţii:

Daţi-i poporului o posibilitate prin care să îşi poată răzbuna pe faţă jignirile suferite sau faceţi dreptate şi arătaţi-i că răzbunarea este josnică, şi atunci el nu îşi va mai căuta uşurarea printr-un „czine mintye” mârşav194.

Concluzia inspirată de un asemenea mod de a vedea lucrurile era aceea că românii nu erau „răi”

de la natură, dimpotrivă, ei purtau în suflete bagajul de sentimente nobile al oricărui popor, este adevărat, ascuns până acum şi deformat de condiţiile grele în care au fost nevoiţi să trăiască. Depindea numai de maghiari ca acest potenţial pozitiv să fie scos la lumină şi pus în valoare, spre binele comun al patriei.

5. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura pozitivă

După cum au demonstrat cercetările imagologice, de obicei, reprezentările etnice conţin atât clişee negative, cât şi pozitive, imaginile cu privire la celălalt nefiind niciodată centrate pe o singură obsesie valorizantă. Ele nu ar fi credibile dacă s-ar limita exclusiv la diabolizarea sau glorificarea realităţii vizate195.

Nici reprezentările maghiare de la începutul epocii moderne referitoare la „caracteristicile naţionale” ale românilor nu fac excepţie de la această regulă. Chiar dacă am analizat în paragrafele anterioare numeroase citate de natură să pună în evidenţă trăsăturile negative atribuite de maghiari românilor, trebuie spus că în majoritatea textelor respective există şi referiri la însuşiri „bune”, „valoroase”, pe care le-ar proba românii. Chiar şi acei autori care subliniază în mod insistent „caracteristicile negative” ale românilor recunosc că aceştia ar avea şi unele calităţi sau cel puţin întrevăd posibilitatea ca românii să evolueze în bine. Numeroşi autori maghiari ai epocii evidenţiază acea temă referitoare la imaginea românilor pe care Klaus Heitmann (referindu-se la imaginile germane

despre români) o numea „potenţialul lor latent de dezvoltare”196. Este una dintre cele mai convingătoare modalităţi de evidenţiere a unei imagini pozitive cu privire la români pe care o întâlnim în textele maghiare.

O asemenea viziune reiese, de exemplu, la 1816, din *Lexiconul* lui Fejér György:

Românii din Transilvania au păşit pe drumul cultivării, ceea ce mai demult nici nu s-ar fi putut spera. Ei renunţă încetul cu încetul la diferitele lor greşeli şi răutăţi, mai ales la lenevie, beţie şi furt. Prietenia şi conversaţia lor sunt acceptabile197.

Alte opinii de aceeaşi factură întâlnim la Dóczy József, Puky Károly, Mihail Dulişcovici sau Kőváry László. Geograful Dóczy scria, la 1830, că dacă se pun pe treabă, românii pot deveni învăţaţi şi meseriaşi destoinici. De altfel, ei sunt cinstiţi şi serviabili198.

Mihail Dulişcovici aprecia şi el, la 1840, că deşi gradul de civilizaţie al românilor este mai redus decât acela al majorităţii popoarelor europene, există totuşi speranţe reale că aceştia vor reuşi să depăşească respectivul handicap199. Kőváry László, la 1847, era de părere că în condiţiile în care românii „se ridică la un anumit grad de cultură şi şlefuire, ei devin buni soldaţi şi funcţionari”200. Iar Puky Károly susţinea şi el că, în pofida defectelor de care a vorbit anterior, totuşi, aceia dintre ei (deşi sunt puţini) care s-au cizelat cu ajutorul ştiinţelor au demonstrat că, la fel ca orice naţiune, şi cea română poate să ajungă pe treapta cea mai înaltă a civilizaţiei201.

În pofida unor realităţi de natură să dezmintă

o imagine prea optimistă, încrederea, de sorginte iluministă, în capacitatea tuturor popoarelor de a accede la luminile ştiinţei avea darul de a modifica, automat, şi convingerea cu privire la caracterul fatal, inevitabil, al stării de înapoiere a românilor. În acest sens, după cum am văzut, erau considerate extrem de convingătoare cazurile individuale, particulare, care dovedeau că şi românii sunt capabili de performanţe similare celor ale compatrioţilor acestora din Transilvania sau ale oricărui alt popor european. Departe de a fi considerate excepţii într-o mare de exemple contrare, cazurile unor români care au reuşit să ajungă la o situaţie bună sunt generalizate la scara întregii naţiuni.

Profesorul clujean Székely Mózes, de pildă, la 1846, considera că un exemplu semnificativ pentru capacitatea românilor de a se ridica prin intermediul culturii îl oferea buna comportare a fraţilor Avram şi Alexandru Iancu. Referindu-se la situaţia învăţământului în rândurile românilor de pe domeniul fiscal al Zlatnei, Székely subliniază efectele benefice ale educaţiei, care se revarsă şi asupra celor de pe poziţii inferioare, fapt dovedit de comportamentul virtuos, remarcat şi apreciat unanim de către oficialii domeniali, al fraţilor Jánki Ábrahám şi Alexandra (sic), iobagi domeniali din Vidra de Sus202.

Cele mai frecvent întâlnite trăsături pozitive atribuite românilor de către intelectualii maghiari fac trimitere la inteligenţa înnăscută a acestora, precum şi la loialitatea şi bunele sentimente manifestate de români faţă de maghiari.

Stereotipul referitor la inteligenţa românilor pune de regulă accentul pe „isteţimea” acestora, pe agerimea spiritului, uşurinţa şi vioiciunea gândirii. Este vorba despre o trăsătură asociată, în general, cu caracterul „meridional” atribuit acestora şi pe care o vom regăsi şi în imaginile cu privire la români ale altor popoare203. În mod semnificativ pentru conotaţia spaţială „sudică” a acestui clişeu, românii ardeleni vor atribui această însuşire îndeosebi conaţionalilor acestora din Muntenia204.

„Inteligenţa” atribuită de către maghiari românilor apare în numeroase contexte, adeseori în compania altor „caracteristici naţionale” pozitive. În *Lexiconul* lui Fejér György se afirmă că românilor „nu li se poate nega mintea excelentă”205, Dóczy József şi Hodor Károly sunt de părere că românii „au cap bun”206 sau „un frumos talent intelectual genuin”207, Vahot Imre vorbeşte despre „mintea vioaie” a acestora208, iar Kőváry apreciază şi el că „nu putem spune că românii ar fi grei de cap”209. Fényes Elek, în *Statistica Ungariei*, face un portret pozitiv mai complex al românilor, compilat din sursele diverse utilizate de geograful maghiar, prezentându-i în felul următor:

Foarte milostivi, ospitalieri, cu un frumos talent intelectual genuin şi, datorită faptului că încă din copilărie sunt obişnuiţi cu frigul, căldura şi foametea, ei devin soldaţi foarte eficienţi210. În afară de aceasta, şi curajul lor personal este remarcabil, dacă sunt conduşi de persoane în care au încredere211.

În privinţa atitudinii loiale manifestate faţă de maghiari şi a contribuţiei aduse de ei la binele comun al patriei, textele pe care le-am analizat aici se referă îndeosebi la participarea românilor la cele mai importante războaie purtate de maghiari de-a lungul istoriei. Din asemenea exemple, reiese că românii au manifestat în mod constant o conduită favorabilă la adresa maghiarilor, numeroase texte ţinând să îi prezinte mai curând ca un element ataşat acestora, decât ca unul duşmănos. Într-un asemenea context, conflictele apărute de-a lungul istoriei între cele două popoare sunt prezentate ca având un caracter incidental. Desigur, tema loialităţii românilor faţă de maghiari reprezintă un exemplu tipic de imagine cu două feţe contradictorii, deoarece alţi autori – după cum am văzut, de pildă, în capitolul consacrat istoriografiei – sunt de părere că românii ar nutri, dimpotrivă, o ură ancestrală la adresa maghiarilor, dovedită din plin cu ocazia conflictelor istorice. Fără îndoială, românii sau maghiarii care doresc, din motive politice, să susţină apropierea dintre cele două popoare (aşa cum este cazul românilor din Ungaria) vor sublinia tema loialităţii, a contribuţiei românilor la binele comun, în timp ce adversarii respectivei tendinţe vor pune accentul pe conflictele istorice.

Primul tip de atitudine este ilustrat de Mihail Dulişcovici, care, într-un articol publicat într-o gazetă maghiară, susţine că românii ar avea un comportament prietenos în raport cu popoarele vecine. Trăind amestecaţi cu alte etnii, spune el,

românii sunt în general prieteni devotaţi, vecini buni şi paşnici, iobagi cărora le place să îşi îndeplinească sarcinile. Ei au întins aproape întotdeauna, cu cea mai mare promptitudine, o mână de ajutor maghiarilor.

Dulişcovici sublinia şi faptul că românii îşi iubesc patria (respectiv Transilvania, pentru ardeleni, şi Ungaria, pentru bănăţeni, bihoreni şi maramureşeni) şi că, de fapt, această „dragoste faţă de patrie a fost cea care le-a dat şi le dă şi acum putere şi curaj" să lupte împotriva duşmanilor acesteia, remarcându-se îndeosebi în regimentele de graniţă212.

Sublinierea ideii că românii îşi îndeplinesc îndatoririle civice, că au un comportament corect faţă de autorităţi şi faţă de lege, că se achită conştiincios de obligaţiile urbariale (a căror îndeplinire reprezenta o cerinţă legală, general acceptată, potrivit normelor vremii) are menirea de a combate teza potrivit căreia românii ar fi un neam de oameni răzvrătitori, lipsiţi de respect faţă de lege, tulburători ai ordinii publice. Pentru mentalitatea foarte legalistă a epocii, împărtăşită de români ca şi de maghiari, asemenea atitudini reprezentau păcate dintre cele mai grave, de care românii ţin să se dezică, la fel cum imaginile favorabile lor încearcă să îi absolve de acuzaţii atât de grave.

Aceleaşi atitudini civice şi patriotice le sunt recunoscute românilor de către Bárány Ágoston. Scriind despre trecutul comitatului Timiş, Bárány aminteşte şi „poporul român", care „a rămas credincios naţiunii [maghiare], a conştientizat de

timpuriu unitatea de interese şi a sângerat de multe ori pe câmpurile de luptă pentru această biată ţară”213.

Asemenea exemple au pentru maghiari rolul reconfortant de a arăta că „şi românii sunt cu noi” în lupta pentru modernizare şi emancipare. Totodată, ele sunt menite să le demonstreze celor care nu au încredere în români că se înşală, că orice om de bună-credinţă (şi „un popor întreg”, cum sunt românii, nu poate fi învinuit de rea-credinţă de către un veritabil democrat) îşi va da seama de justeţea căii pe care se află maghiarii, de măreţia acestui drum, pe care românii li se vor alătura maghiarilor fără nicio rezervă.

Alt autor maghiar, Nagy Ferenc, poposind în anul 1839 la băile de la Előpatak (Vâlcele), în Covasna, remarca „fidelitatea, punctualitatea şi amabilitatea” locuitorilor români de aici, calităţi care îi inspirau următoarele consideraţii:

Eu cred că românii sunt un popor binevoitor şi uşor de modelat, care ar merita ca noi, maghiarii, să acordăm mai multă atenţie educaţiei sale214.

O imagine pozitivă cu privire la români, ca şi dorinţa de a corecta stereotipiile negative referitoare la aceştia, întâlnim într-un articol din anul 1844, apărut în *Pesti Hírlap*:

Prostia înnăscută a românului a devenit deja aproape o zicală în rândurile noastre, dar aceasta este o vorbă nedreaptă, insultătoare şi tiranică, deoarece, din punctul de vedere al capacităţilor sale originare, acest popor nu este cu nimic mai prejos decât celelalte seminţii străine din ţară. Ba

dimpotrivă, datorită mai multor particularităţi lăudabile ale acestuia, cum ar fi, de exemplu, firea paşnică, maleabilitatea, toleranţa religioasă şi îndeosebi simpatia sa remarcabilă faţă de maghiari, am putea să îl punem în faţa tuturor acestor popoare215.

Printr-o asemenea pledoarie generoasă împotriva prejudecăţilor şi a imaginilor deformante, se putea ajunge la situaţia ca românii să se transforme, dintr-un popor aflat pe ultimele locuri, în Ungaria şi chiar în Europa (aşa cum ni-l înfăţişează alte texte), într-unul aflat pe primul loc. Dorinţa de a-l înfăţişa ca pe un prieten al maghiarilor, cu toate implicaţiile „pedagogice" care decurgeau de aici, făcea posibile asemenea modificări spectaculoase de apreciere la nivelul imaginarului social.

Tendinţa de a combate prejudecăţile referitoare la români, evidenţiind caracterul lor eronat şi, totodată, nedemn în raport cu spiritul toleranţei pe care trebuie să îl dovedească un popor civilizat – poate fi întâlnită în mai multe rânduri la intelectualii maghiari ai vremii.

Kazinczy Ferenc, de pildă, ţine să contrazică prejudecata referitoare la violenţa şi aplecarea spre tâlhărie a românilor, demontând cu minuţiozitate acest clişeu şi demonstrând lipsa lui de îndreptăţire, prin invocarea experienţei personale. Totodată, el descrie mecanismele de funcţionare a stereotipiilor, subliniind forţa de convingere a respectivelor prejudecăţi, dar şi discrepanţa dintre ele şi realitatea faptelor:

Acolo unde locuiesc eu – scrie Kazinczy –

[respectiv pe moşia Széphalom, din Ungaria], sub denumirea de „român” se înţelege un popor obişnuit cu jafurile şi cu crimele. Şi, deşi nu mă consider un fricos, totuşi trebuie să mărturisesc că la plecare şi pe mine m-a cuprins teama că pe drum mi s-ar putea întâmpla o nenorocire. Această teamă mi-a fost întărită şi de faptul că, după cum am mai spus, românul, dacă vede o trăsură, sare din căruţa sa şi se dă în lături cu vitele sale [manevră care l-a speriat iniţial pe Kazinczy], deoarece aşa se îngemănează în cazul său spaima slugarnică şi sălbăticia. Astăzi însă umblu pe aici cu tot atâta curaj ca între Viena şi Buda. Buni şi răi există peste tot şi, spre marele noroc al omenirii, maghiarul, slovacul şi românul sunt în definitiv şi ei oameni216.

Pentru a-şi susţine şi mai bine aceste afirmaţii, Kazinczy invocă şi exemplul pozitiv al românilor dintr-un sat hunedorean, unde, „cu ocazia evenimentelor din 1784”, s-au putut înregistra „atâtea pilde ale fidelităţii românilor faţă de stăpânii lor, încât la mai multe nu te poţi aştepta de la nimeni alţii”217. Alegerea de către Kazinczy tocmai a momentului răscoalei lui Horea pentru a da un exemplu de comportament pozitiv întâlnit la români avea în mod evident rolul de a contrazice încă o dată, în mod flagrant, imaginile defavorabile cu privire la români. Chiar şi la 1784 au existat români cumsecade!

Remarci asemănătoare celor ale lui Kazinczy întâlnim şi într-un articol din 1842, al lui Ercsei József. Naturalistul ardelean polemiza cu o gazetă pestană pe tema comportamentului românilor,

respingând ideea că „românii ar fi periculoşi”.

Acest compatriot – scrie Ercsei – trebuie să ne creadă că românii noştri din Ardeal, săraci şi inculţi – printre care noi călătorim zi şi noapte fără teamă – sunt îngeri faţă de haiducii fără Dumnezeu şi porcarii sălbatici din Ungaria.

De altfel, Ercsei, care face dovada unui evident patriotism local şi vrea să arate că prejudecăţile celor neinformaţi sunt contrazise de realitate, este de părere că „moravurile poporului de rând din Transilvania sunt mai cizelate în comparaţie cu cele ale poporului de rând din Ungaria”218.

În concluzie, se poate aprecia că, potrivit formulei evidenţiate de aceste texte, latura pozitivă a imaginii românilor se construieşte mai ales într-o manieră polemică, prin critica şi dezminţirea stereotipiilor cu caracter negativ. Atunci când maghiarii vor să scoată în evidenţă calităţile românilor, să îşi exprime simpatia faţă de aceştia, ei trebuie să înceapă cu o negaţie, cu o critică la adresa imaginilor negative. Subminarea imaginilor negative, mai mult decât afirmarea imaginilor pozitive, reprezintă principala metodă prin intermediul căreia se poate formula un mesaj pozitiv cu privire la români, prin intermediul căreia aceştia pot fi vorbiţi „de bine”.

Din acest motiv, cazul românilor reprezintă şi un bun teren de încercare pentru discuţiile cu privire la toleranţa maghiarilor faţă de alte popoare. „Bunele sentimente” ale oricui au o excelentă ocazie de a se manifesta printr-o luare de poziţie în favoarea acestor victime eterne,

învinuite pe nedrept, după cum obtuzitatea unui adversar poate fi „înfierată”, scoţându-se în evidenţă prejudecăţile respectivului la adresa aceloraşi năpăstuiţi.

6. Aspectul fizic al românilor; frumuseţea femeilor

Aspectul fizic al românilor, aşa cum este perceput el de către autorii scrierilor cu caracter geografic şi etnografic, este pus de obicei în relaţie tot cu trăsăturile psihologice şi comportamentul social atribuit respectivilor. Mai mult decât atât, modul în care îi „văd” intelectualii maghiari pe români sub acest aspect este influenţat şi el de opiniile cu privire la caracterul moral al acestora.

În general, referirile la înfăţişarea fizică a românilor sunt lipsite de exagerări. Se poate spune că ei sunt consideraţi a avea un tip antropologic obişnuit, cu o statură mai mult mijlocie decât înaltă şi o fizionomie plăcută. Rezistenţa fizică deosebită, la efort, frig sau foame, reprezintă eventual o trăsătură de specificitate mai apăsată a românilor219.

Contele Bátthyányi Vincze, de exemplu, afirma cu privire la români că aceştia pot fi uşor recunoscuţi după figurile lor slabe şi palide, după statura lor mijlocie şi suplă, precum şi după felul lor vioi de a fi220.

Szirmay Antal susţinea că românii sunt „de statură mijlocie, dar cu umerii laţi şi puternici”221, iar Fényes Elek arată că de obicei românul este de statură mijlocie, cu o conformaţie consistentă, musculoasă şi puternică. Părul lui

este negru, des şi încâlcit. Trăsăturile feţei sunt puternice, dar în general plăcute222.

Oarecum în mod diferit în raport cu constatările precedente, Kőváry îi descrie pe români ca fiind „slabi şi înalţi”, dar cu o fizionomie simpatică („bine formată”), cu „părul şaten şi lung”, cu „mustăţi tăiate, ochii mici şi sprâncenele stufoase”223. Se remarcă faptul că asemenea descrieri sunt destul de banale şi nu spun mare lucru, indiferent de gradul de familiarizare al observatorului cu subiectul său: Kőváry este un ardelean bun cunoscător al provinciei, contele Batthyányi scrie pe baza experienţei sale de călătorie, Szirmay îi cunoaşte îndeaproape pe românii din Sătmar şi doar Fényes este cel care scrie bazându-se în primul rând pe bibliografie.

Încercând să surprindem elementele de repetiţie şi clişeele care se observă în descrierile maghiare ale fenotipului românesc, remarcăm în primul rând „frumuseţea” atribuită românilor. Nagy Ferenc, de pildă, scriind în 1839 despre românii din Covasna, este de părere că aceştia constituie „cea mai frumoasă rasă umană pe care a putut-o observa el vreodată, în ţară şi în afara ei, mai ales în comparaţie cu secuii mătăhăloşi”224. Mihail Dulişcovici se referă la asemănarea fizică a românilor din Maramureş cu vechii romani, clişeu foarte des întâlnit, de natură să pună în evidenţă, bineînţeles, nu atât înfăţişarea plăcută a acestora, cât nobila lor origine:

În afară de guşaţi, care în unele localităţi pot fi văzuţi destul de des, românii sunt în general de făptură potrivită, cu o fizionomie agreabilă în

cazul ambelor sexe şi unii chiar atât de atletici, încât dacă ar trebui să îi prezint în mod alegoric, aş face-o cât mai aproape de înfăţişarea unui roman225.

Aspectul plăcut al românilor, indiferent dacă este vorba despre femei sau despre bărbaţi, e subliniat şi în articolul referitor la satul Sălişte, în care este lăudată şi hărnicia locuitorilor de aici226, sau în cel al jurnalistului Békásy, care îi vedea pe români în felul următor:

Ei sunt mai mult îndesaţi decât zvelţi, cu membre sănătoase şi trăsăturile feţei frumoase şi originale227.

O descriere mai interesantă îi aparţine lui Szilágyi Sándor, care pune înfăţişarea românilor în legătură cu temperamentul atribuit acestora; într-o asemenea viziune, chipul oamenilor reflectă sentimentele lor:

Chipul românilor este de tip sudic. Ochii de culoare închisă, părul întins până la sprâncene, dar cârlionţat la ureche, precum şi nasul acvilin exprimă într-o armonie atât de minunată tristeţea şi amărăciunea228.

Caracterul „meridional” atribuit românilor, ca psihologie, dar şi ca aspect fizic, îi face pe observatorii maghiari să evidenţieze adeseori tenul măsliniu al acestora, părul închis la culoare, de regulă de un negru intens, la fel ca şi culoarea ochilor. În cazul românilor din Muntenia, remarcile călătorilor maghiari cu privire la pigmentaţia acestora merg până la a-i asemăna cu ţiganii229.

Oricum, aceste observaţii nu contrazic

portretul de ansamblu care subliniază „frumuseţea” tipului fizic românesc. Chiar şi în puţinele cazuri în care sunt semnalate anumite handicapuri fizice, cum ar fi guşa230, acestea nu sunt considerate trăsături caracteristice, ele datorându-se unor situaţii accidentale, climei mai aspre sau calităţii apei.

Femeile române, care au atras atenţia observatorilor maghiari şi în ceea ce priveşte portul şi tendinţa de a se împodobi, se bucură, în mod firesc, de numeroase aprecieri favorabile referitoare la frumuseţea lor fizică. În această privinţă, felul în care este văzut aspectul fizic al românilor este puternic influenţat de aprecierile cu privire la trăsăturile morale şi comportamentale. Românceleo, considerate mult mai harnice şi mai implicate în lupta cotidiană cu greutăţile vieţii, în raport cu bărbaţii lor, asociază în mod firesc acestor calităţi sufleteşti o înfăţişare fizică plăcută şi armonioasă. În schimb, în nuvelele lui Jókai în care sunt prezentate atrocităţile săvârşite de răsculaţii români la 1848 – evident, bărbaţi – portretul fizic al acestora evidenţiază chipuri mohorâte, respingătoare, în acord cu josnicia morală atribuită respectivilor231.

O serie întreagă de autori maghiari se vor referi la frumuseţea deosebită a românceloro232. Viziunea lor idealizată era fasonată, de fapt, de anumite modele culturale, specifice observatorilor citadini ai realităţilor rurale. Iluminiştii adepţi ai neoclasicismului aveau în faţă cadrul bucolic al idilelor pastorale, în timp ce romanticii veneau cu imaginea mai plină de prospeţime a unei naturi

sălbatice, populată de zveltele fiice şi soţii ale ţăranilor nealteraţi de viciile civilizaţiei.

Primul tip de percepţie este ilustrat de un poem al lui Mátyási József, care, călătorind la 1789 prin Transilvania şi remarcând sate româneşti mizere, cu oameni zdrenţăroşi şi urâţi, se grăbeşte să precizeze că această imagine nu este caracteristică „întregii naţiuni”, deoarece:

Mulţi dintre români sunt demni de a fi priviţi,

Iar pe alocuri poţi găsi şi nişte fete233 atât de angelice,

Încât dacă te-ai aşeza lângă ele sau le-ai lua în braţe,

Ai mânca şi trista mămăligă ca pe o plăcintă234.

Mátyási găseşte că frumuseţea româncelor merită cuvinte de laudă cu atât mai mult cu cât ea este una naturală. Româncele, spune poetul maghiar, nu sunt răsfăţate nici cu mâncăruri deosebite – cum ar fi pâinea şi cozonacul din grâu al maghiarilor, vestitul covrig din Debreţin, renumita mâncare de varză a Clujului ori cafeaua şi turta dulce din Pesta – şi nici nu dispun de podoabe scumpe care să le înfrumuseţeze. Ele nici nu au auzit de „frizer” sau de „modă”, „nu stau în casă toată ziua şi nu îşi doresc pălării”, nu folosesc evantaie pentru a se feri de soare şi nu dorm în paturi comode din puf, dimpotrivă, muncesc din greu „învârtind sapa, furca şi fusul”. În pofida unei asemenea vieţi aspre, româncele „cresc atât de frumos” hrănite cu turtele simple de mălai, încât

Şi Viena s-ar plictisi de cucoanele sale

Dacă ar vedea fetele din Ardeal.

Acestea sunt „ca merele proaspăt culese”, „cu obrajii roşii” şi „formele rotunde”, având un trup împlinit ca o piersică şi venele puternice. În finalul descrierii sale, Mátyási oferă şi obişnuita explicaţie de natură istorică a frumuseţii româncelor:

Dar cum să nu fie printre ele figuri frumoase,
Când poporul român este drojdie romană235!

În acest fel, imaginea „bunului sălbatic” – în variantă feminină –, menită să relativizeze avantajele vieţii moderne şi să îi contrapună acesteia utopia unei vieţi în afara civilizaţiei, mai „bună” şi mai autentică, îşi găsea în portretul idealizat al ţărăncilor române o ipostază dintre cele mai convingătoare.

Alt observator maghiar interesat de frumuseţea româncelor, din aceeaşi perioadă, este administratorul de moşie György László. În versurile sale236, extrem de semnificative pentru stereotipiile tradiţionale ale maghiarilor faţă de români (pe care le-am analizat într-un capitol anterior), el face o comparaţie între româncele din Chintelnic şi săsoaicele din Arcalia. După cum am văzut, comparaţia între bărbaţii aparţinând celor două comunităţi era una net în favoarea saşilor. Dar în ceea ce priveşte femeile, perspectiva lui György este diametral opusă. Săsoaicele, scrie el, sunt „aspre, pline de riduri şi miros a sudoare”, în timp ce româncele sunt foarte atrăgătoare, în rochiile lor specifice, care „au fost aduse încă de Traian de la Roma” şi care scot atât de bine în evidenţă frumuseţea corpului feminin237.

Pe acelaşi ton admirativ, György scrie că trupul româncelor este „robust, îndesat şi puternic”, parcă anume făcut pentru „munca aspră” depusă de acestea. „Ele trăiesc natural – mai ţine să precizeze versificatorul maghiar, la fel ca şi confratele său Mátyasi – şi nu sunt palide nici datorită modei şi nici din cauza unei alimentaţii încărcate”238.

În finalul poemului său, pe parcursul căruia arătase că saşii sunt harnici şi buni gospodari, iar românii sunt leneşi şi decăzuţi, în timp ce aprecierea sa faţă de femei mergea în sens invers, György concluzionează în felul următor:

Eu nu spun că nu sunt oameni frumoşi şi printre saşi
Şi că nu ar exista femei urâte şi printre românce,
Că nu ar exista răi şi printre saşi
Sau că niciun român nu mănâncă pâine frumoasă.

Totuşi, dacă ar fi să aleagă, îşi încheie György poemul, el ar prefera bărbaţii saşi şi femeile românce239.

Versificatorul maghiar făcea astfel loc (mai mult de formă) şi raţionalismului iluminist, care spunea că toţi oamenii sunt egali sub raportul capacităţilor potenţiale, dar etala în primul rând vechile prejudecăţi tradiţionale, ilustrate mult mai convingător în ochii cititorilor săi cu ajutorul „poantei” de efect la care recurge în final.

Aprecieri superlative la adresa frumuseţii româncelor întâlnim şi la ardeleanul Nagy Ferenc. Referindu-se la românii din Covasna, el găsea, de

altfel, că şi bărbaţii au o înfăţişare plăcută; cu atât mai mult însă, privirile sale vor fi atrase de siluetele feminine:

Şi mai ales femeile cât sunt de graţioase! Cea mai frumoasă statură iunonică, talie suplă, profil grecesc perfect, cea mai fascinantă culoare creolă răsăriteană, ochii răpitori de meduză. În Transilvania abia de mai poţi vedea frumuseţi ca acestea. Într-adevăr, multe dintre ele ar fi demne de pensula unui pictor, de exemplu de aceea a lui Barabás al nostru, ca exemplare ale frumuseţilor din ţara noastră şi ca oglinzi ale naţiunii române240.

Nu ştim dacă pictorul Barabás a citit articolul lui Nagy din *Nemzeti Társalkodó*, dar fapt este că la patru ani după aceea el realiza cea mai faimoasă dintre pânzele sale, portretul unei familii de ţărani români din Transilvania, a cărei expunere la salonul de pictură din Viena atrăgea entuziasmul publicului şi marca data de naştere a romantismului plastic maghiar241.

Articolul lui Nagy pare să fi fost citit şi de către Kőváry László, care, în *Statistica Ardealului*, menţionează faptul că „femeile românilor sunt, în unele locuri, foarte frumoase, iar în jurul Covasnei, de-a dreptul admirabile”. Este adevărat, Kőváry, care dă dovadă aici de o sensibilitate romantică mai puţin accentuată, ţine să adauge că acest lucru „se poate datora însă şi vopsirii lor”242, ceea ce arată că el împărtăşea şi opinia potrivit căreia româncele au o predispoziţie excesivă spre cochetărie şi podoabe încărcate. O asemenea trăsătură anula tocmai ceea ce

romanticii preţuiau cel mai mult, prospeţimea şi naturaleţea atribuite tipului de frumuseţe ţărănească.

Jurnalistul Békásy, în schimb, se referă din nou la naturaleţea frumuseţii româncelor, rezultată din conjugarea unui aspect fizic plăcut cu farmecul şi expresivitatea acestora:

Paris ar fi fost foarte încurcat în mijlocul româncelor, neştiind căreia dintre ele să îi ofere mărul. La acestea, frumuseţea este însoţită de efectul farmecului lor, care iese în evidenţă mai ales atunci când râd. Îndeosebi ochii lor căprui şi vii au un efect îndelungat asupra călătorului, chiar şi în urma unei singure priviri243.

Desigur, nu trebuie să ne întrebăm prea mult în ce măsură asemenea remarci erau inspirate de percepţia specifică a feminităţii româneşti în cultura maghiară, sau de clasicul comportament masculin în raport cu celălalt sex.

Szilágyi Sándor împărtăşeşte o perspectivă asemănătoare celei rezultate din cuvintele lui Kőváry şi care pare a fi cea mai reprezentativă pentru felul în care erau văzute femeile române de către maghiari, la data respectivă. Anume, el subliniază combinaţia dintre farmecul şi frumuseţea naturală a româncelor, pe de o parte, şi portul destul de încărcat al acestora, tendinţa spre împodobire şi exotismul etnografic, pe de altă parte. Rezultatul de ansamblu este însă unul care atrage preţuirea observatorului:

Femeile române sunt frumoase, am putea spune chiar minunate. Chipului lor creol şi interesant i se potrivesc atât de bine ochii negri şi

strălucitori. Ele sunt înalte şi cu obrajii roşii. Piepturile lor de marmură sunt ascunse sub cămăşi cu broderii bogate, la gât poartă salbe din monede de argint, iar de brâu au atârnate în faţă şi în spate două catrinţe. Le plac în mod deosebit cizmele roşii244.

O opinie care face o anumită notă discordantă este aceea a lui Kazinczy Ferenc. Dar în această chestiune scriitorul maghiar pare influenţat mai puţin de modelele culturale de percepţie, şi mai mult de gusturile sale personale în materie. Lui Kazinczy, româncele nu i se par frumoase, ci mai degrabă bine făcute. Cu toate că, spune el, a auzit multe laude la adresa frumuseţii româncelor, eu nu am văzut în tot drumul meu vreun chip, vreo statură, la care să mă pot uita cu încântare. Tot meritul răspândit al acestora constă în faptul că sunt zdravene şi puternice... sau că au un trup sănătos şi cărnos, însă nimic altceva. Dar asemenea femei pot fi văzute şi în alte părţi245.

Ca şi în cazul altor clişee, Kazinczy ţine să contrazică imaginea colectivă, prejudecata, confruntând-o cu datele „realităţii", aşa cum încearcă să le înregistreze şi să le interpreteze cu proprii săi ochi. Desigur, nici această metodă nu era de natură să asigure garanţia unei „obiectivităţi" imposibile, ci doar să evidenţieze o subiectivitate personală.

Se poate concluziona, în final, că privirile autorilor maghiari care scrutează chipuri de românce, la începutul epocii moderne, sunt marcate prea puţin de o perspectivă etnică sau naţionalistă. Desigur, percepţia lor, aidoma

oricărei reprezentări umane, nu era inocentă din punct de vedere ideologic. Dar ea nu a fost influenţată în mod prioritar de conflictele politice sau sociale dintre români şi maghiari, ci, mai curând, de alteritatea de gen şi de cea culturală. În principal, tiparele intelectuale succesive ce modelau imaginarul maghiar al vremii, cu precădere iluminismul şi romantismul, erau cele care îi îndrumau pe observatorii maghiari să gândească, să viseze sau să îl privească pe Celălalt într-o anumită manieră.

7. Obiceiurile românilor; religiozitatea, superstiţiile, „cultura populară”

Obiceiurile, religiozitatea, viaţa spirituală şi tradiţiile populare ale românilor reţin şi ele atenţia autorilor maghiari de scrieri geografice şi etnografice într-o mare măsură. De regulă, orice descriere referitoare la români se opreşte asupra acestor aspecte, care, potrivit gustului epocii, fac parte din categoria detaliilor semnificative ce merită cu prisosinţă să fie aduse la cunoştinţa cititorilor.

În general, aprecierile pe care le consemnează observatorii maghiari pe marginea obiceiurilor tradiţionale ale românilor sunt critice, dezaprobatoare. Deşi ne-am aştepta ca măcar reprezentanţii generaţiei romantice să manifeste mai multă preţuire faţă de tradiţiile etnografice, constatăm însă că lucrurile stau cu totul altfel. Intelectualii maghiari ai vremii sunt marcaţi puternic de concepţia raţionalistă a iluminismului, ceea ce îi face să critice îndeosebi superstiţiile, bigotismul şi ceea ce li se pare a fi lipsa de

substanţă a religiozităţii românilor, îndeosebi a ortodocşilor. Nu trebuie să neglijăm nici faptul că, pentru maghiarii catolici şi mai ales protestanţi, tipul diferit de religiozitate al românilor constituia un element important şi tradiţional de alteritate. Ideea că românii manifestă un ataşament deosebit doar faţă de elementele exterioare ale cultului, faţă de ceremoniile liturgice, ritualuri, neglijând fondul doctrinar şi moral al religiei creştine, constituie un element de bază al imaginii maghiarilor faţă de români. În acest context, multe aspecte care ţineau de obiceiurile şi tradiţiile acestora erau privite în mod critic, cu rezervă sau, în cel mai bun caz, ca nişte curiozităţi exotice.

7.1. Religiozitatea, superstiţiile, ataşamentul faţă de tradiţii

O primă constatare de acest fel selectată aici este cea a contelui Teleki Domokos, care scrie la 1796 despre îndârjirea cu care îşi păstrează românii credinţa, subliniind că „religia lor constă aproape exclusiv din ceremonii exterioare”246. Frecvenţa ridicată a acestor ritualuri, ca şi efectul negativ pe care l-ar avea ele asupra educaţiei oamenilor de rând atrag atenţia mai multor autori maghiari din această perioadă.

Ataşamentul deosebit pe care l-ar manifesta românii faţă de tradiţiile lor reprezintă altă temă întâlnită frecvent. În general, această atitudine conservatoare nu este privită cu multă simpatie, fiind prezentată fie pe un ton neutru, fără comentarii, fie criticată, ca o exagerare. Ea este considerată, de obicei, una dintre expresiile

înapoierii românilor, fiind pusă în legătură cu caracterul lor superstiţios sau cu ostilitatea faţă de progres. Asemenea referiri întâlnim la profesorul Magda Pál, la 1819, care scrie că românii „îşi iubesc însă foarte mult credinţa, precum şi sfintele obiceiuri tradiţionale şi ceremoniile”247; la jurnalistul „Bruno”, care vorbeşte despre „zelul creştinesc aproape exagerat” al acestora248; la Szilágyi Sándor, care afirmă, pe un ton mai favorabil, că „acest popor este foarte pios în faptele sale, respectând ferm şi ordonat legămintele şi ceremoniile religioase”249.

Acest ataşament manifestat de români faţă de credinţa lor poate să meargă însă până la un exclusivism religios, fapt pe care îl remarcă Bilaki Móric, atunci când afirmă că ortodocşii nutresc convingerea că „singura religie mântuitoare” este reprezentată de confesiunea lor şi a ruşilor, în timp ce toţi ceilalţi adoratori ai lui Isus nu sunt consideraţi nişte creştini veritabili de către români250.

Despre importanţa religiei pentru români vorbeşte şi Kemény Zsigmond, în 1851, semnalând sentimentele de unitate care îi leagă pe românii din Principatele Dunărene de conaţionalii lor din Imperiul Austriac. Politicianul ardelean este de părere că ortodoxia poate funcţiona ca un factor semnificativ de coeziune printre români, deoarece „la ei credinţa este la fel de caldă ca în primele secole ale creştinismului”, constituind un motor al dezvoltării sociale251.

Mulţi autori maghiari insistă asupra faptului că religia românilor ar fi alcătuită în bună parte

din superstiţii. Gorove László, de pildă, scrie în 1836 că „naţiunii române, care este oricum plină de prejudecăţi, îi place să înfăşoare orice lucru într-o superstiţie”. Pentru a-şi exemplifica afirmaţia, Gorove evocă obiceiul românilor din Bihor de a-şi împodobi casele cu ramuri verzi în ziua de Sf. Gheorghe:

Mi-a fost milă de români – scrie autorul maghiar – , milă provocată de credinţa lor potrivit căreia, dacă este neglijată respectiva împodobire, vrăjitoarele vor deochia vacile de lapte în aşa fel încât acestea nu vor mai da lapte destul toată vara.

În faţa unei asemenea „absurdităţi” (din punctul de vedere al observatorului citadin, marcat de o gândire raţională), Gorove nu se poate opri să nu exclame:

De câtă educaţie ar avea nevoie un popor atât de înapoiat252!

Fényes Elek menţionează şi el, în descrierea sa referitoare la români, că aceştia „cred şi practică toate genurile de superstiţii”, cum ar fi credinţa în existenţa vampirilor, sau că „în capul bietului român domnesc, în diferite forme, vrăjitoare, balauri, vârcolaci şi diavoli”253.

Kőváry László face aprecieri de aceeaşi natură, scriind despre „întunericul uriaş din sufletul acestui popor”, aducând şi el, la fel ca Gorove, exemple concrete, de natură să provoace în rândurile cititorilor maghiari compătimirea şi stupoarea în faţa unor naivităţi şi ciudăţenii atât de puţin compatibile cu modul raţional de a gândi şi cu exigenţele lumii moderne, civilizate.

Locuitorii din satul românesc Porumbac, arată Kőváry, cu ocazia secetei din anul 1841, au ajuns la concluzia că apa este „băută” de un consătean de-al lor mort de curând şi, în consecinţă, s-au dus la cimitir pentru a distruge mormântul acestuia254.

Szilágyi Sándor constată şi el, cu părere de rău, că „românul este religios până la superstiţie”, iar acest tip de credinţă îl îndepărtează de fapt de adevărata religie. Szilágyi scrie că sunt puţine sate în care să nu fie vreo ghicitoare sau vrăjitoare. Românul îi sărută mâna preotului său, îşi scoate pălăria în faţa moşierului, dar în faţa vrăjitoarelor îşi face cruce!

În afară de încrederea în puterea supranaturală a vrăjitoarelor, Szilágyi mai menţionează şi alte superstiţii, tot atât de nefondate în opinia sa, cum ar fi credinţa în caracterul nefast al zilei de vineri, când românii nu lucrează, nu călătoresc şi ţin un post sever255.

7.2. Respectarea strictă a postului

Respectarea strictă a postului de către români şi critica acestei atitudini reprezintă altă temă frecvent întâlnită la autorii maghiari din epocă. Evident, şi alţi observatori care priveau lucrurile din afara civilizaţiei tradiţionale, cum erau călătorii occidentali sau chiar intelectualii români, împărtăşeau această viziune critică. Respectarea postului era asociată uneori cu indolenţa atribuită românilor, deoarece aceştia erau acuzaţi că nu vor să muncească în numeroasele lor zile de sărbătoare, sau cu alimentaţia precară şi nesănătoasă, cauzatoare de

boli. Această imagine, specifică viziunii iluministe, avea însă în spate o îndelungată tradiţie, dacă ne gândim numai la faptul că un paragraf din *Approbatae Constitutiones*, din secolul al XVII-lea, se referea la faptul că românii îi împiedicau să lucreze, în zilele lor de sărbătoare, chiar şi pe maghiari256!

Magda Pál, în 1819, scria că „românii ţin extrem de mult la post”257. Kazinczy Ferenc, la rândul său, oferea mai multe amănunte despre acest obicei şi urmările sale „dăunătoare”:

Cunoştinţele religioase ale românilor se reduc la dogma potrivit căreia sărbătorile trebuie petrecute fără muncă, iar nerespectarea postului este un mare păcat.

Kazinczy îşi manifesta dezacordul faţă de aceste prescripţii, deoarece, credea el, postul duce şi el la decăderea românului, pentru că, înfometat şi fără ocupaţie, acesta caută o cârciumă, unde, lângă bâzâitul cimpoiului, îşi mai aduce aminte şi de originea sa romană. Dorind atunci să dovedească faptul că în vinele sale curge sânge de campion, îi dă în cap tovarăşului său de pahar ori este lovit el de către acesta, întinzându-se în final, pe jumătate mort şi complet beat, în faţa cârciumii258.

Importanţa pe care o are postul pentru români este subliniată şi de Fényes Elek şi Hatvani Imre. Cu această ocazie, cei doi autori aduc în discuţie una dintre principalele acuzaţii referitoare la obiceiurile şi religiozitatea românilor, anume că aceştia respectă cu stricteţe superstiţiile şi aspectele formale ale religiei, dar

încalcă în schimb, cu uşurinţă, normele fundamentale de comportament impuse de morala creştină.

Românul este bigot – notează Fényes – şi astfel respectă cu mai mare stricteţe postul său sever şi fără de sfârşit, decât interdicţia de a nu fura sau a nu ucide259.

Iar Hatvani, la rândul său (probabil copiindu-l parţial pe Fényes), susţine că românii nu se tem nici acum să comită cele mai mari păcate, cum ar fi crima, mărturia falsă sau răzbunarea josnică, deoarece le consideră păcate mai mici decât furtul unor bunuri, iar pe acesta, iarăşi, mai mic decât abaterea de la postul lor sever şi fără de sfârşit.

Hatvani este de părere că vina pentru această situaţie o poartă şi preoţii români, deoarece aceştia „îi absolvă mai greu pe credincioşii lor de păcatul respectiv", în comparaţie cu iertarea acordată mult mai uşor pentru crimele grave menţionate anterior260.

7.3. Căsătoria; condiţia femeii

Un prim element referitor la întemeierea familiei în spaţiul românesc subliniat de observatorii maghiari îl constituie faptul că aceasta se petrece foarte de timpuriu. Este un alt atribut pe care observatorii maghiari ai vremii îl consideră specific populaţiilor rurale „necivilizate"261. După cum am văzut deja, autori cum ar fi Lassú István sau Kőváry László pun acest lucru pe seama firii senzuale care i-ar caracteriza pe români. Imaginea respectivă se conjuga cu reprezentările mai vechi referitoare la caracterul prolific al românilor, explicând, de

asemenea, numărul lor mare şi actuala răspândire în Ardeal.

O opinie caracteristică referitoare la senzualitatea românilor este exprimată de Hatvani Imre. Acuzându-i pe românii bănăţeni de „destrăbălare şi concupiscenţă”, el subliniază că aceste însuşiri „scurtează viaţa românilor, îi slăbesc şi îi jigăresc atât de mult, încât arată ca nişte *paria* din India”262. Crezul potrivit căruia sexualitatea excesivă ar fi dăunătoare sănătăţii era unul frecvent în epocă263, aşa că Hatvani nu face decât să aplice în cazul particular al românilor această teorie mai generală.

Alţi autori maghiari nu asociază însă căsătoria timpurie a românilor cu senzualitatea, mărginindu-se să înregistreze fenomenul şi să îi caute, eventual, explicaţii de natură socială. Fényes Elek crede însă că acest obicei are cauze biologice, datorându-se maturizării rapide a românilor:

Aceştia cresc şi ajung la maturitate foarte devreme şi totuşi au o bătrâneţe îndelungată. La vârsta de 17-18 ani se căsătoresc deja, iar mireasa nu are, adeseori, mai mult de 15 ani264.

O observaţie asemănătoare îi aparţine jurnalistului Békásy, care scria următoarele: „Dezvoltarea tinerilor români şi însoţirea lor care decurge de aici sunt uimitoare, tineri de 18 ani însurându-se cu fetiţe de 12-13 ani”. Această situaţie nu are însă consecinţe fericite, deoarece, „tocmai de aceea, bujorii tinereţii se pot vedea doar pe feţele fecioarelor, pe când mireasa, asemeni unei viorele culese prea devreme, îşi

închide potirul şi ajunge fără parfum la vârsta bătrâneţii”265.

Szilágyi Sándor este mai atent la dimensiunea socio-economică a fenomenului, ceea ce îl determină să nu mai aprecieze în mod critic această situaţie:

Românii – scrie el – se căsătoresc devreme. Le este mai uşor dacă au cu cine să îşi împartă grijile vieţii. Dacă a făcut rost de o vacă sau de banii necesari pentru aşa ceva şi dacă ştie să danseze bine, românul poate să aleagă dintre frumoasele din zece sate! Oricare româncă va fi bucuroasă să îl ajute în purtarea necazurilor vieţii266.

Numeroşi geografi, călători sau chiar autori de texte literare acordă o atenţie deosebită târgurilor de fete care ocazionează întâlnirea tinerilor şi alegerea mireselor. Exotismul etnografic al unui asemenea obicei atrage în mod firesc atenţia intelectualilor maghiari.

În unele cazuri, obiceiul târgului de fete este prezentat într-o lumină favorabilă, aşa cum face Barcsay Ábrahám, care apreciază, în 1789, frumuseţea acestei tradiţii populare267. Alteori însă, observatorii maghiari îl dezaprobă, considerându-l o practică barbară. Descriind târgul de fete de la Câmpeni, Kazinczy Ferenc afirmă că acest obicei putea fi întâlnit şi la „ruşii” din comitatul Zemplén şi că el este cu totul inuman pentru femei. Stând în corturi, alături de părinţi şi de zestrea lor, tinerele de măritat sunt pur şi simplu alese de către viitorii soţi, Kazinczy arătându-se revoltat de faptul că ele nu au nimic

de spus în legătură cu acest pas esenţial din viaţa lor. Acest mod de formare a unui cuplu seamănă mai mult cu o tranzacţie comercială între viitorul soţ şi părinţii fetei, aceasta din urmă fiind socotită „mai mult un obiect decât o fiinţă”. Folosindu-se de acest exemplu, scriitorul maghiar aruncă o înţepătură critică şi în direcţia moravurilor din propria societate, apreciind că această metodă respingătoare de încheiere a căsătoriilor putea fi întâlnită nu numai printre românii simpli din Câmpeni, ci şi în rândurile „claselor superioare” din Ungaria268.

Szilágyi Sándor, în schimb, descrie obiceiul târgului de fete cu mai multă sensibilitate etnografică, neavând cuvinte critice la adresa lui. El se referă la zestrea fetelor, care constă, de obicei, dintr-o ladă vopsită cu lalele, care este plină cu haine ţesute, împletite şi cusute chiar de ele, şi din câteva aşternuturi; acesta este cadoul de nuntă adus de mirese în colibele soţilor lor. În unele locuri, fetele ahtiate după un soţ îşi agaţă lucrurile de mână prin casă, pentru a arăta cât sunt de harnice269.

În legătură cu acest obicei, Szilágyi face şi el o paralelă cu societatea maghiară citadină, în maniera lui Kazinczy, fiind de părere că deşi modul în care romăncele îşi caută soţul nu este atât de subtil şi de rafinat, în comparaţie cu practicile similare ale doamnelor de la oraş, el evidenţiază însă mai multă naturaleţe. Szilágyi se referă şi la obiceiurile de nuntă ale românilor, afirmând că aceasta poate să ţină câteva zile şi destul de des chiar o săptămână întreagă, timp în

care se mănâncă, se bea şi se dansează neobosit. După nuntă, bărbatul îşi duce acasă perechea într-o căruţă trasă de boi, împodobiţi cu flori270.

În contrast cu tonul luminos al acestor aprecieri ale lui Szilágyi, referitoare la nunta şi căsnicia româncelor, majoritatea observatorilor maghiari ţin să sublinieze, de obicei, că pe viitoarele consoarte nu le aşteaptă decât o viaţă plină de griji în calitatea lor de femei măritate. Căsnicia reprezintă pentru române intrarea într-o viaţă lipsită de bucurii, ele transformându-se cu această ocazie în adevărate slujnice ale unor bărbaţi indolenţi.

Am văzut deja opiniile referitoare la hărnicia româncelor, prezentată în contrast cu trândăvia bărbaţilor acestora, exprimate de autori cum ar fi Lassú István, Fényes Elek sau Ney Ferenc. O caracterizare similară îi aparţine lui Szilágyi Sándor:

Femeia româncă este mai muncitoare decât bărbatul ei. Rezolvă treburile casnice, are grijă de copiii ei numeroşi şi de grădină, găteşte, coace, spală şi, cu o hărnicie neobosită, îşi mai ajută şi soţul la treburile acestuia271.

Autorul maghiar construieşte, încă o dată, o imagine idealizată a ţărăncii române, exprimându-şi admiraţia faţă de rezistenţa fizică şi firea optimistă a acesteia:

În pofida atâtor griji şi atâtor munci, ea nu se simte epuizată, nu-şi pierde veselia şi buna dispoziţie, ba dimpotrivă, râde şi cântă ca şi cum viaţa ei ar fi fără griji. Şi dacă seara, după terminarea treburilor gospodăreşti, sau duminica

după-masă se duce să danseze, ea este atât de veselă şi vioaie ca orice tânără de 16 ani272.

Kazinczy Ferenc va descrie statutul subordonat al româncelor în raport cu soţii lor în culori mult mai sumbre. El afirmă că românul este leneş, doar soţia munceşte. Ea este o adevărată servitoare pentru soţ şi poate să-l considere pe acesta drept stăpânul ei.

Pe drum, româncele îşi poartă copiii pe cap, într-o covată sau într-un coş, iar în mâini duc diferite oale şi unelte sau furca de tors, torcând lâna şi din mers273.

În general, se observă că statutul precar al femeii în rândurile românilor, aşa cum este înfăţişat de către autorii maghiari, reprezintă o altă trăsătură menită să evidenţieze înapoierea acestora. Observatorii citadini maghiari condamnă respectiva situaţie în numele sistemului de valori al lumii moderne.

7.4. Obiceiuri etnografice

Universul etnografic al românilor, aşa cum este văzut el de către observatorii săi maghiari, cuprinde numeroase alte obiceiuri şi tradiţii, înfăţişate cu un interes destul de vizibil. Atunci când nu sunt neapărat condamnate în calitatea lor de superstiţii şi prejudecăţi incompatibile cu pretenţiile lumii moderne, obiceiurile românilor pot să suscite şi alte tipuri de atitudini din partea observatorilor maghiari: de la curiozitatea faţă de ciudăţeniile acestor semisălbatici, până la aprecierea de factură romantică a valorilor pe care le poate ilustra şi o cultură populară, îndeosebi în calitatea ei de păstrătoare a

„specificului naţional”.

Ospitalitatea este o trăsătură precizată de multe ori printre calităţile atribuite românilor. În legătură cu acest clişeu, autorii maghiari de scrieri geografice şi etnografice se opresc asupra obiceiului românilor de a se îngriji de călătorii însetaţi şi înfometaţi. Acest obicei este apreciat întotdeauna într-o lumină favorabilă – şi nu ca o tradiţie înapoiată – de către autori cum ar fi Dóczy József, Békásy sau Szilágyi Sándor. Referindu-se, în general, la ospitalitatea diferitelor popoare din Ungaria, geograful Dóczy scria următoarele:

Tot atât de frumoasă este şi acea faptă a românului incult care sapă fântâni la marginea drumurilor, pentru ca trecătorul să îşi adape animalele şi să îşi potolească setea274.

Jurnalistul Békásy, atent ca şi în alte ocazii la farmecul feminin, se referă şi el la apa din ulcioarele puse în ferestrele caselor, apă care, deşi nu are cel mai bun gust, dacă arunci o privire asupra fetei care ţi-o întinde, uiţi de toate neplăcerile275.

Şi pe marginea acestui subiect, Szilágyi Sándor vehiculează o imagine de factură romantică, admirativă, la adresa bunelor sentimente ale ţăranilor români. Ei sunt neatinşi de aripa civilizaţiei, dar tocmai din acest motiv se dovedesc superiori din punct de vedere moral, în raport cu indivizii egoişti din rândurile societăţilor civilizate şi lipsite de autenticitate.

Mai există printre ei – scrie Szilágyi – un obicei pe care călătorul l-ar căuta degeaba la popoarele cultivate ale Europei. Şi anume, seara,

după ce apune soarele, românii pun în faţa caselor lor o bucată de mălai şi o ulcea cu apă, pentru călătorii care trec noaptea prin satele lor. Ei le pun pe acestea în chip de „pomană”, fiind convinşi că Domnul îi va răsplăti276.

Alte opinii favorabile la adresa obiceiurilor etnografice româneşti scot în evidenţă influenţa pe care ar fi exercitat-o asupra acestora civilizaţia romană. Pentru nişte admiratori ai clasicităţii greco-romane cum erau intelectualii maghiari ai vremii, o asemenea apropiere constituia un prilej de valorizare pozitivă a culturii populare româneşti. Tocmai cu o asemenea intenţie scria şi Mihail Dulişcovici, la 1841:

În legătură cu obiceiurile românilor, ştim că, în general, ele sunt de tip roman, la modul aproape perfect. Ele nu au fost schimbate aproape deloc de trecerea timpului sau de alte împrejurări.

Pentru a-şi exemplifica afirmaţia, Dulişcovici face o comparaţie menită să evidenţieze asemănarea dintre obiceiurile de nuntă ale românilor şi ale romanilor277. Şi Szilágyi Sándor se referă la atari influenţe, fiind de părere că „bocetul pe bani”, sărbătoarea de 1 mai („a Florei”), muzica şi dansul românilor sunt „vestigii” ale unor obiceiuri romane278.

Obiceiurile legate de înmormântare, cu excepţia celor condamnabile şi primitive legate de strigoi sau vampiri, sunt privite de asemenea cu interes din perspectiva sensibilităţii romantice, fascinată de imaginea melancolică a cimitirului.

Textele autorilor maghiari se referă la practici cum ar fi obiceiul bărbaţilor de a umbla în

timpul doliului cu capul descoperit sau, altădată, la plasarea în cimitire a unor prăjini subţiri şi înalte, care au în vârf o cruce dublă şi nişte panglici. Panglicile sunt lăsate acolo pentru a fi fluturate de vânt. Asemenea prapori sunt înfipţi în mormintele celor decedaţi tineri şi necăsătoriţi279.

Szilágyi Sándor afirmă şi el că a asistat în câteva rânduri, în timpul călătoriilor sale prin Munţii Apuseni, la „înmormântări româneşti". Cu asemenea ocazii, el a notat că mortul este îmbrăcat în haine de sărbătoare şi pus pe un catafalc în mijlocul încăperii. Vara i se pun şi cununi de flori, iar în gură – bani, pentru a avea şi în lumea de dincolo. Apoi, după trei zile, înconjurat de multe bocitoare, este dus la cimitir.

Cimitirul românesc, mai scrie Szilágyi, este impresionant, poate pentru simplitatea sa nemaiîntâlnită. El se află de obicei lângă biserică, pe un mic deal. Mormântul este marcat doar de o simplă piatră sau de o cruce de lemn cioplită, iar o asemenea mulţime nesfârşită a unor bucăţi de piatră îţi impresionează, vrând-nevrând, sufletul.

Szilágyi mai menţionează şi faptul că înmormântarea este urmată de banchetul funebru, unde se bea, se mănâncă, se cântă, se dansează şi este lăudat cel decedat280.

Imaginea unor asemenea tradiţii populare nu era de natură să îi scoată pe români din spaţiul de profundă alteritate în raport cu maghiarii în care se găseau, dimpotrivă, ea evidenţia şi mai puternic diferenţele. Dar, în acelaşi timp, această reprezentare putea să ocazioneze conturarea unor

trăsături pozitive, de natură să îi umanizeze pe aceşti străini atât de „altfel”.

7.5. Dansul şi muzica românilor

Acele obiceiuri româneşti care ţineau de categoria manifestărilor artistice puteau fi apreciate şi ele de către observatorii maghiari într-un mod favorabil, fără a mai prilejui, de regulă, critici de factură iluministă la adresa caracterului lor înapoiat. Muzica şi jocurile populare reprezintă manifestările culturii tradiţionale româneşti care stârnesc un interes mai semnificativ al intelectualilor maghiari.

La 1789, Barcsay Ábrahám se arăta plăcut impresionat de „sunetul toacei”, de „bătuta” jucată de feciori („Fitsur”) şi fete („Fáta”), ca şi de „cântecul trist din fluier” al ciobanilor români[281]. El se referea la aceste aspecte într-o poezie consacrată în mare parte românilor, în calitatea lor de urmaşi viteji ai dacilor din Munţii Ciucului[282]. Tristeţea atribuită melosului românesc constituia trăsătura invocată cel mai frecvent de către autorii maghiari interesaţi de aceste aspecte.

Dansul şi muzica românilor atrăgeau şi atenţia geografului Dóczy József. Acesta afirma că românii sunt cei mai fideli obiceiurilor strămoşeşti. Muzica şi dansul lor (mai ales cele din Cluj) au o sonoritate şi mişcări ciudate[283].

Hodor Károly mărturiseşte şi el impresia deosebită pe care i-a lăsat-o muzica ţăranilor români. Ca şi alţi maghiari din epocă, Hodor o găseşte marcată de un exotism straniu, dar, în pofida respectivei observaţii, el are şi aprecieri

favorabile la adresa acesteia:

Dansul românilor este sălbatic şi obositor, iar instrumentele muzicale constau dintr-un fluier cu şase găuri şi un cimpoi din piele, tot cu şase găuri, care scoate două sunete. Cântecele lor naţionale au melodia cea mai tristă şi, deşi nu au ritm, sunt impresionante şi de efect284.

Alt autor maghiar, baronul Jósika Miklós, descrie obiceiul coregrafic românesc al „turcăi", văzut tot ca o curiozitate, cel mult pitorească:

„Turka" este un animal cu toane, făcut din covoare, cu două coarne şi cu un nas lung, de pasăre. El este însoţit de un poznaş, îmbrăcat într-un veşmânt foarte capricios, care îi distrează pe oameni cu glume necioplite şi uneori foarte necuviincioase. Principala îndemânare a turcăi, cu care se îmbracă de fapt un om aplecat în faţă, constă în dans şi în ridicarea celor mai mărunţi bani cu nasul ei de pasăre285.

Kőváry László, în calitatea lui de istoric, ţine să asemene dansul românilor cu cel al romanilor; acesta este „săltăreţ, energic şi jucat de obicei cu bâte"286. Jurnalistul Békásy subliniază şi el, în ceea ce priveşte jocul românilor, caracterul dinamic al acestuia, dar şi asocierea lui cu un comportament violent şi primitiv:

Muzica lor constă, la fel ca a fiecărui popor de munte, din sunete de fluier, iar cea mai bună petrecere a acestora este un dans tropăit, al cărui loc de desfăşurare se transformă de multe ori în teatrul însângerat al morţii. Se poate întâmpla uneori ca şi femeile să participe la asemenea petreceri păcătoase287.

Szilágyi Sándor se arată şi în această privinţă autorul maghiar cel mai deschis în direcţia culturii populare româneşti, pe care o descrie în termeni favorabili. Pentru el, formele de expresie ale acesteia nu reprezintă doar obiceiurile ciudate ale unei populaţii primitive, ci şi nişte manifestări care sunt învestite cu valoare şi semnificaţie de către cei care le practică, motiv pentru care merită să fie privite cu atenţie şi chiar preţuite şi de către un observator străin.

Szilágyi remarcă în mai multe rânduri plăcerea specială pe care o trăieşte românul prin intermediul dansului, al cântecului şi al petrecerii. Ele reprezintă, de altfel, singurele compensaţii pe care şi le poate oferi acesta, ca mângâieri pentru necazurile vieţii.

Românul – afirmă intelectualul ardelean – este fericit doar atunci când, după ce şi-a terminat toate treburile, seara sau duminica după-masă, poate să danseze cu iubita sau cu soţia pe lângă un pahar de pălincă, pe muzica ţiganului din sat288.

Dansurile româneşti sunt variate, mai scrie el, printre ele numărându-se cele din Haţeg sau jocul cunoscut sub numele de „kaluger”. Acesta din urmă ar fi unul dintre „dansurile naţionale ale românilor”. El se joacă în felul următor: fiecare bărbat dansează cu partenera sa, formându-se un cerc. Atât femeile, cât şi bărbaţii se deplasează cu mâinile puse pe cap, cu paşi mărunţi, în direcţii diferite, de parcă ar căuta ceva. La un moment dat „se regăsesc”, şi atunci bărbaţii îşi îmbrăţişează cu bucurie perechea, pe care o învârtesc apoi cât

mai repede289.

Szilágyi, care a subliniat de mai multe ori asemănarea care ar exista între obiceiurile româneşti şi cele romane, susţine şi acum acest lucru, fiind de părere că dansurile descrise ar aminti tradiţii romane, cum ar fi răpirea sabinelor. El mai afirmă că româncelor le plac foarte mult bărbaţii care ştiu să joace bine, fiecare urmărind să aibă un asemenea iubit sau soţ. Totodată, mai crede el, ar exista şi bărbaţi care umblă din sat în sat şi dansează pentru bani. Lumea crede că aceştia sunt oamenii diavolului, dar fetele dansează totuşi cu plăcere alături de ei. Datorită plăcerii deosebite a românilor de a dansa şi de a petrece cât mai mult timp împreună, „un obicei foarte răspândit în satele româneşti este claca", precum şi „şezătoarea"290.

Cântecul românilor este pus de către Szilágyi (la fel după cum gândeau şi alţi romantici) în relaţie cu trăsăturile psihologice atribuite ţăranilor români. El este liniştit şi adânc precum un fluviu bătrân, care curge demn în albia sa seculară. Sunetele sale triste te impresionează automat, la fel ca freamătul său sălbatic. Iar dacă uneori devine vesel şi vioi, atunci este ca un fluviu dezlănţuit. În muzica veselă românească există ceva sălbatic, ca şi cum românul ar spune: „Ei, ce-mi pasă? Clipa aceasta este a mea, pe când ziua de mâine e a altuia. Ia să se închidă pentru câteva momente şi rănile mele însângerate!". Şi începe să cânte şi să danseze, uimind martorii unei asemenea scene291.

1. Aşa procedează, de exemplu, 1:Baranyi

1796 (prezintă numărul românilor în comitatele pe care le locuiesc); 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10; 1:Ferenczy 1809, pp. 102, 128; 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 165; 1:Lassú 1829a, p. 62; 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 372; 1:Zádor 1831, vol. I, pp. 224, 251; 1:Puky 1833, p. 42; 1:Michnay 1844, pp. 141-142; 1:Palugyai 1844-1848, vol. III (prezintă numărul românilor în comitatele pe care le locuiesc); 1:Fényes 1847, vol. I, p. 25; 1:Kozma 1848, p. 40. Simpla menţionare a prezenţei românilor mai poate fi întâlnită şi la 1:Perecsényi Nagy 1821, p. 74; *Erdélyi nagyfejedelemség, Dalmátország, Galliczia-Királyság, Európai Török birodalom és Görögországnak rövid földleírása* (*Scurtă geografie a Marelui Principat al Transilvaniei, a Dalmaţiei, a Regatului Galiţiei, a Imperiului Turcesc european şi a Greciei*), ed. a II-a, Pozsony: Bucsánszky, 1836, p. 4; „Maros-Vásárhely szabad királyi város rövid ismertetése” („Scurtă prezentare a oraşului liber regesc Târgu-Mureş”), în *Hon és Külföld*, 1841, sem. I, nr. 26, p. 102; „Vízakna” („Ocna Sibiului”), în *ibidem*, sem. II, nr. 78, p. 321; Ms:4820, cap. *Magyarország statistikája* (*Statistica Ungariei*); Ms:3395, cap. *Magyarország* (*Ungaria*); Ms:1874, *passim*; Ms:3006; Ms:3071, [p. 2].

2. Vezi 1:Losontzi 1808; 2:Ács 1996, pp. 92-133.

3. *Apud* 2:Kristóf 1942, p. 35.

4. 1:Kis 1818, p. 171.

5. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 60.

6. 1:Kőváry 1847a, p. 176.

7. 1:Magda 1819, p. 70; 1:Fényes 1842-1843,

vol. I, p. 60; 1:Papp 1847, p. 48; 1:Vahot 1846, p. 6.

8. 1:Magda 1819, de exemplu, stabileşte numărul românilor din Ungaria la „aproape un milion”, iar 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 76, pentru Ungaria şi Transilvania, la „2.202.542 de suflete”.

9. 1:Wesselényi 1843.

10. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 323-331: *Numărul românilor: sarabanda cifrelor*.

11. 1:Kőváry 1847a, p. 188. Opinii asemănătoare putem întâlni şi în alte lucrări ale sale, cum ar fi 1:Kőváry 1859-1866, vol. I, p. 32.

12. 1:Kőváry 1847a, p. 188.

13. 1:Vállas 1848, p. 510. Autorul anonim al unei statistici a Imperiului Austriac, redactată în 1802, dă şi el cifra de doar 200.000 de români (vezi Ms:4820, cap. *Az Ausztriai Örökös Tartományok Statistikája – Erdély is* [*Statistica provinciilor ereditare ale Austriei, inclusiv Transilvania*]).

14. *Ibidem*.

15. 1:Magda 1819, p. 70.

16. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 76.

17. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 315-316.

18. Lokodi János, de pildă, autorul unor conspecte cu caracter geografic, redactate pentru nevoile studiului, scria la 1843 că românii din Transilvania „trăiesc împrăştiaţi printre naţiunile constituţionale” (Ms:2588, p. 1). Lokodi era marcat de viziunea geografică obişnuită cu privire la Ardeal, potrivit căreia acesta era delimitat în teritoriile compacte ale celor trei naţiuni

constituţionale. În cazul românilor – aceştia nedispunând de un teritoriu propriu –, locuirea se caracteriza, din această perspectivă tradiţională, prin discontinuitate.

19. 1:Kőváry 1847a, p. 188.

20. Ms:2355.

21. Ms:2851, p. 3. Un alt manuscris maghiar, din 1796, cuprinde şi el o listă de denumiri administrative şi toponime, unele în versiune românească (Ms:1638).

22. *Ibidem*.

23. Asemenea informaţii sunt prezente la: 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10; 1:Ercsei 1814, p. 114; 1:Fejér 1816-1817, vol. II, pp. 166, 175; 1:Magda 1819, p. 75; 1:Lassú 1829a, pp. 107-108; 1:Dóczy 1830, vol. IX, pp. 73, 374; 1:Fábián 1835, p. 178; *Erdélyi nagyfejedelemség, Dalmátország, Galliczia-Királyság, Európai Török birodalom és Görögországnak rövid földleírása* (*Scurtă geografie a Marelui Principat al Transilvaniei, a Dalmaţiei, a Regatului Galiţiei, a Imperiului Turcesc european şi a Greciei*), ed. a II-a, Pozsony: Bucsánszky, 1836, p. 6; 1:Kőváry 1840b, p. 35; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, pp. 90-91, 101-102, 105-106; vol. II, p. 51; 1:Fényes 1847, vol. I, p. 32; 1:Kőváry 1847a, p. 214; 1:Papp 1847, p. 48; 1:Kozma 1848, p. 49; 1:Kemény 1851, p. 101. Vezi şi articolul „Kolozsvár rövid leírása” („Scurtă descriere a Clujului”), în *Hon és Külföld*, 1841, sem. I, nr. 1, p. 2.

24. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 273-282.

25. De exemplu, 1:Fejér 1816-1817, vol. IV, p. 16; 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 372; Békásy, „Erdélyi

tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 461.

26. 1:Ercsei 1814, p. 114; 1:Magda 1819, p. 70; 1:Puky 1833, p. 42; 1:Fábián 1835, p. 172; 1:Vahot 1846, p. 8; 1:Kőváry 1847a, p. 187; 1:Szilágyi 1848b, p. 434; 1:Bárány 1848, p. 165.

27. 1:Fejér 1816-1817, vol. IV, p. 16.

28. 1:Magda 1819, p. 70. O opinie asemănătoare cu privire la originea şi etnonimul românilor, în articolul „Bárczaság” („Ţara Bârsei”), în *Rajzolatok*, 1837, sem. I, nr. 21, p. 165.

29. 1:Puky 1833, p. 43.

30. 1:Tököly 1823.

31. 1:Kazinczy 1839, pp. 189-191. Pentru aceste aspecte, vezi şi 2:Arató 1983, p. 116.

32. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

33. 1:Kőváry 1847a, p. 187.

34. 1:Brassai 1834, pp. 167-168.

35. Vezi 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Kőváry 1847a, p. 187.

36. *Apud* 2:Arató 1983, p. 115.

37. *Ibidem*, p. 122.

38. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 273-274.

39. 1:Mátyási 1798, p. 89. Vezi şi 1:Szirmay 1804, p. 69.

40. 1:Vahot 1846, p. 8.

41. 1:Szilágyi 1848b, p. 434.

42. Vezi, de exemplu, 1:Szilágyi 1850c, pp. 53-59.

43. 1:Popp 1817.

44. 1:Bojincă 1978, pp. 117-129.

45. *Apud* 2:Arató 1983, p. 122.

46. Vezi 2:Mitu S. 1997, pp. 274, 279-282.

47. *Apud* 2:Arató 1983, p. 121.

48. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 372.

49. 1:Puky 1833, p. 42.

50. 2:Heitmann 1995; 2:Nicoară T. 1997, pp. 254-263 (*Românii în sensibilitatea saşilor*); 2:Gräf 1998.

51. 2:Mitu S. 1997.

52. 1:Jakab 1846, p. 573.

53. 1:Fejér 1816-1817, vol. IV, p. 16.

54. Ms:2355.

55. Pentru acest profil ocupaţional al românilor, vezi 1:Magda 1819, p. 547; 1:Lassú 1829a, p. 66; 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 356; 1:Puky 1833, pp. 88-89, 197, 297; 1:Gorove 1836, p. 91; 1:Kazinczy 1839, p. 188; 1:Dulişcovici 1841, p. 79; 1:Székely 1846, p. 56. Zeyk János (Ms:2355) afirmă că românii „sunt, în general, ciobani”.

56. 1:Papp 1847, p. 39; Bruno, „Szelistye” („Sălişte a”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310.

57. 1:Puky 1833, p. 89.

58. *Ibidem*, p. 297. Referiri la „pălinca” din Banat şi la 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 356.

59. 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 49-51; 1:Székely 1846, p. 56.

60. De exemplu, în Maramureş (1:Dulişcovici 1841, p. 79).

61. Acesta este cazul românilor din satul „Sárdány”, de lângă Gherla; vezi 1:Rácz 1843, col. 1457.

62. Vezi un asemenea clasament la 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 168.

63. 1:Kőváry 1847a, p. 216.

64. *Ibidem*, p. 189.

65. Vezi, de exemplu, numeroasele articole pe această temă ale lui George Bariţ şi Andrei Mureşanu, publicate în *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*.

66. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, pp. 462-463.

67. *Ibidem*.

68. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 377.

69. *Ibidem*, pp. 68-69.

70. 1:Hodor 1837, p. 501; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Kőváry 1847a, p. 189.

71. Exemple de autori care scriu despre mămăliga românilor: 1:Benkő 1800, p. 32; 1:Batthyányi 1818, p. 59; 1:Puky 1833, p. 88; 1:Kazinczy 1839, p. 188; Bruno, „Szelistye” („Sălişte a”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310; 1:Dulişcovici 1841, p. 81; 1:Fényes 1842-1843, p. 77; 1:Vahot 1846, p. 8; 1:Kőváry 1847a, p. 189; Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 462.

72. 1:Batthyányi 1818, p. 59.

73. 1:Kazinczy 1839, p. 188.

74. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

75. 1:Vahot 1846, p. 8.

76. 1:Kőváry 1847a, p. 189. Zeyk János (Ms:2355) scrie şi el că românii „trăiesc luni de zile cu pâine uscată, apă şi ceapă”.

77. 1:Dulişcovici 1841, p. 81.

78. 1:Benkő 1800, p. 32.

79. 1:Hodor 1837, p. 502.

80. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 376.

81. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77. Despre coabitarea oamenilor cu animalele în casele românilor scrie şi un articol nesemnat din *Vasárnapi Újság*, 20 iun. 1847, col. 391. Indignarea observatorilor citadini faţă de asemenea condiţii de trai era însă la fel de mare şi în alte regiuni ale Europei, după cum o mărturisesc, de exemplu, rapoartele sanitare din Franţa, în timpul „monarhiei din iulie”! Vezi 2:Ariès, Duby 1997, vol. VIII, pp. 24-29.

82. 1:Zeyk 1839, p. 42.

83. *Ibidem*.

84. *Ibidem*, pp. 42-43.

85. Un exemplu de acest gen din literatura română este cel al lui Calistrat Hogaş, care se confruntă, înarmat cu un umor sănătos şi cu o mare putere de evocare, cu mizeria din satele moldovene.

86. 1:Dulişcovici 1841, p. 80.

87. *Ibidem*.

88. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 463. Pentru bisericile românilor, vezi şi 1:György 1811, p. 87; Árokályi [Nagy Ferenc], în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 11, p. 83. Atenţia observatorilor respectivi este atrasă de ornamentarea cu icoane a lăcaşelor de cult româneşti.

89. Békásy, *op. cit.*, p. 462.

90. 1:Gorove 1836, p. 88.

91. 1:Rácz 1843, col. 1457.

92. 1:Batthyányi 1818, p. 59.

93. 1:Szilágyi S. 1850c; 1:Szilágyi S. 1850g.

94. 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 48, 56, 58; 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 358, 362-363, 370-371.

95. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 58.

96. 1:Szilágyi S. 1850g, pp. 371-372.

97. Vezi, de exemplu, 1:Hodor 1837, p. 501; Bruno, „Szelistye” („Săliştea”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310; 1:Dulişcovici 1841, p. 81.

98. 1:Batthyányi 1818, p. 60.

99. 1:Kazinczy 1839, p. 55.

100. 1:Kőváry 1840b, p. 30.

101. Ms:2355.

102. 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 167.

103. Asemenea descrieri pot fi întâlnite la 1:Hodor 1837, p. 502; 1:Kazinczy 1839, p. 55; 1:Kőváry 1840b, p. 30; 1:Dulişcovici 1841, p. 77; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Kőváry 1847a, p. 189.

104. 1:Szilágyi 1850c, p. 57.

105. Portul feminin este descris în texte cum ar fi: 1:György 1811, p. 73; 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 168; 1:Kazinczy 1839, pp. 188-189; 1:Dulişcovici 1841, p. 78; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Kőváry 1847a, pp. 189-190; Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 462; 1:Szilágyi 1850c, p. 57; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

106. 1:Kazinczy 1839, pp. 188-189.

107. 1:Hodor 1837, p. 502; 1:Szilágyi 1850c, p. 57.

108. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 376; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

109. 1:Hodor 1837, p. 502.

110. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

111. Pentru salbele româncelor, vezi 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 168; 1:Hodor 1837, p. 502; 1:Kazinczy 1839, p. 189; 1:Dulişcovici 1841, p. 78; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Vahot 1846, p. 8; 1:Kőváry 1847a, p. 189; 1:Szilágyi 1850c, p. 57; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

112. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

113. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 462.

114. Originalul se află la Galeriile Naţionale din Budapesta. Reproduceri de bună calitate în 2:Köpeczi 1988, vol. III, precum şi în versiunile prescurtate, într-un volum, ale acestei lucrări.

115. Portrete etnopsihologice mai semnificative ale românilor pot fi întâlnite în următoarele texte: 1:Teleki 1796, pp. 61-62, 94, 141; 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10; 1:György 1811, pp. 70-71; 1:Ercsei 1814, p. 114; 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 166; 1:Batthyányi 1818, pp. 59-60; 1:Magda 1819, p. 130; 1:Lassú 1829a, pp. 65-66; 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 375; 1:Gorove 1836, pp. 88, 94; 1:Hodor 1837, pp. 501-502; 1:Kazinczy 1839, pp. 185-186, 188; 1:Kőváry 1840b, p. 31; 1:Kőváry 1847a, p. 189; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Fényes 1847, p. 31; 1:Bárány 1845, p. 148; 1:Bodonkúti 1846, p. 499; 1:Vahot 1846, p. 8; 1:Jakab 1846; 1:Erdélyi 1848, p. 40; Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 461; 1:Ney 1848, pp. 39-41; 1:Hatvani 1848, pp. 6-16; 1:Szilágyi 1850c, pp. 56-57; 1:Szilágyi 1850g, p. 371.

116. Vezi cele două lucrări care acoperă spaţiul şi perioada analizate şi în acest capitol, 2:Heitmann 1995, 2:Mitu S. 1997.

117. Vezi 2:Mitu M., Mitu S. 1996; 2:Nicoară T. 1997, pp. 237-254 (la pp. 233-270, o analiză de ansamblu pe tema *Românii în sensibilitatea colectivă a stărilor şi ordinelor transilvane*); 2:Nicoară T. 1998.

118. 1:György 1811, pp. 70-71.

119. *Ibidem*.

120. 1:Lassú 1829a.

121. Unul dintre primii autori ardeleni care au lăsat o descriere amplă de această natură, lansând şi în Transilvania moda lucrărilor despre „caracteristicile naţionale”, este sasul Michael Lebrecht (vezi 1:Lebrecht 1792). Aprecierile sale negative cu privire la români sunt tipice pentru perspectiva epocii sale (criticism iluminist plus caracterologie etnică), putând fi întâlnite apoi la majoritatea autorilor străini sau uneori chiar români care au abordat aceste aspecte.

122. 1:Lassú 1829a, p. 65.

123. 1:Hodor 1837, p. 501.

124. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

125. 1:Fényes 1847, vol. I, p. 31.

126. 1:Kőváry 1840b, p. 31.

127. 1:Kőváry 1847, p. 189.

128. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

129. 1:Erdélyi 1848, p. 40.

130. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 461.

131. 2:Mitu S. 1997, cap. *Suntem pe ultimul*

loc, pp. 110-127.

132. 1:Ney 1848.

133. *Ibidem*, p. 41.

134. 1:Andrád 1823.

135. Cuprinse în volumul 1:Jókai 1850.

136. Nuvelele *Philhungara* şi *Mindennapi történet* (*O poveste de toate zilele*), în vol. 1:Szilágyi S. 1850h, pp. 39-58, 61-73; *Három huszár* (*Trei husari*), în *Magyar Emléklapok* (Pest: Landerer şi Heckenast), 1850, nr. 1, pp. 33-37.

137. Un exemplu îl oferă nuvela *O poveste de toate zilele*, a lui Szilágyi Sándor, în care două unguroaice captive în tabăra românilor vor fi ajutate să evadeze de fosta lor servitoare, o româncă. Românul „bun”, care îi ajută pe maghiari, în pofida atitudinii generale a conaţionalilor săi porniţi pe căi greşite, reprezintă un personaj-tip al literaturii ficţionale maghiare referitoare la conflictele dintre români şi maghiari. În mod similar, nici din literatura română nu vor lipsi figurile simetrice, de maghiari care îi ajută pe români. Într-un mod mai general, se poate spune că figura personajului „bun” din rândurile taberei inamice are rolul de a evidenţia îndreptăţirea propriei poziţii.

138. 1:Andrád 1823, pp. 24-25. Pentru cruzimile săvârşite de români în timpul răscoalei lui Horea, vezi şi alţi autori din epocă: 1:Kozma 1848, pp. 94-104; 1:Vállas 1848, pp. 744-745.

139. Vezi, de exemplu, în nuvela *Familia Bárdy*, a lui Jókai Mór, figura tribunului Numa (inspirată parţial de Avram Iancu), personaj care ajunge să se sinucidă atunci când constată că

idealurile nobile pentru care a luptat au fost întinate. De asemenea, tribunul român din nuvela *O poveste de toate zilele*, de Szilágyi Sándor.

140. 1:Szilágyi 1850g, p. 363.

141. Vezi 1:Magda 1819, p. 113; 1:Puky 1833, p. 73; 1:Fényes 1842-1843, vol. III, pp. 96-98; 1:Kőváry 1847a, pp. 291-292.

142. Şcolile greco-catolice nu au parte de aprecieri atât de aspre, iar centrul cultural-religios de la Blaj este privit chiar în mod favorabil de autorii maghiari ai epocii; vezi, de exemplu, 1:Papp 1848, p. 17.

143. 1:Magda 1819, p. 113.

144. *Ibidem*, p. 139.

145. 1:Teleki 1796, p. 94; 1:Puky 1833, p. 78; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

146. 1:Puky 1833, p. 78.

147. 1:Fényes 1842-1843, vol. III, p. 97.

148. 1:Kőváry 1847a, pp. 291-292.

149. 1:Dulişcovici 1840.

150. *Ibidem*, p. 45.

151. *Ibidem*.

152. *Ibidem*, pp. 45-46.

153. Vezi, de exemplu, 1:Fényes 1842-1843, vol. I, pp. 111-112.

154. 1:Hodor 1837, p. 502.

155. Vezi 2:Prodan 1984, pp. 69-70.

156. A fost redactată în 1873 şi publicată pentru prima oară în revista *Convorbiri literare*, în anul 1875 (vezi *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti: Editura Academiei, 1979, p. 790, col. I).

157. 1:Fejér 1816-1817, vol. IV, p. 16.

158. 1:Kazinczy 1839, p. 187.

159. *Ibidem*.

160. *Ibidem*. Înrâurirea benefică pentru români a unor exemple străine pozitive era subliniată şi de către alţi autori maghiari din epocă. Contele Teleki Domokos, de pildă, călătorind prin Trei-Scaune, remarcă gradul înalt de civilizaţie al maghiarilor din zonă şi este de părere că „până şi românii care trăiesc aici, maghiarizându-se, nu mai sunt atât de sălbatici şi de necioplţi” (vezi 1:Teleki 1796, p. 94).

161. 1:Jósika 1835, pp. 116-117.

162. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 462.

163. „Aradból” („De la Arad”), în *Pesti Hírlap*, 1844, sem. II, nr. 314, p. 3.

164. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 375.

165. 1:Bodonkúti 1846, p. 499. Bodonkúti făcea aceste constatări în contextul relatării sale despre automutilarea unor tineri români, care doreau să scape de serviciul militar. Un asemenea gest era considerat o expresie a înapoierii celor care recurgeau la el.

166. *Ibidem*.

167. 1:Batthyányi 1818, p. 59.

168. 1:Magda 1819, p. 72.

169. 1:Hodor 1837, p. 501.

170. Bruno, „Szelistye” („Sălişte a”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 307-308.

171. Vezi, în acest sens, partea a II-a a lucrării de faţă.

172. Vezi 1:Jakab 1846.

173. Analiza acestor „prejudecăţi” este plasată în finalul articolului său, pp. 620-622, cu rol de concluzie.
174. *Ibidem*, p. 620.
175. *Ibidem*, p. 621.
176. *Ibidem*.
177. *Ibidem*.
178. *Ibidem*.
179. 1:Ney 1848, p. 41.
180. *Ibidem*.
181. 1:Hatvani 1848.
182. *Ibidem*, pp. 6-7.
183. *Ibidem*, p. 12.
184. *Ibidem*.
185. *Ibidem*, p. 13.
186. *Ibidem*, pp. 8-9.
187. *Ibidem*, p. 9.
188. *Ibidem*, pp. 13-14.
189. *Ibidem*, p. 15.
190. *Ibidem*, pp. 15-16.
191. 1:Gerando 1845.
192. 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 56-57.
193. *Ibidem*.
194. *Ibidem*, p. 57.
195. 2:Mitu S. 1997, pp. 252-254.
196. 2:Heitmann 1995, p. 280.
197. 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 166.
198. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 375.
199. 1:Dulişcovici 1840, p. 43.
200. 1:Kőváry 1847a, p. 189.
201. 1:Puky 1833, p. 43.
202. 1:Székely 1846, p. 31. Vezi şi 2:Dragomir 1988, pp. 8-9, 17. Este vorba despre unchiul şi

tatăl viitorului prefect român.

203. 2:Mitu S. 1997, pp. 305-306, nota 60.

204. *Ibidem*.

205. 1:Fejér 1816-1817, vol. II, p. 166.

206. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 375.

207. 1:Hodor 1837, p. 501.

208. 1:Vahot 1846, p. 8.

209. 1:Kőváry 1847a, p. 189.

210. O constatare asemănătoare la 1:Vahot 1846, p. 8, unde se afirmă că „din român iese un bun soldat, deoarece el este obişnuit devreme cu viaţa mizerabilă”. Alţi autori, în schimb, sunt de părere că românii au o adevărată oroare faţă de serviciul militar, fiind în stare să se automutileze pentru a scăpa de recrutare (vezi 1:Bodonkúti 1846, p. 499).

211. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

212. 1:Dulişcovici 1840, p. 44.

213. 1:Bárány 1848, p. 165.

214. Árokalyi [Nagy Ferenc], „Reminiscentiák 1837-ről” („Reminiscenţe din anul 1837”), în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 15, p. 109. Referiri asemănătoare şi în articolul „Deés és környéke” („Dejul şi împrejurimile sale”), în *Regélő Pesti Divatlap*, 1843, sem. II, nr. 15, col. 454; 1:Bilaki 1847, nr. 680, col. 343.

215. „Aradból” („De la Arad”), în *Pesti Hírlap*, 1844, sem. II, nr. 314, p. 3.

216. 1:Kazinczy 1839, p. 185.

217. *Ibidem*.

218. 1:Ercsei 1842, p. 90.

219. Texte mai semnificative cu privire la aspectul fizic al românilor: 1:Batthyányi 1818, p.

60; 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10; 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 65; Bruno, „Szelistye” („Săliştea”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310; 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77; 1:Dulişcovici 1841, p. 77; 1:Bodonkúti 1846, p. 499; 1:Kőváry 1847a, p. 189; Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 461; 1:Szilágyi S. 1850c, p. 57.

220. 1:Batthyányi 1818, p. 60.

221. 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10.

222. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.

223. 1:Kőváry 1847a, p. 189.

224. Árokalyi [Nagy Ferenc], „Reminiscentiák 1837-ről” („Reminiscenţe din anul 1837”), în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 24, p. 191.

225. 1:Dulişcovici 1841, p. 77.

226. Bruno, „Szelistye” („Săliştea”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310.

227. Békásy, „Erdélyi tájképek” („Peisaje ardelene”), în *Életképek*, 1848, sem. II, nr. 15, p. 461.

228. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 57.

229. 1:Vahot 1850, p. 34.

230. „Guşaţii” din satele ardelene sunt remarcaţi în texte cum ar fi „Szelistye” („Săliştea”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310; 1:Dulişcovici 1841, p. 77; 1:Gorove 1836, p. 88.

231. 1:Jókai 1850, p. 19.

232. Texte mai semnificative la: 1:Barcsay 1789, p. 111; 1:Mátyási 1798, p. 88; 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10; 1:György 1811, pp. 71-74; Nagy Ferenc, *op. cit.* („Reminiscentiák”), p. 191; 1:Kőváry 1847a, p. 190; Békásy, *op. cit.* („Erdélyi

tájképek”), pp. 461-462; 1:Szilágyi S. 1850c, p. 57; 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

233. În toate cazurile în care vorbeşte despre „fetele” române, Mátyási foloseşte chiar cuvântul românesc care le desemnează, ortografiat „Fáta”, la singular, şi „Fáták”, la plural.

234. 1:Mátyási 1789, p. 88.

235. *Ibidem*. Versurile lui Mátyási referitoare la frumuseţea româncelor vor fi reproduse şi de Szirmay Antal (1:Szirmay 1804, pp. 68-69), care revine încă o dată asupra subiectului în 1809, când scrie că româncele din comitatul Sătmarului „au forme rotunde şi o frumuseţe deosebită” (vezi 1:Szirmay 1809-1810, vol. I, p. 10).

236. 1:György 1811.

237. *Ibidem*, p. 71.

238. *Ibidem*, p. 73.

239. *Ibidem*, pp. 73-74.

240. Nagy Ferenc, *op. cit.* („Reminiscentiák”), p. 191.

241. 2:Ionescu, p. 16; 2:Biró J. 1989, pp. 158-159.

242. 1:Kőváry 1847a, p. 190.

243. Békásy, *op. cit.* („Erdélyi tájképek”), pp. 461-462.

244. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 57.

245. 1:Kazinczy 1839, pp. 189, 195.

246. 1:Teleki 1796, p. 94.

247. 1:Magda 1819, p. 139.

248. Bruno, „Szelistye” („Săliştea”), în *Századunk*, 1840, nr. 39, col. 310.

249. 1:Szilágyi S. 1850g, p. 371.

250. 1:Bilaki 1847, col. 357.

251. 1:Kemény 1851, p. 101.
252. 1:Gorove 1836, p. 88.
253. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 78.
254. 1:Kőváry 1847a, p. 291.
255. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 56.
256. Partea I, Titlul IX, Art. I: „Despre valahi”: „Cu toate că naţiunea valahă a fost admisă în această ţară pentru binele public, totuşi, neţinând seamă de starea lor inferioară, au împiedicat pe unii nobili fii ai ţării ca, în zilele lor de sărbătoare, să nu fie permis să lucreze. De aceea, s-a hotărât în contra acestora să nu prescrie reguli pentru naţiunea maghiară, iar în viitor să nu tulbure pe nimeni din motivele mai sus scrise”. Vezi 1:Marcu 1997, pp. 59-60.
257. 1:Magda 1819, p. 139.
258. 1:Kazinczy 1839, p. 186.
259. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, pp. 77-78.
260. 1:Hatvani 1848, p. 10.
261. Vezi acelaşi tip de observaţii în cazul călătorilor occidentali din Principate (2:Lemny 1990, pp. 75-77).
262. 1:Hatvani 1848, p. 10.
263. 2:Ariès, Duby 1997, vol. VIII, pp. 185-186.
264. 1:Fényes 1842-1843, vol. I, p. 77.
265. Békásy, *op. cit.* („Erdélyi tájképek”), p. 462.
266. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 58.
267. 1:Barcsay 1789, pp. 117-121.
268. 1:Kazinczy 1839, pp. 176-177.
269. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 58.
270. *Ibidem*.

271. *Ibidem*, pp. 58-59.
272. *Ibidem*.
273. 1:Kazinczy 1839, p. 188.
274. 1:Dóczy 1830, vol. IX, pp. 67-68.
275. Békásy, *op. cit.* („Erdélyi tájképek”), p. 463.
276. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 59.
277. 1:Dulişcovici 1841, p. 81.
278. 1:Szilágyi S. 1848b, p. 434; 1:Szilágyi S. 1850c, p. 53.
279. Békásy, *op. cit.* („Erdélyi tájképek”), p. 462. Este vorba, desigur, de o practică de „nuntire” simbolică a morţilor „nelumiţi”.
280. 1:Szilágyi S. 1850c, pp. 53-54.
281. 1:Barcsay 1789, pp. 115, 164.
282. Poezia este semnalată de bibliograful Veress Endre (2:Veress 1931-1935, vol. II, p. 55), care îşi exprima cu această ocazie regretul pentru împrejurarea că, în timpul răscoalei lui Horea, iobagii români ai lui Barcsay au devastat castelul din Cioara al poetului maghiar.
283. 1:Dóczy 1830, vol. IX, p. 376.
284. 1:Hodor 1837, p. 502.
285. 1:Jósika 1835, p. 122.
286. 1:Kőváry 1847a, p. 190.
287. Békásy, *op. cit.* („Erdélyi tájképek”), p. 462.
288. 1:Szilágyi S. 1850c, p. 55.
289. *Ibidem*.
290. *Ibidem*, pp. 55, 59.
291. *Ibidem*, p. 54.

C

Românii din Principatele Dunărene

Scrierile geografice ale autorilor maghiari, precum şi relatările de călătorie conturează o imagine destul de amplă şi de bogată în amănunte cu privire la Muntenia şi Moldova. Maghiarii manifestă un interes mai ridicat faţă de cele două state româneşti, în comparaţie cu atenţia acordată altor regiuni oarecum similare, cum ar fi cele de la sudul Dunării. Acest lucru se datorează calităţii lor de vecini ai Transilvaniei şi Ungariei, dar şi împrejurării că Principatele sunt socotite două ţări care adăpostesc o populaţie destul de numeroasă de origine maghiară.

Imaginea respectivă reflectă o serie întreagă de aspecte, de la informaţiile de natură strict geografică, până la cele referitoare la actualitatea politică şi structura societăţii din Principate, înfăţişarea oraşelor, viaţa culturală şi cotidiană, psihologia şi obiceiurile locuitorilor, relaţiile interetnice.

1. Întinderea Principatelor şi locuitorii lor; originea, limba şi religia acestora

Datele cu privire la aceste aspecte de natură generală figurează în aproape toate lucrările analizate în acest capitol. Ele oferă, în mod firesc pentru o lucrare de geografie, informaţia de bază necesară celor interesaţi de subiectul respectiv1.

Cifrele date pentru suprafaţa Ţării Româneşti, în diferite manuale de geografie maghiare, oscilează între 1.100 şi 1.350 de mile pătrate, respectiv între 780 şi 875 de mile pătrate, pentru cea a Moldovei. Cifrele referitoare la populaţia de acolo diferă şi mai mult de la un

autor la altul, nesiguranţă care nu are de ce să ne surprindă, în condiţiile în care sunt utilizate estimări diverse, efectuate la date diferite, cu mijloacele de evaluare extrem de precare ale epocii. Pentru Moldova, numărul estimat al populaţiei variază între 200.000 şi 500.000 de locuitori, iar pentru Muntenia, între 300.000 şi 1.000.000.

Majoritatea locuitorilor din Principate sunt români, afirmă autorii maghiari, dar ei nu uită să amintească şi faptul că pe lângă aceştia mai pot fi întâlniţi greci, armeni, evrei şi maghiari. Aproape întotdeauna este amintită şi originea romană a românilor de aici, precum şi confesiunea lor ortodoxă, numită, de obicei, „grecească”, iar uneori „rusească”2.

Asemenea referiri cu privire la originea românilor din Principate, la limba şi etnonimul lor, întâlnim în anul 1789 la Decsy Sámuel, autorul unei lucrări despre Imperiul Otoman: „Românii – scrie el, într-un pasaj destul de confuz – sunt strămoşii locuitorilor din Moldova, lăudându-se cu descendenţa lor din naţiunea romană, motiv pentru care îşi şi spun «boieri», adică nobili”3. El mai afirmă că Ţara Românească „se chema pe vremuri Dacia şi Cumania, fiind împărţită de apele Alutei sau Oltului în Valahia de Răsărit şi Valahia de Apus. Numele de acum şi l-a primit de la vlahi («vlakhusok»), care, în limba lor maternă, îşi spun rumuni («rumunyik»)”4.

Decsy menţiona şi latinitatea limbii române, afirmând că aceasta s-a născut din amestecul străvechii limbi latine cu cea slavă şi constituie

limba strămoşească şi îndrăgită a românilor din Moldova şi Muntenia5.

Informaţii cu privire la aceleaşi aspecte ne oferă şi Dóczy József sau Zádor Elek. Dóczy, referindu-se la Moldova în volumul al zecelea al geografiei sale europene, arată că locuitorii acesteia sunt moldoveni, dar trăiesc aici în număr mare şi locuitori aparţinând unor neamuri vecine. Această situaţie, precum şi alte lucruri spuse despre Moldova sunt valabile şi pentru Ţara Românească. În aceste două provincii, limba dominantă este compusă din cuvinte latine, greceşti, turceşti şi slave6.

În pofida diversităţii etnice, care este socotită o caracteristică a Principatelor Dunărene, autorii maghiari nu omit însă niciodată să menţioneze şi caracterul majoritar al populaţiei româneşti de aici. Fără niciun dubiu, Principatele sunt considerate „ţări româneşti”, definite prin acest caracter naţional.

Aşa procedează, de exemplu, Zádor Elek, care acordă atenţie, de asemenea, originii românilor de aici:

Cea mai mare parte a locuitorilor Munteniei o constituie românii, care reprezintă un amestec al dacilor, moesilor, bulgarilor şi romanilor de odinioară. Ei vorbesc o limbă asemănătoare cu cea latină şi urmează credinţa grecească.

În ceea ce îi priveşte pe locuitorii Moldovei, aceştia sunt în majoritate „moldoveni” şi „sunt înrudiţi cu românii din Muntenia”7.

În ceea ce priveşte credinţele religioase ale locuitorilor Principatelor, autorii maghiari se

referă, în primul rând, la ortodoxia lor, aşa cum scrie şi Decsy Sámuel:

Deşi, din punctul de vedere al originii, românii din Moldova şi Muntenia diferă de greci, religia lor coincide cu a acestora8.

Lassú István adaugă acestei constatări şi imaginea potrivit căreia ar exista o conexiune între credinţa ortodocşilor şi atitudinea lor faţă de muncă:

Religia principală a Ţării Româneşti este cea grecească – scrie el. Adepţii acesteia sărbătoresc 210 zile pe an, petrecându-le fără muncă9.

Acelaşi autor scrie însă şi despre „toleranţa religioasă demnă de lăudat" care ar exista în Moldova, datorită căreia pot fi întâlniţi acolo şi credincioşi ai altor confesiuni şi religii, cum ar fi catolicii sau evreii10. La acelaşi aspect se referă şi Dóczy József, care îşi preia, probabil, informaţiile de la Lassú, scriind că în Moldova „religia dominantă este cea greacă-neunită, dar sunt şi mulţi catolici şi evrei"11.

2. Viaţa politică a Principatelor româneşti

Alte aspecte care reţin atenţia geografilor, dar mai ales pe aceea a călătorilor (care pot să acorde un spaţiu mai amplu pentru comentarii de această natură în scrierile lor) sunt cele referitoare la statutul politic internaţional al celor două provincii româneşti, precum şi la organizarea lor politică internă.

Relaţiile Principatelor cu marile puteri din zonă, îndeosebi cu Imperiul Otoman şi cu Rusia, vor fi analizate adeseori de autorii maghiari, interesaţi de conjunctura relaţiilor internaţionale,

ca şi de influenţa acesteia asupra Imperiului Austriac şi a Ungariei.

Un prim element din această sferă tematică este reprezentat de sublinierea relaţiei de subordonare a Munteniei şi a Moldovei faţă de Imperiul Otoman, apreciere întâlnită, evident, mai ales la autorii care scriu la începutul perioadei pe care am analizat-o. Ei preiau, de altfel, această imagine din scrierile istorice dedicate Principatelor. Contele Batthyányi Vincze, călător prin Principate, scrie la 1818 despre influenţa pe care o exercită turcii asupra Moldovei, atât din punct de vedere politic, cât şi cultural.

Domnitorii moldoveni, afirmă el, arată un respect cu totul deosebit faţă de suzeranii lor de la Istanbul. Descriind obiceiurile de la Curtea domnească, Batthyányi se arată nemulţumit de servilismul pe care l-ar manifesta hospodarii în raporturile lor cu turcii. Acesta este evidenţiat, crede călătorul maghiar, de preţuirea pe care o arată domnul faţă de haina, căciula cu pană de egretă şi brâul cu care a fost împodobit în seraiul sultanului, considerate adevărate „obiecte sfinte”; de faptul că muzica ienicerilor poate fi auzită şi la Iaşi, după fiecare masă de prânz; de portul domnitorului şi al boierilor, care îşi lasă bărbi lungi, după moda turcească; în fine, de faptul că noaptea este aprinsă o torţă în faţa palatului domnesc, la fel ca în faţa palatului sultanului12.

Batthyányi îşi exprimă de altfel regretul pentru această decadenţă politică a Moldovei, provocată de aservirea ei de către turci, cu atât mai mult cu cât ţara avea, crede el, un trecut

măreţ. Efectuând un scurt istoric al principatului, contele maghiar vehiculează clişee pe care nu le vom mai întâlni decât la istoricii romantici români, cum ar fi cel referitor la virtuţile militare ale românilor sau cel care vorbeşte despre ajutorul inconsistent acordat Principatelor de către ceilalţi suverani creştini:

Istoria ne învaţă – scrie el – că în a doua jumătate a secolului al XV-lea românii (moldovenii) erau spaima a nu mai puţin de cinci naţiuni. Dacă domnitorii lor nu s-ar fi succedat atât de des şi dacă ceilalţi creştini din vecinătate ar fi fost mai uniţi şi mai curajoşi, acum nu ar mai zăngăni lanţurile turceşti pe picioarele acestei provincii13.

Şi alţi autori maghiari subliniază faptul că principii munteni şi moldoveni (numiţi „voievozi” – „vajda” – sau „hospodari”) se află totalmente la discreţia turcilor. Gegő Elek încadrează şi el această situaţie într-o perspectivă istorică, arătând că soarele strălucitor al Moldovei a început să apună odată cu Bogdan, fiul cel laş al bravului voievod Ştefan, atunci când acesta s-a aliat cu turcii şi s-a pus sub protecţia acestora. Apoi, în jurul anului 1560, acest soare a apus de tot, s-a făcut întuneric: a fost desfiinţată alegerea liberă a domnitorilor. Cu toate că este organizată în mod separat, şi astăzi Moldova este o provincie dependentă de Curtea otomană. Aceasta numeşte şi destituie hospodari după bunul ei plac, dar aceştia, dacă plătesc acel impozit de 100.000 de taleri (haradsch), pot să conducă Moldova după legile proprii14.

Este demnă de remarcat, la Gegő, imaginea

„apusului de soare”, a sfârşitului unei „epoci de aur” – rezervată de către călătorul maghiar momentului de final al domniei lui Ştefan cel Mare –, formulă care va deveni celebră mai târziu sub condeiul lui Delavrancea.

Pe de altă parte, se remarcă faptul că la 1838, când scria Gegő, informaţiile sale, culese probabil din surse mai vechi, nu mai corespundeau cu schimbările intervenite în statutul Principatelor odată cu introducerea Regulamentelor Organice. De pe la 1830 însă, alţi autori maghiari încep să insiste asupra modificărilor survenite în viaţa politică din cele două ţări româneşti în urma tratatului de la Adrianopol din 1829.

Aceste noi elemente erau cunoscute încă din 1830, de exemplu de către geograful Dóczy József – cu amendamentul că acesta nu înregistrase la acea dată introducerea domniilor pământene:

Aceste două principate – afirmă Dóczy – sunt cârmuite de către despoţii sau voievozii lor greci (Begh, Hospodar), care de acum încolo vor fi numiţi de împăratul otoman doar cu consimţământul Rusiei. Conform înţelegerii din 1829, în ceea ce priveşte numirea domnilor Ţării Româneşti şi ai Moldovei, Curtea ţarului se va bucura de aceleaşi drepturi ca Poarta otomană, iar aceasta din urmă nu va mai avea atâta influenţă în treburile interne ale moldovenilor şi muntenilor15.

Despre noua situaţie a Principatelor în urma păcii de la Adrianopol, scria şi Bilaki Móric. El punea accentul pe o nouă temă, care va marca în mod decisiv imaginea maghiarilor cu privire la

situaţia politică a celor două provincii dunărene: aceea a subordonării lor faţă de Rusia, a pericolului fatal pe care îl reprezintă pentru români „Colosul Nordic”. Dat fiind faptul că politica rusească era resimţită ca o ameninţare şi de către maghiari, această temă era de natură să faciliteze şi o apropiere simbolică între aceştia şi români, construindu-se o reprezentare cu privire la alianţa naturală care se profila între cele două naţiuni înconjurate de pericolul slav. Aprecierile lui Bilaki ilustrau şi tema „compătimirii” poporului român, victimizat la nesfârşit de către duşmanii săi puternici şi nemiloşi:

În partea răsăriteană a Europei – scrie jurnalistul maghiar – se află două mici provincii care secole de-a rândul au gemut sub jugul de fier al turcilor. Şi, deşi armele norocoase ale uriaşului imperiu învecinat le-au eliberat de capriciile turcilor, totuşi ele au rămas încătuşate, ajungând din lac în puţ, deoarece toate mişcările lor de eliberare, corespunzătoare spiritului epocii, au fost stânjenite de autocratul din nord16.

În ceea ce priveşte organizarea internă a Principatelor şi viaţa politică de aici, se remarcă în primul rând dezaprobarea pe care o exprimă autorii maghiari în raport cu atitudinea servilă, umilitoare, impusă de către domn boierimii. Eticheta de factură orientală de la curtea hospodarilor este criticată de către maghiarii obişnuiţi cu opoziţia politică sau cu atitudinea independentă faţă de suveran. Perceperea Celuilalt în ipostază politică, diferenţele extrem de semnificative resimţite şi pe acest plan contribuie

şi ele, din plin, la construirea imaginilor maghiare referitoare la români. În comparaţie cu practicile politice specifice Transilvaniei sau Ungariei, realităţile din Principate apar ca nişte expresii ale unui despotism oriental, străin de realităţile europene.

Contele Batthyányi, de exemplu, se referă la aceste aspecte descriind felul în care dădea audienţe domnitorul din Muntenia, „stând aşezat şi cu capul acoperit, în timp ce boierii stăteau în picioare, în semn de supunere”. De altfel, boierii nici nu îndrăznesc să intre neinvitaţi în cabinetul principelui, plimbându-se prin faţa uşii acestuia şi aşteptând să fie observaţi şi chemaţi înăuntru. Ajunşi în faţa domnitorului, ei îngenunchează şi chiar sărută mâna acestuia şi nu consideră că ar fi suferit vreo umilinţă nici măcar atunci când domnitorul îi loveşte. Această aservire a boierimii face ca accesul ei în funcţii să fie determinat exclusiv de capriciile domnitorului. Principala structură a puterii politice în care aspiră să fie numiţi boierii este Divanul, instituţie care deţine, printre altele, atribuţii judecătoreşti17. Caracterul „complet despotic” al guvernământului din Moldova era remarcat şi de către Lassú István, care nota, în 1829, că „hotărârile Divanului, care constă din zece boieri mai importanţi, depind direct de Hospodar”18.

Informaţii cu privire la modul de funcţionare a justiţiei din Principate ne oferă Gegő Elek. El arată că scaunul suprem de judecată din Moldova este Divanul, care îşi are sediul la Iaşi. În afara acestuia, mai există două scaune de judecată, ale

căror sedii sunt amplasate în partea de sus şi de jos a ţării19, conduse de doi „vornici”. Acestora li se subordonau „pârcălabii”, care rezidau în toate oraşele mai importante. Gegő aprecia că un lucru demn de lăudat în ceea ce priveşte justiţia moldoveană îl constituia rapiditatea cu care se rezolvau litigiile. Procesele se desfăşurau în „vistierie (sala de consiliu)”, în prezenţa ambelor părţi, iar cine nu era mulţumit de deciziile scaunelor inferioare de judecată, indiferent de apartenenţa sa socială, putea să se plângă personal în faţa domnului20.

Aprecierile călătorilor şi geografilor maghiari cu privire la viaţa politică din Principate erau, în mod firesc, mai sumare în comparaţie cu rubricile de actualităţi politice ale gazetelor. După cum am văzut într-un alt capitol, acestea vor transmite, mai ales în anii ’40, o imagine concentrată în mult mai mare măsură asupra procesului de modernizare a Principatelor. În schimb, referinţele mai sumare analizate aici se limitează la sublinierea poziţiei de subordonare a Principatelor faţă de Imperiul Otoman şi Rusia, ca şi la evidenţierea caracterului oriental, înapoiat, al relaţiilor politice interne.

3. Modul de viaţă, înapoierea economică, atitudinile şi comportamentul social

Imaginea maghiarilor cu privire la condiţiile de trai ale românilor din Principate ar putea fi rezumată în formula: „o ţară cu resurse naturale bogate, dar cu locuitori incapabili să le valorifice în mod corespunzător”. Două clişee articulează aşadar această reprezentare contrastantă: ţările

româneşti dispun de bogăţii naturale neobişnuite, iar locuitorii lor sunt, în general, leneşi şi ignoranţi.

Resursele economice ale Principatelor sunt enumerate, în mod firesc, în lucrările de geografie, dar atrag şi atenţia călătorilor. Se insistă asupra potenţialului agricol, dar sunt menţionate frecvent şi resursele minerale.

O constatare de acest gen îi aparţinea lui Raff György, care, la 1791, notează că „în aceste Principate există multă viaţă, vin şi vite”21. În 1796, Baranyi László apreciază şi el că Moldova şi Ţara Românească sunt două ţări „fertile”, îndeosebi aceasta din urmă. Baranyi vehiculează un stereotip frecvent întâlnit, cel al unor Principate a căror rodnicie naturală le-ar plasa pe unul dintre primele locuri din Europa. Muntenia este una dintre cele mai roditoare ţări ale Europei, având îndeosebi grâne, vite, oi şi cai mulţi, precum şi păşuni bune22.

Numărul impresionant de animale care sunt crescute în Principate, cultivarea grâului, a viţei-de-vie, a pomilor fructiferi sau chiar a unor plante tehnice, cum era tutunul, sunt semnalate de numeroşi alţi autori, cum ar fi Ferenczy János, Fejér György sau Dóczy József23.

Existenţa unor resurse naturale remarcabile este asociată însă adeseori cu observaţiile care subliniază lipsa manufacturilor şi a fabricilor24, precum şi neputinţa locuitorilor de a valorifica potenţialul economic oferit generos de natură.

Decsy Sámuel ilustrează foarte convingător această viziune contrastantă, ce contrapune

stereotipul referitor la bogăţia ţării clişeului care subliniază ineficienţa locuitorilor:

Dacă locuitorii Ţării Româneşti s-ar pricepe mai bine la meseria cultivării pământului sau dacă ar compensa lipsurile naturii prin hărnicie, abia dacă ar exista vreun pământ mai fertil decât acesta în întreaga Europă.

Decsy ia în considerare şi dările nenumărate pe care principatul trebuie să le plătească Porţii, precum şi cheltuielile exorbitante solicitate de întreţinerea Curţii domneşti, întrebându-se cum este posibilă acoperirea acestor sume imense:

Oare de unde ia românimea nenorocită atâţia bani, că doar – aşa cum consemnează mulţi călători savanţi – ei sunt leneşi, le este ruşine de munca onestă şi nici nu se pricep la agricultură, comerţ sau meserii?

Răspunsul la această întrebare este indicat tocmai de existenţa bogăţiilor naturale, care oferă de la sine, fără multă muncă, resursele necesare acoperirii cheltuielilor:

Bunii cai româneşti, vitele, porcii şi oile grase, albinele, salinele care dau roade aproape spontan, spălarea prafului de aur şi argint, comerţul şi bunele târguri bucureştene; toate acestea contribuie la supravieţuirea economică a locuitorilor25.

Remarci asemănătoare cu privire la capacităţile românilor din Muntenia întâlnim şi la Baranyi László, care scria la 1796 că „locuitorii de aici nu practică şi nu cultivă ştiinţele şi meseriile, ei sunt ignoranţi”26.

Altă subliniere mai apăsată, de data aceasta

cu privire la înapoierea economică atribuită românilor din Moldova, îi aparţine lui Batthyányi Vincze: „Această naţiune are o existenţă atât de precară, încât una mai rea şi mai revoltătoare nici nu ar putea fi găsită”. Deşi călătorul maghiar admitea că „aici sunt şi bărbaţi învăţaţi, totuşi, în general, meseriile şi ştiinţele sunt foarte rămase în urmă”.

Respectiva situaţie regretabilă nu este imputabilă însă doar unor factori interni, cum ar fi neglijenţa cârmuirii, ci şi unor cauze externe, respectiv amestecului îndelungat al turcilor în treburile principatului27.

Alt handicap serios în calea dezvoltării economice a Moldovei, crede călătorul maghiar, îl reprezintă „lipsa burgheziei adevărate”. Este adevărat că „meseriaşii şi comercianţii din oraşe formează o anumită categorie de mijloc”, dar chiar şi printre aceştia, în afara câtorva meşteri germani, „toţi ceilalţi sunt nişte pierde-vară şi cârpaci”. Toate aceste stări de lucruri negative duc la situaţia în care multe zone ale Moldovei ori nu sunt folosite la nimic, ori servesc doar ca păşuni. Pământurile şi viile sunt lucrate prost şi nici epidemiile sau emigrările nu sunt evenimente rare28.

Existenţa unor mari întinderi de pământ necultivate, ca şi raritatea locuitorilor constituiau elemente de bază ale imaginii oricărui observator străin cu privire la realităţile din Principate, îndeosebi în ceea ce priveşte zonele de câmpie din Muntenia.

În aceste condiţii atât de precare, mai adaugă

Batthyányi Vincze, singurul lucru care mai salvează economia Moldovei de faliment, iar populaţia ei de sărăcirea totală îl constituie comerţul intens pe care îl practică această ţară cu vecinii ei. Principatul exportă îndeosebi cai, vite, piei şi lână, adică articole care, lăsând la o parte abundenţa lor, mai au şi avantajul de a nu necesita investiţii financiare şi niciun efort mai deosebit, de care autorul maghiar nu prea îi crede capabili pe moldoveni. Chiar şi acest comerţ avantajos al Moldovei, ţine să precizeze Batthyányi, este practicat „aproape exclusiv de către greci şi evrei”29.

De altfel, aceeaşi lipsă a spiritului gospodăresc era atribuită de călătorul maghiar şi românilor din Bucovina, ceea ce evidenţiază aria de cuprindere extrem de extinsă a acestui clişeu, generalizările pe care le prilejuia el:

Locuitorii de origine moldavă din Bucovina nu prea se folosesc de darurile naturii. Ei consideră un lucru ruşinos să muncească pentru bani şi sunt gata oricând să îşi părăsească locuinţele. Germanii care au venit aici şi-au construit sate întregi, fiind harnici şi ordonaţi. Însă în cazurile în care au fost repartizaţi printre români, s-au degradat şi ei la fel ca aceştia30.

Aşa cum arată şi citatul de mai sus, cele mai defavorabile aprecieri la adresa românilor se înregistrează atunci când aceştia sunt comparaţi cu alte etnii, cum ar fi germanii. „Răul” înrădăcinat în însăşi natura românilor este considerat de-a dreptul contagios, el îi poate afecta şi pe alţii prin simpla convieţuire.

Referiri similare la nepriceperea economică a românilor din Principate îi aparţin geografului Bende László. În 1837, el scria următoarele:

Pământul Munteniei este bogat în toate, dar greoiul popor român se ocupă doar cu creşterea vitelor – care este, ce-i drept, foarte dezvoltată – şi în schimb urăşte muncile agricole. Pământul Moldovei este şi el foarte roditor, dar este muncit prost. Din viţa-de-vie se obţin anual patru milioane de ferii de vin. Nici minereurile şi nici chiar salinele nu sunt exploatate ca lumea. Cea mai prosperă activitate este creşterea vitelor şi a cailor, astfel încât anual se exportă 70.000 de vite şi 20.000-30.000 de cai31.

Alte opinii cu privire la condiţiile materiale în care trăiesc românii din Principate întâlnim la călătorii Gegő Elek şi Ürmösy Sándor. Ei se referă mai pe larg la trăsăturile psihologice şi comportamentale ale românilor, puse în relaţie cu performanţele lor economice.

Gegő face o serie de observaţii cu privire la „temperamentul” locuitorilor din Moldova, ajungând la concluzia că moldoveanul este vehement, pătimaş şi greu de înduplecat, orgolios, beţiv, hoţ şi, mai presus de toate, indolent.

Înclinaţia spre lenevie a românilor, în special a bărbaţilor, este atât de puternică, afirmă Gegő, încât, dacă îşi fac rost de puţinele haine şi alimente de care au nevoie, aceştia se arată pe deplin mulţumiţi, „căutând şi aflând completa lor fericire, paradisul lor pământesc, în această viaţă trândavă”32.

Ca urmare a acestor trăsături regretabile de

caracter, modul de viaţă al românilor moldoveni este unul extrem de sărăcăcios. Precaritatea traiului acestora este pusă în evidenţă prin intermediul unei comparaţii cu populaţia maghiară din Moldova. Studierea acestei populaţii reprezenta de altfel scopul principal al călătoriei lui Gegő, care are numeroase aprecieri pozitive cu privire la conaţionalii săi de peste Carpaţi. Din toate punctele de vedere, românii din descrierea sa sunt consideraţi inferiori maghiarilor. Gegő va critica aşadar „pita din mălai ronţăită de românii leneşi", care nu se compară cu „pâinea din grâu pe care o mănâncă maghiarii"; hainele de lână ale românilor, care folosesc până şi lenjerie intimă confecţionată din acelaşi material aspru, sunt şi ele de o calitate mai proastă în raport cu cele purtate de maghiari, care sunt mai fine, ţesute din in; casele românilor moldoveni evidenţiază aceeaşi diferenţă, deoarece, „în timp ce aceştia mănâncă şi dorm pe jos, în praf, ceilalţi folosesc scaune, mese şi paturi pentru confortul lor"; evident, nici curăţenia din locuinţele maghiarilor nu se compară cu mizeria din casele româneşti33.

În altă ordine de idei, călătorul maghiar mai afirma că românii moldoveni ar fi caracterizaţi şi de o puternică aversiune faţă de maghiari, care nu avea însă o motivaţie naţională, ci una religioasă, fiind vorba de intoleranţa manifestată în raport cu confesiunea catolică a acestora. Pentru a-şi susţine afirmaţiile, Gegő recurge la un citat din *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir34.

Se poate spune că aprecierile atât de dure la adresa românilor formulate de Gegő sunt

determinate, dincolo de observarea unor situaţii concrete, şi de dorinţa de a construi o imagine cât mai favorabilă conaţionalilor săi de peste munţi. Comparaţia cu românii are darul să îi avantajeze pe maghiarii din Moldova, ceea ce nu era foarte greu, date fiind atât condiţiile reale de viaţă ale populaţiei de acolo, cât şi stereotipiile negative la adresa românilor împărtăşite de către maghiari.

Opinii asemănătoare cu privire la români, la condiţiile lor de viaţă şi la atitudinea acestora faţă de progres întâlnim la un alt călător maghiar, preotul unitarian Ürmösy Sándor35. Motivaţia voiajului său, efectuat în anii 1841 şi 1843, în Muntenia, este similară cu cea a lui Gegő: el vine aici pentru a cunoaşte soarta maghiarilor aşezaţi în Ţara Românească.

În descrierea sa, românii apar, din nou, ca un popor indolent, incult, necivilizat şi chiar retrograd, trăsături pe care le va argumenta pe tot parcursul călătoriei sale cu numeroase exemple36. Acestor însuşiri negative li se adaugă intoleranţa religioasă, caracteristică pe care Ürmösy o subliniază cu insistenţă, în ideea de a evidenţia în acest fel soarta vitregă pe care trebuie să o îndure conaţionalii săi aşezaţi în Muntenia.

Călătorul maghiar susţine că, indiferent de confesiunea lor – catolică, luterană, calvină sau unitariană –, maghiarii sunt consideraţi „păgâni” de către românii ortodocşi şi trataţi ca atare. Astfel, în oraşul Câmpina, o familie maghiară îi relatează că românii nu le îngăduie maghiarilor „păgâni” să fie înmormântaţi în cimitire româneşti, iar dacă totuşi acceptă, o fac numai în

schimbul unei sume însemnate de bani şi într-un loc cât mai îndepărtat37. În altă parte, Ürmösy evidenţiază distincţia pe care o fac totuşi românii între catolici şi confesiunile protestante, în favoarea celor dintâi:

Catolicii sunt numiţi de către românii de rând „creştini mici”, în timp ce pe ceilalţi [creştini neortodocşi] îi consideră de-a dreptul păgâni38.

În acest sens, într-o situaţie gravă s-ar afla saşii luterani din Bucureşti, care, pentru ca aceşti români barbari să nu râdă de ei şi să nu îi considere păgâni, au preluat multe elemente de ritual de la catolici, îndepărtându-se astfel foarte mult de modul de oficiere specific slujbelor luterane ardelene39.

Altă întâmplare semnificativă pentru aceste aspecte este cea din casa negustorului Maxim Dumitrache din Câmpina, român căsătorit de altfel cu o unguroaică, la care Ürmösy aflase găzduire. Exprimându-şi dorinţa de a oficia aici o slujbă pentru luteranii din localitate, preotul maghiar se loveşte de împotrivirea inflexibilă a gazdei sale, care afirmă că, prin această slujbă, Ürmösy şi luteranii săi i-ar „pângări” casa40.

După cum am mai arătat, atât Gegő Elek, cât şi Ürmösy Sándor vor să pună în evidenţă, prin sublinierea acestei intoleranţe religioase atribuite românilor din Principate, condiţiile grele în care ar fi nevoiţi să trăiască maghiarii de aici. Spiritul naţionalist al voiajului lor este evident, dar în acelaşi timp nu trebuie să uităm că ambii călători sunt preoţi, fiind preocupaţi în mod deosebit de menţinerea nealterată a credinţei coreligionarilor

lor. Din punctul de vedere al imaginii românilor la maghiari, intoleranţa religioasă atribuită acestora se conjuga foarte bine cu alte elemente asemănătoare ale reprezentării respective, cum ar fi ataşamentul exagerat al românilor faţă de religie, bigotismul şi aplecarea către superstiţii.

Pe de altă parte însă, în pofida imaginii negative cu privire la români pe care o vehiculează, cei doi călători maghiari nu pot fi învinuiţi atât de uşor de prejudecăţi de factură naţională şi religioasă, atâta vreme cât ei îşi argumentează teza cu privire la atitudinile religioase ale românilor printr-o percepţie tipică iluminismului transilvan, pentru care intoleranţa, superstiţiile, ignoranţa poporului în materie religioasă reprezentau un obiect important al criticismului social, un inamic al progresului care trebuia neapărat combătut şi care provoacă, firește, uimire şi dezaprobare.

Tot de această percepţie iluminist-moralizatoare putem lega (dacă nu admitem ideea preponderenţei prejudecăţilor pur etnice ale celor doi călători la adresa românilor, în mod special) şi alte trăsături negative atribuite populaţiei autohtone din Principate. Aşa este cazul înclinaţiei spre beţie41, care, alături de lene şi de lipsa spiritului de economie, face parte dintre temele predilecte ale criticismului iluminist, trăsăturile respective fiind considerate adversarii principali ai propăşirii în rândul claselor de jos.

În ceea ce priveşte posibilitatea cultivării acestor populaţii înapoiate, Gegő Elek manifestă o atitudine mai înţelegătoare, vorbind cu

compasiune despre urmările nefaste ale „lipsei de educaţie şi ale neglijării ştiinţelor” în Moldova. El punea următoarea întrebare:

Cine ar putea să conteste că şi mintea elevilor moldoveni este o tablă curată, pe care s-ar putea desena cele mai frumoase trăsături morale?

Opiniile sale mai optimiste, asumate cel puţin în legătură cu viitorul principatului şi cu capacităţile potenţiale de dezvoltare ale acestuia, reieşeau şi din încrederea pe care o manifesta cu privire la „spiritul binefăcător al epocii contemporane, prezent şi în sufletul mare al principelui de acum”, respectiv al lui Mihail Sturdza42.

Una dintre puţinele trăsături pozitive pe care le atribuie românilor cei doi autori este ospitalitatea, pe care Gegő a putut-o surprinde, după cum mărturiseşte, „din proprie experienţă”43, iar Ürmösy, de asemenea, la o familie de ţărani din Bucegi sau la călugării de la Sinaia44. Semnificativ însă pentru jocul înşelător al imaginilor etnice este faptul că Ürmösy se arată foarte surprins de acest lucru, fiind convins că ospitalitatea este o trăsătură distinctivă a maghiarilor45, iar Gegő aprecia şi el că românii din Moldova ar fi depăşiţi şi în această privinţă de către maghiarii de aici, de secui sau de ceangăi46.

Aprecieri cu privire la grava sărăcie şi înapoiere economică în care s-ar afla românii din Principate apar şi la alţi observatori maghiari, până la finele perioadei analizate în această lucrare, rămânând una dintre principalele teme ale scrierilor maghiare care se referă la situaţia de

aici.

Vahot Imre sau Egressy Gábor, de pildă, emigranţi aflaţi în trecere prin Ţara Românească după înfrângerea revoluţiei maghiare, remarcă „priveliştea jalnică a satelor fără case” din provincia dunăreană, condiţiile precare de locuit ale acestora. Bordeiul este considerat şi de către autorii maghiari (la fel ca şi de către călătorii occidentali) emblema cea mai grăitoare a sărăciei şi a lipsei de civilizaţie a respectivelor regiuni. După cum scrie Egressy, aici, oamenii de rând trăiesc în gropi, care, asemenea unor movile funerare, sunt acoperite cu grămezi de pământ. Aceasta este cu adevărat sărăcie lipită pământului, conform expresiei curente. Din depărtare, aceste sate nu pot fi deosebite de suprafaţa pământului. Ele pot fi observate doar atunci când te afli în interiorul lor. Acolo unde, pe lângă aceste case îngropate, se mai ridică şi nişte coşare de porumb, putem vorbi deja de un semn al bunăstării! Aici nu poate fi vorba de vreo biserică, de vreun turn sau de vreo primărie. Pe lângă aceste aşezări, şi ultimul sat unguresc poate fi socotit un oraş pompos, pentru că nevoiaşii de la noi măcar locuiesc la suprafaţa pământului, ca oamenii47.

Asemenea imagini aveau darul de a plasa Principatele într-un spaţiu diferit de civilizaţie, orientală, înapoiată, definit de o sărăcie care nu îşi găsea termen de comparaţie între frontierele Monarhiei Austriece. Munţii Carpaţi deveneau astfel bariera despărţitoare între Balcanii înapoiaţi, situaţi în perimetrul stagnant al

Imperiului Otoman, şi o Europă Centrală mult diferită, avansată, definită cel puţin de voinţa ei fermă de a ajunge la standardele apusene, dacă nu chiar de apartenenţa la respectivul spaţiu comun de civilizaţie.

4. Aspecte cotidiene ale unei societăţi orientale

Caracterul oriental al realităţilor din Principate, diferenţele frapante care le despart pe acestea de civilizaţia de tip apusean din Ungaria şi Transilvania, aşa cum sunt percepute de către observatorii maghiari, sunt ilustrate de viaţa cotidiană a oraşelor şi a elitelor. Spre deosebire de imaginea conturată în cazul românilor din Transilvania şi Ungaria, potrivit căreia aceştia erau, prin definiţie, un popor de ţărani, Principatele sunt percepute ca o realitate diversificată, cu structuri sociale stratificate, cu oraşe, elite şi modalităţi de organizare superioară specifice. Atâta doar că toate acestea sunt marcate de o amprentă orientală care reprezintă nota lor caracteristică.

Dorinţa românilor de a ieşi din această situaţie, considerată degradantă, este semnalată în anumite ocazii; în general însă, capacitatea lor de a reuşi în această direcţie şi chiar existenţa unei voinţe suficient de puternice în sensul respectiv sunt puse foarte serios sub semnul întrebării.

4.1. Oraşele

După cum era de aşteptat, lucrările de geografie sunt cele care menţionează, în primul rând, date referitoare la reţeaua urbană din

Principate, populaţia fiecărui oraş, amplasarea acestuia sau viaţa lui economică48. În mod frecvent sunt menţionate reşedinţele judeţelor sau ţinuturilor, oraşe cum ar fi Târgovişte, Turnu Severin, Câmpulung, Craiova, Ploieşti, Roman, Vaslui, Focşani, Tecuci, Botoşani49. Atenţia este atrasă şi de activitatea economică din porturile comerciale ale principatelor, Brăila, Galaţi, Giurgiu sau Turnu.

Datele referitoare la cele două capitale, reşedinţe ale „hospodarilor”, Iaşi şi Bucureşti, ocupă întotdeauna un loc însemnat în orice text referitor la Principate, fie că este vorba de manuale de geografie, fie de relatări de călătorie. Nu lipsesc aproape niciodată descrierile cu privire la înfăţişarea generală a capitalelor, aspectele edilitare şi viaţa lor socială, considerate elemente dintre cele mai reprezentative pentru imaginea de ansamblu a ţării.

Cu privire la Iaşi, de exemplu, mai multe lucrări geografice, cum ar fi cea a lui Kis Pál din 1818, menţionează că acesta nu are străzi pavate cu piatră, ci doar cu scânduri, iar locuinţele sunt şi ele foarte modeste, aproape în totalitate nişte „case mizerabile”50. Două decenii mai târziu, Bende László scria şi el că, deşi Iaşii sunt un oraş mare, având „6.000 de case, dintre acestea doar 300 au ziduri din piatră, iar celelalte sunt bordeie nenorocite”. Acelaşi geograf făcea remarci similare cu privire la Bucureşti, care are 60 de biserici şi mănăstiri greceşti, dar, cu toate că se întinde într-un loc plăcut, oraşul nu este frumos, deoarece nici măcar străzile nu sunt pardosite cu

piatră, ci cu lemn de stejar51.

Geografia universală a lui Dóczy József oferă şi ea o serie de amănunte cu privire la cele două capitale, proiectând asupra acestora o imagine mai luminoasă. El semnalează, de pildă, instituţiile politice şi culturale care îşi au sediul aici, Bucureştii oferind reşedinţă pentru „un mitropolit grec şi un hospodar”, totodată, aici se găsea un „liceu în care se predau tot felul de ştiinţe şi limbi”. Pe lângă acestea, mai există tot aici o mănăstire franciscană, 50 de biserici şi capele greceşti, 20 de mănăstiri greceşti şi o biserică protestantă. „Bucureştii – mai scrie Dóczy – au un comerţ intens. În 1812, aici s-a încheiat pacea. Străzile sunt spaţioase şi plăcute. Împrejurimile sunt încântătoare, cu cele trei lacuri”52. În ceea ce priveşte Iaşul, acesta „are o cetate, o curte princiară, 14 palate boiereşti, 43 de biserici şi capele, 26 de mănăstiri, o biserică romano-catolică şi o episcopie grecească. Aici se află locuinţa hospodarului, precum şi un liceu, mai multe fabrici; se desfăşoară activitate comercială”53.

Numărul mare de lăcaşuri de cult din cele două capitale, dar şi existenţa unor edificii civile mai deosebite, reşedinţe domneşti şi boiereşti reprezentau elemente care atrăgeau de regulă atenţia oricărui observator străin. Prezenţa coreligionarilor nu era scăpată nici ea din vedere, aproape niciodată, de către autorii maghiari.

Relatările de călătorie oferă o cantitate incomparabil mai mare de informaţii şi aprecieri cu privire la oraşele Principatelor, în comparaţie

cu menţiunile sumare din manualele de geografie. Consemnarea de către călători a impresiilor de la faţa locului ne permite să cunoaştem mult mai bine felul în care percepeau şi interpretau aceştia cele văzute, cum apăreau ele în ochii unor străini veniţi de departe.

Batthyányi Vincze, de pildă, la începutul secolului, îşi mărturiseşte dezamăgirea pe care i-o provoacă aspectul oraşelor moldovene, care, apreciază el, nu îşi merită prin nimic statutul. La Suceava remarcă ponderea mare a caselor fără etaj, cu streşini din lemn, care, împreună cu bisericile cu turnuri ascuţite, conform modelului răsăritean, conferă oraşului o formă respingătoare54.

Nici despre Botoşani nu are o părere mai bună, notând că deşi acesta este cel mai mare oraş al Moldovei, după Iaşi şi Focşani, el nu diferă prin nimic de un sat nenorocit. Casele sunt joase, străzile încurcate, murdare şi de regulă pustii55.

Aprecierile cu privire la aspectul oraşelor se referă adeseori la carenţe estetice, la lipsa de gust a acestora, după canoanele observatorilor maghiari, şi nu doar la sărăcie, la murdărie sau la gradul de confort şi civilizaţie. Ele apar „urâte” în ochii călătorilor maghiari.

Scriind la începutul anilor ’40 despre oraşele Ţării Româneşti, Ürmösy Sándor le găseşte şi el mici, urâte şi chiar rău-mirositoare. La fel ca în Orient, mizeria domneşte peste tot, datorită diferitelor alimente, peşti de exemplu, care se vând direct în stradă56. La mijlocul secolului, Egressy Gábor şi Jerney János văd lucrurile într-un

mod similar, neremarcând în cuprinsul oraşelor din Principate absolut nimic deosebit. Egressy, de exemplu, referindu-se la Calafat, apreciază că acesta este numit probabil în batjocură oraş, deoarece, faţă de satele româneşti, el nu diferă decât prin faptul că are o cafenea şi câteva magherniţe din lemn, unde se pot găsi câteva mărunţişuri, la fel ca şi în băcăniile noastre57.

La fel vede Jerney Adjudul sau Tecuciul, care nu au decât „o stradă lungă şi plină de dughene, constituind tipicul oraşelor moldovene”58.

Desigur, nu se poate spune că nu există şi aprecieri mai favorabile cu privire la localităţile urbane prin care trec călătorii maghiari, chiar dacă acestea sunt mai rare. Oraşul Roman este descris în tonuri mai luminoase de către Gegő Elek59, iar Galaţiul atrage atenţia prin numărul mai mare al clădirilor zidite din piatră de aici, ca şi prin viaţa sa economică mai intensă60.

Înfăţişarea populaţiei urbane din Principate se armonizează, de obicei, în viziunea călătorilor maghiari, cu coloritul cenuşiu şi sărăcăcios al oraşelor. Batthyány Vincze, de pildă, căruia îi displăcuse total aspectul edilitar al Botoşanilor, găseşte cuvinte şi mai aspre pentru caracterizarea orăşenilor de aici:

Printre locuitorii acestuia, care sunt îndeobşte români, şi mai ales printre oamenii de rând, nu poţi vedea niciunul care să aibă o faţă frumoasă sau o haină curată. Femeile sunt cele mai urâte. Bluza lor neagră, legată de jur-împrejur sub şolduri, abia le acoperă picioarele şi umerii. Capul lor este vârât într-o cuşmă rotundă, de sub

care atârnă până la nas pletele lor zburlite61.

Gegő Elek este mai neutru în aprecierile sale cu privire la populaţia din oraşele moldovene. El descrie înfăţişarea şi portul acesteia, oprindu-se asupra cămăşilor bogat brodate şi asupra podoabelor ţipătoare care i-ar fi caracteristice. Preotul maghiar este de părere că îmbrăcămintea moldovenilor este asemănătoare cu aceea a românilor din Ardeal şi Ungaria, cu diferenţa că, oricât de zdrenţuită ar fi ea, brâul de lână, de culoare galbenă, roşie sau albastră, este obligatoriu la ambele sexe62.

Jerney János va remarca şi el omniprezenţa brâielor colorate, considerate „nişte accesorii indispensabile din vestimentaţia moldovenilor”63.

În mod firesc, capitalele celor două principate prilejuiesc observaţii mai consistente din partea călătorilor maghiari. În majoritatea cazurilor însă, nici acestea nu sunt prea favorabile.

La 1805, contele Batthyányi Vincze reţine în primul rând „colibele joase, lipite cu lut”, de la intrarea în Iaşi, după care nu va găsi nici în capitală multe lucruri „care să îl încânte”. Potrivit relatării sale, aici nu există nicio casă sau stradă ca lumea. Trebuie ori să înoţi prin noroiul adânc, ori să orbecăieşti pe nişte scânduri rupte, cu pericolul de a-ţi frânge gâtul64.

„Noroiul şi murdăria” de aici vor fi remarcate şi de un alt călător maghiar, Szőllősi Ferenc65.

Batthyányi atribuia aspectul deplorabil al străzilor din Iaşi împrejurării că nu exista canalizare, amintind o tentativă nereuşită a lui Constantin Mavrocordat de a remedia această

situaţie66. Înfăţişarea oraşului este afectată şi de numărul mare al „prăvăliilor din scânduri”, al frizeriilor, ospătăriilor şi băcăniilor, care îşi desfăşoară activitatea în văzul trecătorilor, uneori chiar în stradă. Batthyányi subliniază şi marea agitaţie care domneşte în oraş, precum şi influenţele culturale orientale care îşi pun amprenta asupra lui. Iaşii, apreciază el, seamănă cu Istanbulul:

La fel ca acolo, şi aici se pot vedea peste tot capete tunse şi picioare de pitulice [adică subţiri şi desculţe]. Locuitorii trag din pipe sau fumează, călăresc şi se îmbracă după moda capitalei amintite, iar pe trăsurile de fabricaţie nemţească ale boierilor stau servitori îmbrăcaţi în haine asiatice67.

Prin această ultimă observaţie, călătorul maghiar surprindea altă caracteristică de natură culturală atribuită frecvent românilor: combinarea influenţelor orientale şi occidentale, având drept consecinţă degradarea celor din urmă, prin incompleta lor asimilare şi prin amestecul impropriu la care erau expuse.

Instituţiile şi modul de viaţă specific orientale prezintă însă şi unele avantaje, neîntâlnite în oraşele de factură apuseană. Orientul îşi îndeplinea astfel funcţia de reper de alteritate, de alternativă în raport cu civilizaţia occidentală. După cum scrie Batthyányi, la Iaşi, „deşi casele sunt construite din materiale proaste, iar străzile nu sunt luminate noaptea, totuşi foarte rar poţi auzi de incendii sau crime”. Această situaţie se datorează faptului că, după asfinţitul soarelui,

niciun cetăţean nu are voie să iasă din casă, iar în cazul unor incendii, aga arnăuţilor este obligat să fie prezent de îndată la locul respectiv. Acest funcţionar răspunde de altfel şi de siguranţa târgurilor, a prăvăliilor şi atelierelor68.

Farmaciile sunt neglijate la Iaşi, în schimb, „spitalul de aici se află într-o stare foarte bună”. Această instituţie este întreţinută din veniturile mănăstirii „Sfântul Spiridon”, dar şi din donaţiile acordate de „voievozii de până acum, cu scopul de a obţine iertarea păcatelor şi viaţa veşnică”. „Edificii de importanţă deosebită nu există la Iaşi” – scrie călătorul maghiar în finalul relatării sale. Merită să fie văzute totuşi câteva biserici şi mănăstiri, „care au fost ridicate cu scopul de a comemora victoriile voievozilor de odinioară”69.

O informaţie lipsită probabil de valoare documentară, dar semnificativă pentru imaginea maghiarilor cu privire la realităţile din Principate ne oferă însemnările manuscrise ale lui Homoródszentpéteri Cseke József din anii 1830-1831. Relatând despre epidemiile de ciumă şi de holeră de peste Carpaţi, acesta scrie:

Ciuma neagră a izbucnit şi în Ţara Românească şi apoi şi în Moldova, unde în fiecare zi au murit două-trei sute de oameni. Atunci, ruşii, în a căror posesiune se află Moldova acum, i-au ales pe cei sănătoşi şi au dat foc oraşului Iaşi, cu bolnavi cu tot70.

Alte observaţii cu privire la capitala Moldovei îi aparţin lui Gegő Elek, care, spre deosebire de Batthyányi, insistă asupra unor aspecte pozitive. Fără îndoială, în cele peste trei decenii care

separă relatările lor, oraşul cunoscuse numeroase transformări edilitare. Cu toate că şi Gegő apreciază că oraşul „arată mai impunător din depărtare decât este în interior”, el evidenţiază în primul rând locul aparte al acestuia în istoria Moldovei, ca reşedinţă a domnitorilor, cât şi peisajul natural deosebit în care este amplasat. Înfăţişând mai întâi „oraşul vechi”, cu străzi pavate cu lemn, cu clădiri răsfirate printre spaţii verzi, cu grădini înconjurate de ziduri din lemn sau din piatră, călătorul maghiar se referă în continuare la progresele edilitare înregistrate de oraş în timpul din urmă. El remarcă noile clădiri cu etaj, construite din piatră, străzile regulate şi iluminate cu felinare pe timpul nopţii71.

Tot pentru a sublinia aspectul plăcut al oraşului, Gegő se referă la numeroasele biserici şi mănăstiri de aici, precum şi la alte edificii publice sau private. El menţionează în mod special biserica Trei Ierarhi („Tri Svetitile”), „cea mai fastuoasă, construită după un stil vechi, din pietre sculptate şi cu diferite decoruri”. Dintre clădirile mai impozante, atrage atenţia asupra Palatului Domnesc, a Mitropoliei şi a Academiei Mihăilene, precum şi asupra „caselor cu acoperiş din tablă, de culoare albă sau roşie, ale boierilor mai înstăriţi de aici”. Amintind şi grija deosebită acordată instituţiilor culturale sau spitaliceşti de către domnitorul Mihail Sturdza, Gegő conchidea în mod optimist că, prin urmare, Iaşii evoluează în toate privinţele odată cu timpul şi se ridică văzând cu ochii72.

Imaginea tonifiantă a progreselor de

civilizaţie care ar caracteriza anumite domenii ale vieţii publice din Principate, în anii de după adoptarea Regulamentului Organic, nu era singulară în rândurile maghiarilor. După cum am văzut într-un alt capitol, presa care transmitea informaţii cu privire la actualităţile de aici se concentra şi ea în mare măsură asupra acestor aspecte. Lupta dintre vechi şi nou, dintre înapoierea orientală şi tendinţa de civilizare în manieră occidentală constituia un element important al imaginii maghiarilor cu privire la Principate, mai ales pe măsură ce ne îndepărtăm de începutul secolului al XIX-lea.

Iaşii se bucură de o descriere favorabilă şi din partea lui Jerney János, inspirată, de altfel, în bună parte, de aprecierile din cartea lui Gegő. Şi el va trece în revistă, în lucrarea sa, instituţiile publice şi edificiile mai importante din capitala Moldovei:

Există în acest oraş mai multe instituţii publice, cum ar fi Academia Mihăileană, care este instituţia superioară de învăţământ, înfiinţată în 1835 şi dotată cu o colecţie de ştiinţe naturale; o şcoală de meserii, fondată în 1841; trei tipografii, un atelier de litografie, un teatru, un spital şi o fabrică de lumânări. Există totodată mai multe case boiereşti frumoase. Singura lui biserică veche a fost realizată cu o sculptură deosebită despre trei sfinţi şi poate fi atribuită mărinimiei voievodului Vazul [Vasile Lupu]73.

Bucureştii beneficiază de mai puţine descrieri semnificative aparţinând unor călători maghiari. Aspectul oriental, dar mai ales sinteza destul de

nereuşită între moştenirea balcanică şi tendinţa de imitare a Occidentului dau nota caracteristică a imaginii sale. Adeseori, Bucureştii sunt înfăţişaţi ca un oraş al contrastelor, ilustrate de cele două componente culturale evocate, de alternanţa mizeriei cu opulenţa, a palatelor cu cocioabele. După cum scrie Szőllősi Ferenc, Bucureştiul este „un oraş mare, dar spurcat, cu locuitori care pe dinafară sunt luxoşi, dar acasă la ei sunt murdari”74.

Autorul anonim al unor însemnări manuscrise din anii 1849-1853, după toate probabilităţile un refugiat maghiar ardelean, se opreşte şi el asupra pitorescului oriental al capitalei muntene, redat însă în culori mai favorabile:

Nu pot să spun că nu mi-a plăcut oraşul, cu toate că şi acum mai există case joase şi dărăpănate, dar acestea nu prea se remarcă în vecinătatea clădirilor impozante… Am văzut mulţi ceangăi. O, şi câte feluri de prăvălii, aproape că fiecare casă are la parter aşa ceva! În piaţă, adevăraţi munţi de fructe bune şi ieftine, peşte sărat şi papuci, cămătari evrei sau turci fumând din producţia proprie de tutun. În hanuri poţi să vezi oameni odihnindu-se pe lângă cafele şi suflând un fum gros din ciubuc sau jucând cărţi şi câştigând multe parale75.

O descriere tipică a oraşului, din perspectivă maghiară, este cea a lui Ürmösy Sándor. Apropiindu-se de Bucureşti, preotului clujean i se pare că, din depărtare, acesta seamănă cu Parisul, „din cauza acelor clădiri mari construite în stil franţuzesc care ascund celelalte case vechi şi

mărunte”. Dar, din momentul în care intră în oraş, este surprins neplăcut de faptul că locuitorii acestuia sunt îmbrăcaţi în stil oriental, şi nu apusean, Ürmösy fiind de părere că „măcar prin îmbrăcăminte ar trebui să demonstreze că au pornit pe calea progresului”. Totodată, călătorul maghiar se arată decepţionat şi de înfăţişarea interioară a oraşului, apreciind că acesta este inestetic şi la tot pasul găseşti ceva care să nu-ţi placă şi la care să strâmbi din nas. Chiar dacă întâlneşti ici-colo clădiri în stil franţuzesc, pe care le-ai putea admira, îţi ajunge să arunci o privire în interiorul curţii acelei clădiri şi te apucă leşinul din cauza mirosului, provenit de la grămezile de gunoi de pe stradă, de la bucătăriile slujitorilor ţigani sau din grajduri76.

Lipsa de confort resimţită pe propria piele a constituit, probabil, dintotdeauna una din cauzele cele mai importante care au condus la fabricarea unor imagini defavorabile ale „celuilalt” de către călătorii străini. Maghiarii care trec în aceşti ani prin Principate nu fac excepţie, lucru dovedit de criticile vehemente pe care le aduc întotdeauna hanurilor de aici, care nu dispun de facilităţile cu care este obişnuit călătorul venit dintr-o direcţie apuseană. Jerney János scrie că respectivele hanuri sunt aranjate „după gustul moldovenesc”, adică după moda orientală, în camere nefiind altceva decât „o canapea acoperită cu o rogojină. Paturile, aşternuturile, masa şi scaunele sunt necunoscute aici”, notează cu năduf voiajorul maghiar77.

4.2. Viaţa socială a elitelor; ţiganii; călugării

Critica modului de viaţă oriental, distanţarea în raport cu această lume, considerată nu numai diferită, dar şi ciudată şi înapoiată, îşi găsesc un bun prilej de manifestare atunci când este vorba de boierimea din Principate. Intelectualii maghiari ai vremii manifestau rezerve suficiente şi atunci când era vorba de propria nobilime (din care cei mai mulţi făceau parte, de altfel), socotind-o adeseori prea egoistă şi prea puţin deschisă în direcţia progresului. Cu atât mai mult, ei nu vor cruţa aristocraţia din Principate, al cărei mod de viaţă leneş şi luxos constituia ţinta favorită a criticilor oricăror observatori străini, dar şi a intelectualilor români din noile generaţii.

Boierii, scriu călătorii maghiari, deşi dispun de case mari şi frumoase în oraşele importante, aranjează interioarele acestora după modelul turcesc. Toată viaţa lor privată sau socială se desfăşoară de altfel după aceleaşi tipare înapoiate şi în aceleaşi ritmuri lente. Batthyányi Vincze, care a fost invitat inclusiv la Curtea domnească, relatează că boierii moldoveni îşi primesc chiar şi oaspeţii de seamă îmbrăcaţi în caftane şi papuci, stând turceşte pe nişte scaune căptuşite sau sofale, care se întind de-a lungul încăperilor. Casele sunt de dimensiuni mari, având câte 10-12 camere, dispuse în formă de cruce, cu multe ferestre şi cu pardoseli din lemn, care îi costă mult pe proprietari. Multe case au şi grădini, dar acestea nu sunt îngrijite, deoarece boierii nu pun deloc preţ pe frumuseţile naturii. De altfel, în oraşe nu există alei destinate plimbării, deoarece un asemenea obicei nu a intrat în modul de viaţă

al boierimii78.

Boierii moldoveni, mai scrie Batthyányi, care vrea să pună în evidenţă viaţa sedentară a acestora, îşi petrec timpul liber jucând cărţi, organizând baluri sau citind romane. Musafirii lor sunt serviţi mai ales cu aşa-numita „duneazza” (desigur, dulceaţă, pe care contele maghiar o descrie ca pe o „zeamă din cremă dulce şi fructe”), cu cafea şi cu „condimente cu arome scumpe”79.

Participând la masa oferită de un boier din Botoşani, Batthyányi constată şi nivelul scăzut al conversaţiei, ceea ce pentru o persoană obişnuită cu viaţa socială desfăşurată după normele apusene reprezenta o lipsă de civilizaţie şi „un simptom trist”. El atribuie respectiva situaţie moravurilor speciale care domnesc în această societate:

Bărbaţii vorbesc foarte puţin între ei, deoarece nu au încredere unul în celălalt, iar cu femeile aproape deloc, ceea ce este un lucru obişnuit în întreaga Moldovă80.

Potrivit lui Batthyányi, statutul femeilor în înalta societate din Principate nu reprezintă altceva decât o simplă ipostază a modelului răsăritean de conduită socială, bazat pe izolarea acestora în gineceu. Subordonarea femeilor de către bărbaţii lor, rolul cu totul minor al acestora în viaţa socială sau chiar în viaţa de familie conduc la carenţe grave în sfera educaţiei şi a moravurilor, domenii în care prezenţa femeilor ar trebui să se facă puternic simţită.

Fetele – scrie călătorul maghiar – sunt

excluse din conversaţii. Numai femeile măritate se pot vizita între ele. Bărbatul îşi prezintă soţia numai prietenilor de încredere, iar aceasta nu apare niciodată nechemată alături de soţul ei.

Este adevărat, femeile pot să iasă totuşi în societate, dar ele „nu sunt nici pe departe atât de mult preţuite ca şi la noi”. Faptul este regretabil, deoarece o asemenea veneraţie sinceră „este dovada unor moravuri curate şi contribuie la formarea acestora”. Femeile nu sunt consultate nici cu ocazia încheierii căsătoriilor, care se bazează în primul rând pe aspectul material. Batthyányi îşi exprimă vehement dezaprobarea faţă de acest obicei, apreciind că o căsătorie care nu se întemeiază pe dragoste nu poate să fie fericită81.

Modul oriental de trai al elitelor din Principate este subliniat şi de către Ürmösy Sándor, de data aceasta cu privire la boierimea bucureşteană de la începutul anilor ’40. În privinţa caselor boiereşti, el remarca următoarele: „dacă te uiţi în interiorul acestora, constaţi că doar puţine au mobilier ca al nostru”. În schimb, se menţionează ironic, din niciuna nu lipseşte covorul turcesc, care, în funcţie de nevoi, poate servi „şi ca faţă de masă, cearceaf, pernă sau cuvertură”82. În acelaşi timp este remarcată (iar în subtext, implicit, incriminată) înclinaţia boierilor pentru lux, pentru mărfurile aduse din străinătate, din Occident, faptul că „ei nu sunt deloc mulţumiţi dacă lucrurile lor nu provin din Paris sau din Londra”83 – ceea ce intră oarecum în contradicţie cu cele afirmate anterior, dar se

aliniază unei viziuni critice de ansamblu. Se subliniază, în context, fără a fi prea mult comentată, şi francofilia societăţii muntene:

Românii îi urmăresc pe francezi în aproape tot ceea ce fac aceştia şi folosesc foarte mult limba franceză. Uneori chiar, învăţând franţuzeşte din copilărie, vorbesc mai uşor în limba aceasta decât în cea maternă84.

Contrastul dintre adoptarea superficială a unor elemente importate din Apus şi moravurile atât de profund orientale ale boierilor munteni ocazionează o critică dintre cele mai vehemente, ambele atitudini prilejuind dezaprobarea observatorului maghiar; prima, deoarece împrumuturile occidentale sunt de suprafaţă şi sunt degradate, a doua, deoarece Orientul semnifică pentru el înapoierea.

Referiri sumare cu privire la tendinţa elitelor româneşti de a-i imita pe francezi fără discernământ întâlnim şi la Gegő Elek şi Jerney János. Gegő, de exemplu, admite că „principala categorie socială" din oraşele moldovene, „comercianţii şi persoanele mai înstărite, poartă cunoscuta haină răsăriteană, din mătase şi lungă până la glezne [este vorba de caftan], iar femeilor le place să se împodobească, purtând mărgele, lanţuri de aur, cercei şi brăţări", ilustrând aceleaşi gusturi orientale; cu toate acestea, „în oraşele mai mari, moda pariziană este aceea care îmbracă şi dezbracă, acoperă şi despoaie"85. Jerney semnalează şi el numărul mare de comercianţi ale căror firme le imită pe cele franţuzeşti, remarcând însă în mod ironic că există o mare discrepanţă

între dorinţă şi realitate86.

În privinţa raporturilor sociale, robia ţiganilor, instituţie considerată cu totul neobişnuită de către orice observator străin87, reţine şi ea atenţia călătorilor maghiari. Evident, ea oferă un nou motiv de critică la adresa claselor de sus din Principate, care tolerează situaţia şi chiar beneficiază de pe urma ei.

Batthyányi Vincze, de pildă, notează că toţi servitorii boierilor sunt ţigani, „care, cu întreaga lor familie, sunt sclavi”. Cu toate acestea, aristocratul maghiar este de părere că, în general, boierii „se poartă bine cu aceştia şi îi ţin bine”. De altfel, în calitatea lor de purtători ai pipelor boierilor, ţiganii sunt foarte prezenţi pe lângă stăpânii lor şi printre invitaţii acestora. Ca o mărturie a interesului său faţă de această categorie aparte a societăţii moldovene, Batthyányi simte nevoia să consemneze şi câteva lucruri referitoare la originea ţiganilor, plasată în Egipt sau în India, precum şi în ceea ce priveşte „înmulţirea şi obiceiurile spectaculoase ale acestora”88.

De regulă însă, comportamentul boierilor faţă de robii lor ţigani nu întruneşte aprecieri atât de binevoitoare. Batthyányi însuşi dă ca exemplu o situaţie întâlnită la Botoşani, în care nişte vizitii ţigani au fost lăsaţi afară în ploaie timp de trei ore, în timp ce stăpânii lor, aflaţi în vizită, serveau masa. În asemenea împrejurări, remarcă nobilul maghiar, „poţi să pretinzi orice de la supuşii tăi, numai dragoste nu”89.

Observaţii şi mai aspre cu privire la instituţia

robiei ţiganilor din Principate întâlnim la Ürmösy Sándor. Asistând la o licitaţie de robi ţigani desfăşurată la Bucureşti, Ürmösy se arată de-a dreptul şocat de această practică:

Cu toate că am auzit că în Ţara Românească ţiganii sunt sclavi, nu mi-am imaginat o asemenea robie. Am crezut că sunt consideraţi robi datornicii, până ce îşi achită datoriile, şi nu mi-am putut închipui un asemenea act de vânzare-cumpărare, cum era între păgâni şi civilizaţi90.

O observaţie referitoare la relaţiile dintre boieri şi supuşii lor îi aparţine şi lui Jerney János, care consemnează un stereotip etnosocial privitor la inferioritatea atribuită ţăranilor români de către boieri. Jerney remarca preferinţa boierilor de a avea „iobagi maghiari” (se referea la ceangăii din Moldova), semnalând proverbul care circula printre respectivii boieri, potrivit căruia „«un ungur» (Jerney transcrie expresia chiar în limba română) valorează mai mult decât doisprezece moldoveni”91.

Comportamentul despotic atribuit boierilor din Principate în raporturile cu cei aflaţi în serviciul lor îi atrage atenţia şi lui Nagy Ferenc, care se întâlneşte cu boieri aflaţi la băile de la Vâlcele, în Covasna. Conform spuselor autorului maghiar, „boierii se află pe treapta de jos a culturii spirituale şi, de obicei, se aseamănă cu toţii între ei în această privinţă”. Nagy admite că, în relaţiile lor cu persoane de acelaşi rang, ei sunt capabili „de o anumită fineţe”, în special în aceste „vremuri noi”, dar pe de altă parte, „chiar şi aici, ei se poartă cu supuşii lor ca nişte despoţi

orientali, putând să meargă până la tiranie”, dacă nu ar fi împiedicaţi în acest sens de legile din Transilvania92.

Ca urmare, şi în ceea ce priveşte raporturile sociale şi condiţia indivizilor, spaţiul locuit de maghiari apărea ca unul modern şi civilizat, în viziunea acestora, în comparaţie cu lumea despotică ale cărei frontiere începeau dincolo de Carpaţi.

Călugării din Principate reprezintă altă categorie socială mai puţin obişnuită, care reţine atenţia observatorilor maghiari. Numărul mare al acestora este asociat clişeului referitor la religiozitatea exagerată a românilor, chiar dacă, evident, calitatea aşezămintelor monahale româneşti oferea şi ea un subiect de critică. Mentalitatea de tradiţie iluministă a călătorilor maghiari explică şi ea aceste critici, instituţia călugăriei fiind considerată, din această perspectivă, o rămăşiţă a întunecatelor vremuri medievale, anacronică şi parazitară.

Vizitând o mănăstire din Botoşani, contele Batthyányi nota următoarele:

Mănăstirea este o clădire rotunjoară, cu încăperi mici, înguste şi întunecate, înconjurată de ziduri înalte de piatră. În mijloc se află o biserică, zugrăvită cu îngeri şi demoni. Perimetrul ei, de câţiva stânjeni, este murdar şi plin de buruieni. În acest loc îşi petrec timpul călugării cu bărbi lungi şi haine nespălate, fără nicio activitate şi fără cărţi. Vai de nenorociţii care nu pot să cunoască nici bucuriile nevinovate ale lumii şi nici măcar comorile solitudinii93!

Alt călător maghiar care face observaţii pe marginea acestui subiect este Ürmösy Sándor, interesul său fiind suscitat, după cum era firesc, şi de postura sa de cleric unitarian. Intrând în contact cu călugării din Sinaia, Ürmösy susţine că în rândurile acestora pot intra orice fel de gunoaie, numai să vorbească perfect româneşte. Ei sunt foarte respectaţi, atât de oamenii de rând, cât şi de cei puternici, iar din punct de vedere religios, Ţara Românească seamănă cu Ardealul în secolul al XIII-lea. Fiecare boier care se respectă trebuie să aibă măcar un preot pe lângă el, altminteri ar fi considerat păgân.

Călătorul maghiar distinge două categorii în rândurile călugărilor români: cei plătiţi de stat şi cei „onorifici", care trăiau din mila creştinească.

Tocmai de aceea – mai notează el, sarcastic –, văzând cât de comodă este viaţa de călugăr, mulţi dintre copiii leneşi ai naţiei lor aspiră la această viaţă gratuită94.

Se remarcă, în aceste observaţii, şi perspectiva clericului protestant, mai puţin atentă la tradiţii, pentru care religia reprezintă şi ea un domeniu supus înnoirilor, care trebuie modernizat şi ţinut în pas cu mersul vremii; adică exact ceea ce nu fac românii din Principate, motiv pentru care sunt aspru criticaţi.

5. Viaţa culturală şi manifestările naţionale ale românilor din Principate

Intelectualii maghiari ai vremii considerau că principalul motor al dezvoltării sociale a oricărui popor este cultura. De acest element era strâns legată şi dezvoltarea naţională a unei societăţi. În

consecinţă, autorii interesaţi de Principatele Române nu vor ocoli nici aceste aspecte în relatările lor. Toate carenţele de civilizaţie, de comportament sau chiar de psihologie colectivă atribuite românilor puteau fi explicate, din acest punct de vedere iluminist, invocându-se starea precară a culturii în Principate, insuficienţa eforturilor depuse în direcţia respectivă. În mod similar, atunci când autorii maghiari doresc să scoată în evidenţă, dimpotrivă, posibilităţile de dezvoltare naţională pe care le-ar promite românii pentru viitor, precupările lor pentru edificarea unei culturi naţionale sunt apreciate drept speranţele cele mai convingătoare în acest sens. Singura cale pentru ca românii să depăşească starea de înapoiere în care se găsesc şi să ajungă din urmă popoarele civilizate ale Europei este aceea a promovării, prin toate mijloacele, a culturii naţionale. Dacă acest lucru se realizează cu adevărat, toate problemele grave ale românilor pot fi rezolvate.

Caracterul fragil al iniţiativelor culturale româneşti, dacă nu chiar înapoierea manifestată şi în acest domeniu reprezintă elementele surprinse cel mai frecvent în textele analizate. Lassú István, de pildă, afirma în 1829 că ştiinţele sunt foarte neglijate în Moldova, doar la şcoala din Iaşi predându-se cititul, scrisul, matematica, limbile greacă şi latină, precum şi teologia95.

Gegő Elek, deşi are cuvinte de apreciere pentru progresele înregistrate de oraşele moldovene, lăudând frumuseţea bisericilor, a reşedinţelor particulare, a Palatului Domnesc sau

a Academiei Mihăilene de la Iaşi, se arată totuşi îngrijorat în ceea ce priveşte starea culturală generală de aici:

Instituţiile culturale, precum şi cele de utilitate publică şi cele caritabile au rămas până acum în stadiul prunciei. Academia, precum şi alte şcoli şi cărţile nu au lipsit nici de aici, mai ales după ce, de pe la sfârşitul secolului al XVII-lea, după modelul logofătului Miron Costin sau al lui Cantemir, şi unii boieri au chemat în ţară savanţi şi au înfiinţat tipografii. Dar regimul bun al învăţământului public a fost înlocuit, din snobism, cu cel al învăţământului particular96.

Cu toate acestea, Gegő se arată încrezător în „noul spirit" al vremurilor şi în „actualul principe cultivat al Moldovei", care a înfiinţat diferite societăţi ştiinţifice (cum era, de exemplu, cea de ştiinţe naturale) şi instituţii de cultivare, cum era teatrul. Până la el, necesităţile culturale nu fuseseră acoperite decât prin încercări menite să îi imite pe francezi97.

Deşi este adevărat – îşi finalizează călătorul maghiar mesajul optimist – că în timp ce alţii s-au ridicat pe calea dezvoltării ştiinţifice, Moldova a rămas în urmă cu secolele, totuşi razele luminii încep să se răspândească şi deasupra ei, sub aripile protectoare ale blândei păci de acum98.

Ca şi alţi observatori maghiari, Gegő remarcă francofilia românilor şi le atribuie o înclinaţie specială în direcţia culturii franceze, fapt care este privit cu rezerve de către maghiari, de cele mai multe ori. O dată, pentru că imitaţia superficială a unor forme occidentale neasimilate

în mod corespunzător este privită ca o cale greşită de dezvoltare culturală, iar în al doilea rând, pentru că modelul cultural francez este considerat el însuşi unul mai superficial, frivol şi suspect din punct de vedere politic din perspectiva mai conservatoare a observatorilor central-europeni, formaţi în ambianţa culturii germane.

Alte aprecieri cu privire la viaţa culturală a Moldovei şi la dimensiunea naţională a progreselor înregistrate în acest domeniu îi aparţin lui Jerney János. El remarcă în primul rând „zbaterea admirabilă a acestui principat între o viaţă nouă şi moartea veşnică”99, fiind foarte receptiv în raport cu toate manifestările de natură naţională din Moldova, pe care le consideră indispensabile ridicării unei societăţi.

Intelectualul maghiar deplânge obstacolele care stau în calea acestei afirmări naţionale şi, deşi nu o spune în mod explicit, cenzura regimului Mihail Sturdza, aplicată manifestărilor culturale naţionale, pare a fi vizată în mod critic de către autorul maghiar. Jerney regretă că nu poate găsi, la Iaşi, suficiente lucrări despre istoria Moldovei şi nici măcar acel periodic care a început să apară aici, din 1841, în limba franceză şi română, sub titlurile de „Le Glaneur Moldo-Valache” [sic] şi „Spicuitorul Moldo-Romen”. Nu se pot găsi nici lucrările mai vechi sau mai noi despre această provincie care au fost publicate în străinătate. În librării există numai lucrarea în limba franceză a lui Kogalnicsán, dar şi din aceasta, doar partea care se referă la Ţara Românească. În schimb, librăriile sunt pline, de obicei, cu noile romane

franţuzeşti, cu piese de teatru şi iarăşi romane100.

În pofida acestor aspecte negative şi a criticii la adresa influenţei nesănătoase a culturii franceze, care, în loc să stimuleze dezvoltarea naţională, oferă doar frivolităţi nefolositoare, Jerney apreciază totuşi în mod pozitiv manifestările de viaţă naţională ale moldovenilor. Un prim rezultat esenţial al tentativelor întreprinse de ei pentru a ieşi din starea de înapoiere, consideră călătorul maghiar, este reprezentat de faptul că „şi în poporul acesta s-a trezit conştiinţa de sine şi idealul naţionalităţii”101. Intelectualii maghiari, adepţi ai propriului lor program naţional, de emancipare şi modernizare a Ungariei, laudă manifestările similare pe care le întâlnesc în cazurile altor popoare, inclusiv în cel al românilor.

Informaţii şi comentarii mai ample cu privire la viaţa culturală din Principate ne oferă memorialul de călătorie prin Muntenia al lui Ürmösy Sándor102. El dedică un întreg capitol din lucrarea sa *Literaturii din Ţara Românească*, fapt semnificativ pentru interesul manifestat de cititorii maghiari faţă de aspecte de această natură referitoare la Principate. De altfel, datele şi aprecierile cu privire la viaţa culturală şi naţională reprezintă partea cea mai întinsă din acea secţiune a cărţii sale consacrată societăţii româneşti.

Cu privire la şcolile din Muntenia, Ürmösy afirmă că înaintea domniei principelui Alexandru Ghica nu se preda în ele decât matematica şi

citirea. Abia după venirea acestuia pe tron au fost aduşi din străinătate profesori mai învăţaţi, care actualmente răspândesc filosofia şi predau mai multe limbi, printre care şi latina. Dar tinerii români îşi însuşesc foarte greu această limbă înrudită cu a lor, neavând nicio înclinaţie spre învăţarea ei103.

Ürmösy ştie că limba română aparţine familiei neo-romanice, identifică învăţământul de calitate cu studiul umanist al filologiei clasice şi al filosofiei şi, firește, chiar fără a avea alte prejudecăţi decât pe cele ale ardeleanului format într-un asemenea sistem de învăţământ, nu poate fi mulţumit de gradul de cunoaştere a limbii latine la Bucureşti, în comparaţie cu situaţia din Transilvania.

Afirmă, în schimb, cu vizibilă satisfacţie şi cu un fel de patriotism transilvan, extins şi asupra concetăţenilor săi români, că o parte dintre profesorii şcolii din Bucureşti au fost chemaţi din Ardeal, de la Blaj, fiind „foarte populari în rândurile elevilor şi foarte vestiţi pentru cunoştinţele lor de limbă latină şi de filosofie”104. Ürmösy intră în contact cu unul dintre aceşti profesori români ardeleni, pe care nu îl numeşte, dar care ar putea fi August Treboniu Laurian, pe vremea aceea proaspăt profesor de filosofie la Colegiul „Sfântul Sava”105.

Însemnările pe marginea situaţiei culturale se referă, succint, şi la presă. Chiar dacă nu se fac multe aprecieri exprese, tonul general rămâne, în subtext, unul destul de critic. Se precizează că există două gazete politice, aflate sub o cenzură

foarte strictă. Ele publică preponderent ştiri interne şi despre activitatea principelui, acestea din urmă fiind de regulă laudative. Rubrica externă este săracă şi de cele mai multe ori insistă asupra numărului mare al românilor din Ardeal, în comparaţie cu cel al maghiarilor din Muntenia, nelipsind nici comentariile critice la adresa saşilor ardeleni106. Această observaţie a lui Ürmösy indică sensibilitatea sa accentuată faţă de aspectele naţionale.

Referindu-se la literatura din Ţara Românească107, Ürmösy îi menţionează pe „dramaturgul şi poetul Eliat” (Ion Heliade Rădulescu), pe Iancu Văcărescu, precum şi pe o serie de tineri ardeleni stabiliţi aici, pe care însă nu îi numeşte. Creaţiile poeţilor munteni constau însă, după spusele lui Ürmösy, doar în nararea versificată a unor povestiri sau anecdote, de felul celor care „au fost editate într-o carte întreagă, în 1842108, şi care, cu cât sunt mai ciudate, cu atât sunt mai populare, cum sunt la noi poeziile lui Vörösmárty”. Sunt rezumate două asemenea povestiri, probabil foarte deformate, în care inspiraţia populară este amestecată cu ecourile livreşti, ceea ce le face greu de identificat109. Gustul literar al lui Ürmösy este semnificativ pentru plasarea sa între iluminism şi romantism, deoarece interesul pentru creaţia populară, existent fără îndoială, este însoţit de o reţinere evidentă faţă de valoarea ei artistică.

Interesante sunt şi observaţiile cu caracter etnografic, călătorul maghiar rezumând câteva tradiţii orale. Una dintre ele, rezultat al unor

contaminări livreşti evidente, afirmă că la pătrunderea hunilor dinspre răsărit, Attila i-a înfrânt pe români şi i-a alipit oştirii sale, după care aceştia s-au împrăştiat în trei direcţii, corespunzând celor trei provincii istorice, în timp ce Attila şi-a ales loc de casă în Secuime110. Altă tradiţie, care pare mai autentică, se referă la imaginea maghiarilor în mentalitatea populară din Muntenia. Ürmösy îi aminteşte pe copiii din satul Cioplea, care strigă după trecătorii maghiari, în semn de ocară, „Iancu-Vancu", citează zicătoarea „e drac unguru'" sau o expresie cu care mamele îşi sperie copiii: „Taci, n-ai minte, vine Iancu!". Interesat de originea acestor formule, Ürmösy crede că ele evocă amintirea expediţiilor maghiare antiotomane din Evul Mediu, legate de numele lui Iancu de Hunedoara, rămas ca o pildă terifiantă în memoria colectivă111.

Tot despre tradiţii orale – care au însă la bază surse livreşti – vorbeşte şi Gegő Elek. El prezintă bine-cunoscuta legendă despre Ştefan cel Mare şi mama acestuia, subliniind valoarea de factură naţională a unor asemenea producţii populare:

Ceea ce am putut constata şi eu cu siguranţă este faptul că în Moldova până şi ultimul ţăran ştie să povestească despre marele voievod Ştefan, la fel ca la noi despre Matia112.

Sensibilitatea faţă de manifestările naţionale ale românilor din Principate, apreciate în mod pozitiv, în principiu, dar care se pot ciocni uneori de interesele naţionale ale maghiarilor, reprezintă un alt element specific al acestor observaţii. Bilaki Móric, de exemplu, pledând, la 1846, în favoarea

ajutorării de către conaţionalii săi a maghiarilor pribegiţi în cele două principate româneşti, îşi exprima convingerea că românii mai înstăriţi din cele două provincii româneşti, care nu prea au instituţii ştiinţifice, vor învăţa chiar şi ei limba noastră, în locul celei franceze sau germane, ştiut fiind faptul că odinioară aceste două ţări au împărţit cu maghiarii în mod frăţesc vicisitudinile soartei113.

Optimismul naiv al gazetarului maghiar cu privire la bunele sentimente ale românilor din Principate faţă de maghiari nu este împărtăşit însă de Ürmösy Sándor, care vehiculează, dimpotrivă, o imagine ce se vrea foarte realistă, lipsită de orice iluzii, cu privire la naţionalismul românesc, opus intereselor maghiare.

Ürmösy reproduce, în acest sens, o discuţie semnificativă pe care ar fi avut-o cu un profesor român ardelean stabilit la Bucureşti, care pare a fi August Treboniu Laurian114. Potrivit opiniilor acestui interlocutor, scrie călătorul maghiar, românii au fost extrem de vitregiţi de soartă pe parcursul istoriei, motiv pentru care nu au putut să păşească pe urmele naţiunilor civilizate. Abia la 1833 (aşadar, după Regulamentul Organic, adăugăm) s-au trezit la fapte. Maghiarii, spune profesorul ardelean, îi acuză pe români că sunt sălbatici, primitivi, lucru care este adevărat, dar numai în cazul românilor care trăiesc printre maghiari, adică al celor din Ardeal, deoarece aceştia sunt hăituiţi şi trataţi barbar de către stăpânii lor de pământ. Din acest motiv, continuă profesorul ardelean,

Ţara Românească deplânge soarta fraţilor noştri din Ardeal şi se gândeşte cu ură la naţiunea maghiară, cu toate că – nu-i aşa? — vecinii ar trebui să se înţeleagă bine între ei.

Dar în pofida faptului că sunt priviţi cu ostilitate, maghiarii din Muntenia nu sunt oprimaţi, aşa cum sunt românii printre maghiari. Mai mult, insistă interlocutorul lui Ürmösy, maghiarii se pot îmbogăţi în Ţara Românească, pe când în Transilvania românii sunt ruinaţi, chiar şi pe pământul săsesc115.

Indiferent dacă a avut sau nu loc exact în forma relatată, reproducerea de către Ürmösy a acestei discuţii conturează o imagine nuanţată în ceea ce priveşte spiritul cărţii sale. Evident, unele idei atribuite interlocutorului său, cum ar fi aceea referitoare la ostilitatea cu care sunt priviţi maghiarii din Ţara Românească, servesc tezei generale a lucrării lui Ürmösy, menită să sublinieze soarta tristă a acestora printre români. Dar, în acelaşi timp, expunerea unor opinii şi argumente contrare, cum este cel al stării materiale bune a maghiarilor, precum şi invocarea, în mod comparativ, a situaţiei negative a românilor din Ardeal, a aspiraţiilor lor de emancipare – aduc o notă de toleranţă, de echilibru şi de obiectivitate în raport cu orientarea partizană de ansamblu. Pe lângă faptul că face loc acestor opinii, Ürmösy afirmă că le respectă şi se abţine totodată de la comentarea lor negativă, chiar dacă ele vin în dezacord cu concluziile sale.

Jerney János, un alt călător maghiar interesat de viaţa conaţionalilor săi de peste munţi, face şi

el o paralelă între tendinţele naţionaliste ale maghiarilor şi ale românilor, folosindu-se de acelaşi exemplu al românilor ardeleni şi al maghiarilor din Principate116. Utilizarea – în calitate de monedă simbolică de schimb, de argument acuzator şi de pretext polemic – a soartei conaţionalilor aflaţi sub stăpânirea adversarului reprezenta o metodă de confruntare naţională şi de legitimare a poziţiilor proprii lansată cu succes de Gegő, Ürmösy sau Jerney117. Jerney scria în felul următor:

Le-am spus şi eu românilor din Moldova, de mai multe ori, că aşa cum şi ei au rude de sânge sub stăpânire ungurească, tot aşa există şi în Moldova un număr imens de maghiari şi încă în proporţii foarte diferite în raport cu populaţiile celor două ţări [Jerney vrea să spună că procentul maghiarilor din Moldova este mai mare decât cel al românilor din Transilvania şi Ungaria!]. Tocmai de aceea, să nu uităm unii de ceilalţi atunci când abordăm problema naţională, ba chiar să ne strângem mâinile, deoarece cauza noastră comună are oricum acelaşi duşman, care ameninţă cu înghiţirea ambele elemente etnice din acest centru al continentului.

Din aceste motive, Jerney crede că este necesară în primul rând clarificarea disensiunilor existente între românii din Moldova şi maghiarii din Ungaria referitoare la pretenţiile fiecărei părţi cu privire la tratamentul aplicat conaţionalilor săi:

Dacă moldoveanul pretinde – şi pretinde pe drept – respectarea limbii şi a naţiunii române din Ungaria, atunci să nu oprime nici el şi să nu

îngăduie prigonirea nemiloasă a limbii maghiare în Moldova118.

Imaginea călătorilor maghiari cu privire la realităţile din principate includea, aşadar, şi această componentă politico-naţională, pretenţiile de factură naţională ale românilor de aici reprezentând un element cunoscut de către maghiari, luat în considerare şi apreciat, desigur, prin filtrul propriului sistem de argumente justificative.

1. Texte mai semnificative pentru aceste aspecte: 1:Decsy 1789, pp. 20-32, 123, 146; 1:Raff 1791, p. 187; 1:Baranyi 1796, pp. 191-192; 1:Ferenczy 1809, pp. 169-170; 1:Fejér 1816-1817, vol. III, p. 517; vol. IV, pp. 16-18; 1:Cannabich 1817, pp. 376-377; 1:Kis 1818, pp. 200-205; 1:Lassú 1829b, pp. 9-17; 1:Dóczy 1830, vol. X, pp. 129-130; *Geográphiai szókönyv*, 1830, pp. 334, 354, 367, 373; 1:Nyíri 1831, pp. 141-143; 1:Zádor 1831, vol. II, pp. 73, 75; 1:Brassai 1834, pp. 179, 181; *Erdélyi nagyfejedelemség*, 1836, pp. 32, 46, 48; 1:Bende 1837, p. 146; 1:Szőllősi 1838, p. 82.

2. Identificarea confesiunii românilor din Principate prin atributul „rusească”, la 1:Raff 1791, p. 187.

3. 1:Decsy 1789, pp. 20-21.

4. *Ibidem*, p. 25.

5. *Ibidem*, p. 146.

6. 1:Dóczy 1830, vol. X, p. 130.

7. 1:Zádor 1831, vol. II, p. 73.

8. 1:Decsy 1789, p. 123.

9. 1:Lassú 1829b, p. 12.

10. *Ibidem*, p. 11.

11. 1:Dóczy 1830, vol. X, p. 130.
12. 1:Batthyányi 1818, pp. 70-71.
13. *Ibidem*, p. 83.
14. 1:Gegő 1838, pp. 38-39.
15. 1:Dóczy 1830, vol. X, p. 129. Aprecieri asemănătoare şi la 1:Michnay 1844, p. 410.
16. 1:Bilaki 1847, col. 330.
17. 1:Batthyányi 1818, pp. 70-71.
18. 1:Lassú 1829b, p. 12.
19. Informaţii referitoare la împărţirea Moldovei în „Czára de Szusz" şi „Czára de Dzsosz" vezi şi în 1:Jerney 1851, vol. I, pp. 19-20. De aici mai aflăm că existau 13 ţinuturi („czinut"), împărţite şi ele în ocoale („okol"). În fruntea ţinuturilor se află ispravnicii, a căror funcţie corespunde celei de comite suprem din Ungaria; pe lângă aceştia, mai există şi câte un sameş („számis"), adică un perceptor, responsabil cu încasarea impozitelor din ţinut.
20. 1:Gegő 1838, p. 39.
21. 1:Raff 1791, p. 187.
22. 1:Baranyi 1796, pp. 191-192.
23. 1:Ferenczy 1809, pp. 169-170; 1:Fejér 1816-1817, vol. III, p. 517; vol. IV, p. 17; 1:Dóczy 1830, vol. X, pp. 129, 131.
24. Vezi, de exemplu, 1:Lassú 1829b, p. 11; 1:Pethe 1829-1830, p. 141.
25. 1:Decsy 1789, p. 29.
26. 1:Baranyi 1796, p. 191.
27. 1:Batthyányi 1818, pp. 72-74.
28. *Ibidem*, p. 71.
29. *Ibidem*, p. 75.
30. *Ibidem*, pp. 88-89.

31. 1:Bende 1837, p. 146.
32. 1:Gegő 1838, pp. 49-50.
33. *Ibidem*, pp. 50-51.
34. *Ibidem*.
35. 1:Ürmösy 1844.
36. Vezi 2:Mitu M., Mitu S. 1989-1993.
37. 1:Ürmösy 1844, pp. 18-19.
38. *Ibidem*, p. 49.
39. *Ibidem*, p. 52.
40. *Ibidem*, p. 25.
41. Ürmösy apreciază că în oraşele din Principate există un număr mare de tarabe la care se vând băuturi alcoolice, precum şi multe cârciumi, despre care remarcă de fiecare dată că sunt foarte murdare în interior; vezi, de exemplu, 1:Ürmösy 1844, p. 44.
42. 1:Gegő 1838, pp. 49-50.
43. *Ibidem*, p. 50.
44. 1:Ürmösy 1844, p. 10.
45. *Ibidem*.
46. 1:Gegő 1838, p. 50.
47. 1:Egressy 1851, p. 20.
48. Vezi asemenea texte în: 1:Raff 1791, p. 187; 1:Baranyi 1796, p. 192; 1:Ferenczy 1809, pp. 169-170; 1:Fejér 1817, vol. III, p. 517; vol. IV, p. 18; 1:Cannabich 1817, pp. 376-377; 1:Kis 1818, pp. 204-205; 1:Pethe 1829-1830, vol. I, p. 141; vol. II, p. 282; 1:Dóczy 1830, vol. X, pp. 130-131; *Geográphiai szókönyv*, 1830, pp. 334, 354; 1:Zádor 1831, vol. II, p. 73; 1:Brassai 1834, pp. 179, 181; *Erdélyi nagyfejedelemség*, 1836, pp. 46, 48; 1:Bende 1837, p. 146.
49. Vezi, de exemplu, 1:Baranyi 1796, p. 192;

1:Fejér 1817, vol. III, p. 517; vol. IV, p. 18; 1:Dóczy 1830, pp. 130-131; Ms:3006: *A Török birodalom* (*Imperiul Turcesc*).

50. 1:Kis 1818, p. 204; 1:Cannabich 1817, p. 377; 1:Pethe 1829-1830, vol. II, p. 282; 1:Zádor 1831, vol. II, p. 73.

51. 1:Bende 1837, p. 146. O geografie manuscrisă din prima jumătate a secolului al XIX-lea dădea cifra de 20.000, respectiv de 42.000 de locuitori, pentru Iaşi, respectiv Bucureşti (Ms:3395).

52. 1:Dóczy 1830, vol. X, p. 131.

53. *Ibidem*, p. 129.

54. 1:Batthyányi 1818, p. 65.

55. *Ibidem*, p. 67.

56. 1:Ürmösy 1844, pp. 41-42.

57. 1:Egressy 1851, p. 21.

58. 1:Jerney 1851, p. 22.

59. 1:Gegő 1838, p. 24.

60. 1:Egressy 1851, p. 194; 1:Jerney 1851, pp. 7, 15.

61. 1:Batthyányi 1818, p. 67.

62. 1:Gegő 1838, pp. 21, 49.

63. 1:Jerney 1851, p. 18.

64. 1:Batthyányi 1818, pp. 78-79.

65. 1:Szőllősi 1838, p. 82.

66. 1:Batthyányi 1818, p. 79.

67. *Ibidem*, pp. 78-79.

68. *Ibidem*, p. 80.

69. *Ibidem*, pp. 80, 82-83.

70. Ms:807, p. 3.

71. 1:Gegő 1838, pp. 25-26.

72. *Ibidem*, pp. 26-27.

73. 1:Jerney 1851, pp. 64-65.
74. 1:Szőllősi 1839, p. 82.
75. Ms:2674, pp. 9-12.
76. 1:Ürmösy 1844, pp. 41-42.
77. 1:Jerney 1851, p. 22.
78. 1:Batthyányi 1818, pp. 80-81.
79. *Ibidem*, p. 81; 1:Jerney 1851, vol. I, pp. 80-81. Tot despre dulceaţă este vorba şi în relatarea lui Jerney János (1:Jerney 1851, vol. I, p. 96), care descrie un mic dejun primit la o mănăstire din Moldova, constând din „dulcsesz”, dintr-un pahar cu apă şi o ceaşcă de cafea cu lapte. „Dulcsesz”-ul, scrie Jerney, era o mâncare dulce, „din fructe fierte în zahăr, de o consistenţă lipicioasă”. Pentru moldovence, prepararea acesteia este tot atât de specifică precum cea a pâinii sau a cozonacului pentru gospodinele unguroaice. „Ea este servită oaspeţilor în orice casă respectabilă, împreună cu un pahar de apă, la fel cum este la noi paharul de vin”.
80. 1:Batthyányi 1818, p. 68.
81. *Ibidem*, pp. 80-82.
82. 1:Ürmösy 1844, p. 43.
83. *Ibidem*, p. 21.
84. *Ibidem*, p. 62.
85. 1:Gegő 1838, p. 49.
86. 1:Jerney 1851, vol. I, p. 21.
87. Vezi, de exemplu, consideraţiile pe această temă ale lui Neagu Djuvara (2:Djuvara 1995, pp. 265-278).
88. 1:Batthyányi 1818, p. 82.
89. *Ibidem*, p. 68.
90. 1:Ürmösy 1844, pp. 68-70.

91. 1:Jerney 1851, vol. I, p. 53.

92. Árokalyi [Nagy Ferenc], „Reminiscentiák 1837-ről” („Reminiscenţe din anul 1837”), în *Nemzeti Társalkodó*, 1839, nr. 15, p. 113.

93. 1:Batthyányi 1818, p. 65.

94. 1:Ürmösy 1844, p. 13.

95. 1:Lassú 1829b, p. 11.

96. 1:Gegő 1838, p. 26.

97. *Ibidem*, p. 27.

98. *Ibidem*, p. 87.

99. 1:Jerney 1851, vol. I, p. 33.

100. *Ibidem*, p. 64.

101. *Ibidem*, p. 33.

102. 1:Ürmösy 1844.

103. *Ibidem*, pp. 62-63.

104. *Ibidem*.

105. Vezi 2:Urechia 1892; 2:Popescu Teiuşan, Netea 1970. Mai funcţionau la acea dată în colegiul bucureştean, la catedre de geografie şi istorie, profesorii ardeleni Iosif Genilie şi Florian Aaron. Aceştia veniseră însă la Bucureşti cu mulţi ani în urmă, iar Ürmösy se referă mai ales la predarea filosofiei, ceea ce ne face să ne gândim la Laurian. Acesta se afla de altfel în relaţii bune cu maghiari stabiliţi în Bucureşti (vezi 2:Mitu M., Mitu S. 1989-1993, nota 47; 1:Bariţ 1973-1993, vol. II, p. 15).

106. 1:Ürmösy 1844, p. 105.

107. *Ibidem*, pp. 106-107.

108. Ar putea fi vorba de volumul lui Anton Pann *Fabule şi istorioare*, I-II, Bucureşti, 1841 (pentru anul 1842 nu cunoaştem nicio apariţie editorială de acest gen), care corespunde foarte

bine descrierii lui Ürmösy – un gen de literatură semipopulară, în mare vogă în epocă, pe care preotul maghiar îl suprapune însă, prin confuzie, creaţiei de o cu totul altă factură a unui Heliade sau Iancu Văcărescu.

109. Una dintre „povestiri”, despre care ni se spune explicit că aparţine lui Heliade, seamănă în chip ciudat cu *Zburătorul*, aşa cum putea fi înţeles şi deformat poemul respectiv de către un individ cu gust literar şi mentalitate tipic iluministe, cum era Ürmösy. O domniţă româncă se roagă singură în noaptea de Anul Nou, cerând să se poată mărita cu iubitul ei, sărac şi urât de părinţii fetei. Aceştia pun o vecină bătrână să-i comunice fetei, prin hornul casei, ca şi cum ar fi o voce divină, că ruga ei este respinsă. La auzul mesajului, fata va muri de durere. Lăsând la o parte dificultăţile lingvistice sau posibila modificare a textului prin intermediul unei traduceri, era exact deformarea pe care o putea aduce poeziei un spirit iluminist, care nu poate fi de acord cu realitatea unei arătări miraculoase şi o converteşte într-o stratagemă raţională, de natură să pună în evidenţă „superstiţia” şi să o înfiereze prin evidenţierea consecinţelor dramatice pe care le poate provoca. O asemenea temă reprezenta un loc comun în literatura moralizatoare ardeleană a epocii. Problema este că Ürmösy scrie în vara lui 1843, iar majoritatea istoriilor literare şi ediţiilor Heliade (vezi, de exemplu, Mircea Scarlat, *Istoria poeziei româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1982, p. 296) dau ca an de apariţie a poemului 1844, luând probabil ca bază publicarea sa în *Curierul*

românesc, 1844, pp. 33-34. El apare însă şi în *Curierul de ambe sexe*, periodul IV (1842-1844), pp. 332-336, iar o lucrare foarte bine informată, cum este *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 434, dă ca an de apariţie 1843. Toate aceste elemente, corelate cu informaţia lui Ürmösy (p. 106), care spune că „această povestire este acum cea mai la modă în rândul poporului", ne fac să credem că prototipul ei ar putea fi *Zburătorul*, aflat în circulaţie printr-o publicare anterioară celei din *Curierul românesc*.

110. 1:Ürmösy 1844, p. 39.

111. *Ibidem*, pp. 71-72.

112. 1:Gegő 1838, p. 87.

113. 1:Bilaki 1846, col. 358.

114. 1:Ürmösy 1844, pp. 63-65.

115. *Ibidem*.

116. 1:Jerney 1851, vol. I, p. 33.

117. Astăzi, o atitudine similară este aceea a românilor care deplâng soarta vitregă a celor câteva zeci de mii de conaţionali din Ungaria, supuşi – potrivit respectivelor opinii – „deznaţionalizării" şi înstrăinării.

118. *Ibidem*.

D

Concluzii

Imaginea pe care le-o construiesc românilor textele analizate în acest capitol reprezintă o variantă a clasicei reprezentări a „bunului sălbatic", născută din îngemănarea criticismului social al iluminismului cu atitudinea romantică de

compasiune faţă de clasele de jos şi faţă de dezmoşteniţii soartei. Românii din Transilvania şi Ungaria sunt percepuţi ca un popor de ţărani prin excelenţă, sunt identificaţi indubitabil cu această condiţie socială, care îi caracterizează în mod definitoriu. În consecinţă, stereotipiile prin intermediul cărora sunt descrişi românii sunt, de regulă, cele aplicate oricărei populaţii ţărăneşti aflate într-o situaţie similară, fără conotaţii speciale referitoare la originea lor etnică. Este adevărat, acestei perspective dominante i se adaugă mai întâi clişeele tradiţionale, nobiliare şi maghiare, referitoare la ţăranii români, care vin din perioada medievală. În al doilea rând, ea este interpretată tot mai mult într-un sens naţional în epoca romantică, atunci când poate servi ca argument justificativ pentru susţinerea imaginilor care îi contrapun pe români maghiarilor, care vorbesc despre interesele lor divergente.

Este greu de spus cât este resentiment de natură naţională în descrierile negative ale românilor aparţinând intelectualilor maghiari din această perioadă. Aprecierile acestora iau adeseori forma unui criticism social sau cu adresă general-umană. Critica se îndreaptă fie în sens liberal-reformist, spre anumite alcătuiri socio-politice defectuoase, cum este cazul iobăgiei sau al situaţiei politice a Principatelor, fie, cel mai adesea, în sensul moralizator, pur iluminist, spre carenţele care stau în firea umană necultivată, în stare de barbarie, şi care nu pot fi îndreptate decât prin promovarea virtuţilor morale şi religioase, prin cultură, luminare şi progres.

Desigur, nu se poate disocia în mod tranşant care este cel mai important aspect care motivează înapoierea românilor, în viziunea observatorilor maghiari: de vină este sistemul socio-politic defectuos, firea cea rea a românilor sau firea umană necultivată în general? De fapt, aspectele respective se suprapun de regulă, de la caz la caz, în diferite combinaţii şi proporţii.

Pentru a explica atitudinea asumată de observatorii maghiari cu privire la români trebuie luate în considerare şi diferenţele de civilizaţie – reale şi multiple – existente între lumea celor care elaborează imaginea şi lumea realităţii oglindite, între oraşele de tip apusean din care vin intelectualii maghiari şi satele tradiţionale din Transilvania ori târgurile cu aspect oriental din Muntenia. Pe de altă parte însă, există şi o diferenţă, poate mai importantă, datorată sistemului de referinţă la care se raportează intelectualii maghiari în privinţa tipului de civilizaţie. Pentru ei, progresul de tip occidental, al cărui cult le este inculcat prin educaţie, chiar dacă poate nu se manifestă eclatant nici în cazul maghiarilor, reprezintă etalonul de bază cu care măsoară şi judecă realităţile pe care le observă. În măsura în care nu reuşesc să sesizeze aceeaşi tendinţă în cazul românilor, este evident că aprecierile observatorilor maghiari vor fi foarte aspre. În plus, în conformitate cu optica vremii, acestora le lipseşte o înţelegere de „tip Lévi-Strauss”, de „tip antropologic” a raporturilor dintre diferitele genuri de civilizaţii. Pentru ei, civilizaţia lor de referinţă şi cea căreia îi aparţin

ţăranii români nu sunt pur şi simplu diferite, ci clar ierarhizate, departajate valoric, în funcţie de un europocentrism funciar de tip occidental, de situarea lor pe traiectoria progresului, utopie modernă în care intelectualii maghiari cred în mod neabătut.

Încheiere

După cum s-a văzut, am încercat ca la sfârşitul fiecărei părţi a acestei lucrări să formulăm o serie de concluzii, care se referă în mod concret la aspectul studiat. Pentru a nu ne repeta, nu le vom relua în încheierea de faţă, mărginindu-ne să trasăm câteva linii de ansamblu.

În primul rând, dacă privim imaginea maghiarilor despre români într-o perspectivă diacronică, uitându-ne la ceea ce a fost înainte, constatăm că prima jumătate a secolului al XIX-lea aduce o schimbare notabilă. În mod absolut paradoxal pentru ceea ce ştim că reprezintă naţionalismul epocii romantice, constatăm că la nivelul expresiei fixate în pagina scrisă această imagine „se îmbunătăţeşte”. Explicaţia unei asemenea situaţii ţine, la un prim nivel, de specificul surselor care fixează această imagine, iar într-un plan mai general, de modernizarea mentalităţilor.

Schimbarea pe care am evocat-o se datorează în primul rând ideilor iluministe cu privire la toleranţă, la egalitatea naturală a indivizilor, la necesitatea „civilizării” moravurilor. Dacă până atunci, de-a lungul Evului Mediu, existau numeroase condamnări globale la adresa

românilor, consideraţi fără niciun echivoc leneşi, sălbatici sau înapoiaţi, acum, intelectualii moderni nu îşi mai permit să opereze cu asemenea generalizări la adresa unui întreg popor, nici chiar atunci când au destule cuvinte critice la adresa românilor. Ca urmare, se manifestă o „îmblânzire”, o „civilizare” a imaginii despre Celălalt, sub raportul expresiei. În Evul Mediu puteau fi vehiculate, în mod explicit, stereotipii etnice negative şi violente, fără nicio pudoare de natură ideologică. Dar în textele savante ale unor intelectuali maghiari „luminaţi” acest lucru nu mai era posibil. Desigur, imaginile intolerante îşi puteau găsi un spaţiu de exprimare în manifestările mai libere, necenzurate, de la nivelul expresiei cotidiene sau al stereotipiilor populare de masă. „Valah împuţit” putea să fie o expresie aruncată la adresa românilor pe stradă, dar era mult mai puţin acceptabil ca un intelectual să o facă în pagina scrisă.

Aşa se explică de ce imaginea maghiarilor cu privire la români, aşa cum e conturată de către Toader Nicoară pentru secolul al XVIII-lea1 sau de către Ioan-Aurel Pop pentru perioada medievală2, este atât de categoric negativă, în timp ce aceea din prima jumătate a secolului al XIX-lea este atât de nuanţată. Mai mult decât atât, după revoluţia de la 1848 imaginea românilor „se înrăutăţeşte” din nou, de data aceasta pe fundalul confruntărilor politico-naţionale din epoca dualistă, aşa cum arată cercetările lui Valer Rus3.

Dar în epoca de fondare a modernităţii politice abordată de noi autorii textelor maghiare

referitoare la români încearcă să înţeleagă şi să explice scăderile atribuite acestora, chiar şi atunci când îi consideră adversari. Diferenţa dintre cele două imagini evocate se explică şi prin împrejurarea că în perioada medievală textele care îi menţionau pe români aveau o finalitate preponderent politică. Prin intermediul lor, maghiarii îşi legitimau în mod direct poziţiile de putere deţinute în plan politic, social şi confesional. În schimb, izvoarele analizate de noi sunt texte de factură culturală, aparţinând unor intelectuali moderni, ca urmare este normal ca perspectiva lor să fie mai nuanţată şi mai detaşată.

Desigur, aceasta nu înseamnă că ele nu au o dimensiune ideologică extrem de importantă, numai că subiectivitatea lor se exprimă în forme mult mai rafinate în comparaţie cu textele politice, în care totul este foarte simplu, atâta vreme cât există un inamic care trebuie criticat. Pentru intelectuali, dimensiunea ideologică a demersului lor se exprimă mai ales prin împrejurarea că există probleme care trebuie explicate (inclusiv cele privitoare la Celălalt), şi nu neapărat adversari care trebuie anihilaţi, chiar dacă şi discursul ideologic al intelectualilor contribuie, fără îndoială, la legitimarea şi consolidarea unor sisteme de dominaţie, la lupta pentru putere.

Până în secolul al XVIII-lea, imaginile maghiare cu privire la români erau generate mai ales de nobili care făceau politică, antrenaţi în lupta pentru putere. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, reprezentările respective aparţin unor

intelectuali care „fac” cultură şi ideologie, fiind antrenaţi mai mult în lupta dusă pentru legitimarea puterii, decât pentru cucerirea ei.

Al doilea aspect pe care dorim să îl subliniem, în aceste concluzii finale, priveşte importanţa relativă a subiectului pe care l-am abordat. Imaginea românilor în cultura maghiară de la începutul epocii moderne nu a constituit o reprezentare foarte importantă pentru cei care au construit-o, nu a ocupat un loc de prim-plan în imaginarul social maghiar. Pentru maghiari, problemele românilor nu au reprezentat decât un fragment din ansamblul „problemei naţionale”. Adeseori, imaginea specifică a românilor nu se distingea foarte clar în cadrul acestui ansamblu, confundându-se cu cea a diverselor popoare slave, sârbi, croaţi, slovaci sau ruteni, cu care românii erau în mod frecvent asemănaţi.

Din acest punct de vedere, merită să evidenţiem din nou constatarea că, pentru români, imaginea lor despre maghiari a fost întotdeauna cu mult mai importantă decât a fost, pentru maghiari, reprezentarea cu privire la români. Această împrejurare nu a generat însă, în mod automat, un plus de cunoaştere a maghiarilor din partea românilor şi un minus de cunoaştere a românilor din partea maghiarilor. În această ierarhie pe care am stabilit-o nu a contat în primul rând cantitatea de informaţie a unuia cu privire la celălalt, ci importanţa care a fost acordată acestei informaţii, indiferent cât de multă sau de puţină era aceasta.

Credem că această concluzie este una

importantă, mai ales pentru că multă vreme nu a fost conştientizată în istoriografia română, iar ignorarea ei a alimentat numeroase erori de interpretare. Având impresia că maghiarii au fost întotdeauna extrem de interesaţi de problematica românească şi extrem de sensibili la tot ceea ce credeau şi spuneau românii, istoricii români au fost tentaţi să interpreteze ca o luare de atitudine polemică, foarte interesată şi vehementă, orice afirmaţie a maghiarilor despre români. În realitate, maghiarii au fost mai curând dezinteresaţi de specificitatea românească, decât porniţi în mod vehement împotriva ei. Fără îndoială, atunci când românii şi maghiarii se aflau în conflict, intelectualii maghiari încercau de îndată, la fel cum făceau şi cei români, să îşi justifice propriul punct de vedere, să arate că ei sunt cei care au dreptate, iar ceilalţi sunt cei care au greşit. Dar în afara acestui efort autojustificativ, exercitat în mod reflex, automat, interesul faţă de o problematică specific românească era redus.

Maghiarii din această epocă nu au ţinut în mod deosebit să arate că ei au fost primii în Transilvania sau că românii au venit de la sudul Dunării. Ei erau atât de convinşi de îndreptăţirea punctului lor de vedere, de faptul că poziţia lor dominantă în raport cu românii izvorăşte din superioritatea lor de civilizaţie, încât nu simţeau nevoia să construiască scheme justificative istorice şi să investească multă energie polemică în apărarea unor „drepturi” pe care nu le simţeau periclitate sau contestate în mod serios din partea

românilor. Desigur, intelectualii maghiari replicau atunci când românii veneau cu pretenţii menite să pună sub semnul întrebării sistemul lor autojustificativ, numai că aceste replici nu erau considerate atât de importante, în condiţiile în care revendicările românilor păreau ridicole sau deplasate.

În consecinţă, se poate spune că maghiarii nu erau interesaţi de acele aspecte referitoare la români de care românii îi credeau interesaţi. Teoriile româneşti cu privire la prioritatea sau vechimea lor în Transilvania nu îi nelinişteau deloc pe intelectualii maghiari, deoarece aceştia nu se îndoiau de superioritatea lor pe toate planurile, de natură să le legitimeze statutul. Principalul element al acestei superiorităţi ţinea de faptul că intelectualii maghiari îşi vedeau conaţionalii ca pe un popor civilizat, european, angajat pe calea modernizării, în timp ce românii – potrivit imaginii maghiare – se aflau într-o stare primitivă, etnografică, dovedind în plus şi un puternic conservatorism şi ataşament faţă de tradiţiile lor înapoiate.

Poziţia de superioritate asumată de maghiari faţă de români nu era, aşadar, una de tip tradiţional, nu era vorba de superioritatea nobilului trufaş faţă de iobagul său umil, ci se dorea una modernă, raportată la cerinţele modernizării, progresului şi civilizaţiei. În raport cu aceste repere, credeau maghiarii, era vădit faptul că românii nici nu puteau fi comparaţi cu maghiarii. Acest lucru conducea la situaţia în care românii nu puteau fi consideraţi aproape niciodată

nişte parteneri veritabili, aflaţi pe o poziţie de egalitate, nici măcar potenţială. Chiar şi atunci când imaginea pe care le-o construiesc maghiarii este una favorabilă, binevoitoare, românii sunt trataţi de sus, deoarece, cred maghiarii, nu ai cum să te porţi altfel în raporturile cu un popor arhaic, înapoiat, situat în afara civilizaţiei moderne, de tip occidental. Desigur, maghiarii cred că este de dorit ca românii să păşească şi ei pe acest drum, al modernizării, la modul general şi teoretic nu se îndoiesc de capacitatea lor de a realiza acest lucru, numai că aceasta este o perspectivă foarte îndepărtată, care nu prea are nimic de-a face cu realităţile prezentului.

Atunci când discutăm despre importanţa pe care o acordau maghiarii problemelor româneşti, trebuie să mai ţinem cont şi de faptul că amploarea „conflictului istoric" dintre români şi maghiari era percepută de către cei din urmă într-un mod foarte diferit. Dacă, potrivit viziunii istorice construite de romanticii români, maghiarii reprezentau inamicul secular, care i-a oprimat întotdeauna, marcând în mod decisiv istoria românească, maghiarii vedeau lucrurile în cu totul alt fel. Ei nu percepeau în niciun caz istoria lor medievală ca pe un lung şir de conflicte majore cu românii şi nu bănuiau deloc „tragedia" care avea să se întâmple la 1918. Nici măcar la 1848 românii nu vor fi percepuţi ca un inamic semnificativ, de temut, ei nefiind consideraţi un „pericol" comparabil cu cel reprezentat de austrieci, de ruşi sau chiar de croaţi. Românii erau imaginaţi, fără îndoială, ca o entitate profund

diferită de maghiari, având destule trăsături negative care le puteau fi reproşate, dar nemeritând, în niciun caz, o implicare emoţională mai puternică, o „ură” sau o atenţie mai deosebite.

Din aceste motive, imaginea asumată de maghiari faţă de români nu este una care să fie foarte specifică acestora, ceea ce ar fi fost posibil doar dacă ar fi existat un interes special faţă de români. Se poate observa cu uşurinţă că imaginea germanilor despre români, de exemplu, prezintă numeroase asemănări cu imaginea similară a maghiarilor. Iar aceste asemănări nu se referă numai la realităţile care erau evidente pentru orice observator, ci privesc chiar reţeta după care erau construite clişeele şi imaginile subiective. Respectivele stereotipuri, comune maghiarilor şi germanilor, dar şi altor străini, ne arată că aceştia împărtăşeau modalităţi de percepţie foarte asemănătoare atunci când îi priveau pe români, iar subiectivitatea lor era modelată de interese ideologice similare. Cu alte cuvinte, adeseori, maghiarii nu aveau vreun motiv sau vreun interes special să îi judece pe români altfel decât o făcea un german sau chiar un francez.

Din toate acestea nu trebuie înţeles că pentru maghiari atitudinile asumate faţă de români erau cu totul indiferente sau „obiective” din punct de vedere ideologic. Pentru fiecare clişeu enunţat, pentru fiecare „trăsătură” atribuită românilor exista câte un motiv subiectiv, câte un interes ideologic care motiva construirea respectivei imagini. Orice imagine colectivă despre Celălalt

are la bază un asemenea mecanism, este rezultatul unei viziuni subiective motivate ideologic, şi nu o fotografiere neutră a realităţii. Ceea ce trebuie însă adăugat este faptul că aceste subiectivităţi şi interese ideologice ale maghiarilor nu constituiau pentru ei o chestiune vitală, că românii, cu specificul lor, nu erau un „altul" care să provoace interogaţii dramatice. Imaginarul romantic maghiar – capabil, fără îndoială, să plăsmuiască reprezentări tot atât de fantasmagorice ca şi cel românesc, de exemplu – îşi proiecta însă obsesiile şi utopiile dominante în cu totul altă direcţie decât în aceea a „bunilor sălbatici" români. Rusia şi Habsburgii erau cele două figuri majore ale alterităţii pentru maghiari, iar abia pe locul trei venea „problema naţională", internă, în cadrul căreia imaginea românilor îşi ocupa şi ea locul modest şi prea puţin reliefat.

Am insistat atât de mult asupra acestei idei tocmai pentru ca „imaginea" construită de lucrarea noastră să nu inducă în eroare. Prin acumularea unui număr mare de referinţe maghiare despre români, prin elaborarea unui ansamblu cât mai cuprinzător, ea riscă să dea o impresie deformată cu privire la importanţa pe care a avut-o acest subiect în cultura maghiară. Trebuie spus încă o dată că el a fost extras dintr-un context foarte larg şi este absolut necesar să îl plasăm în interiorul acestuia pentru a-i măsura proporţiile în mod judicios. Pentru maghiarii de la începutul epocii moderne, românii nu erau nişte rivali ireductibili, ci doar nişte conlocuitori sau vecini oarecare, aflaţi într-o postură de

inferioritate, extrem de diferiţi, fără îndoială, dar totuşi familiari datorită convieţuirii şi care puteau fi atraşi până la urmă în matca marelui proiect naţional maghiar. Cele două secole care au urmat, până astăzi, vor arăta în ce măsură aceste imagini şi aceste pronosticuri cu privire la viitorul relaţiilor dintre maghiari şi români vor fi confirmate sau infirmate de Istorie.

1. 2:Nicoară T. 1998.
2. 2:Pop 1998b; 2:Pop 2011.
3. 2:Rus 2008.

Bibliografie abreviată

Manuscrise (Ms.)

Ms:123 = *Jegyzetek. 1842. Nagyrészint slavizmust illetők* (Notiţe. 1842. În mare parte referitoare la slavism), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 123, datat: 1842, nesemnat, 2 f.

Ms:316 = Miscelaneu cuprinzând manuscrise despre răscoala lui Horea, adunate sub titlul *Mokány Hora király szándéka és annak füstbemenése* (Dorinţa regelui mocan Horea şi spulberarea acesteia), B.C.U., Cluj, ms. maghiar 316, nedatat, semnat: „Bikfalvi Szabó Zsigmond”.

Ms:327 = *Mátyás király uralkodása és jellemrajza* (Domnia şi caracterul regelui Matia), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 327, nesemnat [la 1863, aparţinea lui „Andelko Sándor”], nedatat [începutul sec. XIX], 32 f.

Ms:353 = Miscelaneu cuprinzând texte despre răscoala lui Horea, adunate sub titlul *Hora*

és Kloska lázadásáról (Despre răscoala lui Horea şi Cloşca), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 353, nedatat [sfârşitul sec. XVIII], nesemnat.

Ms:549 = Baternay Imre, *Zaránd vármegyei oláh lázadásnak 1848-ik évi március 15-től 1849 június végéig terjedő rövid történeti vázlata* (Scurtă schiţă istorică a răscoalei româneşti din comitatul Zărand, care a ţinut din 15 martie 1848, până la sfârşitul lunii iunie 1849), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 549, datat: 1850, 68 f.

Ms:589 = *Erdélyország históriájának rövid rajzolatja* (Scurtă schiţă a istoriei Ardealului), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 589, nesemnat, nedatat [probabil 1808], 54 f. (108 p.).

Ms:630 = Király József, *Erdély viszontagságai a Mohácsi vész után* (Nenorocirile Transilvaniei după dezastrul de la Mohács), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 630, datat: 1850, 248 f.

Ms:648 = Dálnoki Incze József, *Irtóháború 1848 és 1849-ben a független és önálló magyar nemzet ellen* (Războiul pustiitor din 1848 şi 1849 împotriva naţiunii maghiare independente şi de sine stătătoare), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 648, nedatat [a doua jumătate a sec. XIX], 178 f.

Ms:755 = Ötvös Ágoston, *Névsor XVII. századi erdélyi és partiumi különböző szereplőkről* (Catalog cu diferite personaje ardelene şi din Partium din secolul al XVII-lea), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 755, nedatat [mijlocul sec. XIX], 48 f.

Ms:807 = Homoródszentpéteri Cseke József, *Európai jegyzetek 1830-31-ről* (Notiţe despre Europa, din anii 1830-1831), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 807, datat: 1830-1831, 8 f.

Ms:816 = Oroszhegyi Józsa, *Román élet* (Viaţa românească), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 816, datat: 1862, 85 f. [publicat de Jáncsó Elemér, în vol. *Erdélyi ritkaságok* (Raritătţi ardelene), 1942].

Ms:921 = *Carmina Valachica Hora Kloska*, B.C.U., Cluj, ms. român-maghiar, nr. 816, nedatat [sfârşitul sec. XVIII], nesemnat, 8 f. Variante ale acestei piese au fost publicate de David Prodan (vezi trimiterea în 2:Bartoş 1976, poz. 542).

Ms:1038 = *Magyar- és Erdélyország története 1526-ig* (Istoria Ungariei şi a Ţării Ardealului până la 1526), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 1038, datat: 1842, semnat: „început şi terminat de Réti Sándor, pentru Szilveszter Antal”, 88 f.

Ms:1567 = *Hóra-világ leírása* (Descrierea lumii lui Horea), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 1567, datat: 1785, 1830, 1858 (miscelaneu adunat de Gyulai Lajos, în 1858; cuprinde materiale despre răscoala lui Horea, semnate „Lisznyai Incze István, către contele Wass György de Ţaga”), nenumerotat.

Ms:1638 = *Erdélyi vármegyek és székek helységeinek nevei 1796* (Denumirile comitatelor şi ale scaunelor din Transilvania), B.C.U., Cluj, ms. latin-maghiar, nr. 1638, datat: 1796, nesemnat (a aparţinut văduvei lui Lajos Obestern), 57 f.

Ms:1844 = *Drágos havasi vidék kormánybiztosának szerepe 1849 április havában* (Rolul comisarului guvernamental Dragoş în zona montană, în luna aprilie 1849), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 1844, nesemnat, nedatat [mijlocul

sec. XIX], 6 f.

Ms:1874 = *Dósa Elek erdélyi úti naplója* (Jurnalul de călătorie prin Ardeal al lui Dósa Elek), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 1874, datat: 1821, 16 f.

Ms:2115 = Colecţie de manuscrise adunate sub titlul *Hóra világ leírása* (Descrierea lumii lui Horea), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2115, datat: 1830, 1848 [miscelaneu alcătuit de Gyulai Lajos; cuprinde însemnările preotului reformat Lisznyai Incze István, adresate contelui Wass György de Ţaga; corespondenţă a familiei Kornis].

Ms:2271 = *Erdélyország története* (Istoria Ţării Ardealului), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2271, datat: 1796, semnat: „G. [contele] Toldalagi Pál", 162 f. (324 p.).

Ms:2355 = Zeyk János, *A magyarokról* (Despre maghiari), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2355, nedatat [mijlocul sec. XIX], 111 f.

M:2539 = [*Erdélyi útinapló töredék. 1822-1823*] (Fragment de jurnal de călătorie prin Ardeal. 1822-1823), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2539, datat: 1822-1823, nesemnat, 11 f.

Ms:2588 = Lokodi János, [*Földleírás*] (Geografie), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2588, datat: 1843, 7 f.

Ms:2603 = Tunyogi Cs. József, *Erdélynek Magyarországtól elszakadása* (Ruperea Transilvaniei de Ungaria), B.C.U., ms. maghiar, nr. 2603, datat: 1832, nenumerotat (colecţia de manuscrise a lui Gyulai Lajos, 1866).

Ms:2604 = Gyulai Lajos, *A közönséges nevelés* (Despre educaţia generală), B.C.U., Cluj,

ms. maghiar, nr. 2604, datat: 1858 (miscelaneu adunat de Gyulai Lajos, cuprinzând materiale diverse referitoare la „problema limbii”), 36 f. + 4 f. + 3 f.

Ms:2674 = *Naplójegyzetek és versek 1849-1853* (Însemnări de jurnal şi versuri. 1849-1853), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2674, nesemnat, 220 f.

Ms:2828 = *Jakab Elek hírlap kivonatai 1848 máj.—okt.* (Extrase gazetăreşti ale lui Jakab Elek. Mai-oct. 1848), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2828, datat: 1848, 30 f.

Ms:2830 = *Erdélyország változásainak és mind a fejedelemség eredetének, mind pedig a sok rendbéli szövetségnek leírása* (Scurtă descriere a schimbărilor din Ţara Ardealului, precum şi a originii principatului şi a multiplelor sale alianţe), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2830, caiet nesemnat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX], 24 f.

Ms:2836 = *Ellenzéki nyilatkozat 1847* (Declaraţie a opoziţiei, 1847), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2836, datat: 1847, nesemnat, 3 f.

Ms:2851 = Gaál László, *Lajstrom Erdély minden vármegyéi, székei és vidékei, kerületekre és járásokra, viszont ezeknek is falunkénti elosztásáról, minden helységnek újabb és régibb magyar, német és oláh nevezetekkel, a legújabb elosztás, és gyakorlat szerént. Statistikai adatokkal bővitve* (Listă cu împărţirea tuturor comitatelor, scaunelor şi districtelor Ardealului în cercuri şi plase, dar şi cu împărţirea acestora în sate, precum şi denumirile mai vechi şi mai noi ale tuturor localităţilor, în limba maghiară, germană şi

română, după cele mai noi împărţiri şi uzanţe. Lărgită cu date statistice), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2851, datat: 1845, 38 f. (76 p.) + 4 f.

Ms:2876 = *Versek a Hora-világból* (Poezii din lumea lui Horea), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 2876, nedatat [sfârşitul sec. XVIII], 13 f. (un text este semnat „Hidi József”).

Ms:2890 = Mikó Imre, *Az erdélyi 1848 évi eseményeknek önvédelmére készült leírása* (Descrierea evenimentelor transilvănene din anul 1848, cu scopul autoapărării sale), B.C.U., ms. maghiar, nr. 2890, nedatat [cca. 1850], 31 f.

Ms:3006 = *Geográphia vagy Földnek leírása* (Geografie sau descrierea Pământului), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3006, datat: 1797, semnat: „O.D.H.M.”, 110 f. (220 p.).

Ms:3071 = Csongrádi Miklós, *Erdélyország geographiája* (Geografia Ţării Ardealului), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3071, caiet nenumerotat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX].

Ms:3163 = Colecţie de manuscrise adunate sub titlul *Politikai vegyes apró iratok*; *Erdély nagy Fejedelemség alkotmányos állása valamint polgári igazgatása és törvény szalgáltatása 848 előtt* (Diverse scrieri politice mărunte; Situaţia constituţională, administraţia civilă şi justiţia Marelui Principat al Transilvaniei înainte de 1848), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3163, nedatat [mijlocul secolului XIX], nesemnat, 2 f. (8 p.).

Ms:3190 = *Ötvös Ágoston jegyzetei* (Notiţele lui Ötvös Ágoston), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3190, nedatat [mijlocul sec. XIX], nenumerotat.

Ms:3376 = Lokodi János, [*Földleírás*]

(Geografie), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3376, datat: 1845, 5 caiete nenumerotate.

Ms:3384 = [Lokodi János], *A katholika egyház története. A második félévre 847* (Istoria bisericii catolice. Pentru semestrul II, 1847), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3384, datat: 1847, nesemnat (autorul poate fi identificat pe baza scrisului, identic cu cel din alte manuscrise ale lui Lokodi), 18 f.

Ms:3395 = [*Földleírás*] (Geografie), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3395, caiet nesemnat, nenumerotat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX].

Ms:3403 = *Kérdések és feleletek a történelemből* (Întrebări şi răspunsuri din istorie), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3403, caiet nesemnat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX], 28 f.

Ms:3580 = *Magyarország históriája kérdésekben és feleletekben* (Istoria Ungariei în întrebări şi răspunsuri), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3580, caiet nesemnat, nenumerotat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX].

Ms:3663 = Szabó Károly, *Marót herceg. Történeti beszely* (Ducele Menumorut. Povestire istorică), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3663, nedatat [mijlocul sec. XIX], 8 f., nenumerotate.

Ms:3717 = Szabó Károly, *Habsburg uralkodók* (Suveranii Habsburgi), miscelaneu cuprinzând manuscrise cu caracter istoric ale lui Szabó Károly, B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3717, nedatat [după 1848], fişe nenumerotate.

Ms:3722 = Szabó Károly, *Erdély története 1526-1606* (Istoria Ardealului. 1526-1606), B.C.U.,

Cluj, ms. maghiar, nr. 3722, nedatat [după 1848], fişe nenumerotate.

Ms:3960 = *Az erdélyi fejedelmekről* (Despre principii Transilvaniei), B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 3960, caiet nesemnat, nenumerotat şi nedatat [prima jumătate a sec. XIX].

Ms:4820 = [*Statisticile Rusiei, Ungariei, Monarhiei Austriece şi Prusiei*], B.C.U., Cluj, ms. maghiar, nr. 4820, datat: 1802, semnat: „Ákos”, 91 f. (182 p.).

Izvoare edite (1)

1:Ajtay 1814 = Nagyváradi Ajtay Sámuel, *A világ történetei a teremtéstől fogva a legújabb időkig* (Istoriile lumii, de la Facerea Lumii la timpurile cele mai recente), I-II, Pest: Trattner.

1:Andrád 1823 = Andrád Elek, *Hóra-világ* (Lumea lui Horea), Pest: Trattner.

1:Aranyosrákosi Székely 1822 = Aranyosrákosi Székely Sándor, *Székelyek Erdélyben* (Secuii în Ardeal), Buda: Lampel.

1:Aranyosrákosi Székely 1845 = Aranyosrákosi Székely Sándor, *Erdélyország történetei hiteles kútfőkből* (Istoriile Ţării Ardealului din izvoare autentice), Kolozsvár: Tipografia Liceului Regesc.

1:Baloghy 1841 = Baloghy László, *Nemzetiség és alkotmányi mozgalmak honunkban* (Naţionalitate şi mişcări constituţionale în patria noastră), Pest: Beimel.

1:Bárány 1845 = Bárány Ágoston, *Torontál vármegye hajdana* (Timpurile de odinioară ale comitatului Torontal), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Bárány 1848 = Bárány Ágoston, *Temesvármegye emléke* (Memoria comitatului Timiş), Nagy-Becskerek: Pleitz.

1:Baranyi 1796 = Baranyi László (Váradi), *Rövid magyar geographia* (Scurtă geografie maghiară), Pest: Trattner.

1:Bardócz 1848 = Bardócz János, „Az erdélyi részek jelen helyzete” (Situaţia actuală a părţilor ardelene), *Pesti Hírlap*, VIII, nr. 203, p. 1028.

1:Bariţ 1973-1993 = Ştefan Pascu, Iosif Pervain (coord.), *George Bariţ şi contemporanii săi*, I-IX, Bucureşti: Minerva.

1:Bariţ 1994 = George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, Braşov: Inspectoratul pentru Cultură.

1:Bartay 1847 = Bartay Gusztáv, Bartay Ede, *Magyarország primásai* (Primaţii Ungariei), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Batthyányi 1818 = Batthyányi Vincze, *Utazása Magyarországnak, Erdélynek, Moldáviának és Bukovinának egy részén altal 1805. Esztendőben* (Călătoria lui Batthyányi Vincze prin Ungaria, Transilvania, Moldova şi Bucovina în anul 1805), Pest: Trattner.

1:Bende 1837 = Bende László (Hodosi), *Leírása az egész ismert földkerekségnek* (Descrierea întregului glob pământesc cunoscut), Pozsony: Landes.

1:Benkő 1785 = Benkő József, *Erdélyi oláh nemzet képe* (Icoana neamului românesc din Transilvania), Pozsony: Patzkó

1:Benkő 1800 = Benkő Ferenc, *Parnassusi időtöltés* (Petrecere în Parnas), Kolozsvár:

Hochmeister.

1:Bethlen I. 1829 = Bethlen Imre, *Második Rákóczy György ideje* (Vremea lui Gheorghe Rákóczy al II-lea), Nagyenyed: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Bethlen M. 1955 = *Bethlen Miklós önéletirása* (Memoriile lui Bethlen Miklós), I-II, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

1:Bezerédj 1842 = Bezerédj István, „Népesítés nemzetiségi tekintetben” (Populare din punct de vedere naţional), *Pesti Hírlap*, II, nr. 178, pp. 660-661.

1:Bilaki 1847 = Bilaki Móric, „Szózat a nemzethez” (Apel către naţiune), *Vasárnapi Újság*, XIV, nr. 679, col. 330-336; nr. 680, col. 340-344; nr. 681, col. 354-358.

1:Bíró 1805 = Bíró Ferenc, *Erdélyország régi, közep és újabb idejű polgári történeteinek kérdésekbe foglalt rövid rajzolatja* (Schiţă despre istoriile civile ale vremurilor vechi, mijlocii şi noi ale Ardealului, formulate în întrebări), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Bocşan, Leu 1988 = Nicolae Bocşan, Valeriu Leu (ed.), *Memorialistica revoluţiei de la 1848 în Transilvania*, Cluj: Dacia.

1:Bodonkúti 1846 = Bodonkúti Euphenia, „Nagybánya múlt és jelen állása” (Situaţia din trecut şi din prezent a oraşului Baia Mare), *Honderű*, IV, sem. II, nr. 25, pp. 498-500.

1:Bohăţel 1842 = S. Sándor [Alexandru Bohăţel], „Czáfolat” (Dezminţire), *Erdélyi Híradó*, XV, nr. 37, pp. 222-223; nr. 38, pp. 228-229; nr. 39, p. 236.

1:Bohăţel 1843 = [Alexandru Bohăţel], „Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához” (Cuvânt serios către *Gazeta de Transilvania*), *Erdélyi Híradó*, XVI, nr. 18, pp. 105-106.

1:Bojincă 1978 = Damaschin Bojincă, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul naţional*, ed. Nicolae Bocşan, Timişoara: Facla.

1:Bölöni 1834 = Bölöni Farkas Sándor, *Utazás Észak-Amerikában* (Călătorie în America de Nord), Kolozsvár: Tilsch.

1:Brassai 1834 = Brassai Sámuel, *Bevezetés a világ, föld és státusok ismeretére* (Introducere în cunoaşterea lumii, a pământului şi a statelor), Kolozsvár: Tilsch.

1:Budai É. 1811-1814 = Budai Ézsaiás, *Magyarország históriája* (Istoria Ungariei), I-II, ed. a II-a, Debrecen: Csáthy.

1:Budai É. 1812 = Budai Ézsaiás, *Magyarország históriája* (Istoria Ungariei), III, Debrecen: Csáthy.

1:Budai F. 1804-1805 = Budai Ferenc, *Magyarország polgári históriájára való lexicon a XVI. Század végéig* (Lexicon referitor la istoria civilă a Ungariei până la sfârşitul secolului XVI), I-III, Nagyvárad: Maramarossi.

1:Cannabich 1817 = Cannabich I.G.F., *Közönséges vagy universalis geográphia a Bécsi kongresszusban történt változások szerént* (Geografie obişnuită sau universală, conform schimbărilor stabilite la Congresul de la Viena), trad. Czövek István, Pest: Trattner.

1:Chindriş, Neamţu 1995 = Ioan Chindriş, Gelu Neamţu (ed.), *Procese politice antiromâneşti*

care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848, Bucureşti: Viitorul Românesc.

1:Csendy 1838-1839 = Csendy Kálmán, „Miként áll a nemzeti nyelvben a nemzetiség?” (Cum stă naţionalitatea în limba naţională?), *Tudományos Gyűjtemény*, XXII, nr. 4, pp. 104-117; XXIII, nr. 2, pp. 54-66.

1:Csernátoni 1848 = Csernátoni Lajos, „Május 26” (26 mai), *Márczius Tizenötödike*, I, nr. 62, p. 248.

1:Csétsényi Svastics 1803-1805 = Csétsényi Svastics Ignác, *Magyarok históriája* (Istoria maghiarilor), I-III, Pozsony: Belnay.

1:Csétsényi Svastics 1823 = Csétsényi Svastics Ignác, *Magyarok ismerete* (Cunoaşterea maghiarilor), Pest: Trattner.

1:Csorja 1830 = P. Csorja Ferenc, *Hazai és közönséges história* (Istorie a patriei şi universală), Marosvásárhely: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Czövek 1816 = Czövek István, *II. József császár élete és tettei* (Viaţa şi faptele împăratului Iosif al II-lea), II, Pest: Trattner.

1:Czuczor 1832 = Czuczor Gergely, *Hunyadi János viselt dolgai Engel és Fesslerből* (Faptele lui Iancu de Hunedoara, după Engel şi Fessler), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Decsy 1789 = Decsy Sámuel, *Osmanografia, azaz: A török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapottyának, és a magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása* (Osmanografie, adică: Descrierea sumară a

situaţiei naturale, morale, bisericeşti, civile şi militare a Imperiului Turcesc, precum şi a luptelor mai renumite ale acestuia împotriva regilor maghiari), ed. a II-a, Bécs: Kurzbeck.

1:Dettelbach, Maklári 1792 = [Joseph Dettelbach], trad. Maklári János, *A magyar történeteknek rövid rajzolatja* (Scurtă schiţă a istoriilor maghiare), Pest: Patzkó.

1:Dóczy 1830 = Dóczy József, *Európa tekintete jelenvaló természeti, műveleti és kormányi állapotjában* (Privire asupra Europei, în situaţia ei naturală, culturală şi politică actuală), vol. IX [Ungaria şi Transilvania], X [Imperiul Otoman], Bécs: Haykul.

1:Dózsa 1849 = Dózsa Dániel, „Erdély vérnapjaiból” (Din zilele sângeroase ale Ardealului), *Közlöny*, II, nr. 22, pp. 78-79; nr. 23, pp. 83-84.

1:Dózsa 1850 = Anda [Dózsa Dániel], *Egy oláh tribun* (Un tribun român), în 1:Szilágyi S. 1850f, pp. 226-239.

1:Dugonics 1801 = Dugonics András, *A magyaroknak uradalmaik mind a régi, mind a mostani időkben* (Stăpânirile maghiarilor, atât în vremurile de demult, cât şi în cele de acuma), Pest: Landerer.

1:Dugonics 1806-1808 = Dugonics András, *Szittyiai történetek* (Istorii scitice), I-II, Pozsony-Pest: Landerer.

1:Dulişcovici 1840 = Duliskovits Mihály, „Az oláhok ismertetése” (Prezentarea românilor), *Tudományos Gyűjtemény*, XXIV, nr. 6, pp. 32-46.

1:Dulişcovici 1841 = Duliskovits Mihály,

„Mármaros vármegyének részletes rövid ismertetése” (Scurtă şi amănunţită prezentare a comitatului Maramureş), *Tudományos Gyűjtemény*, XXV, nr. 10, pp. 57-84.

1:Egressy 1851 = *Egressy Gábor Törökországi naplója 1849-1850* (Jurnalul din Turcia al lui Egressy Gábor. 1849-1850), Pest: Kozma.

1:Ercsei D. 1814 = Ercsei Dániel, *Statistica* (Statistică), Debrecen: Csáthy.

1:Ercsei J. 1836 = Téglási Ercsei József, „Utazások nemes Torda vármegye nevezetesebb járásaiban” (Călătorii în plasele mai renumite ale nobilului comitat Turda), *Nemzeti Társalkodó*, VI, sem. I, nr. 9, 19-20. Ediţie critică în 2:Egyed 1973, pp. 29-54.

1:Ercsei J. 1842 = Téglási Ercsei József, „Kalataszeg vázolata” (Schiţa Călăţelei), *Hon és Külföld*, II, sem. I, nr. 22-23, pp. 85-91.

1:Erdélyi 1849a = Erdélyi Arthur [Zalay Imre], *Erdélyről* (Despre Transilvania), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Erdélyi 1849b = Erdélyi Arthur [Zalay Imre], *Múlt-Jelen-Jövő. Demokráciai röpirat* (Trecut-Prezent-Viitor. Broşură democratică), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Fábián 1835 = Fábián Gábor, *Arad vármegye leírása históriai, geographiai és statistikai tekintetben. I. Rész. Históriai leírás* (Descrierea comitatului Arad, din punct de vedere istoric, geografic şi statistic. Partea I. Descriere istorică), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Fejér 1816-1817 = Fejér György, *Mostáni*

és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat, emlékezetre méltó mezővárosokat, helységeket, folyókat, tavakat, tengereket, öblöket, fokokat, szigeteket, hegyeket, erdőket, barlangokat, pénzeket, mértékeket s.t.e.f. esmértető Lexikon (Lexicon care prezintă naţiuni vechi şi actuale, ţări, provincii, oraşe, localităţi, râuri, lacuri, mări, golfuri, promontorii, insule, munţi, păduri, peşteri, monede, unităţi de măsură şi altele), I-V, Pest: Trattner.

1:Fényes 1842-1843 = Fényes Elek, *Magyarország statistikája* (Statistica Ungariei), I-III, Pest: Trattner.

1:Fényes 1847 = Fényes Elek, *Magyarország leírása* (Descrierea Ungariei), I-II, Pest: Beimel.

1:Ferenczy 1809 = Ferenczy János, *Közönséges geographia, melyben a földnek matematikai, természeti és leginkább politikai állapotja a legújabb változások után előadatik* (Geografie universală despre situaţia matematică, naturală şi mai ales politică a pământului, conform celor mai recente schimbări), Pest: Eggenberger.

1:Gaál 1846a = [Hilibi Gaál László], *Ertekeződés az erdélyi ns. Szász nemzet eredetéről és némely törzsökös polgári jogairól* (Disertaţie despre originea nobilei naţiuni săseşti din Ardeal şi despre unele drepturi civile strămoşeşti ale acesteia), Nagyenyed: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Gaál 1846b = [Hilibi Gaál László], *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről; egyszersmind az erdélyi két oláh püspök igazolásául felelet Trausch és főképp Schuller*

cáfolataira (Cercetări despre cnezatele ardelene; totodată răspuns spre adeverirea celor doi episcopi români din Ardeal împotriva învinuirilor lui Trausch şi mai cu seamă ale lui Schuller), Nagyenyed: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Gegő 1838 = Gegő Elek, *A moldvai magyar telepekről* (Despre coloniile maghiare din Moldova), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Gerando 1845 = Augustin de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, I-II, Paris: Comptoir des Imprimeurs-Unis.

1:Gorove 1836 = Gorove László, „Tekintetes nemes Bihar vármegyében a Belényesi járásban kebelezett és a nagyméltóságú nagyváradi deák püspökségnek vaskói uradalmához tartozó Kalugyer helység határjában fekvő dagadóforrás és tájékának, úgyszinte Nagyváradról odáig tett utazásnak leírása” (Descrierea izvorului din hotarul localităţii Ponoarele şi a împrejurimilor sale… din nobilul comitat Bihor… precum şi a călătoriei de la Oradea până acolo), *Tudományos Gyűjtemény*, XX, nr. 7, pp. 84-96.

1:Gorove 1842 = Gorove István, *Nemzetiség* (Naţionalitate), Pest: Tipografia Universităţii.

1:Göttfy 1823 = Mátisfalvi Göttfy Borbála, *Néhai Mátisfalvi Göttfy László háznépének Hóra pórhada miatt esett romlása* (Stricăciunile provocate familiei răposatului Mátisfalvi Göttfy László de către oastea plebeiană a lui Horea), Pest: Tipografia Colegiului Piariştilor.

1:György 1811 = György László (Iklandi), *Árokalyi énekek, azaz: Meltóságos gróf. b. Bethlen János úr őnagysága nemes Doboka vármegyei*

Árokalyi jószága ritkaságainak, szépségeinek és némely történeteinek versekbe foglalt leírása (Cântece din Arcalia, adică: Descrierea în versuri a rarităților, frumuseților şi a câtorva întâmplări de pe moşia Arcalia aparţinând contelui Bethlen János), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Gyulai 1851 = Gyulai Pál, „Erdélyi benyomások” (Impresii ardelene), *Pesti Napló*, II, sem. II, nr. 433, pp. 1-2.

1:Hatvani 1848 = Hatvani Imre, *Szózat az oláhfaj ügyében* (Apel în chestiunea neamului românesc), Pest: Beimel.

1:Hatvany 1796 = Hatvany Pál, *Némely feljegyzésre méltó történetek, melyeket olvasás közben egykor-máskor összeszedegetett és nemzete kedvéért magyar nyelven a Világ eleibe kibocsátott…* (Câteva întâmplări demne de consemnat, pe care le-a adunat din când în când, în timpul lecturii sale, şi pe care le-a pus în faţa lumii, de dragul naţiunii sale, în limba maghiară…), Kassa: Ellinger.

1:Hetényi 1847 = Hetényi János, *Erdélynek reménylett anyagi kifejlése a földbirtoki viszonyok által* (Dezvoltarea dorită a Transilvaniei prin relaţiile de proprietate funciară), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Hodor 1837 = Hodor Károly, *Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése* (Prezentarea comitatului Dăbâca, sub aspect natural şi civil), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Horvát 1823 = Horvát István, *Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből* (Schiţe

despre istoriile cele mai vechi ale naţiunii maghiare), Pest: Trattner.

1:Horváth Á. 1787 = Horváth Ádám, *Hunniás vagy Magyar Hunyadi, azaz ama híres Magyar Vezér Hunyadi János életének egy része* (Hunnias sau Hunyadi Maghiarul, adică o parte din viaţa acelui renumit conducător maghiar Hunyadi János), Győr: Streibig.

1:Horváth Á. 1817 = Palóczi Horváth Ádám, *Magyarországnak belső ismerete vagy egy kis rövid statistica az iskolák számára* (Cunoaşterea internă a Ungariei sau o mică statistică pentru uzul şcolilor), Veszprém: Szammer.

1:Horváth M. 1842-1846 = Horváth Mihály, *A magyarok története* (Istoria maghiarilor), I-IV, Pápa: Tipografia Şcolii Superioare Reformate.

1:Horváth P. 1823 = Horváth Péter, *Értekezés a kúnoknak és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotjáról* (Disertaţie asupra originilor precum şi a situaţiei de odinioară şi a celei actuale a cumanilor şi a iazigilor), Pest: Trattner.

1:Jakab 1846 = Székely [Jakab Elek], „Oláhügy” (Chestiunea românească), *Nemzeti Társalkodó*, XVI, nr. 176, pp. 572-574; nr. 178, p. 590; nr. 179, pp. 597-598; nr. 180, pp. 604-606; nr. 182, pp. 620-622.

1:Jancsó 1848 = Jancsó Károly, *Aggodalom és megnyugtatás a magyar nemzetiség ügyében* (Îngrijorare şi liniştire în problema naţionalităţii maghiare), Kolozsvár: Tipografia Liceului Regesc.

1:Jankovits 1821 = Jankovits Miklós, „Gróf Sztárai Mihálynak tiszti igyekezete és a

nemességnek kész ajánlása Hóra támadásának lecsendesítésére” (Străduinţa oficială a contelui Sztárai Mihály şi oferta promptă a nobilimii pentru potolirea răscoalei lui Horea), *Tudományos Gyűjtemény*, V, nr. II, pp. 73-86.

1:Jerney 1851 = *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845* (Călătoria în Orient a lui Jerney János, în vederea aflării locurilor de baştină ale maghiarilor), vol. I-II, Pest: Tipografia Universităţii.

1:Jókai 1850 = Jókai Mór, *Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből* (Tablouri revoluţionare şi de război din 1848 şi 1849), I-II, Pest: Heckenast.

1:Jósika 1835 = Jósika Miklós, *Vázolatok* (Schiţe), Kolozsvár: Tilsch.

1:Jósika 1848a = Jósika Miklós, „Nyílt levél Kemény Zsigmondhoz” (Scrisoare deschisă către Kemény Zsigmond), *Pesti Hírlap*, VIII, nr. 82, pp. 550-551; nr. 86, p. 567; nr. 88, p. 576.

1:Jósika 1848b = Jósika Miklós, „Pest, július 14-én” (Pesta, 14 iulie), *Pesti Hírlap*, VIII, nr. 108, p. 653.

1:Kállay 1829 = Kállay Ferenc, *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben* (Tratat istoric despre originea, precum şi instituţiile militare şi civile ale nobilei naţiuni secuieşti în vremurile de demult), Nagyenyed: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Kállay 1843 = Kállay Ferenc, *A „Szózat” kritikai bírálata* (Judecata critică a „Apelului”),

Pest: Trattner.

1:Katona 1810 = Stephanus Katona, *Historia Critica Regum Hungariae*, vol. XXI, Buda: Tipografia Universităţii.

1:Kazinczy 1839 = *Kazinczy Ferenc eredeti munkái. Második kötet. Utazások* (Operele originale ale lui Kazinczy Ferenc. Volumul al doilea. Călătorii), ed. Bajza József, Schedel [Toldi] Ferenc, Buda: Tipografia Universităţii.

1:Kazinczy 1880 = Kazinczy Ferenc, *Erdélyi levelek* (Scrisori ardelene), vol. XII al colecţiei „Nemzeti Könyvtár”, sub red. lui Abafi Lajos, Budapest: Wilckens.

1:Kemény 1851 = Kemény Zsigmond, *Még egy szó a forradalom után* (Încă un cuvânt după revoluţie), Pest: Heckenast.

1:Kemény, Nagyajtai Kovács 1845 = Kemény József, Nagyajtai Kovács István, *Erdélyország történetei tára* (Colecţiile istorice ale Ţării Ardealului), I-II, Kolozsvár: Barra & Stein.

1:Kis 1818 = Kis Pál, *Rövid földírás a legújabb polgári változások szerint. Tanuló ifjak számára* (Scurtă geografie, conform celor mai recente schimbări civile. Pentru tineri studioşi), Bécs: [s.n.].

1:Kiss 1833 = Kiss József, „A világpolgárságról és hazafiságról” (Despre cetăţenia universală şi despre patriotism), *Tudományos Gyűjtemény*, XVII, pp. 65-77.

1:Kiss 1838 = Kiss József, „A társasági körötnek a nyelvre és ennek a nemzetre hatásáról” (Influenţa cercurilor sociale asupra limbii şi efectul acesteia asupra naţiunii),

Tudományos Gyűjtemény, XXII, nr. 7, pp. 64-73.

1:Korbuly 1841 = Korbuly Bogdán, „Kővárvidékről” (Din regiunea Chioarului), *Pesti Hírlap*, I, nr. 93, p. 783.

1:Kossuth 1841a = Kossuth Lajos, „Nyelvünk ügye” (Cauza limbii noastre), *Pesti Hírlap*, I, nr. 3, 9 ian., p. 17.

1:Kossuth 1841b = Kossuth Lajos, „Erdély és unió – egység a magyarnak” (Ardealul şi uniunea – unitate pentru maghiar), *Pesti Hírlap*, I, nr. 30, 14 apr., pp. 241-242; nr. 31, 17 apr., pp. 249-250.

1:Kossuth 1842a = Kossuth Lajos, „A Részek” (Părţile), *Pesti Hírlap*, II, nr. 131, 3 apr., pp. 229-230.

1:Kossuth 1842b = Kossuth Lajos, „Városi belszerkezet” (Mecanism intern orăşenesc), *Pesti Hírlap*, II, nr. 161, 17 iul., pp. 499-500.

1:Kossuth 1848a = Kossuth Lajos, „Bánat és gondoskodás” (Tristeţe şi îngrijorare), *Pesti Hírlap*, VIII, sem. II, nr. 183, 2 oct., pp. 697-698.

1:Kossuth 1848b = Kossuth Lajos, „Igénytelen nézetek” (Opinii nepretenţioase), *Pesti Hírlap*, VIII, nr. 184, 6 oct., pp. 705-706.

1:Kossuth 1848c = Kossuth Lajos, „Magyarország népeihez” (Către popoarele Ungariei), *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, I, nr. 195, p. 769.

1:Kozma 1848 = Kozma Pál, *Zaránd vármegye földirati, statistikai és történeti leírása* (Descrierea geografică, statistică şi istorică a comitatului Zărand), Kolozsvár: Tipografia Liceului Regesc.

1:Kölesy 1815-1816 = Kölesy Vince Károly,

Nemzeti Plutarkus vagy a Magyarország s a vele egyesült tartományok nevezetes férfiainak életleírása (Plutarh naţional sau descrierea vieţilor bărbaţilor renumiţi ai Ungariei şi ai ţinuturilor unite cu ea), Pest: Trattner.

1:Kőváry 1840a = Kőváry László, „Tájépek utazási rajzokban” (Imagini şi descrieri de călătorie), *Nemzeti Társalkodó*, X, pp. 65-69, 76-79, 86-88.

1:Kőváry 1840b = Kőváry László, „Föld- és országtani vázlatok Szilágyról” (Schiţe geologice şi geografice despre Sălaj), *Tudománytár*, VII, nr. 8, pp. 20-36.

1:Kőváry 1842 = Kőváry László, *Székelyhonról* (Despre Ţara Secuilor), Kolozsvár: Tipografia Liceului Regesc.

1:Kőváry 1847a = Kőváry László, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Kolozsvár: Tilsch.

1:Kőváry 1847b = [Kőváry László], *Györke históriája Erdélyről* (Istoria lui Györke despre Ardeal), Kolozsvár: Tilsch.

1:Kőváry 1848 = [Kőváry László], *Györke Erdélyt utazza* (Györke călătoreşte prin Ardeal), Kolozsvár: Tilsch.

1:Kőváry 1852 = Kőváry László, *Erdély régiségei* (Antichităţile Ardealului), Pest: Beimel & Kozma.

1:Kőváry 1854 = Kőváry László, *Erdély nevezetesebb családai* (Familiile renumite ale Ardealului), Kolozsvár: Barrá & Stein.

1:Kőváry 1859-1866 = Kőváry László, *Erdély történelme* (Istoria Ardealului), I-VI, Kolozsvár:

Stein, Ráth.

1:Kőváry 1861a = Kőváry László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Ardealului la 1848-49), Pest: Emich.

1:Kőváry 1861b = Kőváry László, *Okmánytár az 1848-9-ki erdélyi eseményekhez* (Colecţie de documente pentru evenimentele ardelene din 1848-49), Kolozsvár: Demjén.

1:Kőváry 1867 = [Kőváry László], *Györke históriája Erdélyről* (Istoria lui Györke despre Ardeal), ed. a VII-a, Kolozsvár: Stein.

1:Kőváry 1907 = Kőváry László, *Magyarország története nemzetközi helyzetünk szempontjából* (Istoria Ungariei din punctul de vedere al situaţiei noastre internaţionale), Budapest: Ajtai.

1:Kőváry 1984 = Kőváry László, *Tákjépek utazási rajzokban* (Imagini şi descrieri de călătorie), ed. Bálint József, Bucureşti: Kriterion.

1:Kuthy 1841 = Kuthy Lajos, *Polgári szózat kelet népéhez* (Apel civil către popoarele din Răsărit), Pest: Heckenast.

1:Lányi 1844 = *Magyarföld egyháztörténetei (Austria-házi korszak)* (Istoria bisericească a Ungariei în perioada Casei de Austria), I-III, Nagyszombat-Pest: Landerer & Heckenast.

1:Lassú 1829a = Lassú István, *Az ausztriai birodalomnak statistikai, geográphiai és históriai leírása* (Descrierea statistică, geografică şi istorică a Imperiului Austriac), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Lassú 1829b = Lassú István, *A török birodalom statistikai, geographiai és históriai*

leírása (Descrierea statistică, geografică şi istorică a Imperiului Turcesc), ed. a II-a, Buda: Tipografia Universităţii.

1:Lebrecht 1792 = [Michael Lebrecht], *Über den National-Charakter der in Siebenbürgen befindlichen Nationen*, Wien: Hörling.

1:Losontzi 1808 = Losontzi István, *Hármas kis tükör, mely I. A szent históriát, II. Magyarországot, III. Erdélyországot, annak földével, polgári állapotával és históriájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon a nemes tanulóknak, summásan, de világosan előadja és kimutatja* (Mică oglindă triplă, care prezintă şi demonstrează Istoria sfântă (I), precum şi pământurile, situaţia civilă şi istoria Ungariei (II) şi a Ţării Ardealului (III), adaptate la minţile mai fragede ale elevilor, în mod sumar, dar clar), Pozsony-Pest: Landerer.

1:Magda 1819 = Magda Pál, *Magyarországnak és a határőrző katonaság vidékinek legújabb statistikai és geográphiai leírása* (Cea mai nouă descriere statistică şi geografică a Ungariei şi a zonei regimentelor de graniţă), Pest: Trattner.

1:Magyar 1840 = Magyar Gábor, „Magyar nyelv ügyében” (În problema limbii maghiare), *Századunk*, III, nr. 22, col. 169-174.

1:Magyari 1984 = Magyari András (ed.), *A Horea vezette 1784. évi parasztfelkelés a források tükrében* (Răscoala ţărănească din 1784 condusă de Horea, în lumina izvoarelor), Bucureşti: Kriterion.

1:Maior 1972 = Liviu Maior (ed.), *Avram*

Iancu. Scrisori, Cluj: Dacia.

1:Majláth 1843 = Majláth János, „Korunk ügyei (Hazafiság, Nemzetiség)” (Problemele epocii noastre – Patriotism, Naţionalitate), *Nemzeti Újság*, IV, nr. 1, pp. 1-2.

1:Marcu 1997 = *Constituţiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ed. Liviu Marcu, Cluj: Dacia.

1:Mátyási 1798 = *Mátyási József verseinek folytatása* (Continuarea versurilor lui Mátyási József), Partea a II-a, Vác: Maramarosi.

1:Mentovich 1848 = Mentovich Ferenc, „Felhívás az oláh értelmiséghez” (Apel către intelectualii români), *Kolozsvári Híradó*, I, nr. 20, p. 77.

1:Mészáros 1850 = Mészáros Károly, *A magyarországi oroszok története* (Istoria ruşilor din Ungaria), Pest: Beimel.

1:Michelet 1973 = Jules Michelet, *Istoria Revoluţiei. Scrieri alese*, vol. II, Bucureşti: Minerva.

1:Michnay 1844 = Michnay Endre Dániel, *Statistika* (Statistică), Pozsony: Wigand.

1:Neamţu, Bolovan 1998 = Gelu Neamţu, Ioan Bolovan (coord.), *Revoluţia de la 1848 în Transilvania. Ancheta Kozma din Munţii Apuseni*, Cluj: Fundaţia Culturală Română.

1:Ney 1848 = Ney Ferenc, *A népnevelés hatása Magyarhon népeinek erkölcsiségére* (Efectul educaţiei populare asupra moravurilor popoarelor din patria maghiară), Pest: Beimel.

1:Nyíri 1831 = Nyíri István, *A tudományok öszveségének második kötelje. A históriai segédtudományok* (Volumul al doilea din

ansamblul ştiinţelor. Ştiinţele auxiliare ale istoriei), Sárospatak: Nádaskay.

1:Nyitrazerdahelyi 1843 = Nyitrazerdahelyi Lőrinc, „Még egy szózat nyelvünk ügyében” (Încă un apel în problema limbii noastre), *Századunk*, VI, nr. 16, col. 127-128.

1:Orosz 1841 = Orosz László, „Pillantások Magyarország állapotjára a nemzeti nyelv szempontjából” (Priviri asupra situaţiei Ungariei din punctul de vedere al limbii naţionale), *Századunk*, IV, nr. 52, col. 393-397; nr. 53, col. 405-407.

1:Oroszhegyi 1848 = Oroszhegyi Józsa, „Újra forradalom” (Din nou revoluţie), *Népelem*, I, nr. 19, pp. 73-74.

1:Ötvös 1848 = Ötvös Ágoston, *Rejtelmes levelek első Rákóczy György korából* (Scrisori cifrate din epoca lui Gheorghe Rákóczy I), Kolozsvár: Tipografia Liceului Regesc.

1:Pálffy A. 1848 = Pálffy Albert, „Pest, május 26.” (Pesta, 26 mai), *Márczius Tizenötödike*, I, nr. 62, pp. 247-248.

1:Pálffy J. 1848 = Pálffy János, „Szózat” (Apel), *Erdélyi Híradó*, XXI, nr. 346, p. 225.

1:Palugyai 1844-1848 = Palugyai Imre, *Megyerendszer hajdan és most* (Regimul comitatens odinioară şi acum), vol. I-IV, Pest: Geibel.

1:Papiu 1852a = Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. I, ed. a II-a, Viena: Gerold.

1:Papiu 1852b = Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. II,

Viena: Gerold.

1:Papp 1847 = Papp József, *Erdélyországnak rövid földleírása* (Scurtă geografie a Ţării Ardealului), Kolozsvár: Tilsch.

1:Pascu 1982 = Ştefan Pascu (sub red.), *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania*, vol. III, Bucureşti: Editura Academiei.

1:Pascu 1982-1993 = Ştefan Pascu (sub red.), *Izvoarele răscoalei lui Horea*, Seria A. *Diplomataria*, I-VI; Seria B. *Izvoare narative*, vol. I-III, Bucureşti: Editura Academiei.

1:Păcăţian 1904 = Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, ed. a II-a, vol. I, Sibiu: Marschall.

1:Péczeli 1790 = Péczeli József (tatăl), *II. József életének rövid leírása, melyet az együgyűbbek kedvéért szedegetett össze…* (Scurta descriere a vieţii lui Iosif al II-lea, realizată pentru persoanele mai simple de către…), Komárom: Wéber.

1:Péczeli jr. 1837 = Péczeli József (tânărul), *A magyarok történetei Ázsiából kijövetelüktől fogva a mai időkig* (Istoriile maghiarilor de la ieşirea lor din Asia până în zilele noastre), vol. I-II, Debrecen: Tóth.

1:Perecsényi Nagy 1821 = Perecsényi Nagy László, „Arad városának jelenvaló állapotjáról készült foglalatos ismertetés” (Prezentare sumară despre situaţia prezentă a oraşului Arad), *Tudományos Gyűjtemény*”, V, nr. IV.

1:Pethe 1829-1830 = Pethe Ferenc, *Európai*

mértéktár (Colecţie de măsuri europene), vol. I-II, Kolozsvár: Jäckel.

1:Petrovics 1830 = Petrovics Fridrik Keresztély, *Magyarország történetei időszaki táblákban, világosítva a világnak egykorú történeteivel, és a magyar királyi házaknak nemzetségi lajstromaival* (Istoriile Ungariei în tabele cronologice, luminate de istoriile contemporane ale lumii şi cu listele Caselor regale din Ungaria), Pest: Trattner & Károlyi.

1:Petruss 1842 = Petruss A., „Hazai nyelvünk terjesztési módja főleg a keleti egyházbelieknél” (Modalitatea de răspândire a limbii patriei noastre în special printre cei din Biserica răsăriteană), *Jelenkor*, XI, nr. 19, p. 77.

1:Pop = Pap Zsigmond (Sigismund Pop), „Komoly szó egy instanshoz” (Cuvânt serios către un suplicant), *Márczius Tizenötödike*, II, nr. 61, 29 iun., pp. 243-244.

1:Popp 1817 = Ladislaus Basilius Papp (Vasile Popp), *Disertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis Daco-Romanorum hodiernorum Valachorum*, Viena: [s.n.].

1:Puky 1833 = Puky Károly (Bizáki), *A magyar haza* (Patria maghiară), Pest: Trattner.

1:Pulszky 1840 = Pulszky Ferenc, *Töredékes észrevételek a Dunaszabályozás és a keleti kérdés iránt* (Observaţii fragmentare despre reglementarea Dunării şi a chestiunii orientale), Pozsony: Schmidt.

1:Rácz 1843 = Rácz Józsa, „Szamos-Újvár” (Gherla), *Regélő Pesti Divatlap*, II, sem. II, nr. 46, col. 1456-1462.

1:Raff 1791 = *Raff György geografiája* (Geografia lui Raff György), Vác: Ambro.

1:Révai 1789 = *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* (Produsele poetice a două minţi măreţe), ed. Révai Miklós, Pozsony: Loewe.

1:Somogyi 1841 = Somogyi Antal, „Az oláhokról” (Despre români), *Nemzeti Társalkodó*, XI, nr. 23, pp. 181-182.

1:Szabó 1799 = Réti Szabó Márton, *A világnak közönséges históriája, melyben a nevezetesebb történetek és változások az időrendi szerént vilagteremtésétől fogva a jelen való időig előadattatnak* (Istoria generală a lumii, în care sunt redate istoriile şi transfomările mai renumite, de la Facerea Lumii până în timpul prezent, în ordine cronologică), Kolozsvár: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Széchenyi 1830 = Széchenyi István, *Hitel* (Creditul), Pest: Trattner & Károlyi.

1:Széchenyi 1831 = Széchenyi István, *Világ* (Lumea), Pest: Landerer.

1:Széchenyi 1833 = Széchenyi István, *Stadium*, Leipzig: Wigand.

1:Széchenyi 1841 = Széchenyi István, *A kelet népe* (Poporul Răsăritului), Pest: Trattner & Károlyi.

1:Széchenyi 1981 = Széchenyi István, *Közjóra való törekedések. Szemelvények* (Străduinţe în folosul binelui public. Antologie), ed. Benkő Samu, Bucureşti: Kriterion.

1:Szécsen 1842 = Szécsen Antal, „Nemzetiség” (Naţionalitate), *Világ*, II, nr. 69, pp.

559-560.

1:Székely 1846 = Székely Mózes, „Utazási vázolatok Erdély nyugati, déli részeiben és a Bánátban 1845-ben” (Schiţe de călătorie prin părţile vestice şi sudice ale Ardealului, precum şi prin Banat, în anul 1845), *Kiskövet*, III, sem. I, nr. 4, pp. 25-32.

1:Szekér 1791 = Szekér Joákim Alajos, *Magyarok eredete a régi és mostani magyaroknak nevezetesebb cselekedeteivel együtt* (Originea maghiarilor şi faptele mai renumite ale maghiarilor de odinioară şi de acum), Pozsony-Komárom: Wéber.

1:Szekér 1808 = Szekér Joákim Alajos, *Magyarok eredete* (Originea maghiarilor) I-II, ed. a II-a, Pest: Hartleben.

1:Szentpéteri 1937 = Szentpéteri Imre (ed.), *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Budapest: Academia Literr. Hungarica.

1:Szigeti Gyula 1828 = Szigeti Gyula Mózes, „A nemzetiség ideálja” (Idealul naţionalităţii), *Felsőmagyarországi Minerva*”, IV, ian. 1828, pp. 1521-1526.

1:Szilágyi F. 1851 = Szilágyi Ferenc, „Erdély gyósznapjaiból” (Despre zilele de doliu ale Transilvaniei), în vol. Szilágyi Sándor (ed.), *Nagyenyedi Album* (Album de Aiud), Buda-Pest: Lukács, pp. 1-37.

1:Szilágyi S. 1848a = Szilágyi Sándor, *Forradalmi mozgalmak Bécs–Pest–Kolozsvárt (1848-ban)* (Mişcări revoluţionare la Viena-Pest-Kolozsvár în 1848), Kolozsvár: Tiltsch.

1:Szilágyi S. 1848b = Szilágyi Sándor,

„Küküllővár és megyéje” (Cetatea şi comitatul Târnavei), *Életképek*, V, sem. II, nr. 14, pp. 432-435.

1:Szilágyi S. 1849 = Szilágyi Sándor, *A magyar forradalom napjai július elsője után* (Zilele revoluţiei maghiare după 1 iulie), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850a = Szilágyi Sándor, „Gyulafehérvár ostroma” (Asediul cetăţii Alba-Iulia), *Magyar Emléklapok*, I, nr. III, pp. 221-228.

1:Szilágyi S. 1850b = Szilágyi Sándor, *Kossuth a forradalom végnapjairól* (Kossuth despre ultimele zile ale revoluţiei), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850c = Szilágyi Sándor, *Közlemények Erdély Bem előtti s alatti életéből* (Publicaţii despre viaţa Transilvaniei înainte de şi în timpul lui Bem), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850d = [Szilágyi Sándor], *A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből* (Bărbaţii revoluţiei maghiare din 1848/9), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850e = Szilágyi Sándor, *A magyar forradalom története 1848-és 1849-ben* (Istoria revoluţiei maghiare din 1848-1849), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850f = Szilágyi Sándor (ed.), *Magyar Írók Albuma* (Albumul scriitorilor maghiari), Pest: Heckenast.

1:Szilágyi S. 1850g = Szilágyi Sándor, „A mócok Erdélyben (1848/9. Előtti és alatti képek)” (Moţii din Transilvania. Imagini de dinaintea şi din timpul anilor 1848/9), *Magyar Emléklapok*, I, nr. V, pp. 357-375.

1:Szilágyi S. 1850h = Szilágyi Sándor,

Magyar nők forradalmi életéből (Din viaţa revoluţionară a femeilor maghiare), Pest: Kozma.

1:Szirmay 1804 = *Hungaria in parabolis, sive comentarii in adagia, et dicteria hungarorum per Antonium Szirmay de Szirma*, Buda: Tipografia Universităţii.

1:Szirmay 1809-1810 = Szirmay Antal (Szirmai), *Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete* (Poziţia, istoriile şi descrierea civilă a comitatului Sătmar), vol. I-II, Buda: Tipografia Universităţii.

1:Szőllősi 1838 = Szőllősi Ferenc, *Napkeleti képek eredeti rajzokban* (Imagini răsăritene în schiţe originale), Kolozsvár: Tilsch.

1:Szöllősy 1842a = Szöllősy Balázs, „Szigetről” (Din Sighet), *Jelenkor*, XI, nr. 49, p. 227; nr. 50, p. 232.

1:Szöllősy 1842b = Szöllősy Balázs, „Nézetek” (Opinii), *Jelenkor*, XI, nr. 65, p. 505.

1:Táncsics 1844 = Táncsics Mihály, *Nyilatkozat gróf Széchenyi István „Két garas” című tervére* (Declaraţie cu privire la planul contelui Széchenyi István, intitulat „Două parale”), ed. a II-a, Leipzig: Tauchnitz.

1:Táncsics 1847 = Táncsics Mihály, *Hunnia függetlensége* (Independenţa Huniei), Jena: [s.n.].

1:Táncsics 1873 = Táncsics Mihály, *Hunnia függetlensége* (Independenţa Huniei), ed. a III-a, Budapest: Kocsi.

1:Teleki 1796 = Teleki Domokos, *Egynéhány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid ismertetésével együtt* (Descrierea câtorva călătorii prin ţară, împreună cu prezentarea

scurtă a Slavoniei şi Croaţiei), Bécs: [s.n.].

1:Teleki 1851 = Teleki József, *Hunyadi János eredete* (Originea lui Iancu de Hunedoara), Pest: Eisenfels & Emich.

1:Thewrewk 1825 = Ponori Thewrewk [Török] József, *Három értekezés Hunyadi Székely János, magyarországi kormányzó [...] törvényes ágyból lett születésének bebizonyítására* (Trei disertaţii care dovedesc naşterea lui Ioan Huniade Secuiul, guvernator al Ungariei [...], dintr-o legătură legitimă), Pozsony: Belnay.

1:Tóth 1838 = Tóth Lőrinc, „Világpolgárság és honszeretet” (Cetăţenie universală şi dragoste de patrie), *Athenaeum*, II, sem. II, nr. 1, col. 6-11.

1:Tököly 1823 = [Sava Tököly], *Erweis dass die Wallachen nicht Römischer Abkunft sind* [...], Halle: [s.n.].

1:Török J. 1840 = Török János, *Közönséges história gyermekek számára* (Istorie generală pentru copii), Marosvásárhely: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Török J. 1845 = Török János, *Közönséges história gyermekek számára* (Istorie generală pentru copii), ed. a II-a, Marosvásárhely: Tipografia Colegiului Reformat.

1:Trencsényi, Kopecek 2006 = Balázs Trencsényi, Michal Kopecek (eds.), *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945): Texts and Commentaries*, vol. I-II, Budapest: Central European University Press.

1:Ürmösy 1844 = Ürmösy Sándor, *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* (Maghiarii pribegiţi din Ţara Românească), Kolozsvár: Tilsch.

1:Vadim Tudor 1992 = Corneliu Vadim Tudor, *Carte românească de învăţătură*, ed. a III-a, Bucureşti: Editura Fundaţiei „România Mare”.

1:Vállas 1848 = Vállas Antal (red.), *Nemzeti encyclopaedia* (Enciclopedie naţională), Pest: Hartleben.

1:Vahot 1846 = Vahot Imre, „Magyarország általános statistikája” (Statistica generală a Ungariei), *Magyarföld és népei eredeti képekben*, I, 1846, Fascicula I, pp. 5-8.

1:Vahot 1850 = Vahot Imre, *A magyar menekültek Törökországban* (Emigranţii maghiari în Turcia), Pest: Heckenast.

1:Vajda 1839 = Vajda Péter, „A haza” (Patria), *Athenaeum*, III, sem. I, nr. 46, col. 753-762.

1:Vasvári 1849 = Vasvári Pál, „A lázongó oláhok” (Românii răzvrătiţi), *Esti Lapok*, I, nr. 51, p. 1.

1:Vencel 1850 = Vencel Gusztáv, „Eszmetöredékek magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására” (Fragmente privitoare la evaluarea istorică a legendei istorico-naţionale maghiare), în vol. *Reguly–Album*, Pest: Emich, pp. 1-93.

1:Virág 1816 = Virág Benedek, *Magyar Századok. MCCCI-MCDXXXVII* (Secole maghiare. 1301-1437), Buda: Tipografia Universităţii.

1:Vitán 1821 = Bajesdi Vitán Sándor, „A Devai mezőn a Horákkal történt csatáknak rövid, de igaz leírása” (Descrierea scurtă, dar adevărată, a luptelor avute cu cetele lui Horea pe câmpul Devei), *Tudományos Gyűjtemény*, V, nr. XII, pp. 81-91.

1:Vitán 1825 = Bajesdi Vitán Sándor, *Csaták Hóra követőivel a dévai mezőn* (Luptele cu cetele lui Horea pe câmpul Devei), Pest: Landerer.

1:Wesselényi 1833 (1986) = Wesselényi Miklós, *Balítéletekről* (Despre prejudecăţi), Bucureşti [Leipzig]: [s.n.]. Reprint: 1986.

1:Wesselényi 1843 = Wesselényi Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Apel în chestiunea naţiunii maghiare şi slave), Leipzig: [s.n.].

1:Wesselényi 1848 = Wesselényi Miklós, „Miként eszközölhető becsületünkkel megegyezhető béke?” (Cum am putea obţine o pace compatibilă cu onoarea noastră?), *Kossuth Hírlapja*, I, nr. 22, p. 95.

1:Wesselényi 1903 = *Báró Wesselényi Miklós kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz* (Scrisorile inedite ale baronului Wesselényi Miklós către Kossuth Lajos), Budapest: Ferenczi.

1:Zádor 1831 = Zádor Elek, *Geographiai kézikönyv* (Manual geografic), vol. I-II, Pest: Wigand.

1:Zeyk 1839 = Zeyk János, „Utazási töredék id. Zeyk Jánostól 1838-ban” (Fragment din călătoria lui Zeyk János senior, în 1838), *Nemzeti Társalkodó*, IX, sem. II, nr. 6, pp. 41-46.

Literatură de specialitate (2)

2:Ács 1996 = Ács Zoltán, *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon* (Naţionalităţile în Ungaria istorică), Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

2:Anderson 1991 = Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, Revised Edition,

London: Verso.

2:Andreescu 2001 = Gabriel Andreescu, *Ruleta. Români şi maghiari, 1990-2000. Jurnal tematic*, Iaşi: Polirom.

2:Andreescu, Molnár 1999 = Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (ed.), *Problema transilvană*, Iaşi: Polirom.

2:Antohi 1994 = Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română*, Bucureşti: Litera.

2:Arató 1960 = Arató Endre, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1848* (Istoria problemei naţionale în Ungaria 1790-1848), vol. I-II, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Arató 1983 = Arató Endre, *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája* (Ideologia naţională a naţionalităţilor din Ungaria), Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Ariès, Duby 1997 = Philippe Ariès, Georges Duby (coord.), *Istoria vieţii private*, vol. VII-VIII: *De la Revoluţia Franceză la Primul Război Mondial*, Bucureşti: Meridiane.

2:Armbruster 1980 = Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica: cronicari români despre saşi, românii în cronica săsească*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

2:Armbruster 1993 = Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

2:Babeţi, Ungureanu 1997 = Adriana Babeţi, Cornel Ungureanu (coord.), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Iaşi: Polirom.

2:Babu-Buznea 1979 = Ovidia Babu-Buznea,

Dacii în conştiinţa romanticilor noştri, Bucureşti: Minerva.

2:Barth 1969 = Fredrik Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*, London: Allen & Unwin.

2:Bartoş 1976 = Gheorghe Bartoş, *Răscoala lui Horea. Bibliografie analitică*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

2:Berényi 2000 = Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula: Societatea Culturală a Românilor din Budapesta.

2:Bernal 1987 = Martin Bernal, *The Fabrication of Ancient Greece*, New Brunswick: Rutgers University Press.

2:Bernath 1972 = Mathias Bernath, *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*, Leiden: Brill.

2:Bessis 2004 = Sophie Bessis, *Occidentul şi ceilalţi. Istoria unei supremaţii*, Bucureşti: Runa.

2:Bhabha 1990 = Homi K. Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, London – New York: Routledge.

2:Bíró 1960 = Bíró Sándor, *Történelemtanításunk a XIX. század első felében a korabeli tankönyvirodalom tükrében* (Învăţământul istoric din prima jumătate a secolului XIX în lumina literaturii didactice din epocă), Budapest: Tankönyvkiadó.

2:Biró J. 1989 = Biró József, *Erdély művészete* (Arta Transilvaniei), Budapest: Dovin (reprint).

2:Blomqvist, Iordachi, Trencsényi 2013 =

Anders E.B. Blomqvist, Constantin Iordachi, Balázs Trencsényi (eds.), *Hungary and Romania Beyond National Narratives. Comparisons and Entaglements*, Oxford-Berlin-Wien: Peter Lang.

2:Bocşan 1992 = Nicolae Bocşan, „Revoluţia de la 1848”, în vol. *Memorandul. 1892-1894. Ideologie şi acţiune politică românească*, Bucureşti: Progresul Românesc, pp. 128-169.

2:Bodea 1967 = Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională. 1834-1849*, Bucureşti: Editura Academiei.

2:Bogdan-Duică 1924 = Gheorghe Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti: Cultura Naţională.

2:Boia 1999 = Lucian Boia, *Două secole de mitologie naţională*, Bucureşti: Humanitas.

2:Boia 2000 = Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Bucureşti: Humanitas.

2:Bolovan 1998 = Ioan Bolovan, „Romanians and Hungarians in the Revolution of 1848 in Transylvania (Contributions to the Study of the Social Imaginary)”, *Transylvanian Review*, VII, nr. 2, pp. 160-181.

2:Borsi-Kálmán 1994 = Borsi-Kálmán Béla, „Les Roumains aux yeux des Hongrois. Stéréotypies et lieux communs „hongrois” sur les „Roumains”: Bêtises, Généralités, Sémi-Vérités par rapports à la conscience et la stratégie nationale”, în vol. G. Bădărău, L. Boicu, L. Nastasă (coord.), *Istoria ca lectură a lumii*, Iaşi: Fundaţia Academică „A.D. Xenopol”, pp. 455-459.

2:Borsi-Kálmán 1999a = Borsi-Kálmán Béla, *A békétlenség stádiumai. Fejezetek a román-*

magyar kapcsolatok történetéből (Etapele neliniştii. Capitole din istoria relaţiilor româno-maghiare), Budapest: Osiris.

2:Borsi-Kálmán 1999b, *Liaisons risquées. Hongrois et Roumains aux XIXe et XXe siècles*, Pécs: Jelenkor.

2:Bracewell 2004 = Wendy Bracewell, „East Looks West: East European Travel Writing on Europe, 1600-2000”, în vol. Nicolae Bocşan, Ioan Bolovan (coord.), *Călători români în Occident. Secolele XVII-XX*, Cluj: Institutul Cultural Român, pp. 11-23.

2:Brătianu, Makkai 1994 = Gheorghe I. Brătianu, Makkai László, *Tündérkert. Grădina zânelor*, ed. Miskolczy Ambrus, Budapest: ELTE BTK.

2:Breuilly 1982 = John Breuilly, *Nationalism and the State*, Chicago: University of Chicago Press.

2:Burke 1999 = Peter Burke, *Istorie şi teorie socială*, Bucureşti: Humanitas.

2:Calafeteanu 1995 = Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar şi România*, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

2:Carrier 1995 = James G. Carrier (ed.), *Occidentalism. Images of the West*, Oxford: Clarendon Press.

2:Cazacu, Mureşan = Matei Cazacu, Dan Ioan Mureşan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Ţării Româneşti*, Chişinău: Cartier.

2:Cârja 1995-1996 = Ioan Cârja, „Ipostaze ale imaginii celuilalt în revoluţia de la 1848 din Transilvania”, în vol. Sorin Mitu, Florin Gogâltan

(ed.), *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj: Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, pp. 249-260.

2:Chindriş 1983 = Ioan Chindriş, *Ideologia revoluţionară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, Bucureşti: Editura Politică.

2:Corlan-Ioan 2001 = Simona Corlan-Ioan, *Inventarea Africii Negre*, Cluj: Dacia.

2:Csucsuja 1994 = Csucsuja István, *Vocaţia libertăţii. Lajos Mocsáry şi românii*, Cluj: Presa Universitară Clujeană.

2:Deér, Tamás 1943-1944 = Deér József, Tamás Lajos (red.), *Magyarok és románok* (Maghiari şi români), vol. I-II, Budapest: Athenaeum.

2:Dezsényi, Nemes 1954 = Dezsényi Béla, Nemes György, *A magyar sajtó 250 éve* (250 de ani de presă maghiară), vol. I, Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

2:Dézsi 1916 = Dézsi Lajos, *Báró Jósika Miklós* (Baronul Jósika Miklós), Budapest: A Magyar Történelmi Társulat Kiadása.

2:Diószegi 1988 = Diószegi György, *Kossuth Lajos üzenete. Pesti Hírlap – anno 1841-1844* (Mesajul lui Kossuth Lajos. *Pesti Hírlap* – anno 1841-1844), Budapest: Népszava.

2:Djuvara 1995 = Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident. Ţările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, Bucureşti: Humanitas.

2:Dobrinescu 1996 = Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria de la Trianon la*

Paris. 1920-1947, Bucureşti: Viitorul Românesc.

2:Dragomir 1988 = Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, ed. Francisc Păcurariu, Bucureşti: Minerva.

2:Dragomir 1989 = Silviu Dragomir, *Studii privind istoria revoluţiei române de la 1848*, ed. Pompiliu Teodor, Cluj: Dacia.

2:Dumitran, Gúdor, Dănilă 2000 = Ana Dumitran, Gúdor Botond, Nicolae Dănilă, *Relaţii interconfesionale româno-maghiare în Transilvania*, Alba Iulia/Gyulafehérvar: Muzeul Naţional al Unirii.

2:Dungaciu 2004 = Dan Dungaciu, *Naţiunea şi provocările (post)modernităţii*, Bucureşti: Tritonic.

2:Durandin 1989 = Catherine Durandin, *Révolution à la française ou à la russe. Polonais, Roumaines et Russes au XIXe siècle*, Paris: P.U.F.

2:Duţu 1979 = Alexandru Duţu, *Modele, imagini, privelişti. Incursiuni în cultura europeană modernă*, Cluj: Dacia.

2:Duţu 1982 = Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Univers.

2:Duţu 1985 = Alexandru Duţu, *Călătorii, imagini, constante*, Bucureşti: Eminescu.

2:Duţu 1986 = Alexandru Duţu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcţii în istoria mentalităţilor*, Bucureşti: Meridiane.

2:Edroiu 1972 = Nicolae Edroiu, „Răscoala lui Horea în folclorul românesc”, *Apulum*, X, 1972, pp. 313-325.

2:Edroiu 1976 = Nicolae Edroiu, *Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784-1785)*, Cluj:

Dacia.

2:Egyed 1973 = Egyed Ákos, *Az utazás divatja. Útleírások, útijegyzetek az 1848 előtti Erdélyről* (Moda călătoriei. Descrieri şi însemnări de călătorie despre Transilvania de dinaintea anului 1848), Bucureşti: Kriterion.

2:Egyed 1974 = Egyed Ákos, „A moldvai és a havasalföldi forradalom a magyar sajtó tükrében” (Revoluţiile din Moldova şi Muntenia în oglinda presei maghiare), în vol. *1848. Arcok, eszmék, tettek* (1848. Portrete, idei, fapte), Bucureşti: Kriterion, pp. 144-161.

2:Egyed 1997 = Egyed Ákos, *A korszerűsödő és hagyományőrző Erdély* (Transilvania: în proces de modernizare şi păstrătoare a tradiţiei), vol. I-II, Csíkszereda: Pallas-Akadémiai Könyvkiadó.

2:Egyed 1998 = Egyed Ákos, *Erdély 1848-1849* (Transilvania 1848-1849), Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

2:Fekete 1950 = Fekete Sándor, *A márciusi fiatalok* (Tinerii din martie), Budapest: Szikra.

2:Fenyő 1969 = Fenyő István, „A demokrácia történetírója” (Istoricul democraţiei), în vol. Fenyő István, *Haza és tudomány* (Patrie şi ştiinţă), Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

2:Furet 1992 = François Furet, *Reflecţii asupra Revoluţiei Franceze*, Bucureşti: Humanitas.

2:Gallagher 1999 = Tom Gallagher, *Democraţie şi naţionalism în România. 1989-1998*, Bucureşti: ALL.

2:Gavreliuc 2003 = Alin Gavreliuc, *Imaginarul social românesc şi provocarea*

modernizării, teză de doctorat, Bucureşti: Universitatea din Bucureşti.

2:Gellner 1997 = Ernest Gellner, *Naţiuni şi naţionalism*, Bucureşti: Antet-CEU.

2:Girardet 1997 = Raoul Girardet, *Mituri şi mitologii politice*, Iaşi: Institutul European.

2:Gorun 1998 = Gheorghe Gorun, *Reformismul austriac şi violenţele sociale din Europa Centrală. 1750-1800*, Oradea: Editura Muzeului Ţării Crişurilor.

2:Gräf 1998 = Rudolf Gräf, „Imaginea românului din Banat în viziunea unor cărturari şi funcţionari austrieci”, în vol. Nicolae Bocşan, Sorin Mitu, Toader Nicoară (coord.), *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, II, Cluj: Presa Universitară Clujeană, pp. 109-122.

2:Gulyás 1902 = Gulyás Pál, *id. Péczeli József élete és jellemzése* (Viaţa şi caracterizarea lui Péczeli József tatăl), Budapest: Szent László Könyvnyomda.

2:Gunst 1995 = Gunst Péter, *A magyar történetírás története* (Istoria istoriografiei maghiare), Debrecen: Csokonai Kiadó.

2:Gündisch, Höpken, Markel 1998 = *Das Bild des anderen in Siebenbürgen. Stereotype in einer multiethnischen Region*, hrsg. von Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken und Michael Markel, Köln-Weimar-Wien: Böhlau.

2:Gyémánt 1984 = Ladislau Gyémánt, „Funcţionalitatea tradiţiei răscoalei lui Horea în viaţa social-politică a Transilvaniei (până la revoluţia de la 1848)”, în vol. Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Răscoala lui Horea*

(1784). Studii şi interpretări istorice, Cluj: Dacia, pp. 200-225.

2:Gyémánt 1986 = Ladislau Gyémánt, *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între anii 1790 şi 1848*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

2:Gyulai 1894 = Gyulai Pál, *Lukács Móric munkái* (Operele lui Lukács Móric), vol. I, Budapest: Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda.

2:Heitmann 1995 = Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german. 1775-1918. Un studiu imagologic*, Bucureşti: Univers.

2:Hermet 1997 = Guy Hermet, *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Iaşi: Institutul European.

2:Hobsbawm 1997 = Eric J. Hobsbawm, *Naţiuni şi naţionalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*, Chişinău: Arc.

2:Hobsbawm, Ranger 1983 = Eric J. Hobsbawm, Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.

2:Holban 1981 = Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti: Editura Academiei.

2:Huntington 1998 = Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale*, Bucureşti: Antet.

2:Iacob 1986 = Luminiţa Mihaela Iacob, *Imagologia în etnopsihologie şi rolul ei în cercetarea psihologiei poporului român*, teză de

doctorat, Iaşi: Universitatea „Al.I. Cuza”.

2:Iacob 1995 = Luminiţa Mihaela Iacob, *Modernizare – europenism*, vol. II: *Percepţie, trăire, identitate etnică*, Iaşi: Universitatea „Al.I. Cuza”.

2:Iacob 2003 = Luminiţa Mihaela Iacob, *Etnopsihologie şi imagologie. Sinteze şi cercetări*, Iaşi: Polirom.

2:*Ideologia generaţiei 1968 = Ideologia generaţiei române de la 1848 din Transilvania*, autori: George Em. Marica, Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, Bucureşti: Editura Politică.

2:Ionescu = Adrian-Silvan Ionescu, *Artă şi document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Bucureşti: Meridiane.

2:Jancsó 1983 = Jancsó Elemér, *Studii literare*, Bucureşti: Kriterion.

2:Johnston 2000 = William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală şi socială, 1848-1938*, Iaşi: Polirom.

2:Karnoouh 1990 = Claude Karnoouh, *L’invention du peuple*, Paris: Arcantère.

2:Karnoouh 1994 = Claude Karnoouh, *Românii. Tipologie şi mentalităţi*, Bucureşti: Humanitas.

2:Kedourie 1960 = Elie Kedourie, *Nationalism*, London: Hutchinson.

2:Kedourie 1971 = Elie Kedourie (ed.), *Nationalism in Asia and Africa*, London: Weidenfeld & Nicolson.

2:Kiss 1987 = F. Kiss Erzsébet, *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok* (Ministerele

maghiare din 1848-1849), Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Kiss 1997 = Csaba G. Kiss, *Europa centrală, naţiuni, minorităţi*, Sf. Gheorghe: Pesti Szalon – Kriterion.

2:Kókay 1975 = Kókay György, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* (Bibliografia istoriei literare maghiare), vol. II, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Kosáry 1943 = Kosáry Domokos, „A *Pesti Hírlap* nacionalizmusa 1841-1844” (Naţionalismul gazetei *Pesti Hírlap* 1841-1844), *Századok*, LXXVII, nr. 7-10, pp. 371-414.

2:Köblös 1907 = Köblös Zoltán, „Kőváry László irodalmi munkássága (1839-1907)” (Operele lui Kőváry László), *Erdélyi Múzeum*, XXIV, 1907, pp. 336-349.

2:Köllő 1993 = Köllő Károly, *Confluenţe literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, Bucureşti: Kriterion.

2:Köpeczi 1988 = Köpeczi Béla (sub red.), *Erdély története három kötetben* (Istoria Transilvaniei în trei volume), II-III, ed. a III-a, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Köpeczi 1995 = Köpeczi Béla, *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe* (Cercetare de imagine a naţiunii şi imaginea maghiarilor în literatura română din secolul al XIX-lea), Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Kristóf 1942 = Kristóf György, *Királyhágóninneni írók Erdélyben* (Scriitori de dincoace de Piatra Craiului în Ardeal), Kolozsvár:

Nagy Jenő.

2:Kürti 2001 = László Kürti, *The Remote Borderland. Transylvania in the Hungarian Imagination*, Albany: State University of New York Press.

2:Lascu 2000 = Gheorghe Lascu, *Imaginea Franţei la românii din Transilvania până în anul 1918*, Cluj: Casa Cărţii de Ştiinţă.

2:Leclerc 2003 = Gérard Leclerc, *Mondializarea culturală. Civilizaţiile puse la încercare*, Chişinău: Ştiinţa.

2:Lékai 1942 = Lékai Lajos, *A magyar történetírás 1790-1830* (Scrisul istoric maghiar 1790-1830), Budapest: Ciszterci Rend.

2:Lemny 1990 = Ştefan Lemny, *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc*, Bucureşti: Meridiane.

2:Lendvai 2001 = Paul Lendvai, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, Bucureşti: Humanitas.

2:Leuştean 2002 = Lucian Leuştean, *România, Ungaria şi Tratatul de la Trianon. 1918-1920*, Iaşi: Polirom.

2:Leuştean 2003 = Lucian Leuştean, *România şi Ungaria în cadrul „Noii Europe”. 1920-1923*, Iaşi: Polirom.

2:Lowenthal 2002 = David Lowenthal, *Trecutul este o ţară străină*, Bucureşti: Curtea Veche.

2:Magyari-Vincze 1997 = Enikő Magyari-Vincze, *Antropologia politicii identitare naţionaliste*, Cluj: EFES.

2:Maior 1998 = Liviu Maior, *1848-1849.*

Români şi unguri în revoluţie, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

2:Makkai 1989 = Makkai László, *Magyar-román közös múlt* (Trecut comun maghiaro-român), ed. a II-a, Budapest: Héttorony Könyvkiadó.

2:Makó 1995-1996 = Makó Mária, „Cronicari maghiari din secolele XVI-XVII despre Mihai Viteazul”, în vol. Sorin Mitu, Florin Gogâltan (ed.), *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj: Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, pp. 229-241.

2:Marga 1994 = Andrei Marga, *Explorări în actualitate*, Cluj: Apostrof.

2:Marga 1995 = Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, Cluj: Apostrof.

2:Marica 1969 = George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă şi literatură. Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, Bucureşti: Editura pentru Literatură.

2:Márki 1910 = Márki Sándor, *Emlékbeszéd Kőváry László levelező tag felett* (Discurs comemorativ la adresa membrului corespondent Kőváry László), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

2:Márki 1917 = Márki Sándor, *Horváth Mihály (1809-1878)*, Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

2:Miskolczy 1979 = Miskolczy Ambrus, „Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen” (Problema socială şi naţională la ultima dietă a stărilor ardelene), *Századok*, CXIII, nr. 5.

2:Miskolczy 1981 = Miskolczy Ambrus, „Roumanian-Hungarian Attempts at Reconciliation in the Spring of 1849 in Transylvania. Ioan Dragoş Mission”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, XXI, pp. 61-81.

2:Miskolczy 2000 = Miskolczy Ambrus, *A legendák varázsa. Jules Michelet kelet-európai mítoszai és a magyar-román párbeszéd a 19. század derekán* (Vraja legendelor. Miturile est-europene ale lui Jules Michelet şi dialogul maghiaro-român la mijlocul secolului al XIX-lea), Budapest: Universitas Kiadó.

2:Mitu M. 1989-1994 = Melinda Mitu, „Revoluţia română de la 1848-1849 din Transilvania oglindită în gazeta *Márczius Tizenötödike* (I-II)”, *Acta Musei Napocensis*, XXVI-XXX/II, pp. 555-571; XXXI/II, pp. 129-144.

2:Mitu M. 1992 = Melinda Mitu, „Publicistica în limba maghiară a lui Iosif Many”, *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”. Historia*, XXXVII, 1-2, pp. 75-80.

2:Mitu M. 1994 = Mitu Ildikó Melinda, „Imaginea românilor în opera lui Jókai Mór”, în vol. Sorin Mitu, Florin Gogâltan (ed.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană*, Cluj: Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, pp. 116-121.

2:Mitu M. 1995 = Mitu Ildikó Melinda, „Imaginea revoluţiei de la 1848 din Transilvania în opera lui Kőváry László”, *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”. Historia*, XL, 1-2, pp. 129-138.

2:Mitu M. 1995-1996 = Mitu Ildikó Melinda,

„Originea, continuitatea şi etnonimul românilor în viziunea lui Kőváry László”, în vol. Sorin Mitu, Florin Gogâltan (ed.), *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj: Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, pp. 268-272.

2:Mitu M., Mitu S. 1989-1993 = Melinda Mitu, Sorin Mitu, „Relatarea de călătorie prin Ţara Românească a lui Ürmösy Sándor (1841-1843)”, *Acta Musei Napocensis*, XXVI-XXX/II, pp. 191-205.

2:Mitu M., Mitu S. 1996 = Mitu Ildikó Melinda, Sorin Mitu, „Românii văzuţi de maghiari: geneza unei imagini etnice moderne”, în vol. Nicolae Bocşan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Reşiţa: Banatica, pp. 52-63.

2:Mitu S. 1991 = Sorin Mitu, „Modelul irlandez şi românii ardeleni (1838-1848)”, *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”. Historia*, XXXVI, 1-2, pp. 65-92.

2:Mitu S. 1993 = Sorin Mitu, „Aspecte metodologice ale cercetărilor de imagologie comparată”, *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai”. Historia*, XXXVIII, 1-2, pp. 89-121.

2:Mitu S. 1997 = Sorin Mitu, *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni*, Bucureşti: Humanitas.

2:Mitu S. 1998 = Sorin Mitu, „Illúziók és valóság Erdélyben” (Iluzii şi realităţi transilvane), *Beszélő*, III, nr. 9, pp. 44-52; versiune în limba engleză: „Illusions and Facts About Transylvania”, *The Hungarian Quarterly*, XXXIX, nr. 152, pp. 64-

74.

2:Mitu S. 2002 = Sorin Mitu, „De la imaginea celuilalt la geografiile simbolice: trasee metodologice”, în vol. Nicolae Bocşan, Sorin Mitu, Toader Nicoară (ed.), *Identitate şi alteritate 3. Studii de istorie politică şi culturală. Omagiu profesorului Liviu Maior*, Cluj: Presa Universitară Clujeană, pp. 9-21.

2:Mitu S. 2003-2004 = Sorin Mitu, „Domni, preoţi, dar mai ales ţărani: reprezentări ale statutului social la românii ardeleni, la începutul epocii moderne”, *Revista de Istorie Socială*, VIII-IX, pp. 174-204.

2:Mitu S. 2008 = Sorin Mitu (ed.), *Re-Searching the Nation: The Romanian File. Studies and Selected Bibliography on Romanian Nationalism*, Cluj: International Book Access.

2:Mitu S., Gogâltan 1996 = Sorin Mitu, Florin Gogâltan (hrsg.), *Interethnische- und Zivilisationsbeziehungen im siebenbürgischen Raum. Historische Studien*, Cluj/Kolozsvár/Klausenburg: Verein der Historiker aus Siebenbürgen und dem Banat.

2:Mungiu-Pippidi 1999 = Alina Mungiu-Pippidi, *Transilvania subiectivă*, Bucureşti: Humanitas.

2:Mungiu-Pippidi 2002 = Alina Mungiu-Pippidi, *Politica după comunism. Structură, cultură şi psihologie politică*, Bucureşti: Humanitas.

2:Mureşanu 1968 = Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

2:Mureşanu 2002 = Camil Mureşanu, *În templul lui Ianus*, Cluj: Cartimpex.

2:Nagy 1936 = Nagy Márta, *Az 1848/1849-es emigráció memoire irodalma* (Literatura memorialistică a emigraţiei de la 1848-1849), Budapest: [s.n.].

2:Nastasă 1999 = Lucian Nastasă (ed.), *Studii istorice româno-ungare*, Iaşi: Fundaţia Academică „A.D. Xenopol”.

2:Nastasă 2002 = Lucian Nastasă (coord.), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Cluj: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală.

2:Neamţu 1996 = Gelu Neamţu, *Revoluţia românilor din Transilvania. 1848-1849*, Cluj: Carpatica.

2:Neumann 1986 = Victor Neumann, *Convergenţe spirituale*, Bucureşti: Eminescu.

2:Neumann 2003 = Victor Neumann, *Neam, popor sau naţiune? Despre identităţile politice europene*, Bucureşti: Curtea Veche.

2:Nicoară S. 2002 = Simona Nicoară, *Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj: Accent.

2:Nicoară S., Nicoară T. 1996 = Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii*, Cluj: Presa Universitară Clujeană – Mesagerul.

2:Nicoară T. 1995 = Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităţilor colective*, Cluj: Universitatea „Babeş-Bolyai”.

2:Nicoară T. 1997 = Toader Nicoară,

Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală şi mentalităţi colective, Cluj: Presa Universitară Clujeană.

2:Nicoară T. 1998 = Toader Nicoară, „Românii din Transilvania în imaginarul aristocratic maghiar în secolul al XVIII-lea”, în vol. Nicolae Bocşan, Sorin Mitu, Toader Nicoară (coord.), *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, II, Cluj: Presa Universitară Clujeană, pp. 123-135.

2:Pach 1983-1987 = Pach Zsigmond Pál (sub red.), *Magyarország története tíz kötetben* (Istoria Ungariei în zece volume), V-VI, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Pál 1994 = Pál Judit, „O legendă a istoriei: problema originii hunice a secuilor”, în vol. Sorin Mitu, Florin Gogâltan (ed.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană*, Cluj: Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, pp. 97-103.

2:Pálffy 1884 = Pálffy Albert, „Egy lap keletkezése 1848-ban” (Naşterea unei gazete în 1848), *Budapesti Hírlap*, IV, nr. 74.

2:Pamlényi 1954 = Pamlényi Ervin, *Horváth Mihály*, Budapest: Müvelt Nép.

2:Parsons 1998 = Nicholas T. Parsons, „Custodians of the Future. Scottish and English Influences on Hungary in the Reform Age”, *The Hungarian Quarterly*, XXXIX, 1998, nr. 152, pp. 96-112.

2:Pascu 1984 = Ştefan Pascu, *Revoluţia populară de sub conducerea lui Horea*, Bucureşti: Editura Militară.

2:Păcurariu 1988 = Francisc Păcurariu, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor*, Bucureşti: Minerva.

2:Pecican 2001 = Ovidiu Pecican, *Arpadieni, angevini, români*, Cluj: Editura Fundaţiei Desire.

2:Pecican 2002 = Ovidiu Pecican, *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în Evul Mediu românesc*, Cluj: Dacia.

2:Pop 1996 = Ioan-Aurel Pop, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV*, Cluj: Fundaţia Culturală Română.

2:Pop 1998a = Ioan-Aurel Pop, *Geneza medievală a naţiunilor moderne*, Bucureşti: Fundaţia Culturală Română.

2:Pop 1998b = Ioan-Aurel Pop, *Naţiunea română medievală. Solidarităţi etnice româneşti în secolele XIII-XVI*, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

2:Pop 2002 = Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul şi miturile (note de lectură)*, Bucureşti: Editura Enciclopedică.

2:Pop 2011 = Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici: românii şi puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, Bucureşti: Litera.

2:Popa 1998 = Mircea Popa, *Apropieri literare şi culturale româno-maghiare*, Cluj: Dacia.

2:Popescu Teiuşan, Netea 1970 = Ilie Popescu Teiuşan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

2:Prodan 1979 = David Prodan, *Răscoala lui Horea*, I-II, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi

Enciclopedică.

2:Prodan 1984 = David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării naţiunii române*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

2:Rajka 1935 = Rajka László, „Jókai román tárgyú novellái” (Nuvelele cu subiect românesc ale lui Jókai), *Erdélyi Múzeum*, LII, nr. 4-6.

2:Ricoeur 2001 = Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Timişoara: Amarcord.

2:Roy 2001 = Olivier Roy, *Noua Asie Centrală sau fabricarea naţiunilor*, Cluj: Dacia.

2:Rus 2008 = Valer Rus, *Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană între 1850-1890*, Teză de doctorat, Cluj: Universitatea „Babeş-Bolyai”.

2:Rüsen 1993 = Jörn Rüsen, *Studies in Metahistory*, Pretoria: Human Sciences Research Council.

2:Said 2001 = Edward W. Said, *Orientalism. Concepţiile occidentale despre Orient*, Timişoara: Amarcord.

2:Schultze 2003 = Hagen Schultze, *Stat şi naţiune în istoria europeană*, Iaşi: Polirom.

2:Scruton 2004 = Roger Scruton, *Vestul şi restul. Globalizarea şi ameninţarea teroristă*, Bucureşti: Humanitas.

2:Smith 1995 = Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.

2:Smith 2000 = Anthony D. Smith, *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*, Hanover: University Press of New England.

2:Smith 2002 = Anthony D. Smith, *Naţionalism şi Modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la naţiune şi naţionalism*, Chişinău: Epigraf.

2:Soulet 1998 = Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iaşi: Polirom.

2:Sőtér 1965 = Sőtér István (coord.), *A magyar irodalom története* (Istoria literaturii maghiare), III, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Spira 1980 = Spira György, *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán* (Problema naţională în Ungaria revoluţiei de la 1848), Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

2:Spira 1993 = Spira György, „De pe tărâmul celălalt, Ioan Drágoş ne vorbeşte din nou (Studiu comportamental asupra elitelor revoluţionare. 1848-1849)”, *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXII, 1993, pp. 99-119.

2:Suciu 1968 = I.D. Suciu, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti: Editura Academiei.

2:Sugar, Lederer 1969 = Peter F. Sugar, Ivo J. Lederer (eds.), *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle: University of Washington Press.

2:Sundhausen 1973 = Holm Sundhausen, *Der Einfluß der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*, München: R. Oldenbourg.

2:Supka 1985 = Supka Géza, *1848-1849*, Budapest: Magvető Könyvkiadó.

2:Szabó T. 1976-1996 = Szabó T. Attila (sub red.), *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (Dicţionar

istoric al lexicului maghiar din Transilvania), I-VIII, Bucureşti-Budapest: Kriterion – Akadémiai Kiadó.

2:Szabolcsi 1979 = *A magyar sajtó története* (Istoria presei maghiare), vol. I: 1705-1848, red.—şef Szabolcsi Miklós, red. Kókay György, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Szegedi 2006 = Edit Szegedi, *Tradiţie şi inovaţie în istoriografia săsească între Baroc şi Iluminism*, Cluj: Casa Cărţii de Ştiinţă.

2:Szekfű 1926 = Szekfű Gyula, *Iratok a magyar államnyelo kérdésének történetéhez 1790-1848* (Documente privind istoria problemei limbii de stat maghiare. 1790-1848), Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

2:Szekfű 1939 = Szekfű Gyula (ed.), *Mi a magyar?* (Ce este ungurul?), Budapest: Magyar Szemle Társaság.

2:Szinnyei 1891-1913 = Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái* (Viaţa şi operele scriitorilor maghiari), I-XIV, Budapest: Hornyánszky Viktor.

2:Szűcs 1974 = Szűcs Jenő, *Nemzet és történelem* (Naţiune şi istorie), Budapest: Gondolat.

2:Tamás 1935 = Tamás Ernő, „Pálffy Albert és a *Márczius Tizenötödike*” (Pálffy Albert şi *Márczius Tizenötödike*), *Pesti Hírlap Vasárnapja*, LVII, nr. 4-5.

2:Tamás 1937 = Tamás Ernő, „Az első magyar boulevard-lap, a *Márczius Tizenötödike*” (Prima gazetă maghiară bulevardieră), *A Sajtó*, nr. 3-4.

2:Teodor 1984a = Pompiliu Teodor,

Interferenţe iluministe europene, Cluj: Dacia, 1984.

2:Teodor 1984b = Pompiliu Teodor, „Istoriografia răscoalei lui Horea”, în vol. Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Răscoala lui Horea (1784). Studii şi interpretări istorice*, Cluj: Dacia, pp. 7-75.

2:Thiesse 1999 = Anne-Marie Thiesse, *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XIXe siècle*, Paris: Seuil.

2:Todor 1939 = Avram P. Todor, „Romancierul maghiar N. Jósika şi românii”, *Preocupări literare*, IV, nr. 2, pp. 49-60.

2:Todorova 2000 = Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, Bucureşti: Humanitas.

2:Tóth 1952 = I. Tóth Zoltán, „Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben” (Kossuth şi problema naţională la 1848-1849), în vol. *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára* (Omagiu pentru aniversarea a 150 de ani de la naşterea lui Kossuth Lajos), vol. II, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Tóth 1966 = I. Tóth Zoltán, *Magyarok és románok* (Maghiari şi români), ed. Csatári Dániel, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Totu 1984 = M. Totu, P. Florea, P. Abrudan, *Bărbaţi ai datoriei. 1848-1849. Mic dicţionar*, Bucureşti: Editura Militară.

2:Trencsényi, Petrescu, Iordachi, Kántor 2001 = Balázs Trencsényi, Dragoş Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, Zoltán Kántor (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian & Hungarian Case Studies*, Budapest-

Iaşi: Regio Books – Polirom.

2:Trócsányi 1965 = Trócsányi Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Urechia 1892 = V.A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800-1864*, vol. III, Bucureşti: Imprimeria Statului.

2:Ürmössy 1907 = Musnai Ürmössy Lajos, *Erdély irányadó lapja (1830-40-es években)* (Gazeta îndrumătoare a Ardealului, în anii 1830-40), I-II, Kolozsvár: EMKE.

2:Várkonyi 1973 = R. Várkonyi Ágnes, *A pozitivista történelemszemlélet a magyar történetírásban* (Concepţia istorică pozitivistă în istoriografia maghiară), I-II, Budapest: Akadémiai Kiadó.

2:Veress 1930 = Andrei Veress, „Pictorul Barabás şi românii (cu însemnările sale din 1833 despre viaţa bucureşteană)”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare*, s. III, t. IV, mem. 8.

2:Veress 1931-1935 = Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară. Românii în literatura ungară şi ungurii în literatura română*, vol. II-III, Bucureşti: Cartea Românească.

2:Veyne 1999 = Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Bucureşti: Meridiane.

2:Vita 1975 = Vita Zsigmond, *Jókai Erdélyben* (Jókai în Ardeal), Bucureşti: Kriterion.

2:Weber 1976 = Eugene Weber, *Peasants into Frenchmen*, Stanford: Stanford University Press.

2:White 1973 = Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore-London: Johns Hopkins

University Press.

2:Wills 1978 = Gary Wills, *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence*, New York: Doubleday.

2:Wolff 2000 = Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est*, Bucureşti: Humanitas.

2:Xenopol 1999 = A.D. Xenopol, *Românii şi ungurii*, Bucureşti: Albatros.

2:Zákonyi 1998 = Zákonyi Botond, „Nemzetkép és románságkép a 19. századi Magyarországon" (Imaginea naţiunii şi imaginea românilor în Ungaria secolului al XIX-lea), *Limes*, 4, pp. 179-186.

2:Zub 2002 = Alexandru Zub, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România*, Iaşi: Polirom.

Table of Contents

Introducere

1. Realităţi imaginate sau imagini adevărate? 3

2. Modernitatea, inventarea Naţiunii şi imaginarea Celuilalt

3. Imaginea maghiarilor despre români şi geografiile simbolice occidentale

4. Alte precizări şi explicaţii

Partea I. Trecutul românilor în oglinda istoriei maghiare

A. Cadrul istoriografic

1. Cum scriau istoricii maghiari la începutul epocii moderne?

2. Cine erau istoricii maghiari care scriau despre români?

B. Imaginea românilor în istoriografia maghiară

1. Originea, continuitatea şi prioritatea românilor în Transilvania

1.1. Dacii, originea latină şi etnogeneza

1.2. Românii la venirea maghiarilor în Transilvania

2. Statutul românilor din Transilvania în Evul Mediu

3. Întemeierea celor două ţări române

3.1. Întemeierea Ţării Româneşti

3.2. Conflictul dintre Carol Robert şi Basarab I

3.3. Relaţiile lui Ludovic cel Mare cu Ţara Românească

3.4. Întemeierea Moldovei

4. Evoluţia celor două ţări române în perioada medievală

4.1. Conflictul dintre Sigismund de Luxemburg şi Mircea cel Bătrân

4.2. Conflictul dintre Iancu de Hunedoara şi „voievodul Drákula”

4.3. Conflictul dintre Matei Corvin şi Vlad Ţepeş

4.4. Conflictul dintre Matei Corvin şi Ştefan cel Mare

4.5. Atitudinea lui Matei Corvin faţă de ortodocşi

4.6. Conflictul dintre Gheorghe Rákóczy al II-lea şi Vasile Lupu

4.7. Relaţiile dintre principii Rákóczy şi domnii Ţării Româneşti

5. Originea lui Iancu de Hunedoara

5.1. Nicolaus Olahus
6. Mihai Viteazul
7. Religia românilor. Unirea cu Biserica Romei
8. Răscoala lui Horea
9. Revoluţia de la 1848
9.1. Revoluţia din Muntenia
10. Limba, etnonimul şi „caracteristicile psihologice” ale românilor
C. Concluzii
Partea a II-a. Românii şi ideologia politică maghiară: între reforme şi Revoluţie
A. Scurtă incursiune în istoriografia problemei
B. Cum erau văzuţi românii de politicienii maghiari?
1. În „epoca reformelor”
1.1. Wesselényi Miklós, Despre prejudecăţi
1.2. Széchenyi István
1.3. Kuthy Lajos
1.4. Baloghy László
1.5. Gorove István
1.6. Wesselényi Miklós, Apel în chestiunea naţiunii maghiare şi slave
1.7. Kállay Ferenc
1.8. Táncsics Mihály
1.9. Heténi János
2. În perioada revoluţiei de la 1848
2.1. Jancsó Károly
2.2. Hatvani Imre
2.3. Erdélyi Arthur
2.4. Kemény Zsigmond
C. Imaginea românilor în presa maghiară

1. Presa maghiară din „epoca reformelor” şi a revoluţiei
2. Repertoriul periodicelor maghiare care abordau problematica românească
2.1. Periodice din Ungaria apărute înainte de 1848
2.2. Periodice maghiare din Transilvania
2.3. Periodice din Ungaria şi Transilvania apărute în timpul revoluţiei
3. Publicistica lui Kossuth Lajos şi problema naţională
4. Românii în presa maghiară din „epoca reformelor”
4.1. Chestiunea limbii şi maghiarizarea
4.2. Problemele specifice ale românilor din Transilvania şi Ungaria
4.3. Autori români în gazetele maghiare; imaginea Principatelor Dunărene
5. Imaginea românilor în presa din timpul revoluţiei
5.1. Faza paşnică a revoluţiei (martie-august 1848)
5.2. Războiul civil din Transilvania
5.3. Noi atitudini faţă de naţionalităţi în 1849
5.4. Revoluţia din Muntenia reflectată în presa maghiară
D. Concluzii
Partea a III-a. Portretul-robot al românilor: etnopsihologia „bunului sălbatic”
A. Creatorii imaginii: geografi, etnografi, călători şi literaţi
1. Lucrări despre românii din Transilvania şi Ungaria

2. Lucrări despre românii din Principatele Dunărene

B. Românii din Transilvania şi Ungaria

1. Demografia şi apartenenţa confesională a românilor din Transilvania

1.1. Diversitatea etnico-lingvistică a Ungariei şi Transilvaniei

1.2. Numărul românilor

1.3. Răspândirea românilor

1.4. Apartenenţa confesională

2. Originea latină şi limba românilor

3. Situaţia economică a românilor; sărăcia şi simplitatea modului lor de trai

3.1. Ocupaţiile românilor: un popor de agricultori

3.2. Alimentaţia românilor; mămăliga

3.3. Satele româneşti: colibe şi biserici

3.4. Portul românilor

4. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura negativă

4.1. Trăsături negative atribuite românilor

4.2. Cine este de vină pentru înapoierea economică şi socială a românilor?

4.3. Românii înşişi sunt de vină pentru situaţia în care se află; delăsarea, incultura, clerul ortodox

4.4. O cauză esenţială a înapoierii românilor o constituie oprimarea seculară a acestora

5. Profilul psihologic şi comportamentul social al românilor: latura pozitivă

6. Aspectul fizic al românilor; frumuseţea femeilor

7. Obiceiurile românilor; religiozitatea,

superstiţiile, „cultura populară”
7.1. Religiozitatea, superstiţiile, ataşamentul faţă de tradiţii
7.2. Respectarea strictă a postului
7.3. Căsătoria; condiţia femeii
7.4. Obiceiuri etnografice
7.5. Dansul şi muzica românilor
C. Românii din Principatele Dunărene
1. Întinderea Principatelor şi locuitorii lor; originea, limba şi religia acestora
2. Viaţa politică a Principatelor româneşti
3. Modul de viaţă, înapoierea economică, atitudinile şi comportamentul social
4. Aspecte cotidiene ale unei societăţi orientale
4.1. Oraşele
4.2. Viaţa socială a elitelor; ţiganii; călugării
5. Viaţa culturală şi manifestările naţionale ale românilor din Principate
D. Concluzii
Încheiere
Bibliografie abreviată